

NOU

Norges offentlige utredninger 2016:18

Hjertespråket

Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk

Norges offentlige utredninger 2016

Seriens redaksjon:
Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon
Informasjonsforvaltning

1. Arbeidstidsutvalget
Arbeids- og sosialdepartementet
2. Endringer i verdipapirhandelloven
– flagging og periodisk rapportering
Finansdepartementet
3. Ved et vendepunkt: Fra ressursøkonomi til
kunnskapsøkonomi
Finansdepartementet
4. Ny kommunelov
Kommunal- og moderniseringsdepartementet
5. Omgåelsesregel i skatteretten
Finansdepartementet
6. Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2016
Arbeids- og sosialdepartementet
7. Norge i omstilling – Karriereveiledning
for individ og samfunn
Kunnskapsdepartementet
8. En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014
Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet
9. Rettferdig og forutsigbar – voldsskadeerstatning
Justis- og beredskapsdepartementet
10. Evaluering av garantireglene i
bustadoppføringslova
Justis- og beredskapsdepartementet
11. Regnskapslovens bestemmelser om
årsberetning mv.
Finansdepartementet
12. Ideell opprydding
Kulturdepartementet
13. Samvittighetsfrihet i arbeidslivet
Arbeids- og sosialdepartementet
14. Mer å hente
Kunnskapsdepartementet
15. Lønnsdannelsen i lys av nye økonomiske
utviklingstrekk
Finansdepartementet
16. Ny barnevernslov
Barne- og likestillingsdepartementet
17. På lik linje
Barne- og likestillingsdepartementet
18. Hjertespråket
Kommunal- og moderniseringsdepartementet

NOU

Norges offentlige utredninger **2016: 18**

Hjertespråket

Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk

Utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 19. september 2014.
Avgitt til Kommunal- og moderniseringsdepartementet 10. oktober 2016.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-1293-9

07 PrintMedia AS

Til Kommunal- og moderniseringsdepartementet

Regjeringen oppnevnte ved kongelig resolusjon 19. september 2014 et utvalg for å utrede lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk i Norge. Utvalget avgir med dette sin innstilling. Innstillingen er enstemmig.

Trondheim 10. oktober
2016

Bård Magne Pedersen
(leder)

Finn-Arne Schanche Selfors	John Roald Karlsen	Elin Fjellheim
Jens Johan Hjort	Ellen Katrine O. Hætta	Frøydis Nystad Nilsen
Jon Todal	Inga Lill Sigga Mikkelsen	

Ane Berge Tobias
(sekretariatsleder)

Liss-Ellen Ramstad

Iris Nathalie Wigelius

Elisabeth Grøvan Ruud

Innhold

Del I	Grunnlag for utvalgets arbeid ..	11	4.4	Er fornorskningen opphevet?	66
			4.4.1	Har fornorskningen fått en ny form?	66
			4.4.2	Boligaksjonen – både hjelp og fornorskning?	66
			4.4.3	Naturbruk, identitet og norske regler	67
			4.4.4	Kulturell revitalisering og samiske livserfaringer	67
			4.4.5	Kan man «gjeninnsette» en kultur?	68
1	Utvalgets mandat, sammensetning og arbeid	13			
1.1	Utvalgets mandat	13			
1.1.1	Avgrensing av mandatet	14			
1.2	Utvalgets sammensetning	15			
1.3	Utvalgets arbeid	16			
1.4	Utvalgets begrepsbruk	17			
2	Sammendrag på norsk, sør-, lule- og nordsamisk	19			
2.1	Sammendrag	19			
2.2	Iktedimmie	25			
2.3	Tjoahkkájgæsos	33			
2.4	Čoahkkáigeassu	39			
3	Utvalgets grunnsyn	47			
4	Samene i Norge: fornorskning og identitetsbygging	50			
4.1	Kontakt, kolonisering og begynnende fornorskning. Tida fram til 1840	50	5.5.1	Økonomiske og praktiske realiteter og omfanget av Norges forpliktelse til å realisere samiske språklige rettigheter	73
4.2	Den offisielle fornorskningens tid 1840–1945	52	5.6	De mindre brukte samiske språkformene	73
4.2.1	Innledning	52	5.7	Kort om ordningen med samisk forvaltningsområdes forenlighet med folkeretten	74
4.2.2	Fornorskningen får feste i skolen 1840–1905	52	5.8	Retten til kultur	74
4.2.3	Læstadianerbevegelsen og «Kautokeino-opprøret» i 1850-årene	53	5.9	Allment om det europeiske regelverket for minoritetsspråk	75
4.2.4	Fornorskningen sprer seg til flere samfunnsområder 1860–1905	54	5.10	Folkerettens konkrete innhold når det gjelder samiske kollektive språklige rettigheter	76
4.2.5	Skolesituasjonen for barna i Tysfjord	56	5.11	Folkerettens konkrete innhold når det gjelder samiske individuelle språklige rettigheter ..	76
4.2.6	Haviken hjem og skole for lappebørn	57	5.11.1	Innledning	76
4.2.7	Fornorskningen gjennomføres 1905–1945	57	5.11.2	Rett til å lære seg det samiske språket, hovedsakelig innenfor utdanningssektoren	76
4.2.8	Samisk kulturelt forsvar 1905–1945	59	5.11.3	Rett til å bruke det samiske språket overfor administrative myndigheter	77
4.3	Tida etter 1945. Nye holdninger og nye tider for samekulturen?	61	5.11.4	Rett til å bruke det samiske språket innenfor helse- og omsorgssektoren	77
4.3.1	Evakuering og gjenoppbygging ...	61	5.11.5	Rett til å bruke det samiske språket ovenfor rettsvesenet	77
4.3.2	Begynnende holdningsendringer hos nasjonale myndigheter	62			
4.3.3	Tiltak for å styrke samiske språk og samisk kultur	62			
4.3.4	Ny giv i arbeidet med samepolitikken på nasjonalt nivå	65			
4.3.5	Sametingets arbeid med språk og kultur	65			

5.11.6	Konklusjon	77	9.3	Om barnehagesektoren	102
5.12	Forholdet mellom norsk rett og folkeretten	78	9.3.1	Bakgrunn	102
			9.3.2	Sametingets tilskuddsordninger ...	102
			9.3.3	Rapporter, evalueringer og politiske signaler	104
Del II	Utvalgets vurderinger og forslag	79	9.4	Rekruttering av samiskspråklige barnehagelærere	106
6	Samiske språk som likestilte og likeverdige språk	81	9.5	Utvalgets vurderinger	106
6.1	Innledning	81	9.6	Utvalgets forslag til tiltak	111
6.2	Gjeldende rett	81	10	Samiskopplæring i grunnskole og videregående skole	112
6.2.1	Grunnloven § 108	81	10.1	Innledning	112
6.2.2	Sameloven	81	10.2	Gjeldende rett	112
6.3	Likestilling mellom norsk og samiske språk	82	10.2.1	Innledning	112
6.4	Likestilling mellom samiske språk	83	10.2.2	Opplæringsloven	112
6.5	Utvalgets vurdering	83	10.3	Opplæring i og på samisk	114
6.6	Utvalgets forslag til tiltak	84	10.3.1	Gjennomføring av opplæringen	114
7	Ansvarsfordeling og organisering av samiske språk	85	10.3.2	Ulike språkopplæringsformer og modeller	115
7.1	Innledning	85	10.3.3	Samisk i friskoler	117
7.2	Departementene	85	10.3.4	Tilskudd til samisk i grunnopplæringen og til læremidler	117
7.3	Sametinget	85	10.3.5	Digitale læremidler og Ovttas	118
7.3.1	Innledning	85	10.3.6	Senter for samisk i opplæringa	119
7.3.2	Gjeldende rett	86	10.3.7	Grenseoverskridende skole-samarbeid	119
7.3.3	Særskilt om Sametingets organisering og arbeid med samiske språk	87	10.3.8	Lærere med kompetanse i samiske språk	120
7.3.4	Sametingets myndighet	87	10.4	Utvalgets vurderinger	121
7.3.5	Sametinget som konsultasjonspart	88	10.5	Utvalgets forslag til tiltak	129
7.3.6	Særlig om Sametingets arbeid med samiske språk	89	11	Oversettelse av regler og informasjonsplikt	130
7.4	Fylkesmannsembetene	90	11.1	Innledning	130
7.5	Kommunene	90	11.2	Gjeldende rett	130
7.6	Særskilt om samiske språksentre	90	11.2.1	Lover og forskrifter	130
7.7	Utvalgets vurderinger	91	11.2.2	Kunngjøringer	131
7.8	Utvalgets forslag til tiltak	95	11.2.3	Skjema	131
8	Språkområdeordningen	96	11.2.4	Offentlige myndigheters informasjonsplikt	132
8.1	Innledning	96	11.2.5	Særskilt om informasjonsskilt	132
8.2	Tradisjonell utbredelse av samiske språk	96	11.3	Folkerett	132
8.3	Det samiske språkområdet	96	11.3.1	Innledning	132
8.4	Innlemmelse	97	11.4	Utvalgets vurdering	133
8.5	Statistisk kunnskapsgrunnlag	97	11.5	Utvalgets forslag til tiltak	135
8.5.1	Språkundersøkelser	97	12	Retten til svar på samiske språk ..	136
8.6	Utvalgets forslag til tiltak	99	12.1	Innledning	136
9	Samiskspråklig barnehage-tilbud	100	12.2	Gjeldende rett	136
9.1	Innledning	100	12.2.1	Sameloven	136
9.2	Gjeldende rett	100	12.3	Folkerett	138
9.2.1	Barnehageloven	100	12.3.1	Innledning	138
9.2.2	Folkerettslige forpliktelser	101	12.4	Utvalgets vurderinger	139
			12.5	Utvalgets forslag til tiltak	140

13	Samisk språkbruk i helse- og omsorgssektoren	141	14.7.1	Domstolene	176
13.1	Tilrettelegging for samiske språk	141	14.7.2	Politiet	176
13.2	Gjeldende rett	141	14.7.3	Kriminalomsorgen	176
13.2.1	Innledning	141	14.8	Utvalgets vurderinger	177
13.2.2	Sameloven	141	14.9	Utvalgets forslag til tiltak	183
13.2.3	Pasient- og brukerrettighetsloven	143	15	Samisk språkbruk i den kommunale forvaltningen	185
13.2.4	Helse- og omsorgstjenesteloven ..	143	15.1	Innledning	185
13.2.5	Spesialisthelsetjenesteloven	144	15.2	Gjeldende rett	185
13.2.6	Helseforetaksloven	144	15.2.1	Sameloven	185
13.3	Nasjonale målsetninger	144	15.3	Avveining mellom prinsippet om kommunalt selvstyre og pålegg om bruk av samiske språk i den kommunale forvaltningen	185
13.4	Ansvar og organisering	146	15.4	Utvalgets vurderinger	186
13.4.1	Nasjonalt ansvar	146	15.5	Utvalgets forslag til tiltak	187
13.4.2	Helseforetak	147	16	Klage, tilsyn og ombud	188
13.5	Kunnskapsgrunnlag	149	16.1	Innledning	188
13.6	Helsetjenester til samer	151	16.2	Gjeldende rett	188
13.6.1	Psykisk helsevern og rus-behandling	151	16.2.1	Sameloven	188
13.6.2	Somatiske helsetjenester	152	16.3	Tilsyn og administrative sanksjoner	190
13.7	Kommunene	152	16.3.1	Innledning	190
13.7.1	Kommunale helse- og omsorgstjenester	153	16.3.2	Gjeldende rett	190
13.8	Rekruttering og heving av kompetanse i helse- og omsorgstjenestene	155	16.4	Tilsynsmyndigheten etter særlovgivningen	190
13.8.1	Særskilt om E-helse	156	16.4.1	Særlig om fylkesmannsembetet ...	190
13.8.2	Samiske helseorganisasjoner	157	16.4.2	Tilsyn med kriminalomsorgen	191
13.9	Utvalgets vurderinger	157	16.4.3	Tilsyn med dommere	191
13.10	Utvalgets forslag til tiltak	163	16.4.4	Kontroll med Sametingets virksomhet	191
14	Samisk språkbruk i justis-sektoren	164	16.5	Utfordringer med dagens klageordning og behovet for en tilsynsordning	192
14.1	Innledning	164	16.6	Ombud	194
14.2	Gjeldende rett	164	16.6.1	Innledning	194
14.2.1	Sameloven	164	16.6.2	Ombudsmannsordninger	194
14.2.2	Domstolenes stedlige kompetanse	167	16.7	Utvalgets vurdering	195
14.2.3	Overføring av saken til en annen domstol	167	16.8	Utvalgets forslag til tiltak	199
14.2.4	Særlig om lekdommere	167	17	Rekruttering av personale med kompetanse i samiske språk og samisk kultur	200
14.3	Politi- og påtalemyndighet	168	17.1	Innledning	200
14.3.1	Gjeldende rett	168	17.2	Gjeldende rett	200
14.4	Kriminalomsorgen	169	17.2.1	Sameloven	200
14.4.1	Gjeldende rett	169	17.2.2	Diskrimineringsforbudet	200
14.5	Folkerett	172	17.2.3	Særskilt om fortrinnsrett	203
14.5.1	Språkrettigheter under rettergangen	172	17.3	Rekruttering av samisktalende til stillinger innenfor forskjellige sektorer	203
14.5.2	Språkrettigheter under frihetsberøvelse	173	17.4	Rekruttering av samiskkompetanse i kommunene	204
14.6	Gjennomføringen av språkforpliktelsene i rettspleien	173			
14.6.1	Domstolene	173			
14.6.2	Politi- og påtalemyndigheten	174			
14.6.3	Kriminalomsorgen	175			
14.7	Rekruttering av samiskkompetanse i statlige etater	176			

17.5	Ordninger for rekruttering til utdanning i samiske språk og for samer til høyere utdanning	204	20.5.2	Vedtaksorgan	233
17.5.1	Ansvar for samisk forskning og undervisning i Norge	204	20.5.3	Fastsettelse av samiske stedsnavn	234
17.5.2	Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning	205	20.6	Samiske navn på kommuner og fylker	235
17.5.3	Studiefinansiering til samisk utdanning og utdanning i samiske språk	206	20.7	Samiske navn på administrative reinbeitedistrikt	236
17.5.4	Studiehjemler	207	20.8	Etterlevelse av lovverket	237
17.5.5	Samiske kvoter i høyere utdanning	207	20.8.1	Innledning	237
17.5.6	Erfaringer med rekruttering	208	20.8.2	Samiske stedsnavn i bruk	237
17.6	Utvalgets vurderinger	208	20.8.3	Flerspråklige skilt	238
17.7	Utvalgets forslag til tiltak	211	20.8.4	Samiske navn som veinavn og adressefunksjon	240
18	Utvikling og bruk av de samiske språkene	212	20.9	Utvalgets vurderinger	240
18.1	Innledning	212	20.10	Utvalgets forslag til tiltak	246
18.2	Særskilt om samiske medier	212	Del III	 Lov- og forskriftsendringer og administrative og økonomiske konsekvenser	247
18.3	Tolking i offentlig sektor	213	21	 Økonomiske og administrative konsekvenser	249
18.4	Teknologiske løsninger	215	21.1	Utvalgets generelle merknader	249
18.4.1	Språkteknologi og nettordbøker ..	215	21.2	Ressurser til arbeid med samiske språk i dag	249
18.4.2	Applikasjoner på samiske språk ...	215	21.2.1	Tildelinger over statsbudsjettet	249
18.4.3	Bruk av samiske tegnsett i offentlige registre	215	21.2.2	Sametingets budsjett og prioriteringer	250
18.5	Utvalgets vurderinger	216	21.3	Utvalgets forslag til tiltak	250
18.6	Utvalgets forslag til tiltak	219	22	 Forslag til lov- og forskriftsendringer	259
19	Språkutvikling – et grenseoverskridende arbeid	220	22.1	Innledning	259
19.1	Innledning	220	22.2	Forslag til lovendringer	259
19.2	Gjeldende rett	220	22.2.1	Forslag til endringer i sameloven ..	259
19.3	Folkerett	220	22.2.2	Forslag til endringer i barnehage-loven	261
19.3.1	Nordisk samekonvensjon	221	22.2.3	Forslag til endringer i opplæringslova	261
19.4	Nordisk samarbeid	221	22.2.4	Forslag til endringer i friskole-loven	262
19.5	Organisering av språkarbeidet	222	22.2.5	Forslag til endringer i domstol-loven	262
19.6	Utvalgets vurderinger	224	22.2.6	Forslag til endringer i rettshjelp-loven	263
19.7	Utvalgets forslag til tiltak	225	22.2.7	Forslag til endringer i helse- og omsorgstjenesteloven	263
20	Samiske stedsnavn	226	22.2.8	Forslag til endring i pasient- og brukerrettighetsloven	263
20.1	Innledning	226	22.2.9	Forslag til endringer spesialist-helsetjenesteloven	263
20.2	Gjeldende rett	226	22.2.10	Forslag til endring i helseforetaks-loven	263
20.2.1	Innledning	226	22.2.11	Forslag til endringer i kommune-loven	263
20.2.2	Stadnamnlova	227			
20.2.3	Kommuneloven	229			
20.2.4	Bispedømme- og fylkesloven	229			
20.2.5	Sameloven	229			
20.2.6	Matrikkellova	229			
20.2.7	Folkerett	231			
20.3	Samiske stedsnavn forsvinner fra kartet	232			
20.4	Stedsnavnregistre	233			
20.5	Ansvar for samiske stedsnavn	233			
20.5.1	Innledning	233			

22.2.12	Forslag til endringer i folkeregisterloven	263	23.9	Merknad til de nye paragrafer i spesialisthelsetjenesteloven	276
22.2.13	Forslag til endring i stadnamnlova	264	23.10	Merknad til endringen i helseforetaksloven	276
22.2.14	Ikrafttredelse	264	23.11	Merknader til endringene i kommuneloven	276
22.2.15	Forslag til ny lov om samisk språkombud (samisk språkombudslov)	264	23.12	Merknad til endringene i folkeregisterloven	276
22.2.16	Forslag til endringer i stadnamnforskrifta	264	23.13	Merknader til endringene i stadnamnlova	276
23	Merknader til de enkelte bestemmelsene	266	23.14	Ikrafttredelse	276
23.1	Merknader til endringene i sameloven	266	23.15	Merknader til ny samisk språkombudslov	276
23.2	Merknader til endringene i barnehageloven	273	23.16	Merknad til den nye paragrafen i stadnamnforskrifta	277
23.3	Merknader til endringene i opplæringslova	273		Referanse- og litteraturliste	279
23.4	Merknader til endringene i friskoleloven	274		Vedlegg	
23.5	Merknader til endringene i domstolloven	274	1	Kommunenes forpliktelser og struktur knyttet til samiske språk	287
23.6	Merknad til endringen i rettshjelploven	275	2	Innspill til Samisk språkutvalg om Den norske kirke og same- lovens språkregler	333
23.7	Merknader til endringen i helse- og omsorgstjenesteloven	275			
23.8	Merknader til endringen i pasient- og brukerrettighetsloven	275			

Del I
Grunnlag for utvalgets arbeid

Kapittel 1

Utvalgets mandat, sammensetning og arbeid

1.1 Utvalgets mandat

Utvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 19. september 2014. Utvalget har hatt følgende mandat for offentlig utredning om lovverk, tiltak og ordninger for de samiske språkene i Norge:

Bakgrunn

De tre mest utbredte samiske språkene i Norge er nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Sameloven § 1-5 slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk. De skal være likestilte etter bestemmelsene i samelovens kapittel 3 om samisk språk.

Samelovens språkregler gir borgerne språklige rettigheter i møte med offentlige organ og tjenesteyting. De fleste bestemmelsene gjelder for forvaltningsområdet for samisk språk. Forvaltningsområdet består i dag av kommunene Karasjok, Kautokeino, Tana, Porsanger, Nesseby, Kåfjord og Lavangen i det nordsamiske området, Tysfjord i det lulesamiske området og Røyrvik og Snåsa i det sørsamiske området.

Regjeringen skal legge til rette for at samene skal kunne sikre og utvikle sitt språk og har det overordnede ansvaret for at nasjonale og internasjonale rettsregler for de samiske språkene blir fulgt opp. Sametinget forvalter midler til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner og har ansvar for utviklingen av de samiske språkene. Kommuner, fylkeskommuner og statlige etater i forvaltningsområdet har ansvar for gjennomføringen av samelovens språkregler. I Sametingsmelding om samisk språk 2013 er disse problemstillingene gjennomgått.

Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet (nå Kommunal- og moderniseringsdepartementet) har foretatt en gjennomgang av samelovens språkregler. Gjennomgangen behandler de viktigste spørsmålene og problemstillingene som språkreglene i sameloven reiser, samt bestemmelser om samisk språk i andre lover. Departementet har vurdert bestemmelsene om samisk språk opp mot folkerettslige forpliktelser. Gjennomgangen

viser at det har det skjedd betydelige endringer i organiseringen av offentlig sektor siden språkreglene ble vedtatt i 1990, særlig i helse- og omsorgssektoren (bl.a. innføring av helseforetak, samhandlingsreform og fastlegereform). Rapporten viser at mange av reglene derfor har uklare rekkevidde, og også til dels er utdaterte.

Forvaltningsområdet for samisk språk omfatter opprinnelig seks kommuner innenfor nordsamisk språkområde. Situasjonen i kommuner hvor samene utgjør en mindre andel av befolkningen, kan være annerledes. Regelverket om samisk språk tar i liten grad høyde for slike ulikheter.

Store deler av den samiske befolkningen bor utenfor forvaltningsområdet for samelovens språkregler. Befolkningsutviklingen viser at mange samer flytter fra tradisjonelle samiske områder til større tettsteder og byer.

Rapporter om situasjonen for de samiske språkene viser gjennomgående at nordsamisk står forholdsvis sterkt i Indre Finnmark, men at situasjonen er sårbar i områder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Lulesamisk og sørsamisk er i en revitaliseringsfase, men er fortsatt svært sårbare språk. Undersøkelser om samisk språk viser også at det er store variasjoner i hvordan kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk følger opp bestemmelsene i samelovens språkregler.

Fremtiden for de samiske språkene er avhengig av hvilke muligheter den enkelte har til å lære og bruke samisk språk. Det er i dag utfordringer knyttet til den enkeltes rett til opplæring og bruk av samisk språk. Aktuelle problemstillinger knytter seg til synlighet og bevissthet om de samiske språkene i samfunnet, behovet for personer med kompetanse i samisk språk, behovet for terminologi på de samiske språkene og behovet for arenaer hvor man kan bruke språket i fellesskap med andre.

Mandat

Utvalget skal redegjøre for gjeldende ordninger, tiltak og regelverk knyttet til de samiske språk

kene, og vurdere hvordan disse tilpasses dagens organisering av offentlig sektor og sikre funksjonelle og likeverdige offentlige tjenester på samisk. Utvalget skal særskilt vurdere løsninger som bidrar til forenkling, herunder hvordan teknologiske løsninger kan styrke og forenkle bruken av de samiske språkene. Utvalget skal vurdere fleksible løsninger som tar høyde for at situasjonen for samiske språk varierer, og at kommunene har ulike utfordringer og behov. Utvalget skal vurdere aktuelle løsninger i lys av det pågående arbeidet med å skape større og mer robuste kommuner.

Utvalget skal vurdere og komme med forslag til hvordan kommuner og andre offentlige tjenesteytere kan sikres personale med kompetanse i samiske språk. Utvalget skal i den sammenhengen legge vekt på ordninger og tiltak som bidrar til at flere lærer seg og bruker de samiske språkene, og hvor dagens institusjoner og infrastruktur utnyttes bedre for å sikre og utvikle sør-, lule- og nordsamisk språk.

Med utgangspunkt i gjennomgangen av same-lovens språkregler, samt bestemmelser om samisk språk i andre lover, skal utvalget utrede og eventuelt fremme forslag til endringer i lovverket for bruk av og opplæring i samiske språk, inkludert:

- dagens ordning med et forvaltningsområde for samisk språk, herunder prosedyrer for innlemmelse, og spørsmålet om det bør innføres ulike kategorier av språkkommuner og/eller mer fleksibelt regelverk.
- regler som er bedre tilpasset dagens organisering av offentlige tjenester, herunder spørsmålet om retten til å bruke samisk i større grad bør knyttes til tjeneste eller individ enn til geografisk område, organ eller institusjon.

Eventuelle forslag til endringer skal være i tråd med Norges internasjonale forpliktelser. Utvalget skal også se hen til ordningene i Sverige og Finland, samt vurdere og eventuelt komme med forslag til språklig samarbeid på tvers av grensene.

Utvalget skal gi en oversikt over dagens organisering og ansvarsfordeling mellom Sametinget og andre offentlige instanser med ansvar for samiske språk, og eventuelt fremme forslag til endringer i myndighets- og rollefordelingen mellom Sametinget, statens, kommuner og andre offentlige instanser. Utvalget skal videre vurdere hvordan dagens ordning med oppfølging av de samiske språkreglene i lovverket og klagebehandlingen fungerer, og om det er behov for endringer. Utvalget skal også vurdere om gjennomføringen av språkreglene kan styrkes ved bedre veiledning,

samarbeid og dialog mellom ulike instanser, og fremme eventuelle forslag til forbedringer, for eksempel gjennom en ombudsfunksjon eller ved andre tiltak.

Utvalget skal utrede økonomiske og administrative konsekvenser av forslagene. Minst ett av utvalgets forslag skal baseres på uendret ressursbruk.

Utvalget skal i sitt arbeid legge opp til dialog med sentrale samiske institusjoner, samt kommuner og andre offentlige tjenesteytere. Utvalget skal se hen til arbeidet med kommunereformen og til utvalget som har utredet tolketjenester i offentlig sektor. Utvalget skal holde seg orientert om relevant lovarbeid på språkområdet i regi av Kulturdepartementet.

Utvalgets sekretariat skal ligge til Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Sametinget skal legge til rette for sekretariatets arbeid, herunder at sekretær i perioder skal ha arbeidssted ved Sametinget.

1.1.1 Avgrensning av mandatet

Utvalgets arbeid forutsetter en vurdering av tiltak for tre samiske språk, sør-, lule- og nordsamisk, innenfor aktuelle sektorer. Utvalgets mandat er svært omfattende, og det har derfor vært nødvendig å foreta enkelte avgrensninger.

Utvalget ble bedt om å avgi delutredning om kommunens forpliktelser og struktur knyttet til samiske språk. Behovet for å lage en egen delutredning om språkområder og kommunestruktur ble en ekstra utfordring med hensyn til tid og ressurser. Utvalget avleverte en delrapport 15. februar 2016. I delrapporten fastslo utvalget at alle samiske språk står svakt og skisserte løsninger som syntes mest aktuelle, og som utvalget varslet ville bli vurdert og konkretisert nærmere i utvalgets endelige utredning.

Utvalget påpeker at situasjonen til de samiske språkene karakteriseres av mange komplekse utviklingstrekk, både historisk og ut fra pågående prosesser med til dels ulike forutsetninger. Situasjonen for hvert av språkene varierer dessuten sterkt innen forskjellige områder, ikke minst ved at språkene er utbredt også i Sverige og Finland. Mangelfull statistikk om antall språkbrukere har videre vært en stor utfordring for utvalgets arbeid.

I løpet av utvalgets arbeid har tilgjengelig tid og ressurser gjort at det ikke har vært mulig å utrede alle deler av mandatet med den ønskede grundighet. Tidsrammene for utvalgets arbeid har satt begrensninger på omfanget av utredning.

gen av sektorområdene som omfattes av mandatet. Som følge av dette har utvalget foretatt prioriteringer der det er lagt størst vekt på vurderinger og tiltak som retter seg mot barn og unge, og da særskilt i barnehage- og skolesektoren. Av samme grunn har ikke utvalget vektlagt en full gjennomgang av de økonomiske og administrative konsekvensene, men foreslått tiltak som er nødvendige for språkernes overlevelse.

Utvalget har ikke funnet å kunne behandle spørsmålet om kirkelige tjenester inngående. Utvalget vil imidlertid presisere at innspillet fra Samisk kirkeråd på vegne av Den norske kirke er i tråd med utvalgets grunnsyn.¹ Utvalget har funnet det riktig at det i stor grad blir opp til Den norske kirke å videreutvikle sitt arbeid med samiske språk i det samiske språkområdet. Utvalget anbefaler imidlertid at retten til bruk av samisk i den norske kirke videreutvikles i samsvar med innspillet fra Samisk kirkeråd og utvalgets øvrige forslag.

Med hensyn til lovgivningen har utvalget konsentrert seg om harmonisering av bestemmelsene i sameloven. For øvrig har det ikke vært mulig for utvalget, blant annet av tidsmessige årsaker, å vurdere fullt ut forholdet til andre lover. Dette bør derfor gjøres ved oppfølging av denne utredningen. Utvalget mener likevel at alle fremsatte forslag bør gi et godt grunnlag for å implementere nødvendige endringer.

Det er utvalgets oppfatning at en rask behandling og oppfølging av utredningen er av stor betydning på grunn av de samiske språkernes svake stilling.

1.2 Utvalgets sammensetning

Utvalget har hatt følgende sammensetning:

- Bård Magne Pedersen (leder), Tromsø, konstituert fylkesmann i Troms.
- Finn-Arne Schanche Selfors (nestleder), Tana, sorenskriver i Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett.
- Ronny Berg, Alta, varaordfører i Alta kommune (Til 16. desember 2015).
- John Roald Karlsen, Nordreisa, fylkespolitiker (Fra 8. januar 2016).
- Elin Fjellheim, Engerdal, rådgiver, Saemien Lohkemejarnge/Senter for samisk i opplæringa, Sámi allaskuvla/Samisk høgskole og lærer ved Engerdal barne- og ungdomsskole.

- Jens Johan Hjort, Tromsø, tidligere ordfører i Tromsø, nå partner i advokatfirmaet Steenstrup Stordrange.
- Ellen Katrine O. Hætta, Kirkenes, politimester, Finnmark politidistrikt.
- Frøydis Nystad Nilsen, Karasjok, overlege ved SÁNAG/SANKS – Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu – Samisk nasjonal kompetansetjeneste, psykisk helsevern og rus.
- Jon Todal, Kautokeino, professor, Sámi allaskuvla/Samisk høgskole.
- Inga Lill Sigga Mikkelsen, Tysfjord, stipendiat ved Sámi allaskuvla/Samisk høgskole.

Ronny Berg ble 16. desember 2015 utnevnt som statssekretær for fiskeriminister Per Sandberg, og trådte dermed ut av utvalget. I hans sted ble fylkespolitiker John Roald Karlsen oppnevnt som nytt medlem av utvalget.

Utvalgets sekretariat

Utvalgets sekretariat har vært lagt til Kommunal- og moderniseringsdepartementet/Tjielte- jih orrestimmiedepartemeente/Suohkan- ja ádástuhttemdepartemænnta/Gielda- ja ođasmahttin- departemeanta (KMD). KMD, Saemiedigkie/Sámedigge/Sámediggi/Sametinget og Fylkesmannen i Troms/Romssa Fylkkamánni har lagt til rette for sekretariatets arbeid, herunder at sekretærene i perioder har hatt arbeidssted ved Sametinget og på fylkeshuset i Tromsø.

Utvalgets sekretariat har bestått av: sekretariatsleder Ane Berge Tobias, seniorrådgiver Liss-Ellen Ramstad som i periodene 5. april–24. april og fra 25. juli har vært stedfortredende sekretariatsleder, rådgiver Iris N. Wigelius og rådgiver Elisabeth Grøvan Ruud.

Ved arbeidets oppstart ledet Iris N. Wigelius arbeidet i sekretariatet og var utvalgets eneste sekretær. I desember 2014 gikk Wigelius ut i permisjon. I hennes sted kom Liss-Ellen Ramstad og Ane Berge Tobias. Seniorrådgiver Gry Anita Langsæther bisto sekretariatet fra august 2015 til og med desember 2015. Elisabeth Grøvan Ruud gikk inn i sekretariatet i 40 pst. stilling i september 2015, og har fra januar 2016 vært ansatt i 20 pst. stilling. Iris N. Wigelius kom tilbake i sekretariatet i november 2015. Seniorrådgiver Jens Rydland og rådgiver Maria Elisabeth Grønli bisto sekretariatet fra april 2016 med å utrede spørsmål knyttet til samiskopplæring i grunnskole og

¹ Samisk kirkeråds innspill følger som vedlegg 2 til utvalgets utredning.

videregående skole. Seniorrådgiver Anneline Ulfrstad bisto sekretariatet fra 9. august

1.3 Utvalgets arbeid

Utvalget har i sitt arbeid lagt opp til dialog med sentrale samiske institusjoner, kommuner og andre offentlige tjenesteytere. Utvalget har sett hen til arbeidet med kommunereformen og til utvalget som har utredet tolketjenester i offentlig sektor (tolkeutvalget). Utvalget har også holdt seg orientert om relevant lovarbeid på språkområdet i regi av Kulturdepartementet, herunder det pågående arbeidet med endringer i forskrift om skrivemåten av stedsnavn (stadnamnforskrifta), samt i regi av Finansdepartementet og Skattedirektoratet i forbindelse med det pågående arbeidet med endringer i lov om folkeregistrering (folkeregisterloven). Utvalget har avgitt hørings svar i begge disse sakene. Det har vært flere møter med oppdragsgiver (Kommunal og moderniseringsdepartementet) og Sametinget, både på administrativt og politisk nivå.

Det har vært viktig for utvalget å bli kjent med situasjonen i alle tre språkområdene som mandatet omfatter, og utvalget har derfor valgt å legge utvalgsmøter til Tysfjord, Karasjok, Snåsa og Jokkmokk, i tillegg til møtene i Tromsø og Oslo.

Første møte i utvalget ble avholdt 17. oktober 2014. Utvalget har totalt hatt 20 møter fordelt på 32 møtedager. Fire av møtene er avholdt via telefon. Sekretariatet og utvalgsleder har hatt ukentlige faste møter. Utvalgets møtedager er fordelt på følgende dager:

2014:

17. oktober	Regjeringskvartalet, Oslo
4. november	Fylkeshuset, Tromsø
8. desember	Regjeringskvartalet, Oslo

2015:

20.–21. januar	SÁNAG/SANKS og Saemiedigkie/Sámedigge/Sámediggi/Sametinget, Karasjok
11.–12. mars	Dálvvadis/Jáhkámáhkke/Jokkmokk, Sverige
10. april	Fylkeshuset, Tromsø
21.–22. mai	Snåsa
18.–19. juni	Regjeringskvartalet, Oslo
27.–28. august	Fylkeshuset, Tromsø
22.–23. september	Regjeringskvartalet, Oslo
20.–21. oktober	Tysfjord
17.–18. november	Regjeringskvartalet, Oslo

10.–11. desember Regjeringskvartalet, Oslo

2016:

15. januar	Telefonmøte
1. februar	Telefonmøte
14.–15. april	Regjeringskvartalet, Oslo
11.–12. mai	Regjeringskvartalet, Oslo
2.–3. juni	Regjeringskvartalet, Oslo
10. juni	Telefonmøte
15. august	Telefonmøte

Besøk, innledere og innspill

Utvalget har hatt flere møter med sentrale samiske institusjoner, kommuner og andre offentlige tjenesteytere. I forkant av møtene har det blitt sendt ut invitasjoner til antatt interesserte enkeltpersoner, organisasjoner og media. Det har vært god oppslutning på møtene og ulike fagmiljøer har vært godt representert. Disse møtene har hatt flere funksjoner. For det første har møtene bidratt til å øke utvalgets kunnskap og forståelse av ulike problemstillinger som knytter seg til samiske språk. For det andre har åpenheten gjort det mulig for interesserte å ta del i utvalgets arbeid og komme med innspill. For det tredje har møtene skapt offentlig debatt om ulike problemstillinger knyttet til samiske språk i dagens samfunn.

Utvalget har blant annet møtt representanter og språkbrukere fra flere kommuner, herunder Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune, ordfører i Hamarøy kommune/Hábmera suohkan, ordfører i Kárásjoga gielda/Karasjok kommune og representanter fra Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune og Snåasen tjielte/Snåsa kommune.

Andre utvalget har møtt er Árran, Drag Skole, Universitetet i Nordland, Sáltto Sámesiebrre, Samisk Foreldrenettverk, Tysfjord demensforening, leder for NRL, Agenda Nord-Norges ambassadør og Samisk kirkeråd.

Utvalget har dessuten besøkt Suaja maanagierte og Áarjel-saemiej skuvle, sørsamisk barnehage og skole på Snåsa, og Prestvannet skole/Báhpajávri skuvla i Tromsø hvor utvalget fikk møte både elever og lærere.

Utvalget har invitert eksterne foredragsholdere til sine interne møter. Blant disse er Sámi Giellagáldo ved Mika Sajjets, rektor ved Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla/Samisk videregående skole og reindriftsskole i Kautokeino Ellen Inga O. Hætta, Rektor Sonja Guttorm ved Sirpmá skuvla/Sirma skole i Tana, Torkel Rasmussen, 1. amanuensis ved Sámi allaskuvla/Samisk høyskole, Dr. Phil Tove Skutnabb-Kangas ved University of Roskilde, leder for Sámi

doaktáriid searvi/Samisk legeförening Ole Mathis Hetta, allmennpraktiker i Karasjok Amund Peder Teigmo, leder ved SANKS/SANAG Gunn Heatta, medisinsk fagsjef ved Finnmarkssykehuset/Finnmárkkku buohcciviessu Harald Sunde, Sámi álbmoga buhcciidruokto ovddidanguovddaš/Utviklingssenter for sykehjemstjenester til den samiske befolkningen, Karasjok Kristine Grønmo og Ragnhild Nystad, og Divvun og Giellatekno ved UiT- Norges arktiske Universitet ved Sjur Nøstebø Moshagen og Lene Antonsen.

Utvalget har besøkt Jokkmokk i Sverige hvor utvalget møtte representanter for kommunen, leder av Sametinget i Sveriges språknemd, leder av ungdomsorganisasjonen Sáminuorra og sameingspresidenten i Sverige.

Våren 2015 avholdt utvalget et åpent møte i Tromsø med ungdomspanel fra Norge, Sverige og Finland. Møter og kontakt med kunnskapsrike ungdommer i disse landene har gitt utvalget tro på at det er gode muligheter for vitalisering av samiske språk. Utvalget har fått inntrykk av at mange barn og unge i dag er meget bevisste og stolte over sin kultur og sitt språk. Flere av disse har uttrykt tro og forventninger til at tiltak og forslag fra Samisk språkutvalg blir realisert og fulgt opp.

Som følge av utvalgets arbeid har utvalget mottatt flere henvendelser fra publikum, offentlige organer og organisasjoner. Innspillene har blitt diskutert i møtene og har slik vært verdifulle i utvalgets arbeid. Utvalgets utredninger, vurderinger og forslag har vært en kontinuerlig prosess under hele utvalgsarbeidet.

Åpenhet om utvalgets arbeid

Utvalgets leder, utvalgets medlemmer og utvalgets sekretariat har deltatt på en rekke foredrag og konferanser. Utvalgets leder har blant annet holdt foredrag om utvalgets delrapport i forbindelse med Sametingets kommunekonferanser i Kautokeino og Tromsø, samt under Fylkesmannens kommunekonferanse i Karasjok. Når det gjelder åpenhet rundt utvalgets arbeid har utvalgets leder vært intervjuet på radio i aviser og på tv en rekke ganger, og uttalt seg både i forbindelse med spørsmål knyttet til utvalgets arbeid generelt og om mer dagsaktuelle saker.

Utvalgets nettsted (www.sprakutvalget.no) har vært i drift under utvalgets funksjonstid der informasjon har blitt gjort tilgjengelig for publikum på fire språk. Nettsiden inneholdt blant annet en pre-

sentasjon av utvalgets mandat og medlemmer, kontaktinformasjon, oppdateringer om utvalgets arbeid og dokumenter som utvalget har offentliggjort som eksempel høringsuttalelser og pressemeldinger.

Utredninger

Av tidsmessige årsaker har det vært nødvendig for utvalget å engasjere ekstern utredningshjelp på sentrale områder. Professor Mattias Åhrén har skrevet en utredning om Norges internasjonale forpliktelser overfor samiske språk. Historiker Wenke Brenna har skrevet om fornorskingsprosessen. Utredningene er tatt med som kapittel 4 og 5 i denne utredningen. Utvalget slutter seg til de konklusjoner og hovedpunkter som følger av utredningene.

Utvalget viser også til at utvalgets delrapport har vært tilgjengelig i elektronisk form på utvalgets nettside. Delutredningen følger med som vedlegg 1 til denne utredningen.

1.4 Utvalgets begrepsbruk

Samiske språk

Utvalget benytter gjennomgående begrepet samiske språk i utredningen. Det er for å synliggjøre det språklige mangfoldet i Saepmie/Sábme/Sápmi.² Utvalget understreker at begrepet «samisk» imidlertid brukes når utvalget viser til gjeldende rett og samisk som skolefag.

Urfolk

Med urfolk mener utvalget folk med særegne språk og særegen kultur som har hatt territoriell tilknytning til området før dagens stat ble etablert med dagens grenser. Norge er etablert på territoriet til to folk, samer og nordmenn. Samer er ett folk med flere samiske språk og særegen kultur.

Morsmål

Med morsmål legger utvalget til grunn at det er språket eller de språkene personer selv identifiserer seg med. Personer med morsmål inkluderer personer som enten er *samiskspråklige* eller har *samiskspråklig tilknytning*.

En kan ha ett eller flere morsmål.

² Se kapittel 6.

Samiskspråklig

Med samiskspråklig mener utvalget personer som identifiserer seg med ett eller flere samiske språk og som er funksjonelt samiskspråklig. Dette er personer som både forstår og kan gjøre seg godt forstått på ett eller flere samiske språk.

Samiskspråklig tilknytning

Med samiskspråklig tilknytning mener utvalget personer som identifiserer seg med ett eller flere samiske språk, men som ikke behersker det på et funksjonelt nivå. Dette kan være personer som har et passivt språk. Dette kan også være personer som ikke har noen kompetanse i samisk, men som kommer fra en familiebakgrunn som har gjennomgått et språkskifte.³

Personer med samiskspråklig tilknytning er potensielle *samiskspråklige* i *vitaliseringen*⁴ av samiske språk.

Språkbruker

Med språkbruker mener utvalget personer, både med og uten identitetstilknytning, som både forstår og kan gjøre seg godt forstått på ett eller flere samiske språk. Personer uten morsmålsbakgrunn inngår i begrepet språkbruker når personer har lært seg ett eller flere samiske språk til et funksjonelt nivå og er brukere av disse. Med språkbruker mener utvalget i tillegg personer som gjennom tiltak foreslått av utvalget kan bli språkbrukere. Personer med *samiskspråklig tilknytning* er potensielle *samiskspråklige* og inngår i begrepet språkbrukere.

Språkskifte

Med språkskifte forstår utvalget et skifte fra å være funksjonelt *samiskspråklig* til kun å beherske

majoritetsspråket. Dette kan skje gjennom generasjoner i en familie eller over tid i et samfunn.

Språkvitalisering

Med språkvitalisering mener utvalget å snu språkskiftet, fra kun å beherske majoritetsspråket til også å bli funksjonelt *samiskspråklig*. En språkvitalisering forutsetter en økning i andel *språkbrukere*, særlig ved at personer med *samiskspråklig tilknytning* tar tilbake sine samiske språk.

Språkbevaring

Med språkbevaring forstår utvalget å opprettholde komplette og samfunnsbærende språk og en betydelig andel *språkbrukere*, og da særlig *samiskspråklige* i samfunnet.

Språkområder

Når utvalget bruker begrepene *sør-, lule- og nord-samisk språkområde*, mener utvalget de geografiske områdene der de enkelte samiske språk tradisjonelt er eller har vært utbredt.⁵

Det samiske språkområdet er der utvalget foreslår tiltak eller ordninger for samiske språk, og tilsvarende *språkbevaringskommunene, språkvitaliseringskommunene* og *storbykommunene med særlig ansvar for samiske språk*.⁶ Når utvalget viser til eksisterende ordning eller til gjeldene rett brukes begrepet *forvaltningsområdet for samisk språk*.

³ Se utvalgets forståelse av begrepet «språkskifte».

⁴ Se utvalgets forståelse av begrepet «språkvitalisering».

⁵ Utvalget har ikke avgrenset de tradisjonelle språkområdene nøyaktig geografisk, men har beskrevet utbredelsen av språkene omfattet av utvalgets mandat. Utvalget mener en nærmere fastsetting av språkområdene er en oppgave for Sametinget.

⁶ I tillegg til forpliktelsene og rettighetene som ligger i de geografiske områdene foreslår utvalget enkelte individuelle rettigheter og enkelte organ som er tillagt språkforpliktelser.

Kapittel 2

Sammendrag på norsk, sør-, lule- og nordsamisk

2.1 Sammendrag

Oversikt

Utvalgets utredning består av tre deler. Innledende *Del I Utvalgets arbeid* (kapittel 1 til 5) gis en oversikt over utvalgets sammensetning, mandat, arbeid, grunnsyn, begrepsbruk og eksterne utredninger. *Del II Utvalgets vurderinger og forslag* (kapittel 6 til 20) inneholder bakgrunnsinformasjon av betydning for utvalgets arbeid, gjeldende rett av betydning for utvalgets vurderinger, utvalgets vurderinger, anbefalinger og forslag til tiltak. I *Del III Lovendringer, administrative og økonomiske konsekvenser* (kapittel 21, 22 og 23) følger de økonomiske og administrative konsekvensene av utvalgets forslag til tiltak, utvalgets lovforslag og merknader til de enkelte bestemmelsene i lovforslagene.

Kapittel 1 omtaler utvalgets sammensetning, mandat og arbeid. *Kapittel 2* inneholder sammendrag av utvalgets arbeid på norsk, sør-, lule- og nordsamisk. I *kapittel 3* gis en fremstilling av utvalgets grunnsyn. *Kapittel 4* inneholder utvalgets eksterne utredning som gir en historisk fremstilling av fornorskingsprosessen av betydning for språkernes stilling i dag. *Kapittel 5* inneholder utvalgets eksterne utredning angående folkerettslige forpliktelser av betydning for utvalgets vurderinger og lovforslag.

I *kapittel 6* gis en fremstilling av samiske språk som likeverdige og likestilte språk. *Kapittel 7* gir en oversikt over dagens organisering og ansvarsfordeling mellom Sametinget og andre offentlige instanser med ansvar for samiske språk. I *kapittel 8* gjengis og utdypes utvalgets forslag lagt frem i delrapport angående ny organisering med språk-områder og kommunekategorier.

Kapittel 9 drøfter betydningen av samiskspråklige barnehager, og utvalget kommer med forslag som plikter kommunene å gi samiske barn et samiskspråklig barnehagetilbud. I *kapittel 10* gjennomgår utvalget samiskopplæringen i grunnskole og videregående skole, og kommer med forslag til endringer i dagens regelverk.

I *kapittel 11* gis en fremstilling av gjeldende rett hva angår oversettelse av lover, forskrifter, kunngjøringer og skjema. I *kapittel 12* vurderes gjeldende rett som omhandler rett til svar på samiske språk.

I *Kapittel 13* drøftes samisk språkbruk i helse- og omsorgssektoren. I *kapittel 14* drøftes samisk språkbruk i justissektoren. I *kapittel 15* drøftes samisk språkbruk i den kommunale forvaltning. I *kapittel 16* vurderer utvalget hvordan dagens ordning med oppfølging av de samiske språkreglene i lovverket og klagebehandlingen fungerer, og om det er behov for endringer. I *kapittel 17* vurderer utvalget hvordan kommuner og andre offentlige tjenesteytere kan sikres rekruttering av personale med kompetanse i samiske språk og samisk kultur.

I *kapittel 18* drøftes utvikling og bruk av de samiske språkene. Utvalget drøfter teknologiske løsninger av betydning for samiske språk og kommer med vurderinger med hensyn til lovfesting av bruk av tolk. *Kapittel 19* gir en oversikt over det grenseoverskridende språksamarbeidet og utvalget vurderer hvordan dette kan formaliseres. I *kapittel 20* drøftes samiske stedsnavn.

I *Kapittel 21* beskrives de økonomiske og administrative konsekvensene av utvalgets forslag til tiltak. I *kapittel 22* gis det en oversikt over utvalgets forslag til lov- og forskriftsendringer. I *kapittel 23* er merknad til de enkelte bestemmelsene i lovforslaget.

Innledende betraktninger

Utvalget konstaterer at språkkrettigheter i hovedsak er begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk, som per i dag utgjør 10 kommuner. Utvalget mener hovedutfordringen er å sikre at språkreglene blir fulgt opp. Med utgangspunkt i Norges internasjonale forpliktelser, legger utvalget til grunn at det foreligger språkkrettigheter for alle samiske språk i de tradisjonelle språkområdene, og i de områdene hvor samer er bosatt i et betydelig antall, som i de store byene.

Utvalget legger til grunn at den historiske fornorskingen har hatt store konsekvenser for samers språkbruk helt opp til vår tid. Utvalget understreker at utvalget i oppfølgingen av utredningen av fornorskingsprosessen har konsentrert seg om de språklige aspektene, slik mandatet legger opp til. Utredningen utvalget har mottatt viser at den historiske fornorskingspolitikken er godt dokumentert. Utvalget bemerker at det likevel i liten grad ser ut til å foreligge dokumentasjon på hvordan fornorskningen foregikk lokalt og hvordan fornorskingen har påvirket enkeltindivider.

Utvalgets utgangspunkt er at alle samiske språk er likeverdige og likestilte språk, både innbyrdes og med norsk. Alle samiske språk er klassifisert som truede eller alvorlig truede språk. Situasjonen for sør- og lulesamisk er særdeles kritisk. Situasjonen for samiske språk er dessuten også varierende innenfor språkområdene til hvert enkelt språk, og kommunene har ulike utfordringer og behov. På bakgrunn av dette mener utvalget at det er behov for å modernisere regelverket og tiltakene slik at de passer til dagens samfunn. Utvalget legger dermed opp til at regelverket skal bli enklere å benytte og at det kan tas i bruk differensierte løsninger.

Tradisjonelle språkområder

Hvilke(t) av de samiske språkene forpliktelsene skal gjelde for, vil hovedsakelig være knyttet til de geografiske områdene som utgjør den tradisjonelle utbredelsen av samiske språk i Norge. Utvalget foreslår at ved tvil om utbredelsen av samiske språk, skal Sametingets syn ligge til grunn. Utvalget har skissert utbredelsen av sør-, lule- og nordsamisk språk og mener en nærmere fastsetting av språkområdene er en oppgave for Sametinget.

Det samiske språkområdet

For å sørge for at flere samer får muligheter til å kunne benytte samiske språk i kontakt med det offentlige, har utvalget sett nærmere på om dagens forvaltningsmodell bør endres. Utvalget har tatt utgangspunkt i om hensynet er å bevare eller vitalisere samiske språk. Utvalget foreslår at det innføres differensierte regler for ulike kommuner. Utvalget mener differensieringen av reglene for kommuner vil innebære at det tas hensyn til situasjonen i den enkelte kommune. Utvalget mener dessuten dette vil bidra til at det blir lettere for kommuner med en samisk befolkning å ta initiativ til innlemmelse i en kommunekategori.

Utvalget foreslår en kategorisering av kommunene innenfor dagens forvaltningsområde for

samisk språk. Utvalget foreslår at kommunene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárásjohka/Karasjok, Unjárga/Nesseby, og Deanu/Tana blir *språkbevaringskommuner*. Med språkbevaringskommuner mener utvalget kommuner som har tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at det aktuelle samiske språket er et komplett og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes. Det aktuelle samiske språket i kommunen skal være forvaltningsspråk. Per i dag er det kun i det nordsamiske språkområdet det er aktuelt å foreslå språkbevaringskommuner.

De øvrige kommunene i forvaltningsområdet, Loabák/Lavangen, Porsanger/Porsángu, Gáivuotna/Kåfjord, Divtasvuodna/Tysfjord, Snåase/Snåsa og Raarvihke/Rørvik anses som *språkvitaliseringskommuner*. Med språkvitaliseringskommuner mener utvalget kommuner hvor det er det behov for en vitalisering av samiske språk. Eksempler på øvrige språkvitaliseringskommuner kan være Hattfjelldal, Røros, Engerdal, Hamarøy/Hábmer og Skånland, samt en rekke andre kommuner. I disse kommunene vil rettighetene og pliktene i større grad regulere tjenester som styrker språkvitaliseringen, og i mindre grad kommunal samiskspråklig forvaltning.

Utvalget foreslår at visse storbyer skal ha særskilt ansvar for samiske språk. Utvalget foreslår at *storbykommunene* Trondheim, Tromsø, Bodø og Oslo skal ha forpliktelser knyttet til samiske språk.

Ansvar for samiske språk

Kommuner, fylkeskommuner, fylkesmannsembetet, direktorater, departementer, Sametinget og regjeringen har ulike roller i arbeidet med samiske språk. Kommunene og fylkeskommunene har en sentral rolle i å legge til rette for bruken av samiske språk for sine innbyggere og i tjenestene de skal tilby. Staten har et ansvar for å legge til rette for å bevare og utvikle samiske språk gjennom lov- og budsjettvedtak. En del av dette ansvaret er å sørge for at det samiske samfunnet, særlig Sametinget, er i posisjon til å arbeide for vern og videre utvikling av samiske språk i Norge.

Utvalget mener det er behov for endringer i myndighets- og rollefordelingen mellom Sametinget, staten, kommuner og andre offentlige instanser. Utvalget mener at Sametinget bør ha større mulighet til å avgjøre saker av stor betydning for samisk språkutvikling. Dette gjelder særlig spørsmål som omhandler barnehage- og skolesektoren.

Sametinget er i dag øverste myndighet når det gjelder språkutvikling, normering og samisk rettskrivning. Utvalget mener Sametinget også bør få et større forvaltningsansvar for samiske språk generelt.

Sametingets forskriftsmyndighet

Utvalget foreslår at Sametinget skal fastsette forskrift om bruk av tospråklighetsmidler, og anbefaler Sametinget at midlene i større grad blir benyttet for å tilrettelegge for språkvitalisering i barnehage- og skoler.

Samiske språkressurssentre

Utvalget foreslår at det opprettes tre samiske språkressurssentre underlagt Sametinget, ett sørsamisk språkressurssenter, ett lulesamisk språkressurssenter og ett nordsamisk språkressurssenter. Språkressurssentrene skal ha en koordinerende rolle og en rådgiverfunksjon. I tillegg mener utvalget at språkressurssentrene bør ha et ansvar knyttet til blant annet tolking, oversetting, informasjonsarbeid og fjernundervisning.

Språkressurssentrene skal bidra til å sikre at språkrettighetene i større grad etterleves, og skal bistå kommuner og enkeltindivider i oppfyllelsen av et samiskspråklige tjenestetilbud. Kommuner og fylkeskommuner skal imidlertid fortsatt ha en tilretteleggingsplikt overfor egne innbyggere og ansvar for etterlevelse av regelverket i tjenestetilbudet i kommunen.

Språkressurssentrene vil ha en særlig viktig rolle for styrking av det samiskspråklige barnehage- og skoletilbudet. Utvalget foreslår at språkressurssentrene skal ha egne barnehage- og skoleansvarlige ved sentrene. Barnehage- og skoleansvarlig ved de ulike språkressurssentrene skal ikke erstatte etablerte institusjoner, men inngå som en styrking av etablerte tilbud. Utvalget mener oppgaver som skal legges til språkressurssentrene når det gjelder barnehage- og skolesektorene er å tilby tjenester og ha en tilretteleggingsfunksjon, særlig når nye samiskspråklige tilbud skal etableres.

Permanent fellessamisk organ

Utvalget vil sterkt oppfordre staten til å få på plass en forpliktende avtale om samisk språksamarbeid med Sverige og Finland. Utvalget anbefaler at rammene for samarbeidet fastsettes i nordisk samekonvensjon. Utvalget foreslår en hjemmel i sameloven om at Sametingets arbeid for vern og

videre utvikling av samiske språk i Norge helt eller delvis kan overføres til et internasjonalt fellessamisk organ. Det er et stort behov for termutvikling på flere samfunnsområder, og særlig på sør- og lulesamisk språk. Det har vært et langvarig historisk samarbeid blant samer over landegrensene. Et av formålene er å sørge for at de samiske språkene ikke utvikler seg i forskjellige retninger i forskjellige land. Dette er bakgrunnen for at Sametinget i Norge ikke bør normere nye ord uten at dette skjer i samarbeid med de andre sametingene i Sverige og Finland.

I dag er det grenseoverskridende samarbeidet prosjektbasert gjennom arbeidet i organet Sámi Giellagáldu. Utvalget foreslår å opprette et permanent organ. Utvalget mener erfaringene som er gjort gjennom arbeidet i Sámi Giellagáldu utgjør et godt grunnlag for etableringen. Opprettelsen av et permanent organ forutsetter at statene legger til rette for et slikt samarbeid over landegrensene.

Samisk språkråd

Utvalget foreslår at Sametinget i Norge oppretter et språkorgan, Samisk språkråd. Samisk språkråd skal forestå Sametinget i Norges arbeid med terminologitvikling og være Sametingets i Norges bidrag til det fellessamiske språksamarbeidet. Utvalget foreslår nye forvaltningsoppgaver for Sametinget og mener det kan være hensiktsmessig å vurdere om oppgavene med å utstede tolkebevillinger og godkjenning av lovoversettelser til samiske språk bør legges til Samisk språkråd.

Barn og unge

I arbeidet med å øke antall samiske språkbrukere er språkoverføring mellom generasjoner helt avgjørende. I situasjoner hvor foreldre selv ikke behersker det aktuelle samiske språket blir barnehagen og skolen særdeles viktige språkarenaer. Utvalget mener samiskspråklige barnehager er det viktigste enkelttiltaket for å sikre bevaring og vitalisering av samiske språk. Knyttet til dette er tiltak som sikrer det videre utdanningsløpet med opplæring i og på samiske språk.

Utvalget foreslår at alle kommuner skal ha plikt til å tilby et samiskspråklig barnehagetilbud dersom foreldrene ønsker det. Dette sikrer også samiske barn en individuell rett til samiskspråklig barnehage. Utvalget er tilfreds med Stortingets vedtak om at ansatte i samiske barnehager skal beherske samisk, og forventer at dette følges opp med nødvendig lov- og forskriftsarbeid, samt ressurser slik at dette kan realiseres.

Utvalget mener at hovedutfordringene innenfor grunnopplæringen handler om at samiske elever ikke får oppfylt retten til opplæring i og på samisk. Utvalget har i sine vurderinger og forslag til tiltak derfor fokusert på det som oppleves som utfordringer ved å få oppfylt denne retten. Utvalget foreslår at retten til opplæring på samisk utenfor språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner styrkes, ved at minstekravet på ti elever reduseres til tre elever. Opplæring i samisk i videregående opplæring bør utvides til også å omfatte alle som har hatt opplæring i eller på samisk i grunnskolen og til at disse skal ha rett til samiskopplæring etter sterke språkmodeller. Videre foreslår utvalget at samisk som første- eller andrespråk skal være obligatorisk i språkbevaringskommunene. Utvalget mener at språkvitaliseringskommuner og storbykommuner må ha minst en samisk profilskole i kommunen. På samiske profilskoler må det være et helhetlig samisk opplæringstilbud. I språkvitaliseringskommunene og storbykommunene ønsker utvalget å innføre et eget fag i samisk kultur og historie for elever som følger kunnskapsløftet samisk, men som ikke har opplæring i samisk som første- eller andrespråk. Utover dette foreslår utvalget en rekke tiltak på barnehage- og skoleområde, blant annet knyttet til at kommunene må ha planer for et helhetlig samiskspråklig tilbud, for overgangen fra barnehage til skole, og for grenseoverskridende samarbeid. For å sikre vitalisering, bevaring og utvikling av de samiske språkene mener utvalget disse tiltakene må ha høy prioritert. Det er nødvendig å styrke innsatsen og ressursbruken for å sikre at alle som ønsker det får gode samiske barnehage- og opplæringstilbud.

Utvalget har hatt spesiell oppmerksomhet på situasjonen til det sørsamiske barnehage- og opplæringstilbudet, da sørsamisk språk er i en svært utsatt og sårbar situasjon med tanke på å sikre bevaring og vitalisering av språket. Det er derfor viktig at man ved opprettelse av et språkressurs-senter og en barnehage- og skoleansvarlig underlagt Sametinget, ikke risikerer at velfungerende tiltak bortfaller. Opplæringsmiljøet i barnehage- og skolesektoren i sørsamisk område er lite og fragmentert. Utvalget understreker statens ansvar for hele den sørsamiske opplæringa, fra barnehage til videregående skole og voksenopplæring. Utvalget foreslår derfor at statens overordnede ansvar må samles som en overbygning for skoler som tilbyr sørsamisk opplæring og sørsamiske barnehager.

Oversettelse av regelverk og informasjonsplikt

Utvalget fremhever at økt bruk av samiske språk i offentlig forvaltning, som oversetting av lover, forskrifter, informasjon, kunngjøringer og skjema på samiske språk, bidrar til terminologitvilling. Utvalget ser at det er behov for mer tilgjengelig informasjon om både rettigheter og plikter for samiskspråklige, og at det er behov for å klargjøre hvilke plikter offentlige organ har. Plikten differensieres i henhold til kommunekategoriene.

Utvalget foreslår å lovfeste offentlige myndigheters plikt til å oversette informasjon, skjema og standardiserte brev som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet til samiske språk. I tillegg mener utvalget at offentlige organer innenfor det samiske språkområdet plikter å gi ut visse typer offentlig informasjon på samiske språk. Utvalget foreslår en videreføring av plikten til å kunngjøre på samiske språk.

Når det gjelder oversettelse av lover og forskrifter, mener utvalget at lover og forskrifter som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet, skal oversettes til samiske språk. Det samme skal gjelde lover og forskrifter som er av stor betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen.

Utvalget foreslår at godkjennelsesmyndighet for oversetting av lover til samiske språk skal legges til Sametinget, men understreker at fagdepartementene har ansvar for å oversette lover og forskrifter på sine ansvarsområder.

Rett til svar på samiske språk

Utvalget foreslår at offentlige organer i det samiske språkområdet skal ha plikt til å besvare henvendelser på det aktuelle samiske språket i tjenestekretsen, både skriftlig og muntlig. Språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk kan benytte bruk tolk i sin besvarelse. Kongen kan i forskrift gi nærmere regler om gjennomføringen av plikten til å gi svar på samiske språk, herunder fastsette bestemte telefon- og møtetider for personer som ønsker å kommunisere på det aktuelle samiske språket.

Justissektoren

Retten til å snakke samiske språk i justissektoren avhenger i dag av hvordan domstolene, politi- og påtalemyndighet, og Kriminalomsorgen er organisert. Utvalget mener det er behov for en lovendring, slik at retten til å bruke samiske språk i større grad knyttes til individ.

Domstolene

Utvalget mener det bør være en større rett til å bruke samiske språk i rettsvesenet enn det som gjelder etter dagens regler, som utelukkende gjelder for domstoler med embetskrets som helt eller delvis inngår i forvaltningsområdet. Samtidig ser utvalget at manglende juridisk terminologi på samiske språk, mangel på kvalifiserte tolker, og mangel på samiskspråklige dommere setter grenser for hvor langt rettighetene kan strekkes. Utvalget ønsker å fremheve betydningen av å ivareta den enkeltes behov for å kunne uttrykke seg på det aktuelle samiske språket, og mener at retten til å snakke samiske språk (avgi egen forklaring) under et rettsmøte skal gjelde hele landet. I de tilfellene den aktuelle domstolen ikke besitter samiskkunnskaper innebærer bestemmelsen en rett til å kreve tolk eller oversetter.

Politi- og påtalemyndigheten

Når det gjelder politi- og påtalemyndighetene, har utvalget tatt i betraktning at avhør i dag er ment å skje «på stedet» for hendelsen. Utvalget mener dette vil kunne begrense muligheten for å bli avhørt på det aktuelle samiske språket. Utvalget foreslår at retten til å snakke samiske språk under avhør skal gjelde i hele landet, og skal gjelde der tjenestehandlingen finner sted, herunder avhør på stedet. Dersom vedkommende tjenesteperson ikke behersker det aktuelle samiske språket, innebærer dette at det må legges til rette for at vedkommende kan la seg avhøre via fjerntolk.

Kriminalomsorgen og konfliktrådene

Utvalget foreslår at retten til å snakke samisk under soning utvides til å gjelde fengsler her i landet. Det bør videre utpekes hvilke institusjoner som skal ha oppfølgingsansvar for samiske språk, slik at det er tilbud i rimelig nærhet av de domfeltes bostedsområder. Utvalget foreslår at retten til å snakke samisk under soning utvides til å gjelde fengsler også utenfor Troms og Finnmark, slik at sør- og lulesamisk språkbruk er inkludert. Språkrettighetene skal gjelde for friomsorgen og for konfliktrådene i språkområdet. Utvalget mener at det kan være hensiktsmessig å gi Bodø særlig ansvar for å tilrettelegge for lulesamisk språkbruk, og Verdal fengsel særlig ansvar for sørsamisk språkbruk, og at Vadsø og Tromsø fengsel fortsatt skal ha ansvar for å tilrettelegge for nordsamisk språkbruk. I den grad det anses

som sikkerhetsmessig forsvarlig bør det også kunne tilrettelegges for at samisktalende domfelte i landets øvrige fengsler kan søke om overføring av soning til fengslene med særlig ansvar for samiske språk. De generelle språkrettighetene som følger av rett til svar på samisk og informasjonsplikten skal også gjelde for friomsorgen og for konfliktrådene.

Helse- og omsorgssektoren

Utvalget er bekymret for at det er lite tilrettelegging for samisk språkbruk generelt, og særlig for sør- og lulesamisk språk- og kulturforståelse i helse- og omsorgssektoren. Utvalget fremhever behovet for å styrke kompetansen i samiske språk og samisk kultur, innen helse- og omsorgssektoren og særlig i den statlige barnevernstjenesten.

Utvalget foreslår å lovfeste en individuell rett til språk- og kulturtilpassede tjenester uavhengig av hvor vedkommende mottar tjenesten. Dette betyr at pasient eller bruker har rett til å benytte det aktuelle samiske språket i kontakt med helse- og omsorgspersonell i hele landet. Bestemmelsen er særlig aktuell for personer som i liten grad behersker norsk, når informasjon som skal gis har betydning for pasientsikkerheten, eller der det er avgjørende at tjenesten er tilpasset samisk kultur. Den utvidede retten til å bli betjent på samiske språk, altså rett til å velge å benytte samisk uavhengig av kunnskaper i norsk, foreslår utvalget blir differensiert og knyttet til kommunekategoriene. Retten vil gjelde for det aktuelle språket som brukes i språkområdet i tjenestekretsen.

Utvalget foreslår å innføre mulighet for fjernkonsultasjon med samiskspråklige leger i kombinasjon med en veiledningsordning over telematikk for fastleger med samiske pasienter. Dette er først og fremst rettet mot områder av Norge hvor samiskspråklige fastleger ikke er tilgjengelig i pasientens kommune.

Utvalget foreslår utvidelse av de nasjonale teamene ved *Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS)* slik at det blir større fagteam ved hvert kontor i både lule-, og sørsamisk område. Utvalget mener videre det bør vurderes opprettelse av egne kontorer på Røros, Trondheim og Tromsø i samarbeid med helseforetak i områdene.

Utvalget støtter opprettelsen av Samisk helsepark og anbefaler å videreutvikle Samisk helsepark som urfolkssenter, med tilbud innen spesialisthelsetjeneste somatikk, psykisk helsevern og rus.

Fortrinnsrett til ansettelse og permisjon med lønn

For at språkrettighetene skal fungere i praksis er det nødvendig å øke andelen samisktalende med fagkompetanse innenfor samtlige sektorer. Utvalget foreslår blant annet at samiskspråklig kompetanse og/eller fortrinnsrett i større grad må benyttes for stillingsansettelser, særlig i språkbevaringskommunene, men også i offentlige organer som retter seg mot den samiske befolkningen. Utvalget vil fremheve at krav til språkkunnskaper ved tilsetninger i mange tilfeller både vil være saklig og nødvendig å stille, på linje med krav som stilles til norskkunnskaper for tilsvarende stillinger. Dette gjelder særlig i stillinger det er behov for å ha god språkforståelse av hensyn til personsikkerhet eller hvor stillingen innebærer en viss kontakt med publikum. Utvalget vil også fremheve at organene må utarbeide rekrutterings- og kompetanseplaner for økt ansettelse av samiskspråklige og at konkurransedyktig lønn er et aktuelt virkemiddel. Andre stimulerings tiltak, som for eksempel stipend, permisjoner med lønn mv, bør også gis i den grad det er hensiktsmessig. Utvalget vil understreke at de som får slik permisjon, også bør kunne pålegges tjenesteplikt i organet etter endt permisjon.

Klage, tilsyn og ombud

Utvalget foreslår å videreføre dagens klageordning i sameloven. Utvalget mener imidlertid at etterlevelsen av språkreglene må styrkes ved bedre veiledning, samarbeid og dialog mellom ulike instanser. Utvalget fremmer også forslag til forbedringer, herunder gjennomføring av en tilsynsordning for samelovens språkregler. Tilsynsmyndigheten skal ligge til Kommunal- og moderniseringsdepartementet, men slik at Sametinget skal gi retningslinjer for tilsynsarbeidets innhold og prioriteringer. Utvalget mener det også er behov for et samisk språkombud, som åremålsbeskikkes av Kongen i statsråd etter innstilling fra Sametinget.

Samisk i den kommunale forvaltningen

Utvalget har vurdert hvilke tiltak som må iverksettes for å øke bruken av samiske språk internt i forvaltningen, herunder i lokale og regionale politiske organer. Utvalget foreslår at det innføres en plikt for *språkbevaringskommuner* til å innføre det aktuelle samiske språket som kommunalt administrasjonsspråk og som møtespråk, i tillegg til norsk i den kommunale forvaltning. I øvrige kom-

muner kan kommunestyret/bystyret bestemme om samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltningen.

Tolking i offentlig sektor

Utvalgets forslag til differensierte rettigheter og plikter i kommunekategoriene, og innføring av individuelle språkrettigheter sett i sammenheng med mangelen på personer med samisk språkkompetanse i de ulike sektorene, medfører et økt behov for bruk av tolketjenester. Utvalget mener tilbudet må styrkes.

For å opprettholde reglene innenfor dagens forvaltningsområde foreslår utvalget at samiskspråkliges rett til tolk blir regulert i sameloven. Utvalgets forslag til økt bruk av samisk språk vil forutsette økt behov for tolking, som i praksis innebærer at det må utvikles gode løsninger for fjertolking.

Utvalget støtter i all hovedsak tolkeutvalgets forslag om at tolkeautorisasjonen for samiske språk skal inngå i den ordinære autorisasjonsordningen. Utvalget foreslår imidlertid at samiskspråkliges rett til tolk lovfestes i sameloven. Utvalget mener videre at Sametinget skal ha en rolle i utviklingen av autorisasjonsprøver for samiske språk og foreslår at Sametinget utsteder bevillingen til tolker som har bestått autorisasjonsprøven.

Statistikk og registrering av samisk språkbruk

Manglende statistikk og opplysninger om den enkeltes språkbruk er et stort problem for planlegging og iverksetting av samiske språktiltak. Utvalget foreslår derfor at registrering av samiske språk skal lovfestes i folkeregisterloven. Utvalget anbefaler at det også utvikles hensiktsmessige metoder for å få frem pålitelig statistikk om antallet samiskspråklige i Norge. Utvalget foreslår at Sametinget sørger for å gjennomføre språkundørsøkelser som er sammenliknbare og viser språkutvikling over tid.

Utvikling og bruk av de samiske språkene

Utvalget mener språkteknologi er en forutsetning for at samiske språk skal kunne overleve som bruksspråk i et moderne samfunn. I samisk sammenheng handler dette først og fremst om å kunne bruke samiske språk og samiske bokstaver i all IKT-sammenheng. Utvalget ønsker å fremheve at samiske navn og stedsnavn må kunne skrives korrekt, og at dette også har en sikkerhetsmessig betydning, særlig for nødetatene. For språk-

kenes fremtidige status er det svært viktig at programmer, spill og applikasjoner finnes på samiske språk, særlig for barn og unge. Utvalget mener det må satses på teknologiske verktøy for fjernundervisning og et nordisk samarbeid for utvikling av digitale samiske læremidler. Utvalget mener dessuten det må legges til rette for et større tilbud av samisk medieinnhold, og at det er behov for et bredere tilbud på lulesamisk og sørsamisk.

Samiske stedsnavn og navn på kommuner

Utvalget mener samiske stedsnavn er viktige kulturminner, som dessuten gir informasjon og bidrar til synliggjøring av samiske språk. Det er et særlig behov for å synliggjøre sørsamiske stedsnavn og navn på reinbeitedistrikt. Det foreslås snarlig oppstart av en innsats for å få satt opp samiskspråklige skilt for de samiske språk, med oppstart i det sørsamiske området.

Utvalget foreslår at Statens kartverk skal være vedtaksmyndighet for samiske navn på tettsteder og grender og at Sametinget skal være vedtaksmyndighet for navn på reinbeitedistrikt. Der flere stedsnavn på samme navneobjekt benyttes parallelt på skilt og lignende, skal rekkefølgen av navnene følge av det stedsnavnet som er eldst.

Utvalget foreslår å lovfeste at *språkbevaringskommuner* og *språkvitaliseringskommuner* skal ha offisielle samiske kommunenavn. Utvalget foreslår at samiske navn på *storbykommunene med særlig ansvar for samiske språk* og på fylkeskommuner innenfor de tradisjonelle samiske språkområdene.

Økonomiske og administrative konsekvenser av utvalgets forslag

I arbeidet med forslag til tiltak har utvalget tatt utgangspunkt i det overordnede målet om å bevare og vitalisere sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk språk. For å sikre fremtiden til de samiske språkene er det, etter utvalgets vurdering, helt nødvendig med økte ressurser til samisk språkarbeid. Dette gjelder alle de samiske språkene, men det er særlig prekært for sørsamisk og lulesamisk. Bevilgning av tilstrekkelige midler er dermed en forpliktelse som statlige myndigheter må ta ansvar for. Samtidig har utvalget vært opp-tatt av å sikre en mest mulig effektiv utnyttelse av midler som allerede benyttes til samisk språkarbeid, og foreslår derfor også noen tiltak som handler om organisering av språkarbeidet.

Utvalget har så langt de har sett det mulig utredet økonomiske konsekvenser av forslag til

tiltak. Utvalget vil understreke at det for flere av tiltakene har vært utfordrende å utrede økonomiske og administrative konsekvenser, delvis grunnet et mangelfullt statistikkgrunnlag. Utvalget vil derfor påpeke at det for flere av tiltakene er stor usikkerhet knyttet til kostnadsanslagene, og at disse tiltakene krever videre analyser og utredning for å beregne kostnadseffektene.

Det er en rekke tiltak utvalget mener må anses som investeringer for at innsatsen for samiske språk skal komme på et akseptabelt nivå. Dette gjelder eksempelvis skilting på samiske språk, oversettelser, teknologiske løsninger, utvikling av terminologi, samiske læremidler m.m. Dette er tiltak med nødvendige engangskostnader som vil være større enn de årlige kostnadene på sikt. Utvalget mener derfor det må settes et ekstra fokus på å styrke de samiske språkene, og at det bør være særlig oppmerksomhet på dette det neste tiåret slik at innsatsen står i forhold til de forpliktelsene staten har for de samiske språkene.

Utvalget vil fremheve at et godt samiskspråklig barnehagetilbud med overgang til samiskspråklig skole er det viktigste enkelttiltaket for bevaring og vitalisering av de samiske språkene. Et velfungerende samisk barnehage- og skoletilbud er således helt avgjørende for bevaring og vitalisering av de samiske språkene. Kostnader knyttet til en rekke av tiltakene, eksempelvis knyttet til samiskspråklig barnehage og opplæring, er foreløpig begrenset da det er relativt få brukere av disse tjenestene.

Utvalget forutsetter at utvalgets forslag blir gjenstand for konsultasjoner og andre drøftinger mellom Sametinget og statlige myndigheter.

2.2 Iktedimmie

Bijjieguvvie

Moenehtsen salkehtimmie golme bielieh átna. Voestegistie *Bielie I Moenehtsen barkoe* (kapihtele 1–5) akte bijjieguvvie vadtasávva dejstie mah meatan moenehtsisnie, mandaate, barkoe, maadthvua-jnoe, diejveseátnoe jih byjngetje salkehtimmieh. *Bielie II Moenehtsen vuarjasjimmieh jih raeriestimmieh* (kapihtele 6–20) duekiebievnesh átna mah Leah vihkeles moenehtsen barkose, daaletje reakta mij lea vihkeles moenehtsen vuarjasjimmide, moenehtsen vuarjasjimmieh, juvnehtimmieh jih raeriestimmieh ráajvarimmide. *Bielesne III Laakejarkelimmieh, reereles jih ekonomeles konsekvensh* (kapihtelh 21, 22 jih 23) doh ekonomeles jih reereles konsekvensh moenehtsen ráajvarimmieraeriestimmijste, moenehtsen laakeraeriestim-

mieh jñh mïerhkesjimmieh fierhten nænnoestæmman laakeraeriestimmesne.

Kapitelte 1 ållermaahta dejtie mah leah meatan moenehtsisnie, mandaatem jñh barkoem. *Kapitelisnie 2* akte iktedimmie moenehtsen barkoste nõörjen, åarjel-, julev- jñh noerhtesaemien gielesne. *Kapitelisnie 3* akte åehpiedehteme vadtasåvva moenehtsen maadthvuajnoste. *Kapitelisnie 4* moenehtsen byjngetje salkhehtimmie daaroedhtemen bijre, mij aktem histovrijes åehpiedehtemem vadtadaaroedhtemeprosesseste mij lea vihkeles gieletseahkan daan biejjien. *Kapitelisnie 5* moenehtsen byjngetje salkhehtimmie almetjeriekteles diedti bijre mah leah vihkeles moenehtsen vuarjasjimmide jñh laakeraeriestimmide.

Kapitelte 6 aktem bijjieguvviem vadtasaemien gielijste goh seammavyörtogs jñh mirrestalleldh gielh. *Kapitelte 7* aktem bijjieguvviem vadtadaan beajjetje öörnedimmien jñh diedtejoekedimmien bijjelen Saemiedigkien jñh jeatjah byögkeles suerkiej gaskem mah diedtem utnieh saemien gieli åvteste. *Kapitelte 8* mubpesth jeahta jñh tjielkeste moenehtsen raeriestimmieh mah leah åvtese biejesovveme bieliereektehtsisnie akten orre öörnedimmien bijre gieledajvigujmie jñh tjieltekatégorijigujmie.

Kapitelte 9 vihkelesvoetem digkede saemiengieleldh maanagiertijste, jñh moenehtse raeriestimmiejgujmie båata mah tjiektide diedtem vedtieh aktem saemiengieleldh maanagierte faalenassem vedtedh saemien maanide. *Kapitelisnie 10* moenehtse saemienlierehtimmiem maadthskuvlesne jñh jaarhkeskuvlesne digkede, jñh jarkelimieraeriestimmiejgujmie båata daan beajjetje njoelkedassine.

Kapitelisnie 11 akte bijjieguvvie vadtasåvva daaletje reaktete mij lea jarkoestimmien bijre laakijste, mieriedimmijste, beagkoehthimmijste jñh goerijste. *Kapitelisnie 12* moenehtse dam daaletje reaktam vuarjesje mij lea reaktan bijre vaestiedassem saemien gieline åadtjodh.

Kapitelisnie 13 moenehtse saemien gieleåtnoem healsoe- jñh hoksueserkesne digkede. *Kapitelisnie 14* moenehtse saemien gieleåtnoem justijsesuerkesne digkede. *Kapitelisnie 15* saemien gieleåtnoem tjielten reeremisnie digkede. *Kapitelisnie 16* moenehtse vuarjesje guktie daan beajjetje öörnege vååksjedimmie dejstie saemien gielenjoelkedassijste laakine jñh laejhtemegietedimmesne jáhta, jñh mejtie daerpies jarkelimiejgujmie.

Kapitelisnie 17 moenehtse vuarjesje guktie tjielth jñh jeatjah byögkeles dienesjevedtjñh maehthie barkijh dårrehtidh mej maahthoe saemien gieline jñh saemien kultuvresne.

Kapitelisnie 18 moenehtse evtiedimmiem jñh åtnoem saemien gielijste digkede. Moenehtse teknologeles vuekieh digkede mah leah vihkeles saemien gielide jñh vuarjasjimmiejgujmie båata laakemieriedimmien bijre toelhkeåtnoste. *Kapitelte 19* aktem bijjieguvviem vadtadehtie raastendåaresth gielelaavenjostoste, jñh moenehtse vuarjesje guktie maahta daam formaliseradidh. *Kapitelisnie 20* moenehtse saemien sijjienommh digkede.

Kapitelisnie 21 moenehtse dejtie ekonomeles jñh reereles konsekvenside digkede moenehtsen råajvarimmieraeriestimmijste. *Kapitelisnie 22* akte bijjieguvvie vadtasåvva dejstie raeriestimmijste mejtie moenehtse åtna laake- jñh mieriedimmiejarkelimide. *Kapitelisnie 23* mïerhkesjimmieh fierhten nænnoestæmman laakeraeriestimmesne.

Aalkoevuajnoeh

Moenehtse vihteste gielereaktah åajvahkommes leah gaertjiedamme saemien gielen reeremedajvese, mesnie 10 tjielth leah meatan daan biejjien. Moenehtse meala åejviehaesteme lea hoksedh gielenjoelkedassh bæjjese fulkesuvvieh. Nõörjen gaskenasjovnaale åeliedimmiej mietie, moenehtse våaroemasse beaja gielereaktah gååvnesieh gaajhkide saemien gielide dejnie aerpievuekien gieledajvine, jñh dejnie dajvine gusnie joekoen jñjñh saemieh årroeminie, goh dejnie stööremes staarine jñh voenine.

Moenehtse våaroemasse beaja dihte dejbaaletje daaroedhteme stoerre konsekvensh åtnemeguktie saemieh gielem nuhtjeme eevre mijjen tjñjen raajan. Moenehtse tjierteste moenehtse denie guhkiebasse barkosne daaroedhtemeprosessen salkhehtimmeste, dah åajvahkommes gieleaspektide vuartasjamme, naemhtie guktie mandate sjiehteladta. Salkhehtimmie maam moenehtse lea dååsteme, vuesehte dihte histovrijes daaroedhtemepolitihke lea hijvenlaakan tjielkestamme. Moenehtse sæjhta læjhkan jiehtedh vååjnoe goh vaenie dokumentasjovne gååvneseguktie daaroedhteme sjugniehtovvi voengesne jñh guktie daaroedhteme lea aktegsalmetjdie tsavtseme.

Moenehtsen våarome lea gaajhkh saemien gielh leah seammavyörtogs jñh mirrestalleldh gielh, dovne gaskemsh jñh nõörjine. Gaajhkh saemien gielh leah tjielkestamme goh hævhtadihks jallh itjmies hævhtadihks gielh. Tsiehkie åarjeljulevsaemien gielese lea joekoen laejhtehks. Tsiehkie saemien gielide aaj jeerehte fierhten gielen gieledajven sisnjelen, jñh tjielti leah ovnessie haestemh jñh daerpiesvoeth. Dan sjiekenisnie moenehtse meala daerpies njoelkedasside jñh råajvarim-

mide orrestidh guktie dah daan beajjetje siebriedahkese sjehtieh. Numhtie dle moenehtse sjehteladta edtja aelhkebe sjehtedh njoelkedasside nuhtjedh, jñh joekehtadtme vuekieh maehtieh åtnose vaaltasovvedh.

Aerpievuekien gieledajvh

Man saemien gielese/mejtie saemien gielide åliedimmieh edtjeh faamosne årroddh, sæjhta åajvahkommes ektiedamme årroddh dejtie geografies dajvide gusnie dihte aerpievuekien saemien gieledajve lij Nöörjesne. Moenehtse raereste dastegh juerie gusnie saemien gieledajve lea, delie Saemiedigkien vuajnoe edtja våaroemisnie årroddh. Moenehtse lea dajvide sjiisseradamme åarjel-, julev- jñh noerhtesaemien gielide, jñh meala Saemiedigkie tjuaara aktem veelebe vihtiestimmiem darjodh gieledajvijste.

Saemien gieledajve. Juktie hoksedh jienebh saemieh nuepieh åadtjoeh saemien nuhtjedh gosse byögkelesvoetine govlesedtieh, moenehtse lea lihkebe vuartasjamme mejtie daan beajjetje reerememaalle byöroe jeatjahtovvedh. Moenehtse våaroeminie åtna mejtie aajkoe lea saemien giehl gorredidh jallh jieliehtidh. Moenehtse raereste joekehtadtme njoelkedassh åtnose vaaltasuvvieh dejtie joekehts tjiektide. Moenehtse meala joekehtadtme tjiektie njoelkedassijste sæjhta jiehtedh fierhten tjiektien tsiehkje krööhkestamme sjædta. Moenehtse aaj meala daate sæjhta viehkjehtidh guktie aelhkebe sjædta dejtie tjiektide saemien årrojigujmie skraejriem vaeltedh meatan sjehtedh saemien gieledajvesne.

Moenehtse aktem katagoriseradimmiem tjiektijste raereste daan beajjetje saemien giehl reeremedajven sisnjelen. Moenehtse raereste doh tjiektie Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárásjohka/Karasjok, Unjárga/Nesseby, jñh Deanu/Tana gielevaarjelimmietjietine sjehtedh. Moenehtsen miehlen mietie gielevaarjelimmietjietie leah tjiektie mah nuekies saemiengiehlidh maahtoem utnieh ihke dihte sjehtehke saemien giehl lea ållesth jñh siebriedahkeguedtje giehl. Dihte sjehtehke saemien giehl tjiektiesne edtja reeremegiehlidh årroddh. Daan biejjien ajve noerhtesaemien gieledajvesne gusnie sjehtehke gielevaarjelimmietjietie raeriestidh.

Moenehtse åtna doh jeatjah tjiektie reeremedajvesne, Loabák/Lavangen, Porsanger/Porsångu, Gáivuotna/Kåfjord, Divtasvuodna/Tysfjord, Snåase/Snåsa jñh Raarvihke/Røyrvik leah *gielejieliehtimmietjietie*. Gielejieliehtimmietjietie leah moenehtsen miehlen mietie tjiektie gusnie daerpies

saemien giehl jieliehtidh. Jeatjah gielejieliehtimmietjietie maehtieh vuesiehtimmien gaavhtan årroddh Aarborte, Röörose, Engerdal, Hamarøy/Hábmer jñh Skånland, jñh jñnjñh jeatjah tjiektie. Daejnie tjiektie reaktah jñh diehtie jeenjemasht sjehtedh dienesjiedie stuvredh mah gielejieliehtimmietjietie nænnoestehtieh, jñh unnebelakaan tjiektien saemiengiehlidh reereme.

Moenehtse raereste saemien stoorrestaarh edtjeh sjehtedh diehtem saemien giehl åvteste utnedh. Moenehtse raereste doh *stoorrestaarretjietie* Tråante, Tromsø, Bådåddjo jñh Oslo edtjeh åliedimmieh utnedh mah leah saemien giehlidh ektiedamme.

Diedte saemien giehl åvteste

Tjietie, fylhkentjietie, fylhkenålmanembeeth, direktoraath, departemeenth, Saemiedigkie jñh reerenasse ovmesse råållah utnieh barkosne saemien giehlidh. Tjietie jñh fylhkentjietie aktem vihkeles råållah utnieh åtnose saemien giehlidh sjehteladtedh sjehtedh årroejiedie, jñh dejnie dienesjiedie mejtie edtjeh faalehtidh. Staaten akte diehtedh sjehteladtedh saemien giehl vaarjelidh jñh evtiedidh laake- jñh budsjedtenænnestimmiej tjietie. Akte bielie daehtie diehteste lea hoksedh saemien siebriedahke, joekeht Saemiedigkie, nuepiem åtna saemien giehl vaarjelimmien åvteste barkedh, jñh saemien giehl Nöörjesne gukchiebasse evtiedidh.

Moenehtse meala daerpies jarkelimmiejgumie åejviedadtje- jñh råållajoekehtedimmesne Saemiedigkien, Staaten, tjietie jñh jeatjah byögkeles suerkiej gaskem. Moenehtse meala Saemiedigkie byöroe stuerebe nuepiem utnedh aamhtesh sjæjsjalidh mah leah joekeht vihkeles saemien gielevtiedimmien gaavhtan. Joekeht dejnie gyhtjelasine mah leah maanagiertie- jñh skuvlesuerkien biektie. Daan biejjien Saemiedigkie lea biejjemes faamoe gosse lea gielevtiedimmien, normeradimmien jñh saemien reaktatjielemen biektie. Moenehtse meala Saemiedigkie aaj byöroe aktem stuerebe reeremediedtem åadtjodh saemien giehl åvteste siejhmelaakan.

Saemiedigkien mieriedimmiefamoe

Moenehtse raereste Saemiedigkie edtja mieriedimmiem vihtiestidh åtnoen biektie guektiengielevotevierhtijste, jñh Saemiedigkiem juvnehte daah vierhtieh jeenjemasht åtnasuvvieh juktie gielejieliehtæmman sjehteladtedh maanagiertie – jñh skuvline.

Saemien gielevierhtiejarng

Moenehtse raereste golme saemien gielevierhtiejarng tseegkesuvvieh Saemiedigkien nuelesne, akte aarjelsaemien gielevierhtiejarng, akte julevsaemien gielevierhtiejarng jñh akte noerhtesaemien gielevierhtiejarng. Gielevierhtiejarng edtjeh aktem ikteden raállam utnedh jñh aktem raeriestæjjafunksjovnem. Lissine moenehtse meala gielevierhtiejarng byöroeh aktem diedtem utnedh gaskem jeatjah toelhkestimmien, jarkoestimmien, bievnesebarkoen jñh maajhööheptimmien bijre.

Gielevierhtiejarng edtjeh viehkiehtidh hoksedh gielereaktah jeenjebelaakan illesuvvieh, jñh edtjeh tjielth jñh aktegsalmetjh viehkiehtidh saemiegieledh dienesjefaalenassh aadtjodh. Tjielth jñh fylhkentjielth edtjeh læjhkan aktem sjiehteladtemediedtem utnedh jñtsh ärroji ävteste, jñh diedtem utnedh njoelkedasside fulkedh dienesjefaalenassesne tjieltesne.

Gielevierhtiejarng sijhtieh aktem joekoen vihkeles raállam utnedh juktie saemiengieledh maanagierte- jñh skuvlefaalenassem nænnoestehdedh. Moenehtse raereste gielevierhtiejarng edtjeh jñtsh maanagierte- jñh skuvletjåadtjoeh-tæjjah utnedh. Maanagierte- jñh skuvletjåadtjoeh-tæjja dejnie ovmesse gielevierhtiejarngine eah edtjh joe gaavnoes institusjovni ävteste ärrodh, men goh akte nænnoestehdeme sjidtedh dejstie faalenassijste mah joe gaåvnesieh. Moenehtse meala laavenjassh mah gielevierhtiejarngide biejesuvvieh maanagierte- jñh skuvlesuerkiej sisnjeli, leah dienesjh faalehtidh jñh sjiehteladtemefunksjovnem utnedh, joekoen gosse orre saemiengieledh faalenassh edtjeh tseegkesovvedh.

Ihkuve ektiesaemien årgaane

Moenehtse sæjhta tjarke staatem haestedh aktem åliedihks latjkoem tseegkedh saemien gielelaavenjostoen bijre Sveerjine jñh Sævmine. Moenehtse juvnehte mierieh dan laavenjostose vihtiestamme sjidtieh noerhtelaanti konvensjovnesne. Moenehtse aktem riekteles vaaromem saemielaakesne raereste mij jeahta Saemiedigkien barkoe vaarjelimmine jñh guhkiebasse evtiedimmine saemien gielijste Nöörjesne ellieslaakan jallh sæmiesmearan mahta sertestovvedh akten gaskenasjonaale ektiesaemien årganese. Akte stoerre daerpiesvoete teermh evtiedidh jieniebinie siebriedahkesuerkine, jñh joekoen aarjel- jñh julevsaemien gielesne. Akte guhkies histovrijes laavenjostoe orreme saemiej luvnie laanteraasti rastah. Akte dejstie åssjelijstie lea hoksedh saemien gielh

eah jñtjemse joekehts otnjeginie evtedh joekehts laantine. Daate man ävteste Saemiedigkie Nöörjesne ij byörh orre baakoeh normeradidh bieleden daate dorjesåvva dej mubpiej saemiedigkiegumie ektine Sveerjesne jñh Sævmesne.

Daan biejjien dihte raasten rastah laavenjostoe akte prosjektbarkoe årganesne Saemien Gielegaltije. Moenehtse raereste aktem ihkuve årganem tseegkedh. Moenehtse meala doh dååjrehtimmieh mah leah dorjesovveme barkoen tjirrh Saemien Gielegaltijisnie aktem hijven vaaromem beaja daan tseegkemasse. Aktem ihkuve årganem tseegkedh tsihkestahta staath akten dagkeres laavenjostose sjiehteledtieh laanteraastaj rastah.

Saemien gieleraerie

Moenehtse raereste Saemiedigkie Nöörjesne aktem gieleårganem tseegkie, Saemien gieleraerie. Saemien gieleraerie edtja Nöörjen Saemiedigkien barkoem terminologijeevtiedimmine tjåadtjoehdidh jñh Nöörjen Saemiedigkien viehkie ärrodh dan ektiesaemien gielelaavenjostose. Moenehtse raereste orre reeremelaavenjassh Saemiedægkan, jñh moenehtsen mielen mietie maahta maereles ärrodh vuarjasjidh mejtie byöroe vihtiestimmien toelhkeluhpiedimmijste jñh jååhkesjimmiem laakejarkoestimmijste saemien gielide Saemien gieleraaran biejedh.

Maanah jñh noerh

Gosse barkeminie lähkoem lissiehtidh saemien gieleutniejijstie dle gielesertiestimmie boelveste boelvese eevre vihkeles. Dej veajkoej gusnie eejh-tegh eah jñtjh dam syöhteheke saemien gielem haalvoeh, dellie maanagierte jñh skuvle joekoen vihkeles gielesijjeh sjidtieh. Moenehtse meala saemiengieledh maanagierth leah dihte vihkielommes aktegsråajvarimmie juktie vaarjelimmiem jñh jieliehtimmiem saemien gielijste gorredidh. Ektiedamme daase leah råajvarimmieh mah dam guhkiebasse evtiedimmiem gorredieh lierehtimmine saemien gieline jñh saemien gielen tjirrh.

Moenehtse raereste gaajhkh tjielth edtjeh diedtem utnedh saemiengieledh maanagierte-faalenassem faalehtidh dastegh eejh-tegh dam sijhtieh. Daate håksa aaj saemien maanah aktem jñtse reaktam utnieh saemiengieledh maanagiertese. Moenehtse lea madtjeles Stoerredigkien nænnoestimmie mij jeahta barkijh saemien maanagiertine edtjeh saemien maehdedh, jñh veanhtede daate bæjjese fulkesåvva daerpies laake- jñh mie-

riedimmiebarkojne, jñh aaj vierhtiejgujmie guktie daate maahta sjugniehtovvedh.

Moenehtse meala doh æjviehaestemh maadthierehtimmien sisnjelen leah saemien learohkh eah sijjen reaktam lierehtæmman åadtjoeh saemiengïelesne jñh saemien gielen tjïrrh. Moenehtse lea sov vuarjasjimmine jñh raeriestimmine råajvarimmide dan åvteste fokusem åtneme disse maam åtna goh haestemh juktie daam reaktam åadtjodh. Moenehtse raereste reaktam lierehtæmman saemiengïelesne jñh saemien gielen tjïrrh giëlevaarjelimmie- jñh giëlejïeliehtimmietjielti ålkoli nænnoestahteme sjædta, gosse unnemes kriëvenasse luhkie learohki bijre geahpene golme learohkide. Lierehtimmie saemien giëlesne jåarhkelierehtimmesne byöroe væjranidh guktie dihte aaj gaajhkesidie feerhmie mah lierehtimmiem åtneme saemiengïelesne jallh saemien gielen tjïrrh maadthskuvlesne, jñh dah edtjeh aaj reaktam saemienlierehtæmman utnedh nænnoes giëlemaalli mietie. Moenehtse aaj raereste saemien voestes- jallh mubpiengïeline edtja obligatovreles årrodh giëlevaarjelimmietjieltine. Moenehtse meala giëlejïeliehtimmietjielth jñh storerrestaretjielth tjuerieh unnemes aktem saemien profijleskuvlem tjïeltesne utnedh. Saemien profijleskuvline tjuaara akte ållesth saemien lierehtimmiefaalenasse årrodh. Giëlejïeliehtimmietjieltine jñh storerrestaretjieltine moenehtse sæjhta aktem jïjtse faagem sjïehtesjidh saemien kultuvresne jñh histovrijisnie dejtie learohkide mah maahtoelutnjemem saemien fulkieh, men mah eah lierehtimmiem saemien voestes- jallh mubpiengïeline utnieh. Lissine moenehtse gellie råajvarimmieh raereste maanagierte- jñh skuvlesuerkesne, gaskem jeatjah skuvli bijre mah tjuerieh soejkesjh utnedh akten ållesth saemiengïeleldh faalenasese, sertiestimmien bijre maanagierte- jñh skuvlesuelese, jñh raastenrastah laavenjostoen bijre. Juktie jïeliehtimmiem, vaarjelimmiem jñh evtiedimmiem dejstie saemien giëlijste gorredidh moenehtse meala daah råajvarimmieh tjuerieh dam bijjemes prioriteetem utnedh. Daerpies barkoem jñh vierhtieåtnoem nænnoestehtedh juktie hoksedh gaajhkesah mah dam sijhtieh, hijven saemien maanagierte- jñh lierehtimmiefaalenassh åadtjoeh.

Moenehtse aktem sjïere tsåatskesvoetem åtneme guktie tsiehkie lea åarjelsaemien maanagierte- jñh lierehtimmiefaalenasese, dan åvteste åarjelsaemien giële aktene joekoen nåake jñh præåsehke tsiehkesne gosse gorredimmiem jñh jïeliehtimmiem giëleste måjhtele. Dan åvteste vihkeles gosse giëlevierhtiejarngem jñh maanagierte- jñh skuvletjåadtjoehæjjam tseegkie Saemiedigkien nualan bieje, ij vaahresne sjidh råajvarim-

mieh gaarvanieh mah hijvenlaakan juhtieh. Lierehtimmiebyjrese maanagierte- jñh skuvlesuerkesne åarjelsaemien dajvesne lea onne jñh juakeme. Moenehtse staaten diedtem tjïerteste abpe åarjelsaemien lierehtimmien åvteste, maanagierte- jñh jåarhkeskuvlese jñh geervelierehtæmman. Moenehtse raereste dan åvteste staaten bijjemes diedte tjuaara tjöönghkesovvedh goh akte bijjemes suerkie dejtie skuvlide mah åarjelsaemien lierehtimmiem faalehtieh jñh åarjelsaemien maanagiertide.

Jarkoestimmie njoelkedassijste jñh bievnese diedte

Moenehtse tjïerteste lissiehtamme åtnoe saemien giëlijste byögkeles reeremisnie, goh jarkoestimmie laakijste, mieriedimmieh, bievnesh, beagkoehimmieh jñh goerh saemien gieline, viehkehte terminologijem evtiedidh. Moenehtse vuajna daerpies vielie gaavnoes bievnesh gååvnesieh dovne reaktaj jñh diedti bijre saemiengïeleldh almetjidie, jñh daerpies tjïelkestidh mah diedth byögkeles åarganh utnieh dej saemien årroj åvteste.

Moenehtse raereste laakine mieriedidh byögkeles æjvieladtji diedtem bievnesh, goerh jñh standardprieveh saemien gielide jarkoestidh mah joekoen fiereguhten reaktajearsoesvoeten jallh skïemtjijearsoesvoeten bijre. Lissine moenehtse meala byögkeles årganh saemien giëledajven sisnjelen diedtem utnieh såemies sårarhts byögkeles bievnesh saemien giëlesne bæjhkoehdidh. Moenehtse raereste aktem guhkiedimmiem diedteste juktie saemiengïeline beagkoehdidh.

Gosse lea jarkoestimmien bijre laakijste jñh mieriedimmijste, moenehtse meala laakh jñh mieriedimmieh mah fierhten almetjen reaktajearsoesvoeten jallh skïemtjijearsoesvoeten bijre edtjeh jarkastovvedh saemien gielide. Seamma edtja faamosne årrodh laakide jñh mieriedimmide mah stoerre vihkelesvoetem utnieh gaajhkide jallh naakenidie dejstie saemien årroejijstie.

Moenehtse raereste jååhkesjimmiefaamoe jarkoestæmman laakijste saemien gielide edtja Saemiedægkan biejesovvedh, men tjïerteste faagedepartemeenth diedtem utnieh laakh jñh mieriedimmieh jarkoestidh jñh jarkoestamme laakh staeriedidh sijjen diedtesuerkine.

Reakta vaestiedassese saemien gieline

Moenehtse raereste byögkeles årganh saemien giëledajvesne edtjeh diedtem utnedh gyhtjelassh vaestiedidh dennie sjyöhtehke saemien giëlesne dienesjegievlesne, dovne tjaaleldh jñh njaalmeldh.

Gielejelieliehtimmietjielth jñh stoerrestaaretjielth, mej sjñere diedte saemien gieli åvteste maehtieh toelhkem nuhtjedh sov vaestiedassesne. Gånka maahta mieriedimmesne lihkebe njoelkedassh vedtedh tjirrehtimmien bijre diedteste saemien gieline vaestiedidh, daan nuelesne vihties tellefovne- jñh tjåanghkoetijñh nænnoestidh dejtie almetjidie mah sijhtieh dennie sjyõhtehke saemien gielesne govlesadtedh.

Justijsesuerkie

Reakta saemien soptsestidh justijsesuerkesne jee-rehte daan biejjien guktie riektieh, pollise – jñh biédtemeåejvieladtjñh jñh Kriminaalehokse leah öörnedamme. Moenehtsen mielen mietie lea daerpies aktine laakejarkelimmine, guktie reaktah saemien gielh nuhtjedh jienebelaakan almetjasse gårrehtalla.

Riektieh

Moenehtsen mielen mietie byöroe akte stuerebe reakta årrodh saemien gielem nuhtjedh reaktasuerkesne goh dihte mij faamosne daan beajjetje njoelkedassi mietie, mah ajve leah faamosne dejtie riektide embeetegievline mah ellies jallh såemies mearan leah meatan reeremedajvesne. Seamma tñjjen moenehtse vuajna faatoes juridihkeles terminologije saemien gieline, faeties maehtes toelkhk jñh faeties saemiengieleldh doemesjæjjah gaertjiedieh man gåhkese gåarede reaktide giesedh. Moenehtse sæjhta tjærttestidh man vihkeles lea gorredidh fiereguhten daerpiesvoeth jñjtse saemien gielesne soptsestidh, jñh meala reakta saemiestidh (jñjtse buerkiestimmie vedtedh) aktene reaktatjåanghkosne edtja faamosne årrodh abpe laantese. Dej veajkoej dihte sjyõhtehke riektie ij saemiendaajroeh utnieh, nænnoestimmie reaktam vadta toelhkem jallh jarkoestæjjam krievdh.

Pollise- jñh biédtemeåejvieladtjñh

Gosse lea pollise- jñh biédtemeåejvieladtji bijre, moenehtse lea aerviedamme gihtjehtimmie daan biejjien edtja dorjesovvedh «desnie gusnie» heanadimmie sjugniehtovvi. Moenehtse meala daate sæjhta nuepiem gaertjiedidh juktie gihtjehtimmie åadtjodh dennie sjyõhtehke saemien gielesne. Moenehtse raereste reakta gihtjehtimmesne saemiestidh edtja faamosne årrodh abpe laantesne, jñh edtja faamosne årrodh desnie gusnie dienesjedahkoe gååvnese, daan nuelesne gihtjehtimmie sijjesne. Dastegh doenesjealmetje ij

dam sjyõhtehke saemien gielem haalvoeh, daate sæjhta jiehtedh dah tjuerieh sjiehteladtedh ihke almetje maahta gihtjehtimmie åadtjodh viehkine maahttoelhkeste.

Kriminaalehokse jñh ovvaantoeraerieh

Moenehtse raereste reakta saemiestidh mearan fangkegåetesne tjahkasjeh edtja aaj faamosne årrodh dejtie faanghkegåetide daennie laantesne, guktie åarjel- jñh julevsaemien gieleåtnoe aaj meatan vaaltasåvva. Byöroe aaj nammoehtidh mah institusjovnh mah edtjeh dam guhkiebasse diedtem utnedh saemien gieli åvteste, guktie faalenassh gååvnese doepmesjæjjaj lihke årromedajvine. Moenehtsen mielen mietie maahta mae-reles årrodh Bådåddjose aktem sjñere diedtem vedtedh julevsaemien gieleåtnose sjiehteladtedh, jñh Verdalen faanghkegåetie diedtem åådtje åarjel-saemien gieleåtnoen åvteste, jñh Vadsø jñh Tromsøen faanghkegåetie edtjeh annje diedtem utnedh noerhtesaemien gieleåtnose sjiehteladtedh. Dan mearan jearsoes vååjnoe byöroe aaj maehdedh sjiehteladtedh ihke saemiestæjja doepmesjæjjah laanten jeatjah faanghkegåetine maehtieh sertiestimmien bijre syõkedh dejtie faanghkegåetide mej sjñere diedte saemien gieli åvteste. Doh sjñere gielereaktah mejtie åådtje reaktan tjirrh vaestiedimmie åadtjodh saemien gielesne jñh biévnesediedte edtjeh aaj faamosne årrodh frijehoksesese jñh ovvaantoeraeride.

Healsole- jñh hoksesuerkie

Moenehtse tjoeperdeminie ihke vaenie sjiehteladteme saemien gieleåtnose siejhmelaakan, jñh joe-koen åarjel- jñh julevsaemien giele- jñh kultuvregokerkesasse healsole- jñh hoksesuerkesne. Moenehtse daerpiesvoetem tjærtteste maahtoem nænnoestehtedh saemien gieline jñh saemien kultuvresne, healsole- jñh hoksesuerkien sisnjelen jñh joekoen staates maanavaarjelimmedienesjisie.

Moenehtse raereste laakine mieriedidh aktem individuelle reaktam giele- jñh kultuvresjiehtedamme dienesjidie saah gusnie almetje dienesjem dååste. Daate sæjhta jiehtedh skiemtjije jallh utnije reaktam åtna dam sjyõhtehke saemien gielem nuhtjedh gosse healsole- jñh hoksebarkijgumie govlesadta abpe laantesne. Nænnoestimmie lea joekoen sjyõhtehke dejtie almetjidie mah ajve såemies mearan nõörjen haalvoeh, gosse biév-nesh mah vadasuvvieh leah vihkeles skiemtjijen jearsoesvoeten gaavhtan, jallh desnie gusnie eevre vihkeles dienesje lea saemien kultuvrese sjiehtedamme. Moenehtse raereste dam vijrie-

damme reaktam gaagkestimmiem åadtjodh saemien gieline, amma reakta veeljedh saemien nuhtjedh saht guktie daajroe nöörjengiesne lea, joekehtadta jñh gårrehtalla tjeltekategorijide. Reakta sæjhta faamosne årrodh dan sjyöhtehke gielese mij åtnasåvva gieledajvesne dienesjegievlesne.

Moenehtsen mielen mietie edtja saemien healsoedienesjñh ektiedidh akten nasjovnaale healsoesieltese.

Moenehtse raereste nuepiem maajhrååresjæmman sjiehtesjidh saemiengieleldh dåakterigujmie biñkedimmieöörneginie ektine telematihken bijjelen, dejtie staeriesdåaktaridie saemien skiemtjijigujmie. Daate uvtemes stuvreme dajvi vööste Nöörjesne gusnie saemiengieleldh staeriesdåakterh eah skiemtjijen tjeltesne gååvnesh.

Moenehtse vijriedimmiem raereste dejstie nasjovnaale barkoedåehkijste *Saemien nasjovnaale maahtoejarngesne – psykiske healsoevaarjelimie jñh geeruvevoete (SANKS)* guktie stuerebe faagebarkoedåehkie sjædta fierhtene kontovresne dovne julev- jñh åarjelsaemien dajvesne. Moenehtsen mielen mietie byöroe aaj vuarjasjidh jñtsh kontovrh tseegkedh Röörosne, Tråantesne jñh Tromsøsne laavenjostosne healsoesieltigujmie dajvine.

Moenehtse tseegkemem Saemien healsoepaarhkeste dåarjele jñh juvnehte Saemien healsoepaarhkem vijriebasse evtiedidh goh aalkoealmetjearnge, faalenassigujmie sjierehealsoediensji sisnjeli somatihke, psykiske healsoevaarjelimie jñh geeruvevoete.

Åvtreakta barkoeseehthemasse jñh permisjovne baalhkin

Inke gielereaktah edtjeh riektesisnie juhtedh lea daerpies låhkoem saemiestæjijste lissiehtidh mej faagemaahtoe gaajhki suerkiej sisnjeli. Moenehtse raereste gaskem jeatjah saemiengieleldh maahtoe jñh/jallh voestesreakta jienebelaakan tjuerieh åtnasovvedh gosse edtja almetjñh barkojne seehtedh, joekoen gielevaarjelimietjietline, men aaj jeatjah byögkeles årgaanine mah leah stuvreme saemien årroji vööste. Moenehtse sæjhta tjierstedidh gelliej veajkoj sæjhta dovne maereles jñh daerpies årrodh krievenassem buektedh *giele-daajroej bijre barkoeseehteminie*, seammalaakan goh krievenasse nöörjendaajrojne plearoh barkojde. Joekoen dejnie barkojne gusnie daerpies hijven gielegoerkesinie persovnejarsoesvoeten gaavhtan jallh gusnie edtja såemies gaskesem almetjigujmie utnedh. Moenehtse sæjhta aaj tjierstedidh årgaanh tjuerieh dåårrehtimmie- jñh maah-

toesoejkesjñh evtiedidh juktie jienebh saemiengieleldh almetjñh seehtedh, jñh baalhka mij maahta mubpiej baalhkin gaahhtjedh lea akte sjyöhtehke viehkiedirrege. Jeatjah skreejremeråajvarimieh, vuesiehtimmiem gaavhtan stipende, permisjovnh baalhkin j.v., byöroe aaj vadtasovvedh dan gåhkese maereles. Moenehtse sæjhta tjierstedidh dah mah dagkeres permisjovnem åadtjoeh, aaj byöroe maehdedh stillemem åadtjodh diensjediedten bijre årgaanese permisjovnen männan.

Laejhteme, vaaksjome jñh tjirkije

Moenehtse raereste daan beajetje laejhtemeöörnegem saemielaakesne jærhkedh. Moenehtsen mielen mietie tjuara badth tjåavomem gielenjoelkedassijste nænnoestehtedh buerebe biñkedimmine, laavenjostojne jñh dialogine ovnessie suerkiej gaskem. Moenehtse aaj raeriestimmieh buakta bueriedimmide, daan nuelesne tjirrehtimmie aktede vaaksjomeöörnegistie saemielaaken gielenjoelkedasside. Vaaksjomefaamoe edtja Tjielte- jñh orrestimmiedepartemeentesne årrodh, men naemhtie guktie Saemiedigkie edtja biñkedassh vaaksjomebarkoen sisvegasse jñh prioriteradimmide vedtedh. Moenehtse meala aaj daerpies saemien gieletjirkijinie, maam Gånka staateraresne jaepieboelhkese nammohte raeriestimmien mietie Saemiedigkeste.

Saemien tjielten reeremisnie

Moenehtse lea vuarjasjamme mah råajvarimmieh mejgujmie tjuara niærhkedh juktie åtnoem saemien gielijste sisnjelds reeremisnie lissiehtidh, daan nuelesne voenges jñh regijovnaale politihkelles årgaanine. Moenehtse raereste akte diedte vadtasåvva *gielevaarjelimietjietline* dam sjyöhtehke saemien gielem sjiehtesjidh goh tjielten reeremielele jñh goh tjåanghkoegiele, nöörjen gielen baalte tjielten reeremisnie. Jeatjah tjietline tjelteståvroel/staareståvroel maahta nænnoestidh mejtie saemien edtja nöörjine mirrestalledh abpe jallh bieline dehtie tjielten reeremistie.

Toelhestimmie byögkeles suerkesne

Moenehtsen raeriestimmien gaavhtan joekehtadteme reaktaj jñh diedti bijre tjeltekategorijine, jñh sjiehtesjimmie individuelle gielereaktijste, ektidimmesne vuajneme almetjñh saemien gielemaahtojne dejnie ovnessie suerkine fååtesieh, dle daerpiesvoete læssene toelhkedienesjñh nuhtjedh. Moenehtse meala faalenasse tjuara læssanidh.

Juktie njoelkedasside tjåadtjoehtidh daan beajjetje reeremedajven sisnjelen moenehtse raereste saemiengieleldh almetji reakta toelhkese, saemielaakesne stuvresávva. Moenehtsen raeriestimmie lissiehtamme átnoen bijre saemien gieleste sæjhta vielie toelhkestimmie tsihkestehedh, mij riektesisnie sæjhta jiehtedh hijven vuekieh tjuerieh evtiesovvedh maajhtoelhkestæmman.

Moenehtse áajvahkommes toelhkemoenehtsen raeriestimmie dáarjohde mij jehta toelhke autorisasjovne saemien gielide edtja akte bielie árrodh dennie stejhme autorisasjovneöörnegisnie. Moenehtse amma raereste saemiengieleldh almetji reaktam toelhkese edtja saemielaakesne mieriedidh. Moenehtse aaj meala Saemiedigkie edtja aktem ráállam utnedh evtiedimmesne autorisasjovnepryövijste saemien gielide, jih raereste Saemiedigkie toelhkeluhpiem vadta dejtie toelhkide mah autorisasjovnepryövem dáhkassjamme.

Statistihke jih registreradimmie saemien gieleátnoste

Faatoes statistihke jih bievnesh fiereguhten gieleátnoen bijre lea akte stoorre dáeriesmoere gosse edtja saemien gieleráajvarimmie soejkesjidh jih dejgumie nierhkedh. Moenehtse dan ávteste raereste registreradimmie saemien gielijste edtja mieriesovvedh almetjeregisterelaakesne. Moenehtse juvnehte maereles vuekieh aaj evtiesuvvieh juktie jaahkods statistihkem láhkoe bijre saemiengieleldh almetjijstie Nöörjesne juhtiehtidh. Moenehtse raereste Saemiedigkie háksa gielegoerhtimmieh tjirrehtidh mejtie gáarede viertiestidh jih mah gieleevtiedimmie guhkiebasse vuesiehtieh.

Evtiedimmie jih átnoe dejtie saemien gielijste

Moenehtse meala gieleteknologije lea akte krievnasse ihke saemien gielh edtjeh maehdedh guhkiebasse jieledh goh átnoegiele aktene daajbaaletje siebriedahkesne. Saemien ektiedimmesne lea uvtemes maehdedh saemien gielh jih saemien bokstaavh nuhtjedh gaajhkem lehkiem gusnie IKT átnasávva. Moenehtse sæjhta tjierstedidh saemien nommh jih sijjienommh tjuerieh maehdedh reaktoelaakan tjaalasovvedh, jih daate aaj vihkeles jaarsoesvoeten gaavhtan, joekoe neavroe-etaatide. Gieli báetijen aejkien staatusen gaavhtan lea aaj joekoe vihkeles programmh, spielh jih applikasjovnh saemien gieline gáávnesieh, joekoe maanide jih noeride.

Moenehtsen mielen mietie tjura teknologeles dirregh maajhöhpæhtæmman jih aktem noerhte-

laanti laavenjostoem dáarjoehtidh juktie digitaale learoevierhtieh evtiedidh. Moenehtsen mielen mietie tjura aaj akten stuerebe faalenassese saemien meedijasisvegistie sjiehteladtedh, jih daerpies aktine gemtebe faalenassine julevsamien jih áarjelsamien gielesne.

Saemien sijjienommh jih tjieltenommh

Moenehtse meala saemien sijjienommh leah vihkeles kultuvremojhtesh, mah aaj bievnesh vedtieh jih viehkiehtieh saemien gielh váajnoes darjodh. Joekoe daerpies áarjelsamien sijjienommh jih báatsoesijti nommh váajnoes darjodh. Moenehtse raereste aktem barkoem varke aelkedh juktie saemiengieleldh sjilth bæjjese biejedh, mij áarjelsamien dajvesne aalka.

Moenehtse raereste Staaten kaarhtevierhkie edtja nænnoestimmiefaamojne árrodh saemien nommide voenide jih gaertienidie jih Saemiedigkie edtja nænnoestimmiefaamojne árrodh nommide báatsoesijtine. Desnie gusnie jienebh sijjienommh seamma nommeobjektese baalte-laakan átnasuvvieh sjiltine jih plearoe, sijjienommi öörnege edtja aalteren mietie árrodh jih dihte báarasommes nomme bijjemes.

Moenehtse raereste laakine mieriedidh *giele-vaarjelimmietjielth* jih *gielejieliehtimmietjielth* edtjeh byögkeles saemien tjieltenommh utnedh. Moenehtse raereste saemien nommh *stoorrestaa-retjiieltine sjiere diedtine saemien gielen ávteste* jih fylhkentjiieltine dej aerpievuekien saemien gieledajvi sisnjeli, jih nænnoestimmiefaamoem saar-nohte byögkeles saemien nommh vihtiestidh.

Ekonomieles jih reereles konsekvensh moenehtsen raeriestimmijste

Gosse moenehtse raeriestimmiejumie ráajvarimmide barkeme dihte váaroeminie átneme dam bijjemes ulmiem mij lea áarjelsamien, julevsamien jih noerhtesaemien gielh vaarjelidh jih jieliehtidh. Juktie báetijem aejkem gorredidh dejtie saemien gielide, dle moenehtsen vuarjasjimmien mietie eevre daerpies lissiehtamme vierhtiejgumie saemien gielebarkose. Naemhtie gaajhki saemien gieli bijre, men joekoe geerve áarjelsamien jih julevsamien gielese. Nuekies vierhtieh dáarjodh lea dan ávteste akte áeliedimmie man ávteste staateles áejvieladitj tjuerieh diedtem vaeltedh. Seamma tijen moenehtse lea átneme vihkeles vierhtide radtjoeslaakan nuhtjedh mah joe saemien gielebarkose átnasuvvieh, jih dan ávteste aaj naan ráajvarimmie raereste mah leah öörnedimmien bijre gielebarkoste.

Moenehtse lea dan gáhkese dah leah vuaj-
neme gáarede, ekonomeles konsekvensh salkeh-
tamme dejtie raeriestimmijste ráajvarimmide.
Moenehtse sæjhta tjierstedidh jieniebidie daejstie
ráajvarimmijste lea akte haesteme orreme ekono-
meles jñh reereles konsekvensh salkehtidh, sæ-
mies mearan akten faatoes statistihkevåaromen
gaavhtan. Moenehtse sæjhta dan ávteste tjier-
stedidh jieniebidie daejstie ráajvarimmijste lea stoerre
juerie ektiedamme áasa-aarvehtsidie, jñh daah rá-
ajvarimmieh jienebh analyjsh jñh salkehtimmieh
daarpesjieh juktie ásaaffektide ryöknedidh.

Moenehtse meala gellie ráajvarimmieh tjua-
ruajnalgidh goh skáárvemh ihke saemien gie-
lebarcoe edtja akten eensi njeaptjan báetedh. Vuesi-
ehtimmien gaavhtan sjiltadimmie saemien gieline,
jarkoestimmieh, teknologeles vuekieh, evtiedim-
mie terminologijeste, saemien learoverhtieh j.v.
Daah leah ráajvarimmieh daerpies áasajujmie
ájve ikth, mah sijhtieh stuerebe árrodh goh doh
fierhten jaepien áasah ávtese. Moenehtsen mielen
mietie tjuaara dan ávteste aktem lissie fokusem bie-
jedh juktie saemien gielide nænnoestehtedh, jñh
byöroe sjiere tsáatskelesvoete disse árrodh dan
minngoben luhkiejaepien guktie barkoe lea
seamma stoeredahkesne goh doh áliedimmieh
staate átna dej saemien gieli ávteste.

Moenehtse sæjhta tjierstedidh akte hijven sae-
miengieleldh maanagierte faalenasse mij jáarhka
akten saemiengieleldh skuvlese lea dihte
vihkielommes aktegráajvarimmie juktie saemien
gielh vaarjelidh jñh jieliehtidh. Akte saemien
maanagierte- jñh skuvlefaalenasse mij hijven-
laakan jáhta lea dan ávteste eevre vihkeles juktie
dejtie saemien gielide vaarjelidh jñh jieliehtidh.
Áasah mah leah ektiedamme gellide daejstie rá-
ajvarimmijste, vuesiehtimmien gaavhtan ektie-
damme saemiengieleldh maanagierte se jñh liereh-
tæmman, leah annjebodts gaertjedamme dan
ávteste naa vaenie utnijh daejstie dienesjijstie.

Moenehtse tsihkestahta moenehtsen raerie-
stimmieh ráaresjimmie jñh jeatjah digkiedim-
mine átnasuvvieh Saemiedigkien jñh staateles
áejvieladtji gaskem.

2.3 Tjoahkkájgæsos

Sisadno

Nammadusá guoradallamin li gálmma oase. Álgon
Vuostasj oasse Nammadusá barggo (1. gitta 5.
kapiittala) vuonet gudi li nammadusán, mij sijá
mandáhtta le, gáktu li barggam, vuodovuojno,
buojkuldagá ja álgoldis tjielggidusá. *Nuppát oasse*
Nammadusá árvustallama ja oajvvadusá (6. gitta

21. kapiittala) sisadná duogásj diedojt ma li
ájnnasa nammadusá bargguj, doajmme riektádille
mij nammadusá árvustallamijda guosská, namma-
dusá árvustallama, oajvvadusá ja oajvvaduvvam
dájma. *Goalmát oasen Láhkarievddadusá, hálda-
duslasj ja økonomalasj vájkkudusá* (kapiittala 22 ja
24) báhti økonomalasj ja háldaduslasj vájkkudusá
nammadusá dájmaj oajvvadusájs, láchkaoajvva-
dusájs ja tsuojggidusá láchkaoajvvadusá iesjgenja
mærrádusájda.

Kapiittal 1 gávvit gudi li nammadusán, mij sijá
mandáhtta la ja gáktu li barggam. *Kapiittal 2* le
tjoahkkájgæsos nammadusá bargos dárogiellaj,
oarjjet, julev- ja nuorttasámegiellaj. *3. kapiittalin*
boahdá nammadusá vuodovuojno ávddán. *Kapiit-
tal 4* le nammadusá álgoldis tjielggidus dárojuht-
tema birra mij gávvit gáktu dárojuhttemprose-
ssa le ájgij tjadá gielaj udnásj dilláj vájkkudam. *Kapiit-
tal 5* le nammadusá álgoldis tjielggidus álmukri-
ektálasj njuolgadusáj gáktuj ma nammadusá
árvustallamijda ja láchkaoajvvadusájda vájkkudi.

Kapiittal 6 vuonet gáktu sámegiela li avtaárv-
vusasj ja dássásasj giela. *Kapiittal 7* vuonet gáktu
uddni le organiseriduvvam ja makkir aktijvuohta
la gaskan Sámedikke ja ietjá almmulasj ásadusáj
ma sámegiellaj ávdás vásstedi. *8. kapiittalin* tjielg-
giduvvá nammadusá oajvvadus ádá organiserimij
giellaguovloj ja suohkankategorijda mij juo la
ávdán biejaduvvam oasserapportan.

Kapiittal 9 árvvaladdá man ájnnasa sámegi-
elak mánájgárde li, ja nammadus buktá oajvva-
dusáv man milta suohkana hæhttuji sámie mánájda
sámegiellak mánájgárddefálaldagáv vaddet. *10.*
kapiittalin tjadát nammadus sámegielláhpadimev
vuodoskávlán ja joarkkaskávlán ja buktá oajvva-
dusájt gáktu udnásj njuolgadusá máhtti rievdda-
duvvat.

Kapiittal 11 gávvit doajmme riektádilev mij
guosská lágaj, njuolgadusáj, almodimij ja sjiemáj
jårggálibmáj, ja nammadus árvustallá gáktu dáj-
t vælggogisvuodájt máhtá hiebadáhttet. *Kapiittal*
12 árvustallá doajmme riektádilev mij guosská
riektáj sámegiellaj vásstádusáv oadtjot ja gáktu dát
riektá máhtá hiebaduvvat.

Kapiittal 13 árvvaladdá sámie giellaanov varre-
svuoda- ja huksosuorgen. *Kapiittal 14* árvvaladdá
sámie giellaanov justissuorgen. *15. kapiittalin* árv-
valaddá sámie giellaanov suohkanij háldadusán.
16. kapiittalin árvustallá nammadus gáktu udnásj
árnik doajmmá; gáktu sámie giellanjuolgadusáj
lága tjuovoduvvi ja gáktu gujttima giehtadalá-
duvvi, ja jus la dárbbo rievddadit. *17. kapiittalin*
árvustallá nammadus gáktu suohkana ja ietjá
almmulasj dievnastusfálaldiddje máhtti áttjudit barg-
gijt gudi sámegiellav bukti.

18. *kapihttal*in gávvit nammadus oanegattjat dálkkumnammadusá tjielggidusá guoskavasj ásiit ja árvustalli makta galggá dálkkumav lága baktu mierredit. *Kapihttal 19* tjielggi gáktu gielaj hárráj rijkkarájáj rastá barggá ja nammadus árvustallá gáktu dáv máhtta formaliserit. 20. *kapihttal* sáme bájkkenamájat árvvaladdá. *Kapihttal 21* teknologasj tjoavddusijt tjielggi.

22. *kapihttal* gávvit økonomalásj ja háldaduslasj vájkkudusá nammadusá dájmaj oajvvadusájs. 23. *kapihttal*in li nammadusá oajvvaduvvam láchka-ja njuolgadusrievddama tjoahkkidum. 24. *kapihttal*in li tsuojggidusá láchkaoajvvadusá mærrádusájda.

Vuodulasj vuojno

Nammadus vuojnáa giellariektá gávnnu-ji uddni ienemusát sáme giellaháldadimguovlon, uddni li dáppe 10 suohkana. Nammadusá mielas le oajvvehásstalus gehtjadit jut giellanjuolgadusá tjuovoduvvi. Vuonarijka rijkkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta dættot nammadus giellariektá gávnnu-ji gájka sáme-gielajda ieme giellaguovlojn, ja aj daj guovlojn gánná edna sáme árru, dagu stuoráp stádajn.

Nammadus dádjat ávdep ájgij dárojudhttem la ednagav vájkkudam sámij giellaánov gitta udnásjga bæjvváj. Nammadus dættot gå la dárojudhttema tjielggidusájn barggam de la gielalásj ássijit dættodam, dagu mandáhtta mierret. Álgoldis tjielggidus mav nammadus la oadtjum vuoset dárojudhttem ájgij tjadá la buoragit dokumenteriduvvam. Ajtu tsuojggi nammadus jut binnep duodastibme gávnnu mij guosská gáktu dárojudhttem gevej bájkálatattjat ja gáktu dárojudhttem la ájnégis ulmuttjida vájkkudam.

Nammadusá vuodovuojno la jut gájka sáme-giela li avtaárvvusasj ja dássásasj giela, sihke ietjasa gaskan ja dárogiela gáktuj. Gájka sáme-giela li klassifiseriduvvam ájteduvvam jali viehka ájteduvvam giellan. Sierraláhkáj la oarjje- ja julevsáme-giela dille viehka duodalasj. Dasi duoden la aj gielladille ietjálágásj juohkka ájnna giela giellaguovlon, ja suohkanijn li iesjgeŋga hástalusá ja dárbo. Dan diehti la nammadusá mielas ájnna njuolgadusájt ja dájmajt ádástuhttet váj udnásj sebrudahkaj hiehpi. Navti nammadus njuolgadusájt álkkebeun dahká ja hiebaduvvam tjoavddusijt jáhtuj biedjá.

Árbbedábálasj giellaguovlo

Makkir sáme-giellaj (jali -gielajda) vælggogisvuoda galggi guosskat, le ienemusát tjanádaum geográfalasj guovlojda, giellaguovlojda, ma li ieme sáme-

gielak guovlo Vuonan. Nammadus le gávvidam oarjje- julev- ja nuorttasáme-giela guovlojt ja nammadusá mielas le Sámedikke duogen dájat mierredit. Nammadus oajvvat Sámedigge galggá mierredit njuolgadustjálav mij sisadná iesjgeŋga ieme giellaguovlo vijddudagáv.

Sáme giellaguovllo

Váj ienep sáme bessi sáme-gielav adnet gå siján le aktijvuohta oajválattjat, de le nammadus gehtjadam jut udnásj háldadimmodælla bierrí rievddiduvvat. Nammadus le vuorodam gehtjadit jus ulmme le sáme-gielajt bisodit jali ælládahttet. Nammadus oajvvat iesjgeŋga suohkanij sierralágásj njuolgadusá dagáduvvi. Nammadusá mielas dákkir sierra njuolgadusá juohkka ájnna suohkanav vuorot. Dán láhkáj sjaddá nammadusá mielas aj álkke- suohkanij sáme álm mugijn áhtsát bessat sæbrrat sáme giellaguovlluj.

Nammadus buktá oajvvadusáv gáktu udnásj giellaháldadimguovlo suohkana bierríji kategoriseriduvvat. Nammadus oajvvat suohkana Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárásjohka/Karasjok, Unjárga/Nesseby, ja Deanu/Tana sjaddi *giellabisodimsuohkana*. Nammadusá vuojno milta li giellabisodimsuohkana suohkana gánná gávnnu nuoges sáme-gielak máhtudahka nav váj sáme giela li dievalattja ja sebrudahkaguo- de giela. Dat sáme-giella mij suohkanin le galggá háldadusgiellan. Uddni oajvvaduvvi giellabisodimsuohkana dássju nuorttasáme giellaguovlon.

Dá ietjá suohkana giellaháldadimguovlon, Loabák/Lavangen, Porsanger/Porsáŋgu, Gáivuotna/Káfjord, Divtasvuodna/Tysfjord, Snåase/Snåsa ja Raarvihke/Røyrvik aneduvvi *giellaælládahttemsuohkanin*. Giellaælládahttemsuohkana li suohkana gánná nammadusá milta dárbaduvvá sáme-gielajt ælládahttet. Ietjá giellaælládahttemsuohkana máhtti liehket Hattfjeldal, Røros, Engerdal, Hamarøy/Hábmer ja Skáne/Skánland, aktan moadda ietjá suohkanij. Dáj suohkanijn rievtesvuoda ja vælggogisvuoda stivrríji dievnastusájt ma giellaælládahttemav nanníji, ja binnep suohkana sáme-gielak háldadimev.

Nammadus oajvvat víssta stuorrastádajn galggi sierraláhkáj sáme-gielaj ávdás vásstedit. Nammadus oajvvat *stuorrastádasuohkana* Roandem, Rámssá, Bådádjo ja Oslo galggi sierraláhkáj sáme-giela ávdás vásstedit.

Ávdásvástádus sáme-gielaj ávdás

Suohkanijn, fylkkasuohkanijn, fylkkamánijn, direktoráhtajn, departementajn, Sámedikken ja

ráddidusán li iesjgenge rolla sámegiela bargo aktivuodan. Suohkanijn ja fylkkasuohkanijn le guovdásj rolla dilev láhtjet sámegiela adnuj ietjasa viesádijda ja dievnastusájn majt galggi fállat. Stáhtan galggá sámegielaht bisodit ja ávdđánahttet láhka- ja budsjahttamærrádusáj baktu. Dási gullu aj jut sámé sebrudahka ja de sierraláhkáj Sámedigge bæssá sámegielaht suodjalit ja ávdđánahttet Vuonan.

Nammadusá mielas le dárbbu rievddadit oajválattja- ja rollajuohkemav Sámedikke, stáhta, suohkanij ja ietjá almulasj ásadusáj gaskan. Nammadusá mielas galgaluluj Sámedikken ienep vejulasjuoda mierredit ássij ma li ájnna sámé giellaávdđánahttemij. Dát guosská sierraláhkáj ássijda mánárgárdde- ja skávllásuorgen. Sámedigge le uddni alemus oajválasj mij guosská giellaávdđánahttemij, normerimij ja sámé duollatjállemij. Nammadusá mielas bierru Sámedikken ienep háldadusávdásstádus sámegielaht ávdás ábbáhattat.

Sámedikke njuolgadustjálafábmo

Nammadus oajvvat Sámedigge galggá mierredit guovtegielakvuodarudáj njuolgadustjállagav, ja rávvit Sámedikkev rudáht ienebut adnet giellaælládahttemij mánárgárdijn ja skávllájn.

Sámé giellaresurssaguovdátja

Nammadus oajvvat gálmma giellaresurssaguovdátja Sámedikke vuolláj ásaduvvi, akta oarjjelsámé giellaresurssaguovdásj, akta julevsámé giellaresurssaguovdásj ja akta nuorttasámé giellaresurssaguovdásj. Giellaresurssaguovdátja galggi koordinerit ja rádiht vaddet. Duodden miejnni nammadus giellaresurssaguovdátijn bierru ávdásstádus dálkkuma, járggálime, diehtujuohkema ja guhkásáhpádime ávdás.

Giellaresurssaguovdátja galggi gáhttit jut giellarievtesvuoda ienebut álliduvvi, ja galggi suohkanij ja ájnegas ulmutijht viehkedit dævdátjit sámegielaht dievnastusfálaldagáht. Ahtu galggi suohkana ja fylkkasuohkana ájn fálaldagáht ietjasa viesádijda hiebadit ja gáhttit jut suohkana dievnastusfálaldagáht njuolgadusá tjuovoduvvi.

Giellaresurssaguovdátja sjaddi sierraláhkáj ájnna sámegielaht mánárgárdde- ja skávlláfálaldahkáj. Giellaresurssaguovdátijn galggi sierra ulmutja gudi mánárgárdij ja skávlláj ávdás vásstedi. Mánárgárdde- ja skávlláaktivuohhtaulmusj iesjgenge giellaresurssaguovdátjin e galga sajáhtdavam ásadusáj sadjáht, farra viehkken nannit udnásj fálaldagáht. Nammadus miejnni dahkamusá ma

giellaresurssaguovdátijn galggi mánárgárdij ja skávlláj gáhtuj la dievnastusáht fállat ja hiebadáhttet, sierraláhkáj gá ádå sámegielaht fálaldagá galggi ásaduvvat.

Stuoves gájkasámé orgánna

Nammadus nannusit alot stáhtav oadhtot sadjásis sjehtadusáv Svierigijn ja Suomajn gánná stáhta ietjasa tjadni aktisasj barggij gielaj vuoksuht. Nammadus oajvvat birástagá dákkir aktisasj barggij mierreduvvi nuorttarikkej sámekonvensjávna. Nammadus oajvvat loahpádusáv sámelágan mij javllá Sámedigge bæssá mierredit jus álles jali oase giellabargos galggá biejaduvvat stuoves rikjagasskasasj, gájkasábmelasj ásadussaj. Stuurra dárbbu la termáht ávdđánahttet moatten sebrudak-suorgen, ja sierraláhkáj oarjjel- ja julevsámegielaht. Sámé li ájgij tjadá rikkarájáht rastá aktan barggam. Akta ulmijs la sámegielaht e galgga ærránit lándas lánndaj. Dát la sivvan gá Vuona Sámedigge ij bierru ádå bágoht normerit jus e dav dagá Svieriga ja Suoma Sámedikkij.

Uddni la rájáj rastá barggá prosjevtá baktu man namma la Sámé Giellagáldo. Nammadus oajvvat stuoves orgánav ásadit. Nammadusá mielas li vásádusá ma li Sámé Giellagáldo prosjevtas boáhtám buorre vuodon ásadibmáj. Stuoves orgána ásadime le stáhtaj duogen makta dilev láhtti dákkir aktisasj barggij rikkarájáht rastá.

Sámé giellaráde

Nammadus oajvvat Vuona Sámedigge stuoves orgánav ásat, Sámé giellarádev. Sámé giellaráde galggá Vuona Sámedikke terminologijabargov dahkat ja liehket Vuona Sámedikke oasse gájkasábmelasj giellaaktisasj bargos. Nammadus oajvvat ádå háldadusdahkamusáht Sámediggáj ja miejnni soajttá vuogas árvustallat jus dahkamusá dálkkumlábijht vaddet ja láhkájárggálimijht dáhkkidit bierru Sámé giellarádáj biejaduvvat.

Máná ja nuora

Gá galggá sámegielaht addnij lágov lasedit de la giellajoarkkem buolvaj gaskan viehka ájnna. Gá æjgáda e sámegielaht buvte de mánárgárdde ja skávllá sjaddi viehka ájnna giellaarena. Nammadusá mielas li sámé mánárgárde állu ájnnaamos vædtsak gá galggá sámegielaht bisodit ja ælládahttet. Dási gullu aj dájma ma sihkarassit mánná áhpáduvvá sámegiellaht ja dav oahppá.

Nammadus oajvvat gájka suohkana galggi sámegielaht mánárgárddefálaldagáv fállat jus

æjgáda dav sihti. Návti sáme máná aj oadtju indivi-
duála riektáv sámezielak mánárgárdáj. Namma-
dus la dudálasj Stuorradikke mærrádusájñ jut
sáme mánárgárde bargge galggi buktet sámástit,
ja vuorddá dát joarkká láhka- ja njuolgadustjála-
bargoj ja ressursaj váj dáv nahká állidit.

Vuodoáhpadasá ájnnaamos hásstalusá
nammadusá mielas le dat jut sáme oahppij riektá
sáme áhpadibmáj ij álliduvá. Dan diehti la namma-
dus ietjas árvustallamijn ja dájñmáj oajvvadásáj
fokuserim dán riektá állidime riektáj. Nammadus
oajvvat riektá sámeziela áhpadibmáj giellabiso-
dim- ja giellaælládahttemsuohkanij álggolin nanni-
duvvá, navti váj gájbbádus galla oahppe gávnnu-
ji ávddál oadtju fáladagáv binneduvvá lágev oahp-
pijs gálmá oahppijda. Sámeáhpadibme joarkka-
skávlán bierru vijdeduvvat váj juohkkahasj guhti la
sámeziellaj jali – zielan áhpaduvvam vuodoskávl-
lán oadtju riektáv sámeáhpadibmáj nanos modellaj
milta. Vijddábut oajvvat nammadus sámeziella
vuostasj- jali nubbenziellan galggá liehket bákku-
lasj giellabisodimsuohkanijn. Nammadus miejn-
ni giellaælládahttemsuohkana ja stuorrasádasuoh-
kana bierru-ji ásadit unnemusát avtav sáme profijl-
laskávláv suohkanin. Sáme profijllaskávláñ
háhttu liehket álles sáme oahppofáladahka. Ziel-
laælládahttemsuohkanijn ja stuorrasádasuohka-
nijn sihtá nammadus álgadit sierra fágav sáme
kultuvran ja histávrrán oahppijda gudi tjuovvu
Máhttolápptim sáme, valla gejn ij la sámeziela
áhpadibme vuostasj- jali nubbenziellan. Dási
duodden oajvvat nammadus moadda dájma
mánárgárdde- ja skávlásuorgen, duola dagu jut
suohkanijn galggi plána álles sámezielak fálad-
hkej, gá mánná mánárgárdes skávláj sirddá, ja
aktisasj bargguj rijkkarájáj rastá. Gá galggá sáme-
zielajt ælládahttet, bisodit ja ávddánahttet de
miejn- ni nammadus dá dájma galggi vuoroduvvat.
Dárbbu la nannit bargov ja ressursaanov váj sih-
karasstá jut gájka gudi sihti oadtju buorre sáme
mánárgárdde- ja áhpadimfáladagáv.

Nammadus la sierraláhkáj berustam oarj-
sáme mánárgárdde- ja áhpadimfáladagás, danen
gá oarjelsámeziella le viehka várnna-
his dilen gá galggá zielav bisodit ja ælládahttet.
Danen la ájnas gá giellaressurssaguovdátjav
álgat ja ulmutjav virggáj biedja guhti
mánárgárdde- ja skávláássij ávdás
vásstet Sámedikke vuolen, ahte dájma
ma buoragit doajmmi e gádo. Oarjelsáme
guovlo mánárgárdde- ja skávlásuorge
áhpadimbirás la unne ja oabllát.
Nammadus dáttot stáhtan la ávd-
ásvásstádus álles oarjelsámeziela
áhpadimes, mánárgárde rájes
gitta joarkkaskávláj ja álles-
sjattukháadibmáj. Danen oajvvat
nammadus stáhta badjásasj
ávdásvásstádus tjoahkkiduvvá

alep dásen dajs skávlájs gudi oarjelsámeziela
áhpadimev fálli ja oarjelsáme mánárgárde.

Lágaj, njuolgadustjálaj, diedoj, almodimij ja sjiemáj
járggálibme

Nammadus dáttot gá sámeziella ienebut ane-
duvvá almulasj háldadusán, dagu gá lágajt,
njuolgadustjállagijt, diedojt, almodimijt ja
sjiemájt sámezielajda járggál, de la dat vieh-
kken terminologijaávdánibmáj. Nammadus
vuojnná dárbov sámezielagijt riektá ja
vælggogisvuoda álkkebut gávnnu-
ji gieda ávdán. Dárbbu la aj tjielgadit mak-
kir vælggogisvuoda almulasj ásadusájñ li
sáme álmuga gáktuj.

Nammadus oajvvat lága baktu mierredit
almulasj oajválattjaj vælggogisvuodav
sámeziellaj járggálit guovdásj diedojt ma
sierraláhkáj guoski ájnegis ulmutja
riektásihkarvuohatj jali pasiennta-
sihkarvuohatj. Duodden miejn- ni nammadus
almulasj orgána sáme giellaguovlon
galggi vissa almulasj diedojt sámezielajda
vaddet. Nammadus oajvvat joarkket
vælggogisvuodav sámeziellaj tjá-
lalattjat diededit.

Mij guoská lágajda ja njuolgadustjállagijda,
de miejn- ni nammadus guovdásj lága ja
njuolgadustjállaga ma sebrudagán ane-
duvvi, ja ma sámijda aj guoski,
galggi sámezielajda járggáluvvat. Duod-
den galggi lága ja njuolgadustjállaga
ma li sierraláhkáj ájnna-
sá sáme álmugijt, sámezielajda
gávnnut.

Nammadus oajvvat Sámedikke duogen
sjaddá dáhkkitit sámeziela
láhkájárggálimijt, valla dáttot
fáhkadepartementajn la ávdás-
vásstádus járggálit lágajt
ietjasa suorgen.

Riektá vásstádussaj sámezielajda

Nammadus oajvvat almulasj orgána sáme
giellaguovlon galggi háhttut
vásstedit guoskavasj ziel-
laj ietjas guovlon, sihke njálmá-
lattjat ja tjá-
lalattjat. Giellaælládahttemsuohkana
ja stuorrasádasuohkana majn la
sierralágásj ávdásvásstádus
sámezielaj ávdás bessi dálkáv
adnet gá vásstedi. Gánágis
máhtta njuolgadustjállaga
baktu mierredit gáktu galggá
vásstedit, dasi gullu aj
mierredit sierra telefávnná-
 ja iejvviná-
gijt ulmuttijda gudi sihti
guoskavasj sámeziellaj guládallt.

Justissuorgge

Riektá sámástit justissuorgen la
uddni dan duogen gáktu
duobbmástávlá, politija- ja
guoddalimoa-
jválattja ja Kriminalhukso la
organiseriduvvam. Nammadusá
miejn- ni dárba-
j láchkarievddadamav

navti váj riektá sámeielav adnet ienebut ájnegis individaj tjanáduvvá farra gá orgádnaj, ásadussaj jali geográfalasj guovlluj.

Duobbmostávlá

Nammadus miejnmi birri vijddásap riektá sámeielav adnet riektásysteman gá mij udnásj njuolgasáj milta la. Dát dan diehti danen gá udnásj njuolgasáj dássju guoski duobbmestávlájda maj ámmátguovllo állásit jali muhtem mærráj la oassen giellaháldadimguovlos. Sæmmi báttá vuojnná nammadus juridihkalasj terminologija sámeieliellaj vádnun, dáhkkiidum dálká vádnuni, ja sámeieliellak duobmára vádnuni ja navti la ráddjidum man guhkás dáj riektájt máhtá vaddet. Nammadus sihtá ávdedit man ájnas la jut juohkkahasj galggá bessat ietjas giellaj juojddáv tjelggit, ja dan diehti miejnmi riektá sámástit (ietjas tjelggidusáv buktet sámeieliellaj) riektájtáhkkanimen galggá álles lánn-daj guoskat. Jus guoskavasj duobbmestávlá ij sámeielav buvte de dát merkaj riektá la dálkáv jali járggáldidjev áttjudit.

Politija- ja guoddalimoajválattja

Mij guoská politija- ja guoddalimoajválattjajda, diehtá nammadus udnásj værállda átsáidibe galggá dáhpáduvvat «danja sajen» gánná dáhpáduváj. Nammadusá mielas dát máhtá ráddjit vejulasjuvodav guoskavasj sámeieliellaj átsáduvvat. Nammadus oajvvat riektá sámástit galggá guoskat lándav miehtáj, ja galggá guoskat dáppe gággu átsát, aj jus la danja sajne. Jus bargge dievnastusán ij sámeielav buvte, de galggá diddet tjelggit guhkásdálká baktu.

Kriminalhukso ja rijddotjoavddemráde

Nammadus oajvvat riektá sámástit giddagisán vijdeduvvá giddagisájda lándav miehtáj, váj oarjje- ja julevsáme giellaadno aj dasi gullu. Birri mierreduvvat makkir ásadusáj galggá sierralágásj ávd-ásvásstádus sámeieliellaj ávdás, váj gávnuuji fáldagá duobbmiduvvam ulmuttáj árrombájke lahka. Nammadusá mielas luluj vuogas Báddáddjij vaddet sierralágásj ávdásvástádusáv julevsámeieliellaj hiebadit, ja Verdál giddagissaj sierralágásj ávd-ásvásstádusáv oarjjesámeieliella ávdás, ja jut Vadsø ja Råmså giddagisá ájn galggi nuorttasámeieliella ávdás vásstedit. Jus sihkarvuoda milta la dáhkki-dahtte de birri hiebadit váj sámeieliella gudi li duobbmiduvvam ja lándav ietjá giddagisáj tjáhkki-áhi bessit áhtsát sirddet giddagisájda majn la sierralágásj ávdásvástádus sámeieliellaj ávdás. Giellari-

ektá galggi aj giellaguovlo friddjahuksuj ja rijddotjoavddemrádjida guoskat.

Varresvuohtha- ja huksosuorgge

Nammadus juorrul gá sáme giellaadnuj ábbá-lattjat, ja sierraláhkáj oarjje- ja julevsáme giella- ja kulturdájdussaj ij la heva hiebadam. Nammadus ávdet man ájnas la sámeieliella ja sáme kultuvra máhtudagáv nannit varresvuohtha- ja huksosuorgen ja sierraláhkáj stáhta mánájsuodjalusán.

Nammadus oajvvat lága baktu mierredit individuála riektáv giella- ja kulturhiebadum dievnastusájda vájku gággu dat ájnegis ulmusj árru. Dát merkaj pasientan jali addnen la riektá guoskavasj sámeielav adnet varresvuohtha- ja huksobarggij guládjijn lándav miehtáj. Mærrádus la sierraláhkáj ájnas sidjij gudi e heva dárogielav buvte, gá diedo ma guoski pasientasihkarvuohthaj galggi vatteduvvat, jali gá la ájnas jut dievnastus la sáme kultuvrraj hiebaduvvam. Vijdedum riektá sámeieliellaj dievnoduvvat, dat sihtá javllat sámástit vájku man buoragit dárogielav bukta, oajvvat nammadus differensieriduvvá ja tjanáduvvá suohkankategorijajda. Riektá guoská dan giellaj mij aneduvvá dievnastusfáldagá giellaguovlon.

Nammadus oajvvat áttjudut guhkáskonsultasjávna vejulasjuvodav áttjudit sámeieliellak dáktárij aktan bagádallamárnigijn telematihka baktu fásstadáktárij gejn li sáme pasienta. Dát la sierraláhkáj dajda ásijsa Vuonarijkas gánná sámeieliellak fásstadáktára e pasienta suohkanin gávnuu.

Nammadus oajvvat vijdedit nasjonála teamajt *Sáme nasjonála máhtudakguovdátjin – psyhkalasj varresvuohthasuodjalibme ja gárevselga (SÁNAG)* váj sjaddi stuoráp fáhkajuohkusa iesjgeŋga kontávrán sihke julev- ja oarjjesáme guovlon. Vijddásappot miejnmi nammadus birri árvustallat ásadit sierra kontávrájt Rørosan, Roandemin ja Råmsån aktisasjarggon varresvuohthaviddnudagáj dáj guovlojn.

Nammadus doarjju Sáme varresvuodapárka álgadimev ja rávvit Sáme varresvuodapárkav vijddásappot ávddánahttet álgoálmukguovdátjin, fáldagáj spesialistvarresvuodadievnastusán somatihkka, psyhkalasj varresvuohthasuodjalibme ja gárevselga.

Vuorodum virggájbidjam ja virggeloabe bákkájn

Váj giellariektá galggi duohta dilev doajmmat de la dárbbo lasedit sámeieliellaj lágov gejn la fáhkamáhtudahka divna suorgijn. Nammadus oajvvat duola dagu sámeieliellak máhtudahka ja/jali ávddámáne ienebut galggi aneduvvat virggádi-

mijn, sierraláhkáj giellabisodimsuohkanijn, valla aj ietjá almulasj ásadusájn ma sáme álm mugav galggi dievnnot. Nammadus dættot gájbbádusá giellamáhtudahkaj virggájbiejadijn álu le ássjálasi ja dárbulasj gájbbedit, sæmmi láhkáj gá dárogielmáhtudagáv gájbbet sæmmilágásj virgijda. Dát sierraláhkáj guosská virgijda gánná dárba j buorre gielladádjadusáv persávnnsihkarvuoda diehti jali gánná virgen la muhtem aktijvuohta álm mugijn. Nammadus sihtá aj dættodit ásadusá hæhttuji virggájbiejam- ja máhtudakplánajt dahkat maj ulmme la ienep sáme gielak bargge ja jut buorep bákká soajttá viehkkænævvon. Ietjá stimulerimdájma dagu stipenda, virggeloabe bákkáj jna. bierr i aj vatteduvvat nav guhkás gá la vuogas. Nammadus ajtu dættot sij gudi dákkir virggelábijt oadtju, bierr i aj hæhttut barggat orgánan vissa ájgeve mañjel gá virggeloabes máhttsi.

Gujttim, bærrájgæhttjo ja oahttse

Nammadus oajvvat joarkket udnásj gujttimárnigav sámelágan. Nammadusá mielas bierr i ajtu giellanjuolgdusáj tjuovvolibme nanniduvvat buorep bagádallama, aktisasj barggo ja guládallama baktu iesjgenge ásadusáj gaskan. Nammadus oajvvat aj buoredimijt, dan vuolen sámelága giellanjuolgdusáj bærrájgæhttjamárnigav. Bærrájgæhttjamfábmo galggá Suohkan- ja ádstuhttemdepartemæntaj gullut, valla Sámedigge galggá bærrájgæhttjambargo sisanov ja vuorodimijt stivrrit. Nammadusá mielas la dárbb o sáme giellaohttsáj, guhti Gánágisás stáhtaráden áremála ájggudahkaj virggáj biejaduvvá, Sámedikke árvvalusá milta.

Sáme giella suohkanij háldadusán

Nammadus la árvustallam makkir dájma hæhttuji jáhtuj biejaduvvat váj sáme gielaj adno háldadusán lassán, dan vuolen bájkálasj ja guovlolasj politikálasj orgána. Nammadus oajvvat *giellabisodimsuohkanijn* galggá vælggogisvuohta guoskavasj sáme gielav adnet suohkana háldadim giellan ja tjáhkanim giellan, duodden dárogiellaj suohkana háldadusán. Ietjá suohkanijn máhttá suohkanstivrra/stádstivrra mierredit sáme giella galggá dárogiela dássásasj álles jali oasátijn suohkana háldadusás.

Dálkkum almulasj suorgen

Nammadus ham oajvvat differensieriduvvam riektá ja vælggogisvuoda suohkankategorijaj milta, ja ájnegis ulmuttjida ienep giellariektá. Ávd-

utjis ham diehtep sáme gielak bargge iesjgenge suorgijn vádnuni, danen dárba hip ienep dálkkumdievnastusájt. Nammadusá mielas galggá dáv fálddagáv nannit.

Dálkkumnammadusá láhkaoajvvadus sjaddá nammadusá dádjadusá milta nannit sáme gielagij vejulasjvuodav sá mástit gá sijájn la aktijvuohta almulasj ásadusáj udnásj giellaháldadim guovlo álggolin. Váj udnásj giellaháldadim guovlo njuolgdusájt bisot oajvvat nammadus sáme gielagij riektá dálkkáj sámelágan mierreduvvá. Nammadusá oajvvadus sáme giela ano vijdádibmáj merkaj ienep dárbb o dálkás, mij vat merkaj vuogas tjoavddusa guhkás dálkkumij hæhttuji dagáduvvat.

Nammadus doarjju ienemus oassáj dálkkumnammadusá oajvvadusáv jut sáme gielaj dálkká autorisasjávnná galggá oassen dábalasj autorisasjávnnáárnigis. Nammadusá mielas galggá galla Sámedikken roalla gá galggá sáme gielaj autorisasjávnnágæhttjalimijt stiellit ja oajvvat Sámedigge vaddá juollodimev dálkájda gudi li autorisasjávnnágæhttjalimev rijbadam.

Sáme giellaano statistihkka ja registrerim

Gá ájnegis ulmuttjij giellaano statistihkka ja diedo vájlluji de la dat stuorra gássjelisvuohtan gá galggá sáme gielladámajt plánit ja jáhtuj biejjat. Danen oajvvat nammadus sáme gielakvuoda registrerim galggá lága baktu álm mukregisstarlágan mierreduvvat. Nammadus hasot aj ávddánahttet metávdájt gáktu buorre statistihkav áttjudit mij gávvit galles li sáme gielaga ájnegis gielaj ja suohkanij milta.

Sáme gielaj adno ja ávddánahttem

Nammadus miejnni giellateknologija la vuodon váj sáme giela galggi máhttet bierggit adnogiellan ádáájjgásasj sebrudagán. Sáme aktijvuodan guosská dát ienemusát dasi jut bæssa sáme gielav ja sáme bokstávajt juohkka IKT-aktijvuodan adnet. Nammadus sihtá dættodit sáme namá ja bájkkenamá galggi duolla tjáleduvvat ja dát sihkarvuoh-taj aj guosská, sierraláhkáj hiehteetáhtajda. Gielaj stahtusa gáktuj ávddá lju guovlluj la aj ájnas jut prógramma, spela ja applikasjávnná sáme gielajda gávnnuui, sierraláhkáj mánájda ja nuorájda.

Nammadus miejnni guhkásáhpadime teknologasj vædtsagijt hæhttu vuorodit, ja nuorttarikaj aktisajs barggo digitála sáme oahpponævoj ávddánahttema gáktuj. Duodden miejnni nammadus aj galgaluluj vijdásap sáme mediasiadno, ja sierraláhkáj julev- ja oarjjesáme giellaj dárba j vijdásap fálddagáv.

Sáme bajkkenamá ja suohkanij namá

Nammadus miejnni sámé bajkkenamá li ájnas kulturmujto, ma duodden diedoijt vaddi ja sámegielajt vuojnusij bukti. Sierraláhkáj la dárbbu oarjjesámé bajkkenamájt ja tjæroj namájt vuojnusij bukten. Oajvvaduvvá nav ruvva gá máhttelis álgadit sámegielak galbaj tsieggima vuorodimev, duola dagu nasjonála lágev-jage ájggudagán sámegielaj ávdás, gánná oarjjesámé guovlon álggá.

Nammadus oajvvat Stáhta kárttadájmadahka galggá mierrediddje oajvalattjan sámé namájda bajkijda. Gánná moadda bajkkenamá li ávtán sajen ja avta buohta galbaj ja nav vijdasapport aneduvvi, de galggá namájt vuorro tjuovvot makkir namma la vuorrasamos.

Nammadus oajvvat lága baktu mierredit jut *giellabisodimsuohkanijn* ja *giellaælládahttemsuohkanijn* galggi almulasj sámé suohkannamá. Nammadus oajvvat sámé namájt stuorrastádasuohkanijda majn la sierra ávdásvástádus sámegielaj ávdás ja hasot mierrediddje oajvalattjav almulasj sámé namájt mierredit.

Nammadusá oajvvadusá økonomalasj ja háldaduslasj vájkkudusá

Gá la dájma oajvvadusáj barggam la nammadus álggám badjasasj ulmijn mij le bisodit ja ælládahttet oarjjesámé, julevsámé ja nuorttasámé gielajt. Váj galggá sámegielaj boahteájgev nannit, de la nammadusá árvustallama milta, viehka ájnas ienep ressursasj sámé giellabarggus. Dát guosská gájka sámegielajda, valla sierraláhkáj oarjjesámé ja julevsámegiellaj. Nuoges rudájt juollodit la dan diehti stáhta duogen. Sæmme báttá la nammadus berustam udnásj sámé giellabargo rudájt buoremus láhkáj adnet, ja oajvvat dan diehti aj muhtem dájma ma guosski giellabargo organiserimij.

Nammadus la nav guhkás gá li vuojnám vejulasj tjelgadam økonomalasj vájkkudusájt dájma oajvvadusájs. Nammadus sihtá aj dættodit moadda dájma gáktuj la læhkám hástallidde økonomalasj ja háldaduslasj vájkkudusájt tjelgadit, muhtem mærráj dan diehti gá statistihka vádnuni. Dan diehti sihtá nammadus dættodit moatten dájman le viehka állu iehpesihkarvuohta gálomerustallamijn, ja muhtem dájmajt hæhttu lagábut guoradallat ja tjelgadit váj vuojná man álov máksi.

Nammadusá mielas li moadda dájma ma hæhttuji investerimin gehtjaduvvat jus sámegielaj barggo galggá dágálasj dássáj állit. Dát guosská duola dagu galba sámegielajda, járggálime, teknologiasj tjoavddusa, terminologija ávddánahttem,

sámé oahpponævo ja nav vijddábut. Dá li dájma gánná gálo ma akti báhti li dárbulattja ja dá gálo ma akti báhti sjaddi stuorábun gá jahkásasj gálo ájge nalluj. Dan diehti miejnni nammadus bierrisiera fokus sámegielajt nannit, ja jut bierrisieralágásj berustibme dássta boahte lágev jage váj gálo hiehpi daj vælloggogisvuodaj gáktuj ma stáhtan li sámegielaj vuoksuj.

Nammadus sihtá ávddán giesset jut buorre sámegielak mánájárddefálaldahka aktan járkajn sámegielak skávlláj la ájnnasamos doajmma gá galggá sámegielajt bisodit ja ælládahttet. Navti la sámé mánájárdde- ja skávlláfálaldahka mij buoragit doajmma állu guovdátjin gá galggá sámegielajt bisodit ja ælládahttet. Gálo tjanádum moaddásijda dájms dájmajs, duola dagu sámegielak mánájárdde ja áhpadieme, li dal ájn gájtju ráddjidum gá ælla nav moattes gudi dájtdievnastusájt adnuj válddi.

Nammadus vuorddá nammadusá oajvvadusá sjaddá ássjen ráddadallamijn ja ietjá ságastallamijn Sámedikke ja stáhta oajvalattjav gaskan.

2.4 Čoahkkáigeassu

Ollesgovva

Lávdegotti čielggadeapmi lea golmma oasis. Álgu *Oassi I lávdegotti bargu* (vuosttaš kapihttalit gitta vidat kapihttala rádjai) lea ollesgovva lávdegotti čoahkkádusa, fápmudusa, barggu, vuoddooinnu, doabageavaheami ja olggaldas čielggademiid. *Oassi II lávdegotti árvvoštallamat ja evttohusat* (kapihtal 6:s gitta 20:da rádjai) sisttisdoallá duogášdieuid mat leat dehálačča lávdegotti bargui, gustovaš riektemearrádusat mat leat dehálačča lávdegotti árvvoštallamiidda ja evttohusvovon doaimbajut. *Oassi III Láhkarievdadusat, hálddahuslaš ja ekonomalaš hástalusat* (kapihtal 22, 22 ja 23) čuovvu ekonomalaš ja hálddahuslaš váikkuhusaid lávdegotti árvaluvvon doaimbajuin, lávdegotti lækkaevttohusat ja mearkkašumit juohke ovttaskas lækkaasahusa mearrádusain.

Kapihtal 1 namuha lávdegotti čoahkkádusa, fápmudusa ja barggu. *Kapihtal 2* sisttisdoallá čoahkkáigeassu lávdegotti barggus dárogillii, lulli-, julev- ja davvisámegillii. *Kapihtal 3* govvida lávdegotti vuoddoaidnu. *Kapihtal 4* sisttisdoallá lávdegotti olggaldas čielggadeami dáruiduhttima birra, ja govvida makkár historjijalaš mearkkašupmi das lei otná áiggi gielladillái. *Kapihtal 5* sisttisdoallá lávdegotti olggaldas čielggadeami das makkár álbmotrievttálaš geatnega-svuodat leat leamašan dehálačča go lávdegoddi lea árvvoštallan lækkaevttohusaid.

Kapittel 6 govvida sámegeielaid seammaár- vosaš ja dásseárvosaš giellan. *Kapittel 7* govvida otná organiserema ja ovddasvástádusjuogu gaskal Sámedikki ja eará almmolaš ásaahasaid main lea ovddasvástádus sámegeielain. *Kapittel 8* gearduha ja čilge lávdegotti evttohusaid mat leat ovdanbiddjon oasseraporttas sámi giellaguovlluid ja suohkanšlájaid organiserema oktavuodas.

Kapittel 9 ságaškuššá makkár mearkkašupmi lea sámegeielat mánáidgárddiin, ja lávdegoddi ovdida evttohusaid mat geatnegahttet suohkaniid sámi mánáide fállat sámegeielat mánáidgárdefáldagaid. *Kapittel 10* lávdegoddi geahčada movt sámegeieloahpahuš lágiduvvo vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain, ja evttoha rievdadusaid dálá njuolggadusčoakkáldagain.

Kapittel 11 čielggada dálá riektevuodu lágaid, láhkaásahasaid, almmuhusaid ja skoviid jorgaleames sámegeilli. *Kapittel 12* árvvoštallojuvvo man muddui gustovaš riekti mii fátmasta vuoi- gatvuoda oázžumis vástádusaid sámi gielaide.

Kapittel 13 ságaškuššat sámi giellageavaheami dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis. *Kapittel 14* ságaškuššá sámi giellageavaheami justisa- suorggis. *Kapittel 15* ságaškuššá sámegeiela geavaheami suohkanlaš hálddahasain. *Kapittel 16*:is lávdegoddi árvvoštallá movt dálá sámi giellanjuolggadusaid čuovvoleapmi lágain ja váiddameannudeamis doaibmá, ja maiddá árvvoštallat leago dárbu maide rievdadit.

Kapittel 17 árvvoštallá lávdegoddi movt suohkaniidda ja earáide geat fállat almmolaš bálvalusaid sáhtta sihkkarastit ahte sii sáhttet rekrutteret bargiid geain lea gelbbolašvuohka sámegeielain ja sámi kultuvrrain kultuvrras.

Kapittel 18 lávdegoddi oanehaččat ovdanbuktá áššáigullelaš beliid dulkalávdegotti čielgga- deamis ja ovdanbidjá árvvoštallamiid das go lága bakte lea nannejuvvot vuoi- gatvuohka geavahit dulkka. *Kapittel 19* leat dieđut rádjeras- tildeaddji giellaovttasbarggu birra ja lávdegoddi lea árvvoštallan movt dán ovttasbarggu sáhtta formalise- ret. *Kapittel 20*:is ságaškuššat sámi báikenamaid. *Kapittel 21*:is ságaškuššat teknologalaš čovdosiid ja sámegeielaid mearkkašupmi.

Kapittel 22:is čilgejuvvojit lávdegotti evttohu- von doaibmabijuid ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusaid. *Kapittel 23*:is lea čohkkejuv- von dieđut daid láhka- ja láhkaásahasrievdadusaid maid lávdegoddi lea evttohan. *Kapittel 24*:is leat mearkkašumit juohke láhkaevttohusa ovttaskas mearrádusaide.

Álgodárkomat

Lávdegoddi oaidná ahte giellavuoigatvuodát vuosttažettiin leat gáržžiduvvon sámegeiela háld- dašanguvlui, masa dál gullet 10 suohkana. Lávde- goddi oaivvilda ahte váldohástalus- san dál lea sihkkarastit ahte giellanjuolggadus- at čuvvojuvvojit. Norgga riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid vuodul, oaivvilda lávdegoddi ahte buot sámi geielain leat giellavuoigatvuodát árbevirolaš giella- guovlluid siskkobealde, ja maiddá daid guovlluin go mealgadis lohkku sámi orrot, nugo mat stuorit gávpgogiin ja čoahkkebáikkiin.

Lávdegoddi deattuha ahte historjjálaš dár- uiduhttimis lea váikkuhusat sápmelaččaid giella- geavaheapmái gitta dálá áiggi rádjai. Lávdegoddi deattuha sii dáruiduhttinproseassa čielggadeamis leat deattuhan gielalaš beliid, nu movt lávdegotti fápmudusas daddjo. Čielggadeami man lávde- goddi lea ožžon čájeha ahte historjjálaš dáruiduht- tinpolitihkka lea bures duodaštuvvon. Lávde- goddi mearkkašahtta ahte das hui unnán ovdanbo- ahtá das movt dáruiduhttin dáhpáhu- vai báikkálaččat ja movt dat váikkuhii ovttaskas olbmuide.

Lávdegotti vuolggasadji lea ahte buot sáme- elat leat seammadássásaš ja dásseárvosaš gielat, sihke gaskaneaset ja maiddá dárogielain. Buot sámi gielat leat klassifiserejuvvon duodaid áitojuv- von giellan. Lulli- ja julevsámegeielaid dilli lea eare- noamáš vártnuhis dilis. Sámegeielaid dilli lea dasa lassin maiddá rievddada juohke giela giellaguovl- luid siskkobealde, ja suohkaniin leat iešgudetlá- gan hástalusat ja dárbbut. Dáid dieđuid vuodul oaivvilda lávdegoddi ahte dárbu odasmahttit njuolggadusmearrádusaid ja doaibmabijuid nu ahte dat buorebut heivehuvvojit dálá servodahkii. Lávdegoddi áigumuš lea geahpidit njuolggadus- mearrádusaid vai daid galgá leat álkibun geavahit ja ahte ferte váldit atnui differensierejuv- von čovdosiid.

Árbevirolaš giellaguovllut

Guđemuš sámi gilli (gielaide) geatnegasvuodát galget guoskat, vuosttažettiin čadnojuvvo Norgga geográfalaš guovlluide, giellaguovlluide, gos sámegeiela árbevirolaččat geavahuvo. Lávdegoddi lea heivehallan lávdamas lulli-, julev- ja davvisámi gielaide ja oaivvilda ahte dárkilit giellarájaid mearri- dit lea bargu mii gullá Sámediggái. Lávdegoddi evttoha ahte Sámediggi dat galgá mearridit iešgudetge árbevirolaš giellaguovlluid geográfalaš lávdamas.

Sámi giellaguovlu

Vai eanet sámít ožžot vejolašvuoda ávkástallat sámegeiela almmolaš gulahallamis ásahusain, de lea lávdegoddi geahčadan ahte berresiigo dálá hálldašanmodealla rievdaduvvot. Lávdegotti vuolggasadji lea das mas dat lea sáhka, seailluheames vai ealáskahttimis sámi gielaid. Lávdegoddi evttoha ahte álggahuvvojit differensierejuvon njuolggadusat iešgudetge suohkaniidda. Lávdegoddi oaivvilda njuolggadusaid differensieren mearkkaša ahte dalle vuhtiiváldojuvvo dat dillii mii lea iešgudege suohkanis. Dasa lassin oaiivil lávdegoddi dát dagaha álkibun suohkaniidda gos lea sámi ássan bargat dan badjelii ahte oažžut suohkana ovttahttojuvvot sámegeielaid hálldašanguvlu.

Lávdegoddi evttoha šládjet suohkaniid mat dál gullet dálá sámegeiela hálldašanguvlu. Lávdegoddi evttoha ahte *Guovdageainnu suohkan, Kárášjohka, Unjárga ja Deanu gielddat* rievdaduvvojit *giellaseailluhansuohkaniin/gieldan*. Giellaseailluhangiielddain oaivvilda lávdegoddi dat suohkan/gielddat main lea doarvai sámi giellagelbbolašvuolta ja sáhtá lohkat ahte sámegeiela lea ollislaš ja servodatguoddi giellan. Dat sámegeiela mii suohkanis/gielddas lea anus, galgá leat hálldašangiellan. Odne lea dušše davvisámegeiela guovllus gos lea áigejuovdil árvalit giellaseailluhansuohkana/gielddaid.

Eará suohkanat giellahálldašanguovllus, *Loabák, Porsángu, Gáivuotna, Divttasvuotna, Snoasa ja Ravrvihken* adnojuvvot *giellaealáskahttinsuohkaniin*. Giellaealáskahttinsuohkaniin oaivvilda lávdegoddi suohkaniid/gielddaid gos dárbbasuvvojit sámegeielaid ealáskahttindoaimmat. Eará giellaealáskahttinsuohkanat/gielddat sáhttet ovdamearkka dihte leat Árborde, Plassje, Engerdal, Hábmmer ja Skánit, ja mángga eará suohkana maidái. Dáid suohkaniin de eanas vuoigatvuodat ja geatnegasvuodat leat čadnon bálvalusaid reguleren mat nannejit giellaealáskahttima, iige nu garrasit sámegeielat suohkanhálddaha.

Lávdegoddi evttoha ahte soames stuorragáv-pogiin galgá leat earenoamáš ovddasvástádus sámegeielaid hárrái. Lávdegoddi evttoha ahte *stuorragáv-potsuohkaniin* nugo Troandimis, Romsas, Bådádjos ja Oslos galget leat geatnegasvuodat mat gullet sámi gielaide.

Ovddasvástádus sámegeielain

Suohkaniin, fylkkasuohkaniin, fylkkamánniin, direktoráhtain, departemeanttain, Sámedikkis ja ráddehusas leat iešgudetlágan rollat sámegeielaid

barggus. Suohkaniin ja fylkkasuohkaniin lea guovddáš sajádat lámččet dili vai iežaset ássit sáhttet hupmat sámegeiela ja maidái ahte bálvalusain geavahuvvo sámegeiela. Stáhtas lea ovddasvástádus lámččet dili lámka- ja bušeahttamearrádusaid bakte vai lea vejolašvuolta seailluhit ja ovdánahttit sámegeiela. Oassin dán ovddasvástádusas lea áimmahuššat ahte sámi servodat, ja earenoamáziid Sámedikkis lea dakkár sajádat ahte sáhtá bargat sámegeiela seailluhemiin ja ovdánahttimin Norggas.

Lávdegoddi oaivvilda ahte lea dárbu rievdadit váld- ja rollajuogu gaskal Sámedikki, stáhta, suohkaniid ja eará almmolaš ásahusaid. Lávdegoddi oaivvilda ahte Sámedikkis berre leat stuorit váldi mearridit áššiid main lea earenoamáš mearkkašupmi sámegeiela ovdáneapmái. Dát guoská earenoamáziid gažaldagaide mat gusket mánáidgárde- ja skuvlasuorgái. Sámediggi lea dál bajimus eiseváldi go lea sáhka giela ovdánahttimis, normeremis ja sámi riektáčállimis. Lávdegoddi oaivvilda ahte Sámediggi maidái berre oažžut eanet válddi obalohká sámegeielaid hálldašeamis.

Sámedikki lámkaásahusváldi

Lávdegoddi evttoha ahte Sámediggi dat galgá mearridit lámkaásahusaid guovttegielalašvuodarudaid geavaheapmái, ja rávve ahte Sámediggi ahte eanet daid rudain galget geavahuvvot giellaealáskahttimii mánáidgárddiin ja skuvllain.

Sámi giellaresursaguovddážit

Lávdegoddi evttoha ásahtit golbma sámi giellaresursaguovddáža mat galget leat njuolga Sámedikki vuollasažžan, okta lullisámi giellaresursaguovddáš, okta julevsámi giellaresursaguovddáš ja okta davvisámi giellaresursaguovddáš. Giellaresursaguovddážiin galgá leat koordinerejeaddji rolla ja ráddeaddindoaimma. Dasa lassin oaivvilda lávdegoddi ahte giellaresursaguovddážiin berre leat ovddasvástádus earret eará dulkoma, jorgaleami, diehtujuohkimis ja gáiddusoahpahasas.

Giellaresursaguovddážit galget bargat sihkkarastimis ahte giellavuoigatvuodat doahhtaluvvojit eanet go dál, ja galget veahkehit suohkaniid ja ovttaskasolbmuid ollašuttimis sámegeielat bálvalusfálaldagaid. Suohkaniin ja fylkkasuohkaniin galgá ain leat heivehangeatnegasvuolta iežaset álbmoga ektui ja maidái ovddasvástádus atnimis

fuola ahte bálvalusfálaldaga njuolggadusmearrá-
dusat čuvvojuvvojit suohkanis.

Giellaresursaguovddážiin galgá leat eareno-
amáš sajádat ja doaibma nannemis sáme-
gielat mánáidgárde- ja skuvlafálaldaga. Lávdegoddi
evttoha ahte giellaresursaguovddážiin galget leat
sierra mánáidgárde- ja skuvlaovddasvástideaddjit.
Mánáidgárde- ja skuvlaovddasvástideaddjit
iešgudetge giellaresursaguovddážiin ii galgga
boahit juo ášahuvvon virggiid sadjái, muhto lasá-
hussan mii nanne juo ášahuvvon fálaldagaid. Láv-
degoddi oaivvilda ahte doaimmain, mat galget
biddjot giellaresursaguovddážiiddago lea mánáid-
gárddiide- ja skuvlasuorgái fállat liigebálvalusaid
seammásgo galgá leat láchandoaibma, eareno-
amážiid go odđa sáme-
gielat fálaldagat galget ása-
huvvot.

Bistevaš oktasaš sámi ášahus

Lávdegoddi garrasit hástala stáhta očcodeames
geatnegahtti sámi giellaáŋgiruššansoahpamuša
Ruotain ja Suomain. Lávdegoddi evttoha ahte ovt-
tasbargama rámmat mearriduvvojit Davviriikkaid
Sáme-
konvenšuvnnas. Lávdegoddi evttoha
maiddá láchkavuoddu Sámeláhkii mii mearkkaša
ahte Sámedikki dálá áŋgiruššan sáme-
gielaid seail-
luheami ja ovdáneami hárrái Norggas ollásit dahje
beloháhkii galgá sirdojuvvo-
t oktasaš riikkaidgas-
kasaš sámi ášahussii. Lea stuorra dár-
bu ovdánaht-
tit terminologii-
ja máŋggaid servvodatsurggiin,
earenomážiid lulli- ja julevsáme-
gielaide. Sápme-
laččaid gaskkas leat guhkes ja historj-
jáláš ovt-
tasbargovierut riikkarájáid rastá. Okta
ulbmiliin lea eastadit ahte sáme-
gielat iešgudetge riikkain eai
ovdán iešgudetge guvlui. Dát lea
duogáš dása ahte Sámediggi
Norggas ii berre normeret odđa
sániid almmá gulahallamis Sámedik-
kiiguin Suomas ja Ruotas.

Odne lea rádjerasttildeaddji ovt-
tasbargu proše-
aktavuodustuvvon ovt-
tasbargu ja čadahuvvo Sámi
Giellagáldu bakte. Lávdegoddi
evttoha ášahit bistevaš ása-
husa. Lávdegoddi oaivvilda
ahte vásá-
husat Sámi Giellagáldu ovt-
tasbarggu bakte sáhttet
leat buori vuodđun ása-
heapmái. Ášahit bistevaš
ásahusa eaktuda ahte stáhtat
láchčojit saji dákkár
ovttasbargui riikkarájáid rastá.

Sámi giellaráđđi

Lea stuorra dár-
bu ovdánahttit odđa tearp-
maid máŋggaid servvodatsurggiin,
earenomážiid lulli- ja julevsáme-
gielaide. Historj-
jáláččat leat sápme-
laččat ovt-
tasbargan riikkarájáid rastá juo
guhkit áiggi. Okta miht-
tomeriin lea fuolahit ahte sámi

gielat eai ovdán iešgudetge
guvlui iešgudetge riikkain.
Dát lea duogáš dása go Sámediggi
Norgga bealde ii galgga
normeret odđa sániid almmá
ovttasbargamis Sámedikkiiguin
Ruotas ja Suomas.

Mánát ja nuorat

Barggus ahte lasihit sámi
giellageavaheddjiid de lea
giellasirdin buolvvaid gaskkas
hui dehálaš. Dakkár dilli mas
váhnemat ieža eai hálddaš
sáme-
giela, de mánáidgárdi ja skuvla
šaddet dehálaš giellalávddit.
Lávdegoddi oaivvilda ahte
sáme-
gielat mánáidgárddit leat
dehálaš eanjkildoaibmabi-
dju vai sáhtta seailuhit ja
ealáskahttit sámi gielaid.
Dat mii dása gullá leat
doaibmabijut mat sihkkar-
astet oahppomannolaga
ovddasguvlui go galget
fállat oahpamus sáme-
gielas ja sámi gielaide.

Lávdegoddi evttoha ahte
buot suohkaniin galgá leat
geatnegasvuoh-
ta fállat sáme-
gielat mánnái sáme-
gielat mánáidgárdefálaldaga
jus váhnemat dan sávvet.
Dát sihkkarastá maiddá
sámi mánáid oktagaslaš
vuoigatvuodda sáme-
gielat mánáidgárdái.
Lávdegoddi lea duhtavaš
Stuorra-
dikki mearrádusain ahte
sámi mánáidgárddi bar-
git galget máhttit ja hálddašit
sáme-
giela, ja vuordá ahte dát
čuovvuluvvo dár-
bbašlaš láchka- ja láchka-
ásahusbargguin, seammás
go luvvejuvvojit resursat
nu ahte dát sáhtta duohtandahkkojuvvo-
t.

Lávdegoddi oaivvilda
váldohástalusat vuoddo-
oahpamusain lea ahte sámi
ohppiid vuoigatvuoh-
ta oazžut oahpu sáme-
gielas ja sáme-
gillii ii ollašuhttojuvvo.
Lávdegoddi lea danin
iežas árvalusain ja evtto-
huvvon doaibmabijuin
deattuhan dan mii ipmir-
duvvo hástalussan go
galgá ollašuhttit dán
vuoigatvuodda. Lávdegoddi
evttoha ahte sáme-
gielat oahpamus olggobealde
giellaseailluhan- ja
giellaealáskahttinsuohka-
niin galgá nannejuvvo-
t, ja evttohit ahte ohppi-
dlohku mii gáibiduvvo
geahpiduvvo logi oahppis
golmma oahppái. Oahppu
sáme-
gielas joatkaskuvllain
berre viiddiduvvo nu ahte
dat guoská buot ohppiide
geain lea leamašan oahppu
sáme-
gielas ja sáme-
gillii vuoddoskuvllas ja
ahte dain ohppiin galgá
leat vuoigatvuoh-
ta oazžut sáme-
giela oahpu nana giel-
lamodeallaid bakte. Viidáset
evttoha lávdegoddi ahte
sáme-
giella vuosttaš dahje
nubbingiellan galgá leat
geatnegahtton giellaseaillu-
hansuohkaniin. Lávdegoddi
oaivvilda ahte giellaealáskaht-
tinsuohkaniin ja stuorra-
gávpotsuohkaniin galgá leat
unnimusat okta sámi
profiilaskuvla juohke
dain suohkaniin. Sámi
profiilaskuvllain galgá leat
dievaslaš sámi oahppofálaldat.
Giellaealáskahttinsuohka-
niin ja stuorra-
gávpotsuohkaniin háliida
lávdegoddi sisafievrridit
sierra sámi kultur- ja his-

torjáfága daid ohppiide geat čuvvot sámi máhttoloktema, muhto geain ii leat vuosttaš- dahje nubbingielat oahpahus. Dasa lassin árvala lávdegoddi moanaid doaibmabijuid mánáidgárde- ja skuvlasuorggis, earret eará čadnojuvvon dasa ahte suhkaniin galget leat plánat oppalaš sámeielat fáladagas, mannolahkii mánáidgárddis skuvlii, ja rádjerasttildeaddji ovttasbargui. Vai galgá sihkkarastit ealáskahttima, seailluheami ja ovdáneami sámi gielaide, de oaivvilda lávdegoddi doaibmabijut berrejit garrasit vuoruhuvvot. Lea dárbbaslaš nannet ángiruššama ja resursageavaheami vai sihkkarastit ahte buohkat geat dan háliidit ožžot buriid sámi mánáidgárde- ja oahppofálaldagaid.

Lávdegoddi lea bidjan erenoamáš fuomášumi dillái mii leat lullisámeielat mánáidgárde- ja oahppofálaldagain, danin go lullisámeigiella lea garrasit uhkiduvvon ja hui hearckes dilis go lea sáhka giela seailluheamis ja ealáskahttimis. Danin lea dehálaš ahte go ásaht giellaresursaguovddáža ja mánáidgárde- ja skuvlaovddasvástideaddji Sámedikki vuolde, ii dahkko nu ahte buresdoaimmi doaibmabijut jávket. Lullisámi oahppobiras mánáidgárddis- ja skuvlasuorggis lea smávis ja bidjejuvvon. Lávdegoddi deattuha dan ovdasvástádusa mii stáhtas lea oppalaš lullisámi oahpahusa hárrái, mánáidgárddi rájes joatkkaoahpahusa ja rávisolbmuid oahpahusa rádjai. Lávdegoddi evttoha danin ahte stáhta bajitdási ovdasvástádus berre čohkkejuvvot dego bajitdási ráhkanussan skuvllaide mat fáallet lullisámi oahpahusa ja lullisámi mánáidgárddiide.

Jorgalit njuolggadusmearrádusaid ja diehtujuohkingeasku

Lávdegoddi deattuha ahte lassáneaddji sámeigiela geavaheapmi almmolaš hálldahusain, nugo mat jorgalahttimis lágaid, lánkaásahusaid, dieđuid, almmuhusaid ja skoviid sámi gielaide, vuolggaha terminologiija ovdáneami. Lávdegoddi oaidná dárbbu ahte gávdnojit eanet dieđut vuoi- gatvuodaid ja geatnegasvuodaid birra sámeigiela- giidda, ja ahte lea dárbbu čielggadit makkár geatne- gasvuodat almmolaš ásahtusain leat sámi álbmoga hárrái.

Lávdegoddi evttoha lága bakte mearridit almmolaš eiseválddiid geatnegasvuoda jorgalahttit dieđuid, skoviid ja standardiserejuvvon reiviid mat earenoamážiid gusket juohke áidna riektesi- hkarvuhtii dahje buhcciidsihkarvuhtii, sámeigielaide. Lávdegoddi oaivvilda maiddá ahte almmo- laš ásahtus sámiid giellaguovllus geatnegahtto- juvvojit almmuhit dihto dieđuid sámi gielaide. Láv-

degoddi evttoha bisuhit geatnegasvuoda sámi gielaide maiddá almmuhit dieđuid.

Mii guoská lágaid ja lánkaásahusaid jorgaleap- mái, de oaivvilda lávdegoddi ahte guovddáš lágat ja lánkaásahusat mat geavahuvvojit servodagas, ja main lea mearkkašupmi sápmelaččaide, de dat galget jorgaluvvot sámi gielaide. Lassi dása galget lágat ja lánkaásahusat main lea erenoamáš mearkkašupmi sámi álbmogii, maiddá gávdnot jorgaluvvon sámi gielaide.

Lávdegoddi evttoha ahte dohkkehaneiseváldi lágaid jorgaleami sámi gielaide galgá leat Sáme- dikkis, muhto deattuha ahte fágadepartemeanttas lea ovddasvástádus jorgalahttit lágaid ja lánkaá- susaid iežaset ovddasvástádus suorggis.

Riekti oažžut vástádusaid sámi gielaide

Lávdegoddi árvala ahte almmolaš ásahtusain sáme- gielaid hálldášanguovllus lea geatnegasvuodta vástidit dan sámeigiela bakte mii bálvalusguovllus lea anus, go olbmot váldet oktavuoda, sihke njálm- málaččat ja čálalaččat. Giellaealáskahtinsuohkanat ja stuorragávpotsuohkanat main lea earenoamáš ovddasvástádus sámeielaid hárrái, sáhttet ávkkestallat dulkka go galget vástidit. Gonagas sáhtta lánkaásahusa bakte mearridit dárkilis njuol- gadusaid das movt ollašutti geatnegasvuodaid vástidit sámi gielaid bakte, ja dása maiddá mearridit dihto telefodna- ja deaivvadanáiggiid sidjiide geat háliidit gulahallat sámeigilli.

Justiisasuorgi

Vuoigatvuodta sámeigiela bakte gulahallat justiisa- surggiin dál lea dan duohken movt duopmostuo- lut, politiija- ja áššáskuhttieiseváldi ja Rihkusfuola- hus leat organiserejuvvon. Lávdegotti oaivvilda ahte dárbbasuvvo lánkarievdadus, vai sámeigiela geavahanvuoigatvuodta eanemus lági mielde čadno olbmui.

Duopmostuolut

Lávdegoddi oaivvilda ahte berre leat stuořit vuoi- gatvuodta geavahit sámeigiela riektivuogádagas go mii otná njuolggadusaid mielde lea, mat dušše gusket duopmostuoluide main oassi dahje olles ámmátbiire gullá hálldášanguvlui. Seammás mearkkaša lávdegotti ahte váilevaš sámeielat juridihka terminologiija buot sámi gielaide, váile- vaš gelbbolaš dulkkat, ja váilevaš sámeielat duop- márat iešalddis bidjet rájá das man guhkás dán vuoi- gatvuoda sáhtta fanahit. Lávdegoddi háliida deattuhit mearkkašumi das movt vuhtieváldit ovt-

taskas olbmo dárbbuid beassat hupmat iežas sámegiela (iežas čilgehusas) diggelanjas galgá leat gustovaš olles riikii. Daid oktavuodain go guovllu diggegottis eai leat sámegiela gelbbolašvuodat, de mearrádus mearkkaša ahte lea vuoigatvuolta gáibidit dulkka dahje jorgaleaddji.

Politijja- ja áššáskuhttieiseváldi

Mii guoská politijja- ja áššáskuhttieiseválddiide, lea lávdegoddi vuhtiiváldá ahte dutkan dál galgá čadahuvvot dáhpáhusa «báikkis». Lávdegoddi oavvilda ahte dát gáržžida vejolašvuolta čadahit dutkama dan su sámegiela vuodul. Lávdegoddi evttoha ahte vuoigatvuolta hupmat sámegiela dutkama vuolde galgá leat gustovaš olles riikii, ja galgá leat gustovaš doppe gos bálvalusdoaimma čadahuvvo, dás maiddá dutkan báikkis go dáhpáhus lea deaividan. Jus bálvá ii hálldaš dahje máhte dan sámegiela, de dát mearkkaša ahte galgá láchčojuvvot vejolašvuolta dan olbmo dutkan gáiddusdulkoma bakte.

Kriminálafulahus ja riidočoavdinráđit

Lávdegoddi árvala ahte vuoigatvuolta hubmát sámegiela giddagasas viiddiduvvo nu ahte guoská buot giddagasaide Norggas, vai lullisámegiella ja julevsámegiella maiddá fáttmastuvvojit. Viidáset berre čujuhuvvot guđe ásahusain lea ovddasvástáduš čuovvulit iesguđetge sámegielaide, vai fáldat lea gávdnamis nu lahka dubmejuvvon olbmo ássanguovllu go vejolaš.

Lávdegoddi oavvilda ahte sáhtta leat heivvolaš Bádáddjui addit ovddasvástádusa láchet julevsámegiela giellageavaheami, ja Verdál giddagasaide earenoamáš ovddasvástádusa lullisámi giellageavahepmái, ja ahte Čáhcesuolu ja Romssa giddagasain ain galgá leat ovddasvástáduš láchčet davvisámegiela geavaheami.

Nu guhkas go lea dorvvolaččat dohkálaš de berre maiddá láchčojuvvot vejolašvuolta ahte dubmejuvvon sámegiela eará guovlluin riikkas galget sáhttit ohcat sirdojuvvot giddagassii mas lea earenoamáš ovddasvástáduš sámegiela hárrái. Dábálaš giellavuoigatvuodat mat čuvvot vuoigatvuolta oazžut vástádusaid sámegillii ja dieđihangeatnegasvuolta galgá maiddá guoskat friddjafuolahussii ja konfliktaáđiide

Dearvvašvuolta- ja fuolahussuorgi

Lávdegoddi lea fuolastuvvan danin go dábálaččat lea nu unnán láchčojuvvot vejolašvuolta sámástit, ja earenoamážiid go lea nu unnán lulli- ja julevsámi

giella- ja kulturipmárdus dearvvašvuolta- ja fuolahussuorggis. Lávdegoddi deattuha dárbbu nannet sámi giella ja kulturjelbbolašvuolta, dearvvašvuolta- ja fuolahussuorggis ja earenoamážiid stáhtalaš mánáidsuodjalanbálvalusas.

Lávdegoddi evttoha láchkamearrádusa bakte mearridit oktagaslaš vuoigatvuolta oazžut giella- ja kultuvrii heivehuvvon bálvalusat doppe gos olmmoš oazžu bálvalusa. Dát mearkkaša ahte pasieanttas dahje geavaheaddjis lea vuoigatvuolta geavahit su iežas sámegiela gulahallamis dearvvašvuolta- ja fuolahusbargiiguin olles riikkas. Mearrádus lea earenoamáš áigejuvvo dil olbmuid geat unnán hálldašit dárogie, go dieđut main lea earenoamáš mearkkašupmi pasieantadorvvolašvuoltti galget juhkkuojuvvot, dahje ahte dieđut leat earenoamážiid heivehuvvon sámi kultuvrii. Viiddiduvvon riekti oazžut bálvalusa sámegillii, mii mearkkaša rievtti geavahit sámegiela beroškeahttá dárogie čehppodaga, evttoha lávdegoddi muddejuvvo ja čadnojuvvo suohkanšlájaide. Vuoigatvuolta guoská dan sámegillii mii geavahuvvo bálvalusbire giellaguovllus.

Lávdegoddi oavvilda ahte sámi dearvvašvuodabálvalusat galget čadnojuvvo nátionála dearvvašvuodadoaimmahagaide

Lávdegoddi evttoha ásahit vejolašvuolta oazžut gáidduskonsultašuvvna sámegiela doaktáriiguin lotnolasat bagadallanbálvalusain mas sámi pasieanttat sáhttet gulahallat fástadoaktáriiguin tele- ja dihtorgulahallama bakte. Dát lea vuosttažettiin láchčojuvvot daid guovlluid várás Norggas gos sámegiela fástadoaktárat eai leat gávdnamis pasieanta ruovttusuohkanis.

Lávdegoddi evttoha viiddidit nátionála fáttáid *Sámi nátionála gealboguovddážiš – psyhkalaš dearvvasvuodasuddjen ja gárrendilli (SANKS)* vai šaddá stuorit fágabiras juohke kantuvrras sihke julev-, ja lullisámi guovllus. Lávdegoddi oavvilda maiddá ahte báikkálaš kantuvrrat galggaše maiddá ásahuvvot Plassjes, Troandimis ja Romssas ovttaráđiid guovllu dearvvašvuodadoaimmahagaiguin.

Lávdegoddi doarju Sámi dearvvašvuodapárkka ásaheami ja ávžžuha Sámi dearvvašvuodapárkka ovdánahttojuvvo álgoálbmotguovddážiin, mas leat spesialistadearvvašvuodabálvalus somatihkka, psyhkalaš dearvvašvuodasudjalus ja gárrendilli fáldadagat

Vuosttašvuoigatvuolta virgáiduvvot ja bargoluopmu bálkkáin

Vai giellavuoigatvuodat geavtlaččat galget doaimmat de lea dárbu lasihit sámegiela geavaheddiid

logu geain lea fágagelbbolašvuohta buot surggiin. Lávdegoddi evttoha earret eará ahte sámegielat gelbbolašvuohta ja/dahje vuosttašvuoigatvuohta berre eanet geavahuvvot virgádeamiid oktavuođas, earenoamáziid giellaseailluhansuohkaniin, muhto maiddá eará almmolaš ášahusain main galget bargat ja doaibmat sámi álbmoga ektui.

Lávdegoddi háliida fuomášuhttit ahte go gáibida *giellamáhtu virgádeami oktavuođas*

mánjga oktavuođas lea sihke áššálaš ja dárbbalašláš gáibádus, seamma ládje go sullasaš virggiin gáibiduvvo dárogielmáhttu. Dát lea vuosttažettiin virggiin main dárbbášuvvo nana giellaipmárdus olmmošsihkarvuođa dihte dahje go virgi mearkkaša dihto gulahallama álbmogiin.

Lávdegoddi deattuha maiddá ášahusat galget ovdánahttit rekruteren- ja gealboplánaid vai sáhttet virgádit eanet sámegielagiid mas gilvonávcalaš bálká lea áigequovdilis movttiidahttindoaimma. Eará movttiidahttindoaimmat, nugo sti-peanddat, bargoluopmu bálkkáin jna; berrejit maiddá juolluduvvot nu guhkas go lea ávkkálaš. Lávdegoddi deattuha ahte bargiide geaidda dákkár bargoluopmu miedihuvvo, berre mearriduvvot bargangeatnegasvuohta manjil go bargoluomu in gerget.

Váidda, geahčču ja áittardeapmi

Lávdegoddi evttoha bisuhit dálá váidinortnega Sámelágas. Lávdegoddi oaivvilda baicca ahte giellanjuolggadusaid doattaleapmi berre nannejuvvot buoret neavvuma, ovttasbarggu ja gulahallama bakte iešguđetge ášahusaid gaskkas. Lávdegoddi evttoha maiddá buoridanárvalusaid, dákká bakte ášahit sámelága giellanjuolggadusaid gozihanortnega. Gozihanváldi galgá leat Giella- ja ođasmahttindepartemeanta, muhto nu ahte Sámediggi galgá mearridit juolggadusaid gozihanbarggu sisdollui ja vuoruheapmái. Lávdegoddi evttoha maiddá ahte lea dárbbalaš ášahit sierra giellaáittardeaddji, man Gonagas stáhtarádis nammada Sámedikki evttohusa vuodul.

Sámegielá suohkanlaš hálldahusas

Lávdegoddi lea árvoštallan makkár doaibmabijut berrejit álggahuvvot vai galgat lasihit sámegielá geavaheami siskkáldasat hálldahusain, sihke báikkálaš ja guvllolaš ášahusain. Lávdegoddi evttoha ahte ášahit geatnegasvuođa giellaseailluhansuohkaniidda ášahit sin guovllu sámegielá suohkana hálldahusgiellan ja čoahkkingiellan, lassin dárogilli olles suohkana hálldahusas. Eará

suohkaniin sáhtta suohkanstivra/gávpotstivra mearridit ahte sámegielá ja dárogielá leat dás-seárvosaš gielat suohkanlaš hálldahusas.

Dulkon almmolaš suorggis

Lávdegoddi evttohuuvvon muddejuvvon vuogatvuođat ja geatnegasvuođat suohkanšlájain, ja ásaheames oktagaslaš giellavuoigatvuođaid dan ektui ahte váilot bargit geain lea sámegielat gelbbolašvuohta iešguđetge surggiin, mielddisbukta stuorit dárbbu dulkonbálvalusaide. Lávdegoddi oaivvilda ahte dat berre nannejuvvot.

Dulkonlávdegoddi lálkaevttohus oaivvilda lávdegoddi nanne sámegielagiid vejolašvuođa geavahit sámegielá go galget gulahallat almmolaš ášahusaiguin olggobeale sámegieláid hálldášanguovllu. Vai dálá juolggadusat bisuhuvvojit siskkobeláde dálá hálldášanguovllu de evttoha lávdegoddi ahte sámegielagiid vuogatvuohta geavahit dulkka muddejuvvo Sámelága bakte. Lávdegoddi evttohus ahte nannet sámegielá geavaheami eaktuda stuorit dulkondárbbu, mii mearkkaša ahte lea dárbu ovdánahttit buoret gáiddusdulkoma čovdosat.

Lávdegoddi doarju ollásit dulkonlávdegoddi evttohusaid dulkaautorisašuvdna sámi giellaide galgá leat oassin dábalá autorisašuvdnaortnegis. Lávdegoddi oaivvilda ahte Sámediggi galgá leat mielde ovdánahttimis autorisašuvdnageahččalemiid sámegieláide ja evttoha ahte Sámediggi juohká dulkonautorisašuvnna dulkkaide geat leat ceavzán autorisašuvdnageahččaleami.

Sámegielá geavaheami registreren ja statistihkka

Váilevaš statistihkka ja dieđut juohke ovttaskas olbmo giellageavaheami birra lea stuorra váttisvuohta go galgat plánet ja čadahit sámi gielladoaimbábijuid. Lávdegoddi evttoha danin ahte sámegieláid registreren galgá mearriduvvon álbmotregisttarlágas. Lávdegoddi rávves maiddá ovdánahttit buoriid statistihkkavugiid vai oažžut ovdan lohttehahti statistihka sámegielá geavaheddjiid logu Norggas. Lávdegoddi evttoha ahte Sámediggi fuolaha giellageavahanjearahallamiid maid sáhtta buohtastahttit seammás go dat čájehit giellaovdaneami rievdamá guhkit áigodagas.

Sámi gielláid ovdánahttin ja geavaheapmi

Lávdegoddi oaivvilda ahte giellateknologijá lea eaktun jus sámegielat galget ceavzit geavahusgiellan ođdaáigásaš servodagas. Sámi oktavuođas mearkkaša dát vuosttažettiin ahte sámegielá ja sámi bustávat geavahuvvojit buotlágan IKT-okta-

vuodas. Lávdegoddi deattuha ahte sámi namat ja báikenamat galget čalloyuvvojit riehta ja ahte das maiddái lea dorvvolašvuoda mearkašupmi, earenoamážiid heahteossodagaide. Gielaid boahttevaš árvvu hárrái, de lea maiddái earenoamáš dehálaš ahte prográmmat, spealut ja applikašuvnnat gávdnovit sámegillii, earenoamážiid mánáide ja nuoraide.

Sámi báikenamat ja namat suohkaniin

Lávdegoddi oaivvilda ahte báikenamat leat dehálaš kulturmuittut, mat maiddái leat diehtun seammásgo čalmmustahttet sámegiela geavaheami. Lea earenoamáš dárbu čalmmustahttit lullisámegiela báikenamaid ja boazoorohagaid namaid. Danin árvaluvvo farggamus ángirusšan vai eanet sámegielat galbbat ihtigohtet, ánnas sámegielaid nationála logijagi oktavuodas, mii álgahuvvo lullisámi guovllus.

Lávdegoddi árvala ahte Stáhta kártadoaimmahagas galgá leat váldi mearridit sámi báikenamaid čoahkkebáikkiin ja gilážiin ja ahte Sámedikki dat galgá mearridanváldi boazoorohagaid namaid mearrideames. Báikkiin gos máŋga báikenama geavahuvvojit buohtalaga galbbain jna; galgá boarraseamos namma čálloj bajimussii.

Lávdegoddi evttoha maiddái lágas mearridit ahte *giellaseailluhansuohkaniin* ja *giellaealáskahtinsuohkanin* galgá leat almmolaš suohkanamma sámegillii. Lávdegoddi evttoha sámegielat namaid daid *stuorragávpostsuohkaniidda main lea earenoamáš ovddasvástádus sámegielain* ja fylkka-suohkaniidda mat leat siskkobealde árbevirolaš sámi giellaguovlluid siskkobealde, ja ávžžuha mearridaneiseválddi mearridit almmolaš sámi namaid báikkiide.

Ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusat lávdegotti árvalusain

Go leat bargan ja evttohan doaibmabijuid lea lávdegoddi váldán vuoddu bajitdási mihttomearis ahte seailluhit ja ealáskahttit lullisámi, julevsámi ja davvisámi gielaid. Sihkkarastimis sámegielaid boahtte áiggi, de lávdegotti árvvoštallama mielde lea dárbu sihkkarastit dárbašlaš resurssaid sámi

giellabargui. Dát guoská buot sámi gielaide, muhto buot hearkkimus dilis lea lullisámegiella ja julevsámegiella. Dan lea geatnegasvuohhta juolludit doarvái ruđalaš návccaid, mas stáhta eiseválddit fertejit guoddit stuorimus ovddasvástádusa. Seammás lea lávdegoddi deattuhan daid ruđaid beaktilat geavaheami, mat dál juo geavahuvvojit sámi giellabargui, ja evttoha danin soames doaibmabijuid mat gusket giellabarggu organiseremii.

Lávdegoddi lea danin geahčadan vejolašvuoda čielggadit ekonomalaš váikkuhusaid evttohuuvvon doaibmabijuin. Lávdegoddi deattuha ahte lea leamašan hástalus čielggadit mánggaid daid doaibmabijuid ekonomalaš ja hálddahaslaš váikkuhusaid, belohakkii danin go lea unnán statistihkka-vuoddu. Lávdegoddi čujuha danin ahte mánggaid doaibmabijuin leat stuorra eahpesihkarvuohhta goluid hárrái, ja ahte muhtun doaibmabijuin gáibidit viidáset guorahallama ja čielggadeami jus galggaš meroštallat gollováikkuhusaid.

Leat moanat doaibmabijut mat lávdegotti miela mielde leat háhkamat vai sámegiela ángirusšan galgá loktejuvvot dohkálaš dássái. Dát guoská ovdamearkka dihte galbemat sámegillii, jorgalemit, teknologalaš čovdosat, terminologiija ovdánahttin, sámi oahpponeavvut jna. Dá leat doaibmabijut mat leat dárbašlaš geardemávssut ja mat leat stuorit go jahkásaš golut ovddasgolvui. Lávdegoddi oaivvilda danin ahte lea dárbbus bidjat eanet návccaid ja fuomášumi sámi gielaid nannemii, ja ahte dán berret earenoamážiid deattuhit boahtte logijagi vai ángirusšan heive daid geatnegasvuodaide mat stáhtas leat sámegielaid hárrái.

Lávdegoddi deattuha ahte buorre sámegielat mánáidgárdefálaldat ja das vuolggá sámegielat skuvlii lea deháleamos eaŋkildoaibmabidju sámegielaid seailluheames ja ealáskahttimis. Buresdoaimmi sámi mánáidgarde- ja skuvlafálaldat leage nu áibbas dehálaš sámegielaid seailluheapmái ja ealáskahttimii. Golut mat gullet mánggaid daid doaibmabijuide, ovdamearkka dihte sámegielat mánáidgárdái ja oahpahussii, eai leat nu viidát, danin go eai leat nu mángasat geat ávkkástallet daid bálvalusaid.

Lávdegoddi eaktuda ahte sin árvalusat váldojit ovdan ráddádallančoahkkimiin ja eará digaštallamiin gaskal Sámedikki ja stáhta eiseválddiid.

Kapittel 3

Utvalgets grunnsyn

Innledning

Språk handler helt grunnleggende om å forstå og gjøre seg forstått. For samiske språkbrukere handler det like mye om å få mulighet til å benytte språkene i hverdagen, uavhengig av kunnskaper i norsk. Det er av stor betydning for statusen til samiske språk at de anerkjennes av storsamfunnet som språk som skal være i daglig bruk.

Målet med samisk språkplanlegging er at alle samiske språk skal være levende språk. De tre samiske språk omfattet av utvalgets mandat er truede språk. Situasjonen er imidlertid mer kritisk for lulesamisk enn for nordsamisk, og svært kritisk for sørsamisk. Så lenge språkene forblir truede språk, har en ikke lyktes med språkarbeidet. Samiske språk behøver positive særtiltak. De innbyrdes ulikheter mellom språkene gjør det nødvendig å prioritere lule- og sørsamisk sterkest i språkplanleggingen. Tiltak som foreslås av utvalget skal bidra til at de samiske språkene har en fremtid.

Fra fornorsking til identitetsbygging

Språk og kultur henger tett sammen. Samiske språk er av sentral betydning i bevaringen og utviklingen av samisk kultur. Utvalget fastslår at samiske språk har verdi som morsmål, og har stor betydning for utviklingen av samisk kultur og identitet.

Språk er en sterk identitetsmarkør. En del samer opplever språksorg, et savn etter et språk de aldri har lært. De som har opplevd fortidens overgrep vil ofte ha dette med seg som en viktig del av sin identitet og bevissthet. De langsiktige konsekvensene av fornorskingsprosessen, som også er overført gjennom generasjoner, kan gi negativ påvirkning med hensyn til helse- og levekår og i møte med det offentlige tjenesteapparatet.

Utvalget fastslår at den norske stat i sin tid gjennom fornorskingsprosessen begikk overgrep mot den samiske befolkning. Disse overgrep har bidratt sterkt til den kritiske situasjonen de samiske

språk i dag er i. Det er derfor maktpåliggende at staten gir vitalisering av samiske språk nødvendig prioritet gjennom bevilgninger og handling.

Ansvar for samiske språk

Staten har et ansvar for å tilkjenne samene spesifikke språkrettigheter, formulere lovforpliktelser og legge til rette gjennom ressursrammer. En del av statens ansvar er å sørge for at Sametinget er i posisjon til å bevare og utvikle samiske språk. Dette innebærer å legge til rette for grenseoverskridende språksamarbeid, og at det blir satt av nok ressurser i språkarbeidet til å opprettholde og videreutvikle samiske språk som en del av samisk identitet og kulturell egenart.

Utvalget mener det er avgjørende med samisk representasjon i styrer og utvalg, både nasjonalt, regionalt og kommunalt, slik at relevante problemstillinger for det samiske folk blir synliggjort og satt på dagsorden.

Utvalget mener arbeidet med samiske språk i dag er preget av en uklar ansvarsfordeling. Utviklingen av samiske språk fremover er avhengig av en målrettet innsats fra mange hold. Samiske språk er et særlig aktuelt område for samisk selvbestemmelse. Sametinget er øverste myndighet i samiske språkspørsmål, og skal sammen med øvrige norske myndigheter arbeide for vern og utvikling av samiske språk. De skal også forestå språkarbeidet. Sametinget står fritt til å organisere arbeidet, forvalte midler, angi egne prioriteringer i språkspørsmål og normere språkene. Utvalget vil fremheve at utformingen av den samiske språkpolitikken, og å ta stilling til kravene til den enkeltes språkkunnskap, vil være et sentralt tema for Sametinget og det samiske samfunn for øvrig. Utvalget mener Sametinget bør få et økt forvaltningsansvar for samiske språk.

Barnehage og skole

Barns språklæring er nøkkelen til språkitalisering. Foreldres språkvalg og tilrettelegging for

språkarenaer utenfor hjemmet har stor betydning for kommende generasjoners språkkompetanse, og er de viktigste faktorene for overføring av språk mellom generasjoner. Når foreldrenes språkoverføring er brutt, er vitalisering og styrking av språk i barnehage og skole svært sentralt.

Utvalget mener at å tilegne seg samisk i barnehagene er særlig virkningsfullt. Utvalget ser samiskspråklig barnehagetilbud som det viktigste og mest effektive tiltaket for å øke antall samiskspråklige. Dette må imidlertid følges opp av et godt språktilbud med opplæring i og på samiske språk i skolen, for å unngå å redusere verdien av grunnlaget fra barnehagen. På lang sikt må målet være å få i gang språkoverføringen innenfor familiene igjen, men fortsatt er arbeidet som gjøres i barnehager og skoler det mest sentrale og virkningsfulle tiltak for vitalisering av samiske språk. Dette arbeidet bør derfor prioriteres høyt.

Utvalget mener det skal være rett til et helhetlig utdanningsløp med samiskundervisning i og på samisk i skolen. Utvalget mener sterke språkmodeller, undervisning på samiske språk og språkbud/hospitering, i tillegg til undervisning i samiske språk og fjernundervisning, må legges til grunn for barns språkstimulering og opplæring. Opplæringen må videre organiseres slik at barn og unge kan ha et samisk språkmiljø på den enkelte skole, og i størst mulig grad i samfunnet for øvrig.

Tjenestetilbud på samiske språk

Utvalget ser behov for økt innsats for både vern og utvikling av samiske språk. Til dette trengs flere språkbrukere slik at vitaliseringen lykkes. Det er av vesentlig betydning for språklæring å ha mange språkarenaer der samiske språk høres og er en del av folks hverdag. Utvalget mener det er behov for utvikling, bedre organisering, koordinering av og informasjon om tilbud som allerede eksisterer.

Hvordan de ulike sektorene er organisert og hvilke kommuner som er i forvaltningsområdet for samisk språk, spiller i dag en stor rolle for om samelovens språkregler gjelder. Utvalget mener derfor det er nyttig å vurdere om retten til å bruke samisk også skal knyttes til individ eller til plikt for organ.

Utvalget erfarer at samiskspråklige ofte må informere om sine språkrettigheter i møte med det offentlige, at rettighetene i liten grad blir hevdet, og at det i liten grad blir klaget når rettigheter blir brutt. Samiske språk har alltid vært avhengig av enkeltpersoners sterke engasjement for å få på

plass tilbud for samiskspråklige. Dette er krevende for de det gjelder fordi det oppleves som motstand i det offentlige tjenestetilbudet. Utvalget mener vitalisering av samiske språk betinger at et tilbud er på plass og at lovfestede rettigheter oppfylles, uten at den enkelte må kreve dette.

Utvalget ser at gjennomføringen av regelverket fortsatt kan være utfordrende. Pliktene for tjenesteyterne vil ofte følge av rettighetslovgivningen. Lite presise rettigheter vil derfor innebære uklare plikter, med muligheter for nedprioritering. Utvalget mener derfor det er nyttig å vurdere om regelverk skal være rettighetsbasert, der brukeren aktivt må hevde rettigheten for at denne skal være reell, eller om tiltak skal være pliktbasert, og slik tydeliggjøre tjenesteyterens ansvar.

Utvalget mener at det skal være et likeverdig helsetilbud for den samiske befolkningen. Tilrettelegging for samiske språk i en kulturell kontekst er av sentral betydning for pasientsikkerheten. Mange samer har mistet språket som følge av fornorskingen. Kulturkompetanse hos personellet i helse- og omsorgssektoren er derfor også viktig for opplevelsen av at helsetilbudet er tilpasset en samisk befolkning.

I rettsvesenet og justissektoren for øvrig er retten til å bruke samiske språk nødvendig både ut fra rettssikkerhetshensyn, for å ivareta hensynet til likeverdighet og for å sikre samiske språks status i samfunnet.

De seneste tiår har en hatt en økt flytting fra sentrale samiske områder. Manglende samiskspråklig kompetanse og manglende kunnskap om samiske forhold i forvaltningen og i kommunale tjenester, er en utfordring. Utvalget vurderer situasjonen slik at det er behov for betydelig økning i antall samiskspråklig personell i offentlig sektor, for at tjenesteytingen til samiskspråklige skal være på et akseptabelt nivå. Utvalget ser også behov for bedre koordinering mellom tjenesteytere og sektorene, slik at den begrensede språkkompetansen utnyttes best mulig.

Avsluttende bemerkninger

Utvalget konstaterer at mye av arbeidet med samiske språk er prosjektbasert. Utvalget understreker at en må institusjonalisere og prioritere iverksetting av tiltak som virker, og heller avvikle ordninger og tiltak som er mindre virkningsfulle. For å sikre et helhetlig og forutsigbart språkarbeid, er det en forutsetning at aktører og effektive tiltak etableres som permanente og varige ordninger.

Utvalget erfarer at det virker som det er en økende interesse i den samiske befolkningen for å «ta språk tilbake» og til å bruke språkene på stadig flere samfunnsarenaer. Innsatsen for samiske språk gjennom blant annet opplæring i og på samiske språk, skilting på samiske språk, oppbygging av samiske institusjoner og samiske medier har ført til at språkene, og da særlig nordsamisk, i dag er i ferd med å oppnå en sterkere posisjon i samfunnet. Dette er et godt grunnlag for en ytterligere styrket innsats i språkarbeidet i tiden som kommer.

Utvalget er av den oppfatning at dersom alle de samiske språkene skal kunne overleve, og Norge skal kunne overholde sine internasjonale

forpliktelser, kreves en kraftinnsats fra staten og alle involverte offentlige- og private aktører. Utvalget vil sterkt advare mot konsekvensene av å nedprioritere språkarbeidet og gjennomføring av nødvendige tiltak. I dette ligger at en oppfølging av denne utredning basert på en forutsetning om uendret eller marginalt økt ressursbruk, etter alt å dømme vil ha som resultat at ett eller flere av de samiske språkene vil dø ut.¹

¹ For øvrig vises det til utvalgets grunnsyn i delrapporten for de tema som behandles der. Utvalgets grunnsyn gjenspeiles og utdypes i de tematiske diskusjonene. Se vedlegg 1, kapittel 3.

Kapittel 4

Samene i Norge: fornorskning og identitetsbygging

Utarbeidet av historiker Wenke Brenna¹

4.1 Kontakt, kolonisering og begynnende fornorskning. Tida fram til 1840

De samiske samfunnene var organisert i *siida* (nord-samisk: *siida*, sørsamisk: *sijte*, lulesamisk: *sijdda*). Det var en form for praktisk samarbeid mellom flere familiegupper, i første rekke når det gjaldt forvaltning og fordeling av naturressurser og fangstutbytte. Den enkelte *siida* hadde en kollektiv rett til fangst og fiske innenfor sitt område. *Siida*-overhodet, *siida*-isit, var leder av en *siida*-forsamling. Han så til at *siida*-ens regler for bruk av naturressurser ble overholdt, og at fangst og fordeling skjedde i pakt med regler og tradisjoner. Gjennom *sijte*-organiseringen var sørsamene knyttet til hver sine familieområder. De ble betegnet som «arveland» eller «skattefjell». Disse betegnelsene er også i bruk i dag.²

Både Tacitus (år 98), Ottars beretning (år 890), Adam av Bremen (ca.1160), Saxo Grammaticus (1200) og de norske kongesagaene omtaler samene i sine beretninger.³ Samene hadde både skinnvarer og andre ettertraktede varer, og deltok tidlig i handel. Allerede i 1282 nevnes reinkalvskinn i Bergenshandelen, og reinhuder dukker opp i engelske tollruller 1305–1306. Dette kan legges til grunn for at samer var involvert i den vest-europeiske skinnhandelen under middelalderen.⁴

¹ Wenke Brenna, er cand. philol. med historie hovedfag, med hovedoppgave *Gruvedrift i Biedjovággi – norsk distriktsutbygging i et samisk kjerneområde 1967–76* (1980). Hun har vært ansatt i Kommunal- og moderniseringsdepartementet fra 1981. Brenna har også arbeidet i Landbruksdepartementets reindriftskontor. Hun har vært sekretær for arbeidet med NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*, og er forfatter av boka *Samene i rettssystemet* (2005).

² En framstilling av den gamle nordsamiske samfunnsordningen gis hos Erik Solem, *Lappiske rettsstudier*, Tromsø (1970).

³ John Trygve Solbakk (red.) *Samene – en håndbok*, kap.1 (2004).

Mye tyder ellers på at den første handelen ikke alltid var til fordel for samene. Det ble imidlertid bedre kontakter og mer likeverdig handel på 1500–1600-tallet.⁵

Det foregikk en trinnvis kolonisering av de samiske bosettingsområdene. I middelalderen ble det en økende norsk bosetting langs kysten og ytterst i fjordene. Etterhvert som bosettingsområdene ble mer stabile, ble de underlagt statsmyndighetene. Handel og skattlegging ble mer vanlig. Kirken drev misjonsarbeid blant samene allerede fra middelalderen.

I lang tid var koloniseringen konsentrert om de ytre kyststrøk, hvor en mengde fiskevær ble etablert. Kirkebygg og befestningsanlegg fulgte etter. Kristningen av samene tok til i de områdene som lå nærmest den norske kystbosettingen. Kirken hadde representanter i fiskeværene som forvaltet kommersielle interesser, og trakk ut større verdier gjennom bøter og handel. Kirken sto for en markering av norsk riksenhet.

Nasjonalstatene så etter hvert områdene i nord som viktige strategiske områder, med et stort økonomisk potensiale. Til tider ble samene i disse områdene skattlagt av flere nasjoner samtidig. I traktaten mellom Norge og Novgorod av 1326 beskrives samene både som skatteobjekter og veivisere i grenseområdene, hvor begge statsmakter krevde inn skatt. Et udatert skrift fra 1330-årene definerer et felles norsk-russisk beskatningsområde fra «Ponoj» øst på Kola-halvøya, til «Mæle å» (antakelig Målselva) i vest.⁶ Etter reformasjonen ble striden om områdene på Nordkalotten mer sentral for nasjonalstatene. Her var riksgrensene ennå ikke gått opp.

I det 16. århundre gikk engelskmenn og hollendere inn for å etablere sjøveien til Russland

⁴ Lise Dunfjeld-Aagård, *Sørsamiske kystområder. Tolking av fortidig tilstedeværelse* (2005), og Phebe Fjellström, *Samisk kultur och historia* (1983).

⁵ John Trygve Solbakk (red.), *Samene – en håndbok*, kap.1 (2004).

⁶ Lars Ivar Hansen, *Norwegian, Swedish and Russian taxlands in the North* (2011).

over Nordishavet. Samiske kjøpmenn var også engasjert i handel sammen med russiske og karelske kjøpmenn. Det fortelles at kaptein Stephen Barrow i 1557 prøvde å lage en ordbok over det samiske språk «til bruk for dem som heretter skal få anledning til å fortsette denne reise». Dette er nevnt i Hakuyt: «English Voyages» fra 1589.

Kirken og misjonærene hadde i en tidlig periode det syn at forkynnelse skulle skje på morsmålet. Religiøst stoff til bruk i undervisningen ble oversatt til samisk og brukt i kirkelig sammenheng fra 1630-årene og utover. I Sverige fikk sognepresten i Øvre Torneå, Johannes Tornæus, hjelp av Lars Pålsson og andre samiske «tolker» ved utgivelsen av «Manuale Lapponicum» fra 1648. Forskjellige samiske språk og dialekter ble brukt i det som ble skrevet på denne tiden. Den samiske kapellan i Enontekio Olaus Sirma (1655–1719) regnes som den første samiske lyriker. Han oversatte Johannes Gezelius katekes til kemisamisk.

Et økende antall nybyggere gjorde det etter hvert vanskelig å livberge seg av samiske næringstilpasninger som jakt, fangst og fiske. Det ble en overbeskatning av flere pelsdyrstammer. Uår og krig økte koloniseringsstrykket sørfra. Myndighetene ønsket samtidig å øke folketallet i Finnmark.

I andre halvdel av 1700-tallet var det økonomisk krise i de norske bosettingene i Finnmark, og det ble satset sterkere på et rasjonelt jordbruk og på private eiendommer. Dette passet dårlig med den gamle ekstensive samiske næringstilpasningen. Her lå en kime til nedvurdering av samisk kultur og levemåte.

Veidekulturen hadde vært basert på villreinjakt og stasjonær reindrift. I det 17. århundre vokste tamreindriften som driftsform fram. Den gjorde det mulig å bygge opp større flokker med rein, som man fulgte på vandringer fra vinterbeiter i innlandet til sommerbeiter ved kysten. Denne livsformen med årlige vandringer med reinen ble snart definert som den samiske livsstil, og det oppsto skiller mellom grupper av samer. Dette hadde på sikt uheldige konsekvenser for sjøsamenes og skogssamenes levemåte. Etablerte vennskaps- og handelsrelasjoner («verdde»-relasjoner), institusjoner som «reindreng» og lignende, sosiale og økonomiske nettverk ut over det direkte arbeidet med reinen, mistet mye av sine funksjoner. Lenger østover, blant skogssamene i Sverige og Finland, drev man i lengre tid stasjonær reindrift kombinert med jakt.⁷

I de sørsamiske områdene skjedde en omlegging til tamreindrift allerede ved midten av 1500-

tallet. Etableringen av Røros kobberverk bidro til vekst i jordbruket og flere nyrydninger. Det var knapphet på naturressursene, og allerede fra ca 1690 fortelles det om konflikter mellom bønder og samer i grenseområdene mot Sverige. Fra denne tiden ser vi klagesaker fra samene i Rørosområdet, hvor reindrift og seterdrift la fram krav om de samme områdene. Setereierne ønsket ikke samer og rein på setrene, og det var flere rettsaker hvor samene måtte betale erstatning for skader på setervoller.⁸

Det 17. og 18. århundre var preget av pietistisk misjonsvirksomhet. Rundt 1650 gjorde Trondheims biskop Erik Bredal forsøk med utdanning for samegutter ved Trondenes. Han ble sjokkert over opprørskheten blant elevene. I Sverige ble det skrevet samisk litteratur på umesamisk på 1600-tallet, og umesamisk regnes som det samiske språket som først ble nedskrevet. I Piteå ledet rektor Nicolaus Andreæ en skole for samiske gutter. I 1619 kom det en ABC og en salmebok på samisk. I 1632 ble det opprettet en egen samisk skole i Lycksele.

I forhold til befolkningen i Nordland framstår helgelandspresten Petter Dass (1647–1707) som mer svartsynt enn det som nok var vanlig på den tiden. Han kjempet mot folks tro på gammel magi, sannsigere, håndspåleggere, osv. Folk som drev med slikt skulle «Paa vredens Dag fordømmes Til Helvetes afgrund». Målgruppa hans var primært andre geistlige. Samene er blant de som tilgode-sees med flest svovelpredikener og helvetesfordømmelser. «Hele den samiske slekt er med hedensk tåke bedekt», skrev Petter Dass. Han måtte medgi at det ikke dugde med trusler. Det eneste håpet man kunne ha for å omvende samene, var hvis prestene lærte seg samisk.⁹

Det ble opprettet en egen misjonsorganisasjon med 13 misjonsdistrikter for Nord-Norge og Nord-Trøndelag på siden av den etablerte kirkeorganisasjonen i Nidaros stift.¹⁰ Den ble ledet av Thomas von Westen (1682–1727). Med han fulgte økt kirkelig aktivitet. Det var en alvorlig kamp om sjelene. Von Westen hadde samiske medhjelpere, og han lærte selv noe samisk. Våren 1791 ble ni elever uteksaminert fra hans egen skole. Fem av disse ble sendt som lærere til de samiske områdene i Nordland og Troms. Von

⁷ John Trygve Solbakk (red), *Samene – en håndbok*, kap.1 (2004).

⁸ Sverre Fjellheim, *Gäebrien Sijte* (2012).

⁹ Rune Blix Hagen, *Petter Dass* (2007).

¹⁰ Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750* (2004) s. 329–335.

Westen drev med nøyaktige folketellinger, så vel som aktive omvendelser og prosesser mot hekser og trollmenn. Samisk kultur ble oppfattet som djevelstyrt og samene som djevelbesatte. Mange av sjamanenes trommer ble brent. Presteskapet sto for svært patriarkalske holdninger til samene – de var deres «hjorder»¹¹. Samenes egne synspunkter og erfaringer ble det tatt stadig mindre hensyn til. Dette skulle farge holdninger til samene i lengre tid.

Etter hvert som kristendommen fikk fotfeste, så viste det seg at enkelte grupper av norske samer fant det mest praktisk å søke seg til kirker både i Russland, Finland og Sverige. Statene søkte å knytte samene til kirkelivet på sin egen side. Ved den endelige fastsettelsen av landegrensene ønsket man å vise til at samene sto under den ene statens kirkelig jurisdiksjon.¹² I Norge ble det opprettet flere kirker og kapeller i de samiske områdene.

I 1728 utga misjonspresten Morten Lund Luthers katekisme på samisk. Knut Leem var prest i Porsanger og Laksefjord. Han oversatte bøker til nordsamisk, og utga forskningsarbeider om samene. I 1752 ble han bestyrer for «Seminarium Lapponicum» i Trondheim, og ble professor i samisk språk. Lulesamisk grammatikk ble nedskrevet tidlig på 1800-tallet av Lars Levi Læstadius.

I 1738 publiserte den svenske presten Per Fjellström i Lycksele en beskrivelse av umesamisk grammatikk, *Grammatica Lapponica*, og en svensk-umesamisk ordbok, *Sueco-Lapponicum*. Det nye testamentet kom på umesamisk i 1755, og den samiske bibelen fra 1811 var også på umesamisk; *Tat Ajles Tjalog* (Den Hellige Skrift).

I Sverige fikk skolebestyrer Petrus Fjellström hedersbetegnelsen «det sørsamiske skriftspråkets far». Han oversatte Det nye testamentet til sørsamisk, og forfattet en grammatikk og en ordbok. Sørsamisk ble ytterligere styrket ved Lindahls og Ohrlings ordbok i 1780 og en oversettelse av Bibelen i 1811.

Anders Porsanger (1735–1780) var den første norske same som tok universitetsutdanning, og den første presten av samisk slekt i Norge. Han virket som misjonær i Øst-Finnmark og ble senere menighetsprest i Trondheim og Vadsø. Han arbeidet bl.a. sammen med professor Knut Leem ved Seminarum lapponicum. I et brev til Misjonskolle-

giet i februar 1764 understreket han behovet for en ABC og en katekisme på samisk.

Det var ikke nøyaktig opptrukne nasjonale grenser gjennom de samiske områdene før grensetraktaten mellom Danmark-Norge og Sverige-Finland i Strømstad i 1751.¹³ Her ble samenes bosettingsområder delt i to langs Kjølens høydedrag og fra Tanaelvens utspring.

De nordiske statenes stengning av grensene førte til problemer for de samiske lokalsamfunnene, og særlig for reindriftssamer, siden mange måtte legge om driften og finne nye beitemarker. Samtidig kom det også flere norske og finske nybyggere som la beslag på ressurser i utmarka.

I de sør- og umesamiske områdene skjedde grensetrekningen samtidig med en svensk ekspansjon nordover, og dette fikk konsekvenser for utbredelsen av samisk språk. Det umesamiske skriftspråket ble således ikke brukt i publikasjoner fra 1800-tallet og framover, og det pitesamiske språket gikk sterkt tilbake.

I 1895 utga Den norske samemisjon (fra 1925: Norges Samemisjon) en nordsamisk bibeloversettelse. Utviklingen av nordsamisk skriftspråk bygde på Knut Leems arbeider og en grammatikk utgitt i 1744 av sognepresten i Enontekio, Henrik Ganander. I det 19. århundre ble nordsamisk språk påvirket av filologene Rasmus Rask, N.V. Stockfledt og J.A. Friis.¹⁴

4.2 Den offisielle fornorskningens tid 1840–1945

4.2.1 Innledning

Fra 1840 fikk fornorskningen fotfeste på flere samfunnsområder, både i lover og regelverk, i praktisk politikk og ikke minst som ideologi i samfunnet.

4.2.2 Fornorskningen får feste i skolen 1840–1905

Fra 1840 var det en periode med en mer intensiv fornorskningsspolitikk. Det gjaldt i første rekke skole- og språkpolitikken. Det ble iverksatt flere bestemmelser for å styrke norskopplæringen blant samene. Statens bevilgninger til misjon og

¹¹ Brita Pollan, *For djevelen er alt mulig* (2007).

¹² Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen, *Samenes historie fram til 1750* (2004) s. 329–335.

¹³ Den såkalte Lappekodisillen er et tillegg til grensetraktaten, og skulle verne om reindriftssamenes næringsinteresser i grenseområdene. I dag gjelder disse bestemmelsene bare for deler av Sør-Troms og Nordland.

¹⁴ En samlet framstilling av eldre samisk historie gis hos Lars Ivar Hansen og Bjørnar Olsen i *Samenes historie fram til 1750* (2004), og hos Aage Solbakk, *Sami historjá 2* (2004).

skrifter på samisk opphørte. En kgl. resolusjon fra 1851 besluttet at det skulle brukes en årlig bevilgning til «at bibringe Lapperne Kyndighet i det norske Sprog», det såkalte «Finnfondstilletget». Grunnlønnen til lærerne var liten, men fondet fungerte som en økonomisk belønning, en bonus, til lærere som lærte samene norsk. Det ble etterhvert et sentralt middel i fornorskningspolitikken.¹⁵

Pioneren Anders Bakke markerte seg sterkt mot den «bonusordningen» som lå i Finnfondstilletget. Selv forfattet han en samisk salmebok, som ble utgitt i 1874.

Lærerutdanningen ved Trondenes Seminarium ble opprettet i 1826. Den ble flyttet til Tromsø i 1848, og het da Tromsø Seminarium. I utgangspunktet skulle halvparten av elevplassene være for samer. I 1859 kom det nye opptakskrav, og det ble omtrent umulig for samer å få friplasser. Samiske lærere skulle helst ikke undervise samebarn. I 1870 ble lærerne pålagt å øke bruken av norsk også i kristendomsundervisningen.

Det ble utferdiget flere instruksjoner for undervisning i samisk. Språkinstruksjoner kom i 1862, 1870, 1880 og 1889. Undervisningsspråket skulle være norsk der barna kunne forstå dette, og ellers skulle læreren arbeide for å få barna til å forstå norsk, slik at det kunne bli undervisningsspråket. Passuser om at barna også skulle lære samisk, falt etterhvert bort, og læreren skulle etter hvert se til at barna brukte norsk også utenom undervisningen. Dispensasjon fra instruksjonen krevde en omfattende prosedyre og kunne bare innvilges av departementet. Den ble således lite brukt.

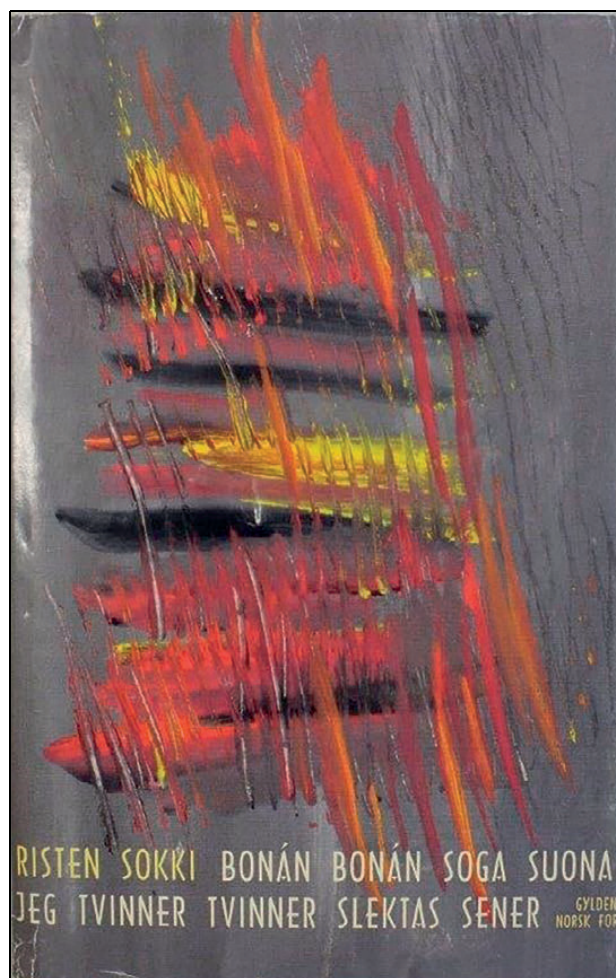
Språkinstruksen av 1880 la opp til en sterk fornorskning. Dette var et skoleregelverk som ikke tillot bruk av samisk og finsk i skolen i «overgangsdistriktene», det vil si i Nordland, Troms og kysten av Vest- Finnmark. Dette var områder med stor andel av samisk befolkning, som nå skulle få en overgang til norsk. Lærerne ble oppfordret til å fremme norsk kultur i skolen, og oversetting av lærebøker til samisk stoppet opp. I 1889 ble også Indre og østlige Finnmark innlemmet i «overgangsdistriktene» gjennom en ny forskrift til lærerne. Denne instruksjonen ble ikke opphevet før i 1959.

4.2.3 Læstadianerbevegelsen og «Kautokeino-opprøret» i 1850-årene

Lars Levi Læstadius var sogneprest i Karesuando rundt 1840. Han ble opphavsmann til en vekkel-

sesbevegelse på Nordkalotten. Læstadius holdt prekener på samisk, og snakket imot brennevinshandel og reintyveri. Det var prekener som styrket folks selvfølelse i en vanskelig tid. Vekkelsen spredte seg, og det ble meldt om en «religiøs begeistring» blant samene. Kirkens overhoder var bekymret over at Læstadius hisset sjelene opp mot den kirkelige autoritet. De var redd for utskjelser blant de åndelige, og snakket om å «demp gemyttene» særlig blant «de villfarne i Kautokeino».

Oppslutningen om læstadianismen kan knyttes til mange forhold. Dens lære om totalt avhold fra alkohol spilte en sentral rolle. Brennevin hadde etterhvert blitt utbredt i tilknytning til handel, særlig i indre Finnmark, men samene hadde selv ingen egen tradisjon med brennevin eller

Figur 4.1 Du moraš/Din sorg

«Du moraš / Jáhkos Ásllat
bázii árbin / manisbohttiide»
«Din sorg / Aslak Jacobsen Hætta
ble igjen som arv / til dine ætlinger»

Fra diktsamlingen *Bonán bonán soga suonaid/Tvinner tvinner slektas sener*, Risten Sokki, Gyldendal 1996.

Maleri (forside): Risten Sokki
Foto: Odd Mikael Hætta

¹⁵ Bjørg Larsson, *Finnfondet* (Tromsø 1989).

alkohol. Allerede i 1742 hadde folk i Kautokeino forsøkt å få myndighetene til å forby brennevins-handelen. Her ble vinhandleren omtalt som en «Satans tjener». Synet på prestene ble farget av at de også benyttet seg av brennevin som byttemiddel, f.eks. i bytte mot reinkjøtt. Samene betraktet handelsmannen, brennevinshandleren og presten som representanter for de samme makthaverne. Prestene ville på sin side skremme samene til større kirketro og lovlidighet. De ønsket å fjerne de «opprørske elementene». Flere myndighetspersoner og politibetjenter ble sendt til Kautokeino. Under det såkalte Kautokeino-opprøret i 1852 gikk de vakte under ledelse av Aslak Jacobsen Hætta til angrep på lensmannen, handelsmannen, brennevinshandleren og sognepresten. Opprøret ble slått hardt ned på. To av lederne, Aslak Jacobsen Hætta og Mons Aslaksen Somby ble dømt til døden. De ble halshogd høsten 1854. Fjorten andre ble dømt til livsvarig fengsel.¹⁶

Straffen til Lars Jacobsen Hætta (1834–1896) ble omgjort til livsvarig straffarbeid. Han ble medarbeider hos språkforskeren J.A. Friis (1821–1896), som fikk han frigitt i 1867, og var bl.a. sentral i arbeidet med å oversette Bibelen til nordsamisk. Han diktet også salmer på samisk. Bibelen kom ut i 1895.¹⁷

4.2.4 Fornorskningen sprer seg til flere samfunnsområder 1860–1905

Fornorskningspolitikken ble etter hvert gjeldende på flere samfunnsområder. Det gjaldt foruten skolepolitikken, også jordbrukspolitikken, forsvaret og media.

Storsamfunnet ble stadig mer interessert i de samiske områdene på grunn av naturrikdommer, særlig malmførekomster, og med tanke på sikkerhetspolitiske vurderinger. I 1870-årene vant den tanken fram at det var viktig å ha en «ekte og pålitelig norsk befolkning» for å «forsvare» grenseområdene. Dette hadde også sammenheng med en økt innvandring fra Finland i grenseområdene, særlig til Øst-Finnmark og Troms. Finland var storhertugdømme under Russland, og myndighetene så en fare for norsk kultur i grenseområdene, kanskje så de også en fare for norsk suverenitet.

Samtidig ble forskjellige ideologier knyttet til utviklingslæren utbredt i Norge. Darwins utvi-

klingslære ga en ideologisk legitimering av å hevde at samene var dømt til undergang av utviklings lov. Johan Sverdrup sa fra Stortingets talerstol i 1863 at «den eneste redning for lapperne er at de absorberes i den norske nasjon»¹⁸. Denne assimileringstanken ble forsterket av en sterk nasjonalisme. Norge var på denne tiden en ung nasjon som kjempet for å utvikle og befeste sin egen identitet. Virkningene av en sosialdarwinistisk tankegang var en stigmatisering av samisk og finsk språk og kultur, særlig i grenseområdene mot Sverige og Finland.

I et sosialdarwinistisk perspektiv ble jordbrukere sett som sentrale for samfunnsutviklingen, mens reindriften som sådan var dømt til undergang, selv om den ble sett som en forutsetning for den jordbrukende kulturen. Samene kunne bare «reddes» ved å bli fullt og helt integrert i den norske befolkningen.

Den negative fokuseringen på samene i vitenskapelige arbeider oppsto ifølge Guttorm Gjessing¹⁹ omkring 1870. Forståelsen av samers liv i denne tiden ble ofte hentet fra embetsmenn og reisende. Perioden 1890–1940 var preget av «lappologi», med et ønske om å studere «primitive» folkeslag. Skallemaalinger ble brukt for å fastslå både rase og intelligens hos mennesker.²⁰ Sammen med åpning av graver og fjerning av skjelettmateriale for å drive forskning, er dette vanskelige temaer i samisk historie. «Jeg tror dette sitter i minnet i det samiske samfunnet», sier medlem i Sametingsrådet Henrik Olsen.²¹ Sametinget har tatt initiativ til å utarbeide etiske retningslinjer for samisk helseforskning og bruk og forvaltning av samisk humant biologisk materiale.

Fra 1800-tallet er det flere eksempler på at samer fikk dårlige vilkår som nyrydningsmenn. Fra 1890 og framover praktiserte man en landbruksstrategi hvor staten tilbød landområder til norske bønder som ville drive med jordbruk i nord, for eksempel døler i Troms. I 1899 ble «Selskapet til fremme av Finnmarkens jordbruk» opprettet. Formålet var å forsterke det sør-norske innslaget i jordbruket ved grensen mot Russland.

I den såkalte Felleslappeloven av 1883, ble Norge og Sverige enige om en felles reindriftslov, som ga jordbruket fortrinnsrett fremfor reindrift, og medførte bestemmelser om erstatningsplikt

¹⁶ Nellejet Zorgdrager, *De rettferdiges strid*, Kautokeino 1852, (Oslo 1997).

¹⁷ Bjørn Aarseth, *Lars Hætta, reindriftssame, lærer og bibeloversetter*, Norsk biografisk leksikon, og Bjørn Aarseth, *Aslak Hætta, reindriftssame og opprører*, begge i Norsk biografisk leksikon (nettutgave).

¹⁸ Dette er bl.a. referert av Stortingspresident Olemic Thomassen ved Sametingets åpning i Oslo, september 2015.

¹⁹ Guttorm Gjessing, *Norge i Sameland*, (1973).

²⁰ Jon Røyne Kyllingstad, *Kortskaller og langskaller*, (2004).

²¹ Elin Fugelsnes, *Fra skallemaalinger til selvbestemmelse*, (2016).

for skader som beitende rein påførte bøndene. Reindriftssamene fikk en viss rettsbeskyttelse mot tap av beitemark og avskjæring av flytteveier. Særlig Tilleggslappeloven av 1897 fikk store konsekvenser for sørsamisk reindrift. Loven gjorde distriktsgrenser til beitegrenser og bestemte at reindrift utenfor distriktsgrensene ikke var tillatt uten grunneieres tillatelse.

Ordfører i Ålen, John Reitan, arbeidet for å få nedsatt en kommisjon som skulle regulere forholdet mellom sørsamisk reindrift og jordbruk. I 1888 fremmet han et eget lovframlegg for Stortingets konstitusjonskomité om å nedsette en såkalt «lappekommisjon». Samenes forsøk på å fremme sitt syn bl.a. av Paul Johnsen (1889) fra Riastdistriktet, førte ikke fram. Lappekommisjonen skulle komme med konkrete forslag «til fastsættelse av Grændserne for Lapperne betesrett». Imidlertid skriver lappekommisjonen at «man må respektere lapperne Rettigheder». De føyer dog til «at jordbrukeren under det flittige og møisommelige kultiverende Arbeide ofte er paalagt store Tygslar og Byrder, medens Lappen, hvis Tilværelse vexler mellem Strabaser og Dovenskap, som regel gaar ganske fri for saadanne». (Lappekommisjonen 1889:33, sitert hos Sverre Fjellheim i boka «Gäebrien Sijte»).

I 1889 fikk professor Yngvar Nielsen et offentlig stipend for å granske forholdene i grensetraktene mellom Femunden og Namdalen. Han lanserte sin «framrykkingsteori», hvor han sier at «Lapperne vandring mot syd er bleven en av vore brændende spørgsmål, der krever sin ordening». Det ble vanskelig for lappekommisjonen å forklare de gamle samiske boplassene, dersom de først skulle tidfestes til 1770-årene. Men kommisjonen sa blant annet at: «Det er derfor utvilsomt Lapperne, som i disse distrikter har trængt seg ind paa den jorddyrkende Befolkning og seinere været denne til stor Gene (sjananse)». Yngvar Nielsen hadde et nært forhold til lappekommisjonens arbeid, og hans teorier kom til å ligge til grunn for mange senere avgjørelser både i forvaltningen og rettssystemet. Nielsens teorier betegnes som en ulykke ikke bare for reindriftsnæringen, men også for sørsamisk språk og kultur.

Professor Knut Bergsland²² ble brukt som sakkyndig i tvister mellom bønder og samer i

Trøndelag. Han brukte stedsnavn og språkhistoriske argumenter mot teoriene om at sørsamene ikke kom til Trøndelag før på 1700-tallet. Dette ble understøttet av Inger Zachrisson, en svensk arkeolog som kunne påvise samiske steinaldergraver langt sør i Sverige. Bergsland mente at man ut fra skattelister kan lese at samene helt inn på 1700-tallet hadde en sjølstendig stilling både overfor svenske og norske myndigheter. Han studerte det sørsamiske området fra umesamisk område i nord til Femundstraktene i sør, og viste at sørsamene var knyttet til hvert sitt familieområde som arveland («skattefjell») gjennom generasjoner. Han viser bl.a. til major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745 med optegnelser over folketall, buskap, eiendom, «arvefjell», og flyttemønstre hos sørsamene fra ca 1740. Dette ble supplert med informasjon i skattelister fra Gustav Vasa, opplysninger om folketall og bosetting hos Finnemisjonen, gjennomgang av stedsnavn, kulturminner med mer. En av Schnitlers informanter fortalte at hans far var «lensmand iblandt Finderne (Schnitler 1742:52). Bergsland viser til svenske skattelister fra 1606–1620 (og norsk tiendeinnførsel fra 1665) over samegrupper i «Overhaldens Fjelde» som utad var representert med fire – fem husstander, eller «matlag», som kunne omfatte ca. 20 personer. Påvisningen av denne sørsamiske sijte-organiseringen gjorde det vanskelig å påstå at samene hadde kommet til områdene på 1770-tallet, slik Nielsen mente.

I Jordsalgsloven av 22. mai 1902 om Avhendelse av og bortforpaktning av Statens jord i Finnmark, het det i reglementets § 1c at «avhendelse må kun skje til norske statsborgere – som kan tale, læse og skrive det norske sprog og benytte dette til daglig bruk». Søkeren måtte også opplyse om sin etniske herkomst, og jordeiendommene måtte gis norske navn. Loven rettet seg både mot samer og finner. Man har imidlertid lite opplysninger om hvor strengt dette regelverket ble praktisert. Noen eiendommer falt imidlertid tilbake til staten «fordi kjøperen ikke hadde oppfylt lovens betingelser». Dette førte bl.a. til at de samiske slektsnavnene forsvant ut av offentlig bruk hos den jordbrukende del av den samiske befolkning. I landbrukskomiteens tilråding het det: «Det er da en Selvfølge, at Administrationen særlig bør have for Øie at benytte Jordsalget som et Middel til at fremme Udbredelsen af det norske Sprog mellem de fremmede Elementer». «De fremmede Elementer» var samer og kvæner. Språkklausulen knyttet til kjøp av jord fra 1902 ble håndhevet fram til 1965. Selv der den ikke ble strengt håndhevet som betingelse for å kjøpe jord, så førte loven til

²² Knut Bergsland (1914–1998) arbeidet med finsk-ugrisk språkforskning, og etterfulgte Konrad Nielsen i 1947 som professor i finsk-ugriske språk. Han samarbeidet bl.a. med sørsamiske Julie Axman. Han forfattet *Røros-samiske tekster* (1943), og doktoravhandlingen *Røros-lappisk grammatikk*, som var den første synkrone strukturalistiske beskrivelse av et finsk-ugrisk språk.

endringer av navn på eiendommer, og dermed også på samers slektsnavn.

I 1895 og 1905 ble det gitt instruksjoner for bruk av samisk språk i forbindelse med stedsnavn på kart. Ifølge 1905-instruksjonen skulle en bestrebe seg i å oversette samiske og kvenske navn til norsk. Dette ble fulgt opp av kartverket og jordsalgsmyndigheter.²³

Konstruksjonene av nye norske navn førte med seg en del utfordringer. Fornorskningen av stedsnavn gikk ut fra to strategier. Der et sted ikke hadde norsk navn, så ble et slikt navn konstruert, og det opprinnelige samiske navnet ble brukt i parentes under det norske navnet (toponymisk undertrykking). Alternativt ble det norske navnet valgt som det eneste offentlige navnet og det opprinnelige samiske navnet på stedet ble ikke registrert (toponymisk fortielse).²⁴ Denne navnepolitikken resulterte i norske stedsnavn som ikke hadde noen forankring i lokal bruk eller tradisjon. Samiske stedsnavn sier noe om lokale naturtyper, og hvordan et naturområde har blitt brukt. Navnet «Hjemmeluft» er eksempel på et fornorsket samisk stedsnavn. Det samiske navnet «Jiepmaluokta» betyr «kobbekukta», og betegner en bukt der det fantes sel. Det norske navnet er uten betydning. Det har også vært vanskelig med gårds- og bruksnavn, som ofte ble sterkt fortiet. De danner ofte også grunnlag for bygde- eller grendenaavn, og det er ofte disse navnene som står på veiskilt og kart.

Det har utløst diskusjoner lokalt når de gamle samiske navnene etter hvert er tatt i bruk igjen. Det tyder på at stedsnavnene er sterkt knyttet til folks oppfatning av egen identitet, og fremstår som samiske symboler. Det gjelder hvem som har rett til å kontrollere språklige landskaper i form av stedsnavn og hvilke navn som har rett til å bli tatt hensyn til i det offentlige. Samiske naturnavn har etter hvert blitt akseptert og blitt tatt i bruk på offentlige kart.

4.2.5 Skolesituasjonen for barna i Tysfjord

Thomas von Westen virket i Tysfjord rundt 1722. Som resultat av misjonens virksomhet, så hadde de samiske barna i Tysfjord et godt skoletilbud. Hovedansvarlig for undervisningen i Tysfjord og

Hamarøy var misjonær Jens Kildal. Veien om det samiske språket var viktig for å forstå undervisningen. I flere visitasberetninger fra midten av 1700-tallet hører vi at samiske ungdommer i Lødingen prestegjeld var vel så dyktige i lesing og katekismekunnskap som de norske. Samene i Tysfjord brukte i perioder også skolene i Gällivare og Jokkmokk, hvor undervisningen foregikk på samisk. I 1774 ble det imidlertid bestemt at misjonsarbeidet skulle foregå på norsk og ikke på samisk.

I 1844 ble Jakob Jakobsen fra Hulløy ansatt som lærer for de samisktalende barna i Tysfjord. Han behersket samisk, men kunne ikke bruke det som undervisningsspråk. Skoleinstruksjonen var klar: «Da disse Lappebørn for det meste forstaa Norsk, er han paalagt at undervise Dem i det norske Sprog, hvilket forhaabentlig vil lykkes ham».

I 1862 vedtok skolekommisjonen i Tysfjord å søke formannskapet om «at indsende en Lap fra Tysfjorden til Tromsø Seminarium for at uddannes til Skolelærer for Lapperne i Tysfjorden.» Men den aktuelle kandidaten Jakob Johnsen fra Hellemofjorden ble ikke tatt opp til utdanningen. Han fortsatte å virke som lærer i mange år. I 1886 skrev avtroppende sogneprest Herberg at hans etterfølger burde sørge for at undervisningen i skolen foregår på det norske språk, og at en norsk, utdannet lærer burde ansettes. Han anså en samiskspråklig lærer som uheldig for skolen.

Henrik Kvandal var lærer i tre samiske skolekretser, Hellemo, Losvik og Musken. Han kom fra Laksefjord i Finnmark der samene lærte norsk, og var meget kritisk til bruk av samisk i skolen. I et brev til biskopen i Hålogaland den 19.12.1896 skrev han: «Ærede Biskop. Jeg er lærer i Tysfjorden, blant annet i Hellemoen. Der læser alle børnene finsk (samisk). Finnene der står langt tilbake i tiden. Jeg vil antage at der findes ikke saa mørkt hul i Skandinavien. Jeg er selv fin. Jeg har forsøgt at faa dem til at læse norsk. Jeg vil herved høre hvad Biskopen mener med hensyn til norsk i skolen. Jeg vil nødes til at søge mig fra Hellemoen hvis der fremdeles skal læses finsk. Kjære staa mig bi i arbeidet for finnernes opplysning.» Brevet hans ble ikke tatt til etterretning og han sluttet i Tysfjord året etter.

Senere i livet ble Kvandal en ivrig forkjemper for samisk språk og kultur. Han skrev bl.a. artikler om samiske forhold i den samiske avisa *Waren Sardne*, og ga ut bokverket «Samenes historie» i tre bind.²⁵

²³ Yngve Johansen, *Instruksjoner om fornorskning av samiske stedsnavn på kart*, (Tana 2008).

²⁴ Rautio Kaisa Helander, *Namat dan nammi. Sámi báikenameat dáruidduttin Várjagasguovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas* (Kautokeino 2008).

4.2.6 Haviken hjem og skole for lappebørn

«Haviken hjem og skole for lappebørn» var en privat internatskole ved Namsos som ble etablert i 1910 av Finnemisjonen og de første årene av Trondheim indremisjon. Skolen tilbød grunnskoleundervisning til samiske barn fra Trøndelag, Nordland, Hedmark og fra Sverige.

Til grunn for driften lå blant annet bidrag fra Finnefondet. Flere av elevene var delvis ved same-skolen, og delvis ved skoler i hjembygda. Mange elever kunne ikke norsk da de begynte på skolen. De som hadde gått på skole i Sverige, hadde bare fått undervisning på samisk. I tråd med landets fornorskninginstruksjoner skulle heller ikke elevene ved Havika snakke sitt morsmål, verken i timene på skolen, eller seg imellom. Årsberetninger slo fast at «lapperne er vore egne landsmænd og har fra umindelige tider bodd her i landet». Men misjonen hadde forsømt sitt «kristelige og sosiale arbeid til gagn for lapperne». Skolen hadde «en stor oppgave blandt fjeldfolket inden det distrikt, hvorfra de søkes».²⁶

Det var bare det første året skolen hadde samisktalende ansatte. Det er nok ulike erfaringer blant elevene ved skolen. Skolen ble nok for det meste oppfattet som en «fornorskningsskole», selv om mange også fremhever den betydning skolen hadde for sørsamisk kulturarbeid, i og med at dette var den første institusjonen hvor sørsamer kunne møtes. «Det var ingen sameskole, men en norsk internatskole for sørsamiske barn», er det sagt.²⁷ Elever forteller om kreative straffemetoder når det ble snakket samisk: «Det var strengt forbudt for oss å bruke sørsamisk både på skolen og i fritiden. Vi måtte lure oss vekk for å snakke morsmålet vårt, og ble vi tatt var det streng straff å få.» Barna måtte gå uten mat til lærerne mente de hadde gjort opp for seg. Det var en utbredt straffemetode å la guttene gå med jenteklær. Det fortelles at når en gutt hadde snakket samisk, ble han straffet med at han måtte gå i kjole, slik at han kunne bli et lett mobbe-offer.²⁸ Selv om elevene ved disse skolene ikke glemte sitt

²⁵ Skoleforhold i det lulesamiske området, kap. 5.3.2. i NOU 2000: 3 *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*. Mer informasjon hos Bjørg Evjen, *Samisk skolehistorie: med eksempler fra Salten og Tysfjord* (2004), og Lars Ivar Hansen og Bjørg Evjen, *Nordlands kulturelle mangfold*, (2008).

²⁶ *Sameskolen i Havika*, Wikipedia.

²⁷ Ejva-Krihke Jonassen, *Årjel-saemien skulehistorije*. I: Fjell-Folk, årbok for Rørosmuseet (2012).

²⁸ Ole Westfjell, *Følte seg trakassert på sameskolen*, *Samisk skolehistorie* 1, (2005).

Boks 4.1 Samepolitikk i Sverige

Særlig i lule- og sørsamiske områder var båndene til samer i Sverige sterke. Mange barn fra disse familiene gikk på skole i Sverige. Fra å ha en «mildere» assimileringpolitikk, så fikk man i Sverige fra århundreskiftet (1900) en endring i politikken. Redningen for samene var å ikke ha for mye kontakt med den dominerende kulturen. Dette gjaldt særlig næringsvirksomhet og bruk av landområder. Man ville ha en beskyttet atskillelse av samene fra den øvrige befolkning. Samene skulle fortsette å leve i sin egen livsform. Denne «lapp skall vara lapp-politikken» var preget av sterke patriarkalske holdninger hvor avgjørelser som angikk samer ble tatt uten at de ble involvert. Skolereformene i Sverige ble gjennomført slik at bare barn av reindriftssamer kunne ta del i «nomadskolens» undervisning. De bofaste samene ble henvist til de øvrige svenske skolene, og slik ble den samiske befolkningen delt i to. Israel Ruong har kalt dette for «kategorikløyving».

morsmål, så lærte de heller aldri å skrive sørsamisk.

Etter hvert slo norsk gradvis gjennom som hjemmespråk i de sør- og lulesamiske familiene. Foreldrene snakket en blanding av samisk og norsk med hverandre, og mest norsk til ungene. De eldste barna lærte ofte mer samisk enn de yngre. Samisk ble mest brukt i reindrifta og ble dermed redusert til et «næringssspråk». Foreldrene ønsket det beste for barna – de skulle lære norsk og være en del av bygda. «Så vi forsto samisk, men snakket ikke», er det sagt.²⁹

4.2.7 Fornorskningen gjennomføres 1905–1945

Fra 1900-tallet ble det ikke iverksatt vesentlige nye fornorskningstiltak, men de tiltakene man hadde, ble fulgt opp gjennom til dels streng håndheving av regionale og lokale myndigheter. Sett med dagens øyne, kom det fram holdninger til samer og samekulturen som var både nedlatende og til dels injurierende. I følge sosialdarwinistisk tenkning hadde ikke samene egenskaper som

²⁹ Betty Kappfjell, *Frå "finnunge" på Trofors til internathusmor i Hattfjelldal*, *Samisk skolehistorie* 5, (2011).

ville gjøre dem i stand til å klare seg i et moderne samfunn. Et mer sosialpolitisk syn tilsa at de måtte beherske norsk språk og kulturelle ferdigheter for å kunne klare seg i samfunnet, og for å kunne sikre seg bedre levekår.³⁰

Misjonsselskapene hadde for en stor del hånd om skolepolitikken. Skoleinternatene utviklet seg som nye fornorskningsarenaer. Internatskolene fungerte som en anledning for samer til å møtes, men de fungerte nok samtidig også som effektive ledd i fornorskningsarbeidet.³¹

Den frivillige organisasjonen «Norsk Finnemisjon» var grunnlagt i Tromsø i 1888 av biskop Johannes Nilsson Skaar. Opplevelser under en visitasreise i Tana kom til å bli den umiddelbare foranledning til at organisasjonen ble stiftet. To unge samegutter i Tana ba biskopen om å gjøre sitt til at de kunne få kristendomsopplæring på samisk. De sa omtrent følgende: «Samisk er vårt hjertespråk, og dersom vi skal forstå de åndelige sannheter på en rett måte, må vi få høre dem på hjertespråket.» (Ædnigiella læ vaibmugiella/Morsmålet er hjertespråket.) Dette vekket biskopens engasjement, og han sendte et brev til Kirkedepartementet med anmodning om at det ble fattet beslutninger om å gi samene kristendomsopplæring på samisk. Dette førte ikke fram. Biskopen sendte da et opprop til det norske kristenfolk, med oppfordring om å gi støtte til opprettelsen av en egen organisasjon som skulle drive et evangelisk arbeid i det samiske området. Norsk Finnemisjon ble dannet. Samisktalende predikanter ble kalt til tjeneste, og organisasjonen var snart i full gang med sitt arbeid.

I 1910 ble forbundet Det Norske Lutherske Finnemisjonsforbund dannet, med presten Jens Otterbech som drivende kraft. Fra 1925 ble det kalt Norges Finnemisjonsselskap, og fra 1966 Norges Samemisjon. «Det lappiske barnehjem» hadde begynt sin virksomhet i Kvænangen i 1886. Finnemisjonen overtok driften i 1917 og drev skolen til 1951. Finnemisjonen var også med på opprettelsen av Øytun ungdomsskole i Havøysund i 1916.

I en inspeksjonsreise i 1899 slo skoledirektør Aas fast at i flere områder i Finnmark sto fornorskningsarbeidet i stampe, og var nesten på retur. En løsning var å plassere samiske barn i norske familier. Hans mål var språkskifte med et påfølgende identitetsskifte hos samer og kvener. Rap-

porten var en del av grunnlaget for å bygge opp internatskoler i Finnmark.³²

I 1899 var planene klare for bygging av internater i Finnmark, og fra 1902 og utover ble det bygget flere statsinternater i Finnmark. Det var forutsatt at de ansatte skulle følge fornorskningsinstruksene for skolen, slik at internatsatsinga kunne bli et effektivt virkemiddel i fornorskingen. I 1902 ble Norges første amtsskoleledertør innsatt i Finnmark. Han skulle passe på at det ble bygd statsinternater, at fornorskningsarbeidet bar frukter, han skulle skaffe norske lærere til skolene, og bestemme lønnstillegg til de flinkeste fornorskerne i skoleverket.

I 1904 bestemte Stortinget å slutte med friplasser til samiskspråklige og finskspråklige lærerstuderenter. I praksis betydde det at det ble slutt på muligheten til å få utdanning i finsk og samisk i lærerutdanninga.

Brage Høyem var sokneprest i Kautokeino fra 1902–1907. Han hadde tatt eksamen i samisk språk. Da skoleinternatet i Kautokeino sto klart i 1907 skrev han i brev til skoledirektøren i Finnmark: «Takk for Deres energiske arbeide! Vi to skal gjøre en norsk bygd af Kautokeino om vi får holde på.»³³ Fram til 2 verdenskrig ble det bygd ca 50 internater i Finnmark. Det første skoleinternatet i Finnmark Strand internat i Sør-Varanger, sto ferdig i 1905.³⁴

Skoledirektørene i Finnmark arbeidet med fornorskingen. Skoledirektør Bernt Thomassen (1859–1929) var opptatt av å tilsette norskfødte lærere i samiske områder.³⁵ Han gikk blant annet imot å tilsette den samiske kandidaten Per Fokstad som lærer i skolen i Tana. Skoledirektør Christian Andreas Brygfeldt var en aktiv pådriver for at man skulle bygge det som senere ble Svanvik folkehøgskole i Pasvik. Dette ble nærmest sett som et grensesikringstiltak. Man var redd for at samer og kvener skulle gjøre bruk av skoletilbud på finsk side av grensen. Solhov ungdomsskole i Lyngen ble også tillagt en slik funksjon som «sikringstiltak».³⁶ Brygfeldt skrev brev til Kirke- og undervisningsdepartementet i 1933, hvor han klaget på lærer Hans Baukop i Tana, fordi han brukte samisk språk i undervisningen, og benyt-

³² Geir Grenersen, *Saba vs. Thomassen*, (Utdanningsnytt 2011).

³³ NRK dokumentar, *Læreren forsto ikke samiske Solbjørg*, 31.10.2013.

³⁴ Trond Trosterud, *Samisk og kvensk i Noreg etter 1905* (2005).

³⁵ Svein Lund (red), *Samisk skolehistorie 4* (2010)

³⁶ Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare* (1981) s. 238 ff.

³⁰ Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare*, (1981).

³¹ Ingjerd Tjelle, *Bortsendt og internert, møter med internatbarn*, (2000).

tet den samiske salmeboken i skolen. Brygffeld hadde det klare syn at de samiske barna måtte reddes fra sin egen laverestående kulturbakgrunn. Han skrev at det samiske folk «hadde ingen evne til på egenhånd å heve sig op til et høiere kulturtrinn uten veien gjennom norsk språk og norsk kultur». Han uttalte om samene:

«De få individer som er igjen av den opprinnelige lappiske folkestamme er nu så degenerert at det er lite håp om noen forandring til det bedre for dem. De er håpløse og hører til Finnmarkens mest tilbakesatte og usleste befolkning og skaffer den største kontingent herfra til vore sindssykeasyler og åndssvakeskoler».³⁷

Nasjonale hensyn ble også brukt av kirke, forsvar og fylkesmyndigheter i argumentasjonen for nye kirkebygg i Finnmark og Nord-Troms, selv om den lokale argumentasjonen var annerledes. Intensivering av fornorskningen må også ses i sammenheng med vurderinger av grensespørsmål og sikkerhetspolitikk. I tillegg til Russland, ble nå også Finland en del av trusselbildet. Man var redd for at et selvstendig Finland skulle ha stor tiltrekning på samer og kvener. Overvåkingen økte særlig i grenseområdene i Øst-Finnmark.³⁸ Tiltak som å gi norske boksamlinger til biblioteker Varanger-området, og gratis utdeling av ukeblader til folk i grensetraktene i Troms og Finnmark, må også ses i denne sammenheng. I 1933 ble NRK opprettet. I 1934 ble den første radiosenderen utenfor Oslo etablert i Vadsø. Forsvaret sørget for at det ble delt ut gratis radioapparater til samer og kvener i grensestrøkene mot Finland. I kringkastingsens programblad het det at det var «en del av Norges samling som fullbyrdes». Også veiutbyggingen var preget av sikkerhetspolitiske hensyn. Veiene skulle lette norsk bureising. De skulle knytte samiske og kvenske bygder sterkere til Norge. Fylkene i nord fikk en stor del av mellomkrigstidas krisemidler og nødmidler. Militære myndigheter begrunnet veibyggingen slik: «Det vil fremme fornorskningen hvor det trenges ved å danne tilknytning mellom norske og tvilsomme bygder og trekke norsk gjennomgangstrafikk gjennom de nu avstengte

strøk».³⁹ I grenseoppsynet i nord skulle helst nordmenn ansettes. Ved tollstasjonen i Neiden la man vekt på at både bestyreren og hans hustru måtte være av norsk avstamning.⁴⁰ Det var også nødvendig med folk av norsk avstamning for å sikre en god posttjeneste. Heller ikke skulle norske tjenestemenn eller kjøpmenn bruke samisk eller finsk uten at det var strengt nødvendig.

Den nedvurdering av samisk kultur som lå i fornorskningstiltakene smittet over på folk i lokalsamfunnene. Omtrent hele det forvaltningsapparatet som folk hadde kontakt med i forhold til de daglige gjøremål, fungerte som fornorskere. Spesielt befolkningen i sjøsamiske områder ble utsatt for et hardt fornorskingspress, som skulle vare langt ut i etterkrigstida. Asle Høgmo har gitt en framstilling av hvordan fornorskningen kunne skje gjennom tre generasjoner i en kystkommune.⁴¹ Gjennom skifte av språk og identitet mellom generasjoner, endte tredje generasjon opp med å lære å være norsk. Deres forvaltning av identitet ble imidlertid forbundet med et dilemma; å framstå som samer kunne gi en følelse av mindreverd; å framstå som norske kunne gi en følelse av å svikte sine besteforeldre og sin egen kultur.⁴² Fornorskingspolitikken skulle få betydning for samiske livsforhold i lang tid framover.

4.2.8 Samisk kulturelt forsvar 1905–1945

Til tross for den sterke håndhevingen av fornorskingspolitikken, så var det et sterkt ønske blant samer om å endre forholdene, særlig innen utdanningspolitikken. For slike oppgaver kunne man ikke støtte seg til de gamle samiske institusjonene. De var laget for å håndtere mer interne forhold, for eksempel innenfor det samiske siida-fellesskapet. De hadde heller ingen anerkjennelse eller status hos norske myndigheter. En annen organisering måtte til.

I 1898 ble avisa /tidsskriftet Nuorttanaste gitt ut av Den norske Frikirke. Tidligere forsøk på å etablere egne aviser var forsøkt i 1870-årene, men søknaden om støtte ble avslått fordi et slikt tiltak ville være i strid med statens politikk.

Den 28. desember 1903 ble den første lokale samiske forening dannet av brødrene Larsen i Kvænangen «for at starte et samisk blad» – «Sagai

³⁷ Henry Minde, *Fornorskninga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger?* Samisk skolehistorie (2005), og Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare* 1991 s. 114 og 258, og NRK dokumentar *Læreren forsto ikke samiske Solbjørg*, (31.10.2013).

³⁸ Mer om dette hos Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare* (1981).

³⁹ Knut Einar Eriksen og Einar Niemi, *Den finske fare* (1981) s. 250.

⁴⁰ *Ibid.* s. 251.

⁴¹ Asle Høgmo, *Det tredje alternativ* (1986).

⁴² Mer om dette hos: Pedersen og Høgmo, *Sápmi slår tilbake, Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon.* (2012), kap.1 og 2.

Figur 4.2 Samisk avis; Sagai Muittalægje 1904–1911

Avisa Sagai Muittalægje kom ut mellom 1904 og 1911. Avisen publiserte Isak Saba's «Samefolkets sang» som et dikt den 1. april 1906.

Kilde: NORAS.ans

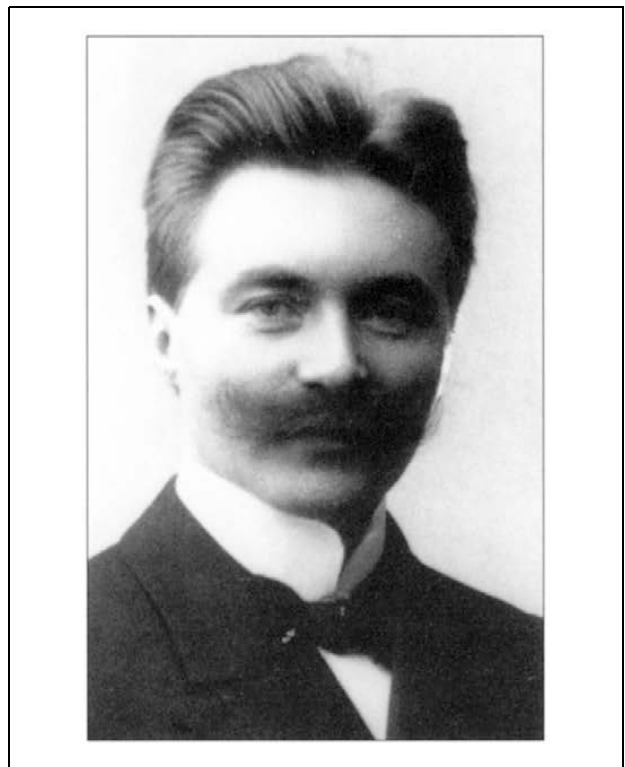
Muittalægje». Lærer Anders Larsen var redaktør. Avisen hadde innflytelse da Isak Saba ble valgt inn på Stortinget ved stortingsvalget for Det norske Arbeiderparti i 1906.

Ut over 1900-tallet økte kontakten mellom de lokale samiske organisasjonene. Det var for eksempel nær kontakt mellom de som drev det samepolitiske arbeidet i Kvænangen og i de sørsamiske områdene.⁴³

Isak Mikal Saba (1875–1921) var en samisk sosialdemokratisk kandidat. Han engasjerte seg sterkt for å få vekk kravet om å beherske norsk ved kjøp av jord. Han fortsatte dette arbeidet på Stortinget. De politiske kravene var offisiell anerkjennelse av menneskeverd og likeverd, hvilket betydde at den samiske kulturen måtte sidestilles med den norske. Han gikk i disputt med skoledirektør Thomassen om fornorskningen i «Skolebladet – organ for norsk skolevesen» vinteren 1906–1907.⁴⁴ Thomassen ville minimalisere bru-

⁴³ John Trygve Solbakk (red.) *Samene – en håndbok, kap. 1.10*, (2004).

⁴⁴ Geir Grenersen, *Saba vs. Thomassen*, (Utdanningsnytt 2011).

Figur 4.3 Isak Saba (1875–1921) – den første samiske stortingsrepresentant

Isak Mikal Saba var samisk lærer og politiker. Den 11. oktober 1906 ble han valgt inn på Stortinget. Han satt som Finnmarks representant for Arbeiderpartiet fra 1907 til 1912.

Kilde: NORASans

ken av samisk som hjelpespråk i undervisningen mest mulig. Saba ville bruke samisk systematisk i innlæringen for elever som ikke kunne norsk.

I 1904 ble «Lapparnes Centralförbund» dannet på Skansen i Stockholm. Lederen ble Elsa Laula (1877–1931). Samme år ga hun ut pamfletten *Inför Lif eller Död? Sanningsord i de Lappska Förhållandena*. Pamfletten ble sendt til den svenske Riksdagen. Året etter sendte «Lapparnas Centralförbund» tre skriv til den svenske kongen om samenes rettigheter i Sverige. Elsa Laula var en av tre samer som fikk audiens hos kong Oscar 2. I løpet av 1904 og 1905 kom flere foreninger, og «Lapparnes Egen Tidning» kom ut med fem nummer. Elsa Laula var med og dannet «Brurskanken Samiske Lag» fra 1908 og «Brurskanken Samiske Kvindeförening» i 1910. Sammen med Brurskanken samiske Kvindeförening og medhjelperne Ellen Lie og Anna Löfwander-Järwson organiserte Elsa Laula det første samiske landsmøtet arrangert i Trondheim den 6. februar 1917. Møtet samlet over 100 deltakere. Saker på møtet var reindriftsspørsmål, skolespørsmål og organisasjonsspørsmål. Under sistnevnte sak innledet

Arbeiderpartiets Martin Tranmæl til debatt. Det vises ofte til at de fleste av de hovedsaker og prinsipper som man i dag viser til i samepolitikken, har sin opprinnelse i grunntanken bak møtet i 1917.⁴⁵

Daniel Mortensson, redaktør av avisa «Waren Sardne», var en sentral aktør på disse møtene. Møtene i 1917 og 1918 kan betegnes som «samiske allmøter», siden de hadde deltakere både fra Sverige og Norge. På et av disse møtene ble Samisk sentralorganisasjon stiftet. Avisen «Samefolkets Egen Tidning» kom senere ut som «Samefolket».

«Waren Sardne» («budskap fra fjellet») er en sørsamisk avis som ble utgitt i 1910–13 og 1922–27 på Røros av Daniel Mortensson. Den var, sammen med avisen Sagai Muittalægje viktig for samebevegelsen i denne perioden. Etter Mortenssons død i 1924 tok sønnen Lars Danielsen over som redaktør. I første utgave i 1910 skrev redaktøren:

«Som ethvert andet folk har ogsaa vi lapper vore interesser og tarv at ivareta, og disse vil da gjennem dette beskedne organ søke belyst og utviklet os imellem, likesom en officiel talsmand bedre har anledning til at fa henledet offentlighedens opmerksomhet paa lappernes, og da især flytlappernes, usikre livsvillaar og fotrængte stilling. Samtidig vil vi herigjennem kunne appellere til myndighetene om tillempling av lovgivningen i retning av, at laperne faar tilbake og beholde de rettigheter, de fra urgamle tider havt til bruk efter sædvane.

Vi er os bevidst at være en del av nationen, og til vor bedrift knytter det sig ikke saa litet av nationale værdier og økonomiske hjulpekilder for landet, hvorfor der ogsaa for os maa være anledning til at uttale os om vor stilling til de forskjellige spørsmåal, som er oppe i tiden, særlig da paa oplysningsvæsenets omraade.»⁴⁶

Lærer Per Fokstad, fra Bonakas i Tana, var en pionér for bruk av samisk språk i skolen. På en konferanse i 1919 var han arkitekten bak en resolusjon som krevde a) at samisk skulle være undervisningsspråk de tre første skoleårene, b) at all religionsundervisning skulle foregå på samisk og c) innføring av norsk som fremmedspråk. Han fulgte opp ideene med en artikkel i 1923, og med

Figur 4.4 John Andreas Savio. En samisk kunstner

John Andreas Savio (1902–1938): «Kafferast 2/Káfestallan, 9/50.», håndkolorert tresnitt på papir. Savio var fra Bygøyfjord i Sør-Varanger. Han tok utdanning innen billedkunst på Statens Håndverks- og Kunstindustriskole i Kristiania. Han stilte ut for første gang i Paris i 1937. Han ble etter sin død anerkjent som av de en store samiske kunstnere. (Tekst etter Sigrun Rasmussen). Kunstverket tilhører Saviomuseet. Copyright: Saviomuseet, 2011.

en detaljert betenkning til *Den parlamentariske skolekommisjon* (1923–26). I 1937 foreslår han, sammen med rektor M. Bremer et «kulturinstitutt for samene». I 1961 fikk han Kongens fortjenstmedalje i gull. I 1948 deltok han i et underutvalg som leverte en *Tilråding om samiske skole- og opplysningsspørsmål* til *Samordningsnemnda for skoleverket*. I 1969 deltok han i stiftelsen av Norske Samers Riksforbund.⁴⁷

4.3 Tida etter 1945. Nye holdninger og nye tider for samekulturen?

4.3.1 Evakuering og gjenoppbygging

I gjenoppbyggingstida etter krigen var det lite oppmerksomhet rundt samiske spørsmål. Under krigen var Finnmark og Nord-Troms blitt brent som del av den «brente jords taktikk». Tvangsevakuering og krigsødeleggelser hadde fjernet både bygninger og fysiske kulturminner i Nord-Troms og Finnmark. Gamle relasjoner mellom mennesker ble brutt opp. Mange samer bosatte seg fast i Sør-Norge.

For samer innebar folkeforflytningen sørover møter med «enspråklige» norske samfunn. Etter

⁴⁵ Peder Borgen, *Samenes første landsmøte 6.–7. februar 1917*, (1997), Regnor Jernsletten, *Trondheimlandsmøtet 1917 og samebevegelsen* (1991).

⁴⁶ *Waren Sardne*, første utgave 1910, Nasjonalbiblioteket.

⁴⁷ John Gustavsen, *Per Fokstad: en foregangsmann blant samene* (Nordkalotten 1977), Odd Mathis Hætta, *Per Fokstad – portrett av en visjonær samisk pioner* (Karasjok 1999) og Per Fokstad, *Hvordan fornorskningen grep inn i mitt liv* (Kristiania 1917).

hjemkomsten og under gjenoppbyggingen ble det i større grad enn før nødvendig å beherske norsk. Under gjenreisningen ble det ikke tatt hensyn til at en stor del av befolkningen i Nord-Troms og Finnmark var samer. All kommunikasjon skjedde på norsk, og det ble tatt for gitt at det var nordmenn som man skulle forholde seg til i disse områdene. Ingen tiltak var dimensjonert i forhold til andre kulturer. For samer var det norsk som gjaldt. De fikk norsk forvaltning nærmere inn på livet på en annen måte enn før. Nå måtte du forstå norsk for å kunne forklare deg, og for å hevde dine interesser. Dermed måtte folk fortsatt forholde seg til fornorskningspolitikken, selv om den etter hvert ble formelt avskaffet som offisiell politikk. Gjenreisningen fremmet norsk som hovedspråk, som det du måtte snakke ute i samfunnet, mens samisk ble et «kjøkkenspråk».

Forsker Ivar Bjørklund⁴⁸ ved Universitetet i Tromsø har forsket på temaet gjenreisning og fornorskning. Han fant et klart skifte i folks preferanser. Etter krigen valgte mange samer å framstå som norske. De snakket ennå samisk, men språket ble ikke oppfattet som relevant. Norske skikker, norsk skolevesen og alt som tilhørte det moderne norske samfunn var i ferd med å bryte gjennom. Det er et skred som skjer når det gjelder formidling av norsk kultur og samfunnsliv i de samiske områdene de første årene etter krigen, sier Bjørklund. Han viste til at folketellingene gir eksempler på hvordan folk forlot sin samiske identitet mellom 1930 og 1950. I 1930 var flertallet i en kommune i Nord-Troms, 1200 personer, ikke-norsk (det vil si samisk eller kvensk). 20 år etterpå, i 1950, er det bare fem personer som svarer at de er ikke-norske (samisk eller kvensk).

Med utgangspunkt i Kåfjord kommune i Nord-Troms, har det vært bemerket at det kan se ut som om det på denne tiden skjedde en kollektiv beslutning om å slutte å lære barna samisk. I de fleste familier der dagligspråket før krigen var samisk, lærte barna som var født under krigen bare norsk, og dagligspråket ble norsk. Man fikk da den situasjonen at mens foreldre og besteforeldre hadde samisk som morsmål, og de eldste barna var tospråklige, lærte de yngste barna bare norsk, og dagligspråket ble etter hvert norsk. Det skjedde et språkskifte fra samisk til norsk hvor mange valgte å framstå som norske, i alle fall i noen sammenhenger. For mange samer ble fram-

tida oppfattet som et valg mellom samisk kultur eller en god levestandard.⁴⁹

4.3.2 Begynnende holdningsendringer hos nasjonale myndigheter

Etterhvert utviklet det seg en linje i offentlig politikk som brøt med den aktive fornorskningspolitikken. Viktige internasjonale strømninger hang sammen med FNs menneskerettighets-erklæring fra 1948. Den nedfelte seg i politisk bevissthet om kulturenes likestilling i mange land. Dette kan ha hatt betydning da samiske utdannings spørsmål for første gang ble behandlet i en offentlig innstilling i Norge. «Samordningsnemnda for skoleverket» ble oppnevnt i 1947. Innstillingen i 1948 innebar et brudd med fornorskninglinjen. Den foreslo å løse samiske skole- og språk spørsmål som et statlig anliggende. Stortinget behandlet en rekke konkrete tiltak, og det bredte seg en mer positiv interesse for samiske spørsmål.

Samekomiteen av 1956 utredet både prinsipielle spørsmål og konkrete tiltak for samene. Forslagene ble lagt fram i 1959. Komiteens innstilling rommet uttalelser og forslag til tiltak som skulle gjøre det lettere for samene å leve i sin kultur innenfor rammen av det norske samfunnet. En intensjon var å iverksette positive særfordeler for samene, slik som stipend-ordninger og skoleplasser. Det var også forslag om å definere indre Finnmark som et samisk kulturområde. Dette var første gang Stortinget behandlet samiske spørsmål på bred og prinsipiell basis. Det var stor motstand mot komiteens ideer. I stortingsbehandlingen i 1963 ble det sterkest tilslutning til de forslagene som gjaldt økonomisk og sosial utvikling. Støtte til samisk språk og kultur synes å ha falt folk vanskeligere for brystet. I de neste tiårene dreide samepolitikken seg således mye om sosialpolitikk og distriktsutbygging. Sosiale tiltak ble satt i gang i Tysfjord, så vel som i indre Finnmark. Man kan tenke seg at etterkrigstidas sosialdemokratiske ideer om solidaritet og samhold, som var innrettet på å bygge ned forskjeller i folket, gjorde det vanskelig å føre en politikk som tok sikte på å gi særlige fortrinn for samene.

4.3.3 Tiltak for å styrke samiske språk og samisk kultur

Etter hvert ble det satt i gang mange tiltak for å styrke og fremme samisk kultur i Norge. Det ble etablert organisasjoner, satt i gang kulturtiltak, og

⁴⁸ Ivar Bjørklund, *Fjordfolket i Kvænangen* (1985) og *Gjenreisning og fornorskning* (Ottar 1986 og NRK Sápmi 3.11.2014).

⁴⁹ Asle Høgmo, *Det tredje alternativ* (1986).

nye samiske institusjoner ble dannet. Slike tiltak er sett som en forutsetning for at det samiske samfunnet kan styrke sin evne til selv å ta igjen og videreutvikle sin kultur.

4.3.3.1 Noen viktige milepæler i arbeidet med å styrke samiske språk og samisk kultur:

Språk og skole:

- I 1936 startet den Samiske ungdomsskolen i Karasjok. Senere (1960-tallet) Den Samiske Folkehøgskolen (DSF).
- I 1936 kunne samisk igjen anvendes som hjelpespråk i undervisningen i enkelte skolekretser.
- Røros-samisk grammatikk av Knut Bergsland kom ut i 1946.
- Knut Bergsland og Israel Ruong utarbeidet i 1948 en felles norsk-svensk rettskrivningsnorm for nordsamisk. Den ble tatt i bruk fra 1951.
- Universitetet i Oslo underviste i samisk fra 1948.
- *Gaske-Nørjen Saemienskovle* /Sameskolen for Midt-Norge ble etablert i Hattfjelldal i 1951. (Det kan ses som en reetablering av Sameskolen i Havika, som var stengt fra 1940 til 1946, og ble nedlagt i 1951.) Her kunne man bruke morsmålet sitt på skolen, og få undervisning i sør-samisk språk.
- Bergsland og Hasselbrink utarbeidet en rettskrivningsnorm for sørsamisk i 1957.
- Innføring av samisk begynneropplæring i grunnskolen iverksatt fra 1967, med undervisning i samisk et par timer i uka i Karasjok og Kautokeino.
- Samisk gymnas i Karasjok etablert fra 1967
- I 1968 startet *Åarjel-saemiej skuvle* som grunnskole med internat på Snåsa. Her ble det også etablert en sørsamisk barnehage. Det er også tilbud om leirskoler for sørsamiske barn.
- Det videregående skoletilbudet i samiske fag ble fra 1970-årene utvidet ut over de statlige videregående skolene i Kautokeino og Karasjok.
- Fra 1974 fikk nasjonale læreplaner grunnleggende materiale om samiske forhold.
- Ella Holm Bull utarbeidet en ny rettskrivningsnorm for sørsamisk i 1976.
- Ved den nordiske konferansen i Jokkmokk i Sverige i 1953 ble det satt i gang et språkarbeid, som på begynnelsen av 1970-tallet resulterte i opprettelse av Samisk språknemnd. Arbeidet videreføres i dag gjennom Sámi Giellagáldu.
- Fra 1975 ble det i språkblandingsdistrikter anledning til å opprette egne samiske skolekretser etter foreldrenes ønske, med anledning til undervisning både i og på samisk.
- Knut Bergsland ga i 1982 ut boka *Sydsamisk grammatikk*.
- I 1985 fikk grunnskolelovens § 40 et tillegg om at barn i samiske distrikter skal få undervisning i eller på samisk på barnetrinnet. Elevene skulle selv velge om de ville ha samisk som fag på ungdomstrinnet.
- Drag skole i Tysfjord startet opp undervisning i lulesamisk i 1985.
- Høsten 1989 ble Samisk høgskole i Kautokeino etablert, med samiskspråklig lærerutdanning som det første tilbudet.
- 1993: Knut Bergsland & Lajla Mattsson-Magga: *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja*, Sydsamisk-norsk ordbok ble utgitt i 1993.
- I Ot.prp nr. 46 (1997–98) foreslås det at samene selv skal fastsette hvordan deres egen kultur skal formidles i læreplanene.
- I lov om grunnskolen og den videregående opplæringa fra 1998 ble det innført individuell rett for samiske elever til opplæring i samisk i grunn- og videregående skole. Elever i forvaltningsområdet for samisk språk, samt samiske elever i kommuner der det er minst 10 elever som ber om det ble gitt rett til opplæring på samisk.
- Lovverket har ved senere revisjoner gitt større plass for opplæring i samisk. Det er avholdt kurs i samisk som etterutdanning for lærere, og det er innført ordninger med permisjon med lønn for lærere til høyere utdanning i samisk. I 2000 avleverte et offentlig utvalg, nedsatt av KUF, NOU 2000: 3 Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner.
- Samisk språkråd etablert i Kautokeino i 1996.
- Det ble i 1997 utarbeidet et eget samisk læreplanverk – Det samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen, først og fremst for elever i forvaltningsområdet for samelovens språkre-gler.
- Samiske språksentra har hatt opplæringstilbud i samiske språk.
- Sametingets språkmotiveringsprosjekt 2001 – 2006: «Samisk språk i Svahken Sijte – Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skole».
- Samisk foreldrenettverk ble etablert for å fremme et godt samarbeid mellom hjem og skole, og skape gode læringsvilkår og – miljøer.

- Samisk språknemnd etablert som et organ for Samisk parlamentarisk råd. De 12 medlemmene representerer de forskjellige samiske språkene. Det gir ut tidsskriftet *Giellasáogat*.
- Den 27. april 2010 ble umesamisk ortografi godkjent av Samisk språknemnd, og den 26. februar 2014 ble den godkjent av Sametingets språknemnd i Umeå.
- Klaus Peder Nickel og Pekka Sammalahhti ga ut nordsamisk grammatikk i 2011.
- Ole Henrik Magga og Lajla Mattson-Magga utga i 2012 lærebok i sørsamisk grammatikk.
- Rapport om samisk forskning og høyere utdanning (Nils A. Butenscøn, 2012) «Langs lange spor» fremmet bl.a. forslag om samisk som akademisk språk.
- Regjeringens Handlingsplan for samiske språk, 2009.

Media:

- Det ble sendt nordsamiske sendinger i NRK Radio fra 1946 med 15 minutter pr. uke.
- Den norskspråklige samiske avisa «*Ságat*» kom ut fra 1950, og ble etablert som ukeavis i 1975, med hovedsete i Porsanger.
- I 1976 ble Sameradioen etablert i Karasjok med sendinger på nordsamisk.
- I 1970-årene var det samiske sendinger i NRK Radio på lule- og sørsamisk.
- En samiskspråklig avis, *Sámi Áigi*, ble startet opp av Norske Samers Riksforbund og Norges Reindriftsamers Landsforbund i 1979.
- I 1984 ble samiske sendinger i NRK Radio økt til 6 timer pr. uke.
- 2008: Avisa *Ávvir* etablert som nordsamisk-språklig avis, som en sammenslåing av avisene *Min Áigi* og *Áššu*.
- 2001: Felles nordiske daglige nyhetssendinger for det meste på nordsamisk på TV.

Organisasjonsdannelse og institusjonsbygging:

- Samenes nordiske samarbeid ble innledet ved den nordiske konferansen i Jokkmokk i Sverige i 1953.
- Nordisk Sameråd ble etablert i 1956, året for den andre samekonferansen, som et samarbeidsorgan for de forskjellige lands samepolitiske organisasjoner.
- Norges Reindriftssamers Landsforbund ble dannet i 1947 som en landsomfattende organisasjon for reindriftssamer.
- Samiid Searvi /Samisk selskap etablert som en lokal organisasjon fra 1948

- I 1968 ble Norske samers riksforbund dannet som en landsomfattende organisasjon. Her kunne bare samer være fullverdige medlemmer.
- Til Stortingsvalget i 1969 ble det stilt en egen sameliste.
- Samiske samlinger åpnet i Karasjok i 1972.
- Nordisk Samisk Institutt ble etablert i Kautokeino i 1974 med støtte fra Nordisk Ministerråd som en nordisk samisk forskningsinstitusjon.
- Samisk Utdanningsråd ble etablert i 1976 i Kautokeino.
- Hovedavtalen for reindriften av 1976 ga Landbruksdepartementet fullmakt til å forhandle med Norske Reindriftssamers Landsforbund om to-årige næringsavtaler for reindriften. Reindriftsloven av 1978 etterfulgte en eldre lov av 1933.
- Samene var med i dannelsen av Verdensrådet av urbefolkninger (WCIP) i 1975.
- I 1979 brøt Samenes Landsforbund ut fra Norske Samers Riksforbund, som et mer moderat samepolitisk alternativ.
- Nordisk Sameråd vedtok et samepolitisk program i 1980.
- 1992 Samisk kirkeråd etablert i Oslo.

Kultursentra, teater og festivaler og møteplasser⁵⁰

- Samisk Musikkfestival ble etablert i 1972 i Kautokeino.
- De samiske samlinger ble etablert i Karasjok i 1975.
- Samisk kunstnersenter ble etablert i 1987 (Kautokeino – Karasjok).
- Etablering av samiske museer og kultursentra: Saemien Sijte Snåsa 1980, Varanger samiske museum Nesseby 1982, Tana Museum 1985, Kautokeino bygdetun 1987, Sijti Jarng Hattfjelldal 1987, Gállogieddi samisk friluftsmuseum Evenes 1990, Árran lulesamisk senter Tysfjord, 1994, Savio-museet Sør-Varanger 1994, Ája samisk senter /senter for nordlige folk Kåfjord 1996, Kokelv sjøsamiske museum Kvalsund 1997, Várdobáiki samiske senter Evenes 2000, Sjøsamisk kompetansesenter Porsanger 2002, Øst-samisk museum Sør-Varanger 2008.
- Norsk kulturråd utviklet egne støtteordninger for samisk kultur.

⁵⁰ Sametingsrådet, *Samiske institusjoner og det sivile samfunn* (2008).

- Beivváš Samisk Teater etablert som fri samisk teatergruppe i 1981, med statsstøtte fra 1990.
- Sydsamisk teater ble etablert i 1985 i Mo i Rana
- Fra 1985 har samene kunnet foreslå kandidater til Nordisk Råds litteraturpris. Nils-Aslak Valkeapää fikk prisen i 1991.
- Riddu Riddu-festivalen ble etablert i Manndalen, Kåfjord i 1991.
- Márkomeannu musikkfestival ble etablert i Evenes i 1999.
- Mari Boine joiket under kronprinsbryllupet i Oslo domkirke i 2001.
- Samisk internasjonale filmfestival ble etablert i Kautokeino i 2003, og Internasjonalt samisk filmsenter i 2007.
- Stortinget vedtok i 1988 en paragraf i Grunnloven som grunnlovsfestet samenes rettigheter. Den lyder: «Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv». Dette er en overordnet rettsregel som både gir rettigheter til den samiske befolkning, og som innebærer en plikt for og et pålegg til den norske stat. Sameloven har samme formålsbestemmelse, og konkretiserer i nærmere detalj forordninger for at et slikt påbud kan etterleves. (Fra 2014 § 108 i GrL.)
- Sametinget ble opprettet i 1989 som et representativt organ for samene i Norge. Tinget ble åpnet av H.M. Kong Olav V.
- I 1990 ratifiserte Norge ILO-konvensjon nr. 169 fra 1989 Om urbefolkninger og stammefolk i selvstendige stater. Hovedprinsippet i ILO-konvensjon nr. 169 er urfolks rett til å bevare og videreutvikle sin egen kultur, og myndighetenes plikt til å treffe tiltak for å støtte dette arbeidet.
- Lovregler for bruk av samisk språk ble fremmet i 1990, og inkorporert i Sameloven.
- I 1990 ble politisk ledelse i Kommunal- og arbeidsdepartementet supplert med en samepolitisk rådgiver, og etter hvert en egen statssekretær for samiske saker.
- I 1993 ble flere tilskuddsordninger til samiske formål samlet under Kommunal- og arbeidsdepartementets budsjett, og overført til Sametingets forvaltning. Fagdepartementene skal fortsatt ha det faglige ansvar for samiske forhold innen sine felter. Sametinget ble en nettobudsjettert virksomhet fra 1999. Det arbeides fortsatt med en utvikling av hensiktsmessige rutiner i budsjettarbeidet mellom departementene og Sametinget.
- I 2005 underskrev Sametingspresidenten og Kommunalministeren en avtale om prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

4.3.4 Ny giv i arbeidet med samepolitikken på nasjonalt nivå

- Norsk Sameråd ble opprettet i 1964 som et rådgivende organ for statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter. Samerådet avga uttalelser i kultur- og næringsspørsmål.
- I 1975 ble Utviklingsfondet for de samiske bosettingsområder (senere Samisk utviklingsfond) etablert. Fondet skulle fremme tiltak av økonomisk, sosial og kulturell betydning.
- Norge ratifiserte i 1976 FNs konvensjon av 1966 om sivile og politiske rettigheter. Artikkel 27 verner minoriteter i forhold til negativ forskjellsbehandling, og gir grunnlag for en aktiv støtte i form av positive tiltak for minoriteten.
- I 1980 ble Kommunaldepartementet sentral samordningsinstans for samiske saker. Samerådets årsmeldinger skulle legges fram for Stortinget. Samerådet fikk noen utvidede fullmakter, bl.a. å fordele statlige midler til samiske organisasjoner, til samisk husflid og håndverk, samisk tolketjeneste, og midler til andre samiske tiltak.
- I 1980 ble det opprettet to utredningsutvalg; ett til å utrede samiske kulturspørsmål, og ett til å utrede samiske rettighetsspørsmål.
- Kulturutredningene ble avlagt i 1985 og 1987 (NOU 1985: 14 og NOU 1985: 24). De ga en bred behandling av samiske skole- og kulturspørsmål, herunder forslag om samisk språkløp.
- Samerettsutvalget avga sin innstilling i 1984 (NOU 1984: 18), med forslag om etablering av Sametinget, og en ny paragraf i Grunnloven om samene.
- Lov av 12. juni 1987 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), ble vedtatt etter forslag fra Samerettsutvalget.

4.3.5 Sametingets arbeid med språk og kultur

Da Sametinget startet sitt arbeid, så kunne det ikke ta utgangspunkt i en enhetlig samisk befolkningen med et ønske om å sette samepolitikk på dagsorden. Mange samer hadde brukt livene sine på å «kvitte seg med det samiske», slik fornorskingspolitikken hadde forventet av dem. Saker som angikk språk, undervisning, kulturminner og lignende, var nok bare et fåtall samer opptatt av.⁵¹

Sametinget måtte selv utvikle sine arbeidsformer, og samtidig skape kontakt og bygge tillit i det samiske folket. Sametingets lokalisering av deler av forvaltningen til flere steder i Sápmi, har nok betydd mye for kulturarbeidet og for styrking av samisk identitet lokalt. Sammen med samiske språksentra legger dette til rette for et godt lokalt arbeid for språk og kultur.

Sametinget arbeider kontinuerlig bl.a. for styrking av skole- og barnehagetilbudet til samiske barn, utgivelse og trykking av samiske læremidler, styrking av rettigheter på språkområdet, med mer. Samisk Høgskole har arbeidet for å fremme utviklingen av samisk språk, og for å formidle kunnskap om samisk litteratur, og har hatt tilbud om forskjellige fagutdanninger i en samisk ramme.⁵²

Arbeidet med sjøsamenes rettigheter framheves av mange som Sametingets viktigste sak, siden denne gruppen samer ble særlig hardt rammet av fornorskningspolitikken, og over flere generasjoner ble fratatt både sitt språk og sin forankring i samisk kultur.

Det har utviklet seg nye samarbeidsformer mellom Sametinget og Stortinget, Regjeringen, fylkeskommunene og kommunene. Til grunn for dette samarbeidet ligger den passus som ble tatt inn i Grunnloven den 27. mai 1988 om at det påligger de norske myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv, og avtalen om prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget fra 2005.

4.4 Er fornorskningen opphevet?

4.4.1 Har fornorskningen fått en ny form?

Det pekes ofte på at samer i dag har rettigheter og muligheter som tidligere generasjoner ikke hadde i forhold til å utøve og videreføre samiske språk og samisk kultur. Man kan tenke at nå er den bevisste statlige fornorskningspolitikken historie. Sametinget er en viktig aktør på den politiske arena, erkjennelse av samenes egenart og rettigheter er i ferd med å bli del av statlig politikk og forvaltning, og på lokalt nivå utvikles positive holdninger både til egen og andres samiske bakgrunn. Samtidig opplever samer at deres språk og kultur er på vikende front i samfunnet. Mange

uttrykker en bekymring⁵³. Selv om den offisielle fornorskningspolitikken etterhvert ble formelt «avviklet», har det ikke vært like lett å avvikle den stigmatiseringen og de diskriminerende holdningene som har fulgt i kjølvannet av den. De har ikke latt seg oppheve gjennom politiske vedtak. Historien har satt sine spor i form av tap av språk, tradisjoner og kunnskap om egen historie og bakgrunn, som vanskelig kan vinnes tilbake.

Dagens samiske samfunn har fått det norske storsamfunnet og det internasjonale samfunnet mer direkte inn på livet enn tidligere. Samene møter den norske kulturen overalt hvor de ferdes. De må kontinuerlig forholde seg både til sin egen kultur og til majoritetskulturen, og må gjøre valg i henhold til dette. Som flerkulturelle må de beherske et vidt spekter av normer og regler, og språklige uttrykksmåter. De færreste nordmenn reflekterer over dette.

4.4.2 Boligaksjonen – både hjelp og fornorskning?

I 1969–70 jobbet Institutt for samfunnsforskning ved Universitetet i Oslo med å kartlegge sosiale forhold i indre Finnmark, og å vurdere tiltak. Boligaksjonen for Indre Finnmark kom på begynnelsen av 70-tallet. Forsker Per Mathisen, arkitekt Kjell Borgen og sosionom Regnor Solbakk jobbet med å kartlegge boligbehovet, hvem som trengte boliger, og hvilke typer boliger det var behov for. Dette betydde raske omstillinger for befolkningen. I 1974 ble Solbakk intervjuet i Sosionomen (Kalvemo1974) om de sosiale problemene i samiske områder. Han kritiserte boligaksjonen for å være ensidig og styrt utenfra. Han var redd for at den samiske befolkningen skulle bli avhengig av noe de ikke hadde oversikt over. Boligene skulle bygges på anviste boligfelter, det ble økte boligutgifter, og folk ble avhengige av pengeinntekter. I dette lå en forandring av samers levemåte. Solbakk etterlyste et utvidet fokus der samiske interesser selv var med på å drøfte samfunnsmessige spørsmål i et større perspektiv.⁵⁴

Gjennom boligaksjonen skjedde en storstilt sentralisering av fjordfolk til Drag i Tysfjord. Hellemofjorden som da var kjerneområde for lulesamisk bosetting, ble definert som fraflyttingsområde. Offentlige investeringer i fjordene stanset, og det ble mindre muligheter til å få banklån, både til næringsvirksomhet og boliger. Flyttingen til

⁵¹ Ole Henrik Magga, *Sametingets 25 år*, (foredrag Sametinget 21. oktober 2014).

⁵² Sametingets virksomhet går fram av Sametingets hjemmeside (www.samediggi.no).

⁵³ Solstad (red.) *Kunnskapsløftet samisk* (2012).

⁵⁴ Jan Erik Henriksen, *Samisk sosialt arbeid – fra ildsjeler til institusjonalisering?* (Høgskolen i Alta 2005).

Drag førte for mange til at samisk språk og kultur måtte vike for norsk språk og kultur. Gjennom den alminnelige sentraliseringen på 1960–70-tallet ble samene integrert i den norske befolkningen. De framsto nå som en minoritet i Tysfjord.

4.4.3 Naturbruk, identitet og norske regler

Det er i flere sammenhenger slått fast at endringer av næringslivet mot en yrkesspesialisering (eneyrke), har vært fremmed for samisk tenkning og væremåte. Slike samfunnsendringer har i liten grad blitt identifisert som fornyingsprosesser.

Lina Gaski⁵⁵ har sett på sammenhengen mellom bruk av natur og samisk identitet. Hun peker på at det har vært et uformelt lokalt system for ressursforvaltning og naturbruk som innbyggerne i et bygdesamfunn har kjent og forholdt seg til. Det har altså vært uformelle lokale forvaltningssystemer for utmarksressurser. Gaski sier:

«Men bruken av utmarka dreier seg ikke bare om høsting av bestemte ressurser. Like viktig er det at forholdet til natur og landskap er relevant for konstituering av identitet og tilhørighet. Et nærområde er ingen nøytral størrelse, men er med på å gi en følelse av tilhørighet gjennom de erfaringene og opplevelsene man har fått ved å vokse opp nettopp på dette stedet. Man lærer å bli kjent i skogen og på fjellet gjennom andre, gjennom familiemedlemmer. Og i tillegg til opplevelser og hendelser i nærområdet man sjøl er en del av, blir man gjennom andre gjort kjent med det tidligere generasjoner har opplevd i det samme landskapet.» (...) Det å berge seg i utmarka forutsetter kunnskaper man får ved å tilhøre akkurat dette stedet, denne bygda. Å bli kjent og ferdes i et landskap innebærer å delta i et sosialt og historisk fellesskap, noe som gir identitet og forankring.»

Folk føler at de bruker områder som tilhører bygda som et kollektiv. For samer kan det nok være vanskelig å sette ord på dette når de skal bruke norsk språk, for eksempel i en rettslig sammenheng.⁵⁶ På samisk legges det stor betydning i begrepet «birgejupmi» (nordsamisk) – det å greie seg i utmarka, i naturen. Det er også satt lys på

den tilknytningen som slike lokale forvaltningsregimer har til religion og religiøse forestillinger.⁵⁷

Tidligere hadde man i større grad et system hvor alle var del av samme helhet. Man byttet varer – for eksempel salt fisk mot kjøtt. Fastboende kunne ha matrein og kjørerrein. I utmarka hadde forskjellige familier sine egne områder for fiske og fangst, med gamme for overnatting. Reindriftsloven av 1893 slo fast at «kun de nomadiserende lapper» skulle drive reindrift. I 1978 fjernet man siste rest av regler som tillot fastboende å ha rein. «Sytingsrein» (stort sett brukt om rein som tilhørte fastboende samer, og som ble passet av reindriftssamer. Sytingsrein inngikk som en del av det tradisjonelle verdde-systemet) ble ikke lenger tillatt, det ble stilt spørsmål ved «verdde-institusjonen» («vennskap- og handelsrelasjoner mellom grupper av samer med utveksling av varer og forskjellige goder). For reindriftsutøvere kunne dette fungere som en sosial isolasjon i forhold til resten av bygda, og de fastboende ble fratatt deler av sin økonomi. Mange opplevde at sosiale bånd ble revet over, og samisk samfunnsorganisasjon ble endret. Man begynte mer generelt å stille spørsmål ved fastboendes tilstedeværelse i utmarka. Hvordan påvirker dette folks følelse av identitet? Sandvik har konstatert at lokalbefolkningen i Finnmark alltid har ment at den har rett til å nyttiggjøre seg fornybare ressurser i naturen.⁵⁸ Man kan spørre: hvilke øyne skal vurdere hva som er riktig kunnskap og bruk av natur?

4.4.4 Kulturell revitalisering og samiske livserfaringer

Ifølge etterkrigstidas syn på to- og flerspråklighet, så skulle bruk av samiske språk i skolen kun fungere som et pedagogisk hjelpemiddel, og ikke som en styrking av bruken og utviklingen av samiske språk. Den menneskelige hjerne ble nærmest oppfattet som en container med begrenset kapasitet til å håndtere flere språk samtidig.⁵⁹ Det har tatt lang tid å endre disse oppfatningene. Språkkinnlæring foregår annerledes når barn vokser opp med to eller flere språk. Lærere og helsepersonell må forholde seg til dette. Samiske foreldre

⁵⁷ Jens Ivar Nergård, *Det skjulte Nord-Norge* (1994).

⁵⁸ Jfr. Sandvik i Vedlegg 1 til NOU 1997: 4 *Om oppfatninger av retten til bruk av land og vatn i Finnmark fram mot slutten av 1960-åra*.

⁵⁹ Jon Todal, *Samisk språk i Svahken Sijte* (2007), Tove Skutnebb-Kangas, *Bilingualisk or not – the education of minorities* (Clevedon, Avon 1984), Kamil Øzerk *Om tospråklig utvikling* (1992).

⁵⁵ Lina Gaski, *Ressurser og rettigheter sett i et lokalsamfunns perspektiv* (1999) og *Landskap og identitet* (2000).

⁵⁶ Wenke Brenna, *Samene i rettssystemet* (2005).

har lenge opplevd å få råd av helsepersonell om å lære sine barn bare ett språk.⁶⁰

I dag har synet på flerspråklighet endret seg. Man vet nå at flerspråklighet kan styrke det kognitive potensialet. Flerspråklige personer kan være svært kreative, de kan ha bedre språklig bevissthet, og være bedre i stand til å oppfatte og prestere i for eksempel andre fag som matematikk.⁶¹

I en kartlegging av folkeskolene på 1950-tallet fant skoledirektøren i Nordland at i fem av 17 skoler i Tysfjord hadde mange av elevene svært dårlige ferdigheter i norsk språk. De ble likevel møtt av en skole som ikke hadde kjennskap til samisk språk og kultur. Man rettet seg etter skolens planverk og lærebøker, enten elevene kunne norsk eller ikke. For mange av de samiske elevene ble det organisert spesialundervisning.

Med utgangspunkt i den kunnskap som barna trengte for å greie seg i naturen, i et yrkesliv i lokalsamfunnet, og i det samiske samfunnet, så kan man forstå at mange foreldrene oppfattet skolen som et fremmedelement og som et fornorskingsredskap. Skolen videreførte ikke den kunnskap barna trengte for å delta i arbeids- og familielivet, og som foreldre så som nødvendig for å føre samisk livsform videre.

Det har vært et aktuelt spørsmål for mange samiske foreldre: Hvordan skal man sikre opplæring i samiske språk, når de som foreldregenerasjon ikke selv kan bringe dette videre til neste generasjon?

Samiske barns og foreldres opplevelser av opphold på lokale skoler eller internatskoler har ikke vært entydige.⁶² Tidligere valgte mange foreldre å sende barna på internatskole slik at de kunne «unnsnippe» den lokale skolen, hvor de enten ble mobbet for å være samer, eller stadig vekk måtte redegjøre for sitt eget og foreldrenes valg av det å være same. På den lokale skolen lærte de heller ikke noe om sin egen kultur og sitt eget språk. Alternativt kunne foreldrene sende barna fra seg til en skole og et internatliv som de selv hadde hatt et smertefullt forhold til.⁶³ Slik kunne barna sikres en opplæring i samisk språk og kultur, som foreldregenerasjonen selv var blitt fratatt.

⁶⁰ NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*.

⁶¹ NRK Sàpmi, v/ Dan Robert Larsen, *Flerspråklighet gjør deg smartere* 26.03.2013.

⁶² Svein Lund, *Samisk skolehistorie*, bd 1–6, 2003 – 13.

⁶³ Ingrid Tjelle, *Bortsendt og internert, møter med internatbarn* (2000).

Nye løsninger knyttet til internett og sosiale media legger til rette for at elevene kan få fjernundervisning hjemme. De kan møte språksamlinger hvor de kan praktisere språket sammen med andre barn. Det er ennå ikke systematisk undersøkt i hvilken grad et slikt skoletilbud kan erstatte eller supplere det skoletilbudet som ligger i internatskolens opplæring i språk og kultur. Særlig i spredtbygde områder har det vist seg at internatskoler har virket identitetsbyggende og skapt samhold over store avstander.

De siste åra har det vært gjort mye for å ta vare på og revitalisere samiske språk. Sametinget har hatt en sterk satsing på opplæring i barnehage og skole. Betydningen av samiske barnehager for språkopplæringen kan ikke understrekes sterkt nok. Situasjonen i dag kan være at barna hjelper foreldrene til å bli aktive språkbrukere. Dette er ofte de samme voksne som selv ikke har fått lære sitt morsmål.

Ifølge opplæringsloven § 6 har samiske elever rett til opplæring i samisk språk uansett hvor de bor i landet. De elevene som bor i et samisk distrikt har rett til opplæring i og på samisk. Her har elevene altså rett til opplæring i andre fag på samisk.⁶⁴ Oversikt over elever med opplæring i samisk finnes hos Utdanningsdirektoratet, og i rapportserien «Samiske Tall forteller» fra Faglig Analysegruppe for samisk statistikk.

4.4.5 Kan man «gjeninnsette» en kultur?

Myndighetenes fornorskingspolitikk var innrettet på å assimilere den samiske befolkningen. Assimilasjon kan betegnes som «vellykket» når samer som prøver å oppnå norsk identitet, blir oppfattet som norske av andre. Eidheim⁶⁵ har pekt på at det kan skje en assimilering av hele bygder, eller ved at folk flytter til distrikter der etnisk bakgrunn ikke spiller så stor rolle i samhandlingen. Da blir det lettere å skjule samisk væremåte og fremheve det som er forbundet med norsk oppførsel. I samiske områder skjedde et slikt språkskifte blant mange samer fra samisk til norsk som hovedspråk over lang tid. Mange ønsket å framstå som norske i stedet for samiske. Vi vet imidlertid lite om hvordan dette har påvirker samer og den samiske kulturen i nyere tid.

Det er viktig å være klar over at selv om mange samer valgte norsk språk til sine barn, så

⁶⁴ *Opplæringsloven § 6*, og *Samisk opplæring* fra Utdanningsdirektoratet.

⁶⁵ Harald Eidheim, *Aspects of the lappish minority situation* (1971).

er ikke dette ensbetydende med at de forkastet samisk kultur og identitet. Derfor er det mange samer som har en trygg samisk identitet, men som er norsktalende. Fornorskning trenger ikke bety assimilering. Språklig og kulturelle trekk kan være borte, uten at det skjer en endring i tilskrivning av identitet.

I dag er det ulike grupper av samer som på forskjellig vis føler at de har mistet deler av sin kultur og sitt språk. Mange av disse føler at de har en tilknytning til samisk kultur, selv om de ikke deltar i samisk foreningsliv, går i kofte, osv. Diskusjoner om samisk revitalisering og modernisering har ofte blitt ført med et blikk på den sjøsamiske befolkningens situasjon. Pedersen og Høgmo⁶⁶ har slått fast at «det tapte» ikke kan gjeninnsettes i sin opprinnelige form. Hvordan kan man ta tilbake en sjøsamisk kultur i et samfunn der den sjøsamiske kulturen ikke lenger er synlig, og alt rundt en framstår som norsk? Folk med sjøsamisk bakgrunn sier at de ikke vet hva dagens sjøsamiske kultur skal være. Selv om de erkjenner at de bærer kulturen med seg; at den «sitter i kroppen», så har de ingen kategorier eller begreper å hjelpe seg med. Dersom man går ut fra at kultur blir til og manifesterer seg gjennom sosial praksis, hvilken praksis har dagens sjøsamere å vise til? De kan ønske å erkjenne seg selv som samer, men hva slags samer er de?⁶⁷

Antropolog Astri Dankertsen vil ha aksept for det hun kaller «gråsome-identitet». Hun er opptatt av at folk skal akseptere samer som ikke passer inn i de mest vanlige definisjoner av hva en same er. Dankertsen har intervjuet samer om tapsopplevelser og utfordringer i forhold til det å være same. Hun ser på hvordan folk prøver å forsone seg med fortiden og tidligere generasjoners valg

bort fra samekulturen, og foretar vurderinger av hvordan dette fungerer i en hverdag som er preget av både norsk og samisk tilstedeværelse.⁶⁸ Samer i dag kan oppleve at de står utenfor de mer etablerte samiske fellesskapene, mens de samtidig har noe samisk i sin fortid og nåtid som de ønsker å gi uttrykk for. Dette preger folks relasjoner i lokalsamfunnene, og det påvirker deres helse. «God helse handler om å få aksept for sin identitet, enten du er reindriftssame, by-same eller gråsome-same», sier Dankertsen. Samisk identitet henger sammen med den tilhørighet til det samiske den enkelte selv føler, og i hvilken grad vedkommende har akseptert seg selv som same. Melankoli knyttes til en kultur som man er redd for å miste, og til det å måtte leve med de valg som er tatt av tidligere generasjoner.

Det ligger et samisk «merarbeid» i det å stadig vekk skulle svare for det at man velger å være same. Det å tilpasse seg norske forhold og betingelser innebærer et ekstra arbeid for samer, som i utgangspunktet ikke er synlig for ikke-samer.

Er det mulig å tenke seg et samisk samfunn uten fornorskning? Kan man se for seg en situasjon med samisk kulturell og språklig kontinuitet, uten behov for diskusjoner om kulturell og språklig rekonstruksjon og forsoning? Vil det være fruktbart å se for seg et slikt scenario i dagens diskusjoner om kulturell og språklig revitalisering? Man må nok uansett ta høyde for påvirkning fra andre språk og kulturer. Samisk er en minoritet, med behov for særlige tiltak for å bevare og videreføre språk og kultur, slik dette er uttrykt i den norske grunnloven. Diskusjoner og tiltak må uansett ta utgangspunkt i hvordan samisk språk og kultur kan utvikles videre på egne premisser.

⁶⁶ Paul Pedersen og Asle Høgmo, *Såpmi slår tilbake* (2012) s. 20.

⁶⁷ Se for eksempel Paul Pedersen og Torill Nyseth, *Citysaami. Same i byen eller bysame?* (2015), Mer om sjøsamenes situasjon hos Einar Eytorsson, *Kampen om fjordressursene* (2008).

⁶⁸ Astri Dankertsen, *Samisk artikulasjon: Melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag* (Dr. grad Tromsø 2016). Dankertsen undersøker i sin dr. avhandling hvordan tap og forsoning artikuleres i pågående og daglige forhandlinger i lule- og markasamiske områder i dag.

Kapittel 5

Samiske språklige rettigheter i henhold til folkeretten

Utarbeidet av Professor Mattias Åhren¹

5.1 Innledning

Folkerettslige bestemmelser som har relevans for hvilke språklige rettigheter samene i Norge har, er av så vel kollektiv som individuell natur. Dels har det samiske folket en kollektiv rett til å forvalte – eller bestemme over – det samiske språket. Relevant rettighet her er først og fremst selvbestemmelsesretten, men også retten til konsultasjon. I tillegg har samiske individer rett til å lære seg språket sitt og å bruke det – både i muntlig og i skriftlig form. Denne retten har rot i retten til ikke-diskriminering, men utfylles av andre rettigheter, slik som de kulturelle.

Nedenfor blir det innledningsvis redegjort for betydningen av de kollektive rettighetene til selvbestemmelse (når den utøves av urfolk) respektive konsultasjon. Deretter beskrives samiske individers språklige rettigheter. Som allerede antydnet, legges det et stor fokus på retten til ikke-diskriminering, da denne er grunnlaget for samiske språklige individuelle rettigheter i henhold til folkeretten. I tillegg blir utfyllende rettigheter slik som retten til kultur og det europeiske regelverket om minoritetsgruppers² språklige rettigheter også beskrevet. I denne sammenhengen blir også ordningen med det såkalte samiske forvaltningsområdets forenlighet med folkeretten, berørt.

¹ Utredningen er skrevet av Mattias Åhren ved Det juridiske fakultet, Uit Norges arktiske universitet på oppdrag fra utvalget. Originalspråk er svensk.

² Urfolks- og minoritetsindividers språklige rettigheter i henhold til folkeretten skiller seg ikke nevneverdig fra hverandre, og regelverket for minoritetsindividers språklige rettigheter er utvetydig like anvendelig på urfolksindivider. Når det nedenfor refereres til minoritetsrettigheter, blir det derfor ikke i hvert enkelt tilfelle påpekt at retten også gjelder for urfolksindivider. (Retten til å forvalte språket i henhold til selvbestemmelsesretten er likevel en rettighet som bare tilhører urfolk i egenskap av folk, og ikke minoritetsgrupper.)

De språklige rettighetene som samene i Norge er i besittelse av, får betydning innenfor en rekke samfunnsområder. Til dels oppstår det spørsmål om i hvilken utstrekning det samiske folket eier retten til å forvalte det samiske språket. Når det gjelder samiske individers språklige rettigheter, aktualiseres dels retten til å få opplæring i og på det samiske språket, og dels retten til å bruke det samiske språket innenfor områder slik som overfor administrative myndigheter og domstoler, og innenfor helse- og omsorgssektoren. Etter den allmenne redegjørelsen over innholdet i relevant folkerett, blir det beskrevet hvilke konkrete forpliktelser denne stiller innenfor de nevnte områdene når det gjelder samenes språklige rettigheter.

5.2 Selvbestemmelsesretten

Historisk – og inntil ganske nylig – forsto folkeretten med «folk» utelukkende summen av innbyggerne i en stat (eller et territorium). Da var selvbestemmelsesretten (i et demokrati) utelukkende en rett for samtlige medborgere i et land til å delta i landets politiske liv (dvs. å stemme og å stille til valg) på like vilkår som andre medborgere i landet.

I senere tid har imidlertid folkerettens forståelse av «folk» utviklet seg. Denne aksepterer i dag utvetydig at også urfolk utgjør «folk» – også i folkerettslig betydning – men da «folk» ikke definert som befolkninger som deler en stat, men i stedet befolkninger med felles etnisk og kulturell identitet – noe som normalt inkluderer en språklig sådan. At så er tilfellet, kommer til uttrykk i FNs Urfolksdeklarasjon (UNDRIP) art. 3, som anfører at «[i]ndigenous peoples have the right to self-determination», og også i en rekke andre folkerettskilder, inklusive omfattende praksis fra FNs Menneskerettskomité (MRK).³

At urfolk, herunder det samiske folket, utgjør folk med rett til selvbestemmelse, er dermed klart. Hva som omfattes av denne retten når den skal anvendes ikke på summen av innbyggerne i

en stat, men snarere på en del av statens befolkning, er derimot mindre tydelig. Det er likevel klart at retten ikke kan være begrenset til en rett for medlemmer av urfolksgruppen til å delta i landets politiske liv på like vilkår som andre medborgere. En slik rett har jo urfolksmedlemmene allerede gjennom sine individuelle sivile og politiske rettigheter, dermed blir en slik forståelse av selvbestemmelsesretten meningsløs. Selvbestemmelsesretten skal snarere utøves kollektivt gjennom autonomi og selvstyre, med urfolkenes egne politiske institusjoner som fremste agent.⁴

Videre kan det med rimelighet fastslås at selvbestemmelsesretten er noe «mer» enn en rett til konsultasjon. Hvis ikke, hadde det vært meningsløst å, slik det har skjedd – etter tiår med diskusjoner – bekrefte at urfolk, *i tillegg til* konsultasjonsretten, har en selvbestemmelsesrett. Og noe «mer» i denne sammenhengen får forstås som en reell rett til å bestemme selv, i hvert fall i visse situasjoner. Til forskjell fra konsultasjonsretten, som utelukkende er en prosessuell rett, er derfor selvbestemmelsesretten først og fremst en materiell rett, som i visse tilfeller gir urfolk rett til det siste ordet i en beslutningsprosess, til og med mot statens (eller majoritetsbefolkningens) vilje. Stort mer veiledning enn dette gir imidlertid ikke de eksisterende folkerettskildene. Det er i dag derfor vanskelig å bestemme i hvilke tilfeller urfolkets posisjon har forrang foran statens. Men det kan i hvert fall argumenteres for at spørsmålets relative vekt for urfolket respektive majoritetsbefolkningen skal ha betydning her. Hvis spørsmålet med andre ord har stor vekt for urfolket, og samtidig mindre vekt for majoritetsbefolkningen, bør urfolkets selvbestemmelsesrett være omfattende, og omvendt.⁵

5.3 Retten til konsultasjon

Som anført er retten til konsultasjon, i motsetning til selvbestemmelsesretten, utelukkende en rett til

³ For en redegjørelse over de folkerettskilder som bekrefter at det i dag utvetydig følger av internasjonal sedvanerett at urfolk er innehavere av selvbestemmelsesretten, se Åhrén, *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*, avsnitt 5.7, med kildehenvisninger.

⁴ Jf. UNDRIP art. 4 og 5.

⁵ Når det gjelder forskjellen mellom selvbestemmelsesretten og retten til konsultasjon, og for en utdypning av argumentet at spørsmålets relative vekt for urfolket respektive majoritetsbefolkningen bør ha betydning i bedømmelsen av omfanget til selvbestemmelsesretten, se videre Åhrén, *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*, avsnitt 6.2 og 6.3, med kildehenvisninger.

å delta i en beslutningsprosess. Urfolk har rett til å forvente at staten opptrer redelig og korrekt i beslutningsprosessen, og gjør sitt ytterste for å nå frem til en konsensusløsning.⁶ Men uten hensyn til denne forpliktelsen, og uansett om staten anstrenger seg for å finne en felles posisjon, er konsultasjonsrettens natur slik at når det ikke nås frem til noen konsensusløsning, er det statens posisjon som alltid blir rådende. Rimeligvis må likevel også i henhold til konsultasjonsretten statens plikt til å anstrenge seg for å nå frem til en konsensusløsning og å vurdere urfolkets posisjon, være særlig omfattende i spørsmål som har fundamental vekt for det aktuelle urfolket.

5.4 Retten til ikke-diskriminering

Retten til ikke-diskriminering er en grunnpilar i menneskerettssystemet, og anses allment å ha status som *jus cogens*, som innebærer at det ikke kan lages noen folkerettsnormer som strider mot denne retten.⁷ Da retten til ikke-diskriminering ble innlemmet i det moderne menneskerettssystemet etter dannelsen av FN, krevde denne retten «bare» likebehandling av analoge situasjoner. Det var tilstrekkelig at staten leverte en form for samfunnstjenester, så lenge alle medborgere, uansett kulturell bakgrunn, hadde tilgang til disse. Denne forståelsen av ikke-diskriminering kan i en norsk/samisk kontekst illustreres med følgende eksempel: det er tilstrekkelig at Norge tilbyr et utdanningssystem, basert på den norske kulturen, inklusive det norske språket, så lenge alle barn, norske som samiske, har lik tilgang til utdanningen. Som professor og tidligere medlem av FNs Rasediskrimineringskomité (CERDK) Patrick Thornberry har uttrykt det, var FNs Rasediskrimineringskonvensjon (CERD) på tidspunktet da den ble vedtatt «dedicated to eliminating discrimination [as conventionally understood] rather than positively recognizing diversity».⁸

De seneste tiårene har det imidlertid skjedd en utvikling med den konsekvens at rettferdighetsbegrepet har antatt ytterligere en dimensjon. Politisk filosofi og folkeretten har kommet til å

⁶ Se for eksempel ILO 169 art. 6.2 og UNDRIP art. 19.

⁷ Antonio Cassese, *International Law* (2 oppl.), s. 65; Ian Brownlie, *Principles of Public International Law* (6 oppl.), s. 489.

⁸ Patrick Thornberry, «The Convention on the Elimination of Racial Discrimination, Indigenous Peoples and Caste/Decent-based Discrimination», i Joshua Castellino and Niamh Walsh (red.), *International Law and Indigenous Peoples*, s. 18.

akseptere at den begrensede forståelsen av retten til ikke-diskriminering som er beskrevet ovenfor, eller til rettferdighet om man vil, i praksis innebærer at minoritetskulturer diskrimineres, da de ikke gis samme mulighet til å overleve og utvikles som majoritetskulturen. I forlengelsen risikerer et slikt syn på rettferdighet å føre til at medlemmer av minoritetskulturer mister sin kulturelle identitet og assimileres inn i majoritetsbefolkningen.⁹

Som en følge av denne innsikten har den folkerettslige forståelsen av retten til ikke-diskriminering som har blitt anført, blitt utviklet og fått ytterligere en betydning, i tillegg til den konvensjonelle som er beskrevet ovenfor. Retten til ikke-diskriminering krever ikke lenger bare likebehandling av like situasjoner. I tillegg må stater forskjellsbehandle de som har en annen kulturell bakgrunn enn majoritetsbefolkningen. Den utviklede forståelsen av retten til ikke-diskriminering blir godt illustrert i den Europeiske menneskerettighetsdomstolens (EMD) dom i *Thlimmenos v. Greece*. Her noterte domstolen innledningsvis at «[t]he Court has so far considered the right [to non-discrimination] . . . violated when States treat differently persons in analogous situations without providing an objective and reasonable justification». EMD gikk deretter videre og slo fast at denne«. . . now considers that this is not the only facet of the [right to non-discrimination]. The right not to be discriminated against . . . is also violated when States without an objective and reasonable justification fail to treat differently persons whose situations are significantly different.»¹⁰

Her kan også nevnes hvordan CERDK på liknende måte har utviklet synet på den rett til ikke-diskriminering som kommer til uttrykk i CERD. CERDK noterte innledningsvis at da CERD ble vedtatt, så innebar retten til ikke-diskriminering, på linje med det som er redegjort ovenfor, uenkelig bare et krav om likebehandling av like situasjoner. Samtidig betonet likevel Komitéen at CERDK er et levende instrument som må forstås i lys av endrede forståelser av rettferdighet.¹¹ Deretter har CERDK gradvis utviklet forståelsen av den retten til ikke-diskriminering som kommer til uttrykk i CERD, og til slutt landet på at «[t]he

Committee has also observed that the application of the principle of non-discrimination requires that the characteristics of groups be taken into consideration.»¹²

For å oppsummere så omfatter retten til ikke-diskriminering (eller til rettferdighet) i henhold til dagens folkerett ikke bare et krav om likebehandling av like situasjoner. I tillegg må en stat særbehandle de som er kulturelt forskjellige fra majoritetsbefolkningen.¹³ Denne andre dimensjonen av diskrimineringsforbudet er åpenbart en svært annerledes rett sammenliknet med den første. Der den første dimensjonen i sin forlengelse førte til assimilering, omfatter den andre et krav om at stater sikrer at bl.a. urfolksindivider kan bevare sitt kulturelle særpreg på permanent basis. Hvis vi går tilbake til eksempelet ovenfor, er det ikke lenger ikke-diskriminering at Norge tilbyr et utdanningssystem basert på den norske kulturen inklusive det norske språket, så lenge alle barn, norske som samiske, har samme rett til denne utdanningen. Nå er det i stedet ikke-diskriminering hvis Norge tilbyr et utdanningssystem som er tilpasset til norske forhold til norske barn, og et utdanningssystem basert på den samiske kulturen, inklusive det samiske språket, til samiske barn. Som Professor Hurst Hannum bemerket; «[a] fundamental state obligation under international human rights norm is to eliminate discrimination, not to destroy all differences.»¹⁴

Eksempelet ovenfor er hentet fra utdanningssektoren, men den beskrevne forståelsen av den fundamentale retten til ikke-diskriminering er like gjeldende innenfor alle samfunnsområder. På den måten er retten til ikke-diskriminering grunnlaget for stort sett alle rettigheter som samiske individer innehar, inklusive de språklige.

For å oppsummere, fører det som er anført ovenfor frem til følgende generelle norm som må være utgangspunktet ved bedømmelsen av hvilke språklige rettigheter samene har innenfor hvert samfunnsområde: Det følger av retten til ikke-diskriminering at samene har rett til å behandles annerledes enn majoritetsbefolkningen, og derfor som hovedregel har rett til å bruke det samiske

⁹ Se for eksempel Will Kymlicka, *Contemporary Political Philosophy*, særlig kap. 8.

¹⁰ *Thlimmenos v. Greece* (2001) 31 EHRR 411 44.

¹¹ E Communication (*Hagan v. Australia*), Comm 26/2002, UN Doc A/58/18, Annex III, Sec A, 7.2. For en redegjørelse over hvorfor de posisjoner FN's overvåkningsorganer for menneskerettigheter (*treaty bodies*) inntar er relevante folkerettskilder, se Åhrén, *Indigenous Peoples Status in the International Legal System*, s. 74.

¹² General Recommendation No 32: The Meaning and Scope of Special Measures in the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, CERD/C/GC/32, para. 8.

¹³ Det kan bemerkes at intern norsk rett i alt vesentlig har akseptert denne forståelsen av diskriminering. Se diskrimineringsloven § 6, og jfr. §§ 7 og 8.

¹⁴ Hurst Hannum, *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights* (rev. oppl.), s. 476.

språket internt, men også eksternt innenfor hvert samfunnsområde. Norge har en positiv forpliktelse til å sørge for at denne retten blir realisert.

5.5 Modifisering av hovedregelen – økonomiske og praktiske realiteter; også om det samiske forvaltningsområdet og de mindre brukte samiske språkformene

5.5.1 Økonomiske og praktiske realiteter og omfanget av Norges forpliktelse til å realisere samiske språklige rettigheter

Ovenfor trekkes konklusjonen at samene har rett til å bruke sitt eget språk innenfor samtlige samfunnsområder, og at Norge har en positiv forpliktelse til å sørge for at de kan gjøre det. Men selv om dette er utgangspunktet for bedømmelsen av hvor omfattende de samiske språklige rettighetene er innenfor hvert samfunnsområde, så er det åpenbart at Norge ikke kan være forpliktet til å sørge for at alle samer kan bruke det samiske språket i alle sammenhenger. Det ville stilt urimelige krav til bruk av økonomiske ressurser og opplæring i samisk for ansatte i administrasjon osv.

Språklige rettigheter faller inn under kategorien kulturelle rettigheter. Som det blir redegjort for nedenfor,¹⁵ kommer unektelig retten til kultur til uttrykk også i FNs Konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) art. 27, men retten hører hovedsaklig, slik det fremgår allerede i tittelen, hjemme under FNs Konvensjon om økonomiske, kulturelle og sosiale rettigheter (ØSK). Denne konvensjonen aksepterer at økonomiske ressurser og praktiske realiteter påvirker i hvilken utstrekning de rettigheter som kommer til uttrykk i konvensjonen, kan realiseres.¹⁶ Det medfører at hovedregelen som er beskrevet ovenfor, må modifiseres i den grad at tettheten og antallet av de som ønsker å bruke og/eller lære seg det samiske språket, påvirker Norges forpliktelse til å iverksette tiltak for at så skal kunne skje. Jo flere som ønsker å bruke og/eller få undervisning i og på samisk i et område, desto større forpliktelse har Norge til å tilføre ressurser for å imøtekomme slike ønsker og behov. Denne konklusjonen finner ytterligere støtte i bl.a. UNDRIP art. 14.3, i Den europeiske pakten om regions- og minoritetsspråk (ECRML) art. 10.1, i Den europeiske rammekonvensjonen om beskyttelse av

nasjonale minoriteter (EFCPNM) art. 10.2 og 14.2, samt i uttalelser fra FNs Komité for barns rettigheter (CRCC)¹⁷

Det understrekes imidlertid samtidig at ØSK må forstås i en nasjonal kontekst, og det påminnes om diskrimineringsforbudets krav til kulturrelativisme. Et rikt land forventes å tilføre mer ressurser for å realisere kulturelle rettigheter enn et fattig land. I tillegg omfatter som beskrevet retten til ikke-diskriminering et krav om at det tas hensyn til den samiske kulturens særpreg. Herunder må det rimeligvis inkluderes et krav om at det tas hensyn til at samene i store deler av de samiske områdene har hatt og fortsatt har en nomadisk eller semi-nomadisk livsstil. Dette har med nødvendighet ført med seg at den samiske befolkningen i stor utstrekning lever spredt, og av den grunn er ikke den samiske befolkningstettheten så høy. Dette er en del av den samiske kulturen og det samiske samfunnet som samene har rett til å bevare og utvikle. Følgelig må Norge være forsiktig med å bruke lav befolkningstetthet som argument for ikke å realisere de samiske språklige rettighetene. For å oppsummere så følger det av at (1) Norge er ett av verdens rikeste land, og (2) den samiske kulturens og det samiske samfunnets særpreg og beskaffenhet, at Norge er forpliktet til å iverksette vidtrekkende tiltak og bevilge betydelige midler for å innfri de samiske språklige rettighetene. Innenfor de samiske tradisjonelle områdene gjelder det også innenfor områder der den samiske befolkningstettheten ikke er så høy.

5.6 De mindre brukte samiske språkformene

Nordsamisk er den overlegent mest brukte samiske språkformen i Norge. Det har noen ganger blitt diskutert, og drøftet fortsatt av og til, om dette forholdet innebærer at Norges folkerettslige forpliktelse er en annen overfor de samene som bruker eller vil bruke en av de mindre brukte samiske språkformene sammenliknet med de samene som tilhører den nordsamiske folkegruppen.

Spørsmålet besvares av konklusjonene som trekkes ovenfor. Norge har *i utgangspunktet* samme folkerettslige forpliktelser overfor samtlige samer, uansett hvilken samisk språkform de bruker eller ønsker å bruke, samtidig som denne

¹⁵ Avsnitt 5.8.

¹⁶ ØSK art. 2.1.

¹⁷ CRCC General Recommendation No. 11 (2009) Indigenous children and their rights under the Convention, para. 61.

forpliktelsen begrenses av økonomiske og faktiske realiteter. Tettheten blant de samene som bruker/ønsker å bruke de mindre brukte samiske språkformene kan, generelt sett, antas å være mindre enn for dem som bruker/ønsker å bruke den nordsamiske språkformen. Dette forholdet påvirker da også Norges forpliktelser overfor de mindre brukte samiske språkformene. Det minnes likevel om at Norge i de samiske tradisjonelle områdene har en omfattende forpliktelse til å realisere de samiske språklige rettighetene også der den samiske befolkningstettheten ikke er så høy. Det gjelder da selvsagt også i områder der den samiske språkformen som tradisjonelt brukes, er en annen enn den nordsamiske.

5.7 Kort om ordningen med samisk forvaltningsområdes forenlighet med folkeretten

En sentral del av Norges samiske språkpolitikk er som kjent ordningen med såkalt forvaltningsområde for samisk språk. Innenfor det samiske forvaltningsområdet står de samiske språklige rettighetene relativt sterkt i norsk rett, mens samer bosatt utenfor dette området har betydelig mindre muligheter til å få opplæring i og fremfor alt på samisk. Det gjelder også samer som bor i samiske tradisjonelle områder, ettersom flertallet av disse ikke inngår i forvaltningsområdet.

Det er generelt sett kommuner med høy sametthet som har sluttet seg til det samiske forvaltningsområdet. At så er tilfellet skulle, på linje med det som er anført ovenfor, kunne anses å tale for at forvaltningsområdeordningen er forenlig med folkeretten. Om en kommune inngår i forvaltningsområdet, er imidlertid i dag i prinsippet avhengig av politisk vilje. Selv visse kommuner med relativt høy sametthet faller fortsatt utenfor forvaltningsområdet hvis majoritetsbefolkningen ikke vil slutte seg til. Det samme gjelder for større byer der samettheten unektelig kanskje ikke er så høy, men der det likevel sammenlagt bor et relativt stort antall samer. Dermed kan to samer som er like ivrige etter å bruke eller lære det samiske språket og å bevare sin språklige personlige identitet, og som bor i to kommuner med lik sametthet, likevel ha helt ulike språklige rettigheter i henhold til norsk rett. Fra et folkerettsperspektiv fremstår dette som problematisk. Som beskrevet ovenfor er den folkerettslige hovedregelen at Norge er forpliktet til å legge forholdene til rette for at samtlige samer kan lære seg og bruke det samiske språket innenfor alle sam-

funnsområder. Denne hovedregelen modifiseres *utelukkende* av økonomiske og praktiske realiteter, og da bare *i begrenset omfang* i de samiske tradisjonelle områdene. Dette betyr at om en kommune der samettheten i henhold til folkeretten er tilstrekkelig høy og/eller antallet samer tilstrekkelig stort, likevel ikke slutter seg til det samiske forvaltningsområdet, oppstår spørsmålet om folkerettsbrudd.¹⁸ Dette er da tilfellet i Norge, medlemskap i forvaltningsområdet er en forutsetning for å realisere mange av de språklige rettighetene som samiske individer har rett til i henhold til folkeretten, i henhold til hva som utdypes videre nedenfor.¹⁹ For å oppsummere burde Norge ha en folkerettslig forpliktelse til å sørge for at stort sett samtlige kommuner innenfor de samiske tradisjonelle områdene blir inkludert i det samiske forvaltningsområdet.

5.8 Retten til kultur

I henhold til ordlyden i SP art. 27 har stater ikke rett til å *forhindre* medlemmer av minoritetsgrupper fra å bruke språket sitt. Til tross for bestemmelsens negative formulering, har MRK slått fast at stater har en *positiv forpliktelse* til å muliggjøre slik språkbruk (og andre former for kulturutøvelse).²⁰ SP art. 27 pålegger med andre ord stater

¹⁸ Det har blitt gjort gjeldende at også diskrimineringsforbudet i EMK art. 14 skulle forplikte Norge til å garantere samer utenfor forvaltningsområdet tilsvarende språklige rettigheter som samer som er bosatt innenfor dette. EMK art. 14 inneholder ingen selvstendig rett til ikke-diskriminering, men kan som et utgangspunkt bare gjøres gjeldende i kombinasjon med påstått krenkelse av en annen konvensjonsrett. Dette synes å gjøre EMK art. 14 nærmest irrelevant i denne sammenhengen, da Norges samiske språkpolitikk neppe bryter mot EMK (se likevel avsnitt 9.5). Likevel har EMD inntatt det standpunkt at om en sak faller inn under EMK (*is within the ambit of the Convention*), noe språklige rettigheter utvilsomt gjør, og et land beslutter å garantere rettigheter utover det som EMK krever, så må landet gjøre dette uten diskriminering (*Zarb Adami v. Malta*, 44 EHRR 3). Det skulle derfor kunne argumenteres for at siden Norge garanterer samer innenfor forvaltningsområdet visse språklige rettigheter, burde samer bosatt utenfor det samme ha rett til likebehandling. På bakgrunn av formålet med forvaltningsområdeordningen, samt på bakgrunn av den brede skjønnsmarginen som stater nyter i henhold til praksisen i EMD, fremstår det likevel som usannsynlig at et slikt argument skulle overbevise domstolen. Spørsmålet behandles derfor ikke nærmere her.

¹⁹ I henhold til ECRML art. 10 påtar stater seg unektelig bare å garantere visse språklige rettigheter til regioner der antall medlemmer av minoritetsfolket motiverer til dette. Det er likevel en vesentlig forskjell mellom å fastsette objektivt at en viss størrelse på minoritetsbefolkningen motiverer språklige rettigheter, og å la majoritetsbefolkningen i en kommune subjektivt avgjøre om slike skal respekteres.

en generell positiv forpliktelse til å legge forholdene til rette for at minoriteter kan bruke språket sitt.²¹ MRK har uttrykkelig koblet denne retten til retten til ikke-diskriminering.²² FNs Barnekonvensjon (CRC) art. 30 er nærmest klonet fra SP art. 27, imidlertid naturligvis spesifikt rettet mot barn. CRCC har bekreftet at CRC art. 30 skal forstås på tilsvarende måte som SP art. 27. Bestemmelsen har dermed rot i retten til ikke-diskriminering, og pålegger til tross for den negative formuleringen stater en positiv forpliktelse til å sørge for at urfolksbarn kan bruke språket sitt.²³ CERD har lagt sin stemme til øvrige FN-overvåkningsorganer, om enn i noe mer generelle ordelag. Komiteen har uttalt at stater er forpliktet til å anerkjenne og respektere urfolks distinkte kulturer og språk. UNDRIP art. 13 formulerer et nærmest tilsvarende krav til stater som SP art. 27 og CRC art. 30. Bestemmelsen fastslår at urfolk har rett til å bruke språket sitt, og klargjør at stater skal innføre effektive tiltak for å realisere denne retten. Art. 13 er generelt formulert og innebærer dermed at stater har en positiv forpliktelse til å sørge for at urfolksindivider kan bruke språket sitt innenfor samtlige samfunnsområder.²⁴ En liknende bestemmelse finnes også i ILO 169 art. 28.1.

Retten til kultur er, i overensstemmelse med det som det blir redegjort for i avsnitt 4, dypt rotfestet i retten til ikke-diskriminering, noe som også bekreftes av både MRK og CRCC. Dette har

²⁰ Ex.s MRKs General Comment No. 23 (1994): Article 27 (Rights of Minorities).

²¹ Grunnlovens § 108 inneholder en bestemmelse som er sammenlignbar med SP art. 27, selv om betydningen av førstnevnte bestemmelse ikke har blitt konkretisert i rettspraksis på samme måte som SP art. 27.

²² MRK General Comment No. 23; General Comment No. 31 (2004): Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant.

²³ CRCC General Comment No. 11, para. 17 og 25.

²⁴ Det anføres noen ganger at UNDRIP ikke er juridisk bindende. Det er en kraftig forenkling. Riktignok er UNDRIP, i likhet med FN-resolusjoner generelt, som sådan ikke formelt juridisk bindende. Men det er ikke det samme som at enkeltbestemmelser i UNDRIP ikke kan gi uttrykk for bindende folkerett. Det gjør de, hvis de er forenlige med internasjonal sedvanerett. Mange av UNDRIPs bestemmelser gir uttrykk for en slik sedvanerett, og reflekterer dermed bindende folkerett. Da, slik det fremgår av beskrivelsen her, art. 13 samsvarer med en rekke andre folkerettskilder, og først og fremst med den forståelsen av retten til ikke-diskriminering som beskrives i avsnitt 4, må man trekke konklusjonen at art. 13 gir uttrykk for internasjonal sedvanerett. Om UNDRIPs rettslige relevans, se videre Åhrén, *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*, avsnitt 5.7.4.

også innvirket på forståelsen av førstnevnte rett. I henhold til retten til kultur, har urfolksindivider – inklusive samer – rett til å bruke språket sitt innenfor samtlige samfunnsområder. Stater – inklusive Norge – har en positiv forpliktelse til å gjøre det mulig for urfolksindivider å utøve denne retten.

5.9 Allment om det europeiske regelverket for minoritetsspråk

ECRML og FCPNM er i alt vesentlig på linje med den generelle regelen for samenes språklige rettigheter som presenteres ovenfor. I henhold til FCPNM art. 4 og 5 har medlemmer av minoritetsgrupper rett til ikke-diskriminering gjennom at det tas hensyn til deres særskilte situasjon, samt gjennom å fremme muligheten deres til å bevare og utvikle sin kultur, herunder språket. Dessuten forbys tiltak rettet mot assimilering. ECRML art. 7.2 fastsetter at særskilte tiltak rettet mot å bevare og utvikle minoritetsspråk, ikke utgjør diskriminering mot den øvrige befolkningen. Tvertimot betones det at slike tiltak resulterer i rettferdighet mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen. Det anføres dessuten at lovgivningen og retningslinjer osv. for minoritetsspråk skal bygges på en forståelse av at det er nødvendig med robuste tiltak for å fremme bevaringen av minoritetsspråk, og at statene skal muliggjøre og/eller oppmuntre bruk av minoritetsspråk i den private sfæren så vel som i den offentlige.²⁵

For å oppsummere bekrefter ECRML og FCPNM, selv om de kanskje ikke uttrykker seg i akkurat like tydelige formuleringer som den hovedregelen som er formulert ovenfor, et liknende standpunkt som dette. Disse konvensjonene understreker at stater har en positiv forpliktelse til å realisere urfolksindividens språklige rettigheter, men også at økonomiske og praktiske realiteter utgjør begrensninger for disse forpliktelsene.

Etter å ha presentert de prinsipielle standpunktene som er beskrevet ovenfor, følger det i begge konvensjonene en rekke konkrete bestemmelser om hvilke språklige rettigheter medlemmer av minoritetsgrupper har innenfor ulike samfunnsområder. Det blir redegjort for disse i fremstillingen nedenfor.

²⁵ Art. 7.1 c og d.

5.10 Folkerettens konkrete innhold når det gjelder samiske kollektive språklige rettigheter

Kapittel 5.2 forklarer at det følger av kontemporær folkerett at urfolks selvbestemmelsesrett omfatter en rett til å få viljen sin gjennom, også mot statens posisjon i visse, men langt fra alle, spørsmål. Videre argumenteres det der for at sakens relative betydning for henholdsvis urfolket og majoritetsbefolkningen rimeligvis må få betydning for hvor vidtrekkende urfolkets selvbestemmelsesrett er innenfor det aktuelle området. Kapittel 5.3 beskriver samtidig hvordan retten til konsultasjon krever at staten gjør sitt ytterste for å nå frem til konsensusløsninger, og at denne forpliktelsen rimeligvis er særskilt vidtrekkende i spørsmål av sentral betydning for det aktuelle urfolket. Det kan med god grunn argumenteres for at den beskrevne naturen til selvbestemmelses- respektive konsultasjonsretten avslører at disse rettighetene er svært vidtrekkende når det gjelder forvaltningen av det samiske språket. I det minste må Norge ha svært gode grunner til å se bort fra det samiske folkets posisjon ved konsultasjon om forvaltning av det samiske språket.

Språket er en av grunnpilarene i den samiske kulturen. At språket forvaltes på riktig måte, er derfor av helt fundamental betydning for det samiske folket. Det er bare samene selv som kan vite og bestemme hvordan språket best forvaltes for at dette skal kunne bevares og utvikles, etter som det bare er samene som kjenner sitt eget samfunn. Kontroll – eller selvbestemmelse – over språkforvaltningen er følgelig nærmest nødvendig for en korrekt forvaltning av det samiske språket. Professor og tidligere spesialrapportør for urfolksrettigheter, James Anaya, anfører at autonomi og selvstyre er en forutsetning hvis urfolk skal kunne sikre relevant utdanning på eget språk og styre over sin egen kulturelle utvikling.²⁶ Samtidig mangler Norge rimeligvis interesse av at det samiske språket *ikke* forvaltes på best mulig måte, snarere tvert imot. Sammenlagt taler ovenstående for at den samiske selvbestemmelsesretten bør være svært omfattende når det gjelder forvaltning av det samiske språket. I prinsippet bør det samiske folket få bestemme over hvordan det samiske språket skal forvaltes. Norge har også en forpliktelse til å tilføre ressurser som gjør en slik forvaltning mulig.²⁷ I det minste må Norge i kon-

sultasjoner om forvaltningen av det samiske språket akseptere samenes posisjon, med mindre landet kan presentere svært sterke og holdbare grunner for ikke å gjøre det.

Denne forståelsen av det samiske folkets rett til selvbestemmelse finner støtte i folkerettskilder. UNDRIP art. 14.1 fastsetter for eksempel at urfolk har rett til å etablere og kontrollere sine egne utdanningsinstitusjoner og læreplaner, et standpunkt som deles av CRCC.²⁸ ILO 169 art. 27.1 er formulert litt mer forsiktig, og anfører at stater skal utarbeide utdanningsprogrammer rettet mot urfolksbarn i samarbeid med det aktuelle urfolket. Når det gjelder helsetjenester, fastsetter ILO 169 art. 25.2 at slike skal planlegges og administreres i samarbeid med det aktuelle urfolket, et standpunkt som har blitt bekreftet av CRCC spesifikt i forhold til helsetjenester for urfolksbarn.²⁹

5.11 Folkerettens konkrete innhold når det gjelder samiske individuelle språklige rettigheter

5.11.1 Innledning

Kapitlene 5.4 og 5.5.1 (med støtte av kapitlene 5.6 og 5.7) slår fast at alle samer har rett til å lære og/eller bruke språket sitt, og at Norge har en positiv forpliktelse til å legge forholdene til rette slik at denne retten kan realiseres så langt det er økonomisk og praktisk mulig, en rett som er vidtrekkende innenfor de samiske tradisjonelle områdene. Denne hovedregelen reflekteres i stor utstrekning i folkerettskilder som utvikler urfolksindividens språklige rettigheter innenfor ulike samfunnsområder.

5.11.2 Rett til å lære seg det samiske språket, hovedsakelig innenfor utdanningssektoren

I henhold til ØSK art. 12.1 har alle rett til utdanning. ØSK-komiteén har utdypet at utdanning skal være tilpasset til og respektere urfolks spesifikke kulturelle bakgrunn, og tilbys i eller på urfolkets eget språk.³⁰ Komiteén har betonet at atskilte utdanningssystemer for grupper ikke utgjør diskriminering mot majoritetsbefolkningen.³¹ I hen-

²⁶ James Anaya, *Indigenous Peoples in International Law* (2:a uppl.), s. 152.

²⁷ UNDRIP art. 4.

²⁸ CRCC General Recommendation No. 11, para. 60.

²⁹ CRCC General Comment No. 11, para. 51.

³⁰ ØSK General Comment No. 13, para. 7 (b) og (c), 50 og General Comment No. 21, para. 16 (e) og 27.

³¹ ØSK General Comment No. 13, para. 31 og 33.

hold til ØSK art. 29.3 skal barns utdanning ha som mål å utvikle deres kulturelle og språklige identitet.³² CRCC har slått fast at undervisning på urfolksbarns eget språk er helt fundamentalt for å virkeliggjøre denne retten, og at stater derfor har en positiv forpliktelse til å tilby utdanning på et slikt språk.³³ CRCC har videre uttalt at lærere som underviser urfolksbarn, i størst mulig utstrekning skal rekrutteres innenfor det aktuelle urfolket, og at stater skal fremme at slike lærere finnes tilgjengelig.³⁴ UNDRIP art. 14.3 forplikter stater til å gjennomføre effektive tiltak, når det er mulig, slik at urfolksindivider, og særlig barn, har tilgang til utdanning på sitt eget språk. ILO 169 art. 28.1 inneholder en liknende bestemmelse, og anfører at urfolksbarn, når det er mulig, har rett til å lære seg å lese og skrive på sitt eget språk. I henhold til ECRML art. 8 forplikter stater seg, i områder der minoritets- og regionalspråk brukes, å tilby undervisning i og på slikt språk, helt eller i hvert fall i store deler av områdene. Forpliktelsen inkluderer voksenundervisning. Denne plikten er imidlertid betinget av at elevgrunnlaget er stort nok. Dessuten er det, hvis det mangler kompetanse når det gjelder å tilby undervisning i og på minoritetsspråket, tilstrekkelig at slik undervisning fremmes og/eller oppmuntres.³⁵ I andre deler av landet forplikter stater seg til å tillate, oppmuntre til eller tilby undervisning i eller på minoritetsspråket, noe som igjen er betinget av at elevgrunnlaget motiverer for slik undervisning.

5.11.3 Rett til å bruke det samiske språket overfor administrative myndigheter

Som anført omfatter UNDRIP art. 13 en generell bestemmelse om samiske individers rett til å bruke det samiske språket. I tillegg vektlegger bestemmelsen uttrykkelig at denne retten også gjelder overfor administrative myndigheter. I henhold til ECRML art. 10 påtar statene seg, i områder der antallet brukere av et regional- og minoritetsspråk motiverer til det, og så langt det er rimelig, å påse at det er mulig å bruke minoritetsspråket overfor administrative myndigheter. EFCPNM art. 10.2 omfatter en bestemmelse med tilsvarende innhold.

³² Mer generelt har ØSK uttrykt at utdanning skal tilpasses barns varierende kulturelle bakgrunn. Se General Comment No. 13, para. 6 (d).

³³ CRCC General Comment No. 11, para. 25 og 62.

³⁴ CRCC General Comment No. 11, para. 62.

³⁵ En liknende bestemmelse finnes også i EFCPNM art. 10.2.

5.11.4 Rett til å bruke det samiske språket innenfor helse- og omsorgssektoren

ØSK art. 12.1 fastsetter at alle har rett til å ha best mulig helse. ØSKK har utdypet at denne retten må tilkomme alle uten diskriminering, og at det derfor skal tas hensyn til pasientens kulturelle bakgrunn når det tilbys helsetjenester.³⁶ I dette får man anse at det omfattes et krav om at det skal tas hensyn til pasientens språklige bakgrunn. CRCC har bekreftet at stater plikter å tilby urfolksbarn helsetjenester som er tilpasset deres kulturelle, herunder språklige, bakgrunn.³⁷ ILO 169 art. 25.1 anfører at alle har rett til å ha best mulig helse, og art. 25.2 tydeliggjør at helsetjenester derfor skal ta hensyn til slike individers kulturelle bakgrunn. Også ILO 169 art. 25.2 må rimeligvis forstås slik at i «kulturell» omfattes språklig bakgrunn. I henhold til ECRML art. 13.2 c skal, forutsatt at det finnes kompetanse og så langt det er rimelig, i områder der minoritets- og regionalspråk brukes, helse- og omsorgstjenester tilbys på minoritetsspråket.

5.11.5 Rett til å bruke det samiske språket ovenfor rettsvesenet

I henhold til EMK art. 5.2 og 6.3 (a) skal et individ som siktes og/eller arresteres for lovbrudd, informeres om årsaken til arrestasjonen og underrettes om innholdet i siktelsen på et språk som vedkommende forstår. Formuleringene må være nøyaktige og presise.³⁸ Samtidig følger det av bestemmelsenes formulering at disse ikke stiller noe absolutt krav til at en samisktalende person får informasjon på samisk. Om en same kan ta til seg informasjonen på norsk, er det tilstrekkelig at slik informasjon gis på det språket. Bestemmelser med tilsvarende eller liknende innhold gjenfinnes i SP art. 14.3 (a) og EFCPNM art. 10.3. I henhold til ECRML art. 9 påtar stater seg, i områder der antallet brukere av et minoritets- og regionalspråk motiverer for det, at slikt språk brukes i domstoler. I straffesaker omfatter retten til å bruke minoritetsspråket også forberedelser før rettssaken.

5.11.6 Konklusjon

De folkerettslige bestemmelsene som spesifikt behandler samers rett til å lære seg det samiske

³⁶ ØSK General Comment No. 1: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), para. 12 (b) og (c).

³⁷ CRCC General Comment No. 11, para. 25 og 51.

³⁸ *Shamayev AO v. Georgia*, 20 ECtHR 12.

språket, samt å bruke dette ovenfor domstoler og administrative myndigheter og i helse- og omsorgssektoren, bekrefter i alt vesentlig den generelle regelen for samenes språklige rettigheter som beskrives i kapittel 5.4 og 5.5. Samiske individer har rett til undervisning i og på samisk, samt å bruke det samiske språket innenfor samtlige beskrevne samfunnsområder. Norges forpliktelser begrenses imidlertid av hva som er praktisk og/eller økonomisk forsvarlig, der de samiske tradisjonelle områdene, den samiske kulturens og det samiske samfunnets karakter ikke utgjør juridisk legitim grunn til ikke å sørge for at de samiske språklige rettighetene kan realiseres.

5.12 Forholdet mellom norsk rett og folkeretten

SP, ØSK og CRC har blitt innarbeidet i norsk rett gjennom menneskerettsloven § 3, og CERD gjennom diskrimineringsloven § 5. Også EMK er gjeldende som intern norsk rett. Det innebærer at de bestemmelser som kommer til uttrykk i disse

konvensjonene, har forrang foran norsk lov, selv når en intern lovparagraf er tydelig og konkret formulert.³⁹

Som det fremgår av ovenstående, bygger konklusjonene når det gjelder hvilke språklige rettigheter samene i Norge er innehavere av, i stor utstrekning på bestemmelser som gjenfinnes i SP, ØSK, CRC, CERD og EMK. Det gjelder ikke minst for selvbestemmelsesretten⁴⁰ og den generelle hovedregelen når det gjelder hvilke språklige rettigheter samiske individer er i besittelse av som en følge av retten til ikke-diskriminering.⁴¹ De folkerettsnormer som beskrives ovenfor, har således forrang foran norsk intern rett. På denne bakgrunn synes det, når transparens og forutsigbarhet er målet, hensiktsmessig at norske lover om samiske språkrettigheter formuleres slik at de er forenlige med folkeretten som er beskrevet ovenfor.

³⁹ Jf. Høyesteretts dom i Rt 2005 s. 833.

⁴⁰ Avsnitt 5.2.

⁴¹ Avsnitt 5.4.

Del II
Utvalgets vurderinger og forslag

Kapittel 6

Samiske språk som likestilte og likeverdige språk

6.1 Innledning

I 1988 fikk Grunnloven en bestemmelse som pålegger myndighetene å legge forholdene til rette for at samene kan sikre og utvikle «sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv». Grunnlovsbestemmelsen bygger på erkjennelsen av at staten Norge er etablert på territoriet til to folk – nordmenn og samer – og at begge folk har samme rett til og samme krav på å kunne utvikle sin kultur og sine språk.¹ Samelovens språkregler ble tilføyd ved lov 21. desember 1990 nr. 78 *om Sametinget og andre samiske rettsforhold* (sameloven).² Sameloven § 1-5 slår fast at samisk og norsk er likeverdige språk, og at de skal være likestilte etter bestemmelsene i sameloven kapittel 3.

6.2 Gjeldende rett

6.2.1 Grunnloven § 108

Grunnloven § 108 lyder som følger:

«Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv».

Selv om det i denne formuleringen opereres med «sitt språk» i entall, går det frem av samerettsutvalgets kommentar til lovparagrafen at den gjelder for de ulike samiske språkene eller språkvarianter. Når det innenfor den samiske folkegruppen dessuten kan identifiseres flere ulike språk, taler ordlyden for at grunnlovsvernet omfatter alle de samiske språkene. I motsatt fall ville man ikke ivaretatt plikten overfor hele den samiske folkegruppe, men bare enkelte deler av den, for eksempel brukerne av nordsamisk.

¹ Dokument 16 (2011–2012) s. 214–215.

² Samelovens språkregler trådte i kraft 1. januar 1992.

6.2.2 Sameloven

Statens plikt i henhold til Grunnloven er fulgt opp og konkretisert i sameloven § 1-5. Bestemmelsen lyder:

«Samisk og norsk er likeverdige språk. De skal være likestilte språk etter bestemmelsene i kapittel 3.»

Sameloven inneholder ingen definisjon av begrepet «samisk» og sier ikke noe eksplisitt om statusen til de ulike samiske språkene. I utkastet til lovproposisjon, som ble lagt frem av den interdepartementale arbeidsgruppen 30. november 1989, ble det foreslått at man ved «samisk» skulle mene nordsamisk. Flere høringsinstanser gikk imidlertid mot den foreslåtte avgrensningen til nordsamisk. I Innst. O. nr. 3 (1990–91) peker også Stortingets kirke- og undervisningskomité på at det vil være for snevert å definere samisk språk som nordsamisk, og at nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og østsamisk er likeverdige samiske språk. Komiteen presiserte også at noe av det viktigste med lovendringen var å styrke «de samiske språks status». I tråd med dette er det i proposisjonens merknader til § 1-5 presisert at det med samisk menes alle samiske språk.

Da samelovens språkkapittel ble fastsatt, omfattet forvaltningsområdet bare kommuner i det nordsamiske området. Departementet uttalte i forarbeidene at det vil være urimelig å pålegge offentlige organer i dette området å kommunisere på lule- og sørsamisk i tillegg til nordsamisk. Kirke- og undervisningskomiteen sluttet seg til dette. Når det gjaldt samisk språkbruk utenfor forvaltningsområdet, presiserte komiteen at det ville det være naturlig at språkbruken og språkopplæringen fortrinnsvis ble knyttet til det språk som er mest utbredt i vedkommende område.³ Gjennom innlemmelsen av Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune i 2006, og Snåasen Tjielte/Snåsa kom-

³ Jf. Innst. O. nr. 3 (1990–91).

Boks 6.1 Høringsbrev fra Kultur- og kirkedepartement 28. januar 2004

I forbindelse med revisjonen av sameloven før Tysfjord kommune ble innlemmet i forvaltningsområdet i 2005, ble det fremmet et forslag om å ta inn en presisering i lovteksten av begrepet samisk i samelovens kapittel 3. I høringsbrevet fra Kultur- og kirkedepartementet, av 28. januar 2004, uttales det:

«4. Samiske språk

Forslag til ny § 3-2 nr. 1 (erstatte gjeldende § 3-1 nr. 1 om forvaltningsområdet):

«Med samisk menes: nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk og østsamisk/skoltesamisk. Retten til å få svar på samisk, til å bli betjent på samisk av lokale offentlige helse- og sosialinstitusjoner, og til å få utført individuelle kirkelige tjenester på samisk etter §§ 3-4 første ledd, 3-6 og 3-7 gjelder det av de samiske språkene som er mest utbredt i den aktuelle kommunen innenfor forvaltningsområdet».

mune i 2008, omfatter forvaltningsområdet for samisk språk nå også kommuner i det sørsamiske og lulesamiske området.

Ingen høringsinstanser gikk mot forslaget om en nærmere definisjon av «samisk språk» i språkreglene. Noen høringsinstanser ønsket imidlertid at konsekvensene av å innta en definisjon i loven ble nærmere utredet. På denne bakgrunn ble ikke forslaget om legaldefinisjon av samiske språk tatt inn i proposisjonen.

6.3 Likestilling mellom norsk og samiske språk

Formuleringen «likeverdige» i sameloven § 1-5 innebærer at norsk og de samiske språkene har like stor verdi. Reell likestilling innebærer blant annet at samiske språk og norsk skal ha like muligheter til innflytelse og rettferdig fordeling av ansvar og byrder. Men selv om språkene er formelt likestilte, har de helt ulike rammevilkår.⁴

⁴ Se mer om utbredelsen av de samiske språkene i delrapport vedlegg 1 punkt 4.3–4.5.

Norsk språk har, som flertallsspråk i Norge, en maktposisjon i samfunnet. Som flertallsspråk forutsettes det at borgerne kan språket for å delta i samfunnet, på skolen, på arbeidsplassen, i politikken og i den offentlige samtalen. De samiske språkene har som mindretallsspråk ikke samme maktposisjon, verken i samfunnet som helhet eller i det samiske samfunnet. Det er få offentlige arenaer hvor det er nødvendig å beherske det aktuelle samiske språk for å delta. Erfaringer viser at norsk er det dominerende språket, også blant mange samer. Den samiske språkundersøkelsen fra 2012 viste at kun 10–15 pst. av samisktalende velger å bruke samisk når de snakker med en som kan en del samisk, mens over 60 pst. bare gjør dette i liten grad.⁵ Over en fjerdedel av de som behersker samisk godt lar være å bruke språket. 59 pst. viser til at det er lett å velge norsk når den de snakker med ikke kan nok samisk, eller for å ta hensyn til noen som ikke kan samisk. For de som kan samisk, er det imidlertid av stor verdi å kunne bruke språket i flere sammenhenger, også utenfor familien og nærmiljøet, slik som i møte med offentlige kontorer, helsevesenet, skolen, kirken og rettsvesenet.⁶ I *Sametingsmelding om samisk språk* påpeker Sametinget at:

«Når et språk blir brukt i mange ulike sammenhenger, blir det gitt synlig verdi på linje med andre språk. Slik synlig likeverdighet mellom språk er samtidig et uttrykk for likeverdighet mellom folk».⁷

Nordsamisk språk er langt på vei likestilt med norsk i de to kommunene Kárášjohka/Karasjok og Guovdageaidnu/Kautokeino. I begge disse kommunene vil man kunne bruke nordsamisk på de fleste arenaer innenfor kommunens grenser, i arbeidslivet, i politiske debatter, i det sosiale liv og i familien. I de øvrige kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk er det store variasjoner mellom hvilke samfunnsarenaer man kan bruke samisk. I noen kommuner i Finnmark er det mulig å bruke nordsamisk i flere sammenhenger, mens det i andre kommuner er så å si ingen offentlige arenaer for bruk av samiske språk. Det er nødvendig med særskilte tiltak for å sikre at samiske språk er reelt likestilt med norsk språk. Opprettelsen av Sametinget som samenes folkevalgte organ med myndighet til å verne og utvikle

⁵ Nordlandsforskning, *Samisk Språkundersøkelse* (2012) s. 158 og s. 160.

⁶ Sametinget, *Sametingsmelding om samisk språk* (2013) s. 9.

⁷ *Ibid.*

de samiske språkene i Norge, er et hovedelement for å sikre fortsatt utvikling av de samiske språkene.

6.4 Likestilling mellom samiske språk

Likeverd og likestilling mellom språk er også sentrale problemstillinger innad i det samiske samfunnet. Alle samiske språk er truet, og derfor også svært sårbare. Det samiske samfunnet står stadig i et dilemma i prioriteringen av språkutviklingen. Et sentralt spørsmål i diskusjonen om de samiske språkene er om man skal satse størsteparten av menneskelige og økonomiske ressurser på å sikre det språket som står sterkest og derfor har best mulighet til å overleve, nemlig nordsamisk, eller om man skal prioritere ressurser for å løfte de mindre og mer sårbare samiske språkene, som sør-, og lulesamisk. Et annet spørsmål er om de samiske språkene skal regnes som språk eller dialekter. De siste årene har nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk blitt omtalt som *språk* både i entall og flertall. Noen bruker dessuten betegnelsen samiske *dialekter*. Språk og dialekt har ulik status. Et språk er vernet av norsk og internasjonal rett. Dialekter av et språk kan ikke påberope seg samme vern. Valg av betegnelsen «samisk språk» eller «de samiske språkene», og klassifiseringen av de samiske språkene som dialekter eller språk vil derfor legge viktige føringer for hvilke rettigheter en kan påberope seg. Ved å bruke betegnelsen «samiske språk» vil både det samiske samfunnet og nasjonale myndigheter i større grad signalisere språkenes likeverdige status og bidra til å bevisstgjøre det norske og det samiske samfunnet om at det dreier seg om flere samiske språk. Bruk av betegnelsen «samisk språk» og omtalen av samiske språk som samiske dialekter, vil bidra til å opprettholde den uklare statusen for sørsamisk og lulesamisk, samt følelsen av manglende anerkjennelse fra storsamfunnet og det samiske samfunnet.

Nordsamisk er flertallsspråk i det samiske samfunnet. Mange oppfatter derfor nordsamisk som «det samiske språket». Nordsamisk språk er for Norges del beskyttet på det høyeste nivå i den Europeiske pakten for regions- eller minoritets-språk. Ettersom bruk av nordsamisk språk har en naturlig plass i mange samiske sammenhenger kan man si at nordsamisk språk er i en maktposisjon i det samiske samfunnet. De fleste samiske offentlige institusjoner er lagt til Indre Finnmark. De samiske institusjoner innenfor utdanning, media og politikk benytter i stor grad nordsamisk.

Det er flere forhold som tilsier at man kan regne sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk som tre forskjellige språk. Først og fremst har alle språkene en egen skriftradisjon. Nordsamisk fikk offisielt skriftspråk i 1951. I 1978 var sørsamisk rettskriving godkjent til skolebruk i Norge og Sverige, og i 1983 fikk lulesamisk sitt eget skriftspråk. For det andre er både sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk opplæringspråk i både grunnskolen og i videregående skole. Opplæringsloven kapittel 6 definerer «samisk» som nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk, og etter loven er alle tre samiske språkvariantene formelt likestilte. Etter innlemmelsen av Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune, Snåasen Tjjelte/Snåsa kommune og Raarvihken Tjjelte/Røyrvik kommune i forvaltningsområdet for samisk språk, er henholdsvis lulesamisk og sørsamisk innført som offisielle språk i disse kommunene. Nordsamisk og lulesamisk er heller ikke innbyrdes forståelig med sørsamisk. Dessuten definerer sør- og lulesamene selv henholdsvis sør- og lulesamisk som egne samiske språk. Det følger av dette at det er behov for en sterkere synliggjøring og klarere anerkjennelse av at det er snakk om flere samiske språk. Dette vil ha stor betydning for de mindre samiske språkene, og for å sikre en positiv fremtid for det språklige mangfoldet i det samiske samfunnet. En positiv prioritering av sørsamisk og lulesamisk innenfor samiske kultur- og språkarenaer vil gi en følelse av anerkjennelse fra det samiske samfunnet og fra samfunnet for øvrig.

Nødvendigheten av særskilte tiltak for sørsamisk og lulesamisk er fulgt opp i *Handlingsplan for samiske språk* fra 2009. Handlingsplanen understreker at regjeringens arbeid med samiske språk i Norge blant annet har som mål at de samiske språkene nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk skal utvikles og være levende språk, også i fremtiden. Et annet viktig mål er at de tre samiske språkene skal gis likeverdige utviklingsmuligheter. Handlingsplanen har egne tiltak for å styrke språkutviklingen i sørsamiske og lulesamiske områder. Handlingsplanperioden var opprinnelig fem år, men er utvidet til utgangen av 2017.

6.5 Utvalgets vurdering

Egne og likeverdige samiske språk

Utvalget vil fremheve at de mindre samiske språkene i stor grad har lidd under den uklare statusen ved at de i mange sammenhenger er blitt usynlige både i det samiske samfunnet og i storsamfunnet for øvrig. Mens det er arbeidet aktivt

for å styrke infrastrukturen for nordsamisk språk gjennom ordbøker og grammatikk, lærebøker, terminologitvilling, forskning og mulighet for å ta høyere utdanning på nordsamisk, har det vært en begrenset satsning på disse områdene for sør- og lulesamisk. Nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk er derfor i en særdeles ulik situasjon hva gjelder grunnleggende språklig infrastruktur. I de nordsamiske områdene hvor språket står svakt, kan det hentes ressurser og kunnskap fra sterkere nordsamiskspråklige områder. Det samme er ikke tilfelle for sør- og lulesamisk. Sørsamene og lulesamene står overfor utfordringer som å bygge opp en språklig infrastruktur, tilegne seg språklige domener innenfor media og offentlig ordskifte, samt arbeide for å vitalisere bruk av sør- og lulesamisk som dagligspråk. Utvalget vil fremheve at en anerkjennelse av disse språkenes status som egne og likeverdige språk, og behovet for særskilte tiltak fra nasjonale myndigheter og Sametinget, derfor vil være avgjørende for en positiv utvikling av de samiske språkene, og da særlig for sør-, og lulesamisk. En styrking av de mindre samiske språkene forutsetter derfor bevissthet og planlegging innenfor institusjoner og organisasjoner som arbeider for å fremme samiske språk og samisk kultur.

Utvalget har også erfart at begrepet «samisk» i sameloven § 1-5 har bidratt til tvil. Utvalget viser til at betegnelsen språk både brukes i entall (det samiske språket) og flertall (samiske språk). Noen bruker dessuten betegnelsen samiske dialekter. Utvalget har derfor vurdert om det bør synliggjøres i sameloven kapittel 3 at språkreglene gjelder for alle de samiske språkene, eventuelt presisere hvilke språk reglene gjelder for. Etter utvalgets syn, vil en definisjon av begrepet «samiske språk» kunne innebære en presisering av både rettigheter og plikter, noe som synes å være hensiktsmessig all den tid samelovens språkregler ikke kun gjelder for nordsamisk. På den annen side er utvalget av den oppfatning at en definisjon som innbefatter alle samiske språk, samtidig vil kunne være misvisende når det gjelder østsamisk/skoltesamisk og pitesamisk.⁸ Utvalget viser til at omtale av samiske språk i de regler som omfatter dagens forvaltningsområde for samisk språk, bare gjelder for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. I praksis omfattes dermed ikke østsamisk/skoltesamisk og pitesamisk av samelovens språkregler.⁹ På bakgrunn av dette

mener utvalget at det ikke er behov for en egen definisjon av begrepet, men ser at det er nødvendig med en mindre språklig justering i sameloven § 1-5, nemlig at det presises at det er snakk om flere samiske språk. Dette må forstås slik at alle samiske språk skal være likeverdige med norsk, og at sør-, lule- og nordsamisk per i dag er likestilte, offisielle språk. Med presiseringen i ny § 1-5 mener utvalget at de ulike kommunene innenfor det samiske språkområdet må oppfylle sine forpliktelser overfor det samiske språket som er utbredt i den aktuelle kommunen. Hensikten er ikke at alle offentlige organ skal ha språkberedskap på samtlige samiske språk.

I den grad det likevel skulle vise seg at en slik definisjon er ønskelig, vil utvalget fremheve at definisjonene av samiske språk i lovverket bør være identiske så langt det lar seg gjøre. Det vises til at forslaget til definisjon av samiske språk fra det daværende Kultur- og kirke departementet innbefattet øst/skoltesamisk og pitesamisk. Det gjør imidlertid ikke opplæringslovens definisjon. Det vises for øvrig til utvalgets lovforslag i kapittel 22 med merknad til bestemmelsene.

6.6 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår en mindre språklig justering i sameloven § 1-5 om at samiske språk og norsk er likeverdige språk. Samiske språk skal være likestilte etter bestemmelsene i kapittel 3.

⁸ Østsamene/skoltesamene er bosatt i Sør-Varanger kommune, først og fremst i Neiden, og i Kirkenes og Pasvikdalen. Det er imidlertid meget få som behersker østsamisk/skoltesamisk i Norge i dag. På UNESCOs røde liste er skoltesamisk klassifisert som alvorlig truet i Sápmi, og utdødd i Norge. De fleste østsamene bor i Finland og Russland, hvor språket fremdeles er i bruk. Pitesamisk språk har vært brukt av pitesamene i Norge og Sverige. Pitesamisk språkområde avgrenses på norsk side av Saltnfjorden i nord og Ranfjorden i sør, og omfatter Beiarn, Saltdal, Gildeskål, Meløy, Rødøy, deler av Bodø og deler av Fauske kommuner. Pitesamisk er klassifisert som nesten utdødd, og utdødd i Norge. Når det gjelder pitesamisk, er det et meget begrenset antall språkbrukere på svensk side. Ifølge Ethnologies språkkatalog var det 20 personer i Sverige som i år 2000 snakket språket. Det var ingen kjente språkbrukere i Norge. Utvalget viser til at det i nyere tid har startet en pitesamisk og øst/skoltesamisk vitalisering i Norge.

⁹ Utvalget viser til at utvalgets mandat har vært begrenset til å redegjøre for gjeldende ordninger, tiltak og regelverk knyttet til sør-, lule-, og nordsamisk språk.

Kapittel 7

Ansvarsfordeling og organisering av samiske språk

7.1 Innledning

Utvalget er bedt om å gi en oversikt over dagens ansvarsfordeling og organisering mellom Sametinget og andre offentlige instanser med ansvar for samiske språk, og eventuelt fremme forslag til endringer i myndighets- og rollefordelingen mellom Sametinget, staten, kommuner og andre offentlige instanser.

Stortinget beslutter i hvilken grad departementene skal ha ansvar for lovverk og vedtar også budsjetttrammene. Stortinget behandler årlig en stortingsmelding om Sametingets virksomhet. Som del av regjeringens samepolitikk, framlegges det med ujevne mellomrom en egen stortingsmelding om de tiltak som foretas for å sikre og utvikle samenes språk, kultur og samfunnsliv. Den siste stortingsmeldinga om samepolitikken ble lagt fram i 2008.¹ Staten har et generelt overordnet ansvar for vern og videreutvikling av samiske språk i Norge. Det følger både av Grunnloven § 108 og internasjonale konvensjoner som Norge har sluttet seg til. Staten må følge opp dette ansvaret blant annet ved å legge til rette for at Sametinget har myndighet og mulighet til å utøve et aktivt arbeid for vern og utvikling av samiske språk, og forvalter midler til tospråklighet i kommuner og fylkeskommuner. Staten må også ta hensyn til dette ved lovgiving og bevilgninger. Kommuner, fylkeskommuner og statlige etater i forvaltningsområdet for samisk språk har ansvar for gjennomføringen av regelverket, herunder at samelovens språkregler følges.

7.2 Departementene

Arbeidet med samiske språk spenner over mange samfunnssektorer. Kulturdepartementet (KUD) har det overordnede og grunnleggende språkpoli-

tiske ansvaret for å utforme, tolke og fremme språkpolitiske mål i Norge. Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) har det overordnede ansvaret med å sikre og utvikle de samiske språkene som en del av statens samepolitikk, herunder ansvaret for sameloven. I praksis forestår KMD også egne språkpolitiske tiltak ved at departementet forvalter en egen tilskuddspost for tiltak for samiske språk.

Kunnskapsdepartementet (KD) har ansvar for barnehage, grunnskole, kulturskole, videregående opplæring, fagskoleutdanning og høyere utdanning, voksenopplæring og forskning. KD har ansvaret for opplæringslova og barnehageloven. Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) har det overordnede ansvaret for at befolkningen får gode og likeverdige helse- og omsorgstjenester. Justis- og beredskapsdepartementet (JD) har ansvar for blant annet samfunnssikkerhet og beredskap, kriminalomsorg, domstoler og lovarbeid.

Regjeringens handlingsplan for samiske språk ble lagt frem i 2009 og er videreført ut 2017.² Planen er utarbeidet av KMD i dialog med Sametinget. Målet med handlingsplanen er å legge grunnlag for en sterkere innsats for de samiske språkene – nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. KMD har ansvaret for samordning og oppfølging av handlingsplanen. De enkelte statlige organ eller virksomhetene har ansvaret for å iverksette politikken på sine fagområder.

7.3 Sametinget

7.3.1 Innledning

Sametinget er opprettet i medhold av lov 12. juni 1987 nr. 56 om *Sametinget og andre samiske rettsforhold* (sameloven) som et representativt folkevalgt organ. Sametinget overtok den myndighet

¹ St.meld. nr. 28 (2007–2008).

² Kommunal- og moderniseringsdepartementet *Handlingsplan for samiske språk*, (2009).

og de oppgaver som hadde ligget til Norsk sameråd.³ Norsk sameråd var et rådgivende organ med en viss myndighet, og en videreutvikling av Samisk råd for Finnmark etablert i 1953 av Finnmark fylkeskommune.⁴

7.3.2 Gjeldende rett

Sametingets formelle stilling i styringssystemet i Norge følger av sameloven § 1-2 som fastslår at:

«Den samiske folkegruppe skal ha et eget landsomfattende sameting valgt av og blant samene».

Sameloven § 3-12 regulerte tidligere organiseringen av arbeidet med samiske språk ved Samisk språkråd. Ved en lovendring i 2002 ble det opp til Sametinget å organisere sitt arbeid med samiske språk i Norge. Innholdet i Sametingets språkarbeid er etter sameloven § 3-12 første ledd å:

«[...] arbeide for vern og videre utvikling av samiske språk».

Sametinget står fritt til å organisere dette arbeidet, og det skal omfatte alle samiske språk i Norge.⁵ Sameloven § 2-1 fjerde ledd, fastsetter Sametingets arbeidsmåte og myndighet. Bestemmelsen lyder:

«Sametinget har beslutningsmyndighet når dette følger av andre bestemmelser i loven eller fastsatt på annen måte».

Departementet mente det ikke var nødvendig å uttale uttrykkelig i loven at organet har rådgivende myndighet. En slik formulering ville etter departementets syn kunne virke som en unødige begrensning i de tilfelle det i fremtiden ville være naturlig å legge beslutningsmyndighet til organet. Videre mente departementet at en formulering om rådgivende myndighet kunne være misvi-

³ Jf. vedtekter for Norsk sameråd fastsatt ved kongelig resolusjon 6. juni 1980 og gjort gjeldende fra 1. juli 1980. Norsk sameråd var et rådgivende organ for statlige, fylkeskommunale og kommunale myndigheter. Myndigheter forela for rådet viktige økonomiske, kulturelle, juridiske og sosiale saker og saker om forvaltning av naturressursene som særlig berørte den samiske befolkning. Rådet hadde ikke bare en rent rådgivende funksjon, men også en viss beslutningsmyndighet. Norsk sameråd disponerte offentlige midler innenfor fastlagte retningslinjer.

⁴ Sven Roald Nystø m.fl. (red), *Sámediggi 25 jagi Sametinget 25 år*, s. 9–10 (2014).

⁵ Innst. O. nr. 13 (2002–2003) punkt 1.2.1.

sende når det gjelder myndighet i særlige samiske saker. Departementet foreslo derfor dagens ordlyd om at det i lov ble gitt uttrykk for at det samiske sentralorganet har den beslutningsmyndighet som følger av andre bestemmelser i loven, eller som måtte være bestemt på annet grunnlag.⁶

Sametingets saksfelt er alle saker som etter tingets oppfatning særlig berører den samiske folkegruppe, jf. sameloven § 2-1 første ledd. Av sameloven § 2-1, annet ledd, følger det at Sametinget av eget tiltak kan reise og avggi uttalelse om alle saker innenfor sitt arbeidsområde. Sametinget er selv gitt kompetanse til å vurdere om en sak særlig berører den samiske folkegruppe. Denne vurderingen er underlagt forvaltningens frie skjønn og kan ikke overprøves rettslig. I praksis vil det derfor neppe oppstå problemer i forhold til om spørsmål hører inn under Sametingets arbeids- og myndighetsområde, der Sametinget reiser saker av eget tiltak. For andre organer vil det imidlertid kunne være vanskeligere å vurdere om saker er innenfor Sametingets arbeids- og myndighetsområde. Sameloven § 2-2 sier at offentlige organer bør gi Sametinget anledning til å uttale seg før de treffer avgjørelser i saker på Sametingets arbeidsområde. Det er forutsatt at organene i tvilstilfeller skal henvende seg til Sametinget for en avklaring av om Sametinget ønsker saken forelagt eller ikke.

Sameloven §§ 2-2 og 2-1 må videre tolkes i lys av konsultasjonsprosedyrene⁷ mellom statlige

Boks 7.1 Sameloven § 2-12 om Sametingets administrasjon, organisering og saksbehandling

Sametinget skal ha en egen administrasjon. Personalet ved administrasjonen ansettes av Sametinget.

Sametingets ansatte personell skal være underlagt den lovgivning som gjelder for statens tjenestemenn så langt det passer.

Sametinget kan opprette de styrer, råd eller utvalg som Sametinget finner hensiktsmessig og, såfremt ikke annet fremgår, delegerer myndighet til disse.

Kilde: Sameloven

⁶ Ot.prp. nr. 33 (1986–87) s. 69.

⁷ Konsultasjonsprosedyrene mellom statlige myndigheter og Sametinget fastsatt ved kgl. res 1. juli 2005.

myndigheter og Sametinget, og Norges folkerettslige forpliktelser.

7.3.3 Særskilt om Sametingets organisering og arbeid med samiske språk

Sametingets politiske virksomhet er organisert etter parlamentariske prinsipper. Sametinget består av to organ – Sametingets Plenum og sameingsrådet. Plenum består av 39 folkevalgte representanter fra sju valgkretser fra hele landet og er hovedorganet i Sametinget. Sameingsrådet er et kollegialt organ som utgår fra Sametingets Plenum og som har ansvar for den utøvende virksomheten. Organet er ikke lovfestet, men etablert etter Sametingets vedtatte grunnregler som fremgår i Sametingets arbeidsorden.

Sametinget er i dag organisert slik at politikkutvikling og forvaltning i stor grad er integrert på samme nivå i Sametingets administrasjon. Sameingets seksjoner for språk, terminologi- og stedsnavn er politisk sekretariat for sameingsrådet og har ansvaret for å følge opp målsettingene for fagområdet språk, samt forvaltningsansvaret innenfor sine respektive fagområder.

Sametinget er en kompleks organisasjon i krysningsfeltet mellom statlig forvaltningsorgan og samisk folkevalgt organ. Sametinget har siden opprettelsen vært organisert på ulike måter. En kan se for seg flere organisatoriske løsninger med fordeler og ulemper, for eksempel integrert avdelingsstruktur eller sentraladministrasjon med ytre etat. Det er alltid en fare for at ytre etater begynner å leve sitt eget liv, uavhengig av det sentrale politiske og administrative nivået. En slik organisatorisk utvikling krever derfor at det utvikles formelle instruerings- og kontrollordninger, noe som vil være svært utfordrende for et i utgangspunktet lite sameingssystem med relativt begrenset kapasitet. Det har vært stilt spørsmål ved om Sametinget er en for liten organisasjon til å bygge ut en betydelig formalisert avstand mellom politikk og forvaltning. Det er behov for å avklare hvilke oppgaver Sametinget skal forvalte, og å skille organisatorisk mellom utøvende forvaltningsoppgaver og språkpolitiske utviklingsoppgaver. Sametinget har fått kritikk for at virkemiddelbruken og klagebehandlingen, som skal være regelstyrt, i stor grad ser ut til å være politisert. Uansett organisasjonsform er det derfor noen sentrale spørsmål som videre må tas i betraktning når det skal vurderes om Sametinget skal få eller ta et større ansvar for samiske språk; spørsmålet om Sametinget kan ha kontrollordninger ovenfor andre

offentlige organer, rettssikkerhet (egen klageordning), forholdet mellom eget politisk ansvar og den administrative forvaltningen, innflytelse over egne budsjetterammer og forholdet til statlige myndigheter.⁸

7.3.4 Sametingets myndighet

Samerettsutvalget, som blant annet utredet oppnevningen av et nytt organ, mente at på visse avgrensede områder synes det naturlig at et mer representativt sentralt samisk organ får anledning til selv å treffe beslutninger. Ifølge utvalget var det særlig to typer saker som var nærliggende å legge til Sametinget, nemlig tildeling av offentlige midler til ulike samiske formål med mulighet til å vedta de generelle retningslinjene for organets fordeling av midler, og oppnevning av medlemmer i ulike styre, råd og utvalg for samiske spørsmål. Utvalget mente dessuten at organets beslutningsmyndighet ikke burde fastlegges en gang for alle, men at denne må kunne utvikles i tråd med organets egen oppfatning og det alminnelige samfunnssyn på den samiske befolkningsstilling i Norge.⁹

Da H.M. Kong Olav talte ved åpningen av Sametinget i 1989 vektla han, med referanse til Grunnloven, at norske myndigheter har et overordnet ansvar for at samene fortsatt skal kunne eksistere som et eget folk og at premissene for dette måtte samene selv være med å utforme.

Sametinget uttaler i *Sametingets budsjett for 2016* at:

«For å utøve retten til selvbestemmelse over våre språk, må Sametinget ha avgjørende innflytelse over utformingen av de lovmessige, økonomiske og organisatoriske rammebetingelsene. Samtidig må Sametinget utøve selvstyre i form av myndighet til å fatte selvstendige beslutninger i samiske språkspørsmål».¹⁰

Sametinget har avgjørelsesmyndighet innen visse saks- og samfunnsområder som kan forstås som former for selvstyre. De utøvende myndighetsoppgavene har imidlertid i stor grad tilkommet Sametinget i tiden før konsultasjonsavtalen ble inngått, og for flere av dem er ikke Sametinget den formelle og endelige avgjørelsesmyndighet,

⁸ Per Selle, *Sametingets organisatoriske utfordringer. En vurdering* (2011).

⁹ NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*.

¹⁰ Sametingets budsjett 2016, s. 24.

Boks 7.2 H.M Kong Olavs tale ved åpningen av Sametinget

Sametingets representanter.

Jeg hilser Sametinget velkommen til ansvarsfull gjerning og ønsker at det må bli til gagn for det samiske folket.

Det samiske folk har røtter langt tilbake i historien i det nordlige Norden. Ved den norske statsdannelsen hadde de således lenge vært etablert i sine områder. At det samiske folk har hatt bofelleskap med det norske folk innenfor det som i dag er Norges grenser pålegger norske myndigheter et særlig ansvar. Det å være en etnisk minoritet og samtidig kunne bevare og utvikle sin egenart har ofte vist seg vanskelig.

Det ble således den 27. mai 1988 tatt inn i Grunnloven en bestemmelse om at det påligger de norske myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunns- liv.

De norske myndigheter har dermed et overordnet ansvar for at den samiske befolkning fortsatt skal kunne eksistere som et eget folk. Premissene for dette arbeidet må det samiske folk selv være med å utforme.

For å ivareta dette har Stortinget gjennom Sameloven bestemt at den samiske folkegruppe skal ha et eget landsomfattende Sameting valgt av og blant samene. På denne måten vil Sametinget være en god rådgiver for myndighetene.

Sametinget vil i utgangspunktet bygge videre på det grunnlaget som Norsk Sameråd har lagt gjennom sin virksomhet. De norske myndigheter vil i samarbeid med Sametinget begynne arbeidet med å overføre relevante oppgaver til Tinget.

Med sametinget får samene nå muligheter til en betydelig innflytelse i spørsmål som særlig berører den samiske folkegruppe. Med Sametinget får samene et forum for samepolitisk debatt, og for ivaretagelse og fremme av det samiske mangfold. Sametinget imøteses med store forventninger både fra samer og fra norske myndigheter.

Jeg ber Gud signe Sametingets gjerning og erklærer det l. ordentlige Sameting åpnet.

Kilde: Sametinget 9. oktober 1989.

siden Sametinget kun er innstillende myndighet, for eksempel etter opplæringsloven.¹¹

Sametingets forvaltningsmyndighet kan sorteres i to hovedkategorier, myndighet gitt i lov eller forskrifter og myndighet til å fordele økonomiske bevilgninger. Det er i dag i stor grad Sametinget som gjør prioriteringer for samisk kultur, herunder språk.

Sametinget har i dag en viss økonomisk bevilgningsmyndighet innenfor en rekke områder. Departementenes ansvar i denne sammenhengen er å tilse at Sametingets regler for bruk av tilskudd er i tråd med økonomibestemmelsene i staten. Dersom retningslinjene viser seg å ikke være i tråd med økonomibestemmelsene, vil dette antagelig per i dag medføre konstitusjonelt ansvar for den ansvarlige statsråd.

Dersom beslutningsmyndighet ikke uttrykkelig er fastsatt i lov, gjelder de alminnelige forfatnings- og forvaltningsrettslige regler om delegasjon. At myndigheten kan fastsettes på annen måte må også forstås som delegert gjennom forskrift eller ved budsjettildeling og videre den myn-

digheten Sametinget har i kraft av å være et folkevalgt organ. Sametinget har på sin side vært tydelig på at det mener at myndigheten som overføres fra staten til Sametinget bør fastsettes i lov, og ikke forskrift.

7.3.5 Sametinget som konsultasjonspart

Konsultasjonsretten er et sentralt element i Sametingets forhold til regjeringen. *Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget fastsatt ved kgl. res. 1. juli 2005* satte Sametinget i en helt ny formell posisjon med hensyn til staten, og Sametingets deltakelse i de politiske beslutningsprosessene ble formalisert gjennom avtalen. Formålet med konsultasjonsprosedyrene er formelt sett å gjennomføre folkerettslige forpliktelser om konsultasjoner, og praktisk sett å avklare spillereglene for hvordan samiske interesser skal ivaretas mellom staten og Sametinget.¹² Konsultasjonene skal skje i god tro med mål om å oppnå enighet eller samtykke.

¹¹ Torvald Falch og Per Selle, *Staten og Sametinget* (2014).

¹² Se gjennomgang av folkeretten i kapittel 5, avsnitt 5.2 og 5.3.

Konsultasjonsavtalen gir ikke Sametinget veto-rett i saker regjeringen fremmer og som påvirker samiske interesser. De formelle beslutningene tas fortsatt av statlige myndigheter og av Stortinget. Ordningen må imidlertid ha en form, innhold og omfang som gjør konsultasjonene til et egnet redskap for å oppnå enighet. Der det er uenighet mellom Sametinget og statlige myndigheter skal dette følge saken videre og fremgå når sakene behandles i regjering og storting. Når Sametinget blir konsultert i lovsaker, inngår Sametingets interessenotater som en del av forarbeidene til lovene.

Virkeområdet som er definert i konsultasjonsavtalen omfatter ulike sakstyper, slik som lover, forskrifter, enkeltvedtak, retningslinjer, tiltak og beslutninger og inkluderer blant annet saker som berører litteratur, media, språk, religion, kulturarv, immaterielle rettigheter, stedsnavn, helse- og omsorg, barnehager, utdanning, forskning, språkstyrking, språkvitalisering og opplæringstiltak.

I Meld. St. 22 (2015–2016) heter det imidlertid at:

«Samerettsutvalget har i NOU 2007: 13 Den nye sameretten foreslått å lovfeste myndighetenes plikt til å konsultere samiske interesser. Departementet arbeider med oppfølgingen av forslaget med sikte på å forankre konsultasjonsplikten for statlige myndigheter, fylkeskommunene og kommunene i lov.»¹³

7.3.6 Særlig om Sametingets arbeid med samiske språk

Årsmeldingen til Sametinget, der også Sametingets arbeid med samisk språk blir omtalt, blir årlig lagt fram for Sametingets Plenum og oversendt til Stortinget som vedlegg til departementets årlige stortingsmelding om Sametingets virksomhet. I sameloven § 3-12 annet ledd fremgår det at Sametinget hvert fjerde år skal utarbeide en rapport til Kongen om situasjonen for samiske språk i Norge. Sametinget foretar jevnlig språkundørsøkelser som legges til grunn for rapporteringen om situasjonen for samisk språk. Den siste språkundørsøkelsen er fra 2012 og ble gjennomført av Nordlandsforskning. Sametingets rapport inngår i Sametinget årsmelding som sendes Kongen.

Sametingsrådet legger frem sametingsmeldinger om samiske språk til behandling i Sametinget.¹⁴ Disse språkmeldingene legger rammene for

Sametingets arbeid og ambisjoner for vern og utvikling av samiske språk. Sametingsrådet fremmer også forslag til innstilling til Sametingets Plenum om tildeling av økonomiske virkemidler til samiske språk (Sametingets budsjett). *Sametingets budsjett* sammen med *Sametingsmelding om samisk språk 2012* utgjør de viktigste styringsdokumentene i arbeidet med samiske språk i Sametingets virksomhet. Sametingets hovedmål når det gjelder samiske språk er å øke antall språkbrukere og øke bruken av samiske språk. Sametinget ønsker å ha det overordnede ansvaret for organisering og finansiering av samisk språkarbeid. Det er en av Sametingets hovedoppgaver å arbeide for at samiske språk styrkes og utvikles i fremtiden. Sametinget mener alle samer skal sikres tilgang til samiske språkarenaer, samiske tjenestetilbud og at alle samer får mulighet for å bruke sitt eget språk.¹⁵

Sametinget arbeider bredt når det gjelder å utvikle samiske språk, og jobber både med fastsettning av terminologi, språknormering og gjennomføring av ulike tiltak for styrking av samiske språk. Sametinget forvalter tilskudd og gir midler blant annet til de samiske språksentrene, gir informasjon til foreldre om samiskundervisning, utarbeider samarbeidsavtaler og tildeler tospråklighetstilskudd til kommuner og fylkeskommuner m.m. Sametinget oppnevner stedsnavnskonsulenter og gir veiledning i bruk av samiske stedsnavn og forvaltning i henhold til stadnamnlova. Se kapittel 19 for mer om arbeidet til Sámi gielagáldu og kapittel 20 om Sametingets arbeid med samiske stedsnavn.

7.3.6.1 Sametingets tilskuddsordninger og forvaltning av tospråklighetsmidler

Sametinget avsetter hvert år midler som kan tildeles til ulike tiltak for å styrke og utvikle samiske språk i Norge. Midlene går til kommuner og fylkeskommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, til språksentrene og ulike søkerbaserte prosjekter. I tillegg forvalter Sametinget tilskudd til barnehagetilbud, læremidler og stipender.

Sametingets tospråklighetstilskudd skal dekke kommuners og fylkeskommuners utgifter med å tilrettelegge for samiske språk og oppfylle samelovens språkregler. Tospråklighetsmidlene deles inn i et basistilskudd (35 pst.), betjeningsdel (40 pst.) og en utviklingsdel (25 pst.). I Sametingets til-

¹⁴ Sametinget, *Samisk er tøft* (2004) og Sametinget, *Sametingsmelding om samisk språk (2012)*.

¹⁵ Sametingets budsjett for 2016.

¹³ Meld. St. 22 (2015–2016).

delingskriterier for tospråklighetsmidlene er det fastsatt av Sametinget at det skal inngås individuelle samarbeidsavtaler med hver enkelt kommune i forvaltningsområdet for samisk språk.¹⁶ Sametinget har i dag samarbeidsavtaler med alle ti kommuner innenfor dagens forvaltningsområde. Sametinget har samarbeidsavtaler med kommunene Tromsø, Bodø¹⁷ og Oslo selv om de ligger utenfor dagens forvaltningsområde, i lys av at disse storbykommunene har en voksende samisk befolkning.¹⁸ I tillegg har Sametinget regionale samarbeidsavtaler med fylkeskommunene i Finnmark, Troms, Nordland og Nord-Trøndelag innenfor dagens forvaltningsområde for samisk språk, og med fylkeskommunene Sør-Trøndelag og Hedmark som ligger utenfor forvaltningsområdet. I alle disse avtalene er arbeid med språk ett av flere elementer.

7.4 Fylkesmannsembetene

Departementet har i virksomhetsinstruks og tildelingsbrev til fylkesmannsembetene understreket at fylkesmennene må ha et bevisst forhold til samisk kultur og til bruk av samiske språk. Fylkesmannen i Finnmark og Nordland tildeler årstimer til opplæring i samisk, midler til samiskopplæring og studiehjemler i samisk. Fylkesmannen fører også et generelt tilsyn med offentlige skoleeiere og skoler og med kommunen som barnehagemyndighet, herunder samiskopplæringen i skolen og samisk tilrettelegging i barnehagen. Det vises for øvrig til kapittel 16 om statlig tilsyn.

7.5 Kommunene

Tanken om kommunalt selvstyre har dype røtter i Norge. Statens mulighet til å styre innholdet i de kommunale tjenestene og sikre likhet i tjenesteutøvelse og tilbud, er gjennom ressursrammer for kommunenes tjenesteyting og oppgaver pålagt gjennom lovgivning.

Rammen for kommunens samfunnsoppdrag er lovverket, men det formes også av faglig og tekno-

¹⁶ Sametinget, *Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene (2011)*. Se mer om tospråklighetsmidlene i vedlegg 1, kapittel 5.1.4.

¹⁷ Avtale mellom Bodø kommune og Sametinget 8. august 2015.

¹⁸ Jf. sametingsrådets vedtak av 21. august 2013 og Tromsø kommunestyrevedtak 19. juni 2013, avtale mellom Bodø kommune og Sametinget 8. august 2015, og avtale med Oslo 6. februar 2016.

logisk utvikling, endringer i befolkningens sammensetninger og som følge av politiske målsetninger.¹⁹

Kommunene har ansvaret for lovpålagte oppgaver innenfor mange sektorer, herunder oppvekst, opplæring, helse og omsorg. Kommunene som folkevalgt organ er en arena hvor innbyggere gjennom valg og medvirkning kan være med på å påvirke gjennomføringen av samfunnsoppgaver.

Det er kommunene som forvalter gjeldende regelverk, herunder samelovens språkregler. Innenfor forvaltningsområdet for samisk språk har kommunene et særskilt ansvar for å tilby informasjon og tjenester til den samiske befolkningen. Kommuner innenfor forvaltningsområdet får tildelt særskilte midler fra Sametinget til å gjennomføre sine forpliktelser i sameloven. Sametinget har kunnet styre og påvirke kommunen gjennom tildelingskriterier for tilskudd og gjennom samarbeidsavtalene.

7.6 Særskilt om samiske språksentre

Språksentrene har oppstått i ulike tidsperioder, og utviklet seg på forskjellige måter i ulike samiske miljøer. Det er derfor variasjoner i både organisering, selskapsform, eierstruktur, finansiering, og samarbeidsparter. I tillegg er det stor ulikhet mellom lokalsamfunnene de betjener.

De aller fleste språksentrene har et godt samarbeid med Sametinget, og særlig de som er avhengig av prosjektfinansiering må ha en god kunnskap om Sametingets virkemiddelordninger. Språksentrene som har en mer solid og fast finansiering, primært gjennom kommunale driftsmidler, er ikke like avhengige av ekstern prosjektfinansiering.

Det ble i 2012 gjennomført en evaluering av samiske språksentre som er etablert med grunn-tilskudd fra Sametinget. Evalueringen tok for seg ulike forhold ved språksentrenes organisering, finansiering, virksomhet og samarbeid. Formålet var å avdekke hvordan disse forholdene påvirker Sametingets mål om at samiske språk skal høres og synes i språksentrenes virkeområde. Evalueringen slår fast at språksentrene har vært viktige for å styrke bruken og kompetansen i samiske språk, og for å øke kunnskapen om samisk kultur i språksentrenes virkeområder.²⁰

¹⁹ Meld. St. 26 (2014–2015) s. 12.

²⁰ Vigdis Nygaard m.fl., *Evaluering av samiske språksentre (2012)*.

Evalueringen konkluderer med at språksentrene har et potensial for i høyere grad å bidra til at de samiske språkene høres og synliggjøres. Ifølge evalueringen er dette en kontinuerlig prosess der nye grupper trenger kunnskap og kompetanse, og hvor nye metoder og teknologiske løsninger kan forenkle kompetanseoverføringen, redusere avstandsutfordringer, samt sikre at samer kan få styrkede rettigheter til samiskopplæring. I oppsummeringen står det at:

«Samiske språksentre er viktige samiske institusjoner i en rekke samiske lokalsamfunn. De bidrar til å styrke kompetansen i samisk språk og kultur, skaper språkarenaer, og kan virke identitetsskapende for den samiske befolkningen i sine virkeområder.»

En sentral anbefaling i evalueringen handler om å sikre språksentrene en mer forutsigbar og stabil finansiering ved å øke grunntilskuddet fra Sametinget. Det vises til at flere språksentre er avhengige av ekstern prosjektfinansiering som krever stadige og gjentakende søknadsprosedyrer rettet mot Sametinget og andre som finansierer språksentrene.

7.7 Utvalgets vurderinger

Innledning

Kommuner, fylkeskommuner, fylkesmannsembetene, direktorater, departementer, Sametinget og regjeringen har ulike roller i arbeidet med samiske språk. Utvalget mener det er et behov for en klargjøring av Sametingets rolle og myndighet i språkspørsmål. Utvalget viser til at dagens samelev ikke spesifiserer hvilken myndighet Sametinget skal ha i arbeidet med samiske språk utover den myndighet Sametinget har for språkutvikling. Etter utvalgets vurdering er spørsmålet om Sametingets oppgaver og myndighet særlig aktuelt for språktiltak som departementene har ansvaret for innenfor sine sektorområder.

Ansvarsfordeling mellom staten og Sametinget

I Norge er det staten og Sametinget som har ansvaret for offentlig språkplanlegging. Ansvarsfordelingen mellom statlige myndigheter og Sametinget er særlig relevant der Sametinget utformer politikk og har målsetninger for bevaring og utvikling av samiske språk på samfunnsområder som berører andre enn samer, men som likevel er av betydning for språkutviklingen i det

samiske samfunnet. Dette gjelder særlig barnehage- og skolesektoren, men vil også berøre grunnleggende språkrettigheter- og plikter for offentlige myndigheter i helse- og omsorgssektoren og i justissektoren.

Etter utvalgets syn bør Sametinget få en større rolle og et sterkere styringsverktøy i oppfølgingen av samelevens språkregler. Det er også hensikten med et folkevalgt urfolksparlament, at Sametinget, som samenes folkevalgte organ, driver utviklingen på områder som er av særlig betydning for samene. Utvalget mener derfor at Sametinget bør ha mulighet til å avgjøre saker av stor betydning for samisk språkutvikling.

Staten og Sametinget har mange sammenfallende målsetninger i saker som angår samiske språk. *Handlingsplan for samiske språk*²¹ er i stor grad et samarbeidsprosjekt mellom Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Sametinget, og har vært en arbeidsmåte å få synliggjort og ansvarliggjort ansvarsfordelingen i arbeidet med samiske språk. Handlingsplanen er i dag likevel utvilsomt departementets og regjeringens dokument, selv om Sametingets påvirkning av planen kan sies å ha vært betydelig. Utvalget vurderer det som lite heldig at en handlingsplan for samiske språk ikke formelt også er forankret i Sametinget, og foreslår derfor at et slikt samarbeidsprosjekt må innebære en forankring både i regjeringen og Sametinget. I praksis betyr dette at en handlingsplan ikke kan følges opp uten enighet mellom Sametinget og regjeringen om tiltakene i den.

Utvalget foreslår at handlingsplanen for samiske språk blir videreført og videreutviklet til å bli et samarbeidsdokument der ansvaret er fordelt mellom Sametinget og de ulike departementene, og slik sett synliggjør både regjeringens og samelevrådets språkpolitikk og satsingsområder, og hvem som tar ansvar for de ulike områdene. Det må fremgå både på hvilke områder Sametinget og staten har felles målsetninger og dermed også kan enes om målrettede tiltak og prioriteringer, og hvilke områder av samisk språkarbeid Sametinget har et selvstendig ansvar for å utvikle eller forvalte. Det må utarbeides strategier for hvert av de samiske språkene, med målrettede tiltak ut fra språkernes behov og stilling i dag, for å oppnå målsettingen om å bli samfunnsbærende språk. Av handlingsplanen må det fremgå tydelig hvilke offentlige organer som har ansvaret for gjennomføringen av tiltakene eller ordningene som iverksettes for å bevare og videreutvikle samiske språk.

²¹ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009).

Det er videre viktig at vellykkede tiltak som er satt i gang som følge av handlingsplanen videreføres. Her vil utvalget særlig peke på helt nødvendige tiltak knyttet til sør- og lulesamiske språk.

Slik arbeidet med samiske språk nå er organisert, har hvert departement ansvaret for å følge opp bestemmelser, og eventuelt tildele midler, på sitt sektorområde. Utvalget mener at Sametinget bør ha større mulighet til å avgjøre i saker av stor betydning for samisk språkutvikling. Dette gjelder etter utvalgets vurdering spesielt saker som omhandler barnehage- og skolesektoren. En sentral del av språkutviklingen er å sørge for at stadig nye språkbrukere kommer til, og nøkkelen til dette er etter utvalgets syn den oppvoksende generasjon.

Utvalget mener Sametinget også skal ha en sentral rolle når det skal utpekes samiske representanter til styrer, råd og utvalg både på internasjonalt, nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå.

Sametingets rolle med hensyn til samiske språk

Samerettsutvalget påpekte at Sametingets myndighet ikke ble fastsatt konkret da Sametinget ble opprettet, men at denne myndigheten var ment å være i kontinuerlig utvikling. Dette utvalget viser til at Sametingets myndighet siden opprettelsen har utviklet seg både gjennom organets virke som samenes folkevalgte organ og gjennom myndighetsoverføring fra staten. Sametingets myndighetsutøvelse fremgår derfor både gjennom den myndighet Sametinget får overført fra staten og den myndighet Sametinget utøver på vegne av sine velgere.

Utvalget foreslår at Sametinget får en større rolle i arbeidet med samiske språk. Dette vil omfatte både språkpolitikk, språkforvaltning og faglig språkarbeid innenfor de enkelte sektorer. Det er i denne sammenheng naturlig å foreta en gjennomgang av hvordan arbeidet organiseres. Utvalget foreslår at Sametinget på politisk nivå konsentrerer arbeidet om å utforme en fremtidsrettet språkpolitikk, både for språkernes fellesskap og for det enkelte språks særegenhet. Politiske prioriteringer i språkplanleggingen innebærer i praksis budsjettmessige tiltak og prioriteringer mellom disse. Det er en utfordring å forvente sterkere innsats fra Sametingets side i et slikt arbeid når Sametinget ikke har en direkte innflytelse over egne økonomiske eller budsjettmessige rammer. Der Sametinget har overtatt tilskuddsordninger som før har ligget til staten, er det også vanskelig å se om språkarbeidet er en forvaltning av statens politikk eller et utviklingsarbeid Sametin-

get selv står for. Utvalget påpeker at det er en hovedutfordring at språkforpliktelser etter same-loven ikke blir fulgt opp av offentlige myndigheter. Økonomiske virkemidler er helt sentralt for gjennomføringen. I motsetning til andre tiltak, lover og enkeltvedtak omfatter ikke konsultasjonsprosedyrene budsjett. Ofte vil hva som er et tiltak og hva som er et budsjetttiltak være et tolkingsspørsmål. Det kan framstå som utfordrende at Sametinget som et folkevalgt organ ikke har den samme selvstendighet og forutsigbarhet over sine budsjetttrammer som kommuner og fylkeskommuner er gitt.

Det er utvalgets vurdering at for at Sametinget skal kunne ivareta et større ansvar for utvikling av de samiske språkene, må Sametinget ha forutsigbarhet i arbeidet med egne budsjettprioriteringer og innflytelse over budsjetttrammene, for slik også å tydeliggjøre Sametingets ansvar for oppfølging av språkutviklingsprogrammer og handlingsplaner. Dette mener utvalget kan løses ved at regjeringen samtidig med den årlige meldingen om Sametingets virksomhet, legger frem en proposisjon om de samepolitiske prioriteringene på grunnlag av Sametingets årlige vedtak om prioriteringer av tiltak. Prioriteringene må være gjenstand for konsultasjon, behandles i Stortinget og ligge til grunn for oppfølging i statsbudsjettet.

Utvalget anbefaler et tydeligere skille og større avstand mellom Sametinget som politisk organ og Sametinget som forvaltningsorgan. Dette vil innebære en sterkere vektlegging av faglige vurderinger og synliggjøring av skjønn slik at en unngår at alt språkarbeid «blir til politikk». Utvalget ser samtidig at en etablering av en ytre etat til Sametinget vil måtte innebære en betydelig vekst i forvaltningsoppgavene tillagt Sametinget. Innenfor en integrert avdelingsstruktur som Sametinget i dag har, er det likevel mulig å tydeliggjøre hva som er de utøvende forvaltningsoppgavene og hva som er språkpolitiske utviklingsoppgaver.

Utvalget mener Sametingets rolle blir særlig diffus hva angår samfunnsområder som tradisjonelt har ligget til fagdepartementene å forvalte, særlig innenfor samfunnsområder som barnehage, skole, helsevesen og justis. Utvalget støtter en lovfesting av en konsultasjonsordning i tråd med folkerettens krav. Etter utvalgets syn kan en del uklarheter løses ved Sametingets påvirkning gjennom konsultasjonsavtalen, ved utvikling av denne, og videre ved at det etableres ordninger for budsjettering til Sametinget som innebærer innflytelse og forutsigbarhet. På enkelte forvaltningsområder oppstår også spørsmålet om Same-

tinget kun har rett til å bli konsultert, eller om Sametinget skal ha mulighet til å avgjøre saker av stor betydning for samisk språkutvikling. Dette er etter utvalgets vurdering tilfellet når det kommer til barnehage og skolesektoren. Samiske barns språkutvikling og opplæring i og på samisk er en av de viktigste faktorene for å bevare og utvikle de samiske språkene, ved siden av foreldres språkvalg for sine barn.

I skolesektoren er dette allerede reflektert ved at Sametinget etter opplæringsloven har myndighet til å fastsette deler av læreplanforskriftene om læreplaner for opplæring i samiske språk i grunnskolen og i den videregående opplæringen. Sametinget kan videre utarbeide læreplaner for særskilte samiske fag som duodji, samiske språk og reindrift i den videregående opplæringen innenfor rammer og omfang fastsatt av departementet. I fag som historie og samfunnsfag kan Sametinget lage utkast til læreplaner i samarbeid med departementet, og departementet fastsetter læreplanene. Ved en slik samarbeidsform vil Sametinget antakelig ha mer innflytelse på innholdet i læreplanene, enn om Sametinget bare hadde blitt konsultert om innholdet i læreplanene.

Samiske språkressurssentre

I utvalgets delrapport ble det beskrevet et behov for opprettelse av språkressurssentre for hvert av de tre språkene sør-, lule- og nordsamisk.²² Språkressurssentrene skal bidra til å sikre at språkrettighetene i større grad etterlevs, og skal bistå kommuner og enkeltindivider i oppfyllelsen av samiskspråklige tjenestetilbud. Utvalget vurderer at språkressurssentrene skal ligge til Sametinget, og at dette kan bidra til å understøtte og tydeliggjøre Sametingets ansvar og koordineringsrolle når det gjelder utvikling, vitalisering og bevaring av de samiske språkene.

Språkressurssentrene er ment å samle kompetansen og styrke fagmiljøet knyttet til samiskspråklig tjenestetilbud i forvaltningen. Utvalget mener språkressurssentrene også skal ha en støttestruktur for kommunene i det samiske språkområdet, og bidra til informasjons- og erfaringsutveksling. Språkressurssentrene vil være sentrale i å bistå kommunene, samtidig som kommunene fortsatt har en tilretteleggingsplikt og ansvar for forvaltning og etterlevelse av regelverket. Utvalget vil understreke at språkressurssentrene vil være noe annet enn de eksisterende språkssentrene, som i større grad har som mål å drive med

språkutvikling. Språkressurssentre skal ha en koordinerende rolle og ha en rådgiverfunksjon. I tillegg mener utvalget at språkressurssentrene bør ha et ansvar knyttet til blant annet tolking, oversetting, informasjonsarbeid og fjernundervisning.

Utvalget mener at de samiske språkressurssentrene kan tillegges oppgaven med å være utviklings- og kompetansesentre for skjermtolkning på samisk. Språkressurssentrene bør også få koordineringsansvar for oversettings- og tolketjenester til offentlige myndigheter.

Språkressurssentrenes funksjon innenfor de ulike sektorområdene vil bli nærmere omtalt i sektorkapitlene, men de vil ha en særlig viktig rolle for det samiskspråklige barnehage- og skoletilbudet. Utvalget har diskutert om det burde opprettes en egen sørsamisk barnehage- og skoleenhet, men kommet til at oppgavene språkressurssentrene skal ha ansvar for kan ivaretas gjennom en barnehage- og skoleansvarlig ved sentrene. Språkressurssentrene og en barnehage- og skoleansvarlig ved språkressurssentrene skal ikke erstatte etablerte institusjoner, men inngå som en styrking av etablerte tilbud.

Utvalget mener oppgaver som skal legges til samiske språkressurssentre når det gjelder barnehage- og skolesektorene særlig skal være å tilby tjenester og å ha en tilretteleggingsfunksjon når nye samiskspråklige tilbud skal etableres:

- Gi informasjon om rettigheter og plikter
- Arbeide for å sikre at språkrettighetene blir oppfylt i overgangen mellom barnehage og skole
- Veilede om hvordan etablere nye barnehage- og skoletilbud, blant annet ved å utarbeide veiledere til barnehager og skoler om hva de må tenke på når de skal etablere et tilbud
- Bidra til dialog og erfaringsutveksling mellom ulike aktører; kommuner, fylkeskommuner, fylkesmenn etc.
- Bidra til rekruttering av ansatte og elever til nye språktilbud
- Koble skolemiljøene til kommuner som skal tilby samiskopplæring
- Veilede foreldre om et samiskspråklig barnehage- og skoletilbud
- Veilede kommunene i planlegging av samiskopplæring i kommunene

Gitt de ulike forutsetningene og situasjonen for de samiske språkene, vil også de ulike språkressurssentrene måtte fokusere på noe ulike oppgaver. Utvalget vurderer at det er særlig krevende å sørge for at språkrettighetene til sørsamer og lule-

²² Se vedlegg 1.

samer blir oppfylt, samt at situasjonen for disse to språkene er særlig kritisk. Utvalget mener derfor at til tross for at det er færre sørsamer og lulesamer enn nordsamer, må finansiering av det sørsamiske og lulesamiske språkressurssenterene likevel være tilsvarende eller høyere enn det nordsamiske språkressurssenteret. Siden samiskspråklige har et svært spredt bosettingsmønster er det også god grunn til at språkressurssentrene bør ha en desentralisert struktur, men med et hovedkontor og felles administrasjon. Den nærmere plasseringen og praktiske organiseringen mener utvalget at Sametinget bør avgjøre.

Utvalget vil videre påpeke at oppbygging av en ny struktur kan være krevende og tar tid å få etablert. Det er derfor viktig at det er en god prosess knyttet til opprettelsen av språkressurssentrene, slik at velfungerende ordninger kan videreføres. Det er svært viktig at ikke eksisterende strukturer og tiltak som fungerer, avsluttes før det nye er på plass og at overføring av ansvar og oppgaver skjer gradvis. Dette vil særlig være en aktuell problemstilling for små og sårbare fagmiljø, slik man har innen det sørsamiske språkarbeidet.

Forskriftsmyndighet

Utvalget mener Sametinget bør ha en sentral rolle i å utforme hvordan offentlige organer skal oppfylle samelovens språkregler på en god måte. Utvalget foreslår at Sametinget skal kunne fastsette forskrift om fordeling og bruk av tospråklighetsmidlene med hjemmel i Sameloven. Sametingets samarbeidsavtaler med kommuner og fylkeskommuner og retningslinjene Sametinget fastsetter for tildeling av midlene har til dels blitt benyttet til dette formålet, men avtalene går ut over forpliktelsene etter sameloven og regulerer også annet samarbeid Sametinget har med kommuner og fylkeskommuner.²³

Utvalget mener utover dette, med hensyn til forutsigbarhet i planleggingsarbeidet, at noe mer detaljerte bestemmelser angående tjenesteyting på samisk vil være hensiktsmessig å regulere i sameloven. Utvalget foreslår at Kongen i forskrift til sameloven kan gi forskrift med nærmere bestemmelser om offentlige organers forpliktelser til å tilrettelegge for samiskspråklige. Utvalget forutsetter at forskriftene er gjenstand for konsultasjon med Sametinget i henhold til folkerettens krav.

²³ Se kapittel 16.7 for utdyping av utvalgets forslag.

Tospråklighetstilskuddet

Sametinget forvalter tospråklighetstilskuddet til kommuner for å følge opp språkforpliktelsene etter sameloven. Utvalget foreslår en henvisning til barnehageloven og opplæringslova i samelovens kapittel 3. Utvalget mener dette innebærer at tospråklighetsmidlene i større grad bør benyttes til utviklingsarbeid i barnehage- og skolesektorene og anbefaler at Sametinget følger dette opp i samarbeidet med kommunene.

Kommunene

Kommunene spiller en sentral rolle i arbeidet med å styrke samiske språk i alle områdene hvor samene er bosatt. Beslutninger på kommunalt nivå har avgjørende betydning for at samiske språk og samisk kultur i kommunen kan utvikle seg på en god måte. Et perspektiv å ha med seg i arbeidet med samiske språk er derfor at den samiske befolkningen i de aller fleste kommuner i Norge er i mindretall, og derfor kan ha utfordringer med å få gjennomslag for sine ønsker i et system som er bygd opp rundt flertallsavgjørelser. Det er viktig at kommunene virker for at samiske språk og samisk kultur skal kunne bevares og utvikles.

Kommunene plikter, uavhengig av om de ligger i det samiske språkområdet, å følge opp de individuelle språkrettighetene som foreligger blant annet når det gjelder retten til opplæring, rett til språk- og kulturtilpassede helsetjenester, følge opp plikten til å tilby samiskspråklig barnehagetilbud og til å synliggjøre nedarvede samiske stedsnavn. Kommunene bør utover dette bidra til vitalisering av samiske språk for eksempel gjennom å feire samenes nasjonaldag og gjennom å legge til rette for informasjon på samisk og aktiviteter for samiske innbyggere. Alle kommuner kan vedta offisielt samisk navn på kommunen og bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i den kommunale forvaltningen.

Utvalget mener alle kommuner med samisk befolkning skal ha en plan for styrking av samiske språk og samisk kultur i sitt ordinære tjenestetilbud, og da særlig i kommunens barnehage-, skole- og helse- og omsorgstjenester.²⁴ Utvalget anbefaler kommunene offensivt å ta oppgaven for å verne utvikle og vitalisere av samisk kultur, samiske språk og samisk samfunnsliv allerede i kommuneplanleggingen.

²⁴ Se kapittel 16.7.

Utover dette foreslår utvalget at kommunene i det samiske språkområdet skal ha lovpålagte forpliktelser etter sameloven til å tilrettelegge for samiskspråklige. Utvalget understreker at same-ovens språkregler er minimumsrettigheter, og at kommunene står fritt til å gjøre mer enn det loven krever.

7.8 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget anbefaler å videreføre arbeidet med handlingsplan for samiske språk og foreslår at den formelt forankres i både Sametinget og regjeringen.
- Utvalget foreslår at Kongen i forskrift gir nærmere bestemmelser om offentlige organers forpliktelser til å tilrettelegge for samiskspråklige.
- Utvalget foreslår at Sametinget gis hjemmel til å fastsette forskrift om fordeling og bruk av tospråklighetsmidler til kommuner og fylkeskommuner.
- Utvalget foreslår at Sametinget ved tett og forpliktende dialog med kommuner og språkinstitusjoner utarbeider utviklingsprogrammer for sør-, lule- og nordsamiske språk.
- Utvalget foreslår at Sametinget organiserer sitt arbeid med et tydeligere skille mellom Sametinget som politisk organ og Sametinget som forvaltningsorgan.
- Utvalget foreslår at samiske språkressursentre organiseres under Sametinget.
- Utvalget mener alle kommuner må ha en plan for å styrke samiske språk og samisk kultur i det kommunale tjenestetilbudet.

Kapittel 8

Språkområdeordningen

8.1 Innledning

Samelovens språkregler og tilknyttet regelverk, ble i stor grad utformet for å passe til situasjonen for samiske språk i de kommunene som opprinnelig ble omfattet av forvaltningsområdet. Dette var relativt små kommuner, hvor en betydelig andel av befolkningen snakket samisk. Den demografiske utviklingen viser at mange samer i dag har flyttet fra tradisjonelle samiske bosetningsområder til større byer og tettsteder. Det er viktig at det legges til rette for at samisk kultur og språk skal kunne bevares og utvikles også her. Det er videre viktig å styrke samiske språk i små kommuner der samiske språk tradisjonelt er utbredt, og hvor samene utgjør et mindretall av innbyggerne. Vitalisering av samiske språk handler om at flere i disse områdene har mulighet til å lære seg samiske språk og bruke samisk i hverdagen.

Enkelte av samelovens språkregler kan imidlertid være vanskeligere å gjennomføre i kommuner hvor samene er relativt få, og bor spredt. Utvalget har på denne bakgrunn utviklet en modell som vil kunne gjøre reglene mer tilpasset også til kommuner med relativt få samer. Utvalget har særskilt vurdert om det er mulig å gjøre ordningen mer fleksibel ved å differensiere reglene, og hvordan offentlige organer skal kunne benytte opplysninger om samiske språkbruk registrert i folkeregisteret for å planlegge og tilrettelegge for samiskspråklige. Se utvalgets delrapport for en gjennomgang av alle forslagene.¹

8.2 Tradisjonell utbredelse av samiske språk

De sør-, lule- og nordsamiske språkområdene er de geografiske områdene der de enkelte samiske språk tradisjonelt er eller har vært utbredt. Utvalget har ikke avgrenset disse områdene nøyaktig geografisk, men har beskrevet utbredelsen av

språkene omfattet av utvalgets mandat.² Utvalget mener en nærmere fastsetting av utbredelsen til hvert enkelt samiske språk, som til sammen utgjør den tradisjonelle utbredelsen av samiske språk, er en oppgave for Sametinget.

Utbredelsen av samiske språk har betydning for hvilke(t) språk offentlige organer har forpliktelser for. Noen offentlige organer ligger geografisk sett i områder med flere samiske språk. Utvalget foreslår at ved tvil om utbredelsen av samiske språk, skal Sametingets syn være avgjørende.

8.3 Det samiske språkområdet

Utvalget foreslår en modell tilpasset språkernes situasjon i den enkelte kommune. Kommunene tillegges språklige forpliktelser ut fra om hensynet er å bevare eller vitalisere språkene.

Med *språkbevaringskommuner* mener utvalget kommuner som har tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at det aktuelle samiske språket er et komplett og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes.

Med *språkvitaliseringskommuner* mener utvalget kommuner hvor det er det behov for en vitalisering av samiske språk. Tiltak i disse kommunene skal bidra til å sikre et godt samiskspråklig tjenestetilbud.

Med *storbykommuner med særskilt ansvar for samiske språk* mener utvalget særskilte storbyer som får forpliktelser knyttet til samiske språk i offentlig tjenesteyting. Dette er kommuner som i særlig grad skal legge til rette for samiskspråklige.

Utvalget foreslår en definisjonsbestemmelse i sameloven der de overnevnte kommunekategoriene til sammen utgjør det samiske språkområdet.

Det samiske språkområdet skal bestå av kommunene innlemmet i ulike kommunekategorier.

¹ Utvalgets delrapport, vedlegg 1.

² Sør-, lule- og nordsamisk. Se utvalgets delrapport, vedlegg 1, avsnitt 4.3, 4.4 og 4.5 for en beskrivelse av språkernes utbredelse.

Utvalgets utgangspunkt er at svært mange av kommunene i områdene der samiske språk tradisjonelt er eller har vært utbredt skal inn i ordningen.

Utvalget har foreslått å kategorisere kommunene i gjeldende ordning i forvaltningsområdet for samisk språk slik:

Språkbevaringskommuner. Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárásjohka/Karasjok, Unjárga/Nesseby og Deanu/Tana.

Språkvitaliseringskommuner. Loabák/Lavangen, Porsanger/Porsángu, Gáivuotna/Kåfjord, Divtasvuodna/Tysfjord, Snåase/Snåsa og Raarvike/Røyrvik.

Storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk: Tromsø, Bodø, Trondheim og Oslo.

Per i dag er det kun kommuner i det nord-samiske språkområdet som er aktuelle språkbevaringskommuner. Flere kommuner i det nord-samiske språkområdet, og kommuner i sørsamiske og lulesamiske språkområder, kan på sikt bli språkbevaringskommuner etter at vitalisering av språkene i disse områdene har ført til at språkene kan karakteriseres som komplette og samfunnsbærende språk. For å få til en nødvendig vitalisering mener utvalget mange flere kommuner må være med i språkområdeordningen.

Eksempler på øvrige potensielle språkvitaliseringskommuner kan være Hattfjelldal, Røros, Engerdal, Hamarøy/Hábmer og Skånland, samt en rekke andre kommuner innenfor det geografiske området som utgjør den tradisjonelle utbredelsen av samiske språk.

Utvalget foreslår at kommunene som inngår i det samiske språkområdet skal fastsettes i av Kongen forskrift til sameloven.

8.4 Innlemmelse

Slik sameloven praktiseres i dag, er det en forutsetning at kommunen fatter et flertallsvedtak om innlemmelse for at Sametinget skal få saken forelagt, og for at regjeringen skal vedta innlemmelse ved kongelig resolusjon. Utvalget er tydelig på at dette ikke lenger skal være en forutsetning. Utvalget foreslår endringer i innlemmelsesprosessen og mener både kommunene, Sametinget og staten kan ta initiativ til innlemmelse i det samiske språkområdet. Aktuelle kommuner skal involveres i prosessen.³

Utvalget vil presisere at utvalgets forslag ikke utelukker at en kommune kan ta initiativ til å sikre

sine innbyggere språkkretigheter ved å søke om dette, men forslaget forhindrer at en majoritet i befolkningen skal kunne begrense urfolks rettsvern. Med forslaget er det ikke lenger en forutsetning at det foreligger en søknad fra den aktuelle kommunen, basert på flertallsvedtak. Departementet og Sametinget kan i tillegg ta initiativ til utredning og vurdering av om kommuner skal innlemmes i en kommunekategori.

Utvalget mener at staten og Sametinget sammen bør ta initiativ til å foreta en vurdering av hvilke kommuner som skal innlemmes i den nye ordningen. Utvalget foreslår at staten i samarbeid med Sametinget følger opp forslaget om språkområdeordningen ved en faglig gjennomgang av hvilke kommuner det er aktuelt å innlemme i det samiske språkområdet. Utvalget anbefaler at dette gjennomføres ved å utnevne en faggruppe som skal utarbeider nærmere kriterier for innlemmelse og foreslå hvilke kommuner som skal innlemmes. Utvalget mener tilgangen på samisk-språklig personell, antall språkbrukere og hvor sterkt språkets stilling er i den aktuelle kommunen, vil være særlig relevante kriterier i vurderingen av aktuelle kommuner og hvilken kommunekategori de skal tilhøre. Aktuelle kommuner skal involveres gjennom hele innlemmelsesprosessen.

Utvalget oppfordrer kommunene på sin side til å vurdere om det er aktuelt for kommunen å ta initiativ til å bli inkludert i det samiske språkområdet.

8.5 Statistisk kunnskapsgrunnlag

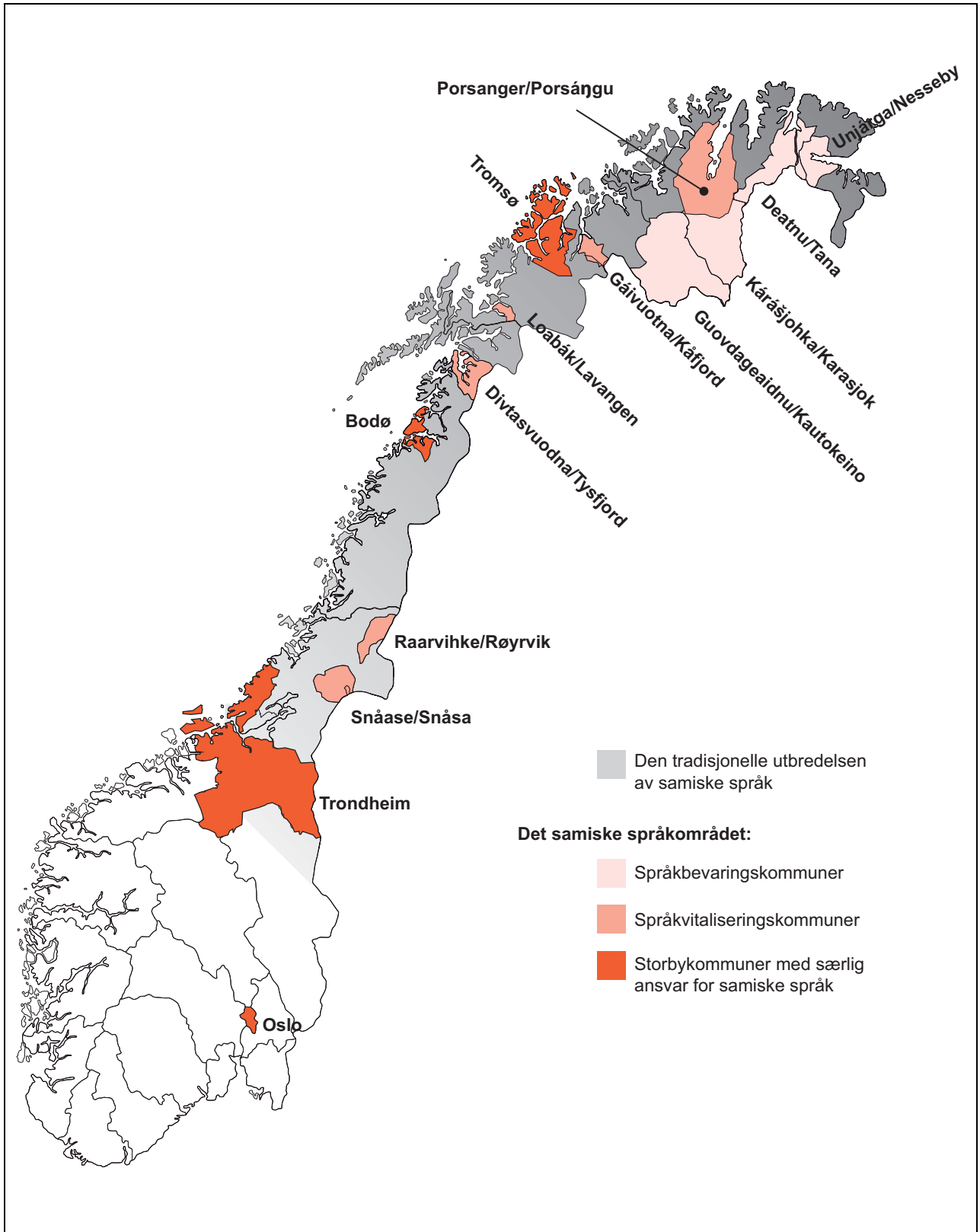
Utvalget foreslår at samisk språkbruk kan registreres i folkeregisteret. Utvalget mener en god måte å få oversikt over antall språkbrukere i Norge, er å innføre frivillig registrering av samiske språk. Utvalget foreslår at dette hjemles i folkeregisterloven.

Utvalget mener en registrering av samiske språk i folkeregisteret, og en angivelse i registreringen av hvilket samisk språk som er ønsket kontaktspråk med offentlige myndigheter, vil kunne være til hjelp når myndighetene skal tilrettelegge tjenestetilbudet eller kontakten med samiskspråklige.

8.5.1 Språkundørsøkelser

Utvalget anbefaler at det utvikles en metode for å kartlegge antall samiskspråklige. Utvalget anbefaler videre at språkkartlegging gir data om antall samiskspråklige personer i Norge. Utvalget

³ Se utvalgets vurderinger i vedlegg 1, avsnitt 5.3.3.

Figur 8.1 Det samiske språkområdet

Utvalget har tatt utgangspunkt i de kommunene som allerede er innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk, foreslått aktuell kommunekategori for disse og videre foreslått aktuelle storbykommuner innlemmet i ordningen.

mener slike undersøkelser må gjennomføres på et tilstrekkelig detaljert nivå, og ut fra en hensiktsmessig metode som viser språkutvikling over tid og som gir sammenliknbare resultater.

Sametinget skal hvert fjerde år avgi rapport om situasjonen til samiske språk, jf. sameloven § 3-12 annet ledd. Bestemmelsen fastslår Sametingets ansvar for å undersøke situasjonen for samiske språk i Norge. Sametinget kan etter sameloven ikke unnlate å rapportere om status for samiske språk hvert fjerde år, men har stor frihet til å definere på hvilken måte og hva som blir vektlagt å fremskaffe av informasjon.

Når det gjelder hva rapporten skal inneholde, anbefaler utvalget at den særlig dokumenterer hvordan de ulike bestemmelsene i sameloven kapittel 3 blir fulgt opp i praksis.

Utvalget anbefaler at Sametingets neste språkundersøkelse blant annet tar for seg i hvor stor grad tjenestetilbudet til samer blir gitt på samiske språk og hvor fornøyde innbyggerne er med tjenestetilbudene.

8.6 Utvalgets forslag til tiltak

– Utvalget foreslår en språkområdeordning, som erstatter forvaltningsområdet for samisk språk. Utvalget foreslår at aktuelle kommuner blir inndelt i kategorier som i sin tur har differensierte forpliktelser og som til sammen utgjør det samiske språkområdet.

- Utvalget foreslår at det lovfestes at de kommunene som inngår i det samiske språkområdet skal framgå av forskrift til sameloven fastsatt av Kongen.
- Utvalget foreslår at språkområdeordningen følges opp av staten og Sametinget med en faglig gjennomgang av hvilke kommuner det er aktuelt å innlemme i det samiske språkområdet. Utvalget anbefaler at dette gjennomføres ved å utnevne en faggruppe.
- Utvalget foreslår at ved tvil om hvilke(t) samisk(e) språk lovforpliktelsene etter sameloven gjelder, skal Sametingets syn på den tradisjonelle utbredelsen av samiske språk legges til grunn.
- Utvalget foreslår en frivillig registrering av samisk språkbruk i folkeregisteret. Utvalget foreslår å hjemle offentlige myndigheters tilgang til opplysningene i sameloven. Utvalget foreslår at Sametinget forvalter adgangen til registrerte opplysninger om samiske språk for andre enn offentlige myndigheter og virksomheter.
- Utvalget anbefaler at det utvikles en hensiktsmessig metode for å kartlegge antall samiskspråklige i Norge.
- Utvalget foreslår at Sametinget sørger for å gjennomføre språkundersøkelser som er sammenliknbare og viser språkutvikling over tid.

Kapittel 9

Samiskspråklig barnehagetilbud

9.1 Innledning

I arbeidet for å øke antall samiske språkbrukere er språkoverføring mellom generasjoner avgjørende. Dette skjer blant annet i familien, i samiskspråklige barnehager og ved god samisk språkundervisning. I situasjoner hvor foreldre selv ikke behersker samisk blir barnehage og skole særdeles viktige språkarenaer, og utvalget vurderer at samiskspråklig barnehage er det viktigste enkelttiltaket for å sikre bevaring og vitalisering av samiske språk.

Språkarbeid er ett av de viktigste arbeidsområdene for barnehagen¹. I *Handlingsplan for samiske språk* understreker regjeringen at fremtiden for samiske språk er avhengig av at samiske barn og unge kan tilegne seg språket i barnehage og skole. Målet for handlingsplanen er blant annet å legge til rette for at flere barn får et samisk barnehagetilbud og får tidlig språkstimulering i barnehagen.

I *Sametingsmelding om samiske språk*² framheves det at:

«[...] Ett av Sametingets mål er å øke antall brukere av samisk språk. Et høyt antall brukere er imidlertid i seg selv ikke noen sikkerhet for at et språk skal utvikle seg og leve videre, derimot er *alderssammensetningen* av språkbrukerne viktig.»

9.2 Gjeldende rett

9.2.1 Barnehageloven

Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) § 2 omhandler barnehagens innhold og oppgaver. Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet og gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfylte opplevelser og aktiviteter, jf. § 2 første og annet ledd. Etter § 2 tredje ledd

skal barnehagen særlig ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, kjønn, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn, herunder samiske barns språk og kultur.

Barnehageloven regulerer også kommunens ansvar for å tilrettelegge barnehagetilbudet til samiske barn i § 8 tredje ledd. Bestemmelsen lyder:

«Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur».

Med samiske barn menes barn av foreldre eller forelder som kan skrives inn i samemantallet, jf. sameloven § 2-6. Med samisk distrikt menes forvaltningsområdet for samisk språk, jf. sameloven § 3-1. Barnehageloven gir ikke en plikt for kommunen til å gi et samiskspråklig barnehagetilbud, og da heller ikke en individuell rett til plass i en samiskspråklig barnehage eller avdeling.

Kommunens forpliktelser er forskjellig, avhengig av om kommunen er i, eller utenfor, forvaltningsområdet for samisk språk.³ I forarbeidene presiseres det at det skal legges til rette for at samisk språk og kultur også er del av barnehageinnholdet til samiske barn utenfor det samiske forvaltningsområdet, dersom foreldrene ønsker dette. Det understrekes at det er viktig å bidra til at samiske barn får oppleve sin kultur og bevare og utvikle sitt språk, og at dette bør gjelde uavhengig av hvor i landet barna bor. Bestemmelsen krever ikke at det skal være samisktalende ansatte i barnehagene utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, men at det legges til rette for at samiske barn kan møte samiske språk og samisk kultur i en egnet form.⁴ Hva som er praktisk

¹ NOU 2012: 1 *Til barnas beste – ny lovgivning for barnehagene*.

² Sametingsmelding om samisk språk 2012.

³ Med samiske distrikt menes forvaltningsområdet for samisk språk, jf. sameloven § 3-1.

⁴ Ot.prp. nr. 72 (2004–2005).

mulig, vil måtte bero på de lokale forhold. I områder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, men med tradisjonell bosetting, vil man kunne si at det er lettere å få tak i personale som kjenner til de samiske språkene og den samiske kulturen. I kommuner som er i en fase med vitalisering, bør det kunne forventes at kommunen tar særlig hensyn til at samiske barn får møte samisk språk og samisk kultur. Dette bør ses i sammenheng med at samene er anerkjent som urfolk med rett til å sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sine næringsliv.⁵

Forskrift om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver⁶ gir retningslinjer for planlegging, gjennomføring og vurdering av barnehagens virksomhet, og gir også informasjon om hva foreldre kan forvente av barnehagetilbudet. Forskriften presiserer at alle barnehager skal bygge sin virksomhet på verdigrunnet og innholdet som er fastsatt i barnehageloven og i internasjonale konvensjoner som Norge har sluttet seg til, herunder ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater og FNs barnekonvensjon. I rammeplanen punkt 1.10 *Barnehager for samiske barn*, med henvisning til barnehageloven § 2, tredje ledd og § 8 tredje ledd framheves at:

«Norge har, med bakgrunn i urfolks særskilte rettigheter, en særlig forpliktelse til å ivareta samiske barns og foreldres interesser, jf. ILO-konvensjon nr. 169 om urbefolkninger. Samiske barn trenger støtte til å bevare og utvikle sitt språk og sin kultur uavhengig av hvor i landet de bor. Barnehager for samiske barn i samiske distrikt skal være en integrert del av det samiske samfunn og synliggjøre mangfoldet, frodigheten og variasjonene i det samiske samfunnet. De skal ha vedtektsfestet at barnehagen har som formål å styrke barns identitet som samer ved å bruke samisk språk og å formidle samisk kultur, levested og samfunnsforhold [...]. Det er en forutsetning at personalet kan samisk. I barnehager som har samiske barn utenfor de samiske distriktene, har foreldre og barn rett til å forvente at barnehagens personale har kjennskap til og legger vekt på at også den samiske kulturen skal være en del av barnehagens innhold.»

Rammeplanen har videre et eget punkt 5.6 om *Sametinget*:

«Sametinget forvalter midler som kan benyttes til tiltak for samiske barn i barnehager og kan gi veiledning og bistand til personalet uavhengig av hvor i landet barnehagen ligger.»

Kunnskapsdepartementet har utgitt temahefte om samisk kultur i barnehagen, og Sametinget har utgitt en veileder for barnehager med samiske barn.

Kommunen er lokal barnehagemyndighet, og eier av de kommunale barnehagene.⁷ Kommunen skal gi veiledning og påse at barnehagene drives i samsvar med gjeldende regelverk. Fylkesmannen skal veilede kommuner og barnehageeiere, og fører tilsyn med at kommunen som barnehagemyndighet utfører oppgaver den er pålagt etter barnehageloven.⁸ Stortinget har vedtatt endringer i barnehageloven slik at fylkesmannen får hjemmel til å føre tilsyn med den enkelte barnehage i særlige tilfeller. Dette betyr at foreldre kan be om at fylkesmannen fører tilsyn dersom det viser seg at kommunens tilsyn ikke fungerer etter intensjonen. Kommunene beholder hovedansvaret for tilsyn med barnehagene.⁹

9.2.2 Folkerettslige forpliktelser

FN-konvensjonen om barnets rettigheter av 20. november 1989 gir et særlig folkerettslig vern av barns grunnleggende rettigheter. Norge ratifiserte konvensjonen i 1991 og tok den inn i Menneskerettsloven i 2003. Flere av bestemmelsene pålegger statene å ta hensyn til barns kultur, språk og urfolkstilhørighet. Artikkel 29 uttrykker at barnets utdanning skal ta sikte på å utvikle respekt for barnets egen kulturelle identitet og språk. Artikkel 30 slår mer generelt fast at barn som tilhører et urfolk, ikke skal nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt språk. Den europeiske pakt om regions- og minoritetsspråk (språkpakken) artikkel 8 inneholder mer detaljerte bestemmelser om retten til og innholdet i opplæring i, på og om minoritets- eller regionsspråk. Under artikkel 8 nr. 1 har Norge forpliktet seg til, innenfor det området hvor slike språk brukes, å gjeninnføre en rekke tiltak i samsvar med

⁵ Rundskriv F-08/2006.

⁶ Forskrift 1. mars 2006 nr. 266 om rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver.

⁷ Jf. barnehageloven § 8.

⁸ Jf. barnehageloven § 9.

⁹ Prop. 33 L (2015–2016).

situasjonen for det enkelte språket. Norge er, blant annet, forpliktet til å gjøre barnehagelærerutdanningen, eller en vesentlig del av den, tilgjengelig på de relevante regions- eller minoritetsspråkene.¹⁰

I FN's komité for barnets rettigheters rapport av 2010 om Norges gjennomføring av konvensjonen, anbefaler komitéen at det treffes tiltak for å bekjempe diskriminering av urfolksbarn. Videre anbefaler komitéen at staten tar grep for å sikre at barn av urfolk har rettigheter på lik linje med andre barn. Retten til ikke-diskriminering innebærer et krav om at staten sikrer at urfolksbarn kan bevare sitt kulturelle særpreg. Dette innebærer også å legge til rette for at det er tilbud om barnehager basert på samisk språk og kultur.¹¹

9.3 Om barnehagesektoren

9.3.1 Bakgrunn

Barnehagesektoren består av både kommunale og ikke-kommunale barnehager (private). Kunnskapsdepartementet har et overordnet nasjonalt ansvar for barnehagetilbudet i Norge. Gjennom Stortingets budsjettvedtak er det i 2016 bevilget 16,1 mill. kroner i tilskudd til samiske barnehagetilbud over Kunnskapsdepartementet sitt budsjett, kap. 231 post 50. Tilskuddet skal bidra til å legge til rette for at samiske barn får utviklet samiske språk og samisk kultur i barnehagen. Tilskuddet overføres i sin helhet til Sametinget.

Utdanningsdirektoratet er etat for barnehage under departementet, og skal sikre at den nasjonale utdanningspolitikken iverksettes. Utdanningsdirektoratet er delegert ansvaret for å tolke og forvalte lovverket for barnehagesektoren, utvikle rammeplanen for barnehagen og følge opp den nasjonale kompetanse- og rekrutteringsstrategien «*Kompetanse for framtidens barnehage – Strategi for kompetanse og rekruttering 2014–2020*». Når det gjelder samiske barnehagetilbud samarbeider Utdanningsdirektoratet med Sametinget.

Det er barnehageeier som har ansvaret for tilbudet i den enkelte barnehage, og at barnehagen drives i samsvar med gjeldende regelverk. Som barnehagemyndighet har kommunen veiledningsansvar, og finansieringsansvar for de private barnehagene. Fra 2011 ble sektoren rammefinansi-

ert, slik at hoveddelen av statstilskuddet til barnehager inngår i rammefinansieringen til kommunene. Kommunen er forpliktet til å gi kommunalt tilskudd til ordinær drift av alle godkjente ikke-kommunale barnehager som søkte om godkjenning før barnehagesektoren ble rammefinansiert. Barnehager som søker om godkjenning etter dette har ikke automatisk rett på tilskudd.¹²

Det er samiske barnehager i alle kommunene som hører inn under forvaltningsområdet for samisk språk, unntatt Raarvihke/Røyrvik, og det finnes også samiske barnehager eller avdelinger i kommuner utenfor forvaltningsområdet. Samiske barnehagetilbud finnes hovedsakelig i samiske områder og hovedtyngden av antall barn som får samisk barnehagetilbud er i Finnmark og Troms. Siden sørsamer bor spredt over et stort område, uten noen store sentre, har det vært særlig utfordrende å få etablert stabile sørsamiske barnehagetilbud. Sametinget legger følgende definisjon til grunn for hva en samisk barnehage/avdeling er:

«Med samisk barnehage menes en barnehage som har vedtektsfestet at barnehagedriften bygger på samisk språk og kultur. Barnehagen skal styrke barns identitet som samer ved å fremme bruken av samisk språk og ved å formidle samisk kultur. Barnehagen ledes av samiskspråklig pedagogisk personale. Ansatte i barnehagen er samisktalende og driftsspråket er samisk.»

Sametinget har et særlig rådgivende ansvar overfor kommuner og barnehager når det gjelder utforming og innhold i samiske barnehager, og for barnehager med samiske barn. Sametinget har et tett samarbeid med de enkelte kommunene, og har også kontakt med de enkelte barnehagene og foreldre¹³. Sametinget engasjerer seg i politikkutviklingen i barnehagesektoren, og har blant annet publisert en veileder for barnehager med samiske barn. Gjennom konsultasjonsordningen med regjeringen er det mulig for Sametinget å påvirke og synliggjøre behovene i barnehageutviklingsarbeidet.¹⁴

9.3.2 Sametingets tilskuddsordninger

Kunnskapsdepartementet gir tilskudd til samiske barnehagetilbud. Dette skal bidra til å legge til rette for at samiske barn får utviklet samiske

¹⁰ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

¹¹ Se kapittel 5, særlig avsnitt 5.4 og 5.8 for utdyping av retten til kultur og ikke-diskriminering av barn.

¹² Jf. barnehageloven § 14 første og andre ledd.

¹³ Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud 2013.

¹⁴ Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud 2013.

språk og samisk kultur i barnehagen, og kommer i tillegg til de ordinære midlene til barnehageplasser som kommunene er forpliktet til å tilby alle barn med rett til barnehageplass.¹⁵ Sametinget forvalter midlene og gir tilskudd til barnehager med nord-, lule- og sørsamiske barn. Tilskudd gis til samiske barnehager som har vedtektsfestet at de bygger på samisk språk og kultur, inkludert norske barnehager med samiske avdelinger. Tilskuddet skal dekke merutgifter til arbeidet med samiske språk og kultur, eksempelvis lønn til resurspersoner, merutgifter til organisering av opplegg som fremmer og utvikler samiske språk, samt kompetanseheving for barnehageansatte innen samiske språk og samisk kulturforståelse. I 2015 ga Sametinget tilskudd til 24 samiske barnehager og sju samiske avdelinger i norske barnehager, og tilbudet ble gitt til totalt 640 nordsamiske, 21 lulesamiske og sju sørsamiske barn. I tillegg har 29 barnehager fått tilskudd slik at de har kunnet tilby noe samisk språkopplæring, 95 nordsamiske, ett lulesamisk og 19 sørsamiske barn var omfattet av dette tilbudet.¹⁶

I Sametingets budsjett for 2016 er det satt av 12,1 mill. kroner på innsatsområdet barnehage, der 7,2 mill. skal gå til samiske barnehager eller barnehager med samisk avdeling, 1,5 mill. kroner skal gå til samisk språkstimulering i barnehager, 1,4 mill. kroner til språkbudmodeller, 0,4 mill. kroner til Barnas sameting og 1,5 mill. kroner til pedagogisk materiell og leker. I tillegg har Sametinget noen mål knyttet til rekruttering av samiskspråklige ansatte og samarbeid mellom hjem, barnehage og skole. De resterende midlene Sametinget får overført fra Kunnskapsdepartementet på denne posten blir benyttet til administrative utgifter knyttet til seksjon for barnehage.¹⁷

Tilskuddsordningene er søknadsbaserte og Sametinget har utarbeidet reglement for tilskuddene, som regulerer blant annet faglige vilkår, rapportering og kontroll, avkortning av tilskudd og også tilbakebetaling og annullering av tilskudd.

Gjennom tilskuddsordningene opererer Sametinget med følgende kategorier av barnehager¹⁸:

- «a) Samiske barnehager, det vil si en barnehage som har vedtektsfestet at driften bygger på samisk språk og kultur. De fleste slike barnehager ligger i det nordsamiske området innenfor samisk distrikt. Det fin-

nes blant annet også samiske barnehager i Oslo, Tromsø og Alta.

- b) Barnehager med samisk avdeling, det vil si norske barnehager med samisk avdeling som har vedtektsfestet at driften bygger på samisk språk og kultur. De fleste slike barnehager ligger utenfor samiske distrikt for eksempel Tromsø, Sør-Varanger, Nordreisa og Alta.
- c) Barnehager med tilbud om samisk språkopplæring, det vil si språkopplæring til enkeltbarn eller grupper av barn. En slik språkopplæring kan organiseres på ulike måter. Disse barnehagene har som regel ikke ansatte med samiskkunnskaper, men barnehagen henter inn samiskspråklige som kan gi dette tilbudet. De barna som skal få et samisk språkopplæringstilbud vil ha ulik språkbakgrunn. For noen barn vil dette tilbudet være språkopplæring, mens andre som allerede er samiskspråklige, vil få et tilbud om å beholde og videreutvikle sitt språk. Samiske barnehager eller barnehager med samisk avdeling med enkeltbarn som har et annet samisk språk enn barnehagens driftsspråk kan også gi et tilbud om samisk språkopplæring til dette barnet. Alle disse barnehagene kan søke tilskudd fra Sametinget til samisk språkopplæring. Slike tilbud gis blant annet i Tromsø, Kåfjord, Harstad, Kvæningen, Overhalla og Bodø.»

Det framheves i Sametingets budsjett at det største virkemiddelet for å styrke samiske språk og kultur er tilskuddet til barnehagene. Tilskuddet som helhet og tilskuddskriteriene ble evaluert i 2010.¹⁹ Resultatene fra evalueringen viser at tilskuddet har betydning for samiske språk, kultur og identitetsutvikling i barnehagene. Det har også betydning for opprettholdelse av antall barnehager. Av evalueringen framgår også:

«Mest sannsynlig kjenner alle samiske barnehager til ordningen og søker om midler. Det er imidlertid langt mer usikkert hvorvidt ordningen når samiske barn i norske barnehager.»²⁰

Anbefalingen i evalueringen er blant annet at det bør fastsettes klarere mål for tilskuddsordningene, at det foretas en forenkling av søknadspro-

¹⁵ Bevilgninger til samiske formål i statsbudsjettet 2015.

¹⁶ Sametingets årsrapport 2015.

¹⁷ Sametingets budsjett 2016.

¹⁸ Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud 2013.

¹⁹ Evaluering av Sametingets tilskudd til samiske barnehager, (Asplan Viak, 2010).

²⁰ *Ibid*, side 13.

sessen, at antall tildelingskriterier reduseres i tilknytning til søking av tilskudd og at Sametinget bør hjelpe til med å finne personer med relevant kompetanse til språkopplæringen. I etterkant av evalueringen har Sametinget revidert tilskuddskriteriene.

Sametinget kan iverksette kontroll med tilskudd som Sametinget selv tildeler. Sametinget har varslet at de ønsker å intensivere arbeidet med informasjon og veiledning slik at aktuelle tilskuddsmottakere, som i dag ikke søker tilskudd, vil gjøre det i fremtiden.²¹

9.3.3 Rapporter, evalueringer og politiske signaler

I regjeringens *handlingsplan for samiske språk* er et av målene å styrke opplæringen i og på sør-, lule- og nordsamisk på alle nivå. Det er tre tiltak knyttet til samiske barnehage tilbud: Informasjon om etablering av barnehage tilbud til samiske barn, kompetanseutvikling med fokus på språk og utvikling av pedagogisk materiell.²²

I Kommunal- og moderniseringsdepartementets rapport fra *gjennomgang av samelovens språkregler*,²³ konstatere departementet at det ikke er rett til opplæring i samisk for barn i barnehagen og at forpliktelsen utenfor samiske distrikt er vagt formulert, og dermed at tilbudet også avhenger av praktiske hensyn. Departementet uttaler videre at:

«All erfaring tilsier at det er viktig å legge grunnlaget for språkopplæring allerede førskolealder. På steder hvor den samiske befolkningen er i klart mindretall vil det kunne være vanskelig å gjøre språket til en naturlig del av barnas hverdag. Barnehage og skole vil være viktige arenaer i så måte.»²⁴

I rapporten *Samisk språkundersøkelse 2012* peker forskerne på at satsing på flere samiskspråklige barnehage tilbud vil bidra til at flere barn blir samiskspråklige. I kommuner utenfor samisk forvaltningsområde viser det seg at det er gjennom barnehagene at elever rekrutteres til opplæring både i og på samisk. For å snu en negativ utvikling eller styrke en positiv utvikling er det vesentlig å

formalisere og regulere tiltak, og at det i følge rapporten derfor har vært viktig at språklige rettigheter har blitt regulert i lovverk. Dette har særlig vært viktig for kommunene innenfor forvaltningsområdet for samiske språk, siden det at språkrettigheter har blitt lovfestet har gjort at samiske språk har blitt et offentlig anliggende. Dette til forskjell fra kommuner utenfor forvaltningsområdet der ansvaret for samiske språk i stor grad er privatisert og overlatt til frivillig initiativ fra ressurspersoner. Videre peker rapporten på barnehage som en nøkkel for å styrke samiske språk:

«Å satse på flere samiskspråklige barnehageplasser vil bidra til at flere barn blir samiskspråklige. I kommuner utenfor samisk språkforvaltningsområde viser det seg at det er gjennom barnehagene at elever rekrutteres til

Boks 9.1 Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage

I perioden 2001–2006 ble det i Svahken sitje gjennomført et språkmotiveringsprosjekt for å styrke sørsamisk språk blant barn. I prosjektet ønsket man å satse på en sterk tospråklig modell som fremmet bruk av sørsamisk, og slik gjøre barna tospråklige. Prosjektet ble drevet av Elgå oppvekstsenter i Engerdal kommune i Hedmark, og ble finansiert av Sametinget. I publiseringen *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule* Diedut nr. 1/2007, oppsummeres resultatene slik:

«Ved prosjektslutt var borna i stand til å forstå vanleg sørsamisk tale. Dei var ikkje redde for å svara på sørsamisk når dei vart spurde om noko, og dei kunne halde ein samtale i gang med ein vaksen sørsamiskspråkleg person.

Ved prosjektslutt meistra borna aktivt det sørsamiske kasussystemet i pronomen og substantiv, og delar av verbbyyninga. Dei hadde ein kontinuerleg språkleg framgang så lenge prosjektet varte. Alle borna var ikkje på same språklege nivå ved prosjektslutt, vesentleg på grunn av aldersspreinga.

Foreldre og besteforeldre var fornøgde med den måten Elgå oppvekstsenter hadde gjennomført prosjektet på, og dei ønskte at opplæringsmodellen frå språkmotiveringsprosjektet skulle halde fram også etter våren 2006.»

²¹ Sametingmelding om samisk barnehage tilbud (2013).

²² Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009).

²³ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* (2014) s. 26.

²⁴ Jon Todal, «samisk språk i Svahken Sijte, Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule» (2007).

opplæring både i og på samisk. Å stimulere til flere samiskspråklige barnehager er derfor et helt konkret tiltak. I denne sammenheng vil eksempelvis en styrking av retten til et samiskspråklig barnehagetilbud i barnehageloven, utenfor forvaltningsområdet i likhet med innenfor, være et viktig bidrag. En slik språklig arena i kommunen vil kunne stimulere til økt bruk av samisk mellom foreldre og barn, og etablere eller eventuelt styrke et allerede eksisterende samiskspråklig miljø.»

Barnehagelovutvalget diskuterer i NOU 2012:1 *Til barnas beste* det samiske barnehagetilbudet og påpeker at det er en ulikhet i ansvaret som er lagt på kommunene utenfor forvaltningsområdet i hhv. barnehageloven og opplæringsloven. De peker på at den største utfordringen knyttet til samiske barnehagetilbudet er å rekruttere samiskspråklige personale til barnehagen, og ser at det er en reell mangel på kvalifisert samiskspråklige personale. De konkluderer derfor med at det kan være uheldig å innføre nye krav, siden det er stor sannsynlighet for at de ikke kan følges. Samtidig mener de barnehageloven er for lite forpliktende på området, og at det kan være uheldig særlig der viljen til å gi et samiskspråklig barnehagetilbud i mindre grad er tilstede. Barnelovutvalget anbefaler derfor at det tydeliggjøres hva som i dag ligger i kommunens ansvar for å legge til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og kultur.

I *Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud* framheves det at dagens lovgivning ikke gir de som ønsker et samisk barnehagetilbud rett til det.²⁵ Sametinget er sterkt uenig i konklusjonen fra barnehagelovutvalget om at det ikke skal innføres krav om rett til samisk barnehagetilbud fordi det blir vanskelig å følge opp. Sametinget mener barn i barnehage må sidestilles med elever i grunnskolen, og gis en individuell rett til et samisk barnehagetilbud. Dette vil sikre at alle barn som ønsker det får et tilbud der samiske språk og samisk kultur vektlegges. Sametinget konkluderer i meldingen med at:

«[...] Sametinget mener at det må lovfestes at alle barn som ønsker det har rett til et samisk barnehagetilbud uavhengig av hvor i landet man bor.»

Som en oppfølging av denne meldingen har Sametinget vedtatt en handlingsplan for samiske barnehagetilbud for perioden 2015–2018. Hovedfokuset i handlingsplanen er å legge forholdene til rette for å bedre kvaliteten i det samiske barnehagetilbudet. Handlingsplanen inneholder de tiltakene Sametinget mener er viktigst å gjennomføre for å sikre og fremme et godt samisk barnehagetilbud. I vedtaket fra Sametingets plenum står det²⁶:

«Skal det samiske barnehagetilbudet gi gode resultater og høy kvalitet, krever det imidlertid en systematisk medvirkning fra alle de som har kontakt med barn i barnehager både barnehageeiere, ledere og pedagogisk personell. Planen legger til grunn at det samiske barnehagetilbudet skal være for alle barn som måtte ønske det. Barn med samisk som førstespråk er språkbærere for det samiske språk. Også barn som ikke har samisk som morsmål, men som ønsker å lære samisk, må få muligheten til dette gjennom samisk barnehagetilbud.»

Regjeringen har våren 2016 lagt fram stortingsmeldingen *Tid for lek og læring – bedre innhold i barnehagen*²⁷. Om samisk barnehagetilbud fremheves det at barnehagen er en av samfunnets viktigste arenaer for å utvikle samisk språk, kultur og identitet. Det konstateres at det i barnehageloven og rammeplanen er nedfelt at samiske barnehager skal ha et innhold spesielt tilpasset samiske barns kultur- og språkbakgrunn, og samiske barn må få språkstimulering på sitt eget språk. Videre står det i meldingen at:

«Det samiske språkets stilling er ulikt vektlagt i kommunene. Variasjonen i hva slags barnehagetilbud som gis til samiske barn er stor, fra samiske barn som har tilbud i samiske barnehager med samisk som hovedspråk til barn som får samisk tilbud i norske barnehager. I Nordlandsforsknings evaluering av Sametingets tilskuddsordning til samiske barnehagetilbud påpekes de store variasjonene i språkstøtte til samiske barn. For barnehagepersonalet er det utfordrende å arbeide med samisk språkutvikling der samisk språk står svakere utenfor barnehagen. Regjeringens mål er å bidra til at samiske barn skal få utviklet sitt språk, sin kultur og sin identitet på best mulig måte i barnehagen.»

²⁵ Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud (2013).

²⁶ Sametingets handlingsplan for samisk barnehagetilbud 2015–2018, vedtatt i Sametingets Plenum (sak 009/15).

²⁷ Meld. St. 19 (2015–2016).

I meldingen varsler regjeringen at de ønsker å innføre et krav til de ansatte i barnehagen om tilstrekkelig norskspråklig kompetanse, og at de vil komme tilbake med et lovforslag. Dette for å sikre at barnehagen og personalet er i stand til å oppfylle rammeplanens krav knyttet til språk. Ved innføring av et slikt lovkrav varsler regjeringen at det vil gjelde egne unntaksregler for samisktalende personale fra Finland og Sverige som jobber i samiske barnehager eller barnehager som gir et samisk tilbud i Norge. I Stortingets behandling av meldingen ble følgende forslag vedtatt:

«Stortinget ber regjeringen utarbeide forslag til endringer i barnehageloven som sikrer at ansatte i offentlige og private barnehager behersker norsk språk, og at ansatte i samiske barnehager behersker samisk språk.»

I følge meldingen vil regjeringen samarbeide med Sametinget om kompetanse- og rekrutteringstiltak rettet mot ansatte i den samiske barnehage-sektoren og videreutvikle og utvikle materiell for barnehagenes språkarbeid, der det samiske perspektivet skal ivaretas.

9.4 Rekruttering av samiskspråklige barnehagelærere

Barnehagen er den best egnede arenaen for språkstimuleringstiltak i småbarnsalderen.²⁸ Det er imidlertid en stor utfordring å rekruttere barnehagepersonale med samiskspråklig kompetanse. I *handlingsplan for samiske språk* uttales det:

«Det er viktig at barnehageeier gir de ansatte mulighet til å tilegne seg kompetanse og kunnskap i samiske språk. Språket er kulturbærer og helt sentralt i videreføring av samiske verdier og kunnskap. Barnehageeiere må aktivt søke etter samisktalende personale når det utlyses stillinger i barnehagene. Det er særlig viktig at personalet har gode kunnskaper om de ulike tradisjonelle aktivitetene og kan lære bort de ord og begrep som er naturlig i de forskjellige situasjoner. Dersom barnehagepersonalet mangler kompetanse, bør barnehagen vurdere å innhente ressurser utenfra. Det er også nødvendig at barnehagen er bevisst på og har klare mål om hvordan man jobber i forhold

til vitalisering og revitalisering av det samiske språket. Hvilke metoder som tas i bruk, er blant annet avhengig av lokale forhold, språksituasjonen i området mv. Det er nødvendig at barnehagene foretar jevnlig evaluering av egen praksis på samisk språkopplæring. Barnehagene bør synliggjøre samisk språk, både når det gjelder egne dokumenter og skilting».²⁹

I 2007 utarbeidet Kunnskapsdepartementet *Strategi for rekruttering av førskolelærere til barnehagen (2007–2011)*, med årlige tiltaksplaner.

Regjeringen besluttet at deler av kompetansemidlene i 2015 skulle brukes som insentiv for å øke rekrutteringen til studier som bidrar til flere barnehagelærere. Nesten 1 000 barnehageansatte på studiene arbeidsplassbasert barnehagelærerutdanning (ABLU) og tilleggsutdanning i barnehagepedagogikk (TIB) fikk etter søknad stipend på 50 000 kroner for studieåret 2015–2016. Stipend ble både gitt til studenter som skulle starte på et av disse studiene, og studenter som allerede var i gang. For å være kvalifisert søker måtte man ha et ansettelsesforhold i barnehage, og ABLU studenter måtte ha minst tre års relevant yrkespraksis i barnehage.³⁰

Sametinget har også rekruttering og kompetanse på barnehagefeltet som prioriterte innsatsområder. I samarbeid med Utdanningsdirektoratet og fylkesmennene, har Sametinget samarbeidet om tiltak i kompetansestrategien. Det gjelder blant annet etter- og videreutdanningstilbud, gode strategier og metoder for samisk språkutvikling, utvikling av pedagogisk materiell og veilednings- og utviklingsarbeid.³¹

9.5 Utvalgets vurderinger

Innledning

For å bevare og vitalisere samiske språk mener utvalget at det må utvikles klare målsettinger om å få flere språkbrukere. I dette arbeidet er barnehager helt sentralt, ettersom barnehagen har en viktig rolle i barns språklige utvikling. Språkarbeid er et av de viktigste arbeidsområdene for barnehagene, og bruk av samiske språk i barnehagen gir samiske barn et grunnlag for å utvikle sitt samiske språk. Dette er særlig viktig for samiske barn som ikke snakker samisk hjemme. Barneha-

²⁸ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009) s. 11.

²⁹ *Ibid* s. 28.

³⁰ Meld. St. 19 (2015–2016) *Tid for lek og læring, Bedre innhold i barnehagen* s. 75.

³¹ *Ibid* s. 75.

gene kan dermed bidra til å legge grunnlag for utvikling av barnets språk, som må utvikles videre i opplæringen i skolen. Framtiden for samiske språk er derfor avhengig av at samiske barn og unge kan tilegne seg og bruke språkene i barnehage og skole.

Utvalget vil framheve at vitalisering og utvikling av de samiske språkene er avhengig av arenaer hvor man kan bruke språket i fellesskap med andre. Barnehagen er den viktigste fellesarenaen for førskolebarn. På steder hvor den samiske befolkningen er i klart mindretall vil det kunne være vanskelig å gjøre språket til en naturlig del av barnas hverdag, barnehage vil i disse tilfeller være særlig viktige språkarenaer. Utvalget vektlegger erfaringer fra Aotearoa/New Zealand som viser at barnehagene har vært viktige i revitaliseringen av språket maori.³²

Utvalget anser samiskspråklig barnehage som det viktigste enkelttiltaket for å sikre flere samiske språkbrukere.

Samiskspråklig barnehagetilbud

Utvalget mener at barnehageloven i dag er uklar og for lite forpliktende når det gjelder kommunens ansvar for barnehagetilbudet til samiske barn. Utvalget mener at det må fastsettes klarere og sterkere forpliktelser for kommunene til å tilby samiskspråklige barnehagetilbud til samiske barn.

Utvalget viser til at dagens barnehagelov skiller mellom kommunene som hører til forvaltningsområdet for samisk språk, og øvrige kommuner. Utvalgets erfaring er at det er variasjon i hvordan kommunene tilrettelegger for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur, særlig utenfor forvaltningsområdet.

Utvalget erfarer at samiske barnehagetilbud ofte ikke prioriteres høyt nok i en stram kommuneøkonomi. Dette gjelder særlig i sørsamiske områder. Utvalget ser at et uklart regelverk og rammefinansiering overlater mye av utøvelsen av den nasjonale barnehagepolitikken til lokale økonomiske prioriteringer og frivillige initiativ fra ressurspersoner. I ytterste konsekvens kan dette medføre at det varierer fra kommune til kommune hvilke rettigheter samiske barn og foreldre har. Dette må ses i sammenheng med at det er et nasjonalt ansvar å legge til rette for at samene skal kunne sikre og utvikle sine språk. Tilskuddet til samiske barnehagetilbud skal delvis bøte på dette. Men i stor grad ser det ut til at tilskuddet

går til etablerte samiske barnehagetilbud. Til tross for at det er mulighet til å søke om midler via dette tilskuddet til nye samiske barnehagetilbud ser det ut til at det er vanskelig å etablere nye tilbud, spesielt i kommuner hvor det er relativt få samiske barn. Utvalget vektlegger at det er behov for et klarere regelverk som i sterkere grad konkretiserer kommunens forpliktelser, slik at etablering av samiske barnehagetilbud ikke i like stor grad skal være basert på kommunens lokale vurderinger. Tydeligere regelverk vil også medføre at det blir enklere å føre tilsyn med kommunenes barnehagetilbud.

I avveiningen av om et samiskspråklig barnehagetilbud skal formuleres som en rettighet for barnet eller en plikt for kommunen, har utvalget vektlagt at en lovfesting av kommunens forpliktelse også vil ha en symboleffekt. Dette vil kunne bidra til bevisstgjøring i kommunene, og ha en holdningsskapende effekt. Ved at dette formuleres som en plikt for kommunen, synliggjøres det at ansvaret for å oppfylle forpliktelsen ligger hos kommunen. I flere områder er det i dag en kamp for å få rettighetene oppfylt, selv der hvor rettighetene er lovregulerte. Det er sentralt for utvalget at samiskspråklige barnehagetilbud skal være et reelt tilbud for de som ønsker det.

Utvalget mener at kommunen skal tilby samiskspråklig barnehagetilbud til alle barn der foreldrene ønsker det, og at kommunenes plikt til å tilby dette skal lovfestes i barnehageloven. Dette betyr at etterspørsel etter samiskspråklig barnehage i en kommune, automatisk skal utløse et tilbud. I kommuner utenfor det samiske språkområdet med få samiske barn, kan samiskspråklig barnehagetilbud gis som deltidstilbud. Samiskspråklig barnehagetilbud skal beskrives og reguleres nærmere i forskrift til barnehageloven. I dag omtales ikke barnehager i sameloven og utvalget foreslår derfor at det inntas en henvisningsbestemmelse i sameloven.

Et samiskspråklig barnehagetilbud er samiskspråklige barnehager eller samiske avdelinger i norske barnehager, og kan unntaksvis gis som et deltidstilbud. I et samiskspråklig barnehagetilbud mener utvalget at de ansatte skal være samiskspråklige og at samisk må være driftsspråket, slik at tilbudet gis etter en sterk språkmodell. Det betyr at samisk skal brukes konsekvent i alle sammenhenger i barnehagene. Utvalget støtter derfor Stortingets vedtak der de ber regjeringen utarbeide endringer i barnehageloven som sikrer at ansatte i samiske barnehager behersker samisk språk. Utvalget vil videre påpeke at det er viktig at dette gjøres gjeldende for alle typer samiskspråk-

³² Sametingsmelding om samiske språk 2013.

lige barnehagetilbud, også for samiske avdelinger i norske barnehager. Videre vil utvalget minne om at det i arbeidet med dette språkkravet er viktig å være bevisst på at det er flere samiske språk i Norge, og at hensynet til både sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk blir ivaretatt. Samiskspråklig barnehagetilbud skal være et barnehagetilbud som oppfyller barnehageregelverket, men hvor det er særlig fokus på det samiske språktilbudet. Det berører derfor ikke pedagognormen og øvrige reguleringer i barnehageregelverket.

Kommunen må dimensjonere det samiskspråklige barnehagetilbudet i tråd med etterspørsel for å oppfylle plikten om å tilby et samiskspråklig barnehagetilbud. Utvalget mener kommunene må sørge for å avdekke etterspørsel etter et samiskspråklig barnehagetilbud, noe de eksempelvis kan få informasjon om gjennom foreldrenes søknad om plass i barnehage. Utvalget er også innforstått med at Sametinget vil samarbeide med fylkesmennene for å kartlegge behovet for ulike former for barnehagetilbud, og at det vil være ønskelig å få en oversikt over barnehagebehovet i alle fylker i Norge.³³ En slik kartlegging vil bidra til å gjøre det lettere for kommunen å dimensjonere det samiske barnehagetilbudet. Utvalgets forslag om registrering av samiske språk i folkeregisteret vil også på sikt kunne lette kommunale beregninger av behov på et tidligere tidspunkt enn søknadstidspunktet.

Differensiering av kommunens forpliktelser

Det er stor variasjon når det gjelder etterspørsel etter samiskspråklig barnehage i kommunene. Jevnt over vil kommunene som ikke inngår i det samiske språkområdet ha mindre etterspørsel etter samiske barnehagetilbud og vanskeligere ha tilgang på samiskspråklige ansatte. Utvalget ser derfor at det vil kunne bli svært vanskelig, og dermed lite gjennomførbart for alle kommuner utenfor dette området å skulle tilby et samiskspråklig barnehagetilbud. Samtidig er det viktig å sikre at samiske barn bosatt i kommuner utenfor det samiske språkområdet også gis tilbud om samiskspråklig barnehage. Hovedregelen utvalget foreslår er at alle kommuner skal tilby et samiskspråklig fulltidstilbud i barnehage for alle barn der foreldrene ønsker det. I kommuner utenfor det samiske språkområdet med svært få samiske barn hvor foreldrene ønsker et samiskspråklig barnehagetilbud, ser utvalget at det både av prak-

tiske og pedagogiske hensyn kan være fornuftig at samiskspråklig barnehage tilbys som et deltids-tilbud, for eksempel i form av språkbad eller hospiteringsordninger. Det er uansett essensielt at det samiskspråklige deltidsstilbudet gis etter sterke språkmodeller. Det samiske språkkravet må etter utvalgets syn selvsagt også gjelde for de ansatte som sørger for det samiskspråklige deltidsstilbudet. Utgangspunktet er fulltidstilbud, og utvalget synes det er vanskelig å foreslå hva som vil være «svært få barn» som kun gir rett til et deltidsstilbud, og understreker at kommunen må gjøre en forsvarlighetsvurdering. Retten til et fullverdig samiskspråklig barnehagetilbud må ses i sammenheng med retten til samiskspråklig opplæring. Utvalget viser derfor til diskusjonen i opplæringskapittelet vedrørende antall barn og retten til opplæring på samisk, se kapittel 10. Utvalget vil påpeke at alle barn, selv om det bare er ett barn, etter utvalgets forslag har rett til et samiskspråklig barnehagetilbud, heltid eller deltid, etter en sterk språkmodell dersom foreldrene ønsker det.

Informasjon om samiskspråklig barnehagetilbud

For at utvalgets tiltak skal bidra til å styrke og vitalisere samiske språk, er det sentralt med informasjon om samiskspråklig barnehagetilbud. Dette gjelder både informasjon til kommunen som barnehagemyndighet om hvilke forpliktelser kommunen har, hvilke rettigheter barn og foreldre har, og informasjon om Sametingets tilskuddsordninger. Kommunen bør ha systemer som gir foreldre informasjon om muligheten til et samiskspråklig barnehagetilbud. Videre må også staten legge til rette for tilgjengelig informasjon om samiske barnehagetilbud. Det kan eksempelvis gjøres ved at barnehagefakta.no, som driftes av Utdanningsdirektoratet, utnyttes bedre for å synliggjøre de samiske barnehagetilbudene. Utvalget mener at også Sametinget bør sikre at informasjon om samiskspråklig barnehagetilbud kommer fram til kommuner, barnehager og foreldre. Sametinget bør også ha mer aktiv og systematisk informasjon om tilskuddordningene. Det vises for øvrig til kapittel 11 om offentlige organers informasjonsplikt.

Overgang fra barnehage til skole

Det er viktig at det språkgrunnlaget som legges hjemme bygges videre på i barnehagen. Et godt samarbeid mellom barnehage, skole og hjem vil i sterkere grad sikre en god overgang fra barnehage til skole, da særlig med tanke på barnets

³³ Sametingets handlingsplan for samisk barnehagetilbud 2015–2018.

samiskspråklige kompetanse. Utvalget finner det uheldig at det er så stor forskjell når det gjelder barns rettigheter knyttet til språk i barnehage og skole. Det er svært viktig at barn sikres en helhetlig språkutvikling, og at barnehage og skole ses i sammenheng når det gjelder samiske språk.

Utvalget mener derfor at kommunene må planlegge hvordan samiske barn kan tilbys kontinuitet i språkutviklingen gjennom hele utdanningsløpet, fra barnehage til grunnskole og videre til videregående opplæring. Kommunene må sikre dialog mellom barnehageeiere med samiske barn og samiskspråklige tilbud, foreldrene og skolen, slik at det sørges for at informasjon gis videre slik at barna kan fortsette sin samiskspråklige utvikling.

Samiskspråklige ansatte

De ansatte er den viktigste språkressursen i barnehagen. Utvalget er derfor av den klare oppfatning at det må være krav om at alle ansatte i samiskspråklige barnehager må beherske samisk. Utvalget er innforstått med at det er mangel på ansatte med samiskspråklig kompetanse. Det er viktig å understreke at barnehagene må ta ansvar for å planlegge hvordan det kan tilegne seg den nødvendige samiskkompetansen, enten gjennom rekruttering eller ved å tilby sine ansatte utdanning eller kurs i samisk. Samtidig er utvalget innforstått med at det er vanskelig å rekruttere samiskspråklig ansatte generelt, og at kravet om samisk som driftsspråk, i visse tilfeller kan være vanskelig å gjennomføre i praksis. Av den grunn foreslår utvalget at det i en begrenset overgangsperiode kan være adgang til en tidsbegrenset dispensasjon fra kravet om samiskspråklig kompetanse for et mindretall av de ansatte. Det understrekes imidlertid at det skal være en snever adgang, med klare føringer på vilkår og varighet for dispensasjonsadgangen og en plikt for barnehageeiere å aktivt forsøke å rekruttere samiskspråklige ansatte. Dersom en slik dispensasjon gis, skal det samtidig settes krav til at den ansatte deltar på samiskkurs fra ansettelsesdato. E-skuvla tilbyr nettbaserte årskurs i sør-, lule- og nordsamisk, og utvalget vil fremheve dette som godt kursstilbud på steder hvor det ikke arrangeres jevnlig samiskkurs. E-skuvlas nettkurs har fleksibel oppstartdato og kan slik tilpasses den enkelte. Utvalget understreker at det ikke skal være adgang til å velge ikke-samiskspråklige der det er samiskspråklige søkere med tilsvarende kompetanse. Det vises for øvrig til kapittel 17.2.3. og 17.6. om fortrinnsrett til ansettelse.

Utvalget er av den oppfatning at det er lettere å få samisktalende til å ta nødvendig utdanning, enn at en ikke-samisktalende ansatt skal lære seg samisk tilstrekkelig godt nok til å arbeide i en samiskspråklig barnehage. Det er i dag krav om én barnehagelærer per 7–9 små barn eller 14–18 store barn (pedagognormen). For å sikre at alle de ansatte i det samiskspråklige barnehagetilbudet snakker samisk, mener utvalget at det i visse tilfeller kan ansettes samiskspråklige som ikke er barnehagelærere, også når dette medfører et brudd med pedagognormen. Ved ansettelse må de forplikte seg til å ta påkrevd utdanning. Utvalget vil her framheve arbeidsplassbasert barnehagelærerutdanning, hvor ansatte i barnehagen tar utdanningen samtidig som de arbeider deltid i barnehagen. Utvalget vil også oppfordre til kommunalt samarbeid, og viser til mulighet for hospitering som kan sikre at flere barnehager benytter seg av samme språkressurs. Dette krever en bevisst og planlagt rekruttering fra barnehageeiers side. Utvalget vil også framheve at kommunen som barnehagemyndighet må prioritere og tilrettelegge for kompetanseheving- og rekrutterings tiltak for ansatte i både kommunale og private barnehager. Fra høsten 2015 ble det mulighet for tildeling av stipender til barnehageansatte som tar arbeidsplassbasert barnehagelærerutdanning. For studieåret 2016/2017 har eier kunnet søke om statlige tilretteleggingsmidler slik at barnehageansatte kan ta etter- eller videreutdanning. Dette er imidlertid begrenset til noen typer etter- og videreutdanningstilbud. Tilskudd til samisk barnehagetilbud er selvsagt også viktig for å sikre at ansatte i samiskspråklige barnehager får mulighet til kompetanseheving, og da særlig innenfor språkarbeid. Utvalget vil påpeke at slike statlige støtteordninger er viktige for å sikre at samiskspråklige ansatte får mulighet til å få riktig kompetanse til å jobbe i barnehage. Etter utvalgets syn må støtteordninger for å rekruttere nok samiskspråklige ansatte styrkes.

Om samiskspråklige ansatte generelt vises det til kapittel 17 om rekruttering av personell med kunnskaper i samiske språk og samisk kultur.

Sametingets tilskuddsordning

Utvalget mener det må være merkostnader for kommunene ved å tilby et samiskspråklig barnehagetilbud som skal utløse tilskudd. Sametinget bør legge sterkere føringer på hva som kvalifiserer til tilskudd, og legge føringer på det språklige innholdet i barnehagene. Mer tilgjengelig informasjon om tilskuddsordninger fra Sametinget vil

sikre at kommuner og barnehager er godt kjent med muligheten til å søke om tilskudd. Utvalget oppfordrer Sametinget til å bruke samarbeidsavtalene med kommunene aktivt på dette området.

Kommunene har, etter barnehageloven, plikt til å tilby barnehageplass til alle barn som etter søknad har rett til det. Barnehager er fra statens side finansiert gjennom rammetilskuddet til kommunene. Utvalget mener kommunene må sørge for samiskspråklig barnehage som del av sitt ordinære barnehagetilbud, og der det er mange som etterspør samiskspråklig barnehage bør tilbudet kunne finansieres av kommunen på lik linje med andre barnehagetilbud. I kommuner hvor få etterspør samiskspråklig barnehagetilbud eller der det er aktuelt å opprette nye barnehagetilbud er Sametingets tilskuddsordning til samiskspråklige barnehager svært viktig. Dette gjelder særlig i kommuner der etterspørselen etter barnehagetilbudet varierer over tid, eller er et tilbud for svært få barn. Utvalget mener tilskudd ut over dette bør kunne benyttes til blant annet utvikling av pedagogiske ressurser og rekruttering- og kompetanse-tiltak.

Utvalget mener en mye større andel av Sametingets tilskuddsmidler må brukes til tiltak direkte knyttet til samiskspråklig barnehagetilbud.

Utvalget mener at dersom utvalgets forslag om at språktilrettelegging i barnehage innarbeides som en henvisningsbestemmelse i sameloven kan tospråkligheitsmidlene også bli benyttet til å tilrettelegge for språkutvikling i både skole og barnehage.

Grenseoverskridende samarbeid

Det finnes gode eksempler på samarbeid mellom barnehager over grensene allerede i dag. For eksempel samarbeider barnehagen i Sirma i Deanu gielda/Tana kommune på norsk side med Ohcejoga gielda/Utsjok kommune på finsk side. Sametinget ønsker gjennom Samisk parlamentarisk råd å jobbe for et utstrakt og bedre samarbeid mellom samene over landegrensen, herunder på barnehagefeltet. Det er særlig behov for å styrke det samiske samarbeidet om pedagogisk materiell og leker med sametingene i Sverige og Finland. Utvalget mener at det er mye ubenyttet potensiale i samarbeidet i barnehager over landegrensene. Flere kommuner og barnehageeiere vil i mye større grad enn i dag kunne ha inngått slike samarbeid. Samarbeidet vil kunne bestå av utveksling og deling av samiskspråklig personell, kompetanse og pedagogisk materiell, eksempelvis organisert gjennom fellessamlinger og språkbadsam-

linger. Utvalget oppfordrer kommuner og barnehageeiere til å ta slike initiativ. Utvalget oppfordrer også Sametinget til å legge til rette for og stimulere til grenseoverskridende samarbeid på barnehagefeltet.

Utvalget oppfordrer de nordiske regjeringene til å jobbe videre for et samarbeid om en nordisk utdanning av barnehagelærere. Dette vil kunne være et viktig tiltak for å avhjelpe de største utfordringene når det gjelder samiskspråklig barnehagetilbud, som er mangel på samisk pedagogisk materiell og samiskspråklig personale.

Språkressurssentrenes rolle for samiskspråklig barnehagetilbud

Utvalget foreslo i delrapporten om kommunenes forpliktelser knyttet til samiske språk å opprette språkressurssentre som skal bistå kommuner og enkeltindivider i oppfyllelsen av samiskspråklig tjenestetilbud i forvaltningen/kommunen.³⁴ Språkressurssentrene kan ha en støttefunksjon for kommunene, og bidra til informasjons- og erfaringsutveksling. Utvalget vil framheve de samiske språkressurssentrene og deres betydning i kommunens etterlevelse av deres forpliktelse om å tilby samiskspråklig barnehagetilbud. Språkressurssentrene kan ha en støttefunksjon for kommunene, og bidra til informasjons- og erfaringsutveksling. Språkressurssentrene vil komme som et supplement til allerede eksisterende strukturer. Utvalget mener det er viktig at tiltakene i handlingsplanen for samiske språk videreføres, og da spesielt de særskilte oppgavene knyttet til sørsamisk og lulesamisk språk.

Utvalget mener språkressurssenteret skal ha en koordinerende rolle, som letter kommunens arbeid med å tilby et godt samiskspråklig barnehagetilbud. Sentrene vil være viktige for å sikre god dialog mellom de ulike aktørene, både mellom kommuner, barnehageeiere, fylkesmenn, universiteter/høgskoler og andre kompetansemiljøer. De kan også bidra til erfaringsutveksling mellom kommuner og mellom barnehageeiere som står ovenfor lignende utfordringer, knyttet til å tilby et godt samiskspråklig barnehagetilbud. Dette kan for eksempel være rekruttering av kvalifiserte og samiskspråklige ansatte og metoder som sikrer et godt samiskspråklig miljø. Sentrene blir særlig viktige ved oppstart av nye samiskspråklige barnehagetilbud, og må bistå med veiledning og praktisk støtte i rekrutterings- og kompetansehevingsarbeidet. I tillegg bør språkres-

³⁴ Vedlegg 1.

sursstrentene kunne støtte og veilede foreldre, eksempelvis dersom de opplever at kommunen ikke oppfyller deres rett til et samiskspråklig barnehagetilbud. Utvalget mener språkressursstrentene må ivareta lignende type oppgaver for grunnskolen, og de må bistå i arbeidet med å sikre god overgang fra samiskspråklig barnehage til videre opplæring i og på samisk, og bistå kommunene med en plan som ivaretar dette.

Mange av disse oppgavene mener utvalget best kan ivaretas ved at det opprettes en egen barnehage- og skoleansvarlig ved språkressursstrentene. Barnehage- og skoleansvarlige skal ha en koordinerende rolle, bistå med erfaringsoverføring, informasjon, kobling av tilbud og etterspørsel, bistå foreldre, ha oversikt og bistå når det er behov for fjernundervisningstilbud, jobbe mot kommunene slik at de innfrir plikten til samiskspråklige tilbud med mer. Språkressursstrentene skal imidlertid ikke overta ansvaret knyttet til undervisning eller ta rollen som barnehageeier.

Særskilt om sørsamisk barnehagetilbud

I det sørsamiske området er det nødvendig med en fleksibel organisering av tjenestetilbudet. Utvalget mener at dette vil kunne ivaretas med sørsamisk språkressursstentre, som vil kunne bidra med ressurser og kompetanse når det oppstår etterspørsel i kommunen. Samtidig foreslår utvalget å samle statens ansvar for det sørsamiske barnehage- og opplæringstilbudet, slik at det fungerer som en overbygning for opplæring i barnehager og skoler som tilbyr samisk opplæring, se også omtale i kapittel 10 om samiskopplæring i grunnskole og videregående skole.

For det sørsamiske språktilbudet mener utvalget det er helt avgjørende med en god overordnet koordinering siden tilbudene er såpass spredt, og det sørsamiske området strekker seg over mange fylker og kommuner, og også store områder i Sverige. Det må derfor tilrettelegges for et godt samarbeid med det sørsamiskspråklige miljøet på svensk side av nasjonalgrensen. Utvalget mener det må åpnes for at sørsamiske barn i Norge og Sverige kan benytte et sørsamiskspråklig barnehagetilbud, uavhengig av bosted. Dette for å sikre større barnegrupper, og at alle som ønsker et sørsamiskspråklig barnehagetilbud får mulighet til å

benytte det. Utvalget mener mange av de samme utfordringene gjelder videre i skoleløpet. For å sikre flest mulig gode opplæringstilbud i og på sørsamisk er det viktig med koordinering og samarbeid også med svenske skolemyndigheter.

Utvalget vil påpeke at sørsamisk er i en svært utsatt og sårbar situasjon med tanke på å sikre bevaring og vitalisering av språket. Det er viktig at opprettelse av et språkressursstenter og en barnehage- og skoleansvarlig under Sametinget ikke gjør at eksisterende tiltak som fungerer blir stoppet. Her vil utvalget særlige peke på tiltakene i handlingsplanen for samiske språk og den rollen Fylkesmannen i Nordland har hatt. Dette må videreføres. På sikt, når språkressursstenteret og barnehage- og skoleansvarlig er mer etablert, kan det vurderes om flere oppgaver skal overføres til Sametinget.

9.6 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår at kommunen har plikt til å tilby samiskspråklig barnehagetilbud etter en sterk språkmodell til alle samiske barn hvor foreldrene ønsker det. Kommunens plikt lovfestes i barnehageloven.
- Utvalget mener kommunene må avdekke etterspørsel etter samiske barnehagetilbud, og plikter å dimensjonere tilbudet i tråd med etterspørsel.
- Utvalget foreslår at språkressursstrentene skal bistå kommunene med å tilby et samiskspråklig barnehagetilbud.
- Utvalget mener at det må tilrettelegges for norsk-svensk samarbeid, som åpner for at sørsamiske barn i de respektive land kan benytte et sørsamisk barnehagetilbud uavhengig av bosted.
- Utvalget mener Kunnskapsdepartementet i større grad må synliggjøre kommunens plikt til å tilby samiskspråklig barnehagetilbud, og de samiske barnehagetilbudene som eksisterer.
- Utvalget mener en mye større andel av tilskuddsmidler må brukes til tiltak direkte knyttet til samiskspråklig barnehagetilbud, og særlig rettes mot barnehager med få samiske barn.

Kapittel 10

Samiskopplæring i grunnskole og videregående skole

10.1 Innledning

Noe av det viktigste i arbeidet med å vitalisere og styrke de samiske språkene, er etter utvalgets vurdering å sikre god språkopplæring. God språkopplæring på skolen er et sentralt virkemiddel for både å støtte opp om språkutviklingen hos samiskspråklige barn og å sikre samiske norskspråklige barns rett til å lære eget morsmål. Her vil det være sentralt at skolen har gode opplæringsmodeller for samiskopplæringen. I kommuner hvor den samiske befolkningen bor spredt vil et samiskspråklig miljø på skolen være av stor betydning for språkutviklingen.

Utvalget er opptatt av at det skal være et helhetlig utdanningsløp, og at barnehage og skole i større grad må sees i sammenheng. Språkutvikling i barnehagen og skolen er en viktig faktor i bevaring og vitalisering av samiske språk. Det er derfor viktig at skolen tilbyr en god og velfungerende samiskopplæring, slik at flere ønsker å lære samiske språk. Utvalget mener at ved å satse på en god samiskopplæring på skolen vil en langsiktig effekt, utover at det blir flere samiskspråklige, blant annet være at det senere vil være lettere å rekruttere ansatte med kompetanse i samiske språk.

Utvalget mener at hovedutfordringene innenfor grunnopplæringen handler om at samiske elever ikke får oppfylt retten til opplæring i og på samisk. Årsakene til dette er sammensatt. Det handler både om tilgang til lærere med riktig kompetanse, manglende økonomiske ressurser og et statlig regelverk som ikke er tilpasset de reelle utfordringene. I tillegg mangler det et enhetlig og koordinert system hvor skoleeiere kan hente veiledning og støtte i arbeidet med samiskundervisningen. Utvalget har i sine vurderinger og forslag til tiltak fokusert på det som oppleves som utfordringer ved å få oppfylt retten til opplæring i og på samisk.

10.2 Gjeldende rett

10.2.1 Innledning

Lov 17. juli 1998 nr. 61 *om grunnskolen og den videregående opplæringa* (opplæringslova) regulerer retten til samisk opplæring i og på samisk både i grunnskolen og videregående skole. Lov 12. juni 1987 nr. 56 *om Sametinget og andre samiske rettsforhold* (sameloven) regulerer voksenopplæring i samisk. I kapittel 5 er en gjennomgang av folkeretten.¹

10.2.2 Opplæringsloven

Opplæringsloven kapittel 6 regulerer retten til samisk opplæring både i grunnskolen og videregående skole. I kapitlet gis Sametinget myndighet til å fastsette deler av læreplanforskriftene. Definisjonen av same i opplæringsloven § 6-1 har betydning for rettighetene etter loven. Begrepet omfatter personer som kan skrives inn i Sametingets valgmanntall, og barn av de som kan skrives inn.² Både retten til grunnskoleopplæring i samisk utenfor samisk distrikt og retten til opplæring i samisk i videregående skole er forbeholdt same. Rett til grunnskoleopplæring i og på samisk innenfor samisk distrikt og rett til opplæring i og på samisk utenfor samisk distrikt gjelder alle elever, uavhengig av om de kan defineres som same etter § 6-1.

«Samisk» er i opplæringsloven definert som nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Det er ikke gitt ytterligere presisering i loven av hvilke vilkår som ligger til grunn for hvilket av de tre språkene det skal gis opplæring i og på. Den praktiske gjennomføringen av retten til opplæring i og på samisk betyr at man fortrinnsvis gir opplæring i nordsamisk i nordsamiske områder og tilsvarende for

¹ Særlig relevant med hensyn til opplæring i kapittel 5 om samiske språklige rettigheter i henhold til folkeretten, er avsnitt 5.4, 5.5.1, 5.11.1, 5.11.2 og 5.11.6.

² Opplæringsloven § 6-1, jf. sameloven § 2-6.

sør- og lulesamisk. Opplæringsloven gir imidlertid rettigheter til opplæring i alle de tre språkene over hele landet, og elevene velger selv hvilket samisk språk de skal ha opplæring i.³

Samiske elever har en individuell rett til opplæring i samisk i grunnskolen og i videregående opplæring, uansett hvor de bor i landet. I grunnskolen har alle elever som bor i samiske distrikt, både samer og ikke-samer, rett til opplæring både i og på samisk.⁴ Utenfor samiske distrikt er det

³ Kommunal- og moderniseringsdepartementets *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

bare samer som har rett til opplæring i samisk i grunnskolen. Utenfor samiske distrikt har norske og samiske elever som utgjør minst ti i en kommune, rett til grunnskoleopplæring i og på samisk, så lenge det er minst seks elever igjen i gruppen. Det er ikke lovfestet rett til opplæring på samisk i videregående opplæring, verken for samiske elever eller norske elever.

⁴ Jf. opplæringsloven § 6-2 første ledd. Med samisk distrikt menes det samiske forvaltningsområdet, pluss eventuelt andre kommuner eller deler av kommuner etter forskrifter gitt av Kongen i statsråd, jf. oppl. § 6-1.

Boks 10.1 Opplæringsloven kapittel 6 – Samisk opplæring

§ 6-1 Definisjoner:

I lova her tyder

- same: person som kan skrivast inn i same-manntallet, jf. § 2-6 i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (samelova), og barn av dei som kan skrivast inn
- samisk: nordsamisk, sørsamisk eller lulesamisk

Samisk distrikt: 1) det samiske forvaltningsområdet etter § 3-1 i samelova, 2) andre kommuner eller delar av kommuner etter forskrifter gitt av Kongen i statsråd etter at Sametinget og dei kommunane og fylkeskommunane spørsmålet gjeld, har fått uttale seg.

§ 6-2: Samisk opplæring i grunnskolen:

I samiske distrikt har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk.

Utanfor samiske distrikt har minst ti elevar i ein kommune som ønskjer opplæring i og på samisk, rett til slik opplæring, så lenge det er minst seks elevar igjen i gruppa.

Kommunen kan vedta å leggje opplæring på samisk til ein eller fleire skolar i kommunen.

Kommunen kan gi forskrifter om at alle i grunnskolealder i samiske distrikt skal ha opplæring i samisk.

Utanfor samiske distrikt har samar i grunnskolealder rett til opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen.

Elevane avgjer sjølv om dei vil ha opplæring i og på samisk frå og med 8.årstrinnet etter første, andre og femte leddet.

§ 6-3 Samisk vidaregåande opplæring

Samar i vidaregåande opplæring har rett til opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen.

Departementet kan gi forskrifter om at visse skolar skal tilby opplæring i eller på samisk eller i særskilde samiske fag i den vidaregåande opplæringa innanfor visse kurs eller for visse grupper. Fylkeskommunen kan også elles tilby slik opplæring.

§ 6-4 Innhaldet i opplæringa

Forskrifter om læreplanar etter § 2-3 og § 3-4 skal gi pålegg om opplæring om den samiske folkegruppa og om språket, kulturen og samfunnslivet til denne folkegruppa i tilknytning til dei ulike fagområda. Innanfor rammer fastsette av departementet gir Sametinget forskrifter om innhaldet i slik opplæring.

Sametinget gir forskrifter om læreplanar for opplæring i samisk språk i grunnskolen og i den vidaregåande opplæringa, og om læreplanar for særskilde samiske fag i den vidaregåande opplæringa. Forskriftene må liggje innanfor omfangs- og ressursrammer fastsette av departementet.

Departementet gir forskrifter om andre særskilde læreplanar for grunnskoleopplæringa i samiske distrikt og for elevar elles som får samisk opplæring i grunnskole og i vidaregåande opplæring. Sametinget skal i samråd med departementet lage utkast til desse forskriftene.

Det er fylkeskommunene og kommunene som er skoleeiere, og har ansvaret for at kravene i opplæringsloven og tilhørende forskrifter blir fulgt.⁵ Det betyr at skoleeier har det overordnede ansvaret for at elevenes rettigheter til samisk opplæring blir oppfylt, inkludert å stille til disposisjon de nødvendige ressursene for at kravene etter loven oppfylles.⁶ Skoleeier har også plikt til å informere og veilede elever og foreldre som har spørsmål til retten og plikten til opplæring i eller på samisk.⁷ Kommunen skal oppfylle retten til grunnskoleopplæring etter opplæringsloven, for alle som er bosatt i kommunen. På tilsvarende måte skal fylkeskommunen oppfylle retten til videregående opplæring.

10.2.2.1 Forholdet mellom sameloven § 3-8 og opplæringsloven

Det er opplæringsloven som regulerer uttømmende hvilke rettigheter elever i grunnskolen og videregående skole har til opplæring i samisk. Sameloven § 3-8 regulerer derfor kun voksenopplæring i samisk.

Det fremgår av forarbeidene at sameloven § 3-8 retter seg mot dem som på grunn av alder, bosted og lignende, ikke omfattes av annet regelverk som gir rett til opplæring i samisk.⁸ Videre at «enhver» i sameloven § 3-8 retter seg kun mot voksne som ikke har fått opplæring i skolen. Bestemmelsen kan derfor ikke tolkes slik at det direkte fra denne bestemmelsen kan utledes en rett til opplæring i samisk også for elever i grunnskolen og videregående skole. Elever som har eller har hatt rett til opplæring i samisk på grunn-

Boks 10.2 Sameloven § 3-8 – rett til voksenopplæring i samisk

«Enhver har rett til opplæring i samisk. Kongen kan gi nærmere regler om gjennomføringen av denne bestemmelsen.

For opplæring i og på samisk gjelder reglene i og i medhold av lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringslova).»

⁵ Jf. opplæringsloven §§ 13-1 og 13-10.

⁶ Jf. opplæringsloven § 13-10.

⁷ Jf. forvaltningsloven § 11.

⁸ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) og Kommunal- og moderniseringsdepartementets *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

skolen eller i videregående skole, kan ikke kreve en rett til en ytterligere samiskopplæring i medhold av sameloven § 3-8.⁹ Heller ikke elever som ikke har hatt en slik individuell rett, eksempelvis elever i videregående skole og norske elever i grunnskolen utenfor forvaltningsområdet, kan utlede en rett til opplæring i samisk fra sameloven § 3-8. Personer som ikke har hatt rett til opplæring i samisk i grunnskolen og videregående skole, samt personer som ikke har hatt rett til voksenopplæring etter opplæringsloven, vil derimot kunne ha rett til voksenopplæring i samisk i medhold av sameloven § 3-8.

10.3 Opplæring i og på samisk

10.3.1 Gjennomføring av opplæringen

Samiske elever i grunn- og videregående opplæring har etter opplæringsloven ulike rettigheter når det gjelder samiskopplæring. Med rett til opplæring i samisk menes rett til opplæring i faget samisk som første- eller andrespråk. Med rett til opplæring i og på samisk menes rett til opplæring på samisk også i andre fag enn samisk.

Læreplanverket for Kunnskapsløftet – samisk (LK06S) består av generell del, som er identisk med generell del i Kunnskapsløftet, og prinsipper for opplæringen – samisk, inkl. samisk læringsplakat og læreplaner for fag. Det er utviklet likeverdige og parallelle læreplaner i norsk for elever med samisk som førstespråk, samfunnsfag–samisk, naturfag–samisk, mat og helse – samisk, kristendom, religion, livssyn og etikk (KRLE) – samisk, duodji/duodje/duedtie og musikk – samisk. For øvrig gjelder læreplanene fra Kunnskapsløftet. For videregående opplæring er det utarbeidet læreplan i historie – samisk, geografi – samisk og religion og etikk – samisk. LK06S brukes i grunnskoler i samiske distrikt og for elever utenfor samiske distrikt som får opplæring i og på samisk.¹⁰ I tillegg er de to statlige samiske videregående skolene pålagt å gi opplæring etter LK06S.¹¹

Det er fastsatt to fag- og timefordelinger; en for elever som følger Læreplanverket for Kunnskapsløftet (LK06), og en for elever som følger Læreplanverket for Kunnskapsløftet – samisk. Fag- og timefordeling for LK06S har et høyere timetall enn den ordinære fag- og timefordelingen.¹² Elever som ikke følger LK06S, men som

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Forskrift til opplæringsloven § 1-1 b.

¹¹ Pålegg gjennom tildelingsbrev.

har opplæring i samisk som første- eller andrespråk, skal følge den ordinære fag- og timefordelingen. Også disse elevene vil få et høyere timetall enn øvrige elever. Skoleeier avgjør hvordan samiskopplæringen skal organiseres, herunder om timer til samiskopplæring skal fremskaffes ved å legge til ekstra timer, ved å omdisponere timer fra andre fag eller en kombinasjon av disse.

Etter dagens regelverk kan kommuner i samiske distrikt gi forskrifter om at alle i grunnskolealder skal ha opplæring i samisk. Kommunen har etter bestemmelsen ikke adgang til å pålegge opplæring i samisk som første- eller andre språk, verken for norske eller samiske elever.

I tiden etter innføringen av Kunnskapsløftet viser statistikken at det de siste årene har vært en liten nedgang i tallet på elever som velger samisk som førstespråk. For samisk som andrespråk i grunnskolen har nedgangen imidlertid vært mer dramatisk. I Samiske tall forteller 8 ser vi at antallet grunnskoleelever med samisk som førstespråk er redusert fra 1020 i 2006 til 915 elever i 2015. For samisk som andrespråk er det en reduksjon fra 1652 elever i 2006 til 1 201 elever i 2015. Tallet på elever som tar samisk språk i videregående opplæring er ganske stabilt. Men det har de siste årene skjedd en endring ved at flere elever i videregående opplæring velger samisk som andrespråk i stedet for samisk som førstespråk.¹³

10.3.2 Ulike språkopplæringsformer og modeller

10.3.2.1 Sterke språkmodeller i samiskopplæringa

Andrespråksopplæring i samisk i grunnskolen i Norge ble innført i 1987. Målet for opplæringen i faget var at barn med norsk som førstespråk skulle bli funksjonelt tospråklige, i norsk og i samisk. Den første omfattende undersøkelsen av andrespråksopplæring i samisk i Norge kom i 1998, og den viste en utbredt foreldremisnøye med de språklige resultatene av opplæringen. Målene i læreplanen ble ikke nådd.¹⁴ Før dette var det gjort en språklig analyse av skolebarns

samiske språk i Sverige. Denne viste mye av det samme, dokumentert på en annen måte.¹⁵ I 2003 kom evalueringen av den samiske delen av skole-reformen av 1997. Denne evalueringen viste det samme, andrespråks elevene ble ikke funksjonelt tospråklige.¹⁶

Det samiske pedagogiske miljøet har i lang tid hatt kontakt med pedagogiske miljøer i andre minoritetssamfunn rundt om i verden, og diskusjon om språkopplærings spørsmål har stått sentralt i denne kontakten. Problemet med andrespråksopplæring i minoritetsspråk har vært stort over alt. De som har kommet lengst i å løse problemet, har innført sterke tospråklige opplæringsmodeller i andrespråksopplæring for barn med majoritetsspråket som førstespråk og minoritetsspråket som andrespråk. Dette gjelder for eksempel for maori på New Zealand, walisisk i Storbritannia og baskisk i Spania. I de samiske områdene i Norge har sterke opplæringsmodeller ikke vært i bruk i andrespråksopplæringen, bortsett fra i enkeltstående prosjekter.

En av de mest brukte typologiene for tospråklig opplæring internasjonalt, er typologien som den britiske forskeren Colin Baker har utarbeidet. Han deler tospråklig opplæring inn i en rekke ulike modeller og deler så til slutt disse modellene inn i to grupper som han kaller svake og sterke tospråklige opplæringsmodeller.¹⁷ Baker stiller disse spørsmålene når han skal bestemme en modell:

1. Hvilken elevgruppe er det tale om?
2. Hva er det samfunnsmessige målet for opplæringen?
3. Hva er det språklige målet for opplæringen?
4. Hvilket språk blir brukt i klasserommet?

En sterk språkmodell er det Baker kaller «immersion» og som til norsk gjerne blir oversatt med «språkbad». I praksis vil det si at det minoritetsspråket som skal læres, må være det språket som brukes i klasserommet også i andre fag enn i språkfaget. En svak modell vil etter Bakers kriterier være der det kun er undervisning i minoritetsspråket noen timer i uka, men der all annen undervisning og kommunikasjon foregår på majoritetsspråket.

¹² Samlet minstetimetall for LK06S er 8046 timer på 1.–10. trinn, mot 7856 timer i den ordinære fag- og timefordelingen.

¹³ Samiske tall forteller 8 – Kommentert samisk statistikk (2015).

¹⁴ Jon Todal, *Opplæringa i samisk som andrespråk* (1998).

¹⁵ Mikael Svonni, *Samiska skolbarns samiska. En undersökning av minoritetsspråks-beärskning i en språkbyteskontext* (1993).

¹⁶ V. Hirvonen, *Sámi skuvla plánain ja praktihkas* (2003).

¹⁷ C. Baker, *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism: Multilingual Matters* (2011).

10.3.2.2 Alternative opplæringsformer, herunder fjernundervisning

Elever som har rett til opplæring i samisk har rett til alternativ form for slik opplæring når opplæringen ikke kan bli gitt av egnet opplæringspersonale ved skolen¹⁸. Skoleeier som ikke har lærere som kan gi opplæring i samisk, må tilby sine elever opplæring i samisk ved bruk av alternative opplæringsformer, eksempelvis fjernundervisning, intensivundervisning eller leirskoleopphold. Listen er ikke uttømmende, så her vil det være flere ulike måter og kombinasjoner av hvordan opplæringen kan organiseres. Det er opp til skoleeier å vurdere dette, men slike alternative opplæringstilbud for elever i grunnskolen skal bli utarbeidet i samarbeid med foreldrene¹⁹.

På grunn av stor mangel på lærere som kan undervise i og på samisk, og på grunn av store avstander mellom elevene, særlig i sørsamisk område, har mange elever opplæring i samisk gjennom fjernundervisning. Fjernundervisning er en tjeneste som tilbys av ordinære grunnskoler eid av kommuner, videregående skoler som drives av fylkeskommuner og statlige skoler, samiske institusjoner og i noen tilfeller også private foretak og privatpersoner. Det er skoleeier som er ansvarlig for opplæringen til den enkelte elev selv om de kjøper tjenesten av andre som tilbyr fjernundervisning.

Det finnes flere modeller for fjernundervisning og en rapport fra 2012 viser til tre modeller for fjernundervisning i samisk; fjernundervisning kombinert med to eller flere samlinger i regi av tilbyder, fjernundervisning med hospiteringsopplegg ved tilbyderskole, og fjernundervisning uten supplerende opplegg²⁰.

Rapporten konkluderer blant annet med at retten til å delta på samlinger må komme på toppen av retten til ordinært fastsatte timer. Samlingene må ses på som en innfrielse av statens plikter som følger av Grunnloven § 108, utover det som følger av opplæringsloven. Rapporten konkluderer også med at for sørsamiske elever bør det arrangeres flere årlige samlinger enn for de øvrige elevgruppene.

Fjernundervisning krever til dels andre tilnærminger til læring enn det en lærer kan ta i bruk i en klasseromssituasjon. Teknologien er det som

skiller fjernundervisning fra stedlig undervisning, og det er nettopp teknologien som gjør denne type opplæring mulig. Samtidig legger teknologien begrensinger på opplæringssituasjonen, nemlig den fysiske adskillelsen mellom elev og lærer. Som fremhevet i rapporten *Samisk via fjernundervisning*, er det viktig at «det bygges bro» mellom lærer og elev for å redusere denne avstanden. Når det gjelder bruken av dagens teknologi, viste undersøkelsen at tilnærmingen til, og bruken av, teknologien varierte mellom ulike lærere og institusjoner.

I 2015 utarbeidet Utdanningsdirektoratet et rammeverk for fjernundervisning i samisk for elever i hele grunnopplæringen.²¹ Målet med rammeverket er at kompetansemålene i læreplanen for samisk som førstespråk eller samisk som andrespråk oppfylles og skal bidra til at samiske elever blir funksjonelt tospråklige. Fjernundervisningen skal sidestilles med stedlig undervisning og undervisning som gis i alle andre skolefag. Rammeverket handler først og fremst om fjernundervisning, men språksamlinger og hospiteringsopphold kan også være virkemidler for å bidra til at eleven når kompetansemålene og utvikler språket.

Rammeverket understreker at dersom skoleeier mener nettbasert opplæring i samisk alene er forsvarlig, vil det ikke være nødvendig med språksamlinger/hospitering. Rammeverket viser til at språksamlinger/hospiteringsopphold er en mulighet skoleeier kan velge å tilby elevene.

Fylkesmannens rolle er å påse at kvaliteten i samisk fjernundervisning er underlagt samme krav til ledelse, lærerkompetanse, mål, læreplanarbeid og resultat som øvrige krav i opplæringsloven. Fylkesmennene i Finnmark og Nordland har ansvaret for å påse at følgende veiledende kriterier blir oppfylt for fjernundervisning.

Boks 10.3 Kriterier for den som tilbyr samisk fjernundervisning:

1. Pedagogisk og samiskspråklig kompetanse
2. Kompetanse i fjernundervisningsdidaktikk
3. Kompetanse i bruk av tekniske verktøy i opplæringsøyemed

¹⁸ Jf. opplæringsloven § 6-2 og forskrift til opplæringsloven § 7-1.

¹⁹ Jf. forskrift til opplæringsloven § 7-1.

²⁰ Marit Solstad, Áila Márge Varsi Balto og Karl Jan Solstad, *Samisk via fjernundervisning* (2012).

²¹ Fylkesmannen i Finnmark har koordineringsansvar for nordsamisk fjernundervisning, og Fylkesmannen i Nordland har koordineringsansvar for lulesamisk og sørsamisk fjernundervisning.

Rammeverket for fjernundervisning peker på at fylkesmennene i Finnmark og Nordland skal arbeide systematisk med å sikre at disse kriteriene oppfylles innen 2020, slik at det kan settes konkrete krav til utformingen av samisk fjernundervisning. For å få dette til er systematisk kompetanseheving nødvendig. Fylkesmennene i Finnmark og Nordland skal koordinere målrettede kompetansehevingstiltak innenfor følgende områder:

- Pedagogisk kompetanse
- Kompetanse i fjernundervisningsdidaktikk
- Samisk språkkompetanse
- Vurderingskompetanse
- Kompetanse i bruk av digitale verktøy.

De skal også søke samarbeid med de universitetene og høyskolene som har samisk i fagkretsen og med eventuelt andre relevante samarbeidspartnere for kompetanseheving. I henhold til rammeverket for fjernundervisning er det fylkesmennene i Finnmark og Nordland som er ansvarlige for å gi relevant og oppdatert informasjon til skoleeiere i hele landet om retten til samisk opplæring og muligheter for alternative opplæringsformer, som fjernundervisning.

Fylkesmennene i Finnmark og Nordland skal gi informasjon til tilbydere av samisk fjernundervisning om pedagogiske krav og kompetansekrav, samt om økonomiske rammer for tilbydere. Kommunene/fylkeskommunene skal også informeres om rutiner for tildeling av timer til opplæring i samisk, refusjon for utgifter til opplæringa, variasjon i pris hos ulike tilbydere og muligheter for eventuelle språksamlinger/hospiteringsopphold.

Boks 10.4 Kriterier for den som mottar samisk fjernundervisning/ bostedskommune:

1. Skoleeier har ansvar for å opprette et godt skole-hjem-samarbeid i forbindelse med fjernundervisning, jf. § 7-1 i Forskrift til opplæringsloven
2. Skoleeier er ansvarlig for å tilrettelegge for fjernundervisning på skolen
3. Rektor er ansvarlig for at kontaktlærer og fjernundervisningslærer har rutiner for vurdering

10.3.3 Samisk i friskoler

Reglene i kapittel 6 i opplæringsloven om rett til opplæring i og på samisk gjelder for grunnskoleopplæring og videregående opplæring i offentlige skoler. Friskoleloven regulerer godkjenning med rett til statstilskudd for frittstående grunnskoler og videregående skoler.²² Formålet med friskolelova er å «medvirke til at det kan opprettes og drives frittstående skoler, slik at foreldre og elever kan velge andre skoler enn de offentlige».²³ Med friskole menes skoler som er i privat eie og som er godkjent med rett til statstilskudd etter friskoleloven. Friskoleloven har ikke bestemmelser tilsvarende opplæringsloven kapittel 6 om rett til opplæring i og på samisk. Det er opp til den enkelte friskole om de vil tilby undervisning i og på samisk. Per i dag er det ingen godkjente friskoler som har godkjenning for å tilby opplæring etter Kunnskapsløftet – samisk, eller for å gi opplæring i samisk.

Kunnskapsdepartementet reviderte privatskolelova (ny friskolelov) i august 2015, det ble ikke gjort endringer knyttet til rett til samiskopplæring. Sametinget ga i sin høringsuttalelse til lovendringen innspill om at retten til opplæring i og på samisk også må gjelde for friskoler. Videre uttalte Sametinget at det må være et krav for å bli godkjent som friskole, at skolen skal kunne tilby samisk i fagkretsen for de elever som har rett til samiskopplæring etter opplæringsloven kapittel 6.

10.3.4 Tilskudd til samisk i grunnsopplæringen og til læremidler

10.3.4.1 Tilskudd til samisk i grunnsopplæringen

Målet med tilskuddsordningen er å bidra med finansiering til kommuner, fylkeskommuner og friskoler som tilbyr samiskopplæring i samsvar med § 6-2 og 6-3 i opplæringsloven. For 2016 er det bevilget 59 millioner kroner. Bevilgningen inkluderer tre tilskuddsordninger: En ordning for samiskopplæring i grunnskolen, en ordning for samiskopplæring i den videregående skolen og en ordning med studiehjemler i samisk for lærere i grunnsopplæringen. Fra høsten 2015 ble målgruppen for ordningen med studiehjemler for lærere utvidet, fra å omfatte lærere i grunnskolen i de fire nordligste fylkene til å omfatte lærere i hele grunnsopplæringen og i hele landet. Studiehjemler er lønnskompensasjon som skoleeier kan

²² Jf. friskolelova § 1-2.

²³ Jf. friskolelova § 1-1.

søke om for lærere som tar videreutdanning for å styrke sin kompetanse i samiske språk.

Tilskuddet til samiskopplæring beregnes etter antall uketimer (per skole eller per elev) ut ifra opplysninger i Grunnskolens statistikkssystem (GSI) om elevtall fordelt på årstrinn og elevtall fordelt på språkalternativene førstespråk og andrespråk.²⁴ I tillegg er det ulike beregningsmodeller for elever som bor i og utenfor det samiske forvaltningsområdet. Eventuelle timer som benyttes til språksamlinger eller hospiteringer ut over dette, gis det ikke særskilt tilskudd til. Kommunene kan avtale oppgjør seg imellom for å dekke kostnader for språksamlinger/hospiteringer dersom disse gis ved en kommunal skole. Tilskuddet gis med én sats per time. Satsen har ikke endret seg de siste årene, bortsett fra at det gjøres en prisjustering hvert år.

Utdanningsdirektoratet har i tildelingsbrev fra Kunnskapsdepartementet for 2016 fått i oppgave å utarbeide forslag til en ny beregningsmodell for tilskudd til samisk i grunnopplæringen. Dette arbeidet er ikke fullført.

10.3.4.2 Tilskudd til læremidler

I statsbudsjettet får Sametinget årlig tildelt tilskudd som skal bidra til finansiering av utdanningsformål i Sametinget, inkludert utvikling og produksjon av læremiddel for samiske elever, herunder spesialpedagogiske læremiddel, læreplanarbeid og utvikling og tilskudd til råd og veiledning om samisk opplæring. For budsjettåret 2016 har Sametinget fått om lag 40 millioner kroner til dette formålet. Det er et høyt prioritert mål for tilskuddet at samiske elever skal få raskere og bedre tilgang til læremidler på sitt samiske språk. Sametinget gir informasjon om samiske læremidler gjennom læremiddelportalen Ovttas.no og gjennom læremiddelsentralen i Sametinget.

Evalueringen av Kunnskapsløftet Samisk pekte blant annet på at mangelen på lærebøker og andre læremidler var et gjennomgående problem ved innføringen av reformen.²⁵ Mange lærere opplevde det som svært krevende å innføre en ny tilnærming til læring uten støtte i lærebøker som

var tilpasset reformen. Det ble rapportert om betydelig merbelastning fordi lærerne i stor grad måtte produsere læremidlene selv. Det rapporteres fortsatt om mangel på samiske lærere og samiske læremiddel.²⁶

I Sametingets årsrapport for 2015 kommer det fram at læremiddelbudsjettet for ordinære og særskilt tilrettelagte læremidler på nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk økte fra 17,6 til 21,0 mill. kroner fra 2014 til 2015.²⁷ Det vises til at økningen har økt muligheten for prioritering av læremidler på alle tre samiske språk til videregående nivå og tverrfaglig temabasert språk- og kulturlæremiddel for grunnskolen. Totalt for 2016 har Sametinget budsjettet med 25,2 mill. kroner til tiltak innenfor grunnopplæring, der læremidler er hovedtiltaket med et budsjett på 23 mill. kroner, i tillegg til 1 mill. kroner til innsatsområdet «Den samiske elevens rettigheter og skolens innhold og verdigrunnlag» og 1,15 mill. kroner til innsatsområdet «Rammevilkår, læringsmiljø og samarbeid om opplæringen».²⁸

Sametinget har utarbeidet en handlingsplan for utvikling av læremidler for perioden 2015–2018.²⁹ Planen beskriver mål og prioriteringer for Sametingets læremiddelutvikling. I planen pekes det på at Sametingets økonomiske rammer til læremiddelutvikling er for små i forhold til behovene. De senere årene har det vært søkt om tilskudd for nærmere 80 millioner kroner hvert år, mens det årlig har vært budsjettet med i underkant av 18 millioner. I planen viser Sametinget til at de har måttet foreta strenge prioriteringer, og avslå mange gode søknader på grunn av begrenset budsjett. Det vises til at det i 2014 kom det inn søknader om tilskudd til utvikling av læringsressurser for ca. 70 millioner kroner. Sametingets læremiddelbudsjett var på 17,6 millioner.

10.3.5 Digitale læremidler og Ovttas

I motsetning til tidligere læreplaner, åpner Kunnskapsløftet for et friere valg av lærestoff for å nå kompetansemålene. Det blir derfor opp til skolene og den enkelte lærer å finne fram til relevant lærestoff. Tilgangen til lærestoff på samiske språk er imidlertid såpass vanskelig at den gjør undervisningsarbeidet mer krevende. Dette gjelder både tilgangen til nettsider, oppslagsverk, littera-

²⁴ Fylkesmannen i Finnmark tildeler timer og utbetaler refusjon til kommuner i Finnmark og kommuner utenom Nord-Norge som gir opplæring i sørsamisk, lulesamisk eller nordsamisk. Fylkesmannen i Nordland tildeler timer og utbetaler refusjon til kommuner i Nordland som gir opplæring i sørsamisk, lulesamisk eller nordsamisk. Utdanningsdirektoratet tildeler timer og utbetaler refusjon til videregående skoler via fylkeskommunene i hele landet.

²⁵ Nordlandsforskning, 2012 – NF-rapport nr. 1/2012.

²⁶ Prop. 1 S (2015–2016) Kunnskapsdepartementet.

²⁷ Sametingets årsrapport 2015, vedtatt 3.3.2016, sak 005/16.

²⁸ Sametingets budsjett for 2016.

²⁹ Sametingets handlingsplan for utvikling av læremidler 2015–2018.

tur, og lærebøker. Begrensninger i læremidler er særdeles prekær for lule- og sørsamisk. Digitale læremidler åpner for større variasjon i undervisningen, og det gjør det lettere for lærere å konkretisere de ulike temaene og fagene.

Erfaringene med bruk av digitale læremidler tyder også på at ungdom er mer mottakelig for informasjonen de får ved bruk av ny teknologi. I en kvantitativ studie foretatt av Synnovate i 2012 påpekes det at gode digitale læremidler for samiske språk er viktige for både statusen, anseelsen og utbredelsen til de respektive språk.³⁰ Undersøkelsen viser også til at digitale læremidler oppleves som motiverende, engasjerende og inspirerende. Det faktum at stoffet er tilgjengelig i flere formater (lyd/bilde/video/tekst) bidrar dessuten til å skape interesse for faget.

En arbeidsgruppe satt sammen av Sametinget, Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet offentliggjorde i juni 2010 rapporten «Tiltak for å effektivisere utvikling og produksjon av samiske læremidler». I rapporten beskriver arbeidsgruppen prosjektet med å utvikle en nettjeneste for samiske læremidler som viktig, og understreker behovet for en søkbar læremiddelbase som er lett tilgjengelig og som gir oversikt over alle samiske læremidler, og en base hvor det er mulig å publisere læremidler.

www.ovttas.no er en samisk læremiddelportal hvor det samiske opplæringsystemet er i fokus.

Læremiddelportalen består av tre deler:

- Oversikt over læremidler og mulighet for å låne bøker
- Delingsarena
- Publiseringverktøy for digitale læremiddel

Visjonen er at alle barnehageansatte og lærere som jobber med samiske barn og elever med samisk i fagkretsen, skal kunne benytte seg av portalen og se nytten i et felles nettsted for den samiske opplæringssektoren. Tilbudet av digitale læremidler på samiske språk er langt dårligere enn hva som er tilfelle for mer tradisjonelle, analoge læremidler. Ovttas|Aktan|Aktesne ønsker å videreutvikle tjenesten med å utvikle et publiseringverktøy for produksjon av digitale læremidler.

10.3.6 Senter for samisk i opplæringa

Senter for samisk i opplæringa er i dag et ressurs-senter spesielt rettet mot opplæringsystemet fra

barnehage til høyere utdanning. Senteret skal arbeide bredt for å fremme muntlig og skriftlig bruk av de samiske språkene i befolkningen. Hovedområdene for senteret er lese- og skriveopplæring og muntlig språkutvikling. Dette innbefatter å styrke og fremme bruk av muntlig samisk i opplæringen, kunnskap om flerspråklighet og språkrevitalisering, og formidle kunnskap om lesing og skriving. Målet er å fremme og øke lesekompetansen innen den samiske befolkningen.

Senter for samisk i opplæringen har en egen avdeling i Elgå i Engerdal kommune. Avdelingen har særlig ansvar for å lage sørsamiske termer for samfunnsfag og matematikk. Læremateriell utviklet ved avdelingen blir kvalitetssikret og fortløpende publisert på læremiddelportalen. Elgåmiljøet deltar også i et pilotprosjekt for læremiddelportalen Aktesne, for utviklingen av produksjonsverktøy for digitale læremidler. Arbeidet med læremidlet «Sijte» er i sin slutfase og vil bli publisert snart. Språkspillet New Amigos på sørsamisk ble ferdigstilt i 2013.

Avdelingen i Elgå ble etablert gjennom en avtale mellom Sametinget, Engerdal kommune og Samisk høgskole. Grunnlaget for etableringen av Elgåavdelingen var at midlene på 1 mill. kroner over Kommunal- og moderniseringsdepartementets budsjett til språkrevitaliseringsprosjektet ved Elgå skole, ble overført til Sametingets arbeid med sørsamisk læremiddel- og terminologiutvikling i 2013.

Senter for samisk i opplæringa er tilknyttet Samisk høgskole, men er per i dag ikke et nasjonalt senter. I dag er det ti nasjonale sentre som skal bidra til at den nasjonale utdanningspolitikken blir gjennomført slik at barn, unge og voksne kan få en likeverdig og tilpasset opplæring av høy kvalitet i et inkluderende fellesskap. Styringen av den faglige virksomheten er delegert til Utdanningsdirektoratet. Vertsinstitusjonene, som er universitet eller høyskoler, har ikke ansvar for den faglige virksomheten, men for de administrative tjenestene de gir, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-4 fjerde ledd.

10.3.7 Grenseoverskridende skolesamarbeid

En arbeidsgruppe bestående av representanter fra Norge, Sverige og Finland laget i 2015 en rapport med forslag til tiltak for å øke det nordiske samarbeidet om felles utvikling og bruk av læremidler i barnehage og skole for å styrke samiskopplæringen.³¹ Denne rapporten diskuterer ulike hind-

³⁰ Brukerundersøkelse om samiske læremidler. Synnovate 2012.

ringer og utfordringer med samarbeid mellom de nordiske landene.

Rapporten viser til at samiske elever i Norge, Finland og Sverige stort sett har de samme utfordringene når det gjelder opplæring i samisk. De samiske språkene er minoritetsspråk som påvirkes av majoritetsspråket i de ulike landene. Det er stor mangel på lærere som behersker samisk, og mange lærere har mangelfull kompetanse om samisk språk, kultur og samfunnsliv. Elever mangler samiske læremidler i de fleste fagene. Spredt bosetting gir også utfordringer for samisk opplæring. Mange elever må få opplæring i samisk gjennom fjernundervisning fordi skolen ikke har samisklærer.

I rapporten argumenteres det for at det er mulig å samarbeide om samisk opplæring, men at det finnes en del utfordringer:

«Trots att Norge, Sverige och Finland historiskt, kulturellt och även lagstiftningsmässigt har mycket gemensamt finns det betydande skillnader i läroinnehållet samt i tim- och ämnesfördelningarna. Läroplanerna för sameundervisningen är i alla tre länder bundna till de riksomfattande läroplansnormerna. Möjligheten att skapa gemensamma lärostoff och timfördelningar är därför helt beroende av i hur hög grad sameundervisningens enhetlighet stärks på statsnivå. Förenhetligandet av förutsättningarna för sameundervisningen är en utbildningspolitisk fråga.»

Rapporten peker på at de nasjonale læreplanreformene i de nordiske landene ofte har skjedd og skjer til ulike tidspunkt og med ulik innretning i kompetansemål, fag- og timefordeling og virkemidler. Skolesystemet i Finland, Norge og Sverige er ulike, og dette har til nå gjort det vanskelig å få til felles læreplaner. Arbeidsgruppen foreslår økt samarbeid mellom Finland, Norge og Sverige. Tiltakene som foreslås er blant annet en felles digital læremiddeltjeneste, koordinering av læremiddelutvikling, samordning i læreplanarbeid, samarbeid om lærerutdanning/videreutdanning og felles bruk av fjernundervisning.

³¹ Forslag til tiltak for å øke det nordiske samarbeidet om felles utvikling og bruk av læremidler i barnehage og skole for å styrke samiskopplæringen. Forslag fra arbeidsgruppe om læremidler i samiskopplæringen, september 2015.

10.3.8 Lærere med kompetanse i samiske språk

Det er stor mangel på lærere som kan undervise i samisk, spesielt i sør- og lulesamisk område.³² I noen kommuner som Gáivuotna/Kåfjord og Røros er det samiske språksenteret trukket inn i samiskundervisningen. I andre kommuner er det for få samiske elever til å fylle opp en hel lærerstilling. Mange lærere som skal undervise i samisk får derfor kun tilbud om deltidsstillinger, noe som vanskeliggjør rekrutteringen. I de større byene må samisklæreren ofte undervise på flere skoler.

Sluttrapporten fra evalueringen av kunnskapsløftet konkluderer blant annet med at mangel på kvalifiserte lærere gjør det vanskelig å gjennomføre Kunnskapsløftet for elevene som følger det samiske læreplanverket.³³ På grunn av dette er det ved flere skoler vanskelig å få undervisningspersonale som kan undervise i og på samisk.³⁴

I St.meld. nr. 11 (2008–2009) *Læreren – rollen og utdanningen* omtales samisk lærerutdanning særskilt. Det vises til at det er få søkere til de samiske lærerutdanningene, og at det er nødvendig å sette inn tiltak for å styrke rekrutteringen av samiskspråklige lærere.³⁵ Som følge av denne stortingsmeldingen ble det blant annet satt i gang tiltak som skulle stimulere flere til å inkludere samiske språk som ett av fagene i sin norske lærerutdanning. Også i handlingsplan for samiske språk nevnes samisk lærerutdanning:

«Lærerutdanning på samisk eller i samisk er preget av lav rekruttering. Det er nødvendig med ekstra incitament for å øke interessen for å søke samisk lærerutdanning, eller samisk som fag i norsk lærerutdanning [...]»³⁶

Ifølge handlingsplanen bør slike rekrutteringstiltak planlegges og gjennomføres av de institusjonene som tilbyr studiene, og som har best kjennskap til de miljøene det er naturlig å rekruttere studenter fra.³⁷ Økonomiske virkemidler og stu-

³² Nordlandsforskning, *Samisk via fjernundervisning – Ei kartlegging og veien videre* (2012) s. 108.

³³ Nordlandsforskning, *Kunnskapsløftet 2006 Samisk – Mot en likeverdig skole? – Sluttrapport fra evalueringsarbeidet av Kunnskapsløftet Samisk (LK06S)* punkt 2.8 på s. 83.

³⁴ Nordlandsforskning, *Samisk via fjernundervisning – Ei kartlegging og veien videre* (2012) s. 108.

³⁵ St.meld. nr. 11 (2008–2009) *Læreren – rollen og utdanningen* punkt 2.2.8 på s. 27.

³⁶ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009) s. 37.

diepermisjon med lønn er noen av tiltakene som er iverksatt for å skaffe lærere til utdanningsinstitusjoner i Finnmark. Disse tiltakene må ses i sammenheng med virkemidler som ettergivelse av studielån.³⁸

Stortinget vedtok 12. juni 2012 endringer i opplæringsloven og privatskoleloven, med krav om at undervisningspersonale som hovedregel skal ha relevant kompetanse i det faget man underviser i. Kravet om relevant kompetanse trådte i kraft 1. januar 2014, og blant fagene det stilles krav om formell kompetanse i, er samisk. For å undervise i samisk på barnetrinnet må man ha minst 30 studiepoeng i samisk, og for å undervise i samisk på ungdomstrinnet eller videregående må man ha minst 60 studiepoeng i samisk.

Boks 10.5 Samisk videregående skole i Kárášjohka/Karasjok og Guovdageaidnu/Kautokeino

De samiske videregående skolene i Kárášjohka/Karasjok og Guovdageaidnu/Kautokeino har utarbeidet *rekrutteringsplan for rekruttering av lærere som kan undervise i og på samisk*. Skolene har fokus på å følge opp sine kompetansehevsplaner for å sikre at skolene har den nødvendige faglige, språklige og pedagogiske kompetansen. På grunn av stram økonomi er det begrenset hva skolene gjennom egne driftsbudsjetter har mulighet til å iverksette av kompetansehevings tiltak. Lærere ved skolene har imidlertid fått mulighet til å ta videreutdanning gjennom Kunnskapsdepartementets ordning for etter- og videreutdanning av lærere og skoleledere innværende skoleår, men ifølge årsrapporten hadde det vært ønskelig at flere lærere fikk denne muligheten. Når det gjelder samisk-språklig kompetanse i undervisningspersonalet er om lag 70 pst. samisktalende, og om lag 50 pst. har formell utdanning i nordsamisk. Høsten 2015 startet skolen eget kurs i nordsamisk for lærere uten samiskkunnskaper. En håper dette på sikt kan gi positive resultater. Det kan resultere i at utgifter til tolking går ned, og ikke minst at flere lærere kan benytte nordsamisk i opplæringen.

Kilde: Samisk videregående skole. Årsrapport (2015).

10.4 Utvalgets vurderinger

Opplæring i og på samisk

Samiske elever har i dag sterke lovfestede rettigheter til opplæring i og på samisk på offentlige skoler. Likevel viser utvalgets erfaringer at elever og foreldre opplever at rettighetene ikke blir oppfylt. Tilfeldige brudd på de lovfestede rettighetene er ikke til å unngå, men fra samisk hold oppleves bruddene på rettighetene som systematiske, langvarige og diskriminerende. Utvalget har i løpet av sitt arbeid fått innspill som beskriver at samiskopplæringen for mange blir en kamp, og ofte ender med at foreldre og elever gir opp. Utvalget har ikke nok kunnskap til å konkludere med at lovbruddene som mange opplever er diskriminerende. Men utvalget vil understreke at det er alvorlig at det hvert skoleår er elever som ikke får oppfylt retten til opplæring i samisk, eller ikke får undervisning tilpasset sitt nivå.

I videregående opplæring er det bare samiske elever som har rett til opplæring i samisk. Etter utvalgets oppfatning er det uheldig at retten til opplæring i samisk i videregående opplæring ikke samsvarer med retten til slik opplæring i grunnskolen. I praksis vil det kunne bety at en norsk elev som har hatt opplæring i samisk i grunnskolen, ikke vil ha mulighet til å fortsette opplæringen i videregående opplæring. Dette er uheldig både for den enkelte elev³⁹ og for bevaringen og utviklingen av samiske språk som sådan. Etter utvalgets oppfatning må retten til opplæring i samisk i videregående opplæring korrespondere bedre med rettighetene til slik opplæring i grunnskolen. Utvalget mener retten til opplæring i samisk i videregående opplæring må utvides slik at også norske elever som har hatt opplæring i samisk som første- eller andrespråk i grunnskolen, får rett til opplæring i samisk.

Utvalget mener de begrensede mulighetene til å få videregående opplæring på samisk, skaper negative ringvirkninger for andelen språkbrukere. Selv om de statlige skolene skal ha hele landet som inntaksområde, mener utvalget at samisk videregående opplæring i realiteten ikke er tilgjengelig for alle. Utvalget mener derfor forskriftshjemmelen i opplæringsloven bør bli tatt i bruk. Samisk ungdom som har hatt grunnskoleopplæring på samisk, bør ha en reell mulighet til å fullføre grunnopplæringen på samisk. Å fullføre hele grunnopplæringen på samisk er i dag kun mulig ved de samiske videregående skolene i

³⁷ *Ibid.*

³⁸ NOU 1995: 6 *Samisk helse- og sosialplan* kapittel 12 s. 384.

³⁹ Forskrift til opplæringsloven §§ 1-9 og 1-11.

Kautokeino og Karasjok, og derfor bare for elever som har hatt grunnskoleopplæring på nordsamisk. Etter utvalgets oppfatning bør det være et minimum at fylkeskommunene Møre- og Romsdal, Hedmark, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark legger til rette for videregående opplæringstilbud etter Kunnskapsløftet – samisk. Utvalget mener det også bør foretas en vurdering av om det er andre skoleeiere som bør være forpliktet til å gi et samisk tilbud, enten gjennom bruk av Kunnskapsløftet – samisk eller ved å ta i bruk de samiske læreplanene for fellesfagene på videregående nivå. Utvalget viser i denne sammenheng til at forskriftshjemmelen er fleksibel og åpner for at en forpliktelse eventuelt kan tilpasses skoleeiers kapasitet. For eksempel kan hjemmelen benyttes til å gi krav om opplæring på samisk i ett eller flere fag.

Utvalget mener det er en svakhet ved regelverket at samiske barns rettigheter til å få opplæring på samisk er avhengig av at et visst antall andre barn i kommunen også krever slik opplæring. Det er også svært uheldig at barn som har startet denne opplæringen kan miste tilbudet dersom de blir færre enn seks i gruppen. Dette skjer eksempelvis ved at andre elever flytter, eller blir ferdige med grunnskolen. Utvalgets oppfatning er at en minimumsgrense på ti elever er en vanskelig målsetning, særlig i de sør- og lulesamiske områdene og i nordsamiske områder utenfor Indre Finnmark. Det bør være en forpliktelse for skoleeier å etablere samiskklasser, også ved et lavere antall enn ti elever. Utvalget foreslår derfor at minstekravet på ti elever reduseres til tre elever. Utvalget er samtidig innforstått med at det vil kunne være utfordrende for kommunen å gjennomføre samiskopplæring for et lavt antall elever, ettersom det betinger lærere med samiskkompetanse som kan gjennomføre en god samiskopplæring.

Utvalget vil allikevel påpeke at samiskopplæring er en plikt for den enkelte skoleeier. Utvalget er av den klare oppfatning at samiskopplæring må tilbys av skolen slik at samiske elever og foreldre slipper å måtte kreve sin rett. For å sikre dette mener utvalget at skoleeier skal ha plikt til å informere foreldre om retten til opplæring i og på samisk ved innmelding og at denne plikten lovfestes. I forlengelsen av dette mener utvalget kommunene og fylkeskommunene i større grad må etterstrebe å kartlegge etterspørsel etter opplæring i og på samisk, slik at de kan sikre et tilpasset tilbud. I dette arbeidet er samarbeid med samiskspråklige barnehager viktig.

Rekruttering av samiskspråklige lærere

Utvalget mener at det i større grad må fokuseres på rekrutteringen av lærere med samisk språkkompetanse. Utvalgets erfaring er at stillingene som lyses ut i mange tilfeller er deltidsstillinger med et lite samisk fagmiljø, og derfor ikke er interessante for personer med relevant kompetanse. Dette fører ofte til stor utskifting av lærere fra år til år. Mangel på forutsigbarhet kan igjen bidra til at elevene får dårlig progresjon og sammenheng i opplæringen. Utvalget vil fremheve at stillingene som lyses ut i større grad må være faste fulltidsstillinger. Dersom det ikke er muligheter for å rekruttere personale med kompetanse i det aktuelle samiske språket, kan fjernundervisning være en løsning.

Samisk høgskole har en viktig rolle i å utdanne samiske barnehagelærere og lærere med kompetanse i de samiske språkene. Utvalget ser at Samisk høgskole har gode rammevilkår og et potensiale for å ta imot flere studenter. Samisk høgskole, Nord universitet og UiT–Norges arktiske universitet bør derfor ha en mer aktiv rolle i arbeidet med å utdanne nok kvalifiserte samiskspråklige barnehagelærere og lærere. Nord universitet bør i særlig grad satse på studier i og på samiske språk, herunder utarbeide et sørsamisk og lulesamisk utdanningsprogram for lærere og barnehagelærere. Samisk høgskole, Nord universitet og UiT–Norges arktiske universitet bør også utvikle en egen strategi for utvikling av samiske studier i tett samarbeid med andre universitet og høyskoler, både nasjonalt og i Norden. Nord universitet tilbyr i dag bachelor og masterutdanning i lulesamisk. Nord universitet bør i særlig grad vurdere å etablere bachelor- og mastergradsutdanning for sørsamisk språk. Utvalget anbefaler at slike studier utvikles i samarbeid med utdanningsinstitusjoner på svensk side.

Kvaliteten på opplæringstilbudet

Språkmodeller

Selv om regelverket slår fast at elever har krav på opplæring i og på samisk, viser utvalgets erfaringer at det er store variasjoner i innholdet og kvaliteten på opplæringen som gis til elever som har krav på opplæring i og på samisk. Eksempelvis er utvalget kjent med at elever med samisk som førstespråk gis tilbud om samisk som andrespråk, og at elever fullfører grunnopplæringen uten å ha blitt samiskspråklige selv med 13 års opplæring i samisk som andrespråk. Utvalget har også fått tilbakemeldinger om at samiskopplæringen opple-

ves som belastende for elevene når opplæringen gis utenom den ordinære opplæringen, og gjerne på en annen skole; eller at elevene tas ut i andre timer for å få samiskundervisning, for eksempel matematikk.

Skolene i Norge tilbyr i dag samisk som andrespråk stort sett som fag to eller tre timer i uka, og med all annen undervisning på norsk for de norskspråklige elevene som ønsker å lære samisk. En slik opplæringsmodell er en svak modell, og er en modell som erfaringsmessig ikke fører til funksjonell tospråklighet for elever som skal lære et minoritetsspråk. Utvalget mener det er dokumentert at de fleste elevene som tar samisk som andrespråk ikke blir funksjonelt tospråklige.

Utvalget mener at språkopplæringen må skje etter en sterk modell, jf. Bakers modell med «språkbud», (se avsnitt 10.3.2.1). Det er fullt mulig å benytte sterke modeller i andrespråkopplæringen i samisk, likevel tilbyr skolene slik opplæring i svært liten grad. Utvalget foreslår å lovfeste at elever som tar opplæring i samisk via fjernundervisning eller elever som får undervisning i samisk som andrespråk, skal ha rett på hospiteringsopphold eller språkbudsamlinger.

Baker beskriver også sterke og svake tospråklige opplæringsmodeller for elever som har minoritetsspråket som sitt førstespråk. Hvis vi overfører hans beskrivelse til samiske forhold, vil vi finne at mange av skolene i Norge som underviser i samisk som førstespråk, gjør det etter den modellen som Baker kaller «bevaringsmodellen». Dette er en sterk modell. Erfaringene fra Sápmi er da også at de elevene som får opplæring i samisk som førstespråk etter bevaringsmodellen, blir funksjonelt tospråklige. Slik oppfylder undervisningen målene i læreplanen.

Fag- og timefordeling

Fag- og timefordelingen setter rammene for antall timer i det enkelte fag.⁴⁰ Innenfor disse rammene har skolen og lærerne stor grad av frihet til å bruke de undervisningsmetoder og modeller som

er mest hensiktsmessig for at elevgruppen og den enkelte elev skal nå de kompetansemålene som er fastsatt i læreplanene. Utvalget mener det er viktig at lærerne har denne metodefriheten, men vil samtidig understreke at både skoleeier, skoleleder og den enkelte lærer må legge til rette for sterke tospråklige opplæringsmodeller i praksis. Utvalget foreslår at det i læreplanene og i fag- og timefordelingen legges føringer på at det i opplæringen må settes krav til sterke språkmodeller.

Det er en utfordring at et godt samiskopplæringstilbud fordrer at elevene enten får lengre skoledag eller at elevene får mindre tid til opplæring i øvrige fag sammenlignet med andre elever. Det bør ikke være slik at det samiske opplæringstilbudet fremstår som mindre attraktivt slik at elever og foreldre ikke velger dette tilbudet. Etter utvalgets vurdering bør det legges til rette for tilstrekkelig tid til opplæringen, samtidig som det selvsagt er avgjørende at undervisningen er kvalitativt god.

Utvalget foreslår at det innføres et eget fag for elever i samiske områder, som ikke har samisk i fagkretsen, slik at all samiskopplæring skjer innenfor rammen av ordinær skoledag. Dette faget bør fokusere på samisk kultur og historie, der grunnleggende informasjon og opplæring om samiske språk inngår, men med norsk som undervisningsspråk. Med et slikt fag vil barn og unge som bor i områder der samisk er utbredt, få økt forståelse og kjennskap til samisk kultur, historie og språk, samtidig som økningen i timetallet vil få et meningsfylt innhold uten at disse elevene får mer tid til opplæring i andre fag enn samiske elever. Det vil også kunne bidra til at flere elever ønsker å lære samisk språk. Allerede i dag er det mange skoleeiere som etablerer profilskoler, det vil si skoler som har et særskilt fokus på enkelte fag. Et eksempel er realfagsskoler som tilbyr timer utover minstetimetallet i matematikk og naturfag. Økning i timetallet kan skje gjennom bruk av fleksible timer, ved omdisponering fra andre fag og/eller ved å legge til ekstra timer. Utvalget mener dette er en modell som også vil være aktuell for samiskopplæring. En samisk profilskole bør som minimum bestå av bruk av LK06S. I tillegg må det legges til rette for at alle elevene har det samme totaltimetallet. I praksis vil dette bety at elever som ikke har samisk som første- eller andrespråk, må ha opplæring i ett eller flere fag som samlet tilsvarer timetallet for samisk som andrespråk. På en samisk profilskole bør elevene kunne velge mellom opplæring i et nytt fag om samisk kultur, historie og språk eller opplæring i samisk. På slike profilskoler bør det være

⁴⁰ Skoleeier kan omdisponere inntil 5 prosent av timene i fagene til andre fag. Det innebærer at den nasjonale fag- og timefordelingen for 1.-10.trinn vil være veiledende for inntil 5 prosent av timene. Minstetimetallet i det enkelte fag vil være på 95 prosent, mens inntil 5 prosent av timene kan omdisponeres fra et fag til et eller flere andre fag. Elevene har fremdeles rett til et samlet minstetimetall. Det er opp til skoleeier å bestemme fordelingen av de fleksible timene på det enkelte årstrinn. Omdisponering av timer mellom fag kan likevel bare skje innenfor de enkelte hovedtrinnene (1.-4., 5.-7. og 8.-10. årstrinn).

gode rammer for å skape en positiv motivasjon for samisk språklæring, både hos foreldre og elever.

Alternative former for opplæring

Mange samiske barn vokser opp utenfor samiske språkområder, hvor de er omringet av det norske språket og den norske kulturen. For disse barnas livskvalitet og forståelse av egen identitet, er det viktig å kjenne en tilhørighet til det samiske samfunnet. Disse elevene har som regel liten eller ingen samiskspråklig støtte på sin nærscole eller i sitt nærmiljø.

For at elevene skal kunne utvikle sin samiske språkkompetanse på best mulig måte, er det viktig at elevene kan bruke språket på forskjellige arenaer både i skolen og på fritiden. Utvalget forventer også at kommunene som skoleeiere tenker kreativt og samarbeider på tvers av kommunegrensene for å sikre gode språklige arenaer for elever som får opplæring i samisk.

Fjernundervisning

Utvalget ser at fjernundervisning kan være en tilfredsstillende og stabil opplæringsform for elever utenfor forvaltningsområdene når skoleeiere ikke klarer å rekruttere stedlige samisklærere. Fjernundervisning er et sentralt virkemiddel i samiskopplæringen, som må satses på og videreutvikles. God opplæring betinger godt, oppdatert utstyr, løsninger og læremidler tilpasset fjernundervisning. Dagens teknologiske løsninger og muligheter gir økte muligheter til å tilby god opplæring, uavhengig av bosted. Utvalget mener at for å sikre god språkopplæring må sterke språkmodeller benyttes også i fjernundervisningen, og hospitering/språkbud må være en integrert del av undervisningen. Kommunens plikt til å tilby språkbud/hospitering må tydeliggjøres i regelverket. Unge elever bør videre ha en assistent tilstede når undervisningen pågår. Det må også utvikles pedagogiske verktøy og læremidler spesielt tilpasset fjernundervisning, og fjernundervisning bør inngå i fagdidaktikken i lærerutdanningene.

Utvalget fremhever behovet for kompetanseheving innen bruk av tekniske hjelpemidler, herunder mulighetene som ligger i bruken av de digitale verktøy. Utvalget ser dessuten et behov for å satse på gode teknologiske verktøy for de som jobber med fjernundervisning, og for vedkommende elev som får samiskundervisning via fjernundervisning. Utvalget mener det bør bli vurdert om Ovttas i samarbeid med Senter for IKT i utdan-

ningen skal gi veiledning om bruk av teknisk utstyr i fjernundervisningen.

Utvalget tilrår også at det utarbeides en egen læringsplattform mellom lærer og elev og mellom lærer og lærer. En slik plattform kan løse utfordringene knyttet til erfaringsutveksling. Dette gjelder særlig i det sørsamiske området hvor den samiske befolkningen bor spredt.

Utvalget vil her peke på at fylkesmennene i Finnmark og Nordland i dag har en helt sentral rolle for å sikre elevene et godt fjernundervisningstilbud i samisk. Det er samtidig satt et ambisiøst mål om at de veiledende kriteriene i rammerverket for fjernundervisning i samisk skal realiseres innen 2020 ved hjelp av ulike kompetansetil-tak. Utvalget understreker viktigheten av at det må sikres en stabil og god finansiering slik at målene og intensjonen med rammeverk faktisk lar seg realisere. I tillegg må rammeverket tilpasses utvalgets anbefalinger i dette kapitlet. Utvalget mener at språkressurssentrene må få i oppgave å koordinere fjernundervisning i de ulike samiske språkene til elever i hele landet. Rollen som fylkesmennene har må videreutvikles i samarbeid med Sametinget og språkressurssentrene.

Digitale læremidler på samiske språk

Mangel på samiske læremidler er en stor utfordring, særlig i ungdomsskolen og videregående opplæring. Fortsatt mangler det læremidler på samiske språk i de fleste fag.

Utvalget mener det er positivt at produserte læremidler digitaliseres og gjøres tilgjengelig for allmennheten på nettstedet Ovttas|Aktan|Aktesne, og oppfordrer til ytterligere satsing på å digitalisere samiske læremidler. Det bør stilles ekstra ressurser til rådighet, slik at flere lærere kan delta i arbeidet med å utvikle læremidler, og særlig læremidler som rettes mot sør- og lulesamiske elever.

Utvalget stiller seg bak forslaget fra arbeidsgruppen om læremidler i samiskopplæringen.⁴¹ Utvalget er enig i at Ovttas|Aktan|Aktesne er en nyttig arena for informasjon, som delingsarena og som et verktøy for å samle samnordisk informasjon. Utvalget anbefaler derfor at det etableres et nordisk samarbeid med fokus på å utvikle samiske læremidler. Etter utvalgets oppfatning vil dette bidra til samfinansiering og dermed bedre

⁴¹ Forslag fra Arbeidsgruppe om læremidler i samiskopplæringen, *Forslag til tiltak for å øke det nordiske samarbeidet om felles utvikling og bruk av læremidler i barnehage og skole for å styrke samiskopplæringen* (2015).

bruk av ressurser. Utvalget støtter også anbefalingen om at læremiddelportalen utvides til en nordisk portal slik at det blir en nordisk samisk læremiddeltjeneste.

Utvalget mener det er hensiktsmessig at kostnader dekkes ved statlig finansiering for å sikre forutsigbarhet og at det blir mulig å ha fire fast ansatte redaksjonsmedarbeidere.

Utvalget ser med bekymring på at åndsverkloven i mange tilfeller kan hindre tilgjengeligheten til nye læremidler. Utvalget er kjent med at det i noen tilfeller har vært en utfordring å få tilgang til læremidlene, da det ofte hevdes at læremidlene er utarbeidet etter arbeidstid og dermed beskyttet av opphavsretten. Utvalget anbefaler at fagdepartementet foretar en gjennomgang av gjeldende regelverk for å se på hvilke muligheter det finnes for samiske lærere for å dele læremidler, læremateriell og leksjoner fra egen klasse på internett.

Utvalget mener det også må utvikles pedagogiske verktøy og læremidler spesielt tilpasset fjernundervisning, og at fjernundervisning bør inngå i fagdidaktikken i lærerutdanningene. Offentlige myndigheter bør etter utvalgets vurdering ha en mer offensiv holdning for å følge med på nye muligheter og utnytte det teknikken gir rom for. Det bør også satses på å øke digitale ferdigheter hos lærerne.

Differensiering mellom kommuner

Utvalget har foreslått at samiske språk skal være fullt ut likestilt med det norske språket i språkbevaringskommunene. For å oppnå dette mener utvalget at det må være en ambisjon at både samer og andre fra norskspråklig hjem som bor i en språkbevaringskommune skal kunne forstå, og gjøre seg forstått på samisk i hverdagen. Etter utvalgets syn bør det derfor være obligatorisk for alle grunnskoleelever i samiske språkbevaringskommuner å ha opplæring i samisk som første- eller andrespråk.

Språkvitaliseringskommunene skal bidra til å høyne andelen samiskspråklige, blant annet gjennom samiskspråklige arenaer. Etter utvalgets oppfatning må disse kommunene ha et særskilt fokus på en god og attraktiv samiskopplæring. Av hensyn til den praktiske gjennomføringen, mener utvalget det ikke er rimelig å kreve at samisk skal være obligatorisk for alle elever i språkvitaliseringskommunene. Utvalget mener likevel at dette vil variere fra sted til sted og fra skole til skole, og at situasjonen kan endre seg over tid. Utvalget mener derfor at det i særskilte tilfeller også må være adgang til at regjeringen i konsultasjon med

Sametinget kan beslutte at det skal være obligatorisk for grunnskoleelever å ha opplæring i samisk som første- eller andrespråk i språkvitaliseringskommuner. Det er viktig at en slik beslutning er forankret lokalt, og utvalget mener derfor at kommunens synspunkter må tillegges betydelig vekt i avgjørelsen.

Utvalget mener at det i språkvitaliseringskommunene må være minst en samisk profilskole. På den samiske profilskolen må det være et helhetlig samisk opplæringstilbud etter Læreplanverket for Kunnskapsløftet – samisk. På steder der det er en mindre andel elever som ønsker samisk som første- eller andrespråk, kan kommunen velge å samle disse elevene på samme skole. På denne måten vil opplæringen skje i større klasser, noe som sikrer at elevene får delta i et samiskspråklig miljø. For å legge til rette for at denne skolen også skal kunne være et alternativ for andre elever, for eksempel de som har denne skolen som sin nærmeste skole, vil det å gjøre enten samiskopplæring eller et nytt fag i samisk kultur og historie obligatorisk, være en måte å sikre at alle elevene ved skolen har det samme totaltimetallet.

Utvalget har også foreslått at noen storbykommuner skal ha et særlig ansvar for samiske språk. Når det gjelder opplæring, mener utvalget at det som et minimum må være en samisk profilskole i disse byene. Etter utvalgets oppfatning bør samiske profilskoler kunne være aktuelt også andre steder, særlig steder som har et samisk miljø, men som ikke vil fylle vilkårene for språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner.

Samisk opplæring ved friskoler

Selv om friskoleloven åpner for at en friskole kan velge å tilby opplæring i og på samisk, er det per i dag ingen skoler som har godkjenning for å gi et slikt tilbud. Å velge opplæring ved en friskole vil derfor innebære at samiske barn og foreldre også må velge bort retten til opplæring i og på samisk. At samiske barn i realiteten har mindre valgfrihet enn øvrige barn, er problematisk både for den enkelte og for bevaringen av samiske språk. Av denne grunn mener utvalget at private skoler som mottar offentlige tilskudd, må ha en plikt til å tilby samiske elever opplæring i samisk. For å sikre at elevenes rett oppfylles og for at kravet ikke skal være en urimelig byrde for den enkelte skole, mener utvalget at retten må kunne oppfylles gjennom fjernundervisning dersom skolen ikke kan skaffe kvalifisert personale.

Når det gjelder opplæring på samisk, mener utvalget at dette bør være et tilbud også ved fri-

skoler. Utvalget ser likevel at et slikt krav vil være vanskelig å oppfylle, særlig med tanke på lærerressurser. Det er et vilkår for drift at skolen oppfyller friskolelovens krav til blant annet lærerkompetanse. Et krav om å tilby opplæring på samisk vil kunne medføre at det etableres færre friskoler, og at flere av de eksisterende skolene må legges ned fordi de ikke kan innfri kravet om lærere med kompetanse til å undervise i og på samisk. Et slikt krav vil således kunne medføre at adgangen til å velge et alternativ til den offentlige skolen reduseres for samtlige barn. En konsekvens av dette kan være at det oppstår negative holdninger til samer og deres rettigheter generelt, noe utvalget ser som svært uheldig.

Utvalget har vurdert om det bør være et krav om å gi opplæring på samisk for enkelte friskoler, nærmere bestemt skoler i språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner og i storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk. Tilgangen til kvalifisert personale må antas å være bedre i disse områdene. Samtidig ser utvalget at et slikt krav vil være mer krevende å innfri for friskolene enn hva det er for kommunene. Utvalget viser i denne sammenheng til at kommunen kan velge å samle elever fra flere skolekretser for å gjennomføre opplæring på samisk. Dette åpner for en bedre ressursutnyttelse samtidig som opplæringen blir styrket av at det er flere elever i undervisningen. Tilsvarende mulighet vil ikke være praktisk for en friskole. I tillegg vil andelen elever som får opplæring på samisk i den offentlige skolen reduseres. Utvalget mener en oppdeling kan føre til svakere språkopplæring både i den offentlige og i den private skolen, og konkluderer derfor med at det ikke bør være et krav for friskoler å tilby opplæring på samisk.

Det kan være tilfeller der et krav om å gi opplæring på samisk vil være gjennomførbart for en skole samtidig som det ikke vil få negative konsekvenser for opplæringen i den offentlige skolen. Dette kan for eksempel gjelde i områder hvor andelen samiske språkbrukere er høy og hvor skolens elevtall er høyt, både i seg selv og sett i lys av det totale elevtallet i kommunen. Utvalget mener derfor regelverket bør åpne for at det kan stilles vilkår om at skolen skal tilby opplæring på samisk.

Tilskuddsordninger

Tilskudd til samisk i grunnopplæringen

Utvalget har i sitt møte med kommunene fått høre at tilskuddsordningen ikke dekker de reelle kostnadene skolene har til å gi samisk opplæring. Løn-

ninger og de generelle kostnadene har økt mer enn den årlige prisjusteringen. Gode økonomiske rammebetingelser er avgjørende for at kommunene kan gi alle elever en god og tilpasset opplæring i og på samiske språk. Utvalget mener derfor at timesatsen i tilskuddsordningen må økes.

Utvalget vil igjen understreke betydningen av sterke språkmodeller for elever som skal lære samisk. Hospiteringsordninger og språksamlinger er viktige for at elevene skal bli tospråklige. Tilskuddsordningen må derfor utvides til også å dekke kostnader for de kommunene som tilbyr elevene å delta på språksamlinger/hospitering utover fjernundervisning eller klasseromsundervisning. Utvalget foreslår at deltakelse på språksamlinger/hospitering må være en rettighet for eleven, slik at det sikres at samiskundervisningen gis etter en sterk språkmodell.

Kommunene har ulike forutsetninger for å tilby elever god opplæring i samisk. I språkbevaringskommuner mener utvalget at det ligger bedre til rette for å lære samisk enn i kommunene utenfor denne kommunekategoriene. Utvalget mener derfor at tilskuddsordningen må brukes til å kompensere for ulikheter i forutsetninger for å skape en likeverdig opplæring for elevene.

På samme måte mener utvalget at både sørsamisk og lulesamisk står i en annen posisjon enn nordsamisk. Det er klart færre språkbrukere og elever som kan sørsamisk og lulesamisk. Utvalget mener derfor at det vil være naturlig at en tilskuddsordning også har som mål å stimulere de små samiske språkene som står svakt og som står i fare for ikke å bli videreført på lang sikt. Tilskuddsordningen bør derfor innrettes slik at det stimulerer de kommunene som har elever som får opplæring i sørsamisk og lulesamisk.

Tilskudd til læremidler

Utvalget mener at det er viktig at elever og lærere i den samiske skolen har god tilgang til tilpassede læremidler av god kvalitet. Forutsigbare og gode økonomiske rammevilkår er en viktig forutsetning. I tillegg er det nødvendig med en effektiv forvaltning av disse midlene. Utvalget konstaterer at om lag halvparten av tilskuddet som Sametinget får tildelt går til andre formål enn utvikling og produksjon av læremidler. Disse formålene og tiltakene kan være gode i seg selv, men det kan være grunn til å stille spørsmål ved denne prioriteringen siden det i statsbudsjettet⁴² er lagt så tydelig føring på å prioritere utvikling og produksjon

⁴² Prop. 1 S (2015–2016) Kunnskapsdepartementet.

av læremidler. I tillegg viser Sametinget selv til at de må avslå mange gode søkere fordi de ikke har nødvendige midler.

Utvalget har vurdert å anbefale å øke tilskuddet til utvikling og produksjon av samiske læremidler. Når utvalget likevel velger å ikke gjøre dette er det fordi utvalget er usikre på om det er mer midler som er løsningen, eller om det kan være prioriteringen, forvaltningen og innretningen på tilskuddsordningen som er utfordringen. I handlingsplanene for utvikling av læremidler står det at Sametinget i 2015 vil igangsette en evaluering av tilskuddsordningen for læremiddelutvikling. Hensikten med evalueringen er å få en helhetlig og kvalitativt bedre forvaltning av læremiddelproduksjonen. Utvalget vil derfor anbefale at Sametinget og statlige myndigheter prioriterer utvikling av læremidler og samtidig arbeider for en helhetlig og mer effektiv forvaltning av læremiddelproduksjonen. Dersom evalueringen viser at det er behov for styrket satsing utover en effektivisering av forvaltningen av læremiddelproduksjonen, anbefaler utvalget økte tilskudd til utvikling av læremidler.

Nasjonalt senter for samiske språk og samisk kultur for barnehager og skoler

For at skoleeiere og barnehageeiere skal gi alle barn og elever et godt språktilbud er det viktig med et godt støttesystem som kan utvikle barnehagelærere og lærernes kompetanse i å utvikle gode språkopplæringsmodeller. Utvalget mener det er behov for ett sterkt og samlende nasjonalt senter for opplæring i samisk språk og kultur, som kan bistå barnehageeiere og skoleeiere i hele landet med innholdet i det samiskspråklige barnehage- og opplæringstilbudet.

Behovet for et eget nasjonalt samisk senter har kommet fra flere hold. Blant annet har utvalget mottatt en henvendelse fra Senter for samisk i opplæringen som argumenterer for økning i grunnbevilgningen slik at de kan rekruttere flere i faste stillinger.

Utvalget ser at Senter for samisk i opplæringen kan være en institusjon som kan påta seg en slik rolle dersom rammebetingelsene bedres. Senteret involverer allerede i dag mange personer i ulike aktiviteter, tiltak og utviklingsprosjekter. Utfordringen er at mange av disse tiltakene er prosjektbasert og at senteret ikke involveres tidlig nok. Utvalget mener at Senter for samisk i opplæringen må bli et nasjonalt senter på lik linje med de andre nasjonale sentrene. Styringen av den faglige virksomheten blir delegert til Utdanningsdirektoratet, og Samisk høgskole får ansvaret for å gi adminis-

trative tjenester. På denne måten mener utvalget at det samiske perspektivet vil bli bedre integrert og koordinert med de nasjonale satsingene innenfor både barnehage og grunnskolen.

Det nye nasjonale senteret må ha kompetanse i nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk. Videre er det viktig at det nasjonale senteret oppretter et forpliktende og godt samarbeid med språkressursentrene. Det er også avgjørende at det nasjonale senteret kan samarbeide med institusjoner i andre land. Den nærmere konkretiseringen av mandatet til senteret bør imidlertid utarbeides i samarbeid mellom Sametinget og Kunnskapsdepartementet.

Grenseoverskridende samarbeid

Grenseoverskridende samarbeid om opplæring kan bidra til et bedre opplæringstilbud for samiske elever. Utvalget er kjent med at det over lengre tid har pågått arbeid for et allsamisk utdanningssamarbeid på tvers av landegrenser. Til tross for flere ulike initiativ, har det hittil ikke lyktes å få til en felles satsing for å styrke samisk opplæring. For videregående opplæring generelt, har de nordiske landene inngått avtale om et nordisk utdanningsfelleskap på videregående nivå.⁴³ Gjennom avtalen har statene blant annet forpliktet seg til å arbeide for å anerkjenne den utdanningen som oppnås gjennom studier i et annet nordisk land. Avtalen innebærer også at partene skal legge til rette for en fri bevegelse mellom landene for studenter på videregående nivå.

Utvalget mener det må være lettere tilgjengelig informasjon om hvordan videregående opplæringen i andre nordiske land kan være en mulighet for elever som ønsker økt innslag av samisk i opplæringen. Som et minimum bør det klargjøres hvilke muligheter samiske elever har for å ta hele eller deler av den videregående opplæringen i andre nordiske land. Videre mener utvalget at det må jobbes bevisst for å sikre smidige systemer for godkjenning av fag og opplæringsår i andre nordiske land. Utvalget viser til den varslede gjennomgangen av norske læreplaner,⁴⁴ og mener adgangen til utveksling og anerkjennelse i andre nordiske land når det gjelder samisk opplæring bør være en del av dette arbeidet.

⁴³ Avtale mellom Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige om et nordisk utdanningsfelleskap på videregående-nivå (teoretiske og yrkesrettede utdanninger), undertegnet 03.11.2004 med ikrafttredelse 27.03.2008.

⁴⁴ Meld. St. 28 (2015–2016).

Utvalget ser at det kan være vanskelig i praksis å utvikle felles læreplaner og en felles opplæringsstruktur i de tre nordiske landene. Til det er forskjellene mellom landene for store, og det vil ta for lang tid å eventuelt kunne sikre en samkjøring for en felles nordisk-samisk læreplanreform. Dette betyr likevel ikke at de tre landene ikke bør samarbeide for å heve kvaliteten på språkoppleringen for elever i den samiske skolen.

Utvalget vil her spesielt peke på mulighetene for et felles nordisk kompetanseløft for alle barnehagelærere og lærere som trenger å utvikle kompetanse i samiske språk og kultur. Samisk høgskole og Nord universitet bør i økende grad samarbeide med andre aktuelle universitet og høyskoler i Norden for å utvikle studietilbud som treffer kompetansebehovene til lærere i Norge, Sverige og Finland.

I tillegg bør samarbeid om utvikling og formidling av læremidler på tvers av de nordiske landene prioriteres. Her spiller Sametinget i Norge en viktig rolle siden ansvaret for samisk læremiddelutvikling er lagt dit. Utvalget anbefaler derfor at Sametinget tar et initiativ overfor de samiske institusjonene i de andre nordiske landene for å samarbeide om en felles utvikling og formidling av læremidler for hele grunnopplæringen. I dette arbeidet blir det også viktig å vurdere hvordan Ovttas/Aktan/Aktesne kan videreutvikles.

Særskilt om sørsamisk opplæring

Det sørsamiske området er stort, og sørsamene er få og bor spredt. Sørsamer kan ikke reise til en kommune eller et land hvor flertallet snakker sørsamisk, sørsamisk språk er derfor alltid i en mindretallssituasjon. Det er svært viktig at sørsamiske elever og foreldre har forutsigbarhet i hvordan deres rettigheter til undervisning i og på sørsamisk språk skal oppfylles i praksis. Utvalget mener at de tiltakene som hittil er igangsatt av staten og Sametinget ikke er tilstrekkelig for å bevare og styrke sørsamisk språk. Dersom det ikke etableres en koordinert og kraftfull opplæring i barnehage, skole og voksenopplæring på tilbydersiden, er utvalget svært bekymret for språkets stilling.

I sørsamisk område er opplæringsmiljøet i barnehage- og skolesektoren lite og fragmentert. Utvalget understreker statens ansvar for hele den sørsamiske opplæringa, fra barnehage til videregående skole og voksenopplæring. Hele utdanningsløpet må ses under ett. Utvalget mener derfor det er viktig å samle og tydeliggjøre statens ansvar, slik at det fungerer som en overbygning

for skoler og barnehager som tilbyr sørsamisk opplæring. Dette blir en videreføring og styrking av det ansvaret Fylkesmannen i Nordland har blitt delegert i dag.

Utvalget fremhever særlig behovet for å sikre språkutvikling gjennom sørsamisk opplæring, på en slik måte at det etableres felles arenaer og samarbeidsplattformer for de aktuelle barnehagene og skolene. Utvalget mener ansvaret for overbygningen fortsatt skal ligge til staten og delegeres til Fylkesmannen i Nordland inntil staten og Sametinget har avklart sine roller og Sametinget har bygd opp sin skolefaglige kompetanse.

Det er behov for å koordinere og drive utviklings- og fellesoppgaver for sameskolene og ressurskolene på grunnskole og videregående nivå, samiske barnehager og barnehager med samisk avdeling og andre barnehager og skoler som driver med sørsamisk opplæring, samt voksenopplæring. Eksempler på oppgaver er å koordinere fjernundervisning og koordinere og igangsette kompetansehevingstiltak, utviklingsprogram og behovsrelaterede fellesoppgaver. Målgruppen er rektorer, lærere, barnehagelærere og assistenter i skoler og barnehager med sørsamisk opplæring. Dette arbeidet må organiseres slik at Sametinget og det sørsamiske opplæringsmiljøet kan delta aktivt og støtte statens arbeid med sørsamisk opplæring. Det blir viktig å samarbeide tett med det sørsamiske språkressurssenteret og det nasjonale senteret for samiske språk og samisk kultur.

Denne ansvarsfordelingen, og behovet for at staten har en større rolle for det sørsamiske utdanningsløpet, mener utvalget blant annet må tydeliggjøres i viderføringen og videreutviklingen av den nasjonale handlingsplanen for samiske språk.

Sørsamisk opplæring i Rørosområdet har pågått siden 1980. Utvalget mener det er behov for etablering av en sameskole/ressursskole i det sydligste området, i tillegg til de etablerte sameskolene. Dette er viktig for å følge opp de barna som får sørsamiskspråklig barnehagetilbud.

Fjernundervisningen er godt etablert og en integrert del av det totale opplæringsstilbudet i sørsamisk område. Alle sameskolene og ressurskolene tilbyr fjernundervisning. Det er viktig at elevene som får fjernundervisning i samisk regelmessig får møte de regionale elevene tilknyttet sameskolene/ressursskolene på språksamlinger, og få mulighet til å styrke sin sørsamiske identitet i et fellesskap. Utvalgets forslag om at elevene skal ha rett til å delta på språksamlinger/hospiteringer må inngå som en del av elevens opplæring, er derfor også særlig viktig for de som får sørsamisk

opplæring. Fjernundervisningsmetodikken utvikles i skolemiljøene, og det er viktig at erfaringer deles og utvikles videre.

Den spredte bosetningen gjør at en ikke kan forvente at noen få kommuner på svært kort tid skal overta ansvaret de statseide skolene har, da skolene som forestår fjernundervisning har elever fra mange andre kommuner. Dette vil være en stor oppgave å ta på seg for kommuner som ikke har dette ansvaret i dag. Det fordrer egne tiltak utover det som nevnes av generelle tiltak i denne utredningen. Dersom det skal skje en overføring av ansvar for samiskundervisning fra statseide skoler til kommuner i sørsamiske områder, må det i så fall skje over tid i tett samarbeid med staten og med støtte av utvalgets forslag til et sørsamisk språkressurscenter og nasjonalt senter for samiske språk og samisk kultur for barnehager og skoler.

Det sørsamiske området er delt i to av riksgrensen mellom Norge og Sverige. Sørsamisk opplæring har mange av de samme utfordringene i begge land. Det er behov for å utvikle og tilpasse felles læreplaner, utvikle felles læremidler/læremateriell og språkarenaer. Utvalget mener også at sørsamiske barn og elever på grunnskolenivå bør få velge hvilket land de skal gå på barnehage/skole i, uavhengig av hvilket land barnet bor i. Utvalget mener derfor det må tilrettelegges for et norsk-svensk samarbeid som åpner for at barn i begge land kan benytte felles sørsamiskspråklige barnehage- og opplæringstilbud, uavhengig av bosted, jf. også omtale i kapittel 10 om barnehage.

10.5 Utvalgets forslag til tiltak

- Skoleeiers ansvar for å informere om rett til opplæring i og på samisk lovfestes.
- Retten til opplæring på samisk utenfor språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner, styrkes ved at minstekravet på ti elever reduseres til tre elever.
- Rett til opplæring i samisk i videregående opplæring utvides til å også omfatte alle som har hatt opplæring i eller på samisk i grunnskolen.
- Utvalget foreslår at samiskopplæring skal være obligatorisk som første- eller andrespråk for alle grunnskoleelever i språkbevaringskommuner. I særskilte tilfeller kan departementet i samråd med kommunen og Sametinget også beslutte at samiskopplæring skal være obligatorisk i bestemte språkvitaliseringskommuner.
- Utvalget vil innføre et eget fag i samisk kultur og historie for elever i språkvitaliseringskommuner og storbykommuner som følger kunnskapsløftet samisk, men ikke har opplæring i samisk som første- eller andrespråk.
- Utvalget vil stille krav om at språkvitaliseringskommuner og storbykommuner som et minimum har én samisk profilskole.
- Elevene skal ha rett til samiskopplæring etter sterke tospråklige opplæringsmodeller. Dette skal gjelde både elever med samisk som førstespråk og elever med samisk som andrespråk.
- For å styrke fjernundervisningen, gis elevene rett til å delta i samiske «språkbadssamlinger». Utvalget mener at språkressurscentrene må få i oppgave å koordinere fjernundervisningstilbudene i de ulike samiske språkene til elever i hele landet i samarbeid med fylkesmenn, fylkeskommuner og kommuner.
- Utvalget mener det må bli satset mer på gode teknologiske løsninger for fjernundervisning. Bruk av teknologiske løsninger bør inngå i lærerutdanningen.
- Utvalget anbefaler at det etableres et nordisk samarbeid med fokus på å utvikle samiske læremidler.
- Utvalget anbefaler at det blir foretatt en gjennomgang av gjeldende regelverk for åndsverkloven, for å gjøre det lettere å dele samiske læremidler, læremateriell og digitale leksjoner.
- Godkjente friskoler skal ha en plikt til å tilby opplæring i samisk.
- Friskoleloven bør ha hjemmel for at godkjenningsmyndigheten kan stille vilkår om at skolen skal tilby opplæring på samisk.
- Utvalget foreslår at Senter for samisk i opplæringa må bli et nasjonalt senter på lik linje med de andre nasjonale sentrene. Senteret skal ha ansvar for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk språk.
- Utvalget anbefaler å bruke forskriftshjemmelen i opplæringsloven § 6-3 andre ledd til å sikre flere samiske opplæringstilbud på videregående nivå.
- Utvalget mener det må tilrettelegges for et norsk-svensk samarbeid som åpner for at barn i begge land kan benytte felles sørsamiskspråklige opplæringstilbud, uavhengig av bosted.

Kapittel 11

Oversettelse av regler og informasjonsplikt

11.1 Innledning

Oversetting av offentlige dokumenter krever ofte utvikling og bruk av terminologi. De offentlige tekstene, og ikke minst terminologien som er utviklet i sammenheng med oversettelsen, vil danne et viktig grunnlag for språkets korpus. Arbeide med ordbøker og språkteknologi for de samiske språkene er i stor grad avhengig av et godt og omfattende språklig korpus. Det er også av stor betydning for bevaring og videreutvikling av de samiske språkene at de blir brukt på alle samfunnsarenaer, ikke bare innenfor den private sfæren. Oversetting av lover og forskrifter til samiske språk, utvikling av rettsterminologi på samiske språk, samt oversettelse av skjemaer som brukes i kontakt med det offentlige, er derfor viktige bidrag for å realisere andre rettigheter til bruk av samiske språk.

11.2 Gjeldende rett

11.2.1 Lover og forskrifter

Sameloven § 3-2 lyder som følger:

«Lover og forskrifter av særlig interesse for hele eller deler av den samiske befolkning, skal oversettes til samisk».

Bestemmelsen i § 3-2 første ledd er landsdekkende, og altså ikke begrenset til regelverk av relevans kun for forvaltningsområdet for samisk språk.¹ Dagens § 3-2 første ledd kom inn i sameloven ved lov 21. desember 1990 nr. 78. I forarbeidene blir situasjonen før lovendringen beskrevet på følgende måte:

«I dag er svært få lover oversatt til samisk. De lover som er oversatt, gjelder nesten utelukkende den samiske befolkning, bl.a. reindriftsloven og sameloven.»²

Plikten etter § 3-2 første ledd må derfor være ment å gå lenger enn dette. Det følger videre av forarbeidene at det ikke er nødvendig at de aktuelle lovene eller forskriftene gjelder utelukkende for samer, men at det må foreligge en «spesiell tilknytning» til den samiske befolkningen. Videre heter det at bestemmelsen som utgangspunkt må gjelde lover og forskrifter som i større grad enn andre har spesiell interesse for den samiske befolkningen, og da først og fremst regler som spesielt gjelder samisk kultur- og samfunnsliv. Det er overlatt til det enkelte forvaltningsorgan å gå gjennom det regelverket det forvalter, for å vurdere om det faller inn under § 3-2 første ledd. I forarbeidene forutsettes det imidlertid at det skal legges vekt på hva Sametinget og andre samiske organer mener om dette. Formuleringen «særlig interesse for hele eller deler av den samiske befolkningen» er skjønnsmessig. Det er således ikke et krav etter § 3-2 første ledd at det aktuelle regelverket kun skal gjelde for den samiske befolkningen. Justisdepartementets lovavdeling har i november 2003 uttalt følgende om forståelsen av sameloven § 3-2 i en sak vedrørende oversettelse av fiskeriregelverk:

«[...] Det ble [i forarbeidene] overlatt til det enkelte forvaltningsorgan å gå gjennom det regelverket det forvalter, for å vurdere om det faller inn under § 3-2 første ledd. I forarbeidene heter det imidlertid at det bør tillegges vekt hvilke lover og forskrifter som Sametinget og berørte samiske organer mener har særlig interesse for den samiske befolkningen. Sameetinget vil trolig være best egnet til å vurdere behovet for oversettelse. Det bør derfor tillegges vekt om Sametinget har gitt signaler om at hele eller deler av fiskeriregelverket bør oversettes. Det kan også være av betydning for tolkningen av plikten i § 3-2 første ledd om samiske organer har vært aktivt inne i høringsprosessen i den aktuelle lov- eller forskriftssaken.

¹ Ot.prp. nr. 60 (1989–90), punkt 6.1 på s. 46.

² *Ibid.* punkt 4.11.3 s. 32.

Dette vil være et moment som taler for at loven eller forskriften er av «særlig interesse» for den samiske befolkningen».³

I forarbeidene presiseres det videre at kravet til oversettelse ikke bare gjelder for nye lover. Også allerede vedtatte lover og forskrifter av «særlig interesse» skal oversettes.⁴ Det er det enkelte forvaltningsorganet som har ansvaret for at lover og forskrifter oversettes til samisk på sine områder, og som må foreta en gjennomgang og vurdere om loven eller forskriften har en slik særlig interesse for den samiske befolkningen at de skal oversettes til samisk. Det kreves ikke at samisk oversettelse av nye lover og forskrifter skal foreligge samtidig med at loven foreligger på norsk. I gjennomgangen av samelovens språkregler mener departementet at det bør tilstrebtes at oversettelse foreligger så snart som mulig.⁵

I forarbeidene vises det videre til at oversetting vanligvis skal skje til nordsamisk, mens regelverk som spesielt retter seg mot den samiske befolkningen i områder med lule- eller sørsamisk som språk, skal oversettes til de respektive språk.

11.2.2 Kunngjøringer

Sameloven § 3-2 slår fast at kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skal skje på samisk og norsk. Regelen gjelder i prinsippet for alle offentlige organer, også de landsomfattende. Men det er et vilkår at kunngjøringen særlig skal rette seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet. Bestemmelsen vil derfor først og fremst være aktuell for lokale og regionale organer i dette område.⁶

Kravet til oversettelse av kunngjøringer omfatter oppslag, plakater, avisannonser, m.m. I forarbeidene vises det til at regelen i praksis vil omfatte alle kunngjøringer fra lokale offentlige organ. Kunngjøringer som for eksempel er ledd i landsomfattende kampanjer, der produksjonen har skjedd sentralt og det lokale organet bare står for opphenging av plakater o.l., omfattes ikke av regelen. Regionale og landsomfattende offentlige organ vil imidlertid omfattes når det gjelder kunn-

gjøringer med særlig tilknytning til forvaltningsområdet.

Etter at forvaltningsområdet er utvidet til også å omfatte kommuner innenfor det sørsamiske og det lulesamiske språkområdet, vil kunngjøringer som retter seg mot befolkningen i lulesamiske og sørsamiske kommuner måtte foregå på henholdsvis lulesamisk og sørsamisk. En lokal kunngjøring i Divtasvuodna/Tysfjord vil eksempelvis måtte skje på lulesamisk. Kunngjøringer fra regionale og landsomfattende organ som særlig retter seg mot befolkningen i ulike språkområder i forvaltningsområdet, vil måtte foregå på flere samiske språk. Forarbeidene viser også til at for alle organ vil det være tilstrekkelig at kunngjøring i trykt skrift skjer i aviser som er alminnelig lest i den eller de kommuner kunngjøringen har en særskilt tilknytning til, og at det ikke er et krav at kunngjøringen skal finne sted i alle norske aviser som er til salgs i de aktuelle kommunene. For statens annonsering i dagspressen gjelder det imidlertid egne retningslinjer.

11.2.3 Skjema

Skjema til bruk overfor et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet skal foreligge både på samisk og norsk, jf. sameloven § 3-2 tredje ledd. Regelen omfatter bare skjema som er ment for utfylling av private og brukt overfor organer som har plikt til å svare skriftlig på samisk etter § 3-3. I forarbeidene vises det til at bestemmelsen også omfatter skjema utarbeidet av landsomfattende organ til bruk overfor offentlige organ i forvaltningsområdet, for eksempel vigselsskjema og selvangivelse. Sameloven § 3-2 tredje ledd omfatter ikke skjema som kun er til intern bruk i organene, for eksempel til utarbeiding av statistikk. Bestemmelsen omfatter heller ikke skjema for standard svar og meddelelser fra offentlige organer. På rettsvesenets område kan det for eksempel være snakk om skjema for forenklet forelegg, beslutning om henleggelse av en straffesak eller vitnestevning. For slike skjema gjelder regelen om skriftlig svar på samisk i sameloven § 3-3. Bestemmelsen innebærer ikke at det nødvendigvis må lages parallellutgaver av samme skjema. Dersom skjemaets art tillater det, må det kunne brukes både norsk og samisk tekst i samme skjema. Forarbeidene presiserer at standardiserte, ferdigskrevne oppsett, for eksempel forelegg eller orientering til domfelte, ikke skal regnes som skjema, men som brev.

Dersom det offentlige organet ikke har samisk kunnskap til å utarbeide skjema og kunn-

³ Justisdepartementets lovavdeling, Tolkingssuttalelse 26. november 2001, § 3-4 – bruk av samisk i fengselsvesenet.

⁴ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 46.

⁵ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* s. 60.

⁶ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) punkt 4.5.6.

Boks 11.1 Trykket brosjyre på somalisk, thai og urdu – ikke på samisk

Barne- ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har laget en informasjonsbrosjyre om barnevernet og barnevernets arbeid. Brosjyren ble oversatt til 11 språk, herunder arabisk, dari, farsi, russisk, somalisk, thai, urdu, vietnamesisk, polsk, engelsk og norsk. Brosjyren ble imidlertid ikke oversatt til samiske språk.

gjøringer på samisk, må det forutsettes at kunngjøringene og skjemaene oversettes til det aktuelle samiske språket. Siden det kan være vanskelig å få tak i samiskspråklige oversettere, bør ikke plikten innebære at skjema og kunngjøringer på samisk skal foreligge samtidig som den norske versjonen. Det må imidlertid kunne kreves at organet sørger for at informasjonen også foreligger på samisk innen rimelig tid før en eventuell frist for søknad e.l. går ut. Det må også antas at det i mange tilfeller kan være aktuelt med interkommunalt samarbeid når det gjelder oversettelse av skjemaer mv., slik at belastningen for den enkelte kommunen kan reduseres.

11.2.4 Offentlige myndigheters informasjonsplikt

Forvaltningslovens § 11 første ledd første punktum fastsetter at forvaltningsorganene innenfor sitt saksområde har «en alminnelig veiledningsplikt». Formålet er å «gi parter og andre interesserte adgang til å vareta sitt tarv i bestemte saker på best mulig måte», jf. annet punktum.

I pasientrettighetsloven 2. juli 1999 nr. 63 § 3-2 heter det at en pasient har rett til å få «den informasjon som er nødvendig for å få innsikt i sin helsestilstand og innholdet i helsehjelpen», i tillegg til informasjon om «mulige risikoer og bivirkninger» og om «påført skade eller alvorlige komplikasjoner».

11.2.5 Særskilt om informasjonsskilt

Sameloven inneholder ingen bestemmelse om skilting på samiske språk. Informasjonsskilt kan imidlertid være en viktig del av informasjonen til brukerne og vil derfor kunne falle inn under bestemmelser om informasjon og kunngjøringer.

11.3 Folkerett

11.3.1 Innledning

Enkelte av de konvensjonene som Norge har bundet seg til, oppstiller regler om oversettelse og tilgjengeliggjøring av lover og regler.

11.3.1.1 ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater

Artikkel 30 i ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater lyder som følger:

«1. Regjeringen skal vedta tiltak som passer med vedkommende folks tradisjon og kultur for å gjøre dem kjent med sine rettigheter og plikter, særlig i forhold til arbeidsliv, økonomiske muligheter, utdanning og helse, sosiale tjenester og rettigheter som følger av denne konvensjonen.

Dersom det er nødvendig, skal dette gjøres ved hjelp av skriftlige oversettelser og gjennom massemedier på disse folks språk.»

Norges gjennomføring av denne bestemmelsen har ikke vært gjenstand for merknader fra ILOs ekspertkomité.

11.3.1.2 Den europeiske pakten for regions- eller minoritetsspråk

Språkpakten artikkel 9 nr. 3 har følgende ordlyd:

«Partene forplikter seg til å gjøre tilgjengelige på regions- og minoritetsspråkene de viktigste nasjonale lovtekster og de som spesielt vedrører brukerne av disse språkene, med mindre de er fremlagt på annen måte.»

I den forklarende rapporten til språkpakten er følgende kommentarer gitt til artikkel 9 nr. 3:

«99. Paragraph 3 concerns the translation of legislative texts into regional or minority languages. The phrase «unless they are otherwise provided» refers to cases where the text already exists in a regional or minority language because it has already been translated into a similar or identical language which is the official language of another state.»

Språkpaktens ekspertkomité har i samtlige merknader til Norges fem rapporter om gjennomføringen av pakten, ansett forpliktelsene i medhold

av artikkel 9 nr. 3 som oppfylt. Språkpakten artikkel 13 nr. 2 bokstav e inneholder en særlig regel for tilgjengeliggjøring av forbrukerrettigheter:

«Med hensyn til økonomiske og sosiale aktiviteter forplikter partene seg, så vidt de offentlige myndigheter er kompetente, innen det område hvor regions- eller minoritetsspråkene benyttes, og så langt som det er rimelig grunn til, å:

e. sørge for at opplysninger fremlagt av de kompetente offentlige myndigheter vedrørende forbrukerrettigheter gjøres tilgjengelige på regions- eller minoritetsspråk.»

I ekspertkomiteens rapport av 2003 vises det til at myndighetene har gitt ut en brosjyre på nordsamisk om forbrukerrettigheter, og det konkluderes med at forpliktelsen under paktens artikkel 13 nr. 2 bokstav e er oppfylt. Mineralloven, plan- og bygningsloven, havressurslova, Finnmarksloven og sameloven er oversatt til nordsamisk. ILOs ekspertkomité har ikke avgitt merknader til Norge om gjennomføringen av artikkel 30 i ILOs urfolkskonvensjon. Ekspertkomiteen for språkpakten har på sin side uttrykkelig konstatert at Norge har oppfylt forpliktelsene under paktens artikkel 9 nr. 3. Språkpakten artikkel 10 nr. 1 bokstav b inneholder bestemmelser om skjema. Bestemmelsen lyder:

«Innenfor statens forvaltningsområder hvor antallet innbyggere som benytter regions- eller minoritetsspråkene rettferdiggjør de tiltak som er spesifisert nedenunder og i samsvar med situasjonen for hvert språk, forplikter partene seg, så langt dette er rimelig mulig, til å:

b. gjøre tilgjengelig for befolkningen alminnelig brukte administrative tekster og skjemaer på regions- eller minoritetsspråkene eller i to-språklige versjoner.»

Språkpaktens ekspertkomité uttaler i sin 2012-rapport at Norge har oppfylt sine forpliktelser etter paktens artikkel 10 nr. 1.

11.4 Utvalgets vurdering

Offentlige myndigheters informasjonsplikt

For at de samiske språkene skal utvikles, må de samiske språkene være synlige og brukes - også i offentlig sammenheng. I senere tid har det vært eksempler på at offentlige myndigheter har glemt de samiske språkene ved oversettelser. Utvalget

mener dette har sammenheng med at dagens regler er noe uklare, og at det er behov for å klargjøre hvilke forpliktelser offentlige organ har når det gjelder oversettelse av lover, forskrifter, kunngjøringer og skjema. Samelovens språkregler har heller ingen regel som eksplisitt pålegger offentlige myndigheter å gi ut offentlig informasjon på samiske språk. Som offisielt språk må samisk i langt større grad brukes i offentlig forvaltning, og offentlig informasjon må gis på samiske språk. Utvalget har derfor sett behov for å lovfeste en plikt som pålegger det enkelte organ å oversette informasjon, skjema og standardiserte brev som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet.

Med «informasjon» menes her både brosjyrer, rundskriv og annet informasjonsmaterieell som har betydning for den enkeltes pasientsikkerhet og/eller rettssikkerhet.

Med «skjema» menes her for eksempel søknad om diverse helsetjenester og skjemaer til bruk innenfor rettspleien og i kontakt med politiet.

Med «standardiserte brev» menes her standardiserte, ferdigskrevne oppsett, som for eksempel forelegg, beslutning om henleggelse av en straffesak, vitnestevning og tvangsbeslutninger. Dagens regler om oversettelse av «skjema» har blitt tolket slik at for eksempel forelegg og orientering til domfelte ikke regnes som skjema. Ved å inkludere «standardiserte brev» i opplistingen av hva som skal oversettes, vil man sikre at slike mulige tvilstilfeller omfattes av plikten.

I tillegg mener utvalget at visse typer informasjon skal foreligge i de ulike kommunene i det samiske språkområdet. Plikten til å gi informasjon på samiske språk vil være særlig omfattende for språkbevaringskommunene, da majoriteten eller en stor del av befolkningen i disse kommunene har samisk som morsmål. Dessuten skal samiske språk skal være likestilt med norsk i disse kommunene, se kapittel 15 om samisk språkbruk i den kommunale forvaltningen. I tillegg til å gi ut informasjon, skjema og standardiserte brev som angår den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet, pålegges språkbevaringskommunene i tillegg til å gi ut «all offentlig informasjon» på samiske språk. Med dette forstås alle typer informasjon rettet mot offentligheten, uavhengig av viktigheten og hvem informasjonen retter seg mot.

Språkvitaliseringskommuner plikter å gi ut «offentlig informasjon av betydning for hele eller deler av den samiske befolkning» på samiske språk. Begrepet «offentlige informasjon av betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen» vil normalt omfatte informasjon som publisere

res på organenes nettsider, i aviser eller andre medier. Informasjonen må være av betydning for den samiske befolkningen, men kan også rette seg mot befolkningen generelt. Offentlig informasjon som utelukkende retter seg mot andre enn den samiske befolkningen, vil falle utenfor bestemmelsen. Det vil for eksempel kunne gjelde informasjon rettet mot næringslivet, andre offentlige organer e.l.

Storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk skal publisere viktig offentlig informasjon av særlig betydning på samiske språk. «Med viktig offentlig informasjon av særlig betydning» menes her informasjon som er nødvendig for at brukeren skal få tilstrekkelig innsikt i tjenestetilbudet eller for å kunne ivareta sine rettigheter og plikter.

Utvalget foreslår videre at kunngjøringer fra offentlige organ som retter seg mot hele eller deler av den samiske befolkningen i det samiske språkområdet både skal skje på samiske språk og norsk. Kravet til oversettelse av kunngjøringer omfatter oppslag, plakater, avisannonser m.m. En lokal kunngjøring i Tysfjord vil eksempelvis måtte skje på lulesamisk i tillegg til norsk. Kunngjøringer fra offentlige organer som særlig retter seg mot befolkningen i flere kommuner, vil måtte foreligge på flere samiske språk.

Særskilt om samiske informasjonsskilt

Samelovens språkregler har ingen regler som regulerer bruk av samiske språk på skilt på offentlige bygninger. Skilting kan likevel ses på som en viktig del av plikten til å gi informasjon på samiske språk til samiske brukere. Det har vært praksis at kommunene i forvaltningsområdet skilter enkelte offentlige bygninger på samisk i tillegg til norsk. Skilting på samisk i kommunale bygg er også en del av samarbeidsavtalen mellom Sametinget og kommunene i forvaltningsområdet.

Utvalget mener at økt bruk av samiske språk i det offentlige rom vil være med på å heve de samiske språkenes status. Flerspråklige skilt og skilting av offentlige bygg på norsk og samisk vil gjøre språkenes likeverdighet synlige for allmennheten. Dessuten vil det gi viktig informasjon til samiskspråklige brukere. Slik synliggjøring vil i tillegg bidra til å bevisstgjøre lokalbefolkningen om den samiske tilstedeværelsen og historiske tilknytning i kommunen/tjenestekretsen.

Utvalget mener det er naturlig at de større byene, i alle fall i noen grad, tar i bruk samiske språk ved skilting av offentlige bygg. Dette gjel-

der særlig storbykommunene med særlige ansvar for samiske språk som Tromsø, Bodø, Trondheim og Oslo. Utvalget viser for øvrig til kapittel 20 om samiske stedsnavn.

Lover og forskrifter

Utvalget mener det er behov for å endre dagens ordlyd som forutsetter at lover og forskrifter av «særlig interesse» for hele eller deler av den samiske befolkningen, skal oversettes til samisk. Utvalget viser til at det er svært få lover som er oversatt til samisk (nordsamisk). Dessuten er det i forarbeidene forutsatt at oversettelser vanligvis skal skje til nordsamisk, mens regelverk som spesielt retter seg mot den samiske befolkningen i områder med lule- eller sørsamisk språk, skal oversettes til de respektive språk.

Utvalget mener at lover og forskrifter som er av betydning for den enkeltes rettssikkerhet og pasientsikkerhet skal oversettes til samiske språk. Som utgangspunkt må bestemmelsen gjelde lover og forskrifter som i større grad enn andre har betydning for den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet. Dette vil blant annet gjelde Grunnloven, prosesslovgivningen, straffeloven, forvaltningsloven, offentleglova, barneloven, og helse- og omsorgstjenesteloven mv. Utvalget understreker at listen ikke er uttømmende, og at det enkelte organ har plikt til å vurdere om regelverket det forvalter, faller inn under plikten til å oversette.

Utvalget foreslår videre at lover og forskrifter som er av stor betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen, skal oversettes til samiske språk. Med «stor betydning» menes regler som er av særskilt betydning for den samiske befolkningen, men som ikke nødvendigvis utelukkende berører samisk kultur og samfunnsliv. Dette vil for eksempel gjelde lover om naturbruk, reindriftsloven, Finnmarksloven⁷, opplæringsloven, barnehageloven, forvaltningsloven og annen sentral lovgivning som er av stor betydning, også for samiskspråklige. Utvalgets forslag innebærer at både nye lover og allerede vedtatte lover skal oversettes til samiske språk. Oversetting skal vanligvis skje til alle tre samiske språk. Regelverk som kun retter seg mot deler av den samiske befolkningen, for eksempel lokale forskrifter, kan man imidlertid velge å kun oversette til det respektive samiske språket.

⁷ Finnmarksloven er kun oversatt til nordsamisk.

Godkjennelsesordning ved lov- og forskriftsrevisjoner

Utvalget er kjent med at en rekke statlige etater ikke sørger for å oversette lover og forskrifter til samisk. Det har også vært påpekt som et problem at mange lover og forskrifter som er oversatt til samisk, og som ligger tilgjengelig på internett, ikke oppdateres etter lov- og forskriftsrevisjoner. Utvalget mener dette er kritikkverdig. Dagens løsning bidrar heller ikke i tilstrekkelig grad til å ivareta hensynet til tilgjengelighet. Rutinene for kvalitetssikring og oppdatering av oversatte lover og forskrifter bør derfor forbedres.

Lovdata er det mest innarbeidede verktøy for lovsøking på nett. Lovdata krever imidlertid en juridisk forpliktende sertifisering av at lover på samiske språk er korrekt oversatt, og at lovene oppdateres fortløpende ved revisjoner. For at samiske lovoversettelser skal kunne legges ut på Lovdatas sider, mener utvalget at det må opprettes en godkjenningsordning for oversatte lover og forskrifter til samisk. Det er flere instanser som kunne være aktuelle for å bli tillagt ansvar for en godkjenningsordning. Samisk høgskole og Samisk senter ved UiT – Norges arktiske universitet har samisk kompetanse og kan knytte til seg juridisk kompetanse. Det samme har Samisk språksenter i Deatnu/Tana. Utvalget har imidlertid kommet frem til at godkjennelsesmyndighet for oversatte lover til samiske språk skal legges til Sametinget. Utvalget viser til at Sametinget i dag har ansvar for utviklingen av samiske språk. Utvalget understreker at fagdepartementene fortsatt har ansvar for revisjoner av oversatte lover på sine ansvarsområder, og at lover og forskrifter blir oversatt fortløpende.

Utvalget foreslår videre at godkjent regelverk rutinemessig kunngjøres og publiseres på www.lovdata.no og i Norsk Lovtidend. Utvalget anbefaler også at departementene og Sametinget utarbeider en oppdatert og lett tilgjengelig oversikt over godkjent regelverk på samiske språk til sine respektive nettsider.

11.5 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår at informasjon, skjema og standardiserte brev fra offentlige organer som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet, skal oversettes til samiske språk.
- I språkbevaringskommuner skal all offentlig informasjon oversettes på det aktuelle samiske språk. I språkvitaliseringskommuner skal offentlig informasjon av betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen i området oversettes til samiske språk. I storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk skal viktig offentlig informasjon av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen foreligge på samiske språk.
- Utvalget foreslår at kunngjøringer fra offentlige organer som retter seg mot hele eller deler av befolkningen i samiske språkområder, skal skje på samiske språk og norsk.
- Utvalget mener at lover og forskrifter som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet og pasientsikkerhet skal oversettes til samiske språk. Det samme gjelder lover og forskrifter av stor betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen.
- Fagdepartementene må sørge for at revisjoner av lover og forskrifter blir oversatt fortløpende. Godkjennelsesmyndighet for oversatte lover og forskrifter til samiske språk skal legges til Sametinget.
- Godkjent regelverk skal rutinemessig kunngjøres og publiseres på departementenes hjemmesider, www.lovdata.no og i Norsk Lovtidend.
- Departementene og Sametinget skal utarbeide en oppdatert og lett tilgjengelig oversikt over godkjent regelverk på samiske språk til sine respektive nettsider.

Kapittel 12

Rett til svar på samiske språk

12.1 Innledning

For å synliggjøre og utvikle de samiske språkene i Norge er det av stor betydning at språkene benyttes i kontakt med offentlige myndigheter, og ikke bare i privat sammenheng. For mange, særlig eldre samer, vil retten til å snakke samiske språk og få svar på samisk fra offentlige organ også være avgjørende for å sikre at man både kan formidle det man ønsker, og fullt ut forstå det som blir sagt.

12.2 Gjeldende rett

12.2.1 Sameloven

Sameloven § 3-3 regulerer rett til svar på samiske språk. Bestemmelsen lyder:

«Den som henvender seg på samisk til et lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet, har rett til svar på samisk. Dette gjelder likevel ikke ved muntlige henvendelser til tjenestemenn som utfører oppdrag utenfor organets kontor.

Den som henvender seg skriftlig på samisk til et regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet, har rett til skriftlig svar på samisk. Kongen kan i særlige tilfeller gjøre unntak for bestemte regionale offentlige organ.»

Retten til svar på samisk ved muntlige henvendelser gjelder etter § 3-3 første ledd bare ved henvendelser til lokale offentlige organer i forvaltningsområdet for samisk språk. Med «lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet» menes ethvert kommunalt, fylkeskommunalt eller statlig organ som har en tjenestekrets som omfatter en kommune eller del av en kommune i forvaltningsområdet for samisk språk, jf. sameloven § 3-1 nr. 3. Definisjonen er knyttet til tjenestekretsen, som skal være avgrenset til en kommune, eller del av kommune, i forvaltningsområdet. Definisjonen er også ment å omfatte organer som vanligvis har tjenesteområdet avgrenset til en kommune, men hvor det unn-

taksvis forekommer at organet dekker et noe videre område. Spørsmålet om et interkommunalt organ er lokalt eller ikke, må også løses etter disse retningslinjene.¹ Et lokalt offentlig kontor med kontor i en kommune utenfor forvaltningsområdet, men med tjenestekrets som også omfatter del av forvaltningsområdet, skal regnes som lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet.²

Det er «den som henvender seg» til et lokalt offentlig organ, som har rett til svar på samisk. Organets plikt til å bruke samisk forutsetter altså en eller annen form for slikt forhåndsvarsel fra den private, og pålegger ikke organet å undersøke på eget initiativ om den private ønsker at samisk brukes. Men dersom organet er kjent med at den private har foretrukket samisk i tilsvarende situasjoner tidligere, bør dette etter omstendighetene legges til grunn av organet også ved senere kontakt med personen.³ Plikten omfatter både skriftlige og muntlige henvendelser. Muntlige henvendelser til tjenestepersoner som utfører oppdrag utenfor organets kontor, omfattes imidlertid ikke av bestemmelsen. Henvendelser til offentlig tilsatte i slike situasjoner regnes ikke for henvendelser til «organ».⁴

Videre har den som henvender seg skriftlig på samisk til et regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet, rett til skriftlig svar på samisk, jf. sameloven § 3-3 annet ledd. Med «regionalt offentlig organ» menes ethvert fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, jf. sameloven § 3-1 første ledd nr. 4. Landsomfattende organ omfattes likevel ikke. Bestemmelsen er blitt forstått slik at det er tilstrekkelig at én av kommunene i tjenestekretsen hører inn under forvaltningsområdet for samisk språk for at organet skal anses for å

¹ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* s. 66-67.

² *Ibid.*

³ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 47.

⁴ *Ibid.*

være et «regionalt organ i forvaltningsområdet». Nordland fylkeskommune er eksempelvis nå omfattet av bestemmelsen, selv om det bare er én kommune i fylket som inngår i forvaltningsområdet. Retningsgivende for avgjørelsen av om et interkommunalt organ er lokalt eller regionalt vil blant annet være om mange kommuner er med. Dersom det gjelder et samarbeid mellom to kommuner vil organet vanligvis måtte regnes som lokalt. Også andre momenter, eksempelvis at formålet med opprettelsen av det interkommunale organet er å bedre servicen overfor innbyggerne i flere kommuner, kan føre til at organet må regnes for å ha en slik direkte kontakt med publikum at det er mest naturlig å regne det som lokalt. Samarbeid mellom flere kommuner vil ellers gjøre det mer naturlig å regne det interkommunale organet for regionalt.⁵ Et regionalt statlig organ vil ofte ha et underordnet lokalt organ.

Bestemmelsens virkeområde er utvidet gjennom forskrift til samelovens språkregler (språkforskriften). Sameloven § 3-3 første ledd gjelder derfor også for Sametinget, Reindriftsforvaltningen (nå Landbruksdirektoratet), Samisk høgskole og statlige samiske skoler. På samme måte gjelder andre ledd også for Direktoratet for naturforvaltning (nå Miljødirektoratet) og UiT Norges arktiske universitet. Bestemmelsen om rett til svar på samisk er således ikke avgrenset til å gi rettigheter kun til innbyggerne i kommunene som er en del av forvaltningsområdet. Også andre personer som henvender seg skriftlig på samisk til det regionale organet, vil dermed ha en rett til skriftlig svar på samisk.

Når det gjelder spørsmålet om hvilket samisk språk man har krav på å få svar på, er utgangspunktet at man har rett til svar på det samiske språket som i hovedsak benyttes innenfor den aktuelle forvaltningskommunen.⁶ Dette innebærer at man har rett til svar på nordsamisk innenfor de nordsamiske forvaltningskommunene, lulesamisk i Divtasvuodna/Tysfjord, og sørsamisk i Snåase/Snåsa og Raarvihken/Røyrvik. Særskilte spørsmål oppstår imidlertid ved henvendelse på samisk til regionale offentlige organer som har en tjenestekrets som omfatter kommuner fra mer enn ett samisk språkområde. Nordland fylkeskommune er et offentlig organ som omfattes av samelovens språkregler på grunn av at Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune er en del

Boks 12.1 Sameloven § 3-1:

§ 3-1 Definisjoner:

I dette kapittelet menes med:

1. forvaltningsområdet for samisk språk: de kommunene som Kongen i forskrift har fastsatt at skal inngå i forvaltningsområdet for samisk språk,
2. offentlige organ: ethvert organ for stat og kommune,
3. lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet: ethvert kommunalt, fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som omfatter en kommune eller en del av en kommune i forvaltningsområdet for samisk språk,
4. regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet: ethvert fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men som likevel ikke er landsomfattende.

av forvaltningsområdet. Nordland fylke omfatter imidlertid også kommuner som er en del av det nordsamiske og det sørsamiske språkområdet. Det kan være naturlig å forstå loven slik at retten til å få svar på samisk fra et regionalt organ er en avledet rett, slik at det ikke foreligger en direkte plikt til gi skriftlig svar på andre språk enn det språket som benyttes i kommunen, eller kommunene, som er en del av forvaltningsområdet. På den annen side må de tre samiske språkene anses som likestilte, og det kan argumenteres for at en fylkeskommune med ansvar for hele fylket i den grad det er mulig bør svare på det samiske språket som henvendelsen kommer på. Dersom et skriftlig svar sendes til oversettelse til samisk, vil det trolig innebære uvesentlige kostnadsforskjeller å oversette til ulike samiske språk, ut fra hvilket språk henvendelsen kommer på. Det vises i denne sammenheng til at god forvaltningsskikk tilsier at skriftlige henvendelser på samisk blir oversatt og behandlet på vanlig måte, også utenfor de tilfellene hvor man har plikt til å svare på samisk.⁷

⁵ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 46.

⁶ *Ibid.*

⁷ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* s. 66–67 med videre henvisning til merknadene til § 3-3 i Ot.prp. nr. 60 (1989–90).

12.3 Folkerett

12.3.1 Innledning

Etter FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 27 har etniske, religiøse eller språklige minoriteter rett til å bruke språket, sammen med andre språkbrukere, både privat og offentlig». Denne retten, og statens plikt til å anerkjenne den, er pålagt staten som en forpliktende målsetting i den europeiske språkpakten artikkel 7 nr. 1 bokstav d, og uttrykkelig slått fast i Europarådets rammekonvensjonen artikkel 10 nr. 1, som lyder:

«1. Partene forplikter seg til å anerkjenne at enhver person som tilhører en nasjonal minoritet, har rett til fritt og uhindret å bruke sitt minoritetsspråk privat og offentlig, i tale og skrift.»

Retten til å bruke samiske språk i kommunikasjon med offentlige organer er iht. Rammekonvensjonen begrenset til områder hvor samene tradisjonelt bor, eller hvor antall språkbrukere rettferdiggjør det.

12.3.1.1 FNs urfolkserklæring

Artikkel 13 nr. 2 i FNs urfolkserklæring formulerer prinsippet om viktigheten av å forstå og bli forstått slik:

«Statene skal treffe effektive tiltak [...] for å sikre at urfolk selv kan forstå og bli forstått i politiske, rettslige og forvaltningsmessige prosesser, om nødvendig ved hjelp av tolk eller på annet hensiktsmessig vis.»

12.3.1.2 Den europeiske pakten for regions- eller minoritetsspråk

Den europeiske pakten for regions- eller minoritetsspråk artikkel 10 nr. 1 bokstav a romertall iii lyder:

«Innenfor statens forvaltningsområder hvor antallet innbyggere som benytter regions- eller minoritetsspråkene rettferdiggjør de tiltak som er spesifisert nedenunder og i samsvar med situasjonen for hvert enkelt språk, forplikter partene seg, så langt dette er mulig, til å:

iii. sikre at brukerne av regions- eller minoritetsspråk kan fremlegge muntlige eller skriftlige henvendelser og motta svar på disse språkene.»

Språkpaktens ekspertkomité har i samtlige av sine rapporter hvor gjennomføringen av paktens artikkel 10 nr. 1 bokstav a romertall iii har blitt kommentert, senest i komiteens rapport av 2012, konkludert med at sameloven og de tiltak som er iverksatt for å sikre samisk språkkompetanse i statlig sektor innen forvaltningsområdet, oppfyller de forpliktelsene som følger av bestemmelsen.

Når det gjelder bruk av samisk overfor lokale og regionale myndigheter, forplikter språkpaktens artikkel 10 nr. 2 bokstav a Norge på følgende måte:

«Med hensyn til de lokale og regionale myndigheter på hvis område antallet innbyggere som benytter regions- eller minoritetsspråk er slik at det rettferdiggjør de tiltak som spesifiseres nedenunder, forplikter partene seg til å tillate og eller/oppmuntre:

b. muligheten for brukerne av regions- eller minoritetsspråk til å fremlegge muntlige eller skriftlige henvendelser på disse språkene.»

Ekspertkomiteen har ansett denne forpliktelsen som oppfylt i sine rapporter om Norges gjennomføring av paktens.

Paktens artikkel 10 nr. 3 bokstav b regulerer bruk av regions- og minoritetsspråk overfor offentlige tjenesteytere:

«Med hensyn til offentlige tjenester ytet av forvaltningsmyndigheter eller andre personer som opptre på deres vegne, forplikter partene seg til, innen det området hvor regions- eller minoritetsspråk benyttes, i samsvar med situasjonen for hvert språk og så langt det er rimelig mulig, å:

b. tillate brukere av regions- eller minoritetsspråk å fremme en anmodning og motta et svar på disse språk.»

Med henvisning til samelovens regler konkluderte språkpaktens ekspertkomité i sin rapport av 2003 med at Norge oppfyller forpliktelsene under paktens artikkel 10 nr. 3 bokstav b. Det ble også vist til de skritt som var tatt for å informere offentlige organer i forvaltningsområdet om språkreglene.

Språkpaktens artikkel 10 nr. 4 bokstav a pålegger statene å iverksette oversettelse eller tolking for å realisere de forpliktelsene som de har påtatt seg under artikkel 10 nr. 1, 2 og 3. Tiltak for å sikre oversettelse og tolking er ikke direkte regulert i sameloven. I sin rapport av 2012 anså språkpaktens ekspertkomité denne forpliktelsen som

kun delvis oppfylt. Komiteen anså tiltak for å sikre rekruttering av personer med samisk språkkompetanse og utdanning av oversettere som en positiv utvikling som ville kunne lede til en fremtidig oppfyllelse av forpliktelsen.

12.4 Utvalgets vurderinger

Innledning

En rekke undersøkelser om gjennomføringen av samelovens språkregler har vist at det er stor variasjon i hvor langt kommunenes forpliktelser etter samelovens språkregler blir fulgt opp. Erfaringer viser at gjennomføringen til dels både er avhengig av positive holdninger i kommunen, og tilgang på personell med både språklig og kulturell kompetanse. Det er også varierende i hvilken grad retten til å få muntlig og skriftlig svar på samiske språk blir oppfylt.⁸ Manglende tilgang på personer med samiskspråklig kompetanse er en hovedutfordring for at offentlige organ i forvaltningsområdet skal kunne gjennomføre de forpliktelsene de er pålagt gjennom samelovens språkregler. Dette gjelder generelt i samiske språkområder, og spesielt i områder hvor samiske språk står svakt. Flere kommuner har imidlertid funnet løsninger; eksempelvis har enkelte kommuner ansatt en samiskspråklig rådgiver sentralt, som kan veilede brukere og bistå kommunale organer som ikke besitter tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse. Noen kommuner har også planer for hvordan de kan bygge opp samisk språkkompetanse, både ved å tilby samiskopplæring til sine ansatte, og ved å tilby samisktalende ansatte utdanning.⁹ Utvalget mener slike løsninger er nødvendig å ta i bruk i fremtiden.

Behov for endringer og presiseringer

Utvalget har vurdert om det er mulig å gjøre anvendelsesområdet for enkelte bestemmelser i samelovens språkkapittel mer fleksibelt, og om det er mulig å gjøre bestemmelsene lettere å gjennomføre. Ved utformingen av de konkrete reglene om rett til svar på samiske språk har utvalget foretatt en avveining mellom på den ene siden kravet om rett til muntlig bruk overfor alle offentlige organer og på den andre siden hensynet til de praktiske problemer en slik hjemmel kan skape. Utvalget har sett behov for å sammenligne med

bestemmelsene i den nye svenske loven om nasjonale minoriteter og minoritetsspråk.

Utvalget mener for det første at både begrepsbruk og terminologi bør standardiseres og klargjøres. Utvalget ser ikke behov for å skille mellom offentlige organ, lokale offentlige organ og regionale offentlige organ, og viser til at heller ikke den svenske loven skiller mellom disse begrep. Utvalget tilrår at alle offentlige organ i det samiske språkområdet skal ha plikt til å besvare henvendelser på samisk, både skriftlig og muntlig. Med «offentlig organ» mener utvalget ethvert organ for stat eller kommune. Dette omfatter all myndighetsutøvelse og annen virksomhet som skjer på vegne av stat og kommune. Privat rettssubjekt regnes som offentlig organ når det treffer enkeltvedtak eller utferdiger forskrift. For en nærmere presisering av hvilke organer som vil regnes som «offentlige organer», vises det til merknader til § 3-2 første ledd bokstav b i kapittel 23.1.

Med «det samiske språkområdet» menes summen av de kommunene som Kongen i forskrift har bestemt skal være språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk, se forslag til § 3-2 første ledd bokstav a. Når det gjelder språkbevaringskommunene legger utvalget til grunn at de aller fleste offentlige organer i disse kommunene i dag har en viss kompetanse i samiske språk. Selv om noen organ må øke sine kunnskaper i samisk, synes det ikke å være snakk om store problemer med å oppfylle lovens krav. Den som fremmer en muntlig henvendelse, skal derfor kunne forvente å få svar på det aktuelle samiske språket umiddelbart. Bestemmelsen om skriftlig svar på samisk innebærer at svar skal gis uten ugrunnet opphold, jf. forvaltningsloven kapittel III. For de tilfeller der svaret må oversettes til det aktuelle samiske språket, innebærer bestemmelsen at organet må prioritere svarutformingen slik at svar til samiskspråklige skal gis innen samme frister som ved svar på norsk. Behov for oversettelse er som utgangspunkt ikke grunn til forlenget opphold. Organer i språkbevaringskommuner må med andre ord ha beredskap i organet for å kunne betjene samiske språkbrukere på samisk.

Når det gjelder språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk, er utvalget klar over at ikke alle organ som omfattes av de foreslåtte reglene pr. dags dato er i stand til å oppfylle de kravene som stilles fullt ut. Det kan for eksempel være vanskelig å få tilgang til samiskspråklig kompetanse i disse kommunene. Samtidig er utvalget av den

⁸ Undersøkelse foretatt av NORUT i 2012.

⁹ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014) s. 71.

oppfatning at regler som bare forholder seg til dagens nivå, og som ikke innfører nye rettigheter, i liten grad vil bidra til å styrke de samiske språkene. I disse kommunene forutsettes det, på samme måte som i språkbevaringskommunene, at svar gis umiddelbart, men at retten til å få svar på samisk eventuelt kan gis via tolk. Dette innebærer at organene må etablere løsninger slik at det til enhver tid er tolk til stede på det lokale kontoret, eventuelt etablere ordninger for fjerntolkning som alltid er tilgjengelig i tjenestetilbudets generelle åpningstid. En annen løsning vil kunne være å etablere et samarbeid med språkressurssentrene, som vil kunne svare på samisk og gi generelle veiledninger til samisktalende brukere. Utvalget vil også fremheve at stillinger som samiskspråklige konsulenter kan deles mellom kommuner.

Der hvor praktiske forhold gjør dette nødvendig, for eksempel i kommuner der det bør få samiskspråklige, bør det vurderes å innføre en tilsvarende ordning som gjelder i Sverige, med faste tider og steder hvor man kan få svar på samisk.

Når det gjelder spørsmålet om hvilket samisk språk man har rett til svar på, mener utvalget at det er urimelig å pålegge en kommune å ha kompetanse i flere samiske språk, selv om også lule- og sørsamiske kommuner nå omfattes av forvaltningsområdet. Utvalget har imidlertid ikke funnet det hensiktsmessig å presisere hvilket samisk språk man har rett til å få svar på. Utvalget legger til grunn at plikten til å besvare henvendelser på

samisk, omfatter det samiske språket som benyttes i den aktuelle kommunen/tjenestekretsen. Offentlige organ med ansvar for hele fylket, herunder fylkeskommuner bør, i den grad det er mulig, svare på det samiske språket som henvendelsen er på. Utvalget regner med at brukerne i en innkjøringsperiode tar hensyn til det faktum at ikke alle organ som omfattes av loven, er fullt ut i stand til å oppfylle lovens krav med det samme lovreglene settes i kraft.

Etter utvalgets syn vil disse tiltak overfor de samiske språkene bidra til å legge forholdene til rette for bruk av samiske språk mellom samiskspråklige og offentlige myndigheter. Tiltak etter dette kapitlet må for øvrig ses i sammenheng med utvalgets øvrige lovforslag.

12.5 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår å lovfeste i sameloven at offentlige organer i det samiske språkområdet har plikt til å besvare henvendelser på samisk. Muntlige svar skal gis samtidig. Skriftlige henvendelser skal besvares uten ugrunnet opphold.
- Kongen kan i særlige tilfeller gjøre unntak fra reglene i bestemmelsen for bestemte organer samt gi nærmere regler om gjennomføringen av plikten til å gi svar på samiske språk.

Kapittel 13

Samisk språkbruk i helse- og omsorgssektoren

13.1 Tilrettelegging for samiske språk

Det er en forutsetning for pasientsikkerheten og for kvaliteten på tjenestene som tilbys at helsepersonell og pasientene eller brukerne forstår hverandre. Samer behøver et helse- og omsorgsvesen der de kan motta tjenester tilpasset samisk kultur og de samiske språkene.

Det skaper tillit til helse- og omsorgspersonell når pasient eller bruker kjenner seg ivaretatt og blir forstått. God kommunikasjon i helse- og omsorgssektoren handler om mer enn språk. Det handler også om å forstå hvordan samer forholder seg til sykdom, måter å uttrykke seg på og uskrevne normer.

I det samiske samfunnet står verdiene *bierkenidh/bierggit/birget* (å berge seg økonomisk eller sosialt), *birgehallat* (å berge seg i samhandling med andre) og *goerkesadtedh/guládallat/gulahallat* (evnen til å forstå og lytte til andre) sentralt. Dette har betydning for når og om samiske personer tar kontakt med helse- og omsorgssektoren, og hvordan de legger saken frem og snakker om egen helse.

Å snakke om egen helse kan innebære å snakke om vanskelige, personlige eller til og med tabublagte temaer. For den samiske pasienten ligger det derfor en trygghet i å møte helsepersonell med samisk kulturforståelse og som behersker det aktuelle samiske språket. Pasienten kan være sikker på å bli oppfattet riktig og slipper samtidig å forklare om sin bakgrunn og sin kultur.

13.2 Gjeldende rett

13.2.1 Innledning

Norske helsemyndigheter er gjennom norske lover og folkeretten forpliktet til å tilby likeverdige helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen.

Lovverket som regulerer helse- og omsorgstjenestene pålegger helsefaglig personell å gi likeverdige tjenester til den samiske befolkningen. Retten til å benytte samisk i kontakt med helse- og

omsorgssektoren, retten til et likeverdig tjenestetilbud og samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester reguleres av lov 12. juni 1987 nr. 56 om *Sametinget og andre rettsforhold* (sameloven), lov 2. juli 1999 nr. 63 om *pasient- og brukerrettigheter* (pasient- og brukerrettighetsloven), lov 24. juni 2011 nr. 30 om *kommunale helse- og omsorgstjenester m.m.* (helse- og omsorgstjenesteloven), lov 2. juli 1999 nr. 61 om *spesialisthelsetjenesten m.m.* (spesialisthelsetjenesteloven) og lov 15. juni 2001 nr. 93 om *helseforetak m.m.* (helseforetaksloven).

Se kapittel 5 for utdyping av folkeretten, særlig avsnitt 5.11.4.

13.2.2 Sameloven

Sameloven § 3-5 om utvidet rett til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren lyder som følger:

«Den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet, har rett til å bli betjent på samisk.»

Bestemmelsen slår fast at den som ønsker å bruke samisk for å ivareta egne interesser overfor lokale og regionale offentlige helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet, har rett til å bli betjent på samisk. Sameloven § 3-5 har som hovedformål å sikre at klienters og pasienters interesser blir ivaretatt. Bestemmelsen gir derfor en rett for den som tar kontakt med en helse- og omsorgsinstitusjon, til å bruke samisk for å «ivareta egne interesser». Det innebærer at man ikke har en tilsvarende rett ved henvendelser som gjelder andre, for eksempel når pårørende eller andre nærstående tar kontakt med institusjonen på vegne av en pasient. Den alminnelige regelen om rett til svar på samisk i § 3-3 vil imidlertid kunne gi en rett til å benytte samisk også i slike tilfeller. Oppfyllelse av retten til å bli betjent på samisk krever fortrinnsvis at ansatte innen helse- og

omsorgstjenesten i forvaltningsområdet for samisk språk kan kommunisere direkte med brukeren på samisk.

I lovens forarbeider er det understreket at bruk av tolketjeneste er sekundært sammenliknet med at de ansatte selv behersker samisk, men at bestemmelsen må ansees ivaretatt dersom den samisktalende får anledning til å benytte tolk.¹ Plikten til å tilrettelegge ved bruk av tolketjeneste vil mer generelt kunne strekke seg ut over de tilfellene som i dag faller inn under sameloven, jf. pasient- og brukerrettighetsloven § 3-5. Pasient- og brukerrettighetsloven er ikke begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk, og når det er avgjørende at en samiskspråklig pasient eller bruker skal forstå innholdet av informasjonen som blir gitt må det tilrettelegges ved bruk av tolketjeneste.

Bestemmelsen gjelder videre for helse- og omsorgsinstitusjoner.² Et sentralt spørsmål er hva som omfattes av begrepet «helse- og omsorgsinstitusjoner». Begrepet «institusjon» er ikke definert i sameloven og er heller ikke nærmere omtalt i forarbeidene til språkreglene.

Begrepet «institusjon» er i helse- og omsorgstjenestelovens *forskrift om kommunal helse- og omsorgsinstitusjon § 1* definert snevert og omfatter bare helsetilbud som innebærer innleggelse. Dette innebærer at alle dagtilbud faller utenfor. Det fremkommer klart av forskriften at definisjonene formelt sett bare gjelder for henholdsvis helse- og omsorgstjenesteloven og helsepersonelloven. Avgrensningen har også begrenset vekt for tolkningen av sameloven § 3-5 i og med at bestemmelsen er gitt i ettertid. I den grad definisjonene må anses for å gi uttrykk for en alminnelig forståelse av begrepets innhold, vil definisjonene imidlertid også være et moment i vurderingen av hvordan begrepet skal forstås i sameloven § 3-5.

Et spørsmål er om begrepet «institusjon» i sameloven § 3-5 er ment å skulle omfatte dagbehandling som ikke medfører innleggelse. Ordlyden gir ikke noe entydig svar, og det er lite veiledning å hente i forarbeidene. Reelle hensyn tilsier at regelen ikke må tolkes for snevert. Ofte vil det være særskilt viktig at man kan gjøre seg forstått i det første møtet med helsepersonell. Det er mye som taler for at offentlige legekontorer, poliklinikker mv. omfattes av bestemmelsen i sameloven.

¹ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) punkt 4.6.3.

² Ikraftsetting av helse- og omsorgstjenesteloven 1. januar 2012 innebar en sammenslåing og harmonisering av den tidligere kommunehelsetjenesteloven og sosialtjenesteloven. I den nye loven brukes begrepet «helse- og omsorgstjenester», og ikke «helse- og sosialtjenester».

I forarbeidene til sameloven § 3-5 står det at bestemmelsen har som utgangspunkt en likestilling mellom samisk og norsk som kommunikasjonspråk, og at det er dels tale om et kommunikasjonsbehov og dels tale om kulturelle behov hos samer. Forarbeidet skiller ikke skarpt mellom språklige kommunikasjonsbehov og kulturbehov. Dette tilsier at det må nedfelles visse minimumsrettigheter i lov for samiskspråklige. Rettighetene må først og fremst være til stede der det er et behov for å uttrykke seg klart og presist og der behovet for å forstå ytringer fra enkeltpersoner er særlig viktig. I denne sammenhengen er helsevern og rettssikkerhet sentralt, da kommunikasjonsvikt på disse felter er særlig uheldig for enkeltindivider. Dypest sett er anerkjennelse av samenes behov for og rett til å bruke morsmålet den mest effektive støtten man kan gi språket som kulturelement.³

De organer som omfattes av sameloven § 3-5, vil også ha plikter etter de generelle reglene i § 3-2 som beskriver plikten for offentlige organer til å oversette regelverk, kunngjøre og utarbeide skjemaeer på samiske språk og § 3-3 som gir alminnelig rett til svar på samisk. Plikten til å svare på samisk gjelder både for skriftlige og muntlige henvendelser til lokale offentlige organer⁴ jf. sameloven § 3-1 nr. 3, og skriftlige henvendelser til regionale offentlige organer⁵ i forvaltningsområdet for samisk språk, jf. sameloven § 3-1 nr. 4. God forvaltningsskikk tilsier, også i de tilfeller man etter loven ikke har plikt til det, at skriftlige henvendelser på samisk bør besvares på samisk. Regelen om rett til svar på samisk i § 3-3 vil videre kunne gi rett til å benytte samisk ved henvendelser som gjelder andre, for eksempel når pårørende eller andre nærstående tar kontakt med institusjonen på vegne av en pasient.

Sammenliknet med samelovens generelle regel i § 3-3 om rett til svar på samisk er § 3-5 en spesialbestemmelse som gir en utvidet rett. Bestemmelsen utløser en tilsvarende plikt og et ansvar for «offentlige helse- og sosialinstitusjoner» til å oppfylle rettigheten, og tilsvarende en klageadgang etter sameloven § 3-11.

³ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 18.

⁴ Med lokalt offentlig organ i forvaltningsområdet menes ethvert kommunalt, fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som omfatter en kommune eller en del av en kommune i forvaltningsområdet for samisk språk.

⁵ Med regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet menes ethvert fylkeskommunalt og statlig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, men som likevel ikke er landsomfattende.

Oppfyllelse av retten til å bli betjent på samisk krever fortrinnsvis at ansatte innen helse- og omsorgstjenesten kan kommunisere direkte med brukeren på samisk. Sameloven § 3-7 som omhandler rett til utdanningspermisjon vil også gjelde helsepersonell. I lovens forarbeider er det understreket at bruk av tolketjeneste er sekundært sammenliknet med at de ansatte selv behersker samisk, men at bestemmelsen må ansees iverretatt dersom den samisktalende får anledning til å benytte tolk.⁶ Plikten til å tilrettelegge ved bruk av tolketjeneste vil mer generelt kunne strekke seg ut over de tilfellene som i dag faller inn under sameloven jf. pasient- og brukerrettighetsloven § 3-5.

Sameloven § 1-5 slår fast at samiske språk og norsk er likeverdige språk, og videre likestilte etter bestemmelsene i kapittel 3. Dette har betydning for at informasjon fra helsevesenet rettet mot samiskspråklige, skal foreligge på samiske språk.

13.2.3 Pasient- og brukerrettighetsloven

Etter § 3-5 første ledd i pasient- og brukerrettighetsloven skal informasjonen til pasienten være tilpasset mottakerens individuelle forutsetninger, som alder, modenhet, erfaring og kultur- og språkbakgrunn. Personellet skal etter annet ledd sikre seg at mottakeren har forstått innholdet og betydningen av opplysningene. Regelverket tar særlig sikte på å avhjelpe språkbarrierer som kan forekomme mellom pasienter eller brukere og helse- og omsorgstjenesten.

I merknaden til pasient- og brukerrettighetslovens § 3-5 er det understreket at det er den som yter helsehjelp som har ansvaret for å tilrettelegge informasjonen, eller få dette gjort. Er pasienten

⁶ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) punkt 4.6.3.

Boks 13.1 Pasient- og brukerrettighetsloven

§ 3-5. Informasjonens form

Informasjonen skal være tilpasset mottakerens individuelle forutsetninger, som alder, modenhet, erfaring og kultur- og språkbakgrunn. Informasjonen skal gis på en hensynsfull måte.

Personellet skal så langt som mulig sikre seg at mottakeren har forstått innholdet og betydningen av opplysningene.

Opplysning om den informasjon som er gitt, skal nedtegnes i pasientens eller brukers journal.

samisktalende, og det er avgjørende at han eller hun skjønner innholdet av informasjonen, må det skaffes tolk. Departementet fraråder at pasientens pårørende brukes som tolk i slike tilfeller, blant annet fordi det vil være nødvendig med spesiell opplæring.⁷

13.2.4 Helse- og omsorgstjenesteloven

Helse- og omsorgstjenesteloven regulerer hensynet til samiske pasienter i primærhelsetjenesten.

Lovens formål er blant annet å sikre et likeverdig tjenestetilbud.

Etter § 3-10 skal kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk blant annet sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utforming av tjenesten. Dette gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samisk språk i helse- og

⁷ Jf. Ot.prp. nr. 12 (1998–99) s. 131.

Boks 13.2 Helse- og omsorgstjenesteloven

§ 3-10. Pasienters og brukeres innflytelse og samarbeid med frivillige organisasjoner

Kommunen skal sørge for at representanter for pasienter og brukere blir hørt ved utformingen av kommunens helse- og omsorgstjeneste.

Kommunen skal sørge for at virksomheter som yter helse- og omsorgstjenester omfattet av loven her, etablerer systemer for innhenting av pasienters og brukeres erfaringer og synspunkter.

Helse- og omsorgstjenesten skal legge til rette for samarbeid med brukergruppens orga-

nisasjoner og med frivillige organisasjoner som arbeider med de samme oppgaver som helse- og omsorgstjenesten.

Kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, jf. sameloven § 3-1 nr. 1, skal i tillegg til det som fremgår av første og andre ledd, sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utforming av tjenesten. Dette gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samisk språk i helse- og omsorgstjenesten etter sameloven § 3-5.

omsorgstjenesten etter sameloven § 3-5. Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-10 skal sikre pasient- og brukerinnflytelse innenfor den kommunale helse- og omsorgstjenesten. I forarbeidene understrekes det at landets kommuner generelt, og kommunenes helse- og omsorgstjeneste spesielt, vil være forpliktet til å etterleve samelovens bestemmelser. Dette gjelder både ved utformingen av den kommunale helse- og omsorgstjenesten, og ved ytelse av konkrete helse- og omsorgstjenester omfattet av loven.⁸

Kommuner som ikke hører under forvaltningsområdet for samisk språk, men som har samisk befolkning, skal etter § 3-10, første, andre og fjerde ledd, sørge for at representanter for samiske brukere og pasienter blir hørt ved utformingen av kommunens helse- og omsorgstjeneste. Dette innebærer at kommunen, ved utforming av tjenestene, skal ha dialog med representanter for samiske pasienter og brukere om hvilke strategier og løsninger som kan gi et godt tilbud til samiske pasienter og brukere. Tilbudet til pasientene må inneholde tilrettelegging for samisk språkbruk, jf. sameloven § 3-5.

Forarbeidene til loven viser til at sameloven fastsetter bestemmelser som kan ha betydning for hvordan kommunen tilrettelegger sine helse- og omsorgstjenester for samiske pasienter og brukere. Det fremkommer videre at det er viktig at samiske hensyn og rettigheter etter sameloven også ivaretas i den kommunale helse- og omsorgstjenesten.⁹

13.2.5 Spesialisthelsetjenesteloven

Et likeverdig tjenestetilbud er ett av formålene med spesialisthelsetjenesteloven, jf. § 1-1 nr. 3. Et likeverdig tjenestetilbud foreligger når personer som etterspør helsetjenester har samme mulighet til å skaffe seg helsetjenester uavhengig av bosted, økonomi, sosial status, alder, kjønn, etnisk tilhørighet m.v. I § 1-1 nr. 5 fastslås det at tilpassning til pasientenes behov er et mål. Det samme er sikring av tjenestetilbudets tilgjengelighet for pasientene jf. § 1-1 nr. 6.

Tilgjengelighetsbegrepet har flere dimensjoner, blant annet sosial tilgjengelighet. Det tenkes da på at ulike befolkningsgrupper (høy- og lavstatusgrupper, samer, innvandrere m.v.) i ulik grad vil føle barrierer av for eksempel kulturell og religiøs art i sin kontakt med helsevesenet. For at lovens samlede formål skal kunne oppfylles, må

tjenestetilbudet for den samiske befolkning gis en utforming og en kvalitet som imøtekommer denne gruppens behov. I utgangspunktet er de formålene som er oppstilt i formålsparagrafen likeverdige. Det betyr at ingen av målene kan neglisjeres eller gis en særstilling. Formålsbestemmelsen angir de overordnede siktemålene som de andre bestemmelsene i loven skal bidra til å oppfylle. Lovens enkelte formålsbestemmelser vil tjene som tolkningsmoment for de øvrige bestemmelsene i loven, og som veiledning ved skjønnsutøvelsen.¹⁰

13.2.6 Helseforetaksloven

I helseforetaksloven § 35 er det understreket at regionalt helseforetak skal sørge for at den enkelte pasients utvidete rett til bruk av «samisk språk» i spesialisthelsetjenesten blir ivaretatt, jf. sameloven §§ 3-1 nr. 4 og 3-5. De regionale helseforetakene som omfattes av sameloven § 3-5, vil også ha plikter etter de generelle reglene i §§ 3-3 og 3-2.¹¹

13.3 Nasjonale målsetninger

NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkningen i Norge* hadde som målsetning å realisere likeverdig behandling av samiske og norske pasienter. Utredningen formet mange av ordningene og ressursene som i dag er tilrettelagt for samer. Utvalget konstaterte at det var mange utfordringer med å utvikle likeverdige helse- og omsorgstjenester som fungerer tilfredsstillende for den samiske befolkningen. Utvalget skisserte et vidt spekter av anbefalte hovedmål og så både på rekruttering, behovet for en tolketjeneste, kulturell kompetanseheving hos personell, utvikling av samiske språk som fagspråk, behovet for utvidelse av virkeområdet for samelovens språkregler, samiske barn og unges oppvekstsvilkår, helsestasjon og skolehelsetjeneste, eldreomsorg og psykisk helsevern. Utvalget slo fast at samer har et særlig behov for kulturelt og språklige tilpassede tjenester og konkluderte med at uten tilstrekkelig personell som er kvalifisert for å arbeide i områder med samisk befolkning, ville man ikke kunne oppfylle målene for helse- og omsorgspolitikken. Utredningen viste til at deler av den samiske befolkning opplevde store språklige og kulturelle kommunikasjonsproblemer i

⁸ Jf. Prop. 91 L (2010–2011) s. 486.

⁹ *Ibid* s. 85 og 494.

¹⁰ Ot.prp. nr. 10 (1998–99), s. 23–24.

¹¹ *Ibid*, s. 49.

møte med norske helsetjenester, og i verste fall avsto fra å benytte dem. Utredningen var viktig for å synliggjøre behovet for å bygge opp behandlingstilbud til samiske pasienter innenfor både en språklig og kulturell ramme, parallelt med kompetanseoppbygging gjennom forskning, utviklingsarbeid og undervisning.

Regjeringen vedtok i august 2001 en egen handlingsplan om mangfold og likeverd.¹² Sentralt i handlingsplanen var en beskrivelse av det rettslige grunnlaget for tiltakene, hjemlet i helse-lovgivningen og i internasjonale konvensjoner. Handlingsplanen tok for seg rollefordelingen mellom helse- og omsorgssektorens forvaltningsorganer og Sametinget. Prioriterte områder i handlingsplanen var blant annet tolketjeneste, tilbud til samiske barn og unge, eldreomsorg, rehabilitering, somatiske spesialisthelsetjenester og psykiatri. Når det gjaldt tjenestetilbud innen psykiatri, bygget handlingsplanen på St.meld. nr. 25 (1996–97), *Åpenhet og helhet, Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene*, der behovet for en tilpasning av det psykiske helsetilbudet til den samiske befolkningen er beskrevet. I meldingen ble tilbudene innen psykisk helsevern foreslått særskilt ivaretatt gjennom en videre utbygging ett samisk nasjonalt kompetansesenter innen psykisk helsevern bygget på Barne- og Ungdomspsykiatrisk Poliklinikk (BUP) i Karasjok og Distriktpsikiatrisk Senter (DPS) i Lakselv. Kompetansen skulle gjøres tilgjengelig for kommunene gjennom veiledning og reisevirksomhet.

I flere stortingsmeldinger omtales satsingsområder for helse- og omsorgssektoren som pasientopplysning, tjenester innen habilitering, rehabilitering, rus og helseforskning. I St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* heter det at:

«[...] det samiske perspektivet skal integreres i arbeidet med utviklingen av helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning».

Samhandlingsreformen har som mål å sikre en framtidig helse- og omsorgstjeneste som svarer på pasientens behov for koordinerte tjenester. Innenfor rammene av de overordnede prioriteringene for tjenestene skal man kunne iverksette systemtiltak som understøtter gode forløp for pasienten. Denne innfallsvinkelen kan være viktig for det videre arbeidet for å utvikle en god helse- og omsorgstjeneste for den samiske befolkningen. Lik tilgang til gode og likeverdige helse- og

omsorgstjenester, uavhengig av personlig økonomi og bosted, er den viktigste bærebjelken i den norske velferdsmodellen. Samhandlingsreformen legger til grunn at den forventede veksten i en samlet helsetjeneste i størst mulig grad må finne sin løsning i kommunene. Kommunene skal sørge for en helhetlig tenkning med forebygging, tidlig intervensjon, tidlig diagnostikk, behandling og oppfølging. Målet er at helhetlige pasientforløp i størst mulig grad skal kunne ivaretas innenfor det mest effektive omsorgsnivå. Pasientmedvirkning på de ulike tjenestestedene, slik det for eksempel i de senere årene er utviklet gjennom brukerrådene i helseforetakene, vil bli opprettholdt og videreutviklet. Som et supplement til dette vil det arbeides med hvordan pasientene og deres organisasjoner i større grad kan trekkes med i arbeidet med struktur- og systemtiltak som er rettet inn mot å utvikle bedre helhetlige pasientforløp. Arbeidet vil bli gjort sammen med pasientorganisasjonene og øvrige berørte aktører. Gjennom samhandlingsreformen er det lagt opp til at spesialisthelsetjenesten skal levere kvalitativt gode tjenester, som tar opp i seg teknologi- og metodeutvikling som nasjonalt og internasjonalt skjer innenfor medisin og helsefag. I samhandlingsreformen er det videre en ambisjon å styrke spesialisthelsetjenestens forutsetninger for å kunne levere gode spesialiserte helsetjenester til befolkningen.¹³

Som en del av samhandlingsreformen har Helse- og omsorgsdepartementet arbeidet med implementering av et intermediærnivå i helsetjenesten mellom kommune- og spesialisthelsetjenesten. Målsettingen er å tilrettelegge for helsetjenester på det laveste effektive og forsvarlige omsorgsnivå.

I St.meld. nr. 26 (2014–2015) *Fremtidens primærhelsetjeneste – nærhet og helhet* heter det at likeverdige helse- og omsorgstjenester for samiske pasienter innebærer at tjenester må tilrettelegges slik at samiske pasienters språk og kulturelle bakgrunn ikke er til hinder for at det kan ytes forsvarlige tjenester. Likeverdsprinsippet i helse- og omsorgstjenesten er ikke ivaretatt når personell mangler kunnskap om samisk språk og kultur.¹⁴ I Meld. St. 11 (2015–2016) *Nasjonal helse- og sykehusplan* (2016–2019) uttales det:

«Samiske pasienter møter utfordringer i spesialisthelsetjenesten på grunn av manglende kunnskap om samisk språk og kultur. Kompe-

¹² Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge 2002–2005.

¹³ St.meld. nr. 47 (2008–2009) *Samhandlingsreformen*.

¹⁴ Meld. St. 26 (2014–2015) s. 147.

tansen om samisk språk og kultur blant fagfolk og beslutningstakere i spesialisthelsetjenesten er generelt liten, særlig i områder av landet der samer er en liten del av befolkningen. Samtidig er det utviklet en god del kunnskap om samisk helse som kan gjøres bedre tilgjengelig gjennom utdannings- og forskningsinstitusjoner og klinisk arbeid. Samiske pasienter har ofte ikke mulighet til å bruke eget språk når de behandles i spesialisthelsetjenesten. Risikoen for svikt i kvalitet og pasientsikkerhet øker dersom pasient og behandler ikke forstår hverandre. Likeverdige spesialisthelsetjenester innebærer at tjenestene må tilrettelegges slik at samiske pasienters språk og kulturelle bakgrunn ikke er til hinder for at de får helsetjenester av like god kvalitet og med like godt resultat som resten av befolkningen. Helse- og omsorgspersonell har informasjons- og veiledningsplikt overfor alle pasienter. De har ansvar for å vurdere behovet for tolk og eventuelt bestille tolk med nødvendige kvalifikasjoner».¹⁵

Samiske tjenestemottakere har krav på likeverdige helsetjenester på lik linje med den øvrige befolkningen. Muligheten for å bruke eget språk og bli forstått utfra sin kulturelle bakgrunn er viktig for å kunne utøve reell brukermedvirkning.¹⁶

Som en del av *Omsorgsplan 2015* og *Demensplan 2015* er det iverksatt egne satsinger for å heve kvaliteten og styrke kapasiteten i tjenestetilbudet til personer med demens som har en samisk kulturell og språklig identitet. Det har vært etablert treårige satsinger innen samiske helse- og omsorgstjenester. Med bakgrunn i St.meld. nr. 25 (2005–2006) *Mestring, muligheter og mening* og *Demensplan 2015* iverksatte Helsedirektoratet i 2010 en treårig satsning for å bidra til å øke kvaliteten i helse- og omsorgstjenestene til personer med samiskspråklig og samiskkulturell bakgrunn. Kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk har vært både målgruppe og aktive bidragsytere. I tillegg har ulike kompetansemiljø bidratt med innspill i prosjektperioden.¹⁷

I *Sametingsrådets melding om samiske helse – og sosialtjenester 2005* legger Sametinget vekt på at fagmiljøer må ha god kjennskap til samiske språk, kultur og samfunnsliv for å kunne utvikle gode helse- og omsorgstjenester til samiske pasi-

enter og brukere. Det understrekes at kunnskap i samisk språk og kultur og flerkulturell forståelse er et viktig grunnlag for å sikre helhetlige og likeverdige helse- og omsorgstjenester til det samiske folket, på lik linje med den øvrige befolkning i Norge.

Sametingets helse- og sosialpolitikk bygger på at det samiske folket har rett til god helse og likeverdig helse- og sosialtjeneste, på lik linje med befolkningen for øvrig. Utvikling av god helse for det samiske folket må bygge på dokumentert kunnskap om det samiske folks helse og levekår og hvilke faktorer som påvirker helsetilstanden til det samiske folket. Videre må tjenestetilbudet til samiske pasienter ta hensyn til pasientenes språklige og kulturelle bakgrunn. Sametinget forutsetter at den nødvendige kunnskap om og kompetanse i flerkulturell forståelse og samisk språk og kultur er tilstede på alle nivåer innenfor helse- og sosialtjenesten.¹⁸

Målet med regjeringens *handlingsplan for samiske språk*, som er utarbeidet i dialog med Sametinget, er å legge grunnlag for en sterkere innsats for de samiske språkene – nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk – også i helse- og sosialsektoren. I handlingsplanen er det fokusert på utvikling av tolketjenester i helseforetak, hvordan tilsynet kan ivareta den samiske befolkningens rett til helsehjelp, oversetting av relevante offentlige dokumenter til samiske språk, kartlegging av og informasjon om tannhelsetjenesten og tilgjengeliggjøring av ordbok til bruk i helse- og omsorgstjenesten.

13.4 Ansvar og organisering

13.4.1 Nasjonalt ansvar

Nasjonale helsemyndigheter har det overordnede ansvaret for likeverdige helsetjenester til den samiske befolkningen og skal sørge for at det samiske perspektivet i helsepolitiske satsinger, nasjonale planer og strategier ivaretas.¹⁹ Staten har ansvar for trygdeytelser, sykehus (helseforetak) og annen spesialisert helsetjeneste, inkludert psykisk helsevern og spesialisert rusomsorg. Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) gir tilskudd til oppfølging av helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning, herunder tilskudd til Sametinget, Senter for samisk helseforskning og til det finsk-norske grensesamarbeidet om helse.

¹⁵ Meld. St. 11 (2015–2016) s. 120.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ Helsedirektoratet i samarbeid med Senter for omsorgsforskning Nord-Norge, Høgskolen i Finnmark og Nasjonalt utviklingssenter for sykehjemstjenester til den samiske befolkningen.

¹⁸ *Sametingets budsjett 2016.*

¹⁹ Meld. St. 11 punkt 6.2 s. 49.

Direktoratet for e-helse er et ordinært forvaltningsorgan, underlagt Helse- og omsorgsdepartementet. Helse- og omsorgsdepartementet styrer gjennom instruks, delegering av vedtaksmyndighet, tildelingsbrev og etatsstyringsmøter.

Helse- og omsorgsdepartementet skal konsultere Sametinget når departementet vurderer tiltak som berører den samiske befolkningen. HOD gjennomfører konsultasjoner med Sametinget om departementets oppdragsbrev til underliggende organer.

Sametinget er et sentralt organ for utforming av helsepolitikk for den samiske befolkningen og et samarbeidsorgan for HOD og de helseinstitusjonene som tilbyr helsetjenester til den samiske befolkningen. Gjennom fordeling av tilskuddsmidler til fylkeskommuner²⁰ og kommuner har Sametinget mulighet til å påvirke helse- og omsorgstjenestetilbudet til den samiske befolkning. Sametinget har jevnlig dialog med Helse Nord og har samarbeidsavtaler med kommuner og fylkeskommuner.

13.4.2 Helseforetak

Det finnes i dag ingen egne autonome spesialisthelsetjenester med et dedikert fokus på den samiske befolkningen. De samiske perspektivene er i all hovedsak integrert i de ordinære spesialisthelsetjenestene gjennom helseforetakene.²¹ Den norske helseforetaksmodellen består i at tidligere sykehus og øvrige spesialisthelsetjenester er flyttet fra fylkeskommunene til helseforetak underlagt staten. Foretaksmodellen består av to nivåer. På det øverste nivået er de regionale helseforetakene (RHF) som forvaltes av Helse- og omsorgsdepartementet (HOD). Det er forutsatt at den nasjonale politiske styringen skal konsentreres om overordnede forhold, mens helseforetakene er ansvarlige for drift og gjennomføring. RHF-ene delegerer ansvaret for den faktiske utøvelsen av tjenestene til egne underliggende helseforetak (HF). Både regionale helseforetak og underforetak er egne rettssubjekter med oppnevnte styrer og administrativ leder. Statsråden er etter helseforetaksloven gitt et relativt stort handlingsrom til å instruere foretakene, begrenset av prinsippene for statlig eierskap. Styringen av helseforetakene skjer i hovedsak gjennom målstyring og delegering i formelle foretaksmøter. Her utpekes styre-

medlemmer og overordnede rammer kommuniseres gjennom årlige oppdragsbrev.²²

I dag har i alt fire RHF det overordnede ansvaret for at befolkningen i de respektive regionene får spesialisthelsetjenestene de har krav på. De regionale helseforetakene har i tillegg ansvar for forskning, utdanning og opplæring av pasienter og pårørende. RHF yter ikke selv tjenestene, men påser som eier at de underliggende helseforetakene (HF) sammen med private tilbydere har en organisering og funksjonsdeling som samlet dekker befolkningens behov. HF utøver tjenestene, og har et delegert ansvar for behandlingstilbud, forskning, undervisning og tilknyttede tjenester. Mål og resultatkrav stilles til HF av eierne. RHF utøver formelt sin eierstyring av egne underliggende helseforetak gjennom foretaksmøter der egne styremedlemmer til helseforetakene oppnevnes. RHF gir sine signaler gjennom oppdragsbrev, overordnede strategier og fagplaner som beskriver hvordan det helhetlige spesialisthelsetjenestetilbudet i regionen skal utformes.²³

13.4.2.1 Helse Nord RHF

Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) har gitt *Helse Nord RHF* et nasjonalt ansvar for den samiske befolkningen, og et særlig ansvar for å sørge for likeverdige spesialisthelsetjenester.²⁴ Helse Nord RHF skal ivareta strategisk videreutvikling av helsetjenester til den samiske befolkningen innenfor rammer og prinsipper som framgår av Nasjonal helse- og sykehusplan. I oppdragsbrevet fra HOD for 2016 til Helse Nord fremkommer det at samiske pasienters rett til og behov for tilrettelagte tjenester må etterspørres og synliggjøres fra planleggingsfasen, gjennom utredningsfasen og når beslutninger tas. Videre fremkommer det i oppdragsbrevet at Helse Nord skal ivareta strategisk videreutvikling av spesialisthelsetjenester til den samiske befolkningen og skal sikre at tilbud til samiske voksne og barn utsatt for seksuelle overgrep er tilrettelagt for samisk språk og kultur. Videre fremkommer det at Helse Nord har fått i oppdrag å finansiere videreføring av samisk tolkeprosjekt.²⁵

Helse Nord RHF fikk i 2010 i oppdrag av Helse- og omsorgsdepartementet å finansiere og

²⁰ Fylkeskommunene har ansvar for tannhelsetjenesten.

²¹ Johan Ailo Kalstad, *Overordnet organisering av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen i Norge – vurderinger og alternativer*, s. 10 (2016).

²² Nærmere om bakgrunn og prinsipper for foretaksmodellen er beskrevet i Ot.prp. nr. 66 (2000–2001).

²³ Johan Ailo Kalstad, *Overordnet organisering av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen i Norge – vurderinger og alternativer*, s. 11, (2016).

²⁴ Meld. St. 11 (2015–2016) s. 49.

²⁵ Se mer om fjerntolking i avsnitt 18.3.

Boks 13.3 Samisk tolketjeneste i Helse Nord RHF

Helse Nord er i ferd med å bygge ut en samisk tolketjeneste for hele Helse Nord, som på sikt skal fungere hele døgnet for pasienter med samisk som førstespråk. Tolketjenesten vil være basert på fremmøtetolking, lyd- bilde tolking og eventuelt telefontolking, avhengig av hvilken klinikk pasienten er på og tiden på døgnet. Dagens tilbud gjelder tolking til og fra nordsamisk med tilgjengelighet mellom kl. 15.00–22.00 i ukedager og helger. Tolking foregår via Skype. Det er per i dag tilbud ved Klinikk Hammerfest, og avdeling Alta og Karasjok. I innkallingsbrevet blir listepasienter oppfordret til å forhåndsbestille tolk.

Det skal foretas kartleggingsarbeid og vurderinger med hensyn til ytterligere utvidelse av tjenesten. Det er planlagt at klinikk Prehospitaltjenester og Psykisk helsevern og rus involveres i begynnelsen av 2017 med samme tilgjengelighet som på klinikk Hammerfest. Klinikk Kirkenes skal etter planen inkluderes fra høsten 2017.

Kilde: www.finnmarkssykehuset.no

gjennomføre et toårig tolkeprosjekt for å bedre tolketjenesten til den samiske befolkningen. Prosjektet hadde som hovedmål å etablere en samisk tolketjeneste som er tilgjengelig hele døgnet i Helse Nord. Finnmarkssykehuset, Sametinget og Nasjonalt senter for samhandling og telemedisin²⁶ samarbeidet om prosjektet som ble avsluttet i 2013. Prosjektet kartla en del av behovene for samiske tolketjenester innenfor Helse Finnmark, og gjennomførte en pilotordning med samisk tolk via videokonferanse. Ifølge prosjektrapporten er ikke dagens tilbud til de med samisk som morsmål godt nok. I rapporten foreslås det derfor en oppbygging av samisk tolketjeneste over en periode på 3–5 år. Det anbefales også å innlemme ulike nødtjenester og kommunale helsetjenester i den trinnvise oppbyggingen av en desentralisert døgnskuttet tolketjeneste.²⁷

Helse Nord RHF's øverste organ er foretaksrådet som representeres av helse- og omsorgsmi- nisterene. Denne utpeker styret som i sin tur anset-

²⁶ Nasjonalt senter for samhandling og telemedisin er en avdeling ved Universitetssykehuset i Nord-Norge.

²⁷ Ann-Karin Furskognes m.fl, *Tolkeprosjektet* (2013).

ter administrerende direktør. Styret består av ti medlemmer, hvorav tre representerer de ansatte. I tillegg er det opprettet et rådgivende brukerutvalg sammensatt av medlemmer etter innspill fra fylkeskommuner og elderråd. Brukerutvalgets rolle er å formidle brukertilbakemeldinger basert på erfaringer og synspunkter. Administrerende direktør leder en stab som er lokalisert til Bodø og har rundt 55 ansatte. Helse Nord RHF har delegert tjenesteansvaret til fire geografisk inndelte helseforetak som strekker seg fra Helgeland i sør til Finnmark i nord. I tillegg er sykehusapotekene organisert som et eget helseforetak. Helseforetakene består av egne styrever utpekt av Helse Nord RHF.²⁸

Helse Nord RHF skal ivareta samhandling og koordinering med øvrige helseregioner, slik at den samiske befolkningens behov for spesialisthelsetjenester blir ivare tatt, og at kompetanse om samisk helse, kultur og språk blir gjort tilgjengelig også i andre deler av landet.

Helse Nord RHF har inngått samarbeidsavtaler med de andre regionale helseforetakene, noe som innebærer at senteret yter spesialisthelsetjenester til alle landets foretak.

13.4.2.2 Finnmarkssykehuset HF

Finnmarkssykehuset eies av Helse Nord RHF. Administrasjonen til Finnmarkssykehuset ligger i Hammerfest. Foretaksrådet utpeker styremedlemmer og gir overordnede føringer til helseforetaket gjennom et årlig oppdragsbrev. Styret i Finnmarkssykehuset består av ti medlemmer, inkludert fire valgt av de ansatte. Finnmarkssykehuset har i likhet med Helse Nord et rådgivende brukerutvalg. Disse representerer brukerorganisasjoner i fylket, i tillegg til én representant for den samiske befolkningen. Helseforetaket driver to lokalsykehus, ett i Hammerfest og ett i Kirkenes. I Alta er det en spesialistpoliklinikk, mens Samisk spesialistlegesenter er lokalisert til Karasjok. Den psykiatriske helsetjenesten er desentralisert med tre distriktskykiatriske sentre (DPS) fordelt på seks lokasjoner. Samisk Nasjonal kompetansetjeneste psykisk helsevern og rus (SANKS) er lokalisert i Karasjok og Lakselv.²⁹ DPS Vest-Finnmark er lokalisert i Hammerfest og Alta, og DPS Øst-Finnmark er lokalisert i Tana og Kirkenes.

²⁸ Johan Ailo Kalstad, *Overordnet organisering av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen i Norge – vurderinger og alternativer*, s. 11 (2016).

²⁹ Finnmarkssykehuset har vedtatt samlokalisering i Karasjok.

Finmarkssykehuset har igangsatt et arbeid for å sikre at samiske pasienters behov for språklig og kulturell tilrettelegging identifiseres. Blant annet skal det komme frem av henvisninger til spesialisthelsetjenesten fra fastleger dersom pasienten ønsker samisk som kontaktspråk.

13.5 Kunnskapsgrunnlag

Den samiske befolkningens bruk av helse- og omsorgstjenester er lite dokumentert. Det meste av kunnskapen er basert på praktiske erfaringer hos helse- og omsorgspersonell i samiske områder.³⁰ Dokumentasjon som foreligger stammer først og fremst fra helse- og levekårsundersøkelsen i områder med samisk og norsk bosetning, SAMINOR undersøkelsen. SAMINOR er gjennomført to ganger. SAMINOR 1 i 2003–2004 og SAMINOR 2 i 2012–2014. Bakgrunnen for SAMINOR er å øke kunnskapen om helsetilstanden i samisk befolkning spesielt og nordnorsk befolkning generelt.

Resultat fra SAMINOR 1 viser at spesielt samiskspråklige samer er mindre fornøyd med legetjenestene.³¹ Misnøyen var særlig markant blant samisktalende innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, der 32 pst. svarte at de var misfornøyd eller meget misfornøyd. Til sammenligning svarte 8 pst. av de norskspråklige i undersøkelsen det samme. Analyser fra SAMINOR 1 viser altså forskjeller mellom etniske grupper vedrørende hvor fornøyd de var med fastlegen. Det ble spesielt påpekt vansker med å kommunisere på norsk, fordi norsk var et fremmedspråk for disse pasientene. Deltakerne forklarte dette med at det hyppigere oppstod misforståelser på grunn av legens manglende språkkompetanse. Samtidig viste undersøkelsen at en tredel av deltakerne ikke ønsket å bruke tolk fordi det var vanskelig å snakke om problemer og ubehag gjennom en tredjeperson.

Data som synliggjør levekår og helseutfordringer i den samiske befolkningen viser at samiske kvinner som lever utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, har dårligere selvopplevd helse enn både den norske populasjonen og populasjonen som lever innenfor området. Det kan være grunn til å tro at rett til bruk av samisk i kontakt med helse- og omsorgstjenester har betydning for den

enkeltes helse og mulighet til å få en kvalitativ god behandling.³²

SAMINOR 2 er oppdelt i to trinn. Først ble en spørreskjemaundersøkelse sendt til innbyggere i alderen 18–69 år i totalt 25 kommuner. Det ble i tillegg gjort en klinisk undersøkelse i 10 utvalgte kommuner. Kunnskap om samisk og norsk bosetning var avgjørende ved utvelgelsen av kommuner. Deltakelsen i SAMINOR 2, klinisk del, var 49 pst. Best fremmøte var det i Kautokeino kommune hvor 58 pst. av de inviterte deltok. En grunn til et godt oppmøte kan være at lokalt helsepersonell utførte helsekontrollene. Foreløpige analyser fra SAMINOR 2 viser at samiske pasienter, med overvekt av kvinner, var mindre fornøyd med tilgjengeligheten til legen på telefon, tid benyttet hos legen og legens forståelse av den samiske pasientens problemer.

Analyser gjort av Statisk sentralbyrå har påvist at nord for Saltfjellet (STN-området), er levealder 1-2 år kortere enn for befolkningen utenfor dette området. Men hva kortere levealder kan forklares ut fra er ennå ikke klarlagt.³³

Det er påvist store forskjeller i psykisk helse innenfor den samiske befolkningen med hensyn til geografisk område. Samisk ungdom som bodde i samiskdominerte strøk i Finnmark med mye støtte til sin samiske identitet og bakgrunn, hadde den beste psykiske helsen. Samisk ungdom i de samiske strøk i Troms og Nordland med lav tetthet av samer, hadde mest problemer.³⁴

Kunnskapsgrunnlaget fra SAMINOR 1 indikerer få markante helsemessige forskjeller mellom den samiske befolkningen og andre. Imidlertid pekes selvmord og brå død seg ut som en særlig utfordring blant unge samiske menn.³⁵

Manglende kompetanse i samiske språk blant helsepersonell, gjør at det i for liten grad er utviklet behandlingstilbud tilpasset samisk kultur.³⁶ En utredning gjort i 2011 av Helse Nord konkluderte med at samer mottar likeverdige spesialisttjenester sammenlignet med den øvrige

³⁰ Meld. St. 26 (2014–2015) del 4 avsnitt 28.

³¹ Nystad, T m.fl., «Samiskspråklige er mindre fornøyd med fastlegetilbudet.» (2006).

³² Ketil Lenert Hansen, «Ethnic discrimination and health: The relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domain's rural sami population» (2015).

³³ Anderson m.fl., «Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet–Lowitja Institute Global Collaboration): a population study» (2016).

³⁴ Siv Kvernmo, *Psykisk helse hos samisk, norsk og kvensk ungdom* (2001).

³⁵ Silviken A. *Suicidal behavior among indigenous Sami in Arctic Norway – A special focus on adolescents and young adults* (2007).

³⁶ Agenda/Norut NIBR Finnmark, *Oppfølging av plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge s. 86–87.* (2002).

befolkningen. Dette ble basert på en sammenligning av hyppigheten i bruk av sentrale spesialisthelsetjenester blant brukere bosatt i forvaltningsområdet for samisk språk sammenlignet med innbyggere i elleve kystkommuner med en antatt liten samisk befolkning. Undersøkelsen høstet imidlertid kritikk fra ulike fagmiljø på grunn av metodiske svakheter. Blant annet gikk kritikken ut på at sammenligningen satte likhetstegn mellom frekvens og likeverdighet. Kritikken gikk ut på at likeverdighet først og fremst må knyttes til den kulturelle og språklige utformingen av tjenestene, ikke hvor ofte de blir brukt. I tillegg ble valget av de elleve kystkommunene kritisert, da det kan være en større samisk befolkningen enn det utredningen forutsatte.³⁷

Samer har en tilnærming til sykdom og lidelser som skiller seg fra andre. En kvalitativ undersøkelse viser at samer gjerne ikke snakker direkte om helse og sykdom, men har en mer taus og indirekte tilnærming. Ulike forståelser og måter å uttrykke seg på kan derfor by på kommunikasjonsutfordringer mellom samiske pasienter og helsepersonell.³⁸

Helsedirektoratet har utarbeidet en rapport om satsing innen samers helse- og omsorgstjenester. Rapporten beskriver hvilke tiltak som er gjennomført i løpet av satsingsperioden, og peker på hvor viktig det er at helsepersonell har forståelse for ulike samiske kulturer for å kunne gi tjenester av god kvalitet.³⁹

Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse ble undersøkt i 2016. Rapporten peker på flere forhold innen det norske velferdsapparatet som kan være til hinder for at mennesker med samisk bakgrunn og funksjonsnedsettelse får likeverdige tilrettelagte tjenester. Hjelpeapparatet tilbyr standardiserte tjenester tilpasset majoritets-samfunnets behov. Dette innebærer blant annet at fokus på diagnose og funksjonsnedsettelse overskygger en tilnærming som forstår, verdsetter og vektlegger det kulturspesifikke i samisk tenkemåte, verdier, historie og hverdagsliv. En konsekvens er at personer med samisk bakgrunn kan møte kulturelle og språklige barrierer i kontakt med hjelpeapparatet. Manglende kunnskap fra norske tjenesteytere om samers indirekte kommunikasjonsformer knyttet til sykdom og helse,

gjør at møtet med norsk helsevesen kan oppleves som vanskelig. I tillegg medfører manglende mulighet til å benytte eget språk begrenset tilgang til nødvendig informasjon. Samer som bruker samisk i hverdagslivet ønsker å kunne snakke om sykdom, helse og funksjonsnedsettelse på sitt eget morsmål, helst uten bruk av tolk. Samer tenker tradisjonelt ikke i diagnostiske termer. På tross av stor forskjell mellom samisk folkemedisin og vestlig skolemedisin, anvender mange samer med funksjonsnedsettelse disse parallelt og opplever god nytte av begge deler. Innenfor samisk folkemedisin er særlig tradisjonen med å benytte alternative behandlere ved en håndspålegger, og det å bli lest på, levende blant samer med ulike funksjonsnedsettelse. Innenfor det norske velferdsapparatet finnes det fremdeles et stort behov for større kunnskap om samisk kultur, språk og identitet, og større bevissthet om hva dette i praksis innebærer. Målet må være at de profesjonelle velferdsarbeiderne møter utfordringene med et kyndig blikk for det kulturspesifikke i den samiske kulturen.⁴⁰

Gjennomgangen av samelovens språkregler om hvilke institusjoner som i dag omfattes av sameloven § 3-5, viser at dette kan ha endret seg i stor grad siden sameloven ble innført. Dette på bakgrunn av store omorganiseringer innenfor helsevesenet de siste 20 årene, slik som innføringen av statlige helseforetak, fritt sykehusvalg, samhandlingsreformen, men også på grunn av utvidelsen av forvaltningsområdet for samisk språk. Kommunal- og moderniseringsdepartementet uttaler:

«[...] Videre har det vært en utvikling i organiseringen av helsetjenestene ved at mange tjenester som tidligere ble gitt ved sykehusinnleggelse, nå gis poliklinisk og ved dagbehandling. Det kan anses urimelig at en slik utvikling skal gå ut over den enkelte pasientens rett til å bruke samisk. Etter dette er det mye som taler for at offentlige legekontorer, poliklinikker mv. omfattes av bestemmelsen i sameloven».⁴¹

I rapporten legger departementet til grunn at retten til å bruke og bli betjent på samisk etter sameloven § 3-5 knytter seg til det samiske språket som er dominerende i vedkommende kommune i forvaltningsområdet. Departementet viser samtidig

³⁷ www.sykepleien.no.

³⁸ Bongo, *Samer snakker ikke om helse og sykdom – Samisk forståelsehorisont og kommunikasjon om helse og sykdom*. (2012).

³⁹ Helsedirektoratet, *Treårige satsinger innen samiske helse- og omsorgstjenester, (2010-2012)*, Rapport 2013.

⁴⁰ Linn Melbøe m.fl. *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse*, side 5 og 6 (2016).

⁴¹ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler*, (2014).

til at slik bestemmelsen er formulert, og i tråd med formålet bak bestemmelsen, kan det argumenteres for at man har en rett til å bli betjent på sitt samiske språk også i institusjoner som ligger i regioner hvor andre samiske språk benyttes. Departementet påpeker videre at det kan virke urimelig å pålegge et offentlig organ å kunne betjene pasienter på flere samiske språk. Situasjonen vil imidlertid være annerledes for en samisk-språklig person som har valgt å bosette seg innenfor et annet samisk språkområde, enn for en pasient som på grunn av behov for spesialisthelsetjeneste sendes til sykehus i et annet språkområde.⁴²

En utredning foretatt i 2016 viser at samiske interesser har en relativt lav representasjon i helseforetakenes styre og foretaksledelse. Det finnes ingen sikret representasjon i styrene, men enkelte samer er representert på bakgrunn av kompetanse og mangfold. Foretaksledelsene har ingen ledere med et dedikert og avgrenset ansvar for de samiske perspektivene. Det stilles heller ingen konkrete krav knyttet til kompetanse om samiske språk og samisk kultur ved lederoppnevnelser utover at kunnskaper om det teller positivt. Sentrale styringsdokumenter viser at målene og tiltakene knyttet til samiske forhold i liten grad konkretiseres. Særlig gjelder dette den løpende rapporteringen av tiltak. Sammenlignet med sentrale mål og tiltak, som rapporteres løpende, er det relativt lite fokus på samiske perspektiver. Målene og tiltakene som beskrives i oppdragsbrevene til foretakene og øvrige strategidokumenter er generelt på et overordnet nivå. Sammenlignet med sentrale helsepolitiske målsetninger, som for eksempel reduksjon av ventetid og fristbrudd, er de samiske målene svært lite konkrete og heller ikke kvantifisert. Målene følges også i liten grad opp gjennom årsrapporter og delårlege virksomhetsrapporter. Selv om Helse Nord har fått et nasjonalt ansvar for den samiske befolkningen, er ansvaret i dag i stor grad delegert videre til Finnmarkssykehuset. Finnmarkssykehuset har imidlertid sitt hovedfokus på befolkningen i Finnmark, noe som resulterer i en uklar oppfølging av samer utenfor Finnmark.⁴³

⁴² *Ibid.*

⁴³ Johan Ailo Kalstad, *Overordnet organisering av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen i Norge – vurderinger og alternativer*, s. 19, 22, 23 og 28. (2016).

13.6 Helsetjenester til samer

13.6.1 Psykisk helsevern og rusbehandling

På oppdrag av Helse Nord RHF har Finnmarkssykehuset utviklet spesialisthelsetjenester innen psykisk helsevern og rus som er språklig og kulturelt tilpasset den samiske befolkningen: Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS). SANKS har et nasjonalt ansvar for den samiske befolkningen i Norge, og er en del av arbeidet med å sikre likeverdige helsetjenester for samer. SANKS har opprettet distriktskontorer med helsepersonell i Tysfjord, Bodø, Snåsa og Oslo. I tillegg er det inngått samarbeidsavtale med kommuner i Sverige og Finland for å tilby kliniske tjenester til samer i disse landene.⁴⁴

Boks 13.4 Grenseoverskridende helsesamarbeid

Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS) har inngått internasjonale samarbeidsavtaler med region Jämtland Härjedalen i Sverige. Finnmarkssykehuset har inngått samarbeidsavtale med Rovaniemi sykehus/Lapin sairaanhoitopiiri (LSHP) i Finland.¹ Gjennom disse avtalene er det etablert samarbeid for å utvikle behandling og forebyggende helsearbeid for den samiske befolkningen, drive kunnskapsutveksling og kompetanseheving. Avtalene har som formål å tilby spesialisthelsetjenester for å møte behov hos samiskspråklige personer.

Avtalen med region Jämtland Härjedalen søker å forbedre behandling for samer, særlig i sørsamisk område, som har spesielle behov eller ønsker i relasjon til språk og kultur. Avtalen regulerer blant annet hvordan pasienter henvises til behandling mellom Region Jämtland Härjedalen og SANKS. Avtalen med LSHP er etablert for å bedre tilbudet for samer som bor i Finland langs grensen mot Norge. Målet er å tilby behandling ut fra språklige eller kulturelle behov og ut fra nærhet til tjenesten.

¹ Avtalen med Finland er kommet på bakgrunn av rapporten *Grenseløst i Nord, arbeidsrapport om samarbeid mellom Norge og Finland* (2004).

⁴⁴ Meld. St. 11 (2015–2016) s. 121.

SANKS tar imot pasienter fra hele landet som har behov for behandling innen psykisk helse og/eller rusbehandling i en samisk kontekst, i tillegg til at SANKS yter tjenester til den øvrige befolkningen.

I SANKS strategiplan fremkommer det at det er et mål å ha god tilgjengelighet for alle grupper av samiske brukere på tvers av geografiske, språklige og kulturelle skillelinjer. Videre at SANKS skal bygge nettverk for kunnskapsutveksling innen psykisk helse og rus med minoritets- og urfolksperspektiv med kompetansemiljø både nasjonalt og internasjonalt og være pådriver for samiske helsetjenester innen psykisk helsevern og rus i andre land.⁴⁵

SANKS har kliniske enheter (poliklinikk/døgnavdelinger) både innen barne- og ungdomspsykiatri, voksenpsykiatri og rus.

SANKS driver utstrakt informasjons-, undervisnings- og forskningsformidlingsvirksomhet i tillegg til klinisk virksomhet. Senteret har en forsknings- og fagutviklingsenhet, og syv ansatte med doktorgrad. Ansatte ved senteret har erfaring i å holde kurs, undervise og veilede personell i primærhelsetjenesten, den øvrige spesialisthelsetjenesten, høyskoler og universiteter. SANKS har blant annet tilbudt kurs med kompetanseheving i kulturforståelse fra et samisk perspektiv.

13.6.2 Somatiske helsetjenester

Spesialistlegesenteret i Karasjok (SDG) ble etablert i 1987 og har tilbud om samiskspråklige spesialisthelsetjenester i somatikk. I dag fungerer SDG som en poliklinikk organisert under Klinikk Hammerfest. Avdeling for medisinsk service under Klinikk Hammerfest har et organisatorisk ansvar for driften av selve senteret med en stedlig enhetsleder. Senteret er i dag lokalisert sammen med primærhelsetjenesten til Kárášjoga gielda/Karasjok kommune. SDG retter seg primært mot den samisktalende befolkningen i Indre Finnmark, dvs. Kautokeino, Karasjok, Porsanger og Tana. Det tas imidlertid også inn andre enn samiske pasienter fra opptaksområdet og pasienter fra hele landet.⁴⁶

På det meste har det arbeidet fem faste lege-spesialister ved senteret, samt ambulerende spesialister i mindre deltidsstillinger. Enkelte av spesia-

Boks 13.5 Samisk helsepark

Helse Nord RHF og Finnmarkssykehuset har vedtatt å etablere *Samisk helsepark* i Karasjok. Helseparken skal bidra til likeverdige og tilgjengelige tjenester til den samiske befolkningen. Senteret skal samle kompetanse innen somatikk og psykiatri/rus, og yte samiskspråklige og kulturtilpassede tjenester til pasienter i hele landet. Samisk helsepark skal ha et særlig ansvar for helsetjeneste til den samiske befolkningen, men tar også imot alle pasienter som ønsker et tilbud gjennom ordningen med fritt sykehusvalg.

Organiseringen vil gi et sterkere fagmiljø, sikre oppbygging av samisk fagkompetanse og bidra til bedre kvalitet i tilbudet til samiske pasienter. Etter planen skal Samisk helsepark være i drift fra 2018.

Kilde: Gunn Heatta, SANKS og NRK Sápmi (www.nrk.no/sapmi), publisert 20.05.2016.

listene driver ambulerende virksomhet til sykehusene i Finnmark. I samarbeid med finske myndigheter gir de også behandlingstilbud til pasienter fra Finland. Spesialistlegesenteret skal utvikles videre ifølge strategisk utviklingsplan for Finnmarkssykehuset 2015–2030. Det er planlagt flere polikliniske stillinger innen somatikk, inkludert kombinerte fag- og forskerstillinger, samt nye behandlingstilbud som samiskspråklig ambulerende geriatrisk team, rehabiliteringsteam og et samisk lærings- og mestringssenter.⁴⁷

13.7 Kommunene

I dag er det kommunene som har ansvar for primærhelsetjenesten. Kommunale helse- og omsorgstjenester består av fastlegeordningen, legevakt, omsorgstjenesten, psykisk helsearbeid, rustiltak, fysioterapi, helsestasjons- og skolehelsetjeneste, tildeling av kommunale tjenester og rehabilitering.

Kommunene har ansvar for fastlegeordningen. Det innebærer å sikre tilstrekkelige legeressurser gjennom inngåelse av individuelle fastlegeavtaler i samarbeid med legene. Kommunene kan også

⁴⁵ SANKS, *Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus*, Strategiplan 2015–2021.

⁴⁶ Johan Ailo Kalstad, *Overordnet organisering av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen i Norge – vurderinger og alternativer*, s. 15, 2016 (1).

⁴⁷ Meld. St. 11 (2015–2016) *Nasjonal helse- og sykehusplan (2016–2019)* s. 121.

Boks 13.6 Samiske pasienter i kommunehelsetjenesten

«Idag finnes det ingen definisjon av «samiske pasienter». Og heller ingen standard for samhandlingen omkring samiske pasienter. Det finnes ingen metode for å identifisere en pasient med samisk språkbehov eller spesifikke samiske kulturbehov, eksempelvis syke og gamle pasienter med funksjonssvikt og hvor det er behov for samisk mat. Man kan således se at samiske pasienter opplever en «skrankeproblematikk» i møte med helsevesenet. Helsetjenesten oppleves urimelig og utilgjengelig når man ikke kan kommunisere på sitt eget språk. Resultatet er gjentatte erfaringer med at pasienten passerer gjennom behandlingsapparatet hvor ingen har fokus på faktorene språk og kultur.

Det er ønskelig å få inn et kvalitets-sikringsledd i behandlingsskjeden: Identifisere behovet og dokumentere det i journal. Enhver henvisning til andrelinjetjenesten skal inneholde informasjon om «familie/sosialt». Disse opplysningene kan fastlegen registrere og de følger henvisningen automatisk i dagens elektroniske henvisningssystem. Således blir journalen en del av kvalitetssikringen av at samiske pasienter får behov med hensyn til språk og kultur dekket. Det er nødvendig å kunne registrere samisk språkbehov og spesifikke kulturelle behov.»

Kilde: Amund Peder Teigmo, allmennlege Karasjok. Foredrag for utvalget 20. januar 2015.

ansette leger med fastlegeavtale på fast lønn. Fastlegen har ansvaret for alle allmennlegeoppgaver innen somatikk, psykisk helse og rus for innbyggerne på listen. Innbyggerne har rett til å stå på liste hos en fastlege, og rett til å bytte fastlege inn til to ganger per år. Allmennlegeoppgaver som ikke inngår i listeansvar, dvs. arbeid utført i sykehjem, helsestasjon og ved andre kommunale institusjoner, inkludert fengsel, må avtales individuelt med fastlegene. Fastlegene kan henvise videre til spesialisthelsetjenesten, i tillegg kan kommune-psykologene og barnevernet henvise til spesialisthelsetjenesten innen psykisk helsevern og rus.

Kommunene har ansvaret for barnevernstjenesten, og kan gjøre vedtak om kommunal overtakelse av omsorgsansvaret, med plassering av barn i fosterhjem eller institusjon.

I gjennomgangen av samelovens språkregler påpekes det at retten til å bli betjent på samisk i henhold til samelovens § 3-5 bare gjelder overfor *offentlige institusjoner*. Det kan reises spørsmål om hva som er en offentlig institusjon. I dag leveres mange tjenester som tidligere ble levert av det offentlige, i stedet av private aktører som utfører tjenestene på vegne av offentlige organer og institusjoner. For eksempel er mange fastleger i dag privatpraktiserende leger som har inngått avtale med kommunehelsetjenesten. Det er klart at en privat legepraksis som sådan ikke utgjør en offentlig institusjon. Det kan imidlertid hevdes at kommunen uansett organisering av tjenestene, bør ha et ansvar for å sørge for at det er mulig for pasientene i kommunen å bli betjent på samisk. I gjennomgangen stilles det derfor spørsmål om det i lys av bestemmelsene i språkpakten kan være grunn til å vurdere nærmere samelovens regler om rett til bruk av samisk i § 3-3 og § 3-5, herunder om det bør presiseres hvordan bestemmelsene skal anvendes overfor private aktører som leverer offentlige tjenester på vegne av offentlige organer og institusjoner.⁴⁸

13.7.1 Kommunale helse- og omsorgstjenester

Kommunene skal sørge for at personer som oppholder seg i kommunen tilbyr nødvendige helse- og omsorgstjenester. Dette innebærer at de må være bevisst sitt ansvar for å legge til rette for at samiske innbyggere skal få nødvendige og forsvarlige helse- og omsorgstjenester.⁴⁹

I kommunenes tilbud er det særlig to grupper som behøver særskilt oppmerksomhet når det gjelder tilrettelegging for samiske språk og kultur. Det er barn og eldre.

13.7.1.1 Barns språkutvikling og -bevaring

På kommunenes helsestasjoner vil kompetansen til å vurdere språkutvikling hos samiske barn og veiledning av foreldre være viktig. Oppfølging av språkutvikling hos barn handler først og fremst om tidligst mulig å avdekke om barnet har utfordringer med taleutvikling, slik at tiltak kan settes

⁴⁸ Kommunal- og moderniseringsdepartementet. *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

⁴⁹ Meld. St. 26 (2014–2015) del 4.

inn så tidlig som mulig. Like viktig er det å ha fokus på kunnskap om språkutvikling når barn har flere morsmål, og utfordringer og positive virkninger av flerspråklighet allerede fra barnets første leveår.

Sametinget har ved flere anledninger gitt uttrykk for at de er bekymret for om den kommunale barneverntjenesten i tilstrekkelig grad ivaretar barnas språklige og kulturelle bakgrunn.⁵⁰ Bekymringen gjelder også om samiskspråklige barn ved omsorgsovertakelse blir plassert i samiskspråklige fosterhjem.⁵¹ En kommunal barnevernleder har overfor media gitt uttrykk for at BUF-etat i for liten grad prioriterer rekruttering av samiskspråklige fosterhjem.⁵²

13.7.1.2 Eldres språkbevaring

Den samiske befolkningen har språklige rettigheter i møtet med helse- og omsorgstjenesten. Personer som utvikler demens, mister ofte sitt andrespråk – noe som kan være problematisk i møtet med helse- og omsorgstjenestene hvis andrespråket er norsk og førstespråket samisk.⁵³

Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester har en nasjonal satsing for pleie- og omsorgstjenester. Satsingen er forankret i St.meld. nr. 25 (2005–2006) *Mestring, muligheter og mening. Framtidas omsorgsutfordringer* og er et tiltak i delplanen *Kompetanseløftet 2015*. Helsedirektoratet ønsker å styrke det lokale arbeidet med kunnskap og kvalitet som pågår innenfor pleie- og omsorgstjenestene.⁵⁴

Utviklingssenter for sykehjemstjenester til den samiske befolkningen/Sámi álbmoga buhcciidruokto ovddidanguovddaš (USH Karasjok) har fokus på den samiske befolkningen i hele landet, selv om senteret ikke har en nasjonal status. USH Karasjok har vært utviklingssenter siden 1999, og ble et permanent tiltak med statlig støtte i 2004. Det var ønskelig med spesiell tilrettelegging av tjenester og fokus på helsemessige aspekter i den samiske befolkningen. Det betyr at mange av tiltakene er ment å være landsdekkende.

USH Karasjok jobber med tilrettelegging av sykehjemstjenester og hjemmetjenesten til den

Figur 13.1 Sansehagen i Snåsa.

Foto: Britt Martha Johannessen, Snåasen tjielte/Snåsa kommune.

samiske befolkningen. I følge undervisningssykehjemets handlingsplan skal USH være en pådriver for å styrke kunnskap og kvalitet i sykehjem og hjemmetjenester, og for å sikre kvalitet og kompetanse i tjenestene til samiske brukere. USH Karasjok gjennomfører dette blant annet ved å videreutvikle utredningsverktøy for demens, utvikle metode om implementering av samisk kultur- og språkforståelse i tjenesten, bistå og motivere personalet i gjennomføringen av aktiviteter med særskilt fokus på primærnæringer som reindrift og fiske og gjennomføre matprosjektet «Kost og ernæring til pasienter med samiskspråklig og kulturell identitet».

13.7.1.3 Særlig om helseutfordringer i lulesamisk område

Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune er kjerneområde for den lulesamiske befolkningen. Folkehelseprofilen er utfordrende sammenlignet både med nabokommuner, Nordland fylke og nasjonale resultater. I enhver samfunnsutvikling er utdanning, kompetanse, infrastruktur og kommunikasjon vesentlig.

For å imøtekomme behovet for å gi likeverdige helsetjenester for den samiske befolkningen i lulesamisk område ble det 2001 startet planlegging av

⁵⁰ Sametinget SP 33/16 *Ivaretagelse av samiske barns rettigheter og behov med kvalitet- og strukturendringer i barnevernet*.

⁵¹ NRK Sápmi (www.nrk/sapmi). Publisert 26.04.2016.

⁵² NRK Sápmi (www.nrk/sapmi). Publisert 21.04.2016.

⁵³ Meld. St. 12 (2015–2016) s. 43.

⁵⁴ Helsedirektoratet, *Utvikling gjennom kunnskap. Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester, Overordnet strategi 2011–2015*. (2010).

Boks 13.7 Blir gamle i kjente omgivelser

De eldre i Tana møtes ved elvebredden noen kilometer fra omsorgssenteret. Når det er mulig og været tillater det, blir de eldre kjørt fra omsorgsboligene og fra egne hjem til elva for å tenne bål og ro ut på fiske med elvebåt. For mange eldre har fisket på elva vært en naturlig del av livet. Rundt bålet deles historier og tilbakeblikk. En aktiv hverdag er den beste medisinen mot uro, angst og depresjoner.

Mange av de ansatte i kommunens hjemmetjeneste er tospråklige og spøker med at de snakker samisk på innpust og norsk på utpust. De ansatte er enige om at språket må være på plass for at brukere og beboere skal få gode tjenester. På omsorgssenteret i Tana betyr det at de ansatte bør beherske både norsk og samisk og dette er ansett som en viktig kvalifikasjon ved ansettelser. Om personalet ikke har kompetanse

på samisk språk og kultur, kan det lede til manglende forståelse, udekkede behov og isolasjon for de eldre som det gjelder.

Omtrent halvparten av beboerne i Tana har samisk som morsmål, og mange eldre får etter hvert problemer med å snakke norsk. Det er en generasjon som har vokst opp med fornorskingsprosessen. De ansatte legger merke til en lettelse hos de eldre når de kan slå over til samisk, at de kjenner en tilhørighet. Derfor blir også ansatte som ikke behersker samisk oppmuntret til å lære seg samisk til et slikt nivå at de kan si noen enkle ord og uttrykk. De ansatte bør for eksempel forstå når beboeren sier «jeg er tørst» på samisk.

Kilde: Karin A. Svendsen: Utdrag fra «Blir gamle i kjente omgivelser» (2015).

et Samisk helse- og sosialsenter på Drag.⁵⁵ Sameetinget, Helsedirektoratet og UiT – Norges arktiske universitet samarbeidet om prosjektet. I mars 2012 vedtok Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune å få utarbeidet et forprosjekt for et tverrkulturelt distriktsmedisinsk senter på Drag med særskilt vektlegging på det lulesamiske helseperspektivet. Senteret var planlagt som samlokalisert med mange helserelaterte funksjoner som skulle dekke pasienter både lokal og regionalt. Prosjektet er

ikke etablert, men arbeidet med prosjektet synliggjør et behov for en kulturspesifikk moderne helsetjeneste med helsepersonell med lulesamisk språk- og kulturkompetanse.⁵⁶

13.8 Rekruttering og heving av kompetanse i helse- og omsorgstjenestene

Mulighet for bruk av samiske språk i helse- og omsorgssektoren er av stor betydning for at den samiske pasienten skal få en likeverdig helsetjeneste med god behandling og riktig diagnose. Kartlegginger viser at mangel på personell med samisk kompetanse er en utfordring for de fleste kommunene. Kommunene har også organisert sitt ansvar for samiske helsetilbud på ulike måter.⁵⁷

I Helse Nord RHF er det Finnmarkssykehuset HF som har mest erfaring med å rekruttere samisktalende helsepersonell. Finnmarkssykehuset HF har integrert rekruttering av samisktalende helsepersonell i sin rekrutteringsstrategi. Helse Nord er i gang med en *handlingsplan for rekruttering og stabilisering*. Denne skal etter planen styrebehandles i 2016. Der vil ansvaret for rekruttering av samisktalende helsepersonell belyses.

Boks 13.8 Prosjekt FACT i Nord-Salten

Hamarøy kommune/Hábmera suohkan, Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune, Nordlandssykehuset HF/Nordlándá skippijviesso ved Salten DPS og SANKS har etablert et samarbeidsprosjekt med finansiering fra Fylkesmannen i Nordland med tilbud til personer med langvarige og sammensatte hjelpebehov innen psykisk helse og rusproblematikk. Prosjektet er organisert som en del av kommunens psykiske helsetjeneste, som også skal ivareta hensynet til den samiske befolkningen.

Kilde: Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern, informasjon oversendt 9. juni 2016.

⁵⁵ Elin Johnsen og Line Linstad, *Nye helse- og sosialtjenester for den samiske befolkning*. (2003).

⁵⁶ Nrk sápmi (www.nrk.no/sapmi). Publisert 03.03.2014.

⁵⁷ Norut, *Kartlegging om samisk perspektiv i kommunesektoren* s. 7 (2012).

SANKS mottar hospitanter og studenter, og er også del av satsningen ved Campus Finnmark, med å tilby medisinstudenter ved UiT – Norges arktiske universitet mulighet til å ta deler av sin utdanning i Finnmark.

I 2005 startet Snååse/Snåsa kommune et treårig prosjekt om sørsamisk rådgivningstjeneste for helse- og omsorgsspørsmål. Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune la ned et stort arbeid innen helse- og omsorgssektoren 1999–2014. Det ble utarbeidet en plan for økt kompetanse i samiske språk og samisk kultur, og det ble blant annet gjennomført et obligatorisk kursprogram med samiske språk og samisk kulturkunnskap. Mange sykepleiere og assistenter lærte seg samisk. Flere kommuner, som Kárášjohka/Karasjok og Guovdageaidnu/Kautokeino, har hatt rekrutteringspakker, hvor det har vært fokus på rekruttering av samiskspråklige leger, legestudenter, sykepleiere og sykepleierstudenter. Høyere lønn og stipendordning med bindingstid har blant annet vært brukt som virkemiddel.⁵⁸

13.8.1 Særskilt om E-helse

E-helse er en samlebetegnelse som omfatter bruk av IKT til forbedring av kvalitet, sikkerhet og

Boks 13.9 E-læringsprogram: «Kulturforståelse i arbeid med samiske pasienter og brukere, for helse- og omsorgspersonell»

SANKS har initiert et prosjekt for å utvikle e-læringsprogram for helse- og omsorgspersonell. E-læringsprogrammet vil fungere som et kompetansehevende tiltak om samiske samfunnsforhold, historie, tverrkulturell kommunikasjon og forståelse.

Ifølge SANKS vil e-læringsprogrammet være en fleksibel metode for å øke kompetansen blant helsepersonell. Ved å gjennomføre e-læringsprogrammet vil helse- og omsorgssektoren bli bedre rustet når en skal yte likeverdige helse- og omsorgstjenester til den samiske befolkningen. Målet er å kunne trygge den samiske pasient og bruker, slik at de blir møtt med respekt og likeverdig behandling i møte med det offentlige.

Kilde: Renate Simonsen, SANKS.

effektivitet i helse- og omsorgstjenesten. I dette ligger utvikling og bruk av IKT til å håndtere helserelaterte data mellom pasienter og helse- og omsorgstjenesten, utveksling av data mellom virksomheter og en-til-en-kommunikasjon mellom pasienter og/eller helsepersonell.

Direktoratet for e-helse skal realisere og forvalte digitale løsninger som forbedrer og forenkler arbeidet i helse- og omsorgssektoren, og skal styrke den nasjonale styringen og koordineringen i samarbeid med helseforetakene, kommunene, fagmiljøer og interesseorganisasjoner. Direktoratet for e-helse skal, i tråd med nasjonale strategier,

Boks 13.10 Sámi Doaktáriid Searvi/Samisk legeförening

Sámi Doaktáriid Searvi/Samisk legeförening ble stiftet 6. oktober 1984 og medlemmer er samiske leger og leger som arbeider med samiske pasienter. Foreningen arbeider for å bedre helsetilbudet til den samiske befolkningen og med å fremme helseopplysning på samisk. I følge foreningens nettside skal foreningen i tråd med samhandlingsreformen satse på forebyggende helsearbeid, folkehelsearbeid og samhandling mellom tjenesteni-vær.

Samisk legeförening har i underkant av hundre medlemmer som er leger og legestudenter fra ulike områder i Sápmi. Foreningen er en pådriver i arbeidet med å bygge opp samiske spesialisthelsetjenester, både innen psykiatri og somatikk. Det nasjonale perspektivet i disse tjenestene har hele tiden stått sentralt i foreningens arbeid.

Legeföreningen har en sentral rolle i rekruttering av og nettverksbygging mellom samiske leger. Samisk legeförening har siden 2013 fått tildelt årlig midler til blant annet informasjonsvirksomhet, helseopplysning og rekruttering av samiskspråklig helsepersonell fra Sametinget. Legeföreningen har siden 2013 arrangert årlige seminarer, for leger, medisinstudenter, helsepersonell og fagfolk med ulik fagbakgrunn, herunder også for helseforskere, helseadministratorer og helsepolitikere, hvor det har vært ulike temaer som for eksempel helsetjenester i et urfolksperspektiv, helsetjenester til den samiske befolkningen, og samisk helseforskning.

Kilde: Samisk legeförening (www.samisklegeförening.no).

⁵⁸ *Ibid.*

bidra i utviklingen av digitale tjenester som understøtter helhetlige pasientforløp og samhandling på tvers av virksomheter og tjenestenivåer.⁵⁹

13.8.2 Samiske helseorganisasjoner

De samiske helse- og sosialfaglige organisasjonene ble dannet midt i 1980-årene. Dette var Samisk sykepleierforening, Samisk legeforening og Samisk sosialarbeiderforening. Organisasjonsdannelsene må ses som et uttrykk for at helse- og omsorgsarbeidere med samisk bakgrunn følte behov for arenaer hvor en kunne diskutere og fremme krav om en bedre tilrettelegging av helse- og omsorgstjenester for den samiske befolkning. Organisasjonene uttrykte målsettinger om å utvikle helse- og omsorgstjenester i samiske områder som bygger på og tar hensyn til samisk språk, kultur og samfunnsliv.⁶⁰ I dag er det kun Samisk legeforening som er i drift.

13.9 Utvalgets vurderinger

God pasientsikkerhet og tilgjengelige tjenester

Det overordnede helsepolitiske målet er likeverdig helsetilbud uavhengig av bosted, alder, kjønn og sosial status. Dette gjenspeiler seg i lovgivningen. For at samer skal få et forsvarlig og likeverdig helsetilbud, må det sikres at pasienter og brukere kan forstå og bli forstått i møte med helse- og omsorgssektoren. Et godt tilbud tar utgangspunkt i den enkeltes pasients eller brukers behov. Utvalget påpeker at dette innebærer en erkjennelse av at samiske pasienter og brukere har en annen språklig og kulturell bakgrunn enn majoritetsbefolkningen, og at det er behov for tilrettelagte tjenester.

Utfordringene i helse- og omsorgssektoren er særlig knyttet til at fagfolk i mange tilfeller har mangel på kunnskap om samiske språk og samisk kultur, og mangler kunnskap om hvordan samisk folkemedisin blir benyttet ved siden av ordinære helsetjenester. Utvalget mener videre det er lav bevissthet hos de ansvarlige i kommuner og helseforetak om hva som i praksis kan bli gjort for å gjennomføre de forpliktelsene overfor samer som finnes i helsereguleringen generelt og sameloven spesielt.

Utvalget mener videre at samarbeid mellom helsepersonell med språk- og kulturkompetanse, godt teknisk utstyr som inkluderer datasystemer

som støtter samisk tegnsatt og gode rutiner for å registrere samisk som kontaktspråk er sentrale elementer i retning av et mer likeverdig helsetilbud for samer.

For å kunne gjennomføre retten til bruk av samiske språk i kontakt med helse- og omsorgstjenesten, og for å gi et kvalitativt godt og likeverdig helsetilbud til samiskspråklige, er det etter utvalgets oppfatning helt nødvendig å utdanne mer personell med samisk språk og kulturkompetanse og ha støttetjenester som fjernkonsultasjon, tolking eller oversetting tilgjengelig ved tjenesteyting.

Utvalget mener at nødmeldetjenesten skal ha samiskspråklig kompetanse, kjennskap til samiske personnavn og kunnskap om samiske stedsnavn.⁶¹

Organisering

Utvalget mener det er sentralt med urfolksrepresentasjon i helse- og omsorgssektoren, og særlig i styrer i helseforetak. Utvalget mener Sametinget bør ha en formell rolle i oppnevningen av representanter til styrer og utvalg.

Utvalget ser særlig behov for å sikre språk- og kulturtilpassede helsetjenester i lulesamisk språkområde. Utfordringene med hensyn til den samiske pasienten krever samordnede løsninger på tvers av helsetjenestenivåer og strukturer. Ved å institusjonalisere lulesamisk helsetjenester, sikrer man et robust fagmiljø med kompetanse i lulesamisk språk og kultur.

Utvalget anbefaler at det etableres fastlegekontorer i både sør-, lule- og nordsamisk språkområde, hvor det er leger som tilbyr samiskspråklig og kulturtilpasset legetjeneste til de samiske pasientene. For samer i sør- og lulesamisk språkområde, er det svært viktig å styrke helsetilbudet. Det vil videre være særlig viktig at den samiske fagkompetansen i spesialisthelsetjenesten bygges opp for kommunene og pasientene i disse språkområdene.

Utvalget støtter SANKS organisering og strategi. Utvalget foreslår utvidelse av de nasjonale teamene ved SANKS, slik at det blir større fagteam ved hvert kontor i både lule- og sørsamisk område. Dette for å øke kapasiteten av spesialisthelsetilbudet innen psykisk helsevern og rus til den samiske befolkningen i disse områdene. Utvalget mener videre det bør vurderes oppret-

⁵⁹ Direktoratet for e-helse (www.ehelse.no).

⁶⁰ NOU 1995: 6, punkt 1.1.1.

⁶¹ Se for øvrig utvalgets vurderinger i kapittel 20 om samiske stedsnavn som adressefunksjon og kapittel 14 om nødmeldetjenesten.

telse av eget kontor på Røros, i Trondheim og Tromsø i samarbeid med helseforetakene i disse områdene.

Utvalget støtter opprettelsen av Samisk helsepark. Etableringen av Samisk helsepark ansees av utvalget som nyskapende, og vil være en god løsning i tråd med folkeretten hvor samiske språk og den samiske kulturkompetansen er godt ivaretatt.

Samisk helsepark må kunne tilknytte seg samiske spesialister som jobber andre steder i et fellessamisk legespesialistnettverk. Et slikt nettverk vil kunne tjene som et samisk ressurs- og kompetansenettverk både for pasienter og leger. I tillegg bør Samisk helsepark ha en forsknings- og fagutviklingsenhet. På denne måten vil Samisk helsepark kunne bidra til kompetanseoverføring fra spesialisthelsetjenesten til primærhelsetjenesten, samt gi tilbud om språk- og kulturtilpassede tjenester til den samiske befolkningen i hele landet.

I Samisk helsepark bør det opprettes ambulende rehabiliteringsteam, geriatricteam, og lærings- og mestringssenter bestående av helsepersonell med samisk språk- og kulturkompetanse. Teamene bør drive oppsøkende virksomhet til kommuner med samisk befolkning, etter modell fra SANKS, som både har opprettet distriktskontorer og tilbyr kliniske tjenester til samer i Sverige og Finland. Det nordiske perspektivet som allerede eksisterer med samarbeid om samiske pasienter fra Finland og Sverige, og et grenseoverskridende samisk samarbeid, tilsier etter utvalgets mening at virksomheten bør videreutvikles som et senter i urfolksperspektiv. Utvalget anbefaler å videreutvikle Samisk helsepark som urfolkssenter, med tilbud innen spesialisthelsetjeneste somatikk, psykisk helsevern og rus, til samer bosatt både i Norge, Finland, Sverige og Russland.

Samisktalende helsepersonell

Små, spredte fagmiljø og liten rekruttering av samisktalende helsepersonell er en stor utfordring. Likeverdige helsetjenester for samiske pasienter forutsetter rekruttering av helse- og omsorgspersonell til områder med samisk befolkning. Utvalget vil fremheve det store behovet for helsepersonell med kunnskaper i samiske språk og samisk kultur på alle nivåer og alle felt av helse- og omsorgssektoren. Utvalget vil særlig peke på at tilretteleggingen for sør- og lulesamiske pasienter og brukere i stor grad ser ut til å være fraværende. Det er en særlig utfordring at pasientene og brukerne ikke har tilgang på leger med kunnskaper i samisk, verken i kommunehel-

setjenesten eller i spesialisthelsetjenesten. Når språkkompetansen uteblir hos spesialistene, er det desto viktigere at denne kompetansen finnes hos andre yrkesgrupper som har mye kontakt med pasientene eller brukerne. Blant annet vil sykepleiere, spesialsykepleiere, hjelpepleiere, vernepleiere, helsesøstre, logopeder, sosionomer, radiografer, fysioterapeuter og ergoterapeuter kunne være sentrale.

For å sikre tilstrekkelig personell i fremtiden, er det utvalgets klare anbefaling at det arbeides målrettet på nasjonalt nivå med å utdanne, rekruttere, stabilisere og beholde samiskspråklig helsepersonell. Samiske fagpersoner sitter på den beste kunnskapen om samiske pasientenes behov og utfordringer. Det må derfor også legges til rette for at samisk helsepersonell har mulighet til å være til nytte for den samiske pasienten.

Utvalget vil påpeke at manglende kunnskap om samiske språk og samisk kultur i helsetjenesten kan påvirke samiske pasienters tilgjengelighet til tjenesten og retten til å velge behandlingssted. Utvalget mener det derfor er et behov for å styrke kunnskap om samisk kultur i helseutdanningen. Det bør fokuseres på kompetanseheving hos helsepersonell når det kommer til kunnskap i samiske språk og samisk kultur, samt bevissthet rundt hvordan situasjoner håndteres når denne kompetansen mangler. Kulturkompetanse kan i noen grad veie opp for manglende språkkompetanse, særlig i områder der mange samer har mistet sitt samiske språk.

Når det gjelder helsepersonell på helsestasjoner, er det viktig at disse kan gi et samiskspråklig og kulturelt tilpasset helsestasjonstilbud for å kunne vurdere barnets utvikling i tråd med barnets språklige og kulturelle bakgrunn.

Tolketjeneste

Utvalget mener det kan gi alvorlige konsekvenser for de som ikke får tolk når de mottar helsetjenester. Begrepsbruk på et sykehus oppleves for eksempel ofte mer komplisert enn det dagligdagse språket.

Utvalget vil fremheve at løsninger for fjerntolkning gir muligheter for å sikre samiske språkbrukere gode helsetjenester på samisk, også utenfor det samiske språkområdet. Utvalget understreker behovet for å videreutvikle en tolketjeneste som er tilgjengelig for tjenesteytere over hele landet og på alle samiske språk, og som kan benyttes i kontakt med offentlige myndigheter i helse- og omsorgssektoren.

Utvalget anbefaler derfor at erfaringer fra tolkeprosjektet i Helse Nord følges opp og videreutvikles til å inkludere tolking på sørsamisk og lulesamisk. Utvalget anbefaler at tolketjenesten i helse- og omsorgssektoren etablerer et tett samarbeid med samiske språkressurssentre.⁶²

Utvalget mener erfaringene fra prosjektet kan danne grunnlag for at tolketjenesten på sikt utvides til å gjelde alle samfunnssektorer, rettstolking m.m. En tolketjeneste rettet mot offentlige organer bør vurderes samlet under de samiske språkressurssentrene. En slik løsning krever kompetanseheving hos de som skal drifte tjenesten, terminologiutvikling og tett samarbeid med de ulike sektorene i offentlig forvaltning.

E-helse

Utvalget mener det må satses mer på å utarbeide gode IKT-systemer for å oppnå bedre kvalitet og pasientsikkerhet. Enkle og sikre digitale tjenester kan forenkle kontakten med helse- og omsorgstjenesten og bidra til at innbyggerne opplever tjenesten som mer tilgjengelig og helhetlig. Utvalget foreslår at direktoratet for e-helse utarbeider et elektronisk læringsprogram med fokus på samisk kulturforståelse. Dette e-læringsprogrammet bør være beregnet for helse- og omsorgspersonell som gir tjenester til den samiske befolkning, og bør ha som målsetting å heve kompetansen om samisk kulturforståelse i helse- og omsorgssektoren. Utvalget vil fremheve at SANKS har initiert et prosjekt for å utvikle et e-læringsprogram for helse- og omsorgspersonell. E-læringsprogrammet vil fungere som et kompetansehevende tiltak om samiske samfunnsforhold, historie, tverrkulturell kommunikasjon og forståelse.

Fjernkonsultasjon

Utvalget mener et tilbud med fjernkonsultasjon med samiskspråklige leger, bør være et alternativt tilbud til samiskspråklige pasienter i alle områder av Norge hvor samiskspråklige fastleger ikke er tilgjengelig i pasientens kommune. Dette vil være av stor betydning i sørsamisk språkområde der samer bor spredt, og det i tillegg er få leger og annet helsepersonell som behersker sørsamisk eller som kjenner til sørsamisk kultur. Kommunikasjon med pasienten er av avgjørende betydning både når fastlegen har den ordinære kontakten

med sine pasienter, og når fastlegen skal henvisse videre til spesialisthelsetjenesten.

En fastlege som er usikker på om henvisning er nødvendig, vil ofte henvisse videre til spesialisthelsetjenesten for sikkerhets skyld. Ved å koble på en samiskspråklig lege via videokonferanse tidlig i vurderingen, samtidig som stedlig lege kan foreta fysiske undersøkelser, kan misforståelser ryddes tidlig av veien og pasienten kan være trygg på å bli forstått og få riktig behandling. Fjernkonsultasjon vurderes av utvalget som en kvalitativ bedre løsning enn tilrettelegging ved bruk av tolk, da fjernkonsultasjon også vil kvalitetssikre selve utredningen og behandlingen.

Veiledningsordning

Utvalget foreslår at det etableres en veiledningsordning for fastleger med samiske pasienter som spesifikt har fokus på samiske språk og samisk kulturforståelse. Utvalget anbefaler at veiledningsordningen blir tilknyttet SANKS og Samisk helsepark. Utvalget mener at fjernkonsultasjon i kombinasjon med en veiledningsordning over telematikk for fastleger, langt på vei vil møte utfordringene med få fagfolk med samiskspråklig og kulturell kompetanse og spredt samisk bosetning.

Registrering av pasienter og brukeres kontaktspråk

Utvalget mener opplysninger i pasienters kjernejournal skal kunne inneholde opplysninger om at pasienter eller brukeres kontaktspråk er samisk. Utvalget mener det også skal være anledning for helsepersonell å registrere kontaktspråk i pasientenes journaler, slik at opplysningene om nødvendig eller foretrukket språkbruk kan følge pasienten.

Pasienter og brukere bør kunne foreta frivillig registrering av samisk språkbruk i folkeregisteret.⁶³ Utvalget oppfordrer alle organene i helse- og omsorgssektoren til å vurdere behovet for tilgang til disse opplysningene i folkeregisteret. Organene kan benytte seg av opplysningene når de skal gi lovpålagte tjenester til samer. Offentlige organer i helse- og omsorgssektoren kan da, fortrinnsvis gjennom å innhente opplysningene fra folkeregisteret direkte inn i eget saksbehandlingssystem, på forhånd vite om en pasient eller brukers kontaktspråk er samisk, og hvilket samisk språk det er aktuelt å legge til rette for. Helse- og omsorgstjenesten kan da enklere tilrettelegge tjenestene for eksempel gjennom å tildele pasient

⁶² Se kapittel 7 for utdyping av utvalgets forslag til språkressurssentre.

⁶³ Se vedlegg 1 for generell omtale av forslaget.

eller bruker lege eller helsepersonell med samisk språkkompetanse, gi hjemmebasert omsorgstjeneste på samisk, og kunne vite når det er aktuelt å benytte tolk.

Endringer i dagens regelverk for helse- og omsorgssektoren

Tilrettelagte helse- og omsorgstjenester er lovfestet både i sameloven og i helselovgivningen. Utvalget understreker likevel at det er avgjørende at plikten blir etterlevd for at den samisktalende befolkningen skal få et trygt og likeverdig helse- og omsorgstilbud. Utvalget foreslår å differensiere forpliktelsene i det samiske språkområdet. Det betyr at forpliktelsene må gjennomføres gjennom ulike tiltak for å oppnå likeverdige helsetjenester.

Utvalget foreslår en individuell rett til samiske språk- og kulturtilpassede tjenester, når det er nødvendig av hensyn til pasientsikkerhet. Videre foreslår utvalget at enhver har rett til å bli betjent på samiske språk i språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner. I storbykommuner skal det legges til rette for språk- og kulturtilpassede tilbud, særlig for barn og eldre.

Utvalget mener det er behov for henvisningsbestemmelser til sameloven § 3-8 i spesiallovene innenfor helse- og omsorgsfeltet. I dag finnes slike bestemmelser i helse- og omsorgstjenesteloven og helseforetaksloven. Utvalget mener det bør innføres tilsvarende henvisningsbestemmelser i andre lover på helse- og omsorgsfeltet. Etter utvalgets oppfatning vil dette i sterkere grad kunne sikre at de enkelte helse- og omsorgsorganen og institusjonene er kjent med de rettigheter som ligger i sameloven.

Individuell rett til språk- og kulturtilpassede tjenester

Utvalget understreker at retten til å bruke samiske språk i møte med helsepersonell er av avgjørende betydning for pasientsikkerheten for samiskspråklige pasienter og brukere. Folk formulerer seg som regel bedre, mer presist og lettere på sitt eget språk i stressende situasjoner. Språkproblemer i helse- og omsorgssektoren kan føre til at personer for eksempel ikke får stilt rett diagnose, ikke får den rette faglige utredningen, ikke forstår hvilke behandlingsmuligheter de har eller ikke gis riktig behandling.

Utvalget foreslår at det av hensyn til pasientsikkerheten lovfestes en individuell rett til samiske språk- og kulturtilpassede tjenester i helse- og omsorgssektoren. Retten skal gjelde i

hele landet. Utvalget mener det er viktig at helse- og omsorgspersonell er bevisst på at det er deres plikt å forstå pasienten. Bestemmelsen vil være særlig aktuell for samisktalende som behersker norsk dårlig eller der det er avgjørende at tjenesten er tilpasset samisk kultur. Den individuelle retten til samiske språk- og kulturtilpassede tjenester, innebærer at alle offentlige organer og institusjoner i helse- og omsorgssektoren som mottar samiskspråklige pasienter eller brukere, har plikt til å tilrettelegge for det aktuelle samiske språket i kommunetjenestekrets, når det er nødvendig av hensyn til pasientsikkerheten.

Med «samiske språk- og kulturtilpassede tjenester» menes her tjenester der pasient eller bruker kan benytte sitt samiske språk eller der pasient eller brukers kultur må tas høyde for i tilrettelegging av tjenesten. Det er et vilkår at tilpasning av tjenesten er nødvendig av hensyn til pasientsikkerhet. Begrepet «nødvendig» skal baseres på en individuell helsefaglig vurdering av behov. Det er vanskelig å angi presist når vedkommende har rett til språk- og kulturtilpassede tjenester. Omfang og nivå må vurderes konkret. Slike språk- og kulturtilpassede tjenester kan være nødvendig når det gis informasjon om grunnleggende rettigheter, plikter og behandlingsmuligheter, eller når det er avgjørende at pasienten skal kunne uttrykke seg presist om egen helsesituasjon. Dersom personellet ikke har kompetanse i samisk eller samisk kultur, innebærer bestemmelsen en rett til å kreve tolk eller oversetter. Dette forutsetter at det til enhver tid er tolketjenester tilgjengelig.

Rett til å bli betjent på samisk

Samiske språk er offisielle og likestilte språk i Norge, og utvalget mener samiskspråklige pasienter og brukere skal ha rett til å bli betjent på samisk av offentlige helse- og omsorgsorganer og institusjoner i språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner.

Utvalget foreslår at det lovfestes i sameloven en utvidet rettighet til å velge å snakke samisk uavhengig av pasienters eller brukeres språkkompetanse i norsk.

Plikten til å legge til rette for muntlig samisk språkbruk, skal ligge til offentlige organer som mottar samiskspråklige pasienter eller brukere. Tolkning regnes som sekundært sammenliknet med at de ansatte selv behersker samisk. Likevel må bestemmelsen anses tilfredsstillende ivaretatt dersom den samisktalende får anledning til å benytte kvalifisert tolk eller ved bruk av fjernkon-

sultasjon med samiskspråklig personell. Språkkompetansen i institusjoner mv. skal tilsvare det/de samiske språkene som er dominerende i de aktuelle kommunene i området. Enkelte offentlige organer vil ha plikter for å tilrettelegge for flere samiske språk når de dekker flere kommuner der flere samiske språk tradisjonelt er utbredt. Kommuner og helseforetak som inngår avtaler med private tilbydere, har ansvar for å sørge for at språkreglene blir fulgt opp i tjenestene som tilbys.

Retten til samiskspråklige pasienter og brukere utløser en tilsvarende plikt for tjenesteyter.

Utvalget mener gjennomføringen av helsetjenestene i offentlige helse- og omsorgsorganer og institusjoner må skje i henhold til en plan og være i samsvar med kravene i loven. Det må være på plass gode rutiner som skal sørge for at språkbehov hos pasienter og brukere blir identifisert tidlig, og at språkkompetansen hos ansatte er kartlagt.

I språkbevaringskommuner skal offentlige helse- og omsorgsorganer ha nok personell med kompetanse, slik at det er mulig å tilby alle helse- og omsorgstjenester på samisk.

I språkvitaliseringskommuner har personer også rett til å bli betjent på samisk, men retten vil oftere måtte tilrettelegges via støttefunksjoner. Derfor innebærer plikten for offentlige helse- og omsorgsorganer at disse i større grad tilrettelegger for samiskspråklige ved hjelp av gode rutiner for bruk av oversettelsestjeneste, fjernkonsultasjon og stående tolketjeneste tilknyttet tjenestetilbudet.

Muligheten til å kunne kommunisere på samisk kan ha stor betydning for mange eldre samer. Det vil være spesielt viktig for samer som blir demente og etter hvert bare husker sitt opprinnelige språk, å bli betjent på samisk. Dette er en problemstilling som er kjent innenfor forvaltningsområdet for samiske språk, men som i stadig større grad gjør seg gjeldende også utenfor, og da særlig i de store byene.

Språk- og kulturtilpassede tilbud

Storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk skal legge til rette for samiske språk- og kulturtilpassede tilbud, særlig for barn og eldre. Måten dette løses på, vil være opp til hver enkelt kommune.

Utvalget mener det er behov for at helse- og omsorgsorganer i storbykommunene Tromsø, Bodø, Trondheim og Oslo tar mer ansvar for å legge til rette for samiskspråklige. Dette kan gjøres både gjennom å informere på samisk til pasi-

enter og brukere, skilte aktuelle helse- og omsorgsbygninger på samisk, og gjennom tilrettelegging for samiskspråklige i eldreomsorgen, og at det legges til rette for at eldre får samiskspråklig hjelp i eldreomsorgen. Når det gjelder barn, kan det i tillegg til språk- og kulturtilpasset tilbud ved en eller flere helsestasjoner, være behov for å legge til rette for tilpassede tilbud til langtidssyke barn som gjør at de kan ivareta og utvikle sin samiske kultur og sitt samiske språk.

De samiske språkressursentrene kan bistå helse- og omsorgsinstitusjoner med å oppfylle forpliktelsene både i og utenfor samiske språkområder.

Særskilt om private aktører

Bestemmelsen utvalget foreslår i sameloven for helse- og omsorgssektoren vil gjelde generelt i helse- og omsorgssektoren, uavhengig av hvem som yter tjenesten, og også omfatte private aktører.

Her finner utvalget det nødvendig å presisere at helse- og omsorgsorganer og institusjoner har, uansett organisering, et ansvar for at pasienter og brukere skal bli betjent på samisk. En kommune vil for eksempel ikke kunne fraskrive seg ansvar etter sameloven ved inngåelse av samarbeid med en annen kommune, ved inngåelse av avtale om oppgaveutførelse fra et annet forvaltningsnivå eller private helse- og omsorgsinstitusjoner, eller gjennom å inngå fastlegeavtaler med leger med privat praksis. I lys av reformene som er gjennomført i helse- og omsorgssektoren, mener utvalget det er viktig at det er presisert hvordan de lovbestemte språkforpliktelsene i helse- og omsorgstjenester skal anvendes overfor private aktører som leverer tjenester på vegne av offentlige organer, herunder kommuner og helseforetak.

Behov for informasjon på samiske språk

Utvalget ønsker å tydeliggjøre samiske pasienter og brukeres rett til å få skriftlig informasjon på samiske språk fra offentlige organer. Aktuell informasjon fra både sentrale myndigheter, kommuner og helseforetak skal foreligge på aktuelle samiske språk.

Når det utarbeides pasient- og brukerrettet informasjonsmaterieell som også har betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen, skal dette oversettes til samiske språk.⁶⁴ Etter utval-

⁶⁴ Se kapittel 11 for utfyllende beskrivelse av forslag om informasjonsbestemmelse.

gets syn må en i større grad sørge for at generell pasient- og brukerrettet informasjon som også gjelder samer, for eksempel brosjyremateriell, informasjon i nasjonale helseportaler eller på offentlige organers nettside, foreligger på samiske språk.

Utvalget mener for eksempel at vanlige kartleggings- og utredningsverktøy i bruk ved både spesialisthelsetjenesten og primærhelsetjenesten, inkludert helsestasjonene, skal bli oversatt til samiske språk. Videre er det viktig at pasientinformasjon innen spesialisthelsetjenesten, som for eksempel rettighetsbrev og særlig informasjon om retten til prioritert helsehjelp, sendes ut til alle pasienter på samisk/norsk i samsvar med språkområdene for å sikre at samiske pasientene får dette på sitt samiske språk.

En større andel informasjon og standardskriv bør foreligge oversatt til samiske språk. Dette kan være informasjonsskriv angående egen sykdom, informasjon gitt under utredninger og behandling som epikriser eller pasientbrev, samt mer generell informasjon om egen helse.

Det er behov for standardisert informasjon utgitt på samiske språk om regelverk og rettigheter for pasienter og brukere.

I helse- og omsorgssektoren er det behov for opplysningsarbeid og bedre og mer tilgjengelig informasjon om både rettigheter og plikter og om tilbud som allerede finnes for samiskspråklige. Utvalget bemerker at det kan synes som det er få pasienter og fastleger utenfor dagens forvaltningsområde for samisk språk som er klar over at Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS) har et nasjonalt ansvar for den samiske befolkningen i Norge og tar opp pasienter fra hele landet. Det virker også som det er liten kunnskap om at Utviklingssenter for sykehjemstjenester til den samiske befolkningen/ Sámi álbmoga buhcciidruokto ovddidanguovddaš (USH Karasjok) har enkelte nasjonale tiltak. Utvalget mener det må bli bedre informasjon om disse tilbudene til pasienter, fastleger og kommuner.

Skilting av offisielle samiske navn på offentlige institusjoner og informasjonsskilt i offentlige bygg på samiske språk ansees av utvalget som informasjon rettet til samiskspråklige.

Rett til svar på samiske språk

Det er mange situasjoner i en pasient eller brukers praktiske hverdag der det er behov for å operasjonalisere den generelle retten til svar på samisk. Rett til svar på samisk kan også innebære

at pasienter eller brukere skal få veiledning på det aktuelle samiske språket ved kontakt med Pasientreiser.

Leger må sørge for at pasienten skjønner hvordan medisiner skal brukes, og må etter utvalgets mening ha anledning til å gi veiledning til pasienten på det aktuelle samiske språket. Ved reseptforeskriving bør legen ha mulighet til å skrive på samisk.

Oversetting av regelverk

Utvalget mener at lover og forskrifter av betydning for den enkeltes pasientsikkerhet skal oversettes til samiske språk.

Utvalget understreker at helselovgivningen er av stor betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen og skal oversettes til samiske språk. Dette har også betydning for utvikling av terminologi slik at tolker i helse- og omsorgssektoren har fagtermer å forholde seg til. Det vises for øvrig til kapittel 11.

Særlig om barnevern

Barnevernet vil i sitt arbeid kunne treffe beslutninger med store konsekvenser for det enkelte barns språkbruk. Det er derfor av stor betydning for det enkelte barns rettssikkerhet at det kommunale barnevernet har tilgjengelig personell med samisk språk- og kulturkompetanse. Dette vil ha betydning i kommunikasjonen med foreldre og barn, blant annet ved samarbeid om hjelpetiltak. Utvalget anbefaler at dette følges opp både av den enkelte kommune og av tilsynsmyndighetene.

Utvalget mener at samiske barns språklige og kulturelle rettigheter i henhold til Barnekonvensjonen må sikres ved offentlig omsorgstiltak. Barnevernet må dessuten ha kompetanse til å ivareta barnas rett til språk og kultur, slik det fremgår av barnekonvensjonen artikkel 30.⁶⁵ Utvalget mener at det må vurderes å innta en presisering om dette i barnevernloven, og at det legges opp til en oppfølging av en slik presisering i form av opplæring og informasjon til barnevernmyndighetene. Tilsvarende vil gjelde ved overprøvingen av kommunale vedtak, slik at også fylkesnemndene for barnevern og sosiale saker, sakkyndige utredere og

⁶⁵ Barnekonvensjonen art. 30 lyder som følger: «I stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter eller personer som tilhører en urbefolkning, skal et barn som tilhører en slik minoritet eller urbefolkningen, ikke nektes retten til sammen med andre medlemmer av sin gruppe å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk.»

domstolene må ha den nødvendige språk- og kulturkompetanse.

Det er videre et stort behov for å styrke samisk språk- og kulturkompetanse innen den statlige barneverntjenesten, BUF-etat, om nødvendig ved tilføring av økte ressurser. Dette gjelder både i veiledningstjenesten, drift av barnevernsinstitusjoner og for å rekruttere flere samiskspråklige fosterhjem.

Utvalget anbefaler at BUF-etat prioriterer rekruttering av samiskspråklige fosterhjem. Utvalget mener at det må rettes særlig fokus på tilfeller der barnevernet ikke er i stand til å skaffe samiskspråklige fosterhjem. I slike tilfeller må det gjelde en særlig plikt til iverksettelse av hjelpetiltak for å opprettholde barnets språk og/eller kulturtilnytning, når dette er mulig.

13.10 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår en individuell rett til samiske språk- og kulturtilpassede tjenester, når det er nødvendig av hensyn til pasientsikkerhet.
- Utvalget foreslår at enhver har rett til å bli betjent på samiske språk i språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner. I storbykommuner skal det legges til rette for språk- og kulturtilpassede tilbud, særlig for barn og eldre.
- Utvalget foreslår at de nasjonale teamene ved SANKS utvides, slik at det blir større fagteam ved hvert kontor, i lule- og sørsamisk område. Utvalget mener det bør opprettes kontorer på Røros, i Trondheim og Tromsø i samarbeid med øvrige helseforetak.
- Utvalget foreslår at det blir lagt til rette for å tilby konsultasjon med samisktalende leger over telematikk (fjernkonsultasjon). Utvalget mener det bør vurderes om en tilsvarende ordning kan etableres for helsestasjoner når språkkartlegging av barn skal gjennomføres.
- Utvalget foreslår at det blir utviklet et elektronisk læringsprogram for helsetjenesten med fokus på samisk kulturforståelse, og at et samarbeid med SANKS vurderes.
- Utvalget foreslår at det innføres en veiledningsordning for fastleger med samiske pasienter.
- Utvalget foreslår at tolkeprosjektet ved Finnmarkssykehuset videreutvikles, slik at alle offentlige organer i helse- og omsorgssektoren i Norge kan benytte tjenesten på henholdsvis sør-, lule- og nordsamisk ved behov. Utvalget anbefaler å utrede om ordningen kan utvides til å gjelde flere samfunnssektorer.
- Utvalget anbefaler at Sametinget får en formell rolle i oppnevningen av representanter til styrer og utvalg i helse- og omsorgssektoren.
- Utvalget foreslår at Helse- og omsorgsdirektoratet i samarbeid med Sametinget sørger for å få utarbeidet en veileder til kommunene om tilrettelegging for samiske språk i kommunehelsetjenesten.

Kapittel 14

Samisk språkbruk i justissektoren

14.1 Innledning

Straff og bruk av tvang i ulike former er det sterkeste uttrykket for myndighetenes makt over borgerne. Tydeligst er dette når straffen er frihetsberøvelse. Hva som straffes og hvordan straff gjennomføres, gir et bilde av hva som er grunnleggende verdier i et samfunn.¹ Både domstolene, politiet og kriminalomsorgen behandler saker som ofte har store konsekvenser for den enkelte. Men også i sivile saker treffes det avgjørelser som kan gjennomføres ved tvang, for eksempel tvangs salg av fast eiendom, tvangsbøter og pålegg som kan gjeninnføres med politimakt (bruk av namsmann) mv.

Avgjørelsene som treffes i rettssystemet, bygger i stor grad på forklaringer fra parter og vitner. Da er det også av avgjørende betydning at forklaringene kan gis på det språk hvor alle nyanser og detaljer best mulig kommer frem. Samisk språkbruk i justissektoren blir selvsagt illusorisk dersom en dommer eller en tjenesteperson ikke forstår det som blir sagt. Forutsetningen om gjensidig språklig forståelse settes dermed på en alvorlig prøve der en eller flere av partene, eller ett eller flere av de sentrale vitnene, ikke behersker norsk eller samisk, slik at tolk må benyttes. I en slik situasjon vil kvaliteten på kommunikasjonen normalt fullt og helt avhenge av tolkens språklige og kulturelle kunnskaper, kjennskap til rettstermer, evne til kommunikasjon, samt ferdigheter i effektive tolketeknikker.² Selv små språklige nyanser i en forklaring kan få stor betydning for sakens utfall, ikke minst fordi samisk språkbruk ofte gis i en kontekst der mye er underforstått. Tolkning kan dermed aldri bli en fullgod løsning, da det ofte vil være flere feilkilder. Særbestemmelsen om bruk av samiske språk i justissektoren har som formål å fremme rettssikkerheten, ved at

misforståelser grunnet språkforskjeller søkes unngått.

14.2 Gjeldende rett

Utgangspunktet er at rettsspråket i norske domstoler er norsk, jf. domstoloven §§ 135 og 136. Ved lov 21. desember 1990 nr. 78 fikk domstoloven imidlertid en ny § 136 a med henvisning til sameloven § 3-4 som innebar at samisk ble innført som rettsspråk i forvaltningsområde for samisk språk. Bestemmelsene i § 3-4 kommer i tillegg til de generelle reglene om rett til svar på samisk i § 3-3, se kapittel 12. Når henvisningen fra domstoloven § 136 a er inntatt i domstoloven, og ikke en av prosesslovene, følger det av dette at sameloven § 3-4 både gjelder i sivile saker og i straffesaker.

14.2.1 Sameloven

Sameloven § 3-4 angir detaljerte regler om utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet. Med «rettsvesenet» siktes det her til politi, lensmennene, påtalemyndighetene, domstolene og kriminalomsorgen (fengselsvesenet og friomsorgen). Retten til å bruke samiske språk overfor domstolene gjelder på ethvert trinn under sakens behandling, både den skriftlige saksforberedelsen og den muntlige hovedforhandlingen. Rettighetene er absolutte og uavhengig av den enkeltes norskkunnskaper.³ Sameloven § 3-4 første ledd lyder som følger:

«For domstoler med embetskrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet, gjelder følgende regler om bruk av samisk:

1. Enhver har rett til å inngi prosesskriv med bilag, skriftlige bevis eller andre skriftlige hen-

¹ St.meld. nr. 37 (2007–2008) punkt 2.

² Ørnulf Øyen, *Behovet for å øke kvaliteten på og kontrollen med rettsolker*, Lov og Rett 02/2013.

³ Inntil kapittel 3 i sameloven og domstoloven § 136a ble tilføyd ved lov, hadde ikke personer som ikke behersket norsk, krav på å benytte et annet språk i domstolene, jf. blant annet Rt. 1986 s. 573.

vendelser på samisk. Skal domstolen formidle henvendelsen til en motpart, sørger den for oversettelse til norsk. Oversettelse kan unnlates dersom motparten samtykker.

2. Enhver har rett til å henvende seg muntlig til domstolen på samisk dersom rettergangslovgivningen gir adgang til muntlig istedenfor skriftlig henvendelse. Har domstolen plikt til å nedtegne henvendelsen, kan den som fremmer henvendelsen, kreve at nedtegnelsen skjer på samisk. Et slikt krav bryter ingen frist. Nr. 1 andre og tredje punktum gjelder tilsvarende.
3. Enhver har rett til å tale samisk i rettsmøter. Skal noen som ikke kan samisk delta i forhandlingene, brukes en tolk som retten har oppnevnt eller godkjent.
4. Når en part begjærer det, kan rettens leder bestemme at forhandlingsspråket skal være samisk. Nr. 3 andre punktum gjelder tilsvarende.
5. Er forhandlingsspråket samisk, kan rettens leder bestemme at også rettsboken skal føres på samisk. Domstolen sørger for oversettelse til norsk.
6. Domstolen sørger for at rettsbøker som er skrevet på norsk, oversettes til samisk når en part krever det. Et slikt krav bryter ingen frist [...]».

14.2.1.1 Domstoler med embetskrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet

For å ha rett til å snakke samisk i rettsmøte er det tilstrekkelig at det dreier seg om en domstol «med embetskrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet». Det er altså ikke nødvendig at selve rettsmøtet finner sted i forvaltningsområdet. En lagmannsrettssak som for eksempel holdes i Tromsø, vil være omfattet. I forarbeidene er det presisert at begrepet «domstoler» både omfatter alminnelige domstoler etter domstolloven § 1, og særdomstoler etter domstolloven § 2, som for eksempel jordskifteretter.⁴ Forliksrådene er tatt ut av listen over «alminnelige domstoler» i domstolloven § 1 og har i annet ledd fått endret betegnelse til meklingsinstitusjon med begrenset domsmyndighet som angitt i tvisteloven § 6-10. Forliksrådene omfattes imidlertid fortsatt av bestemmelsen i sameloven. Henvisningen til «domstoler» omfatter på den annen side ikke domstollignende organer, som for eksempel Trygderetten.⁵ I motsetning til i den generelle bestem-

melsen om rett til svar på samisk i sameloven § 3-3, er ikke sameloven § 3-4 avgrenset mot landsomfattende organer. Det antas derfor at også Høyesterett vil være omfattet av bestemmelsen. Per i dag omfattes følgende domstoler:

Forliksråd

- Kárášjohka/Karasjok forliksråd.
- Guovdageaidnu/Kautokeino forliksråd.
- Unjárga/Nesseby forliksråd.
- Porsanger/Porsáŋgu/Porsangin forliksråd.
- Deatnu/Tana forliksråd.
- Gáivuotna/Kåfjord forliksråd.
- Loabák/Lavangen forliksråd.
- Divtasvuotna/Tysfjord forliksråd.
- Snåasen/Snåsa forliksråd.
- Raarvihken/Røyrvik forliksråd.

Tingretter

- Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett (Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Porsanger/Porsáŋgu/Porsangin).
- Nord-Troms tingrett (Gáivuotna/Kåfjord).
- Ofoten tingrett (Loabák/Lavangen, Divtasvuotna/Tysfjord).
- Inntrøndelag tingrett (Snåasen/Snåsa).
- Namdal tingrett (Raarvihken/Røyrvik).

Lagmannsretter

- Hålogaland lagmannsrett (Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Porsanger/Porsáŋgu/Porsangin, Gáivuotna/Kåfjord, Loabák/Lavangen, Divtasvuotna/Tysfjord).
- Frostating lagmannsrett (Snåasen/Snåsa, Raarvihken/Røyrvik).

Jordskifteretter

- Finnmark jordskifterett (Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Porsanger/Porsáŋgu/Porsangin).
- Nord-Troms jordskifterett (Gáivuotna/Kåfjord).
- Ofoten og Sør-Troms jordskifterett (Loabák/Lavangen).
- Salten jordskifterett (Divtasvuodna/Tysfjord).

⁴ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) punkt 4.5.6 på side 23.

⁵ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* s. 76.

- Nord-Trøndelag jordskifterett (Snåasen/Snåsa, Raarvihken/Røyrvik).

Utmarkdomstolen for Finnmark

Høyesterett

14.2.1.2 Retten til å inngi prosesskriv med bilag, skriftlige bevis eller andre skriftlige henvendelser

Det følger av sameloven § 3-4 første ledd nr. 1 første punktum at «enhver» har rett til å inngi prosesskriv med bilag, skriftlige bevis eller andre skriftlige henvendelser på «samisk». ⁶ Bestemmelsen er et unntak fra domstolloven § 136 hvor det fastslås at alle prosesskriv må inngis på norsk. Begrepet «enhver» er ikke definert i lovteksten, men i samsvar med ordlyden legges det til grunn at siktede, vitner, sakkyndige og prosessfullmektiger har lik rett til å snakke samisk. Rettens medlemmer faller utenom regelen. ⁷ Uttrykket «andre skriftlige henvendelser» tar blant annet sikte på ulike former for begjæringer og annet i straffesaker, hvor det ikke er vanlig å snakke om «prosesskrifter». Det kan for eksempel være begjæring om bevisopptak, granskning, oppnevning av sakkyndige eller rettsmiddelklæringer. ⁸

Skal domstolen formidle henvendelsen til en motpart, slik som i sivile saker, skal den etter § 3-4 første ledd nr. 1 annet punktum sørge for oversettelse til norsk. At domstolen skal «sørge for» oversettelse, betyr at domstolene skal betale for oversettelsen. Dersom motparten samtykker, kan oversettelse unnlates. Slikt samtykke kan være aktuelt der motparten selv behersker samisk, og det heller ikke er aktuelt med oversettelse av hensyn til en eventuell forsvarer.

14.2.1.3 Retten til å henvende seg muntlig til domstolen

Sameloven § 3-4 første ledd nr. 2 slår fast at enhver har rett til å henvende seg muntlig på samisk til domstolene i forvaltningsområdet dersom rettergangslovgivningen gir adgang til muntlig henvendelse. For sivile saker følger det av tvisteloven § 12-1 annet ledd, hvor parter uten prosessfullmektige kan inngi stevning, tilsvær, anke, begjæring om oppfriskning og begjæring om per-

sonlig oppmøte i retten. For straffesaker vises det til straffeprosessloven § 312 om at siktedes anke kan fremsettes muntlig for den rett som har avsagt dommen. Etter straffeprosessloven § 380 kan anke over kjennelse eller beslutning også erklæres muntlig «for den rett hvis avgjørelse angripes». I enkelte tilfeller har retten plikt til å nedtegne henvendelsen på samisk, jf. § 3-4 første ledd nr. 2 annet punktum. Har domstolen plikt til å nedtegne henvendelsen, kan den som fremmer henvendelser, kreve at nedtegnelsen skjer på samisk. Om nødvendig må domstolene selv skaffe og dekke utgiftene ved bruk av tolk.

14.2.1.4 Retten til å snakke samisk i rettsmøte

Sameloven § 3-4 første ledd nr. 3 slår videre fast at enhver har rett til å snakke samisk i «rettsmøter». Hva som menes med rettsmøter, følger av domstolloven § 122. Foruten hovedforhandling omfatter begrepet blant annet møter som holdes for muntlig saksforberedelse, bevisopptak, granskning, avsigelse av dommer og kjennelser i straffesaker, skiftesamlinger og rettslig skjønn. Tvangsforretninger ved namsmann og lensmannskjønn foregår ikke i rettsmøte. ⁹ Skal noen som ikke kan samisk delta i forhandlingene, brukes en tolk som retten har oppnevnt eller godkjent, jf. annet punktum.

14.2.1.5 Samisk som forhandlingspråk

Når en part begjærer det kan rettens leder bestemme at forhandlingspråket skal være samisk, jf. § 3-4 første ledd nr. 4. Avgjørelsen beror på dommerens skjønn. Også i dette tilfelle kan det bli behov for tolk av hensyn til den som ikke kan samisk, jf. sameloven § 3-4 første ledd nr. 3 annet punktum. I og med at alle aktører kan velge språkbruk uavhengig av om «forhandlingspråket» er norsk eller samisk, vil forhandlingspråket i praksis være det språket forhandlingene blir ledet på. Bruk av samisk som forhandlingspråk forutsetter derfor at rettens leder er samisktalende. Dersom forhandlingspråket er samisk, kan rettens leder bestemme at rettsboken også skal føres på samisk, jf. § 3-4 første ledd nr. 5. I slike tilfeller skal domstolen oversette rettsboken til norsk. Dommer er ikke nevnt i lovteksten, men det vil være naturlig å skrive dommen på samisk dersom rettsboken føres på samisk. Dersom rettsboken er skrevet på norsk, skal domstolen imidlertid besørge og bekoste oversettelse til samisk

⁶ Med samisk menes her både sør-, lule- og nordsamisk.

⁷ Ot.prp. nr. 60 (1989–1990) punkt 4.5.6 på s. 24.

⁸ *Ibid.* punkt 4.5.6 på s. 23.

⁹ *Ibid.* s. 23.

dersom en part krever det, jf. § 3-4 første ledd nr. 6. Dersom kravet er framsatt under saken, er det naturlig at retten venter med domsavsigelsen til den samiske versjonen av dommen foreligger, med mindre dette vil ta uforholdsmessig lang tid.¹⁰ Dersom retten finner det nødvendig å avsi dommen uten å vente på oversettelsen, medfører ikke dette at noen frist brytes, jf. § 3-4 første ledd nr. 6.

14.2.2 Domstolenes stedlige kompetanse

14.2.2.1 Innledning

Domstolenes stedlige kompetanse eller vernetingsregler, regulerer hvilken rettskrets en sak for forlikrådet eller tingretten kan bringes inn for. Som førsteinstans anses ikke bare tingretten, men også lagmannsretten i tilfeller hvor saken bringes inn for lagmannsretten som første instans.¹¹ Dersom en avgjørelse blir angrepet med rettsmidler, bestemmes spørsmålet om hvilken overordnet domstol saken hører under ikke av vernetingsreglene, men av hvilken embetskrets de enkelte overordnede domstoler har. Det avgjørende er dermed hvilken overordnet domstols embetskrets den domstol som har avsagt den angrepne avgjørelse, har sitt sete i.¹²

14.2.2.2 Vernetingsreglene i sivile saker

Vernetingsreglene i sivile saker følger av tvisteloven §§ 4-3 til 4-8. Utgangspunktet er at søksmål alltid skal tas ut der hvor den saksøkte har alminnelig vernetingsregler, jf. § 4-4 første ledd. Alminnelig vernetingsregler etter § 4-4 tilsvarer det tvistemålsloven kalte hjemting. En part vil noe forenklet ha alminnelig vernetingsregler hvor vedkommende er hjemmehørende. For en fysisk person vil det være bopelen som avgjør, jf. annet ledd. For en juridisk person registrert i foretaksregisteret, vil det være adressen til det registrerte hovedkontoret, jf. tredje ledd. Det er vedkommende domssogn/rettskrets som avgjør vernetingsregler. Saksøker kan alternativt velge å anlegge sak ved ett av flere alternative vernetingsregler, se tvisteloven. § 4-5. Listen over valgfrie vernetingsregler i § 4-5 utvider adgangen til å anlegge søksmål ved saksøkerens alminnelige vernetingsregler.

14.2.2.3 Vernetingsreglene i straffesaker

Straffeprosessloven kapittel 3 (§§ 10-17) har regler om domstolenes stedlige virkekrets. Det ledende synspunkt er at hovedforhandlingen som regel skal holdes i den rettskrets hvor den straffbare handling antas foretatt, jf. straffeprosessloven § 10 første ledd. Er gjerningsstedet uvisst, behandles saken i en av de rettskretser der handlingen antas foretatt. Om enkeltstående rettshandlinger (f.eks. et rettslig avhør eller en rettslig granskingsforretning) følger det av § 12 at hovedforhandlingen som hovedregel skal gjennomføres i den rettskrets der vedkommende som skal avhøres bor eller oppholder seg, eller der den ting som rettshandlingen gjelder, antas å være.

14.2.3 Overføring av saken til en annen domstol

Når lovens vernetingsregler ikke fører til en hensiktsmessig løsning, og vedtakelsesveien ikke fører frem, gir domstoloven § 38 hjemmel for å overføre saken til en annen domstol. Ordlyden gir inntrykk av at slik overføring ikke skal være kurant – det skal være «særlige grunner» som gjør det «påkrevd» eller «hensiktsmessig». Følgelig er domstoloven § 38 bare en sikkerhetsventil, ikke noe alternativ til de ordinære vernetingsregler. Kravet om at «særlige grunner» skal gjøre overføring påkrevd eller hensiktsmessig, forstås ellers etter langvarig praksis slik at saken kan overføres dersom dette alt i alt anses som mest hensiktsmessig. Vanlige grunner til overføring er at partene har flyttet, at det er aktuelt med åstedsbefaring i et annet domssogn, eller at det økonomisk eller på annen måte av hensyn til vitner og andre, er mest hensiktsmessig at rettsstedet er i et annet domssogn.¹³

14.2.4 Særlig om lekdommere

De alminnelige domstoler har – ved siden av de juridisk utdannede fagdommerne – et stort innslag av lekdommere; medlemmer av forlikrådet, meddommere, lagrettemedlemmer og skjønnsmenn.¹⁴ Meddommere deltar i straffesaker i tingretten, i lagmannsretten i de saker hvor skyldspørsmålet skal avgjøres, og dessuten i de sakene hvor det skal utmåles straff for alvorlige forbrytelser. Det kan også være lekdommere i

¹⁰ *Ibid* s. 24.

¹¹ Jens Edvin A. Skoghøy, *Tvisteløsning*, 2. utgave (2014) s. 337.

¹² *Ibid*.

¹³ Jens Edvin A. Skoghøy, *Tvisteløsning*, 2. utgave (2014) s. 358.

¹⁴ NOU 1999: 19 *Domstolene i samfunnet* kapittel 11.1.

enkelte sivile saker. Meddommere trekkes fra utvalg valgt av kommunestyret hvert fjerde år, jf. domstoloven § 85 jf. §§ 64 til 66. Utvalgene skal ha en allsidig sammensetning, slik at de best mulig representerer alle deler av befolkningen, og kommunen skal oppfordre allmennheten til å foreslå kandidater til valget, jf. domstoloven § 67.¹⁵ Domstoloven § 70 første ledd har regler om lagrettemedlemmer og meddommeres personlige kvalifikasjoner, og lyder:

«Den som velges som leddommer må ha tilstrekkelige norskkunnskaper, og for øvrig være personlig egnet til oppgaven.»

Kommunen skal kontrollere at det ikke velges utvalgsmedlemmer i strid med blant annet språkkravet i domstoloven § 70, jf. § 73. Men også domstolene har et ansvar. Etter domstoloven § 91 første ledd bokstav b, skal en meddommer ikke gjøre tjeneste dersom vedkommende har utilstrekkelige norskkunnskaper. § 91 tredje ledd. Det er lagt til grunn i forarbeidene at kravet til «til-

**Boks 14.1 Krav om
samiskkunnskaper hos
lagrettemedlemmer og/eller
meddommere**

Spørsmålet om det bør kunne stilles krav om kunnskaper i samiske språk har tidligere vært utredet i forbindelse med revisjon av reglene om valg og uttaking av leddommere i domstoloven kapittel 4 og 5. En arbeidsgruppe nedsatt av Domstoladministrasjonen foreslo at manglende samiskkunnskaper skulle kunne gi grunnlag for forbigåelse for å bidra til å sikre at meddommerne har gode nok kunnskaper i samisk i de domstoler hvor det er aktuelt å benytte samisk som rettspråk. Justisdepartementet vurderte spørsmålet, men ifølge departementet ville det være en fare for at valget mellom norsk og samisk rettspråk i enkelte tilfeller kunne brukes som et virkemiddel for å oppnå eller unngå bestemte personer som leddommere.

Kilde: Ot.prp. nr. 22 (2006–2007) *Om lov om endringer i domstoloven* mv. s. 39.

strekkelige norskkunnskaper» innebærer at den som velges, må kunne forstå norsk tale og tekst og selv uttrykke seg på norsk.¹⁶ Med «personlig egnet til oppgaven» menes at vedkommende må kunne følge forhandlingene i retten, forstå de problemstillingene saken reiser, ta stilling til problemstillingene og gi uttrykk for sin mening.¹⁷

14.3 Politi- og påtalemyndighet

14.3.1 Gjeldende rett

For politi og påtalemyndighet med tjenestekrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet, gjelder følgende regler om bruk av samisk, jf. sameloven § 3-4 annet ledd:

1. Enhver har rett til å tale samisk i avhør på organets kontor.
2. Enhver har rett til å bruke samisk ved muntlig anmeldelse og rettsmiddelerklæring.

Sameloven § 3-4 annet ledd gjelder dermed for politi- og påtalemyndigheten i følgende politidistrikt:

- Finnmark politidistrikt.
- Troms politidistrikt.
- Nordland politidistrikt.
- Trøndelag politidistrikt.

Følgende lensmannskontorer i de fem politidistriktene ligger helt eller delvis innenfor forvaltningsområdet for samisk språk:

- Kárásjohka/Karasjok, Unjárga/Nesseby, Deatnu/Tana, Guovdageaidnu/Kautokeino, Porsanger/Porsánu/Porsangin, Lyngen, Salangen, Divtasvuodna/Tysfjord, Snåase/Snåsa og Grong.

Bestemmelsen vil også omfatte følgende statsadvokatembeter:

- Troms og Finnmark statsadvokatembeter.
- Nordland statsadvokatembeter.
- Trøndelag statsadvokatembeter.

Sameloven § 3-4 avgrenses ikke mot landsomfattende organer. Det må derfor antas at også Riksadvokaten og Politidirektoratet, i tillegg til Kripes, Økokrim, Politiets utlendingsenhet, Utrykningspolitiet, Politiets fellestjenester og Politihøgskolen, vil være omfattet av bestemmelsen.

¹⁵ I anke over fellende lagmannsrettsdom gjorde domfelte gjeldende at en av meddommerne ikke hadde tilstrekkelige norskkunnskaper, jf. domstoloven § 70, se Rt. 2012 s. 1877.

¹⁶ Ot.prp. nr. 22 (2006–2007) s. 89–90.

¹⁷ *Ibid.*

14.3.1.1 Retten til å snakke samisk i avhør

Etter sameloven § 3-4 annet ledd nr. 1 har enhver rett til å snakke samisk i avhør på organets kontor. Slik bestemmelsen er formulert, vil den også gjelde for innbyggere fra kommuner utenfor forvaltningsområdet som hører inn under den samme politi- og påtalemyndighet.

Retten til å snakke samisk innebærer også en rett til å få svar på samisk, og at spørsmålene ved avhør stilles på samisk. Hvis en tjenesteperson foretar avhøret på samisk, skal det også nedtegnes på samisk. Det kan knyttes rettssikkerhets-spørsmål til situasjoner der avhøret foretas på samisk av en samisktalende tjenesteperson, men nedtegnes på norsk, for senere å oversettes til samisk. Det er da i realiteten den som foretar avhøret, som også foretar oversettelsen til norsk. Regelen omfatter ikke bare avhør i straffesaker, men også forklaringer som gis i saker om militærnekting eller inndragning av førerkort.¹⁸

14.3.1.2 Organets kontor

Retten til å snakke samisk i avhør er begrenset til «organets kontor». For avhør på lensmannskontor vil § 3-4 første ledd overlappe § 3-3 første ledd. Likestilt med det faste kontoret regnes for eksempel en midlertidig etterforskingssentral som opprettes i lånte lokaler i forbindelse med en større straffesak. Det samme gjelder i de tilfeller namsmannen låner et lokale utenfor kontoret til avholdelse av tvangsauksjoner. Unntaket omfatter på den annen side avholdelse av skiftetakst, trafikkontroll, og ved muntlige henvendelser til tjenesteperson som utfører enkeltstående oppdrag på stedet, for eksempel når tjenesteperson foretar avhør og åstedsgransking utenfor lensmannskontoret.¹⁹

14.3.1.3 Muntlig anmeldelse og rettsmiddelerklæring

Det følger videre av sameloven § 3-4 annet ledd nr. 2 at enhver har rett til å bruke samisk «ved muntlig anmeldelse og rettsmiddelerklæring». Både påtalemyndigheten og siktede kan benytte rettsmidler etter straffeprosesslovens sjette del. Etter straffeprosessloven § 312 fjerde ledd må påtale-

Boks 14.2 Politiarbeid på stedet

Politidirektoratet har besluttet en nasjonal innføring av arbeidsformen *Politiarbeid på stedet*. Politiarbeid på stedet er et skritt i retning av en mer enhetlig og standardisert polititjeneste, og støtter politiets nødvendige utvikling for å fungere og fremstå som ett politi. Arbeidsformen skal øke effektiviteten og kvaliteten i straffesaksbehandlingen, forbedre service til publikum og øke kompetansen i politiet. Politiarbeid på stedet innebærer også at førstelinje utfører og ferdigstiller en større mengde oppgaver så tidlig som mulig, på stedet. Patruljene skal ta i bruk tilgjengelig teknologi og utnytte denne godt. Politipatruljenes arbeid understøttes gjennom effektiv samhandling og tilbakemelding. Arbeidsformen som skal innføres nasjonalt, består blant annet av følgende oppgaver og organisatoriske tiltak:

- Lydavgør på stedet
- Sporsikring på stedet
- Bruk av mobile enheter

myndighetens anke være avgitt til forkynnelse for siktede før ankefristen utløper etter straffeprosessloven §§ 310 og 311. Dersom siktede ikke forstår norsk, skal påtalemyndighetens rettsmiddelerklæring etter påtaleinstruksen § 2-8 første ledd oversettes til et språk som siktede forstår. Oversettelsen bør normalt skje skriftlig, med mindre det anses ubetenkelig at den oversettes muntlig når den blir forkynt eller meddelt siktede.

14.4 Kriminalomsorgen

14.4.1 Gjeldende rett

I tillegg til den generelle bestemmelsen om utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet, gjelder følgende regler om bruk av samisk i Kriminalomsorgens anstalter i de to nordligste fylkene, Troms og Finnmark, jf. sameloven § 3-4 tredje ledd:

1. § 3-5 gjelder tilsvarende for innsatte.
2. Innsatte har rett til å bruke samisk overfor hverandre og overfor sine pårørende.
3. Innsatte har rett til å bruke samisk ved muntlig rettsmiddelerklæring til fengselsmyndigheten.

¹⁸ Ot.prp. nr. 60 (1989–1990) punkt 4.5.6.

¹⁹ *Ibid.*

14.4.1.1 Retten til å benytte samisk – skriftlig og muntlig

Etter § 3-4 tredje ledd nr. 2 har en innsatt rett til å benytte samisk, skriftlig eller muntlig, overfor sine pårørende og overfor andre innsatte. Bestemmelsen regulerer imidlertid kun bruk av språk, og gir ingen selvstendig rett til å kommunisere ut over de restriksjonene som gjelder generelt. Bestemmelsene gir heller ingen rett til å avgi muntlig rettsmiddelerklæring overfor fengselsmyndigheten i større grad enn hva som ellers gjelder, jf. § 3-4 tredje ledd nr. 3. Etter lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) § 30 tredje ledd siste punktum om postsending i høyrisikoavdelinger, § 31 tredje ledd annet punktum om besøk og § 32 tredje ledd annet punktum om telefonsamtale, har fengselsmyndighetene hjemmel til å pålegge de innsatte å kommunisere på et språk som de tilsatte behersker. Dette er begrunnet i behovet for å kunne kontrollere den kommunikasjon som føres av de innsatte og behovet for å kunne ivareta sikkerheten i fengslene. Sivilombudsmannen besøkte i februar 2008 Tromsø fengsel. På bakgrunn av det som fremkom under besøket og øvrig informasjon, har ombudsmannen uttalt følgende om rett til bruk av samiske språk under et fengselsopphold:

«De innsattes rett til å bruke samisk under fengselsoppholdet er nærmere presisert i Kriminalomsorgens retningslinjer til straffegjennomføringsloven mv., hvor det blant annet er gitt bestemmelser om bruk av samisk i forbindelse med besøk til innsatte [...] og telefonsamtaler til og fra innsatte [...]. Begge steder understrekes de innsattes rett til å bruke samisk. Av retningslinjene fremgår det også at «det forutsettes at disse fengslene har minst en tjenestemann som behersker samisk». Dette vil imidlertid ikke i seg selv være tilstrekkelig til å oppfylle de innsattes rettigheter. Kriminalomsorgen region nord har opplyst at Tromsø fengsel har problemer med å oppfylle samelovens bestemmelser om innsattes rett til å bruke samisk. Regionen har også erkjent at situasjonen ikke er tilfredsstillende.

Det er problematisk at lovfestede rettigheter på dette området ikke etterlevs. Dette gjelder ikke minst fordi antallet samisktalende innsatte er lavt, og det dermed er desto større fare for isolasjon og en unødvendig tung soningssituasjon for dem dette gjelder. Jeg har merket meg at Tromsø fengsel på lokalt nivå har satt i

gang tiltak for å forsøke å bedre situasjonen ved blant annet å gi flere fengselsbetjenter opplæring i samisk språk og kultur. Dette er et positivt tiltak, men vil formodentlig først få full effekt på ganske lang sikt, i alle fall hva gjelder den språklige delen. Jeg forutsetter derfor at også regionen arbeider aktivt for å bedre situasjonen, slik at samelovens rettigheter får en realitet for de innsatte. Eventuelle mangler ved ressursituasjonen kan vanskelig aksepteres som grunnlag for ikke å oppfylle samisktalende innsattes lovbestemte rettigheter.

Jeg har for øvrig merket meg informasjonen fra regionen og kommunen om at fengselet har besøk av en samisktalende lege en gang per uke eller ved behov, og at situasjonen i fengselshelsetjenesten derved antas å være tilfredsstillende med hensyn til muligheten for å bruke samisk språk.

Jeg vil fortsette å ha oppmerksomheten rettet mot samiske innsattes rett til å bruke samisk språk under opphold i fengselet og i hvilken grad fengselet for øvrig tilrettelegger for samiske innsatte.»²⁰

14.4.1.2 Forholdet mellom sameloven og straffegjennomføringsloven

Spørsmålet om hvilke bestemmelser som skal gis forrang ved en eventuell motstrid mellom straffegjennomføringsloven og sameloven følger verken av straffegjennomføringsloven eller sameloven. Det er heller ikke berørt steder lovens forarbeider.²¹ Spørsmålet er imidlertid behandlet av Justisdepartementets lovavdeling i en tolkningsuttalelse av 26. november 2001. Lovavdelingen viser til at forholdet mellom bestemmelsene må fastlegges gjennom en avveining av de hensyn som har begrunnet reglene. Etter å ha redegjort for bakgrunnen for samelovens språkregler uttaler Lovavdelingen:

«Etter vårt syn kan ikke hensynet til kontroll og sikkerhet i de aktuelle anstaltene begrunne inngrep i denne lovfestede rettigheten. At samelovens bestemmelse må gis forrang, er for øvrig også i samsvar med lex specialisprinsippet (spesiell lov går foran generell lov) [...]

Det vil etter dette være opp til fengselsmyndighetene å sørge for at kontroll- og sikker-

²⁰ Sivilombudsmannens årsmelding (2009), *Oppfølging av besøk i Tromsø fengsel* (Sak 2007/2313).

²¹ Se Ot.prp. nr. 5 (2000–2001).

hetshensyn blir ivaretatt på andre måter, for eksempel ved at anstaltene ansetter flere personer som behersker samisk.»²²

Det må dermed legges til grunn at samelovens språkregler skal gis forrang ved eventuell motstrid med straffegjennomføringsloven.

14.4.1.3 Retten til å bruke samisk i kontakt med helsepersonell

Sameloven § 3-4 tredje ledd nr. 1 fastsetter videre at § 3-5 gjelder tilsvarende for kriminalomsorgens anstalter i Troms og Finnmark. Henvisningen til § 3-5 innebærer at innsatte har en utvidet rett til bruk av samisk i forbindelse med kontakt med helsepersonell mv. Bestemmelsen er nærmere omtalt forarbeidene, hvor det uttales:

«De hensyn som taler for en utvidet rett til bruk av samisk i helse – og [omsorgs]institusjoner, jf. utkastet § 3-5 med merknader, gjør seg imidlertid vel så sterkt gjeldende for fengslene. Departementet foreslår på denne bakgrunn at bestemmelsen i § 3-5 gjøres tilsvarende gjeldende for de fengslene hvor det først og fremst vil være aktuelt for samisktalende å sone, nemlig anstaltene i Finnmark og Troms, jf. utkastet § 3-4 tredje ledd nr. 1.»²³

Bestemmelsen har blitt forstått på ulike måter. Sivilombudsmannen uttaler i sin årsmelding følgende:

«[...] De forpliktelser dette innebærer påhviler i første rekke kommunen der vedkommende anstalt er lokalisert, men får også betydning i forbindelse med kontakt med spesialisthelsetjenesten.»²⁴

Det må antas at en rett for innsatte til å benytte samisk i kontakt med helseinstitusjoner også gjelder uten en henvisning, og at det ikke er formålet med bestemmelsen. I ordlyden vises det til at § 3-5 gjelder «tilsvarende» for innsatte. Fra gjennomgangen av samelovens språkregler uttaler Kommunal- og moderniseringsdepartementet følgende:

«En naturlig tolkning av denne formuleringen er at en innsatt i en anstalt i Troms og Finnmark har en tilsvarende rett til å kunne benytte samisk språk for å ivareta egne interesser overfor fengselets ansatte, som en pasient har til å bli betjent på samisk overfor lokale og regionale helse- og sosialinstitusjoner i forvaltningsområdet. Også begrunnelsen for bestemmelsen, som gjengis i forarbeidene, taler for denne tolkningen.»²⁵

Det må dermed legges til grunn at bestemmelsen innebærer at den som ønsker å bruke samiske språk for å ivareta egne interesser overfor kriminalomsorgen i forvaltningsområdet for samisk språk, har rett til å betjent på samisk.²⁶

14.4.1.4 Spørsmålet om hvilken anstalt straffedømte skal sone i

Den bestemmelsen som ligger til grunn for avgjørelsen av hvilken anstalt straffedømte skal settes inn i, er straffegjennomføringsloven § 11. Denne bestemmelsen lyder:

«Kriminalomsorgen skal sette domfelte direkte inn i fengsel med høyt sikkerhetsnivå hvis ikke annet er bestemt med hjemmel i denne loven. Domfelte bør så langt det er praktisk mulig og formålstjenlig settes inn i nærheten av hjemstedet.

Dersom spesielle sikkerhetsmessige grunner gjør det påkrevet, kan domfelte settes inn i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå etter § 10 annet ledd.

Domfelte med særlige behov, herunder personer som er idømt en strafferettslig særreaksjon eller forvaring, bør settes inn i avdeling tilrettelagt for dette etter § 10 annet ledd.

Kriminalomsorgen skal vurdere om domfelte kan settes direkte inn i fengsel med lavere sikkerhetsnivå dersom det er idømt fengselsstraff på inntil 2 år. Slik innsettelse skal ikke besluttes dersom formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner taler mot det, eller det er grunn til å anta at domfelte vil unndra seg gjennomføringen. I særlige tilfeller kan domfelte settes direkte inn i fengsel med lavere sikkerhetsnivå når det er idømt fengselsstraff på mer enn 2 år.

²² Tolkningsuttalelse fra lovavdelingen, 26. november 2001.

²³ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 25.

²⁴ Sivilombudsmannens årsmelding (2009), *Oppfølging av besøk i Tromsø fengsel* (Sak 2007/2313).

²⁵ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* s. 79.

²⁶ *Ibid.*

Kriminalomsorgen skal vurdere om domfelte kan settes direkte inn i overgangsbolig dersom det er idømt fengselsstraff på inntil 1 år. Fjerde ledd annet punktum gjelder tilsvarende.

Kriminalomsorgen skal alltid vurdere å innsette domfelte under 18 år i fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller i overgangsbolig».

Det følger av § 11 første ledd første punktum at domfelte som hovedregel skal settes inn i fengsel med høyt sikkerhetsnivå.²⁷ Både Tromsø og Vadsø fengsel er fengsler med høyt sikkerhetsnivå. Av § 11 første ledd annet punktum følger det såkalte nærhetsprinsippet. Nærhetsprinsippet tilsier at domfelte fra Finnmark som hovedregel blir innsatt ved Vadsø fengsel, og at domfelte fra Troms fylke som hovedregel blir innsatt i Tromsø fengsel. Bestemmelsen regulerer kun hvor de domfelte skal settes inn når de påbegynner straffegjennomføringen. Når en del av straffen er gjennomført, for eksempel ved en forvaringsanstalt, vil hensynet til tilbakeføringsarbeidet i de fleste tilfeller tilsi at domfelte overføres til en anstalt i nærheten av hjemstedet. En slik overføring til henholdsvis Vadsø og Tromsø fengsel må anses å være mer aktuelt nå enn da sameloven § 3-4 ble vedtatt, ettersom man nå har åpne avdelinger ved disse fengslene. Når det gjelder forvaringsdømte, skal disse innsettes i en avdeling som er tilrettelagt for å møte de særlige behov de har når det gjelder rehabilitering og oppfølging. På landsbasis har man to anstalter som er tilrettelagt for mannlige forvaringsdømte. Dette er Trondheim fengsel og Ila fengsel- og forvaringsanstalt.

Det eksisterer ikke en egen kvinneavdeling ved Vadsø fengsel. Kvinnelige domfelte fra Finnmark blir som regel innsatt i kvinneavdelingen ved Tromsø fengsel, dersom de kan gjennomføre straffen i avdeling med lavere sikkerhetsnivå, eller i kvinneavdelingen i Trondheim fengsel, dersom det er nødvendig med innsettelse i avdeling med høyere sikkerhetsnivå. Kvinner med lange dommer fra de fem nordligste fylkene vil i de aller fleste tilfeller bli innsatt ved Bredtveit fengsel- og forvaringsanstalt. Kapasitetsmessige hensyn innebærer at nærhetsprinsippet ofte må vike, slik at også domfelte som er bosatt utenfor regionens

grenser, vil kunne innsettes i disse anstaltene. På samme måte må ofte innsatte fra de fem nordligste fylkene settes inn i fengsler som ligger inn under andre regioner.

14.5 Folkerett

14.5.1 Språkrettigheter under rettergangen

14.5.1.1 Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen

EMK artikkel 6 nr. 1 fastsetter at enhver rett til en rettferdig og offentlig rettergang innen rimelig tid ved en uavhengig og upartisk domstol opprettet ved lov, for å få avgjort sine borgerlige rettigheter og plikter eller en straffesiktelse. EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav a bestemmer at siktete straks skal bli underrettet om innholdet og begrunnelsen for siktelsen på et språk vedkommende forstår. Bestemmelsen må videre sees i sammenheng med artikkel 6 nr. 3 bokstav e om retten til vederlagsfri tolk. Etter denne bestemmelsen har enhver som blir siktet for en straffbar handling, rett til vederlagsfri bistand av en tolk hvis vedkommende ikke kan forstå eller tale det språk som blir brukt i retten. Etter EMDs praksis medfører bestemmelsen ikke bare en rett til bistand av tolk under rettsmøtene, men også generelt i forbindelse med straffesakens behandling.²⁸

14.5.1.2 FN-konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering

FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering artikkel 5 første ledd bokstav a i lyder som følger:

«I samsvar med de grunnleggende forpliktelser som er angitt i artikkel 2 i denne konvensjon, forplikter konvensjonspartene seg til å forby og avskaffe alle former for rasediskriminering og sikre alle rett til likhet for loven, uten hensyn til rase, hudfarge eller nasjonal eller etnisk opprinnelse, særlig i forbindelse med følgende rettigheter:

- a) retten til lik behandling for domstolene og alle andre rettshåndhevingsorganer»

²⁷ Fengsel med høyt sikkerhetsnivå som benyttes som betegnelse i § 10 første ledd bokstav a) er den betegnelse straffegjennomføringsloven gjennomgående benytter på det som tidligere ble kalt lukket fengsel. Fengsel med høyt sikkerhetsnivå omfatter de tidligere lands-, krets- og hjelpefengsler.

²⁸ FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 14 nr. 3 bokstav a og f, FNs barnekonvensjon artikkel 40 nr. 2 romertall ii og vi og Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter artikkel 10 nr. 3 inneholder tilsvarende bestemmelser som EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav a og e.

I rasediskrimineringskomiteens rapport av 2011 om Norges gjennomføring av konvensjonen uttrykker komiteen bekymring for mangelen på kvalifiserte og profesjonelle tolker i samiske språk, spesielt innenfor justissektoren.

14.5.1.3 Den europeiske pakten for beskyttelse av regions- eller minoritetsspråk

Den europeiske pakten for beskyttelse av regions- eller minoritetsspråk gir i del III artikkel 9 detaljerte bestemmelser om retten til bruk av regions- eller minoritetsspråk overfor domstolene. Norge har blant annet forpliktet seg til å sørge for, både i sivile og straffeprosessuelle saker, at rettsforhandlingene skal kunne føres på samisk dersom en av partene anmoder om det, at bevis og dokumenter skal kunne fremlegges på samisk, og at partene skal kunne forklare seg på samisk. I straffesaker skal bruk av tolk og oversettelser ikke medføre ekstra omkostninger for de berørte personene. Språkpaktens ekspertkomité konkluderte i sin rapport av 2012 om gjennomføringen av pakten i Norge, at forpliktelsene etter artikkel 9 var oppfylt.

14.5.2 Språkrettigheter under frihetsberøvelse

14.5.2.1 Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen

EMK artikkel 5 nr. 2 bestemmer at enhver som blir pågrepet, straks skal bli underrettet på et språk han forstår, om grunnene til pågripelsen og om en eventuell siktelse mot ham. Bestemmelsen gir uttrykk for et grunnleggende rettssikkerhetsprinsipp og må sees i sammenheng med EMK artikkel 5 nr. 4 som gir enhver pågrepet eller frihetsberøvet person rett til å få prøvet lovligheten av frihetsberøvelsen ved en domstol. Informasjon om grunnene for pågripelsen gir den pågrepne et grunnlag for å vurdere hvorvidt pågripelsen skal prøves for domstolene. Etter EMDs praksis gjelder retten til underrettelse ved alle former for frihetsberøvelse som er omfattet av bestemmelsens nr. 1.²⁹ Det vises for øvrig til kapittel 5 om samiske språklige rettigheter i henhold til folkeretten.

²⁹ FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter artikkel 9 nr. 2, FNs barnekonvensjon artikkel 37 bokstav d og Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter artikkel 10 nr. 3 oppstiller tilsvarende rettigheter som EMK artikkel 5 nr. 2.

14.6 Gjennomføringen av språkforpliktelsene i rettspleien

14.6.1 Domstolene

14.6.1.1 Innledning

Selv om retten til å snakke samisk i domstolene gjelder for alle tre samiske språk, har sør-, og lulesamisk aldri blitt benyttet som forhandlingspråk under et rettsmøte.³⁰ Dette skyldes i all hovedsak at det ikke finnes juridisk terminologi på sør-, og lulesamisk. Mangel på tilfredsstillende tolkeordninger, gjør det også vanskelig for sør-, og lulesamiske språkbrukere å møte i en rettssal på likeverdige vilkår. Domstoladministrasjonen har også opplyst at samiskspråklige dommere utelukkende finnes i Sis-Finmmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett. Den følgende vurdering av samisk språkbruk i domstolene bygger derfor i hovedsak på situasjonen i det nordsamiske området.

Ved behandlingen av St. meld. nr. 23 (2000–2001), *Førsteinstansdomstolene i fremtiden*, vedtok Stortinget en ny struktur for førsteinstansdomstolene. Behandlingen viste at det var nødvendig å arbeide for en bedre ivaretagelse av den samiske dimensjon innenfor domstolene. Som følge av dette ble en ny domstol, Sis-Finmmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett, opprettet.³¹ Bruken av nordsamisk var et sentralt element for å bedre kommunikasjonen i domstolene. Samtidig mente Justisdepartementet at det var viktig å øke kunnskapen om samiske sedvaner og rettsoppfatninger i domstolene. Sis-Finmmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett er en ordinær tingrett med full fagkrets. Tingrettens domssogn omfatter fem kommuner som alle tilhører forvaltningsområdet for samisk språk, og dekker kommunene Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Unjárga/Nesseby, Porsanger/Porsángu/Porsangin og Deatnu/Tana. Sis-Finmmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett gir aktiv informasjon til aktørene i de enkelte rettssaker om mulighetene for bruk av nordsamisk. Tingretten har som rutine å sende ut et informasjonsskriv om sameloven § 3-4 til prosessfullmektige og parter, med anmodning om tilbakemelding om hvilket språk de ønsker å benytte. Tilbakemeldingen gir retten anledning til å planlegge rettsmøte, herunder eventuell bruk av tolk.

³⁰ Opplysninger gitt av Domstoladministrasjonen 01.06.2016.

³¹ Tingrettens domssogn er fastsatt i forskrift 31. august 2001 nr. 1014 om domssogn- og lagdømmeinndeling I nr. 1. Forskriften er gitt med hjemmel i domstoloven § 20.

14.6.1.2 Bruken av tolk

Samhandlingen i rettssystemet har vært preget av mangel på utdannede tolker, en mangelfull utvikling av rettslige ord og termer på samiske språk, og liten kompetanse i samiske språk og samisk kultur hos rettssystemets representanter.³² Kommunikasjon er helt avgjørende for at den enkeltes rettsikkerhet skal ivaretas. For den samiske språkbrukeren vil det være av stor betydning å kunne bruke samisk for å beskrive nyanser i saken. Ideelt bør kommunikasjonen mellom parter i saken kunne foregå på samisk, slik det er mulig i Sis-Finmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett.³³ Dette er imidlertid vanskelig å gjennomføre ved andre domstoler. Bruk av tolk er derfor av stor betydning for at partene skal kunne forstå og gjøre seg forstått på samisk språk. For at tolkingen skal kunne være så nøyaktige som mulig er det behov for å utvikle rettsterminologi i alle de tre samiske språkene. Bruk av tolk i offentlig sektor er omtalt i kapittel 18 om utvikling og bruk av de samiske språkene.

14.6.1.3 Samisk som lovspråk

En stor utfordring for gjennomføringen av sameloven § 3-4 er utviklingen av samisk som lovspråk og utviklingen av juridiske termer innenfor justis-sektoren generelt. Det er en forutsetning for å benytte samisk i rettssammenheng at det finnes dekkende juridiske samiske termer, både av hensyn til rettsikkerhet og språkutvikling. Økt bruk av samiske språk i offentlig forvaltning, som oversetting av lover, forskrifter og skjema, bidrar derfor til samisk terminologiutvikling, se kapittel 11 om oversettelse av regler og informasjonsplikt. Selv om behovet for samisk juridisk terminologi har vært fremhevet i flere ulike rapporter, er utviklingen av rettstermer særdeles begrenset.

Selv om det er utviklet en del rettstermer på nordsamisk, mangler det fortsatt en del prosess-termer, strafferettstermer og familierettstermer. På sør- og lulesamisk har det ikke foregått et slikt arbeid. Termene utviklet på nordsamisk kan i en viss grad overføres til sør- og lulesamisk, men

³² Se Wenke Brenna, *Samene i rettssystemet* (2005) s. 308–309.

³³ Indre Finnmark tingrett gir aktiv informasjon til aktørene i de enkelte rettssaker om mulighetene for bruk av samisk. Dette gis ved at det under saksforberedelsen sendes ut et skjema der aktørene bes om å melde hvilket språk de vil bruke. Denne tilbakemelding gir tingretten mulighet til å planlegge gjennomføringen av rettsmøte, herunder tidsplan og eventuell bruk av tolk, se rapport fra arbeidsgruppe, *Den samiske dimensjonen i rettsvesenet* s. 23.

språkene er såpass forskjellige at det må gjøres et eget arbeid for å utvikle sør- og lulesamiske rettstermer.

14.6.2 Politi- og påtalemyndigheten

14.6.2.1 Nødmeldetjenesten

Nødmeldetjenesten er en del av den offentlige operative beredskapen som skal komme nødstilte til unnsetning. Nødmeldetjenesten er i dag tredelt, med separate nødnummer (110, 112 og 113) og egne nødmeldingssentraler for brann, helse og politi. I henhold til brann- og eksplosjonsvernlovene er det en kommunal oppgave å etablere og drifte brannvesenet. Dette inkluderer også 110-sentralene. I Finnmark har kommunene innenfor forvaltningsområdene for samisk språk valgt å løse dette ved at samisktalende innringere kobles over til brannvesenet i en samisk kommune.³⁴ For politiets (112) og helsetjenestens (113) nødsentraler benyttes tilgjengelig samisktalende personell i egen organisasjon.³⁵

Sametinget har ved flere anledninger uttalt bekymring for at nødmeldetjenesten ikke fungerer godt nok for den samiske befolkningen og i de samiske områdene. En av årsakene til dette er kommunikasjonsproblemer mellom innringer og operasjonssentralen. Samisktalende innringere blir ofte ikke forstått, og/eller samiske stedsnavn blir misforstått slik at nødsentralene sendes til feil adresse. Konsekvensene av at tjenesten ikke fungerer vil kunne være alvorlig både for enkeltper-

Boks 14.3 Utvikling av terminologi på nordsamisk

Tana kommune har siden 2006 vært ansvarlig for i alt tre prosjekter for å utvikle juridisk terminologi på nordsamisk. I overkant av 700 juridiske termer fra disse prosjektene er godkjent av Sametingets språkstyre. Både språkfaglig og juridisk kompetanse har vært representert i termutviklingsarbeidet. Ordlisten og annet materiale finnes på hjemmesidene til Tana kommune og SEG.

Kilde: NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor* punkt 6.3.1.

³⁴ Sametinget, *Kommunereformen og samiske interesser* (2015) s. 36–37.

³⁵ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* s. 44.

soner og for samfunnet som helhet. I Prop. 61 LS *Endringer i politiloven mv. (trygghet i hverdagen – nærpolitireformen)* fremgår det at departementet vil iverksette en prosess for å samlokalisere nød-meldingstjenestene for politi og brann.³⁶ Det vil også bli iverksatt en prosess for å klargjøre de nye sentralene slik at også AMK-sentralene kan plasseres på samme sted, og at politi og brannberedskapen skal ha et nærmere samarbeid.

14.6.2.2 Bruken av tolk

Politidirektoratet har opprettet en arbeidsgruppe som skal vurdere organisering av tolketjenesten i politiet. Arbeidet inngår som et delprosjekt i arbeidet som skjer i forbindelse med å etablere felles-tjenester i politiet. Politidirektoratet har opplyst at de samtidig skal se nærmere på roller og ansvar for tolkeområdet i politiet. Direktoratet er positive til tiltaket om økt bruk av skjermtolking, da dette er ressursbesparende med tanke på bruk av personell, transport med videre.³⁷

14.6.3 Kriminalomsorgen

14.6.3.1 Samiskspråklige innsatte

Ifølge kriminalomsorgen har Vadsø og Tromsø fengsel lagt til rette for at innsatte kan benytte samisk både i telefon, i brev og ved besøk. Der-som det av sikkerhetsmessige grunner ikke er forsvarlig å la denne type kommunikasjon foregå på et språk de ansatte ikke behersker, skal samtaler og brev ikke stoppes. Opptak av samtalen i henhold til retningslinjene i straffegjennomfø-ringsloven eller bruk av tolk vil bli vurdert. Når det gjelder friomsorgen i Troms og Finnmark tilbyr de å gjennomføre samtaler med samiske domfelte med tolk. Ved henvendelser til etaten på samisk vil disse bli besvart på samisk.

For samiske innsatte som er innsatt i fengsel i resten av landet foretas det en sikkerhetsmessig vurdering om hvorvidt det vil være forsvarlig å la den innsatte kommunisere på samisk, enten det er via telefon, brev eller besøk.

³⁶ Prop. 61 LS (2014–2015) punkt 6.4 og 12.4.3.

³⁷ Spørsmålet om status på rapporten er blitt forlagt Politidirektoratet (POD) 12. april 2016. POD opplyser om at rapporten fortsatt er under arbeid og at den ikke er behandlet i ledergruppen i POD.

Boks 14.4 Tiltaksplan som skal sikre god og likeverdig straffegjennomføring for samiske innsatte og domfelte

Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI), Kriminalomsorgen region nord og Sametinget har i fellesskap utarbeidet en tiltaksplan som skal sikre god og likeverdig straffegjennomføring for samiske innsatte og domfelte. Tiltaksplanen gjelder primært for forvaltningsområdet for samisk språk og inneholder fire satsningsområder:

- Sikre språklige rettigheter for innsatte og domfelte.
- Videreutvikle kvalitet på hverdagen i fengsel og under straffegjennomføring i samfunnet.
- Øke rekruttering av ansatte i kriminalomsorgen med kompetanse i samisk språk og kultur.
- Øke bruk av konfliktrådsbehandling i straffegjennomføringen.

Ifølge tiltaksplanen skal Vadsø fengsel også etableres som «eksempel-fengsel», som skal vise vei for andre fengsel i tilrettelegging for samiske innsatte. Dette innebærer blant annet:

- Tilpasset skole og studietilbud på samisk.
- Tilgang til samisk kost.
- Duodji.
- Tilgang til samisk litteratur, aviser, nyheter og andakt.
- Markering av de samiske flaggdagene.

Tiltaksplanen gjelder primært for nordsamisk.

14.6.3.2 Bruken av tolk

Samisk språkutvalg er kjent med at det tilbys tolk til aktuelle samisktalende domfelte og innsatte, men at dette tilbudet ikke har blitt benyttet per 2015. Friomsorgen i Troms og Finnmark tilbyr samiske domfelte å gjennomføre individuelle samtaler på morsmålet sitt, men ingen domfelte har, etter det utvalget kjenner til, ønsket å benytte seg av tilbudet.

14.7 Rekruttering av samisk-kompetanse i statlige etater

Domstolene, politi og kriminalomsorgen er statlige etater hvor bruk av samiske språk er særdeles viktig for å sikre den enkelte samiske språkbrukers rettssikkerhet. Mangel på kompetanse i samiske språk blant ansatte i statlige etater er hovedårsak til brudd på rettigheter i samelovens språkregler. I det følgende gis det en fremstilling av rekrutteringssituasjonen i domstolene, politi- og påtalemyndigheten og kriminalomsorgen. Det vises for øvrig til kapittel 18 om rekruttering av personale med kompetanse i samiske språk og samisk kultur.

14.7.1 Domstolene

Det er et stort behov for samisktalende jurister og jurister med samisk kulturforståelse. Språklige og kulturelle forskjeller mellom samiske språk og norsk kan virke inn på kommunikasjonen i retts-systemet. Arbeidsgruppen som leverte rapporten om den samiske dimensjonen i rettsvesenet mente at det burde arbeides for å øke rekrutteringen av dommere og domstolledere med god kompetanse i folkerett, samerett, samiske sedvaner og rettsoppfatninger. Arbeidsgruppen foreslo også at det opprettes en ordning der ansatte og nyansatte gis muligheter til permisjon med lønn for å studere samiske språk, slik at man ivaretar forpliktelsen i sameloven § 3-7.³⁸

14.7.2 Politiet

I *Handlingsplan for samiske språk* ble det slått fast at politiets enheter i de samiske kjerneområdene bør tilstrebe etter å rekruttere personell med kompetanse i samiske språk og samisk kultur.³⁹ Det understrekes at enhetene i de samiske kjerneområdene i alle fall bør ha tilgang til personell med kompetanse i tolking og skriftlig oversetting av avhør tatt med lyd og bilde. Ifølge handlingsplanen bør det også være tilgjengelig kompetanse i å skrive brev og oversette skjemaer til samisk, samt være tolk for politipersonell som ikke behersker samisk. Det foreslås videre at det skal gis økt språklig- og kulturellforståelse gjennom informasjon/kurs/utdanningstilbud for tilsatte i politi- og lensmannsetaten, og at det skal vurderes å danne

³⁸ Rapport fra arbeidsgruppe, *Den samiske dimensjonen i rettsvesenet* (2011) punkt 5.6.4 på s. 44.

³⁹ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009) s. 52.

Boks 14.5 Referansegruppe for tilsatte i politiet med kunnskaper i samiske språk og samisk kultur

I 2011 etablerte politidirektoratet en referansegruppe for tilsatte i politiet med kunnskaper i samiske språk og samisk kultur. Gruppen har jevnlig møter for å diskutere utfordringer knyttet til samiske språk i politiet, og for å gi innspill til Politidirektoratets oppfølging av blant annet regjeringens handlingsplan for samiske språk. Referansegruppen behandler også temaer hvor det er behov for utvikling av nye tiltak, som f.eks. kurs for tjenestepersoner ved operasjonssentralene, språkopplæring, deltakelse på internasjonale møter o.l.v.

Kilde: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, *Handlingsplan for samiske språk – status 2011–2013* s. 20.

et nettverk for tilsatte i politi- og lensmannsetaten med kompetanse i samiske språk og samisk kultur.⁴⁰ I *Handlingsplan for samiske språk – status 2011–2013* vises det til at det er «vedtatt retningslinjer for ansettelser i politiet i samiske områder».⁴¹ De viktigste presiseringene i de nye retningslinjene er at det skal foretas en behovsvurdering før det utlyses stillinger, og at samisk språkkompetanse kan vektlegges i utlysningsteksten når arbeidsoppgavene tilsier det. Dersom det fremkommer av utlysningsteksten at det kreves kunnskap i samiske språk og samisk kultur, skal dette vektlegges ved tilsettinger, det betyr at søkere uten denne kompetansen ikke er aktuelle kandidater til stillingen.

14.7.3 Kriminalomsorgen

Ifølge kriminalomsorgens *tiltaksplan for samiske innsatte og domfelte* er det et mål å rekruttere og beholde samisktalende medarbeidere.⁴² Ifølge tiltaksplanen skal Kriminalomsorgens utdannings-senter (KRUS) vurdere pliktårsplasser i Tromsø og Vadsø for samisktalende aspiranter. Tjeneste-

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet, *Handlingsplan for samiske språk – status 2011–2013* s. 20.

⁴² Kriminalomsorgsdirektoratet, *Kriminalomsorgens tiltaksplan for god og likeverdig straffegjennomføring for samiske innsatte og domfelte* (2014) s. 6.

personene som besitter den særlige kompetansen om samiske språk og samisk kultur skal gis kompetanseheving, i tillegg til ordinær kriminalomsorgsfaglig kompetanseheving. Arbeidsgruppen som fremla rapport om soningsforholdene for samiske innsatte mener Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) har gjort fremstøt for å rekruttere tjenestepersoner fra samiske miljøer, og at det er i dag er flere tjenestepersoner med samisk bakgrunn som tjenestegjør i fengslene.⁴³ Ifølge rapporten er det imidlertid grunn til å tro at det ikke vil være mulig å rekruttere så mange tjenestepersoner som kan samisk som ønskelig i årene fremover.⁴⁴ Arbeidsgruppen anbefaler at kriminalomsorgen, i tillegg til å opprettholde aktive rekrutteringstiltak, tar initiativ til et samarbeid med Samisk høyskole. Det vises til at Samisk høyskole har utviklet kurs for blant annet den Norske kirken for å bidra til at alle ansatte som har sitt virke i samiske forvaltningsområder får en grunnkompetanse om samiske språk og samisk kultur. Ifølge arbeidsgruppen bør et slikt kurs også utvikles for Kriminalomsorgens medarbeidere.⁴⁵ Arbeidsgruppen mener det også bør utvikles et særskilt veiledningsopplegg for medarbeidere som skal jobbe med utfordringene samiske innsatte og domfelte møter i soningssituasjonen.

14.8 Utvalgets vurderinger

Innledning

Den enkeltes rett til å snakke samiske språk er begrenset til å gjelde domstoler og politi- og påtalemyndighet «med embetskrets som helt eller delvis omfatter forvaltningsområdet». For kriminalomsorgen er bestemmelsen begrenset til «anstalter i Troms og Finnmark». Retten til å snakke samiske språk er dermed i praksis avhengig av hvordan domstolene, politi- og påtalemyndighet og Kriminalomsorgen er organisert.

Utvalget har på bakgrunn av dette vurdert om det bør foretas en lovendring, slik at retten til å bruke samiske språk i større grad bør knyttes individ enn til organ eller institusjon. For drøftelsen av dette er det hensiktsmessig å skille mellom de ulike organene.

⁴³ Rapport fra arbeidsgruppe, *Gjennomgang av soningsforholdene for samiske innsatte og domfelte* (2011) s. 17.

⁴⁴ Det vises til at det kun uteksamineres ca. 60 avgangselever per år med studiekompetanse fra samisk videregående skole, se Rapport fra arbeidsgruppe, *Gjennomgang av soningsforholdene for samiske innsatte og domfelte* (2011) s. 17.

⁴⁵ *Ibid.*

Domstoler og domstollignende organer

Utvalget mener at det bør være en større rett til å bruke samisk i rettsvesenet enn det som gjelder etter dagens regler, som utelukkende gjelder for domstoler med embetskrets som helt eller delvis inngår i forvaltningsområdet. For domstolene får dette den konsekvens at bestemmelsen ikke gjelder for samer som er bosatt eller oppholder seg i for eksempel Sør-Varanger, Kvalsund og Alta, men derimot for samer som oppholder seg i Tromsø. I praksis antar utvalget at tingrettene i Finnmark praktiserer retten til språkbruk som om sameloven § 3-4 også gjaldt for dem. Situasjonen kan imidlertid være annerledes i fengslingssaker og andre hastesaker, samt i politiets daglige etterforskningsarbeid. Utvalget ser samtidig at manglende juridisk terminologi på samiske språk, mangel på kvalifiserte tolker, og mangel på samiskspråklige dommere setter grenser på hvor langt rettighetene kan strekkes, i hvert fall i første omgang.

Utvalget mener at retten til å snakke samisk i rettsmøte (avgi egen forklaring) skal gjelde i hele landet. Utvalget har lagt stor vekt på myndighetenes ansvar for å styrke og videreføre samiske språk, og den enkeltes behov for å kunne uttrykke seg på samisk. Foruten å styrke samiske språk generelt i rettspleien, mener utvalget dette vil bidra til å øke rettssikkerheten og tryggheten for den enkelte.

Retten til å snakke samiske språk skal tilkomme enhver som deltar i rettsmøte. Dette omfatter blant annet parter, siktede, vitner, sakkyndige, prosessfullmektiger, forsvarer og aktor. Rettens egne medlemmer faller utenom. Utover selv å snakke det aktuelle samiske språket (avgi egen forklaring på samisk) skal den samisktalende kunne kreve at spørsmål til ham eller henne også skjer på samisk. På den annen side kan ikke den samisktalende kunne kreve at forhandlingene i sin helhet finner sted på samisk. Etter omstendighetene kan man imidlertid tenke seg at en eller flere dommere snakker det aktuelle samiske språket. I slike tilfeller kan det imidlertid ikke være noe i veien for at forhandlingene går på det aktuelle samiske språket, forutsatt at de øvrige aktørene forstår språket eller at det kan benyttes tolk.

Retten til å snakke samiske språk skal fortsatt være begrenset til å bruke språket for å ivareta egne interesser. En som opptrer på vegne av en annen er dermed avskåret fra å benytte seg av denne retten. I de tilfellene den aktuelle domstolen ikke besitter samiskkunnskaper, innebærer

bestemmelsen en rett til å kreve tolk eller oversetter. Tolkningen forutsettes å fungere på samme måte som for tilfeller der det snakkes andre språk. I hovedsak vil dette skje ved at tolk er til stede under møtet, men det åpnes også for bruk av fjerntolk, dersom vilkårene for bruk av fjerntolk er tilstede.⁴⁶ Utvalgets forslag vil i praksis innebære at samiske språk vil kunne brukes ved alle domstoler, slik det i dag praktiseres for andre språk. Forskjellen vil være at samisktalende gis anledning til å snakke ett av de samiske språkene, uavhengig av vedkommendes norskkunnskaper. Selv om kravet i visse tilfeller kan medføre lengre saksbehandling, er det utvalgets forutsetning at domstolene plikter å gjøre hva den kan for å imøtekomme kravet, uten at det fører til unødvendige forsinkelser. Utvalget vil påpeke at det er helt avgjørende at forslagene følges opp med de nødvendige tiltak, ikke minst tilstrekkelige bevilgninger for å få utdannet kvalifiserte tolker og oversettere.

Utvidet rett til bruk av samisk

For organer med stedlig virkeområde som helt eller delvis omfatter språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner foreslår utvalget en utvidet rett til bruk av samisk, muntlig og skriftlig, se utkastet til § 3-5 annet ledd. Den utvidede retten til bruk av samisk forutsettes praktisert slik at det gjelder for det eller de samiske språkene som tradisjonelt brukes innen organets stedlige virkeområde. For organer som omfatter språkbevaringskommuner vil det dessuten være naturlig om organet fullt ut kommuniserer på det aktuelle samiske språket, uten at dette foreslås lovfestet.

Utvalget foreslår videre at bestemmelsen om særskilt fristberegning i nåværende § 3-4 første ledd nr. 2 utgår. Dette vil innebære at det er den samiskspråklige versjon som utgjør utgangspunktet for fristberegningen, når en part har valgt å bruke samisk overfor organet. Videre foreslås det at rettens leder skal bestemme hvilket språk som skal brukes i sin møteledelse og ved skriving av dom, avgjørelser og protokoller. Det vil imidlertid være naturlig å bruke det språk som en eller flere av partene har brukt. Også her skal organet sørge for oversettelse av dom, avgjørelser og protokoller når en part krever dette. For parter som har bedt om oversettelse vil det være den oversatte versjon som er utgangspunktet for fristberegninger. I mange tilfeller vil det, uavhengig av krav fra par-

tene, kunne være nødvendig å foreta oversettelse, for eksempel ved ankebehandling ved en domstol med dommere som ikke behersker avgjørelsens originalspråk.

Valg og uttaking av lekdommere

Etter sameloven § 3-4 første ledd nr. 3 og 4 kan rettens leder bestemme at forhandlingsspråket i forvaltningsområde skal være samisk. I så fall kan også dom og rettsbok skrives på samisk. I praksis vil ikke en dom eller rettsbok kunne skrives på det aktuelle samiske språket med mindre meddommerne forstår språket. I dag er det ingen hjemmel for å forbigå meddommere som ikke er samisktalende, slik det er for meddommere som ikke har tilstrekkelige kunnskaper i norsk, jf. domstolloven § 91 bokstav b) jf. domstolloven § 70. Dette utgjør en praktisk viktig begrensning for bruk av samiske språk som rettspråk. Det kan for eksempel medføre situasjoner hvor det må tolkes for en eller flere meddommere, for eksempel hvor nordsamisk er forhandlingsspråk eller hvor en forklaring avgis på nordsamisk og meddommeren er den eneste som ikke kan språket. Utvalget har derfor vurdert om lekdommere bør velges ut fra et annet grunnlag enn dagens ordning, og hvorvidt det bør stilles krav om samiske språkkunnskaper hos lekdommere i saker hvor samiskspråklige er part. Selv om Justisdepartementet tidligere har vurdert og avvist spørsmålet, mener utvalget at spørsmålet bør vurderes på nytt. Det vises til at departementets argumentasjon synes å bygge på en situasjon der man kan velge bestemte meddommere og at det kan brukes som et virkemiddel for å oppnå – eller unngå – bestemte personer som lekdommere.

Etter utvalgets oppfatning er det ikke grunn til å tro at samisktalende meddommere er mer partiske enn norsktalende meddommere. Tvert imot er dette i tråd med prinsippet om at man skal bli dømt av sine likemenn. Likeverdighetsprinsippet taler også for at en samisktalende part bør gis rett til å ha en meddommer som forstår vedkommende språk, på lik linje med de rettighetene norsktalende har. Utvalget mener det er avgjørende at en meddommer har kunnskaper i det aktuelle samiske språket og har kulturkompetanse for å forstå saken. De språklige og kulturelle forskjellene i befolkningen må dermed også søkes representert blant lekdommerne. Tatt i betraktning de omfattende virkningene en dom i mange tilfeller har, er det nærliggende å stille språkkrav til dem som skal delta i beslutningen. Det er utvalgets oppfatning at dette også kan medføre en pro-

⁴⁶ I mindre saker må det dessuten være anledning til å bruke fjerntolk.

sessøkonomisk gevinst i og med at det vil redusere behovet for tolking. Utvalget vil også fremheve at det er viktig at lekdommere gjenspeiler den samiske befolkning, og at det derfor er naturlig at det velges inn personer med samisk bakgrunn dersom de har samiskkunnskaper og forøvrig tilfredsstillende domstollovens krav til skikket.

For å bidra til å sikre at meddommerne har gode nok kunnskaper i samiske språk og samisk kultur i de domstoler hvor det er aktuelt å benytte samiske språk som rettsspråk, foreslår utvalget at det tas inn et nytt ledd i domstolloven § 70 om at den som velges som meddommer i samiskspråklige meddommerutvalg, i tillegg til de alminnelige kravene som stilles, må ha tilstrekkelige kunnskaper i det samiske språket som brukes i embetskretsen. Bruk av samiskspråklig trekkekrets foreslås innført for de tilfeller der forhandlingsspråket er samisk, samt for tilfeller der alle parter samtykker til dette. Av hensyn til tilfældighetsprinsippet for hvem som skal være dommer, bør samisktalende trekkekrets bare innføres for domstoler der det er mulig å velge minst 10 samiskspråklige meddommere. Det foreslås at domstoladministrasjonen gis myndighet til å utforme nærmere regler og beslutte hvilke domstoler slike utvalg skal innføres for.

Særskilt om domstolloven § 38

I særlige tilfeller kan det være behov for å overføre en sak etter domstolloven § 38, til for eksempel Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett. Etter gjeldende rett kan overføring av en sak etter domstolloven § 38 besluttes når «særlige grunner gjør det påkrevet eller hensiktsmessig». Utvalget mener domstolene i praksis er for restriktive til å beslutte overføring av saker hvor begrunnelsen er knyttet til bruken av samiske språk og hensynet til samisk kultur. Utvalget har derfor sett på muligheten for en lovendring. Utvalget mener domstolloven § 38 bør endres slik at bruk av samiske språk skal kunne vektlegges når saker vurderes overført til en annen domstol. Bruk av samiske språk bør, etter utvalgets vurdering, også være et moment når påtalemyndigheten begjærer fengsling eller andre rettergangsskritt. På bakgrunn av dette foreslår utvalget at det gjøres endringer i bestemmelsen slik at den domstol som en sak er brakt inn for, etter søknad fra en part eller av eget tiltak, kan beslutte at saken skal overføres til en annen domstol av samme orden, når særlige grunner, herunder hensynet til samisk språkbruk, gjør det påkrevd

eller hensiktsmessig. Det vises for øvrig til merknadene til bestemmelsen i kapittel 22 om forslag til lov- og forskriftsendringer nedenfor.

Samisk juridisk terminologi

Utvikling av juridisk terminologi på de samiske språkene er en viktig forutsetning for bruk av de samiske språkene i rettspleien. Utvalget mener, i likhet med tolkeutvalget, at mangel på begreper som skal oversettes både kan føre til misforståelser og true grunnleggende prinsipp som rettssikkerhet og likebehandling. Utvalget er kjent med at det i prosjektregi har blitt utviklet terminologi på nordsamisk. Dette arbeidet må imidlertid videreføres og utvikles ved oversettelse av lover og forskrifter. Utvalget er ikke kjent med at det er utviklet juridiske termer på verken sør- eller lulesamisk. Det er derfor særlig viktig at terminologi på disse språkene prioriteres. For samisk språkbruk i rettsvesenet vil det være særlig viktig å utvikle et juridisk språk ved oversettelse av prosesslover, straffeloven og annen sentral lovgivning. Det praktiske arbeidet bør involvere både lingvistisk og juridisk fagmiljø, og bygge på en omforent språkpolitikk for terminologitviking. I arbeidet bør samiske fagmiljøer, som for eksempel Samisk høgskole og de juridiske fagmiljø ved UiT – Norges arktiske universitet inkluderes. Det vises for øvrig til kapittel 19 om utvalgets forslag om opprettelsen av et samisk språkråd på fellessamisk, nordisk nivå.

Behov for kvalifiserte tolker

Nordsamisk rettstolking er nokså vanlig, blant annet ved Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett. Tingretten opplyser at tolkingen til en viss grad fungerer tilfredsstillende, og at tolkingen til dels holder et høyt nivå. Det er likevel til tider en utfordring å skaffe tolker med de nødvendige kvalifikasjoner. Når det gjelder rettstolking på sør- og lulesamisk, har man derimot begrensede erfaringer. For disse språkene er det særlig viktig å sørge for opplæring av tolker med de nødvendige kvalifikasjoner. Utvalget deler derfor tolkeutvalgets bekymring om at underforbruk og feil bruk av tolk kan gi gale domsavsigelser, feilbehandlinger, saksbehandlingsfeil, lav effektivitet, lengre ventetid og økt ressursbruk. Utvalget viser også til at rasediskrimineringskomiteens rapport av 2011 om Norges gjennomføring av konvensjonen uttrykker bekymring for mangelen på kvalifiserte tolker i samiske språk, spesielt innenfor justissektoren. Utvalget vil fremheve at de

ovennevnte faktorer innebærer at man fortsatt i stor grad vil ha behov for en tolketjeneste med høy kvalitet, både for å skape trygghet ved bruk av samiske språk i rettsvesenet og for å gi god rettssikkerhet for den enkelte samisktalende, samt en godkjennings- og kontrollordning som sikrer at tolkingen skjer korrekt. Det vises for øvrig til kapittel 18.3 om tolking i offentlig sektor.

Merutgifter som skyldes bruk av samiske språk

Lov om fri rettshjelp har ingen bestemmelse om offentlig dekning av økt tidsbruk/merutgifter for bruk av samiske språk. Det ser heller ikke ut til å ha vært praksis å vurdere det merarbeid som både norsk- og samisktalende advokater har i forhold til klienter med samiske språk og samisk kulturbakgrunn.⁴⁷ Utvalget viser til at prosessfullmektige vil kunne ha behov for mer tid til å forberede saken dersom samiske språk skal brukes i rettslige sammenheng. Dette skyldes i all hovedsak manglende oversatt regelverk og mangel på dekkende juridiske termer. På denne bakgrunn mener utvalget det bør innføres en generell regel om at merutgifter som skyldes bruken av samiske språk, fullt ut skal dekkes av det offentlige.⁴⁸ Utvalget viser også til at Finnmarksloven har egen rettshjelpsordning der staten dekker partenes nødvendige utgifter for utmarksdomstolen.

Registrering av samisk språkbruk

Utvalget mener at det må innføres en registreringsordning for språkbruk i de enkelte datasystemer, slik at språkbruk lettere kan fanges opp. Bruk av samiske språk må således bli et tilbud til samiskspråklige, uten at det skal være nødvendig å sette frem krav eller begjæring om dette. Utvalget mener at det i dag kan oppleves som en merbelastning for saksbehandlingen å få en begjæring om bruk av ett av de samiske språkene. På bakgrunn av dette foreslår utvalget også endringer i dagens ordlyd i sameloven § 3-4 slik at kravet om begjæring faller bort. Det vises for øvrig til kapittel 8 om folkeregister, og merkna-dene til de enkelte lovforslag, se kapittel 22.

Rekruttering av samiskspråklige dommere og andre medarbeidere i domstolene

Domstolene har en vei å gå for å imøtekomme den samiske befolkningens interesser. Mangelen på samiskspråklige dommere begrenser i praksis mulighetene til å bruke samisk som aktivt retts-språk. Arbeidsgruppen som fremla *Rapport om den samiske dimensjon i rettsvesenet*, mente at kompetanseheving blant dommere innen same-rett og samisk kulturforståelse er nødvendig. Utvalget tiltrer i det vesentlige arbeidsgruppens anbefalinger, og mener det er viktig at kvalifiserte samiskspråklige dommere kommer inn i domsto-lene. I domstoler som jevnlig har samiske retts-spørsmål til behandling, eller saker som involve-rer personer med samisk bakgrunn, er det særde-les viktig å ha dommere som har kunnskap om samiske språk, samisk kultur, sedvaner og retts-oppfatninger. I tillegg har det stor verdi for den samisktalende del av befolkningen at domstoler som ligger innenfor det samiske språkområdet, har dommere og saksbehandlere med gode språk-kunnskaper i det aktuelle samiske språket. Opp-rettelsen av Sis-Finnmárku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett har bidratt til rekruttering av samisktalende jurister til domstolene. Dette gjel-der imidlertid jurister med kompetanse i nordsa-misk språk. Utvalget mener det derfor bør gjøres et systematisk og langsiktig arbeid for å øke rekrutteringen av medarbeidere til domstolene, og at det særlig legges vekt på å ansette dom-mere/dommerfullmektiger og andre ansatte i domstolene med sør- og lulesamisk språkkompe-tanse. Utvalget er også enig med arbeidsgruppen om at det vil være viktig å få utdannet flere samisktalende jurister, slik at man får et bedre rekrutteringsgrunnlag.

Politi- og påtalemyndighet

Å ivareta rettssikkerheten er viktig. Det verste som kan skje er at feil spørsmålsstilling eller feil svar kan føre til gal saksbehandling. I en avhørssi-tuasjon, spesielt hvis vedkommende er mistenkt eller siktet, er det viktig å kunne forklare seg kor-rekt. På bakgrunn av dette mener utvalget at ret-ten til å snakke samiske språk i avhør skal gjelde i hele landet. Dette innebærer en endring i samelo-ven § 3-4 annet ledd som i dag er begrenset til for-valtningsområdet for samisk språk. Utvalget har også tatt i betraktning at avhør nå er ment å skje «på stedet» for hendelsen/handlingen, og ser at *Politiarbeid på stedet* vil kunne begrense mulighe-ten for å bli avhørt på det aktuelle samiske språ-

⁴⁷ Se Wenke Brenna, *Samene i rettssystemet* (2005) s. 312–313.

⁴⁸ I dag dekkes utgifter ved oversettelser til og fra samisk av staten, se tvisteloven § 2 annet ledd.

ket. Utvalget mener at retten til å bruke samiske språk ikke skal begrenses til kontoret, men skal gjelde der tjenestehandlingen finner sted, det vil si at avhør på stedet omfattes, herunder kontrollsituasjoner ute i felt o.l. Dette betyr at spørsmål til den samisktalende under avhør eller kontrollsituasjon, må være stilt på samisk. Dersom vedkommende tjenesteperson ikke kan samisk, innebærer dette at det må legges til rette for at vedkommende kan la seg avhøre via fjerntolk, med mindre vedkommende velger å benytte seg av retten til å tie overfor politiet, jf. straffeprosessloven § 230.

Retten til å snakke samiske språk skal gjelde uavhengig av om den siktede/vitnet behersker norsk fullt ut. Regelen skal fortsatt gjelde i straffesaker og når man henvender seg til politiet som forvaltningsmyndighet, for eksempel for å få førerkort eller pass. Organets plikt til å gi skriftlig svar på samisk, vil være regulert i forslaget til endringer i sameloven § 3-4. Det vises derfor til kapittel 12 om rett til svar på samiske språk.

Politidistrikt med særlig ansvar for samiske språk

Etter nærpolitireformen har antallet politidistrikt gått fra 27 til 12. Hvordan den nye politireformen skal ivareta hensynet til samiske språk og samisk kultur, er etter det utvalget kan se, ikke drøftet. På bakgrunn av dette foreslår utvalget at enkelte politidistrikt skal ha særskilte forpliktelser. Utvalget foreslår at Finnmark politidistrikt skal være et ressursdistrikt for nordsamisk språk- og kulturkompetanse. Nordland politidistrikt skal være et ressursdistrikt for lulesamisk språk- og kulturkompetanse og Trøndelag politidistrikt skal være et ressursdistrikt for sørsamisk språk- og kulturkompetanse. Politidistrikt med særlig ansvar for samiske språk vil etter utvalgets syn kunne bidra til å bygge opp samiske språk- og samisk kulturkompetanse i politiet, samt bidra til et likeverdig tjenestetilbud for den samiske befolkningen. Ved å samle de samiske språkområdene innenfor tre politidistrikt, vil dessuten flere samiskrelaterte problemstillinger kunne søkes løst innenfor disse politidistriktene. Utvalget mener videre at departementet bør få ansvaret for at de nevnte politidistrikt har de nødvendige ressursene og den nødvendige kompetansen for å ivareta samiske språk og samisk kulturkunnskap i politiet. Det bør særlig fokuseres på språkbruk og kulturkompetanse under etterforskning og avhør – herunder tilrettelagte avhør (avhør av barn). Utvalget foreslår også at det satses mer på å gi etterforskere som i utgangspunktet er samisktalende, en tilleggskompetanse (skriftlig kompetanse og/eller særlig

etterforskerkompetanse), som for eksempel særskilte plasser til kurs i tilrettelagte avhør.

Nødmeldetjenesten og meldingsmottaket for hendelser og nye saker

Utvalget er bekymret for at kommunikasjonsproblemer mellom innringer og operasjonssentralen kan gi fatale konsekvenser. Utvalget mener at alle sentralene bør få gode løsninger for samisktalende innringere. I dag er nødsentralene for brannvesenet et kommunalt ansvar, mens sentralene for helse og politi er et statlig ansvar. Utvalget vil fremheve at det per i dag ikke er et krav om at alarmsentralene skal være bemannet med folk som har kunnskaper i samiske språk eller med særskilte kunnskaper om samiske stedsnavn. Utvalget ser på denne bakgrunn et særlig behov for å fokusere på språkkompetanse i nødmeldetjenesten og i meldingsmottaket for hendelser og nye saker. Utvalget ser også at det vil være mulig å utnytte samisk kompetanse på tvers av etatene ved samlokalisering av nødmeldetjenesten. Utvalget mener dette vil gi bedre tjenester til de samiskspråklige brukerne og være en god arena for læring og deling av kunnskap.

Skjemaer og maler skal oversettes til samiske språk

Etter utvalgets vurdering bør politiet legge bedre til rette for kommunikasjon med publikum på samiske språk. Det bør utvikles enkle skjemaer, maler og standardiserte brev på samiske språk, som for eksempel forenklet forelegg, forelegg, siktelse, tvangsbeslutninger og tiltalebeslutninger. Selve grunnlaget (gjerningsbeskrivelsen) må også kunne utformes på samiske språk. Det samme gjelder standardskriv som angir rettigheter til pågrepne og innbragte personer, søknad om politiattest og søknad om skytevåpen. Dette er rettigheter som krever plettfri vandel, og som berører dagliglivet til den samiske befolkningen på en slik måte at den samisktalende bør kunne søke på det aktuelle samiske språket. Det vises for øvrig til kapittel 11 om oversettelse av regler og offentlige organers informasjonsplikt.

Rekruttering av samisktalende tjenestepersoner

Det er særdeles viktig for rettssikkerheten at det er nok samisktalende tjenestepersoner i det samiske språkområdet, og at disse behersker språket både muntlig og skriftlig. Utvalget mener derfor det bør settes i verk tiltak for å rekruttere samisk ungdom til politiyrket.⁴⁹ Utvalget mener

det er behov for en samisk kvote ved opptak til Politihøgskolen. Dagens opptaksreglementet til Politihøgskolen gir mulighet til å ta opp inntil 20 pst. av søkerne på såkalt «særskilt egnethet», dersom søkere har de egenskaper eller kvaliteter politietaten etterspør. Selv om denne regelen også brukes for søkere med samisk bakgrunn, mener utvalget at dette ikke i tilstrekkelig grad bidrar til å rekruttere samisktalende ungdom til politiyrket. At man prioriterer de som kommer fra det samiske språkområdet og som behersker samiske språk, vil etter utvalgets vurdering, bidra til å avhjelpe situasjonen. Når det gjelder den samiske dimensjonen i grunnutdanningen/etterutdanning, mener utvalget at denne ikke er godt nok ivare tatt, verken ved Politihøgskolen eller i fengselsutdanningen.⁵⁰ Utvalget foreslår derfor at Politihøgskolen og Kriminalomsorgens utdanningssenter oppretter et samarbeid med Samisk høgskole hvor den samiske dimensjonen skal inngå som en del av disse utdanningene.

Utvalget vil fremheve at det er særdeles vanskelig for politidistriktene å rekruttere tjenestepersoner som kan samiske språk. Det er også vanskelig å lære opp en norskspråklig til å klare seg på ett av de samiske språkene i en etterforskning eller avklaringsfase i en straffesak, eller når det haster med avklaring (nødmelding). På denne bakgrunn mener utvalget at kravet til yrkesutdanning i visse tilfeller må fravikes. Politiet bruker i dag økonomer eller revisorer med etterforskningskurs til å utføre etterforskning i økonomiske straffesaker. Utvalget mener dette også må vurderes i de tilfeller man ikke klarer å ansette politi med samiskspråklig kompetanse. Nødmeldetjenesten bør derfor til enhver tid fokusere på språklig kompetanse. Utvalget viser til at det alltid vil være minst to til fem operasjonsledere/operatører med politibakgrunn på en slik sentral. Etter utvalgets oppfatning er det dermed ikke betenkelig å ha en sivil operatører i tillegg. Dette er særdeles viktig for stedsnavnforståelsen for å unngå misforståelser og unødig tidsspille.

Kriminalomsorgen, friomsorgen og konfliktrådene

Utvalget har sett behov for å se nærmere på hvordan det kan legges til rette for at domfelte, også i fengsler utenfor Troms og Finnmark, kan kommunisere på det respektive samiske språket, og særlig hvordan det skal legges til rette for at sør-

og lulesamer skal kunne bruke sør- og lulesamisk i fengselet. Utvalget mener der er uheldig at retten til å benytte sitt morsmål er begrenset til kriminalomsorgens anstalter i Troms og Finnmark. Den domfelte fra Troms og Finnmark kan kreve å bruke samisk innenfor fengselsvesenet. Derimot kan ikke den domfelte utenfor Troms og Finnmark kreve det samme. På bakgrunn av dette foreslår utvalget at retten til å snakke det aktuelle samiske språket i fengselet knyttes til individ i stedet for institusjon, og skal gjelde for enhver som soner i kriminalomsorgens fengsel og anstalter her i landet. Utvalget peker på at forvaltningsområdet nå også omfatter kommuner i Sør-Troms, Nordland og Nord-Trøndelag. I henhold til nærhetsprinsippet skal domfelte fra disse kommunene som hovedregel sone i anstalter i Bodø, Mosjøen, Verdal eller Trondheim. En mindre prosentvis andel domfelte fra forvaltningsområdet enn tidligere vil derfor sone i anstaltene i Troms og Finnmark. Utvalget mener det også er særdeles uheldig at andre fengsel som ligger under Kriminalomsorgen region nord, som Bodø fengsel, Bodø overgangsbolig, Mosjøen fengsel, Verdal fengsel og Trondheim fengsel, ikke omfattes av sameloven.

Fengsel med særlig ansvar for samiske språk

Utvalget mener det kan være hensiktsmessig at Kriminalomsorgen, ut fra en kartlegging av antall domfelte innenfor det samiske språkområdet, etablerer et oppfølgingstilbud på alle samiske språk. Det bør utpekes hvilke institusjoner som skal ha oppfølgingsansvar, men slik at det er tilbud i rimelig nærhet av de domfeltes bostedsområder. Utvalget mener det kan være hensiktsmessig å gi Bodø og Verdal fengsel særlig ansvar for sør- og lulesamisk språk. Vadsø og Tromsø fengsel bør fortsatt ha særlig ansvar for nordsamisk språk. I den grad det anses som sikkerhetsmessig forsvarlig, bør det også kunne tilrettelegges for at samisktalende domfelte i landets øvrige fengsler kan søke om overføring av soning til fengslene med særlig ansvar for samiske språk. Utvalget antar at det er et relativt lite antall domfelte som har så strenge straffer at soning i kretsfengsel er uaktuelt. Etter utvalgets oppfatning vil man dermed kunne samle ressursene og kompetansen i få fengsler. Samtidig vil disse fengslene kunne bidra med kompetanseoverføring til landets øvrige fengsler i den grad det er nødvendig.

Utvalget vil også fremheve at kriminalomsorgens oppmerksomhet i all hovedsak har vært rettet mot tiltak for å ivareta muligheten til å benytte

⁴⁹ Dette gjelder også påtalemyndigheten.

⁵⁰ Med den samiske dimensjonen menes her både kompetanse, språkbruk, samiske sedvaner og rettsoppfatninger.

og bevare nordsamisk språk. Utvalget anbefaler at Kriminalomsorgens tiltaksplan for god og likeverdig straffegjennomføring for samiske innsatte, også legges til grunn i fengslene utenfor Troms og Finnmark. Kriminalomsorgens tiltaksplan bør dessuten omfatte alle de tre samiske språkene og gjelde innen friomsorgen og for konfliktråd, herunder gjennomføringen av ungdomsstraff.

Særskilt om samisktalende kvinnelige innsatte

Når det gjelder kvinnelige domfelte fra Finnmark blir disse som regel innsatt i kvinneavdelingen i Tromsø fengsel eller i kvinneavdelingen i Trondheim fengsel. Kvinnelige forvaringsdømte vil regelmessig søkes overført til Bredtveit fengsel. Utvalget mener det er rom for forbedring av forholdene for samisktalende kvinnelige innsatte i fengselet. Det vises til straffegjennomføringsloven § 11 hvor det heter at «Domfelte bør så langt det er praktisk mulig og formålstjenlig settes inn i nærheten av hjemstedet». Selv om det også er en rekke andre hensyn som vil måtte tillegges vekt når soningssted besluttes, må prinsippet om nærhet til hjemstedet tas hensyn til også for samisktalende kvinnelige innsatte. Etter utvalgets syn er dette et særlig relevant spørsmål når det gjelder Vadsø og Tromsø fengsel, fordi den geografiske avstanden til for eksempel Bredtveit fengsel er svært stor. I den grad det ikke anses sikkerhetsmessig forsvarlig å la vedkommende sone i anstaltene i Troms eller Finnmark, bør det kunne legges til rette for at kriminalomsorgen gjennomfører tiltak som bidrar til å innfri samiske innsattes språklige rettigheter. Fengslene (som er skissert ovenfor) kan bistå med kompetanseoverføring. Også her bør tiltaksplanen legges til grunn.

Rekruttering av samiskspråklige ansatte

Utvalget er kjent med at bruken av samiske språk i fengslene reiser en rekke utfordringer for fengslene. Særlig da det per i dag ikke finnes mange nok samisktalende ansatte i de aktuelle anstaltene som kan gjennomføre nødvendige kontroller. Utvalget understreker at kriminalomsorgen må ha ansatte som behersker samiske språk og ansatte som har kunnskap om samisk kultur. Det bør derfor arbeidet aktivt for å bedre situasjonen, slik at samelovens rettigheter får en realitet for de innsatte. I den grad det er nødvendig bør det ansettes samiskspråklige konsulenter, eventuelt brukes tolk.

14.9 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget mener retten til å snakke samisk i rettsmøtet skal gjelde i hele landet.
- Utvalget mener det bør stilles krav om samiske språkkunnskaper hos den som velges som meddommer i samiskspråklige meddommerutvalg.
- Utvalget foreslår å endre domstoloven slik at bruk av samiske språk skal kunne vektlegges når saker vurderes overført til en annen domstol.
- Utvalget foreslår å innføre en generell regel om at merutgifter som skyldes bruken av samiske språk, fullt ut skal dekkes av det offentlige.
- Utvalget mener arbeidet med samisk juridisk terminologi må prioriteres. Dette gjelder særlig sørsamisk og lulesamisk.
- Utvalget mener det bør gjøres et systematisk og langsiktig arbeid for å øke rekrutteringen av medarbeidere til domstolene, og at det særlig legges vekt på å ansette dommere/dommerfullmektiger og andre ansatte i domstolene med sør- og lulesamisk språkkompetanse.
- Utvalget foreslår at retten til å snakke det aktuelle samiske språket under avhør skal gjelde i hele landet.
- Utvalget foreslår å lovfeste at departementet skal utpeke politidistrikter med særlige forpliktelser for samiske språk.
- Utvalget anbefaler at det fokuseres på språkkompetanse og ansatte med kunnskaper i samiske stedsnavn i nødmeldetjenesten og i meldingsmottaket for hendelser og nye saker.
- Utvalget mener det er behov for en samisk kvote ved opptak til Politihøgskolen.
- Utvalget mener at Politihøgskolen og Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) bør opprette et samarbeid med Samisk høgskole med fokus på å innlemme den samiske dimensjonen som en del av disse utdanningene.
- Utvalget mener enhver som soner i kriminalomsorgens fengsler og anstalter har rett til å snakke samisk med hverandre og sine pårørende. Retten gjelder også i kriminalomsorgens friomsorgsavdelinger og konfliktråd.
- Utvalget foreslår å lovfeste at departementet skal utpeke fengsler som skal særlige forpliktelser for samiske språk.
- Utvalget foreslår at kriminalomsorgen gjennomfører tiltak som bidrar til å innfri samiskspråklige kvinnelige innsattes språklige rettigheter.

- Utvalget mener det innenfor kriminalomsorgen bør arbeides aktivt for å rekruttere ansatte med samiskspråklig kompetanse, slik at same-
lovens rettigheter får en realitet for de innsatte.

Kapittel 15

Samisk språkbruk i den kommunale forvaltningen

15.1 Innledning

Spørsmålet om bruk av samiske språk i politiske offentlige organer, og da særlig kommunestyret, er et tema som med jevne mellomrom har skapt debatt. Utvalget har derfor sett behov for å vurdere om det bør iverksettes tiltak for å øke bruken av samiske språk internt i forvaltningen, herunder i lokale og regionale politiske organer.

15.2 Gjeldende rett

15.2.1 Sameloven

Etter sameloven § 3-9 kan kommunestyret bestemme at samiske språk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltning. Bestemmelsen regulerer at selve saksbehandlingen internt i kommunen skal kunne skje på samiske språk, og regulerer ikke språkvalg i korrespondanse til og fra en kommune.¹ En kommune kan derfor ikke med hjemmel i denne paragrafen kreve at andre offentlige organer skal benytte samisk i skriv til kommunen. Regelen gir heller ikke kommunen noen rett til å benytte samisk i skriv til andre offentlige organ.² Likestillingen med norsk innebærer at tilsatte som ikke behersker det aktuelle samiske språket, har anledning til å benytte norsk i saksbehandlingen. Skriftlig materiale som skal være tilgjengelig for offentligheten, vil imidlertid måtte foreligge både på norsk og samisk, dersom kommunestyret har gjort vedtak etter paragrafen.

¹ Jf. Ot.prp. 60 (1989–90).

² *Ibid.*

15.3 Avveining mellom prinsippet om kommunalt selvstyre og pålegg om bruk av samiske språk i den kommunale forvaltningen

Ulike hensyn må vurderes med hensyn til å innføre krav til kommunene om tospråklig forvaltning og bruk av samiske språk i kommunale politiske organer. Spørsmålet om behovet for sterkere styring fra statens side når det gjelder hensynet til urfolk er blant annet tatt opp i Meld. St. 12 (2011–2012) *Stat og kommune – styring og samspel*.

Meldingen legger til grunn at regelstyringen av kommunesektoren skal være rammepreget, slik at kommuner og fylkeskommuner får reell handlefrihet ved gjennomføring av lovpålagte oppgaver. Ved lovgivningsprosesser som gjelder nye plikter for kommuner eller fylkeskommuner, skal det gjøres en avveining mellom nasjonale hensyn og hensynet til lokaldemokratiet og kommunal handlefrihet. Denne avveiningen skal fremgå både av høringsdokumenter og lovproposisjoner. Samtidig uttrykkes det i meldingen at:

«Staten har eit legitimt behov for å styre også på ein måte som avgrensar handlefridomen til kommunar og fylkeskommunar. Det er akseptert at når kommunane løyser viktige velferdsoppgåver på vegne av staten, må staten setje premissar for den kommunale verksemda. Nasjonale mål om rettstryggleik, likskap og likeverd, liv og helse, makroøkonomisk styring, effektiv og samordna bruk av offentlege ressursar, samfunnstryggleik, ei berekraftig utvikling og omsynet til urfolk og nasjonale minoritetar kan gje grunnlag for sterkare statleg styring etter ei særskilt vurdering. Særleg har målet om likeverdige tenester og rettstryggleik gjeve argument for at staten kan ta i bruk sterkare styringsverkemiddel. I vurderingar om bruk av statlege styringsverkemiddel må det balanserast mot omsynet til kommunal handlefridom».³

Et av hovedpunktene i reglene om kommunalt selvstyre er at kommunene selv skal fastsette den politiske og administrative organiseringen, herunder sekretariatløsninger etc., innenfor rammene av nasjonalt fastsatte prinsipper om samarbeid. Samtidig er samiske innbyggere i mindretall i de fleste kommuner med ansvar for samiske språk. Dette betyr at hensynet til samiske språk mange steder ikke er en del av flertallets interesser og behov. I internasjonal rett er behovet for å innføre spesielle regler og ordninger for å ivareta minoriteters språk og kultur et anerkjent prinsipp. Dette uttrykkes også ved at det i Meld. St. 12 (2011–2012) *Stat og kommune – styring og samspel* er understreket at hensynet til nasjonale mål som for eksempel i forhold til urfolk og nasjonale minoriteter, kan gi grunnlag for sterkere statlig styring. Samiske språk er i en sårbar situasjon som mindretallsspråk i det norske samfunnet og i de fleste kommuner i Norge. At de samiske språkene skal styrkes og utvikles er et uttalt nasjonalt mål som blant annet er nedfelt i Grunnloven § 108. Hensynet til samiske språk som mindretallsspråk i kommunene må derfor veies opp mot hensynet til kommunalt selvstyre. En viktig avveining i denne sammenheng er om regelverk som pålegger kommunene bruk av samiske språk er nødvendig for å styrke bruken av de samiske språkene, øke språkbrukernes rettssikkerhet og pasientssikkerhet, og mulighet for deltakelse i samfunnet.

15.4 Utvalgets vurderinger

Samiske språk i den kommunale forvaltningen

Utvalget har vurdert spørsmålet om hvilke tiltak som må iverksettes for å øke bruken av samiske språk internt i forvaltningen, herunder i lokale og regionale politiske organer. Utvalget har sett behov for å utforme et regelverk som kommer behovet til den samiske befolkningen til gode, og som tar hensyn til bruken av samiske språk både som kommunalt administrasjonsspråk og som møtespråk.

Utvalget foreslår å lovfeste en plikt for språkbevaringskommunene til å likestille samiske språk med norsk i den kommunale forvaltningen. Dette innebærer en skjerpelse i forhold til gjeldende regelverk, hvor det i dag heter at kommunestyret «kan» bestemme at samiske språk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltning. Utvalget vil fremheve

erfaringene med dagens regelverk, hvor ingen av kommunene har likestilt samiske språk og norsk i den kommunale forvaltning. Utvalget antar også at det er lite sannsynlig at kommuner i det samiske språkområdet vil gjøre vedtak om å innføre samiske språk som administrasjonsspråk, i tillegg til norsk. Utvalget viser også til den varierende bruken av samiske språk i lokale og regionale politiske organer. I visse kommuner holdes det jevnlig tospråklige møter, mens det i øvrige kommuner bare brukes norsk. Etter utvalgets oppfatning bidrar ikke dette til utvikling og synliggjøring av samiske språk. Utvalget mener det også brukes unødig mye ressurser på oversettelse, fremfor å skrive saksfremlegget på det aktuelle samiske språket. Utvalget viser til at dokumentene i stor utstrekning skrives på norsk, for deretter å oversettes til det aktuelle samiske språket. De norske dokumentene sendes også ofte ut før samisk versjon er ferdig oversatt. Det medfører ofte at man leser den norske utgaven, hvilket ikke øker de samiske språks status eller bidrar til å videreutvikle samiskkunnskapene hos leseren. Skal de samiske språkene utvikles og være synlig i fremtiden, er det utvalgets oppfatning at dette også medfører visse krav til forvaltningen.

Utvalgets forslag innebærer ikke at det aktuelle samiske språket skal være det eneste språket godtatt i den kommunale forvaltningen. Etter utvalgets syn ville en slik regel skape problemer både med hensyn til ansatte som ikke behersker samisk, og være mot prinsippet om likestilling av samiske språk og norsk. Bestemmelsen innebærer imidlertid at saksbehandlingen internt i kommunen både skal skje på det aktuelle samiske språket og norsk, og at språkene brukes omtrent like mye. Ansatte som ikke behersker det aktuelle samiske språket, skal fortsatt ha anledning til å benytte norsk i saksbehandlingen. På den annen side plikter kommunen å ha ansatte som har kompetanse i samiske språk. Dersom saksfremlegget er skrevet på norsk, innebærer bestemmelsen at den samiske versjonen skal sendes ut samtidig med den norske versjonen.

Når det gjelder skriftlig materiale som skal være tilgjengelig for offentligheten, vil det ikke falle inn under regelen. Slik offentlig informasjon vil omfattes av bestemmelsen i § 3-3 om offentlige organers informasjonsplikt. Bestemmelsen gir heller ikke kommunen rett til å benytte samiske språk i skriv til andre offentlige organ.

I øvrige kommuner, og da særlig språkvitaliseringskommuner og storbykommuner, er det i mindre grad reelle muligheter for bruk av samiske språk i offentlig forvaltning, sammenlignet med

³ Meld. St. 12 (2011–2012), s. 6.

språkbevaringskommunene. Utvalget ser at disse kommunene kan ha behov for en gradvis innføring av likestillingen. Det kan også være deler av kommuneadministrasjonen hvor det er et sterkere behov for slik likestilling enn innen resten av administrasjonen. Utvalget foreslår derfor å lovfeste at kommunestyret/bystyret i disse kommunene skal kunne bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltningen dersom kommunen finner det hensiktsmessig. Selv om utvalget antar at svært få kommuner vil gjøre et slikt vedtak, mener utvalget at kommunene bør tilstrebe å inn-

føre likestilling i den kommunale forvaltningen, i alle fall deler av den.

15.5 Utvalgets forslag til tiltak

- I språkbevaringskommuner skal samiske språk være likestilt med norsk i den kommunale forvaltningen.
- I øvrige kommuner kan kommunestyret/bystyret bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltningen.

Kapittel 16

Klage, tilsyn og ombud

16.1 Innledning

Ifølge mandatet skal utvalget vurdere hvordan dagens ordning med oppfølging av de samiske språkreglene i lovverket og klagebehandling fungerer, og om det er behov for endringer. Utvalget skal også vurdere om gjennomføringen av språkreglene kan styrkes ved bedre veiledning, samarbeid og dialog mellom ulike instanser, og fremme eventuelle forslag til forbedringer, for eksempel gjennom en ombudsfunksjon eller ved andre tiltak.

En rekke undersøkelser om samiske språk har vist at mange kommuner og offentlige organer i forvaltningsområdet for samisk språk i dag ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til samelovens språkregler. Hovedgrunnen de oppgir er at de ikke har tilgang til samiskspråklig personale og at det er lite grunnlag for rekruttering til samiskspråklige stillinger. Enkelte kommuner, fylkeskommuner og statlige organer har imidlertid gjennom langsiktig planlegging klart å finne tilfredsstillende løsninger for hvordan de kan betjene sine samiske språkbrukere på en best mulig måte. Andre kommuner, fylkeskommuner og statlige organer mangler slik planlegging, og synes å bli overrasket når det oppstår krav om å oppfylle sine forpliktelser i forhold til samelovens språkregler.

På bakgrunn av denne erfaringen synes det som det er behov for et tydeligere regelverk for hvordan kommuner, fylkeskommuner og statlige organer skal planlegge hvordan de over tid kan oppfylle sine samiskspråklige forpliktelser. Det kan også synes som om det er behov for å innføre sterkere veiledning og kontroll med offentlige organers planlegging og gjennomføring av sine forpliktelser overfor sine samiskspråklige innbyggere/brukere.

16.2 Gjeldende rett

16.2.1 Sameloven

Sameloven § 3-11 lyder som følger:

«Dersom et offentlig organ ikke følger bestemmelsene i dette kapitlet, kan den som saken direkte gjelder, klage til det organet som er nærmest overordnet det organet klagen angår. Fylkesmannen er klageinstans når klagen angår kommunale eller fylkeskommunale organ.

Også landsomfattende samiske organisasjoner og landsomfattende offentlige organer med oppgaver av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen, har klagerett i slike saker. Det samme gjelder i saker hvor ingen enkeltperson er særskilt berørt.»

Klagerreglene er inspirert av de tilsvarende klage-reglene i målloven og dels av forvaltningslovens regler om klage over enkeltvedtak, jf. forvaltningsloven kapittel VI. Gjeldende klageordning gir klagerett til både individer og til organisasjoner og offentlige organer. For klager som angår kommunale og fylkeskommunale organ er fylkesmannen klageinstans, jf. første ledd annet punktum. Hvis klagen angår et statlig organ er det nærmest overordnede statlige organ klageinstans.

16.2.1.1 Begrepet «offentlig organ»

Klageretten gjelder dersom et «offentlig organ» ikke følger bestemmelsene i sameloven kapittel 3, jf. første ledd første punktum. Begrepet «offentlige organ» er i sameloven § 3-1 nr. 2 definert som «ethvert organ for stat og kommune». Den sentrale stats-, fylkeskommune-, og kommuneadministrasjonen med underliggende organer vil uten videre omfattes av begrepet. Om det nærmere innholdet i definisjonen uttaler Justisdepartementets lovavdeling:

«Det tas utgangspunkt i uttrykket *forvaltningsorgan* i forvaltningsloven og målloven, men utkastet inneholder ikke de unntakene som finnes i forvaltningsloven § 4 og i målloven § 2. Reglene om bruk av samisk språk omfatter således i utgangspunktet flere organ enn det de to nevnte lovene gjør [...] Det kan i noen tilfeller oppstå spørsmål om et organ er offentlig eller ikke. Departementet finner det formålstjenlig å ta utgangspunkt i den nærmere omtale av statlige organ som ligger til grunn for reglene i målloven, se Ot.prp. nr. 52 for 1978–1979 s. 14–16, og den praksis som er fulgt i henhold til dem. Mållovens konkrete regler gjelder bare for statlig virksomhet, men de grensdragninger som er gjort i og i medhold av målloven, vil også være retningsgivende for definisjonen av kommunale og fylkeskommunale organ.

Den sentrale stats-, fylkeskommune- og kommuneadministrasjon med underliggende organ vil uten videre regnes som offentlige organ. Det samme vil gjelde for forvaltningsbedrifter, som Televerket og Postverket¹, og for statlige aksjeselskap som er opprettet ved særskilt lov. Offentlig oppnevnte råd og utvalg, som Norsk språkråd, vil også være offentlige organ. Skoler vil i utgangspunktet omfattes, men her bør det understrekes at det gis særlige regler for undervisning i andre lover, og undervisning omfattes ikke av språkreglene. Offentlige fond vil også være offentlige organ. Det bør imidlertid understrekes at slike fond, og mange andre offentlige organ som i prinsippet faller innenfor reglene, er landsomfattende organ, og de viktigste reglene vil etter forslaget ikke gjelde for dem uten at det er særskilt bestemt, se utkastets § 3-10 med merknader. Stiftelser vil reglene i utgangspunktet ikke gjelde for, men i de tilfellene forvaltningslovens regler gjelder for slike stiftelser, vil det også være naturlig å la språkreglene gjelde.»²

Reglene om bruk av samiske språk omfatter således i utgangspunktet flere organ enn det som føl-

ger av forvaltningsloven og målloven, og gjelder blant annet for domstolenes virksomhet.

16.2.1.2 *Landsomfattende samiske organisasjoner og landsomfattende offentlige organ*

Landsomfattende samiske organisasjoner og landsomfattende offentlige organ med oppgaver av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkning, har en utvidet klageadgang, jf. § 3-11 annet ledd første punktum. Disse har dermed også klageadgang selv om ingen enkeltperson er direkte berørt, jf. annet ledd annet punktum. Kravet om «rettslig klageinteresse» etter forvaltningsloven § 28 kommer dermed ikke til anvendelse.

Sameloven inneholder ingen definisjon av begrepet «landsomfattende». Rent språklig synes det nærliggende å avgrense begrepet «landsomfattende» organ mot organer som bare har en del av landet som sin tjenestekrets.³ Forholdet til begrensningen mot «landsomfattende» organ er imidlertid berørt enkelte andre steder i lovforarbeidene. Som eksempler på organer som skal anses som landsomfattende nevnes blant annet Sametinget, Samisk høyskole, de statlige samiske skolene og Reindriftsadministrasjonen (nå Landbruksdirektoratet). Den sentrale reindriftsadministrasjonen var – frem det ble innlemmet i Landbruksdirektoratet 1. juli 2014 – et organ som i praksis bare hadde de deler av landet hvor det foregår reindrift, som sitt virkeområde. Om det nærmere innholdet av begrepet «landsomfattende» uttaler Lovavdelingen:

«[...] Etter vår vurdering synes det mest nærliggende å anta at et offentlig organ i utgangspunktet må anses som «landsomfattende» dersom ikke rettsordenen, gjennom lov eller på annen måte, har fastsatt at organets tjenestekrets bare skal dekke deler av landet [slik situasjonen for eksempel er for fylkeskommuner og fylkesmannsembeter]. Vi antar likevel at andre momenter etter omstendighetene kan føre til en annen konklusjon [...]»⁴

Annet ledd fastsetter dermed en tilsvarende klageadgang for offentlige organer med oppgave å fremme særskilte interesser som etter første ledd.

¹ Merknad fra utvalget: I januar 1995 ble Televerket et statlig aksjeselskap og nedlagt som forvaltningsbedrift. Samtidig ble navnet endret til Telenor AS. 1. desember 1996 går Posten fra å være forvaltningsbedrift til å bli statsaksjeselskap med «begrenset ansvar»: Posten Norge BA.

² Tolkningsuttalelse fra lovavdelingen 1. september 2014, § 3-1 – *Spørsmål om tolkning av sameloven*.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

16.3 Tilsyn og administrative sanksjoner

16.3.1 Innledning

Et tilsyn skal påse at lover og forskrifter på et område innenfor offentlig forvaltning etterlevs.⁵ Det er ikke bare staten som fører tilsyn, men også Stortinget, domstolene, kommunene og andre som utfører beslektede oppgaver. Tilsyn er et sterkt statlig kontroll- og styringsvirkemiddel, og det er særlig fire hensyn som bør inngå i en overordnet vurdering av behov for statlig tilsyn med kommunesektoren.⁶

- Hensynet til den enkeltes rettssikkerhet.
- Hensynet til bærekraftig utvikling og samfunnsikkerhet.
- Hensynet til det kommunale selvstyret.
- Hensynet til en formåls effektiv offentlig ressursbruk.

Tilsyn må derfor anses som et særskilt virkemiddel som lovgiver ønsker skal benyttes der det foreligger særskilt behov for det.⁷

16.3.2 Gjeldende rett

16.3.2.1 Kommune-loven

Den 8. desember 2006 ble det vedtatt et nytt kapittel 10 a om statlig tilsyn i lov 25. september 1992 nr. 107 om *kommuner og fylkeskommuner* (kommune-loven). Kommune-loven § 60 b utpeker fylkesmannen som tilsynsmyndighet etter kapittelet. Etter særlov-givningen kan tilsynsmyndigheten imidlertid være lagt til andre statlige etater enn fylkesmannen.

Etter *forskrift til same-lovens språkregler* (språkforskriften) fikk Arbeids- og inkluderingsdepartementet (nå Kommunal- og moderniseringsdepartementet) forvaltningsansvaret for lov 12. juni 1987 nr. 56 om *Sametinget og andre samiske rettsforhold (same-loven)* kapittel 3. Språkforskriften § 1 første ledd i forskriften lyder som følger:

«Arbeids- og inkluderingsdepartementet fører tilsyn med gjennomføringen av reglene i same-lovens kapittel 3 og denne forskriften».⁸

⁵ NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor* kapittel 16 på s. 168.

⁶ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Rundskriv (H-03/07), *Nytt kapittel 10 A i kommune-loven – statlig tilsyn med kommunesektoren* (2007) punkt 2.

⁷ Meld. St. 7 (2009–2010), s. 22.

⁸ Forskrift til same-lovens språkregler 7. januar 2003 nr. 13.

Ifølge språkforskriften skal departementet føre tilsyn med gjennomføringen av reglene i same-loven kapittel 3, og tilhørende forskrift.

16.4 Tilsynsmyndigheten etter særlov-givningen

16.4.1 Særlig om fylkesmanns-embetet

Det finnes ikke noen alminnelig lov om fylkesmannen. Fylkesmannsinstitusjonen bygger på lang konstitusjonell praksis og på gjeldende instruks for fylkesmenn fastsatt ved kongelig resolusjon i 1981. Fylkesmannsinstruksen § 1 slår fast at fylkesmannen er Kongens og regjeringens representant i fylket. Fylkesmannens overordnede oppgave er å arbeide for at Stortingets og regjeringens vedtak, mål og retningslinjer blir fulgt opp. Etter instruksens § 8 skal fylkesmannen behandle saker som ved lov eller på annen måte er lagt til embetet.⁹ Fylkesmannen har blant annet en koordineringsfunksjon for alle statlige tilsyn, jf. kommune-loven § 60 e. Dette skal blant annet sikre at en kommune ikke får for mange tilsyn¹⁰. Fylkesmannen skal også sørge for rettssikkerheten for den enkelte innbygger, virksomheter og organisasjoner, ved å se til at grunnleggende prinsipper som likebehandling, likeverd, forutsigbarhet, uavhengighet, habilitet og rettferdighet blir ivaretatt i forvaltningen.

16.4.1.1 Tilsyn med barnehagene

Etter lov 17. juni 2005 nr. 64 om *barnehager* (barnehage-loven) § 9 første ledd, skal fylkesmannen føre tilsyn med med lovligheten av kommunens oppfyllelse av plikter som barnehagemyndighet etter § 8, kapittel IV og V, herunder at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på «samisk språk og kultur», jf. § 8 tredje ledd.

16.4.1.2 Tilsyn med grunnskolen og videregående opplæring

Etter lov 17. juli 1998 nr. 61 om *grunnskolen og den videregående opplæringa* (opplæringslova) § 14-1 første ledd skal fylkesmannen føre tilsyn med at kommunene og fylkeskommunene oppfyller de plikter de er pålagte i eller i medhold av opplæringsloven kapittel 1–16, (kommunepliktene) herunder rett til opplæring i og på samisk.

⁹ Fornyings-, administrasjons- og kirke-departementet, *Fylkesmannsrollen, Utvikling og utfordring* (2012) punkt 3.

¹⁰ NOU 2014: 8 punkt 16.1.

16.4.1.3 Tilsyn med helse- og omsorgstjenestene

Etter lov 24. juni 2011 nr. 30 om *kommunale helse- og omsorgstjenester m.m.* (helse- og omsorgstjenesteloven) skal fylkesmannen føre tilsyn med lovligheten av de plikter som følger av helse- og omsorgstjenesteloven kapittel 3 til 10 og §§ 11-2, 11-3, og 11-4. Fylkesmannen skal blant annet påse at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt av tjenesten, jf. § 3-10 siste ledd.¹¹

Dagens tilsyn i helse- og omsorgssektoren etter sameloven fremgår implisitt ved at flere av lovene i helselovgivningen henviser til sameloven, men det er uklart i hvor stor utstrekning same-loven § 3-5 blir fulgt opp i praksis.

16.4.1.4 Tilsyn med barneverntjenester

Etter lov 17. juli 1992 nr. 100 om *barneverntjenester* (barnevernloven) er fylkesmannen statlig barnevernmyndighet på fylkesnivå, jf. § 2-3 tredje ledd. Fylkesmannen plikter å føre tilsyn med barnevernvirksomheten i de enkelte kommuner, jf. § 2-3 b. Fylkesmannen er for øvrig også tillagt myndighet som klageinstans for de enkeltvedtak som treffes av barneverntjenesten, med mindre det er fylkesnemnda som etter loven er klageinstans. Etter forskrift 11. desember 2003 nr. 1564 om *tilsyn med barn i barnevernsinstitusjoner for omsorg og behandling* § 7 siste ledd, skal tilsynsmyndigheten blant annet påse at samiske barns særlige rett til å ivareta språklig og kulturell bakgrunn følges opp på hensiktsmessig måte ut fra formålet med oppholdet, og institusjoners målsetting og rammer. Ved tilsyn med samiske barn i barnevernsinstitusjoner skal tilsynsmyndigheten tilstrebe å besitte samiskspråklig eller kulturell kompetanse, jf. § 8 femte ledd siste punktum.

16.4.2 Tilsyn med kriminalomsorgen

Lov 18. mai 2001 nr. 21 om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) § 9 fastslår at det i tilknytning til hver region skal være et tilsynsråd. Tilsynsrådene skal etter nærmere regler føre tilsyn med de fengsler og friomsorgskontor som ligger innenfor regionenes grenser, og med behandlingen av de domfelte og innsatte. Tilsynsrådene oppnevnes av Justis- og beredskapsdepar-

tementet etter at fylkesmannen har kommet med forslag til medlemmer. Tilsynsrådene oppnevnes for 2 år av gangen.

16.4.3 Tilsyn med dommere

Tilsynsutvalget for dommere er et disiplinærorgan for norske dommere som omfatter alle fagdommere i tingrettene, lagmannsrettene, Høyesterett, jordskifterettene og jordskifteoverrettene. Ordningen gjelder foruten de faste embetsdommerne også midlertidige dommere, herunder dommerfullmektiger. Tilsynsutvalgets virksomhet og saksbehandling er lovfestet i domstolloven kapittel 12. Dessuten gjelder forvaltningsloven og offentlighetsloven for utvalgets saksbehandling, med de unntak som følger av domstolloven §§ 238 og 239. Tilsynsutvalget kan treffe vedtak om disiplinærtiltak dersom en dommer «forsettlig eller uaktsomt overtrer de plikter som stillingen medfører, eller for øvrig opptrer i strid med god dommerskikk», jf. domstolloven § 236. Dette omfatter både dommerens plikter etter prosesslovgivningen og typiske arbeidsrettslige plikter. Er en dommer for eksempel negativ til bruk av samiske språk i domstolene, kan dette påklages til tilsynsutvalget. Tilsynsutvalget kan også treffe vedtak om disiplinærtiltak for forhold utenfor tjenesten, men klageadgangen er da forbeholdt Justisdepartementet, Domstoladministrasjonen og vedkommende domstolleder, jf. domstolloven § 237.

16.4.4 Kontroll med Sametingets virksomhet

Statlig kontroll av Sametingets virksomhet skjer i dag på et overordnet nivå og reguleres ut fra den premiss at Sametinget, som samenes folkevalgte organ, ikke er underlagt regjeringens instruksjonsmyndighet. Den statlige kontrollen av Sametingets virksomhet dreier seg i hovedsak om å påse at Sametingets økonomiforvaltning skjer i henhold til statens økonomiregelverk. Riksrevisjonen, som er Stortingets revisjons- og kontrollorgan, er ansvarlig for årlige revisjoner av Sametingets virksomhet, jf. Riksrevisjonsloven § 9. Som folkevalgt organ har Sametinget etablert kontrollordninger som både ivaretar en parlamentarisk kontroll og en administrativ internkontroll. Sametingets kontrollutvalg skal utøve den parlamentariske kontrollen og styringskontroll over virksomheten som finansieres over Sametingets budsjett. I dette ligger også å kontrollere Sametingets årsregnskap og eventuelle merknader fra Riksrevisjonen. Den administrative interne kontrollen dreier seg i hovedsak om interne rutiner i Same-

¹¹ Etter lov 15. juni 2001 nr. 93 om helseforetak m.m. (helseforetaksloven) § 35 tredje ledd skal regionalt helseforetak sørge for at den enkelte pasients utvidete rett til bruk av samiske språk i spesialisthelsetjenesten blir ivaretatt, jf. sameloven § 3-1 nr. 4 og § 3-5.

tingets administrasjon. Rutinene skal sørge for at økonomiske midler blir benyttet til det Sametinget har besluttet de skal brukes til, at midlene benyttes mest mulig hensiktsmessig og målrettet, at rapporteringsrutinene er forsvarlige, at budsjettene holdes, og at det til enhver tid gjeldende regelverk for økonomiforvaltning følges.

16.5 utfordringer med dagens klageordning og behovet for en tilsynsordning

Erfaringer viser at dagens klageordning ikke har fungert etter intensjonen. Undersøkelser om samiske språk har avdekket at de fleste offentlige organer som omfattes av samelovens språkregler, ikke oppfyller lovens krav fullt ut.¹² Utvalget er også kjent med at de aktuelle fylkesmennene har mottatt få klager på kommunenes og fylkeskommunenes gjennomføring av samelovens språkregler. Tilbakemeldingen har vært at den enkelte språkbruker ikke vet hvilken instans man skal rette klagen til. Det finnes også i liten grad oversikt over hvordan kommunene løser sine oppgaver, hva språkmidlene brukes til, hvilke planer kommunene har for å styrke bruken av samiske språk i kommunen og hva som er utfordringene i oppfølgingen av loven. Sametinget mener det er behov for en gjennomgang av klageordningen.¹³ Sametinget har også stilt spørsmål om funksjonen som tilsyns- og klageorgan bør overføres Sametinget, eller om Sametinget bør forvalte et tilsyns- og klageorgan for samelovens språkregler. I *Sametingsmelding om samisk språk* uttaler Sametinget:

«Samelovens språkregler er ment å sikre at den enkeltes lovfestede rett til bruk av samisk språk i møte med det offentlige oppfylles. Erfaringene viser at til tross for disse reglene opplever enkeltpersoner brudd på regelverket, og at deres individuelle rettigheter ikke oppfylles. I dag er fylkesmannen klageorgan for samelovens språkregler dersom klagen gjelder kommunale eller fylkeskommunale organer. Dette er en funksjon som ikke har fungert etter intensjonen. Fylkesmannen mottar så å si ingen klager, samtidig som det i media ofte kommer fram at enkeltpersoner ikke får sine rettigheter oppfylt. Det kan virke som at det er vanskelig for enkeltpersoner å vite hvor de skal hen-

vende seg ved klager, og at det fra fylkesmennene legges for lite ressurser i å følge opp denne klageordningen. I tillegg har ikke fylkesmannen noen tilsynsfunksjon i henhold til språkreglene. Brudd på samelovens språkregler får ingen følger for den som begår bruddene. Det har resultert i en uønsket praksis som fører til at enkeltpersoners rettigheter ikke blir oppfylt. Forholdet er meget uheldig for språkets stilling i samfunnet, og det kan på sikt oppheve de resultatene som er oppnådd gjennom lovgivingen [...]».¹⁴

Sametinget mener de bør få en tilsvarende rolle som fylkesmannen, særlig i saker som omhandler samiske opplæringsspørsmål, herunder tilsynsvaret når det gjelder opplæring av samiske barn og unge. I *Sametingsmelding om opplæring og utdanning* uttaler Sametinget:

«Dette fordrer at Sametinget settes ressursmessig i stand til å ivareta disse oppgavene. Samtidig er det viktig at fylkesmennenes rolle og ansvar for samiskopplæring samordnes med Sametinget og sentrale myndigheter og at fylkesmennene er sitt ansvar bevisst når det gjelder koordinering innenfor sitt geografiske område. Det behøves en klarere samordning og ansvarsfordeling mellom Sametinget, fylkesmenn, fylkeskommuner og kommuner [...]. Det bør legges stor vekt på hva de samiske miljøene selv ønsker og Sametingets ønske om en klarere rolle når det gjelder tilsynsvirksomheten».¹⁵

Spørsmål om behovet for sterkere styring fra statens side når det gjelder hensynet til urfolk er også tatt opp i Meld. St. 12 (2011–2012) *Stat og kommune – styring og samspel*. I meldingen uttrykkes det at:

«Staten har eit legitimt behov for å styre også på ein måte som avgrensar handlefridomen til kommunar og fylkeskommunar. Det er akseptert at når kommunane løyser viktige velferdsoppgåver på vegne av staten, må staten setje premisser for den kommunale verksemda. Nasjonale mål om rettstryggleik, likskap og likeverd, liv og helse, makroøkonomisk styring, effektiv og samordna bruk av offentlege ressursar, samfunnstryggleik, ei berekraftig

¹² Se blant annet Nordisk Samisk Institutt, *Evaluering av samelovens språkregler* (2007).

¹³ Sametingsmelding om samisk språk (2013) s. 23.

¹⁴ *Ibid* s. 22.

¹⁵ Sametingsmelding om opplæring og utdanning (2011) s. 61.

utvikling og omsynet til urfolk og nasjonale minoritetar kan gje grunnlag for sterkare statleg styring etter ei særskilt vurdering. Særleg har målet om likeverdige tenester og rettstryggleik gjeve argument for at staten kan ta i bruk sterkare styringsverkemiddel. I vurderingar om bruk av statlege styringsverkemiddel må det balanserast mot omsynet til kommunal handlefridom.»¹⁶

I meldingen sies det vidare følgjende om statlig tilsyn med kommuner og fylkeskommuner:

«Kommunelova kapittel 10 A inneheld det generelle regelverket for statleg tilsyn med kommunar og fylkeskommunar. Kapitlet tok til å gjelde frå 1. mars 2007 og baserer seg på framlegget frå departementet i Ot.prp. nr. 97 (2005–2006). Desse lovføresegnene dreier seg om sams reglar for rammer, prosedyrar og verkemiddel for statleg tilsyn med kommunesektoren. Reglane har som mål å gjere det statlege tilsynet med kommunane meir oversiktleg, einsarta og føreseieleg.

Reglane om tilsyn i kommunelova gjeld for plikter/oppgåver som det berre er kommunane/fylkeskommunane som har fått gjennom lov, dei såkalla «kommunepliktene». Kommunelova kapittel 10 A gjeld ikkje for tilsyn med korleis kommunane eller fylkeskommunane etterlever reglar som omfattar alle som driv ein aktivitet eller tilbyr ei teneste, dei såkalla «aktørpliktene». Denne avgrensinga gjeld likevel ikkje den lovfesta samordningsrolla som fylkesmennene har når det gjeld statleg tilsyn. Slik samordning skal skje både ved tilsyn med kommuneplikter og ved tilsyn med aktørplikter. Kommunelova slår fast at det berre er høve til å føre tilsyn med om kommunar og fylkeskommunar etterlever fastsette lover og forskrifter, såkalla lovlegtilsyn («lovlighetstilsyn»). Det inneber at statlege tilsynsorgan ikkje skal føre tilsyn med det frie skjønnet i kommunale og fylkeskommunale vedtak. Sjølve heimelsgrunnlaget for at statleg organ skal kunne føre tilsyn, finn ein ikkje i kommunelova, men i dei ulike særlovene. Slike heimlar finst i alle lover som styrer velferdstenestene i kommunar og fylkeskommunar, og i tillegg i andre typar lovverk som forureiningslova, hamne- og farvasslova og brann- og eksplosjonsvernlova.»¹⁷

Kommunal- og moderniseringsdepartementet uttaler i *gjennomgangen av samelovens språkregler* at et system for tilsyn med kommunenes gjennomføring av samelovens språkregler vil kunne stimulere til en planmessig oppfølging av forpliktelsene, samt være et viktig instrument for å sikre samene i forvaltningskommunene en best mulig betjening på samisk. Departementet understreker imidlertid at det er flere spørsmål som må vurderes dersom det skal innføres et statlig tilsyn med gjennomføringen av samelovens språkregler skal overføres Sametinget. I rapporten fra gjennomgangen understreker departementet blant annet:

«[...] Sameloven sier ikke noe direkte om tilknytningsforholdet mellom Sametinget og Kongen/departementene. I forarbeidene til sameloven er det sagt at Sametingets myndighetsområde skal være dynamisk i den forstand at det ikke fastlegges en gang for alle. Prinsippet er uttrykt som en målsetting i samepolitikken om å sikre Sametinget som politisk organ og forvaltningsorgan større frihet, innflytelse og økt myndighet, jf. årlig omtale i budsjettproposisjoner og stortingsmeldinger om Sametingets virksomhet. Dersom Sametinget skal pålegges å utføre tilsyn, vil det måtte skje gjennom lov og budsjettvedtak.

En overføring av et ansvar for tilsyn med kommunenes gjennomføring av språkreglene til Sametinget ville derfor reise flere spørsmål som ville måtte utredes nærmere. Det vil blant annet være uklart hvordan eventuelle brudd på samelovens språkregler skal kunne følges opp, særlig i tilfeller der årsaken til at kravene ikke oppfylles, er at de lokale og regionale myndighetene ikke får tak i samisktalende personale. Et annet spørsmål som reiser seg, er hvordan en eventuell overføring av tilsynsmyndighet til Sametinget kan balanseres mot at det fortsatt vil være staten som er ansvarlig for gjennomføringen av de aktuelle folkerettslige forpliktelsene.

Fylkesmennene har, i tillegg til å være tilsyns- og klageorgan, en viktig veiledningsfunksjon overfor kommunene. I St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* signaliserte den daværende regjeringen at fylkesmannens veiledningsrolle overfor kommunene når det gjelder samiske forhold skulle bli vurdert. Fylkesmannen i Nordland har over flere år opparbeidet seg erfaringer knyttet til sin veiledningsrolle overfor kommuner med samiske brukere. Fylkesmannen i Nordland igangsatte i 2011 et pilotprosjekt hvor målet bl.a. er å få mer kunnskap

¹⁶ Meld. St. 12 (2011–2012), s. 6.

¹⁷ *Ibid.* s. 51 flg.

om samiske saker i kommuner med samisk befolkning. Pilotprosjektet skal i første omgang avgrenses til barn og unges oppvekstvilkår, samiske språk, helse- og omsorgstilbud, reindrift og arealpolitikk. Prosjektet finansieres av Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Erfaringer fra prosjektet vil kunne danne et viktig grunnlag for fylkesmennenes utvikling av sin veiledningsrolle overfor kommunene når det gjelder samiske forhold.»¹⁸

For å få en bedre kontroll med hvordan samelovens språkregler følges opp kan en mulig løsning være, ifølge departementet, å styrke ordningen med de allerede etablerte samarbeidsavtalene mellom Sametinget, kommunene og fylkeskommunene i forvaltningsområdet.

16.6 Ombud

16.6.1 Innledning

Ordet «ombud» brukes i to ulike betydninger: For det første betegner det verv som det i prinsippet er plikt til å påta seg. For det andre brukes det om noen organer med kontrolloppgaver (slike organer kan også bære andre navn, for eksempel Data-tilsynet).¹⁹ Blant de nasjonale institusjonene av den sistnevnte typen som bærer navnet «ombud», er Likestillings- og diskrimineringsombudet og Barneombudet. I tillegg kommer en rekke «ombud» av lokal eller regional karakter, som for eksempel pasientombudet.²⁰

16.6.2 Ombudsmannsordninger

16.6.2.1 Sivilombudsmannen

Stortingets ombudsmann for forvaltningen representerer en viktig kontrollordning i offentlig sektor. Sivilombudsmannen behandler en rekke saker hvor klageren påberoper seg feil i saksbehandlingen, rettsanvendelsen eller behandlingen av fakta, samt myndighetsmisbruk. Sivilombudsmannens virksomhet har sitt rettslige grunnlag i Grunnloven § 75 bokstav 1, lov 22. juni 1962 nr. 8 om Stortingets ombudsmann for forvaltningen (sivilombudsmannsloven), samt instruks fra Stortinget.

¹⁸ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Gjennomgang av samelovens språkregler* s. 130–131.

¹⁹ Torstein Eckhoff, Eivind Smith, *Forvaltningsrett* 10. utg. (2016) s. 510.

²⁰ *Ibid.*

I motsetning til de øvrige «ombud» blir Sivilombudsmannen utpekt av Stortinget. Valget skjer for fire år om gangen, jf. sivilombudsmannsloven § 1. Sivilombudsmannen skal for øvrig utføre sitt verv «selvstendig og uavhengig av Stortinget», jf. § 2. Sivilombudsmannen skal søke å sikre at det i den offentlige forvaltning ikke øves urett mot den enkelte borger, jf. Grunnloven § 75 bokstav 1 og sivilombudsmannsloven § 3. Regelverket nevner særskilt at ombudsmannen skal bidra til at menneskerettighetene respekteres.

Rett til å klage har enhver som mener seg utsatt for urett, jf. § 6. Brudd på bestemmelsene i sameloven kapittel 3 kan dermed også klages inn for Sivilombudsmannen. Ombudsmannen kan imidlertid ikke treffe bindende vedtak. Men selv om ombudsmannen bare kan «uttale sin mening om forhold som går inn under hans arbeidsområde», jf. § 10, retter forvaltningsorganene seg stort sett etter det syn ombudsmannen gir uttrykk for.

16.6.2.2 Likestillings- og diskrimineringsombudet

Likestillings- og diskrimineringsombudet er et alternativ til domstolsbehandling av saker om diskriminering, og er et lavterskeltilbud som er lett tilgjengelig. De som mener de er utsatt for diskriminering, kan få råd og veiledning hos ombudet. Likestillings- og diskrimineringsombudet har ansvar for å overvåke at norsk rett samsvarer med FNs kvinnekonvensjon, rasediskrimineringskonvensjon og konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne.

16.6.2.3 Barneombudet

Barneombudet er ombud for alle barn i Norge, inkludert samiske barn. Ombudets generelle arbeidsoppgaver er å sikre alle barn i Norge en god oppvekst og de rettigheter de har gjennom FNs barnekonvensjon. Dette arbeidet gjøres blant annet ved å overvåke at sikkerhetsnettet som skal ta vare på barn i samfunnet fungerer. Barneombudets arbeid for å bedre barns rettigheter generelt kommer også samiske barn og unge til gode. Når Barneombudet setter fokus på områder der barns rettigheter ikke i tilstrekkelig grad er ivaretatt, vil dette også være et arbeid for samiske barn. Barneombudets hovedfokus er å oppnå reell likebehandling og motvirke diskriminering.²¹

²¹ St.meld. nr. 28 (2007–2008), punkt 9.2.

16.7 Utvalgets vurdering

Klage til et overordnet forvaltningsorgan

Retten til å klage til et overordnet forvaltningsorgan er av grunnleggende betydning for å kontrollere at forvaltningen etterlever loven og treffer rimelige avgjørelser. Til tross for bestemmelsen om klage i sameloven § 3-11, viser erfaringer at reglene ikke har fungert etter intensjonen. Det er få som klager på manglende etterlevelse av samelovens språkregler. Mulige årsaker kan være at enkeltindividene ikke vet hvor de skal henvende seg eller at de ikke vet hvilke rettigheter de har. Det kan også tenkes at foreldre ikke ønsker å klage på for eksempel manglende samiskundervisning i frykt for å bli stemplet som «kravstore». På bakgrunn av dette har utvalget vurdert spørsmålet om man bør opprettholde dagens ordning med klage som avgjøres av et overordnet forvaltningsorgan innenfor det ordinære forvaltningshierarkiet, eller om det bør innføres en ordning med en frittstående klageinstans. Et tredje alternativ er å gi Sametinget myndighet til å forvalte en klageordning, slik Sametinget selv foreslår.

Forvaltningsapparatet er i dag bygd opp rundt en generell hierarkisk struktur, der klagesaker går til overordnet organ.²² Avgjørende for om et organ er overordnet et annet, er først og fremst om det har omgjørings- og instruksjonsrett overfor vedkommende organ, eller kan pålegge det arbeidsoppgaver innenfor vedkommende saksområde.²³ Ordinære direktorater skaper ikke problemer ettersom de er underordnet bestemte departementer. Politidistriktene er underordnet Politidirektoratet. Fylkesmannsembetene står i en spesiell stilling ved at de administrativt er underlagt Kommunal- og moderniseringsdepartementet, mens de på de ulike fagområdene er underlagt forskjellige departementer. Når fylkesmannen behandler en sak innen et bestemt fagområde, vil det altså være et bestemt departement som er å anse som overordnet organ i den aktuelle saken, mens det i annen sak fra et annet fagområde kan være et annet departement.²⁴ Domstolene står i en særstilling i og med at de er «uavhengig» i forhold til den øverste, sentrale statsforvaltningen.

En ordning med å tillegge klageordningen til Sametinget, kan bidra til å sikre en uavhengig klagebehandling i et større antall saker. Det vil også kunne tenkes at det vil være lettere å styrke forut-

setningene for en grundig og uavhengig klagebehandling dersom Sametinget overtar klagesaksbehandlingen. Sametinget er imidlertid en uavhengig og spesiell institusjon i det norske forvaltningssystemet, og ikke en ordinær etat eller et underliggende organ for regjeringen. Sametinget har etter dagens system heller ingen omgjørings- og instruksjonsmyndighet overfor andre offentlige organer. I tilfelle det vil være aktuelt å gi Sametinget myndighet som klageorgan må det utredes nærmere hvordan og i hvilken grad Sametinget kan gis instruksjonsmyndighet overfor de organer som omfattes av samelovens språkregler. Dette vil blant annet gjelde kommuner, fylkeskommuner, statlige organer med virksomhet i det samiske språkområdet og helse- og omsorgsorganer og institusjoner mv. Utvalget mener mangfoldet av organer som omfattes av samelovens språkregler tilsier at det vil være vanskelig å legge en klageordning til én instans, herunder å etablere en klageordning underlagt Sametinget.

Når det gjelder spørsmålet om å opprette et uavhengig klageorgan for samelovens språkregler, legger utvalget til grunn at en slik ordning vil bli dyr i forhold til de ressurser som i dag brukes på klagesaker etter sameloven. Dette skyldes særlig at det er per i dag er få klagesaker, og at disse kan kreve store ressurser. Selv om det må antas at antallet klagesaker vil øke etter en revisjon av loven, antar utvalget at det ikke vil dreie seg om et så stort antall saker at det kan begrunne opprettelsen av et eget klageorgan.

Utvalget har etter dette ikke funnet grunn til å lage spesielle klageinstanser for gjennomføring av samelovens språkregler. Dagens ordning, med utgangspunkt i forvaltningslovens system, bidrar etter utvalgets oppfatning til å skape et ryddig system uten ubegrunnede forskjeller fra det systemet som gjelder behandling av klagesaker mer generelt. Den nåværende ordningen har dessuten den fordel at klagebehandlingen i første instans utføres av et organ som har god innsikt i de lokale forholdene på vedkommende forvaltningsområde og det er mulighet for full overprøving av underinstansens avgjørelse. Å sikre en forsvarlig behandling av sameloven er, etter utvalgets vurdering, en del av det ledelsesansvar som overordnede organ har.

Etter utvalgets vurdering kan gjennomføringen av språkreglene styrkes ved bedre veiledning, samarbeid og dialog mellom de ulike instansene. God veiledning om regelverket fra nasjonale myndigheter er også viktig. Veiledning kan foretas på forskjellige måter, blant annet gjennom rundskriv og veiledere med informasjon om gjel-

²² NOU 2003: 30 *Ny offentlighetslov* kapittel 19.2.4.2 på s. 241

²³ *Ibid.* kapittel 22.1 på s. 271.

²⁴ *Ibid.*

dende rett og hvordan regelverket skal forstås og praktiseres. Utvalget foreslår dessuten å opprette et språkombud, som er nærmere beskrevet nedenfor. Etter utvalgets syn vil dette bidra til å hjelpe enkeltpersoner med å rette klage til riktig instans.

Tilsyn med samelovens språkregler

Staten fører tilsyn med sentrale lovpålagte kommuneplikter knyttet til de viktigste velferdsområdene. Statlig tilsyn med kommunene utføres normalt av fylkesmannen eller departementets underliggende organer. Dette gjelder for eksempel innenfor barnevern, pleie og omsorg, samfunnsikkerhet, miljøvern og opplæring. Det føres også tilsyn med samiskspråklige rettigheter i flere særlover, for eksempel innen helse- og omsorgssektoren.

Når det gjelder spørsmålet om en tilsynsordning for samelovens språkregler, er utvalget enig med Kommunal- og moderniseringsdepartementet om at et system for tilsyn med kommunenes gjennomføring av samelovens språkregler lettere vil kunne stimulere kommunene og fylkeskommunene til en planmessig oppfølging av forpliktelsene i sameloven, og være et viktig instrument for å sikre samene i språkforvaltningsområdene en best mulig betjening på samisk. Utvalget mener dessuten at et tilsyn kan bidra til økt regelverksforståelse for samelovens språkregler og kunne synliggjøre problematiske områder og belyse eventuelle svakheter i lovverket. På den annen side vil et tilsyn kunne medføre økt ressursbruk. Utvalget ser dessuten en balansegang mellom statens behov for styring og kommunenes behov for lokal deltakelse, ansvar og oppgaveløsning.

Utvalget legger til grunn at sannsynligheten for manglende oppfyllelse av de pliktene offentlige organer har i medhold av sameloven, sammen med de konsekvensene lovbrudd kan medføre, samlet bidrar til betydelig risiko på feltet. Det er særlig hensynet til den enkeltes pasient- og rettsikkerhet, som tilsier at det bør gjennomføres et statlig tilsyn. Manglende etterlevelse av loven kan gi uønskede og negative konsekvenser for den enkelte. Erfaringer viser også at det er store variasjoner mellom kommunene når det gjelder etterlevelsen av samelovens språkregler. Det er dessuten utvalgets vurdering at et statlig tilsyn med de kommunale tjenestene er sentralt i arbeidet med å sikre gode tjenester for den samiske befolkningen. Et godt innrettet statlig tilsyn kan også medvirke til mer langsiktig læring og kvalitetsforbedring i den kommunale tjenesteproduksjonen.

Etter utvalgets syn er statlig tilsyn dermed et egnet virkemiddel for å nå de målene som følger av sameloven. I lys av at sameloven skal ivareta rettighetene for flere sårbare grupper, og erfaringen med at lovens krav i mange tilfeller ikke oppfylles, er det utvalgets vurdering at det er behov for å etablere tilsyn med samelovens språkregler.

Hvem skal være tilsynsmyndighet for samelovens språkregler?

Utvalget går over til å drøfte hvem som skal være tilsynsmyndighet for gjennomføringen av samelovens språkregler. Utvalget har drøftet to alternativer: hvorvidt tilsynsmyndigheten bør overføres Sametinget, eller om tilsynsmyndigheten bør ligge hos nasjonale myndigheter. Utvalget drøfter først spørsmålet om tilsynsmyndigheten bør legges til Sametinget.

Utvalget viser til at Sametingets organisering og rolle er lovfestet i sameloven § 1-2 og kapittel 2. Sametingets virksomhet som folkevalgt organ og forvaltningsorgan er mangeartet. Det er fast praksis og aksept for at Sametinget ikke instrueres av departementene i faglige eller politiske spørsmål. Dagens samelov sier heller ikke noe direkte om tilknytningsforholdet mellom Sametinget og Kongen/departementene. I forarbeidene til sameloven er det sagt at Sametingets myndighetsområde skal være dynamisk, i den forstand at Sametingets myndighet ikke skal fastsettes bestemt. Prinsippet er uttrykt som en målsetting i samepolitikken om å sikre Sametinget som politisk organ og forvaltningsorgan større frihet, innflytelse og økt myndighet.²⁵ En overføring av et ansvar for tilsyn med kommunenes gjennomføring av språkreglene til Sametinget ville reise flere spørsmål som ville måtte utredes nærmere. Det vil blant annet være uklart hvordan eventuelle brudd på samelovens språkregler skal kunne følges opp, særlig i tilfeller der årsaken til at kravene ikke oppfylles, er at de offentlige myndigheter ikke får tak i samisktalende personale. På den annen side har Sametinget den kompetansen som behøves for å vurdere om for eksempel elevene får undervisning i og på samisk. Å gi Sametinget en tilsynsmyndighet vil dessuten være et tiltak som kan medføre mer fokus på samiske barns rettigheter og en reell overholdelse av disse rettighetene lokalt i de ulike kommunene i landet.

Kommunal- og moderniseringsdepartementet har det overordnede faglige ansvar for samelo-

²⁵ Det vises til årlig omtale i budsjettproposisjoner og stortingsmeldinger om Sametingets virksomhet.

vens språkregler. Dette tilsier også at tilsynsmyndigheten bør legges til dette departement. Det kan dessuten føre til bedre samordning av tilsynet, hvilket vil kunne gi positive effekter samlet sett. Departementet vil også ha myndighet til å instruere vedkommende organ i saker hvor same-lovens språkregler ikke er fulgt.

Utvalget har, etter en samlet vurdering, kommet til at tilsynsmyndigheten bør legges til departementet med ansvar for samelovens språkregler. Etter utvalgets syn vil dette bidra til god og hensiktsmessig etterlevelse av sameloven. Det vil være naturlig å delegere kompetanse til fylkesmannsembetet. Fylkesmennene har, i tillegg til å være tilsyns- og klageorgan, en viktig veiledningsfunksjon overfor kommunene. Fylkesmannsembetet har høy faglig kompetanse på en rekke viktige samfunnsområder. Embetet er først og fremst et styringsmessig bindeledd mellom kommunene og sentrale statlige myndigheter. Dette gjelder generelt, men også spesielt på flere viktige politikkområder som kommunene er tillagt gjennomføringsansvar for: miljøvernmyndighet, landbruksmyndighet, utdanningsmyndighet, helse- og omsorgsmyndighet, beredskapsmyndighet, myndighet på barn- og oppvekstområdet osv. Fylkesmannen har også et regionalt ansvar for at den nasjonale politikken på disse områdene blir fulgt opp. I dette inngår også betydelige tilsynsoppgaver overfor kommunene. På enkelte områder har fylkesmannen også et direkte gjennomføringsansvar for statlig politikk på regionalt nivå. Det bør samtidig vurderes om oppgaven med tilsyn med samelovens språkregler kan legges til ett eller flere fylkesmannsembeter. Kommunal- og moderniseringsdepartementet bør gi føringer på hvilke sektorer som skal prioriteres for tilsyn, gjennom årlige tildelingsbrev. Utvalget ønsker samtidig å presisere at Sametinget skal ha en sentral rolle i arbeidet med å opprette en tilsynsordning. Sametinget skal være med på å legge premissene for hvordan tilsynsfunksjonen skal forvaltes, blant annet ved å utforme årlige retningslinjer om hvilke tilsynsaktiviteter som skal prioriteres.

En særlig problemstilling som statlig tilsyn reiser, er hvorvidt det skal være mulig for sentrale myndigheter å føre tilsyn med Sametinget. Utvalget mener et alternativ kan være å lovfeste at Sametinget selv skal ha en «betryggende kontroll» med etterlevelsen av sameloven kapittel 3 på sine ansvarsområder.²⁶ Når det gjelder domstolene, legger utvalget til grunn at Tilsynsutvalget for dommere også fører et generelt tilsyn med at rettighetene i sameloven etterleves. Det samme gjelder øvrige organ som etter omstendighetene

regnes som «uavhengige» i forhold til den sentrale statsforvaltning. Utvalget mener det også er viktig å påpeke at denne type tilsyn må komme i tillegg til, ikke som erstatning for, individrettet tilsyn. Individrettet tilsyn utløses som regel av at en uregelmessig hendelse rapporteres til tilsynsmyndigheten. Dette kan være hendelser som nødvendigvis umiddelbare og konkrete undersøkelser fra tilsynsmyndigheten, og som ikke nødvendigvis skyldes mangler ved systemet.

Tilsynshjemmel

I forskrift til samelovens språkregler fremgår det at tidligere Arbeids- og inkluderingsdepartementet skulle føre tilsyn med gjennomføringen av samelovens språkregler. Tilsynshjemmelen er imidlertid ikke lovforankret eller overført til dagens ansvarlige departement, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, og har heller ikke vært benyttet i praksis. Det er dermed ikke ført tilsyn med kommunenes og offentlige organers gjennomføring av rettigheter etter samelovens språkregler. Utvalget mener den nåværende reglen om tilsyn er uklar og ufullstendig. I en ny samelov bør det trekkes opp et klarere rettsgrunnlag for det offentlige tilsyn. Utvalget legger til grunn at regler om tilsyn bør fremgå av de generelle reglene i sameloven, se utvalgets forslag til ny bestemmelse i sameloven § 3-14.

Etterlatelse av samelovens språkregler

Dagens samelov inneholder ingen bestemmelse om sanksjoner, og brudd på samelovens språkregler får dermed ingen følger for den som begår bruddene. Utvalget har derfor vurdert hvordan man skal sikre at samelovens språkregler etterleves. Utvalget er kjent med at en av hovedgrunnene til brudd på samelovens bestemmelser er at kommuner, fylkeskommuner og offentlige organer ikke har tilgang på samiskspråklig kompetanse. Overordnet planlegging for rekruttering og opplæring av ansatte, eventuelt midlertidig bruk av tolk eller fjerntolk er en forutsetning for at kommunene over tid kan oppfylle sine forpliktelser overfor sine samiskspråklige innbyggere.

Etter utvalgets syn bør Sametingets rolle som veileder overfor kommunene med hensyn til oppfylging av samelovens språkregler styrkes. Samar-

²⁶ Se kommunelovutvalgets formulering i NOU 2016: 4 som sier «Kommunedirektøren i kommunen og fylkeskommunen skal føre systematisk kontroll med administrasjonens virksomhet for å sikre at lover, forskrifter og vedtak følges».

beidsavtalene er et viktig instrument for samarbeid og dialog mellom Sametinget og kommunene/fylkeskommunene. Gjennom samarbeidsavtalene kan Sametinget legge viktige premisser for kommunenes/fylkeskommunens langsiktige planlegging av hvordan de skal oppfylle sine forpliktelser overfor sine samiskspråklige innbyggere. Utvalget viser i denne forbindelse til kommuneloven § 5 hvor det heter at kommunen skal utarbeide en samordnet plan for den kommunale virksomhet. Fylkeskommunen skal utarbeide en regional planstrategi og kan utarbeide regional plan. Regional plan skal samordne statens, fylkeskommunens og kommunenes virksomhet i fylket. Kommune- og fylkeskommuneplanleggingen skal bygge på en realistisk vurdering av den forventede utvikling i kommunen eller fylkeskommunen, og av de økonomiske ressurser som vil stå til rådighet, slik dette framgår av økonomiplanen.

Utvalget foreslår å legge inn en ny bestemmelse i sameloven om at overordnede planer for kommuner og fylkeskommuner med ansvar for samiske språk skal inneholde en beskrivelse av hvordan samelovens språkregler skal oppfylles i de enkelte kommunene. Dersom det legges opp til et samarbeid mellom kommunene/fylkeskommunene om oppfyllelse av samelovens språkregler skal hver kommune likevel stå ansvarlig for at samiskspråklige innbyggere får sine rettigheter oppfylt.

Utvalget foreslår videre at Sametinget får innsyn i kommuneplanens/fylkesplanens del om samiske språk før planen blir vedtatt, og at Sametinget kan be om konsultasjon med kommunen/fylkeskommunen dersom kommune-/fylkesplanens innhold om oppfyllelse av samelovens språkregler ikke er i samsvar med samarbeidsavtalen.

Fylkesmannen får som oppgave å føre tilsyn med kommunens/fylkeskommunens oppfølging av planer for gjennomføring av samelovens språkregler i dialog og samarbeid med Sametinget. Dersom planer for gjennomføring av samelovens språkregler ikke er fulgt, kan fylkesmannen instruere kommunen/fylkeskommunen om å følge sine overordnede planer på dette punktet.

Det bør også lovfestes i sameloven at Sametinget kan vurdere størrelsen på videre tilskudd til kommunens/fylkeskommunens arbeid med samiske språk utfra hvordan de overordnede planene blir gjennomført.

I visse tilfeller kan det imidlertid tenkes at det vil være behov for å ha andre sanksjoner i bakånd. Utvalget mener imidlertid at dette må utredes nærmere.

Samisk språkombud

Utvalget har som et sentralt mål å sikre at sameloven blir etterlevd. Utvalget ser det derfor som meget viktig at det kan føres en effektiv og god kontroll med forvaltningens praktisering av sameloven. Siden forvaltningens avgjørelser om klage etter sameloven sjelden eller aldri blir bragt inn for domstolene, er det av stor betydning at det utøves kontroll med regelverket. Det er derfor grunn til å vurdere muligheten for effektivisering og forbedring av dagens kontrollsystem. Det er en svakhet ved sameloven at ingen instans har ansvar for å påse at reglene følges. Utvalget mener at det er behov for en instans som i begrenset omfang kan iverksette generelle undersøkelser om praktiseringen av samelovens språkregler innenfor bestemte saksområder, for eksempel der enkeltpersoner opplever urett i helse- og omsorgssektoren, i opplæringsøyemed eller innenfor justissektoren. Utvalget fremmer derfor forslag om at det opprettes et samisk språkombud, som skal påse at reglene i sameloven etterleves.

Utvalget foreslår at språkombudet åremålsbeskikkes av Kongen i statsråd, etter innstilling fra Sametinget, for en periode på seks år uten mulighet for gjenoppnevning. Sametinget skal fastsette en alminnelig instruks for ombudets organisasjon og saksbehandling. For øvrig skal språkombudet utføre sitt verv selvstendig og uavhengig av Sametinget, og andre myndigheter og institusjoner. Språkombudets arbeidsområde omfatter alle som faller inn under virkeområdet for bestemmelsene i sameloven kapittel 3. Ombudet kan virke av eget tiltak eller etter henvendelser fra andre. I tillegg til å behandle klagesaker, skal ombudet sikres rett til å foreta undersøkelser i forvaltningen om oppfølgingen av sameloven. Til forskjell fra domstolene, er det utvalgets oppfatning at språkombudet ikke bør kunne treffe bindende avgjørelser, men kun uttale sin mening om de forhold ombudet tar opp til nærmere undersøkelser. Det medfører at ordningen i stor grad baserer seg på at ombudet har tilstrekkelig tillit og autoritet i forvaltningen til at organene følger ombudets anmodninger. Manglende respekt for og etterlevelse av språkombudets uttalelser vil, etter utvalgets oppfatning, på sikt kunne undergrave hele ordningen.

Utvalget vil understreke viktigheten av at språkombudet har tilstrekkelige ressurser til å følge opp klager på praktiseringen av sameloven, og til å drive informasjon om sin virksomhet for å øke publikums kjennskap til klageordningen. Det vises for øvrig til utvalgets lovforslag.

16.8 Utvalgets forslag til tiltak

- Gjeldende klageordning med klage til et overordnet forvaltningsorgan videreføres. Gjennomføringen av språkreglene må styrkes ved bedre veiledning, samarbeid og dialog mellom de ulike instansene.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet skal føre tilsyn med at samelovens språkregler etterleves.
- Utvalget mener det bør vurderes å legge inn en bestemmelse i sameloven om at overordnede planer for kommuner og fylkeskommuner med ansvar for samiske språk skal inneholde en beskrivelse av hvordan samelovens språkregler skal oppfylles i de enkelte kommunene/fylkeskommunene.
- Det opprettes et samisk språkbud med hjemmel i en ny lov. Språkbudet åremålsbeskikkes av Kongen i statsråd, etter innstilling fra Sametinget.

Kapittel 17

Rekruttering av personale med kompetanse i samiske språk og samisk kultur

17.1 Innledning

Hovedårsaken til at samelovens språkregler ikke fullt ut oppfylles, synes å være mangel på kompetanse i samiske språk blant ansatte i offentlig forvaltning, samt at rekrutteringsgrunnlaget i befolkningen er lite når det gjelder personer med fagutdanning og kompetanse i samiske språk. Det er derfor behov for en bred satsning på rekruttering og opplæring av fagfolk i utviklingen av et samisk tjenestetilbud. Utvalget skal i det følgende vurdere og komme med forslag til hvordan kommuner og andre offentlige tjenesteytere kan sikres personale med kompetanse i samiske språk. Utvalget har lagt vekt på ordninger og tiltak som bidrar til at flere lærer seg og bruker de samiske språkene. Utvalget har dessuten vurdert hvordan dagens institusjoner og infrastruktur kan utnyttes bedre for å sikre og utvikle sør-, lule- og nordsamisk språk. For rekruttering av barnehagelærere, samisklærere, ansatte i helse- og omsorgssektoren og ansatte i statlig sektor vises det til kapittel 9, 10, 13 og 14.

17.2 Gjeldende rett

17.2.1 Sameloven

Rett til utdanningspermisjon med lønn er blant annet ment å bøte på mangelen på personer med kompetanse i samiske språk. Sameloven § 3-7 lyder som følger:

«Tilsatte i et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet har rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når organet har behov for slik kunnskap. Retten kan gjøres avhengig av at den tilsatte forplikter seg til å arbeide for organet en viss tid etter utdanningen. Kongen gir nærmere regler om gjennomføringen av disse bestemmelsene».

Sameloven § 3-7 gir ansatte i et lokalt eller regionalt offentlig organ i forvaltningsområdet rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når organet har behov for slik kunnskap.¹ Bestemmelsen skal leses i lys av plikten til å besvare henvendelser på samisk etter sameloven § 3-3. Det følger av dette at bestemmelsen ikke gir noen generell rett for alle ansatte til permisjon med lønn for å lære seg samisk. I forarbeidene er det imidlertid understreket at det i utgangspunktet bør være arbeidsgivers plikt til å sørge for at de ansatte har den kompetansen i samisk som det er behov for. Det vises videre til at de som får slik permisjon, også bør pålegges tjenesteplikt i organet etter endt permisjon. I offentlige organ utenfor forvaltningsområdet foreligger det ingen lovpålagt plikt til å besvare henvendelser på samisk. Ifølge forarbeidene er det da heller ikke naturlig å innføre en rett til permisjon med lønn.²

For små lokale og regionale organer kan det være vanskelig å gi ansatte permisjon med lønn fordi dette kan gå ut over organets mulighet til å utøve sine oppgaver overfor befolkningen. Det er imidlertid viktig å understreke at det er et krav i sameloven at lokale, regionale og statlige organer i forvaltningsområdet *skal* kunne betjene sin samiske befolkning på det aktuelle samiske språket. De organene som ikke besitter samiskkompetanse, har derfor behov for slik kompetanse for å oppfylle lovens bestemmelser. Organene må selv ta ansvar for å planlegge hvordan det kan tilegne seg den nødvendige samiskkompetansen, enten gjennom rekruttering eller ved å tilby sine ansatte kurs/utdanning i samiske språk.

17.2.2 Diskrimineringsforbudet

Utvalget har erfart at spørsmålet om adgangen til å stille språkkriterier ved ansettelse har bidratt til

¹ Jf. Ot.prp. nr. 60 (1989–90) punkt 4.9.5 s. 30 og 31.

² *Ibid.* s. 31.

tvil. Spørsmålet i det følgende er hvor langt gjeldende regelverk gir offentlig organ adgang til å bruke språkkriterier ved ansettelser. Forskjellsbehandling på grunn av språk inngår ikke som et selvstendig diskrimineringsgrunnlag, verken i arbeidsmiljøloven eller i diskrimineringslovgivningen.³ Etter lov 21. juni 2013 nr. 60 om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn (diskrimineringsloven om etnisitet) § 6 første ledd, regnes språk som diskriminering på grunn av etnisitet. I § 6 annet ledd er det gitt en nærmere definisjon av begrepet diskriminering:

«Med diskriminering menes direkte og indirekte forskjellsbehandling som ikke er lovlig etter § 7 eller § 8».

Etter denne bestemmelsen er altså enhver handling som uten saklig grunn direkte eller indirekte stiller personer ulikt på grunn av nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge eller språk ulovlig, med mindre det foreligger tilstrekkelig saklig grunn.

17.2.2.1 Adgangen til lovlig forskjellsbehandling

I diskrimineringsloven om etnisitet § 7 oppstilles det et generelt unntak fra forbudet mot diskriminering. Etter § 7 er slik forskjellsbehandling ikke i strid med § 6 når forskjellsbehandlingen a har et saklig formål, b er nødvendig for å oppnå formålet og c det er et rimelig forhold mellom det man ønsker å oppnå og hvor inngripende forskjellsbehandlingen er for den eller de som stilles dårligere. Denne unntaksbestemmelsen er tatt med fordi det i enkelte situasjoner kan være legitime grunner til å vektlegge en persons etnisitet, religion mv. Det vil imidlertid bero på en konkret vurdering om det aktuelle formålet er saklig, og om midlene er proporsjonale i forhold til målet.⁴

17.2.2.1.1 Saklig formål

Det klare utgangspunktet for vurderingen av om et krav knyttet til språk er å anse som saklig, og derved lovlig, er sammenhengen mellom språkkravet og stillingens karakter.⁵ Unntak fra

hovedregelen kan kun gjøres dersom det er «begrunnet i stillingens karakter».⁶ Stillingens karakter må vurderes konkret og avhenger først og fremst av de oppgaver som er lagt til eller som kan legges til vedkommende stillingskategori eller stilling. Det vil i denne vurderingen være avgjørende hvor sentralt språket er for utøvelsen av arbeidet. I enkelte yrker kan språk være et viktig arbeidsredskap, mens det i andre yrker ikke har avgjørende betydning.⁷

17.2.2.1.2 Nødvendighetsvilkåret

Videre må det foretas en nødvendighetsvurdering, det vil si en vurdering av om det er mulig å oppnå formålet ved å velge et annet handlingsalternativ.⁸ I forarbeidene heter det at:

«[...] Det foreligger ikke diskriminering såfremt handlingen er nødvendig for å oppnå et saklig formål og den ikke er uforholdsmessig inngripende overfor den eller de som forskjellsbehandles, jf. kapittel 10.4 og lovforslaget § 4 fjerde ledd. Departementet vil derfor understreke at det vil kunne være lovlig adgang til å stille krav om norskkunnskaper i en rekke situasjoner, for eksempel i tilknytning til ansettelser mv. I mange typer arbeid vil det være relevant å kreve gode norskkunnskaper, for eksempel i stillinger der det er behov for å ha en god språkforståelse av hensyn til personssikkerhet.»⁹

17.2.2.1.3 Ikke uforholdsmessig inngripende

Forholdsmessighetsprinsippet innebærer at det ikke kan stilles standardiserte krav til alle yrkesgrupper, eller til alle yrkesutøvere innen samme yrkesgruppe. Det følger av forarbeidene at det skal foretas en avveining mellom individets interesser og behov for diskrimineringsvern på den ene siden, og de behovene som påberopes for å kunne forskjellsbehandle på den annen.¹⁰ I vurderingen av om forskjellsbehandlingen er uforholdsmessig inngripende vil det ha betydning hvilke rettigheter eller goder som står på spill. Er det snakk om forskjellsbehandling i arbeidsfor-

³ Diskrimineringsvern, i et menneskerettslig perspektiv, følger av en rekke FN-konvensjoner. Tilsvarende forpliktelser følger av ILO-konvensjoner og Europarådets konvensjoner, og av Norges forpliktelser etter EØS-avtalen og det EU-rettslige regelverket. For en nærmere gjennomgang av det internasjonale vernet mot diskriminering vises det til NOU 2009: 14 side 44–56 og Prop. 88 L (2012–2013) side 19 flg.

⁴ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) punkt 1.2 på s. 12.

⁵ Tolkningsuttalelse fra Justisdepartementets lovavdeling av 27. juli 1999 punkt 3.1.

⁶ *Ibid.*

⁷ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) s. 104.

⁸ Prop. 88 L (2012–2013), punkt 2.1.3 på s. 17.

⁹ Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) punkt 10.1.8.7 på s. 89.

¹⁰ Prop. 88 L (2012–2013), punkt 2.1.3 på s. 17.

hold skal det generelt mye til for at forskjellsbehandlingen kan anses som forholdsmessig. Utdanning og helsetjenester er andre eksempler på områder der forskjellsbehandlingen lett vil være inngripende. Hvor inngripende forskjellsbehandlingen er, må veies mot de ulemper eller kostnader som likebehandling kan få for den som forskjellsbehandler.¹¹

I en dom fra Indre Finnmark tingrett (TINFI-2015-113573) var det reist søksmål om diskriminering på grunn av etnisitet. Saksøker mente at kommunen hadde vektlagt samiske språkkunnskaper på en diskriminerende måte. Retten kom til at samiske språkkrav i dette tilfelle hadde et saklig formål og at det var nødvendig for å oppfylle kravet om at samiske språk er offisielle språk. Språkkravet var heller ikke uforholdsmessig inngripende. Når det gjaldt spørsmålet om språkkravet var saklig, uttalte retten:

«Selv om mesteparten av det faglige prosjektlederarbeidet, slik det beskrives i kunngjøringsteksten, mest sannsynlig vil skje på norsk, mener retten at kommunikasjonen med de samisktalende innbyggerne og brukergruppene vil være en så betydningsfull del av arbeidet at samisk språkqualifikasjon er et saklig formål ved tilsetningen. [...]».

Ved den konkrete vurderingen av behovet for språkkompetanse i den aktuelle prosjektlederstilling og spørsmålet om saksøkers språkkunnskaper var tilstrekkelige, uttalte retten:

«Retten vektlegger at det må være et minstekrav at man kan føre en samtale på samisk på en forsvarlig måte, uten at kommunikasjonen vesentlig hemmes eller at det oppstår en risiko for at det kan oppstå misforståelser. Et slikt kunnskapsnivå må antas å være et minstekrav også i forhold til kunnskaper i norsk eller andre språk, når språkkunskapene har et saklig formål [...].

Retten gikk deretter over til å drøfte om språkkravet var ulovlig etter forholdsmessighetsvilkåret i diskrimineringsloven § 7 bokstav c. Retten uttalte:

«Retten mener ut fra dette at det må være spesielle forhold med den enkelte sak, som kan gjøre at forskjellsbehandlingen kan være urimelig. Hensynet til språkkravet, det man ønsker å oppnå ved forskjellsbehandlingen,

synes ut fra LDN-2012-27 å bygge på en forutsetning om at språkkravet kan vektlegges som et absolutt krav på linje med de rent faglige krav til stillingen».

Av betydning er også uttalelse fra Justisdepartementets lovavdeling av 27. juli 1999 vedrørende språkkrav i ansettelsesreglementet til Tana kommune, som ble vurdert i forhold til daværende arbeidsmiljølov (aml.) § 55A. Spørsmålet var om kommunens ansettelsesreglement var i strid med arbeidsmiljøloven, og hvor langt samelovens språkregler gir kommunene adgang til å bruke språkkriterier ved ansettelse. Lovavdelingen uttaler:

«Vi vil [...] understreke at det vil være saklig grunn å legge vekt på at man ønsker å ansette personer med kunnskaper i samisk språk, når dette har sammenheng med utførelsen av arbeidet fordi det i større eller mindre grad medfører kontakt med publikum. Dette gjelder selv om en kommune i og for seg vil kunne oppfylle samelovens krav gjennom ansettelse av tolker. Det må antas at det medfører bedre service for den samisktalende delen av befolkningen at de kan kommunisere direkte med de kommunalt ansatte, uten at man er avhengig av tolk. Dette må etter Lovavdelingens syn *utvilsomt* anses som en saklig grunn i forbindelse med ansettelser i forvaltningsområdet for samisk språk.

Samelovens minstekrav kan derfor ikke anses å utgjøre noen begrensning for i hvilken grad kommunene i forvaltningsområdet kan legge vekt på samisk kunnskaper ved ansettelser, så langt språkkravet har en rimelig sammenheng med stillingens karakter [...].¹²

I arbeidslivet vil krav til språk i mange tilfeller dermed både være saklig og nødvendig å stille. I slike tilfeller vil det også være saklig grunn å legge vekt på at man ønsker å ansette personer med kunnskaper i samisk når dette har sammenheng med utførelsen av arbeidet, særlig i de tilfeller dette i større eller mindre grad medfører kontakt med publikum. Det kan dessuten, i noen tilfeller, også foreligge saklig grunn for å legge vekt på etnisitet, som for eksempel der en spesiell bakgrunn er nødvendig for å kunne utføre en bestemt oppgave. Eksempelvis kan her nevnes den som søker på stilling som barnehageassistent i en samisk bar-

¹¹ Jf. Prop. 88 L (2012–2013) pkt. 2.1.3.

¹² Tolkningsuttalelse fra Justisdepartementets lovavdeling av 27. juli 1999 (JDLOV-1999-6728).

nehage. Det må her kunne kreves at arbeidssøkeren snakker ett av de samiske språkene og har kjennskap til den samiske kulturen for få jobben. Det vil da være en saklig grunn til å forskjellsbehandle de som ikke har en slik bakgrunn.

17.2.3 Særskilt om fortrinnsrett

Spørsmålet om fortrinnsrett for samisktalende ved ansettelser ble vurdert av samekulturutvalget, som i NOU 1985: 14, *Samisk kultur og utdanning*, foreslo at samisktalende skulle ha fortrinnsrett ved tilsetning i organ som er forpliktet til å følge loven «dersom de ellers fyller vilkårene for tilsetning». ¹³ I organ utenfor forvaltningsområdet ble det foreslått at samisktalende skal ha fortrinnsrett «under ellers like vilkår». ¹⁴ Departementet fant ikke behov for en lovfesting av en fortrinnsrett for samiskkyndige ved tilsetninger, slik utvalget foreslo. Etter departementets oppfatning dekket de eksisterende regler og arbeidsgivers mulighet til å kreve kompetanse i samiske språk de hensyn en eventuell lovregel skulle sikre.

Fortrinnsrett for samisktalende praktiseres i noen grad ved ansettelser, slik det fremgår av rettssaken om diskriminering i Kárášjoga gielda/Karasjok kommune og Lovavdelingens behandling av ansettelsesreglementet til Tana kommune (nevnt ovenfor). Spørsmålet har dessuten vært drøftet i forbindelse med Kautokeino kommunes behandling av samisk språkplan. Det foreligger imidlertid ikke statistiske data som kan belyse i hvilket omfang fortrinnsrett praktiseres. Ut fra den muntlige informasjonen som utvalget har hatt tilgang til under sitt arbeid, er det imidlertid grunn til å tro at en fortrinnsrett praktiseres i relativt stort omfang, men ikke utenfor sentrale samiske språkområder og institusjoner. Det vises i denne sammenheng også til medieoppslag om at en samisktalende søker til en samisk barnehage i Oslo ble forbigått ved ansettelse. ¹⁵

17.3 Rekruttering av samisktalende til stillinger innenfor forskjellige sektorer

Gjennomføringen av det offentliges forpliktelser i forhold til en rekke lover som barnehageloven, opplæringsloven, samelovens språkregler og

lover innenfor helse- og omsorgssektoren forutsetter samisktalende fagpersonell.

I St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* fremgår det at det er vanskelig å rekruttere personell med samiskspråklig kompetanse til privat og offentlig sektor. Det understrekes at det er dette er særlig alvorlig for helsesektoren der en risikerer feilbehandling på grunn av manglende språkforståelse hos helsepersonell. ¹⁶ Regjeringens målsetting var derfor å styrke det offentliges ansvar og rolle overfor samiske brukere innenfor de sentrale velferdsoppgavene som helse, omsorg og utdanning. ¹⁷

I *Handlingsplan for samiske språk* (2009) slås det fast at de tre samiske språkene nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk skal gis likeverdige utviklingsmuligheter og at det skal legges til rette for en trygg framtid for språkene. ¹⁸ Ifølge handlingsplanen krever det en spesiell innsats for sør- og lulesamisk. Det slås videre det fast at man vil «legge grunnlaget for en sterkere innsats for de samiske språkene på ulike samfunnsområder – særlig innenfor opplæring, utdanning, offentlig tjeneste- og omsorgsyting, samt bruk og synliggjøring av samisk i offentlig sammenheng». ¹⁹ Det pekes også på konkrete utfordringer som må løses dersom de samiske språkene skal kunne ha en trygg framtid, for eksempel aktiviteter som bidrar til at språkene får økt statusheving, bedre synliggjøring av språklige rettigheter og at det skapes arenaer for samiske språk. ²⁰

Boks 17.1 Samarbeidsavtaler

Samarbeidsavtalene mellom kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk og Sametinget forutsetter at kommunene skal ha ansatte med samisk språkkompetanse. Kunnskap i samiske språk, samisk kultur og samfunnsniv skal dessuten vektlegges som en tilleggskvalifikasjon ved utlysning av ledige stillinger når kandidatene ellers står likt. Ifølge samarbeidsavtalene skal kommunene også tilby samiskkurs til sine ansatte.

¹³ Se Ot.prp. 60 (1989–90) punkt 4.10.1 på s. 31.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Se <https://www.nrk.no/sapmi/oslo-barn-hadde-trengt-meg-mer-enn-karasjok-1.12495031>.

¹⁶ St.meld. nr. 28 (2007–2008) s. 14.

¹⁷ *Ibid.* s. 28.

¹⁸ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009) s. 10–11.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

17.4 Rekruttering av samisk-kompetanse i kommunene

Kommunen danner en viktig ramme rundt folks liv. Kommunens holdning til samisk kultur og språk vil påvirke innbyggernes holdninger. Kommunens holdninger vil også kunne påvirke valg med hensyn til bruk av samiske språk. Kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk har påtatt seg forpliktelser i forhold til sine samiskspråklige innbyggere. Disse forpliktelsen betyr at kommunen har ansvar for å sikre samiskspråklig kompetanse innenfor sine tjenester. En *kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* foretatt av Norut i 2012 viser imidlertid at det er betydelige forskjeller i kommunesektoren.²¹ Kommunene har blant annet forskjellig tilnærming til planlegging og gjennomføring av sine samiskspråklige forpliktelser.

Snåase/Snåsa, som kom inn i forvaltningsområdet i 2008 og Loabåk/Lavangen kommune som ble innlemmet i 2009, har blant annet laget organisatoriske løsninger som har sikret en systematisk oppfølging av tospråklighetsarbeidet. Andre kommuner mangler imidlertid en mer planmessig tilnærming til oppgaven. I noen kommuner som Gáivuotna/Kåfjord og Røros er det samiske språksenteret trukket inn i samiskundervisningen. I andre kommuner er det for få samiske elever til å fylle opp en hel lærerstilling. Mange lærere som skal undervise i samisk får derfor kun tilbud om deltidsstillinger, noe som vanskeliggjør rekrutteringen. I de større byene må samisklæreren ofte undervise på flere skoler.

Språkundersøkelsen viser blant annet at kommuner hvor lokalpolitikere har en positiv holdning til samiske språk, gjerne også har en mer offensiv og praktisk tilnærming.²²

17.5 Ordninger for rekruttering til utdanning i samiske språk og for samer til høyere utdanning

Forskning og høyere utdanning er fundamentale innsatsfaktorer for samfunnsutviklingen.²³ Rekrutteringsgrunnlaget for samisktalende til høyere utdanning på samisk er relativt begrenset,

²¹ Norut, *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* s. 95.

²² Nordlandsforskning, *Samisk språkundersøkelse* (2012).

²³ Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning, *Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning - Guhkes bálgáid mielde – sámii dutkama ja alit oahpahusa birra* (2012) s. 3.

noe som igjen begrenser rekrutteringen til forskning på samiske språk.²⁴ Rekrutteringen starter allerede i barnehage og skole, gjennom mulighetene for språkopplæring på samisk. Rekruttering til høyere utdanning er dessuten viktig for å bygge opp en kunnskapsbase i samiske språk i samfunnet og for at arbeidsgivere skal kunne rekruttere samiskspråklig personell med god kompetanse i samiske språk.²⁵ Butenschøn-utvalget utredet en rekke forhold knyttet til samisk forskning og høyere utdanning i et nasjonalt, regionalt og internasjonalt perspektiv. Rapporten «*Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning*», fremhever viktigheten av å utvikle samiske språk som forskningsspråk og slår fast at forskningsinstitusjoner må kjenne sitt ansvar for å utvikle kurstilbud på samiske språk på alle nivåer. I rapporten understrekes det at:

«[...] det svake samiskspråklige rekrutteringsgrunnlaget til samisk høyere utdanning gir på lengre sikt utfordringer for rekrutteringen av fagfolk med kompetanse i samisk språk. Spesielt gjelder det undervisningspersonale i barnehage, grunnskole, videregående skole og i høyere utdanning. Dette er en alvorlig utvikling, ettersom sjansene for at elever skal velge samisk i videregående skole er sterkt avhengig av at de har lært språket fra barnsben av. Rekrutteringssituasjonen er særlig utfordrende for lule- og sørsamisk, med få språkbrukere spredt over et stort geografisk område».²⁶

Et større fokus på rekruttering til samiskspråklig utdanning og utdanning innenfor samiske emner er derfor av stor betydning for det samiske samfunnets fremtid.

17.5.1 Ansvar for samisk forskning og undervisning i Norge

UiT-Norges arktiske universitet har blitt tildelt det nasjonale ansvaret for samisk forskning og undervisning i Norge. Senter for samiske studier ved universitetet arbeider for å styrke universitetets samlede forsknings- og utdanningsvirksomhet når det gjelder samiske og urfolksrelaterte forhold.

²⁴ *Ibid.* s. 29–30.

²⁵ Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* s. 26.

²⁶ Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning, *Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning* (2012) s. 15.

Samisk høgskole (SA) er en autonom statlig samiskspråklig vitenskapelig høgskole. SA ble opprettet i 1989 for å i første omgang dekke det samisk samfunnets behov for samisktalende ressurspersoner. SA er en urfolksinstitusjon som samarbeider og deltar i ulike urfolks høyere utdanningsfora. Nordsamisk språk er arbeidsspråket både i administrasjonen og i undervisningen. SA jobber også aktivt med å styrke samiske språk som vitenskapsspråk. Studenter som søker til de fleste studier på SA, må kunne ett av de samiske språkene, og de som ansettes, må kunne ett av de samiske språkene eller være villig til å lære seg samiske språk. SA har siden oppstarten utviklet samiske lærerutdanninger, og derigjennom utviklet samisk pedagogikk og samisk didaktikk. I dag er de faglige satsingsområdene til SA lærerutdanninger, journalistikkutdanninger, samisk språk- og litteratur, duodji, reindrift, samt frie fag til støtte for de ulike fagområdene. Utdanning innen samiske språk er en av oppgavene ved SA. SA har studietilbud på alle nivåer, fra begynneropplæring til doktorgradsnivå. På begynnernivå, de såkalte SAAL kursene (begynneropplæring i samisk på praktisk nivå) samarbeider SA med ulike samiske språksentre og andre institusjoner i Sápmi. Dette samarbeidet har generert at SA har kunne tilby samisk desentralisert begynneropplæring både på nord-, lule og sørsamisk, som i Alta, Kåfjord, Jokkmokk og Kiruna i Sverige, Røros og Oslo. SA ser at disse begynneropplæringene er spesielt ettertraktet. Etter at studenter har gått begynneropplæring, er det mulig å søke på samisk høgskole, som tilbyr studier i nordsamisk på bachelor- og deretter master- og doktorgradsnivå. SA tilbyr også 60 studiepoeng i samisk språk og litteratur.

Nord universitet har et nasjonalt ansvar for utdanning i lulesamisk og sørsamisk språk. Universitetet tilbyr utdanning i sørsamisk på nivå 1 og 2, og på nivå 3 i samarbeid med UiT-Norges arktiske universitet. Lulesamiske studier tilbys opp til mastergrad. På grunn av lavt rekrutteringsgrunnlag tilbys de ulike utdanningsnivåene vekselvis.

17.5.2 Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning

I 2009 fikk Samisk høgskole i oppdrag å opprette en nasjonal arbeidsgruppe med siktemål å utarbeide en strategi for rekruttering til samisk høyere utdanning, med særlig vekt på samiske språk. Samisk høgskole, Utdanningsforbundet, Høgskolen i Bodø og Høgskolen i Nord-Trøndelag (nå en

del av Nord universitet), Senter for samiske studier ved UiT-Norges arktiske universitet, og Høgskolen i Finnmark (nå en del av UiT-Norges arktiske universitet) var representert i arbeidsgruppen. I *strategien* uttales det at utdanning i og på samiske språk blir avgjørende i tiden framover.²⁷ Det uttales videre at det er viktig med en helhetlig satsing fra barnehage til voksenopplæring for de som har mistet språket sitt, og for andre som ønsker å lære samisk i voksen alder. Ifølge strategien må det satses både på nybegynner-, etter-, og videreutdanningsnivå. Dessuten må språkopplæring i barnehagene styrkes. Det samme gjelder foreldregenerasjonens behov for å lære samisk. Ifølge strategien må det også stimuleres til utvikling av kompetansgivende utdanning på høyere utdanningsnivå. Arbeidsgruppen fremhevet også følgende tiltak:

- Tiltak for å synliggjøre behovet for samisk høyere utdanning.
- Tiltak for å informere mulige søkere.
- Finansieringstiltak.

Arbeidsgruppen foreslo blant annet:

- Felles informasjon om samisk høyere utdanning, stipendordninger og yrkesmuligheter.
- Etablere et fast SAK-samarbeid (samarbeid, arbeidsdeling og konsentrasjon) for samisk lærerutdanning og etablere et samordnings- og koordineringsnettverk for høyere utdanning i samisk.

Boks 17.2 Nasjonal fagstrategisk enhet for høyere utdanning og forskning

Universitets- og høgskolerådet (UHC) fikk i 2014 i oppdrag fra Kunnskapsdepartementet å etablere en fagstrategisk enhet for samisk høyere utdanning og forskning. Bakgrunnen for å etablere enheten var rapporten «Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning» som ble utarbeidet av Butenschøn-utvalget. Nasjonal fagstrategisk enhet for høyere utdanning og forskning (NFE-Samisk) ble konstituert 19. mars 2015. NFE-Samisk består av medlemmer fra Samisk høgskole, UiT-Norges arktiske universitet, Nord universitet og Universitetet i Oslo.

²⁷ Kunnskapsdepartementet, *Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning* s. 16 flg.

Arbeidsgruppen understreket at det også er spesielt viktig å kvalifisere ulike grupper ikke-samisktalende slik at de blir i stand til å ta undervisning på samisk og utdanning i samiske språk og samisk litteratur. Strategiperioden utløp i 2014. Våren 2014 ble det holdt en evalueringskonferanse om rekrutteringsstrategien. På konferansen ble det blant annet lagt vekt på at det bør arbeides videre med et bredere nettverk for all samisk høyere utdanning. Rekruttering til samisk høyere utdanning må forankres i ledelsen på ulike nivå i utdanningsinstitusjonene og i et gjensidig forpliktende samarbeid mellom institusjonene. Det ble videre påpekt at tilbudene om begyneropplæring i samisk (opptil 60 studiepoeng) bør utvides. Sammen med andre språklige kvalifiseringsprogram vil dette gi flere samiske språkbrukere og kunne sikre et bredere rekrutteringsgrunnlag, spesielt for de alvorligst truede samiske språkene.

17.5.3 Studiefinansiering til samisk utdanning og utdanning i samiske språk

Fra 2010 innførte Kunnskapsdepartementet en ordning med ettergivelse av studielån. Ordningen gjelder den som fullfører 60 studiepoeng eller mer i samiske språk som en del av følgende utdanninger:

- Samisk allmennlærerutdanning (Samisk høyskole)
- Samisk førskolelærerutdanning (Samisk høyskole)
- 60 studiepoeng i samiske språk (alle samiske språk) som del av allmennlærerutdanningen.

Ordningen omfatter også låntakere som tar følgende utdanninger:

- 60 studiepoeng i samiske språk (alle samiske språk) dersom vedkommende tidligere har fullført praktisk-pedagogisk utdanning (PPU).
- Praktisk-pedagogisk utdanning (PPU) dersom du tidligere har avlagt 60 studiepoeng i samiske språk (alle samiske språk).
- 60 studiepoeng i samiske språk (alle samiske språk) dersom vedkommende tidligere har fullført førskolelærerutdanning.
- Fullført førskolelærerutdanning dersom vedkommende tidligere har avlagt 60 studiepoeng i samiske språk (alle samiske språk).

Ordningen innebærer at man kan få ettergitt (slettet) utdanningsgjeld med inntil 50 000 kroner. Om

Boks 17.3 Stipend til høyere utdanning

Sametinget har opprettet stipend til høyere utdanning. Målet er å øke rekrutteringen av samisktalende fagfolk innenfor ulike fagområder. For 2016 gis det stipend til følgende utdanninger:

- Høyere utdanning i sør-, lule- eller nordsamisk språk.
- Samisk barnehagelærerutdanning.
- Annen barnehagelærerutdanning for studenter med avlagt eksamen/standpunktkarakter i samisk som 1. eller 2. språk fra videregående opplæring, eller tilsvarende nivå.
- Samisk lærerutdanning.
- Lærerutdanning 5.-10. trinn – master – nordsamisk som fremmedspråk.
- Annen lærerutdanning for studenter med avlagt eksamen/standpunktkarakter i samisk som 1. eller 2. språk fra videregående opplæring, eller tilsvarende nivå.
- Bachelor i sykepleie for studenter med avlagt eksamen i samisk som 1. eller 2. språk fra videregående opplæring, eller tilsvarende nivå.
- kr. 3000 til studier mellom 10 og 14 studiepoeng per semester.
- kr. 5000 til studier mellom 15 og 29 studiepoeng per semester.
- kr. 10 000 til studier på minimum 30 studiepoeng per semester.

man har lavere gjeld enn 50 000 kroner, vil man få ettergitt resten av lånet.

Studenter ved høyskoler og universitet i Norge kan søke Sametinget om stipend. Studenter som er folkeregistret i Norge kan i tillegg få stipend til studier i samiske språk ved høyskoler og universitet i Finland og Sverige.

Nordland fylkeskommune tilbyr også utdanningsstipend for å motivere til utdanning i samiske språk i videregående skole og på universitets- og høyskolenivå.

UiT-Norges arktiske universitet har flere stipendordninger for studenter i samisk/samiske emner. De tre som omtales her, forvaltes av Senter for samiske studier:

- Joho Niillas stipeanda, en stipendordning for studier av samisk språk på master- og 2000-nivå, som tilsvarer andre år (fra tredje semester) på bachelorstudiet.

- Reisesøtte til samiske studenter på master- eller doktorgradsnivå. Ordningen, som har eksistert siden midten av 1990-tallet, har gitt samiske studenter på master- og doktorgradsnivå anledning til et kortere utenlandsopphold på noen måneder, fortrinnsvis for å bygge urfolk-til-urfolk-kontakt. Studentene må være registrert ved universitetet, men kan samtidig ha tilhørighet ved andre utdanningsinstitusjoner, eksempelvis Samisk høgskole. Ordningen er finansiert over universitetets basisbevilgning.
- «Strategimidler» til master- og doktorgradsstudenter for arkivstudier, feltarbeid og konferansereiser, og til studenter som har avlagt mastergraden for at de skal utvikle ph.d.-prosjekter.

Sámi allaskuvla forvalter Seminarii Laponici fond, som ble opprettet i 1752. Fondet deler årlig ut inn- til tre stipend på 15 000 kroner til studenter som tar samisk språk som en del av lærerutdanningen.

17.5.4 Studiehjemler

Kommuner, fylkeskommuner og private skoler i Nordland, Troms og Finnmark kan sende søknad om studiehjemler til Fylkesmannen i eget fylke. Søkere i Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag sender søknad til Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Søkere i andre fylker sender søknad til Fylkesmannen i Finnmark. Målgruppen for studiehjemler er lærere i grunnskole eller videregående opplæring som underviser i/på samisk som første- språk og/eller samisk som andrespråk (Samisk 2, Samisk 3, og/eller Samisk 4). Lærere i kommuner, fylkeskommuner, samt grunnskoler og videregående skoler godkjent etter privatskoleloven med godkjente læreplaner i samisk som ønsker å styrke sin kompetanse i samiske språk kan også søke.

Tilskudd til videreutdanning for å styrke kompetansen i samiske språk gis som refusjon av lønnsutgifter i forbindelse med studiepermisjoner. Ved oversøking kan søknader som gjelder videreutdanning for undervisning i grunnskole prioriteres foran videreutdanning for undervisning i videregående opplæring. Lærere som har fått permisjon tidligere kan søke på nytt. Etter endt studiepermisjon har lærer bindingstid som tilsvarer det dobbelte av innvilget studiepermisjonstid.

17.5.5 Samiske kvoter i høyere utdanning

Kunnskapsdepartementet har fastsatt opptakskvoter til mange studier. Hensikten er å bedre rekrut-

teringen av samiskspråklige søkere til høyere utdanning ved UiT-Norges arktiske universitet, Universitetet i Bergen, Høgskolen i Lillehammer, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet og ved Norges veterinærhøgskole. Kravene for å bli tatt opp på de samiske opptakskvotene er ett av følgende:

- Samisk avlagt som første- eller andrespråk i videregående opplæring.
- Vitnemål fra grunnskole der samisk er dokumentert som første- eller andrespråk.
- Bestått 60 studiepoeng eller semesteremne i samisk fra universitet eller høgskole.
- Realkompetansevurdering av samiske språkkunnskaper vurdert i forhold til språkkravet i samisk fra videregående opplæring.²⁸

Følgende studier har opptakskvoter for samiskspråklige søkere:

Ved profesjonsstudiet i psykologi ved *Universitetet i Bergen* er to plasser forbeholdt søkere med samisk bakgrunn.

Ved bachelor i TV-teknikk ved *Høgskolen i Lillehammer* er to av studieplassene reservert for samiske søkere.

På veterinærstudiet ved *Norges miljø- og biovitenskapelige universitet* er en studieplass reservert for samiske søkere.

Ved *UiT – Norges arktiske universitet* er følgende studieplasser reservert for samiske søkere:

- På akvakultur, fiskerifag og fiskehelse er det reservert en studieplass
- På farmasi er inntil to studieplasser reservert for samiske søkere.
- På helsefaglige profesjonsstudier er 10 pst. av studieplassene innen kvoten for nordnorske søkere reservert for samiske søkere. Under helsefaglige profesjonsstudium regnes sykepleier, fysioterapi, ergoterapi, tannpleier, bioingeniør og radiografi.
- På medisin er inntil to studieplasser reservert for samiske søkere.
- På odontologi er inntil to studieplasser reservert for samiske søkere.
- På rettsvitenskap er tre studieplasser reservert for samiske søkere.
- På teknologiske fag (integrert master) er 5 pst. av studieplassene reservert for samiske søkere.

²⁸ Kunnskapsdepartementet, *Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning* s. 30.

17.5.6 Erfaringer med rekruttering

De siste årene har flere samiske språksentre samarbeidet med høyskoler og universitet som tilbyr samiskspråklig utdanning. Samarbeidet går ut på at språksentrene selv gir undervisning, men at eksamen tas ved høyskolen og/eller universitetet. Kompetansegivende kurs i samiske språk gis både ved språksentre i nordsamisk og sørsamisk område. Språksenteret i lulesamisk område har ikke tilbudt kompetansegivende kurs. Mange av disse kompetansegivende kursene har hatt stor oppslutning, og gitt flere mulighet til å studere samiske språk i nærheten av sitt hjemsted. Det finnes ikke noe samlet oversikt på antall studenter som studerer samiske språk, men økningen i studiepoeng viser at stadig flere avlegger eksamen i samisk. Samtidig er det en stadig utfordring å rekruttere studenter til å studere samiske språk ved lærerstedene som tilbyr samiskspråklige studier.

For eksempel har tilbud om kompetansegivende kurs i sørsamisk ved *Aajege* bidratt til å øke antall studenter i sørsamisk. Ifølge Samiske tall forteller 6 fra 2013 har den totale studiepoengproduksjonen for sørsamisk økt fra 102 i 2008 til 426 i 2012. Innføring av bachelor i lulesamisk ved Universitetet i Nordland (i dag en del av Nord Universitet) har bidratt til en stor økning i studiepoengproduksjon i lulesamisk. I 2009 var studiepoengproduksjonen 138, i 2010 var den økt til 438 studiepoeng. 2011 var toppåret for studiepoeng i nordsamisk med til sammen 2070, mens det i 2009 var på 672.

17.6 Utvalgets vurderinger

Innledning

Det norske lovverk og internasjonale forpliktelser overfor den samiske befolkningen medfører at samfunnet trenger samiskspråklig kompetanse på en rekke fagområder. Dette innebærer samtidig en rekke utfordringer både når det gjelder rekruttering til utdanning og rekruttering av ansatte til offentlig sektor. Siden det samiske samfunnet er lite, vil antall samiske studenter være forholdsvis begrenset. De offentlige organene trenger ansatte med solid fagkompetanse, som i tillegg har muntlige og skriftlige ferdigheter i samiske språk. Denne utfordringen blir enda større da disse organene konkurrerer med andre samiske institusjoner og organisasjoner om samiskspråklige fagpersoner. En helhetlig satsning på rekruttering av samiskspråklig personell og tilbud om opplæring i

samiske språk for studenter og fagpersonell vil derfor være helt nødvendig for å dekke fremtidige behov i det samiske samfunnet.

Fortrinnsrett ved ansettelse

For å nå målet om å øke andelen samisktalende innenfor de fleste offentlige organer, må det arbeides på flere felt. Utvalget mener for det første at eksisterende regler ikke i tilstrekkelig grad gir mulighet for å kreve kompetanse i samiske språk. Utvalget viser til at prioriteringen av søkere med kunnskaper i samiske språk har blitt ulikt praktisert i offentlige organer. Selv om slike prioriteringer naturlig nok vil måtte variere fra organ til organ, mener utvalget at dette også kan skyldes at det per i dag ikke er et generelt krav om at kunnskaper i samiske språk skal vektlegges ved utlysninger av stillinger eller ved tilsetninger innenfor organer som omfattes av forvaltningsområdet for samisk språk. Noen organer har valgt å stille et språkkrav, mens andre organer mangler en mer planmessig tilnærming til oppgaven. Utvalget mener også at departementets vurderinger i Ot.prp. nr. 60 (1989–1990), der departementet gikk imot samekulturutvalgets forslag om å innføre en radikal fortrinnsrett ved ansettelser, har bidratt til å skape en viss usikkerhet om samiske språkkrav kan vektlegges ved ansettelser.

Utvalget vil fremheve at krav til språkkunnskaper ved tilsetninger i mange tilfeller både vil være saklig og nødvendig å stille, på linje med krav som stilles til norskkunnskaper for tilsvarende stillinger. Dette gjelder særlig i stillinger det er behov for å ha god språkforståelse av hensyn til personsikkerhet eller hvor stillingen innebærer en viss kontakt med publikum. Slike tilfeller vil da heller ikke rammes av diskrimineringsforbudet.²⁹ Samiske språkkrav vil dessuten kunne anses som en lovlig, positiv forskjellsbehandling etter diskrimineringsloven § 8. Utvalget vil imidlertid understreke at det vil være forskjell på hvilke språkkrav som stilles til for eksempel en lærer og en renholder på en skole. Det avgjørende er hvor sentralt språket er med hensyn til stillingen og til utøvelsen av arbeidet. Jo mer verbal og utadrettet en jobb er, jo mer relevant vil det være å legge vekt på språket.

På bakgrunn av dette mener utvalget at fortrinnsrett i større grad må benyttes for stillingsan-

²⁹ Bestemmelsen i sameloven gir klar hjemmel for at samiske språkkrav i slike tilfeller ikke vil stride mot diskrimineringsforbudet i arbeidsmiljølovens kapittel 13 og de generelle reglene i diskrimineringsloven.

settelse i språkbevaringskommuner, samt i andre offentlige organer som for øvrig retter seg mot den samiske befolkning. Ved ansettelse i offentlige organer med virkeområde som helt eller delvis dekkes av en språkbevaringskommune, foreslås det at kvalifiserte søkere med etterspurte samiskkunnskaper gis fortrinnsrett til ansettelse.

For ansettelse i offentlige organer utenfor språkbevaringskommunene foreslår utvalget søkere med etterspurte og dokumenterte samiskkunnskaper fortrinnsrett å gi til ansettelse i den grad ansettelsen gjelder en stilling som innebærer kommunikasjon med samiske språkbrukere. Det er et vilkår at arbeidstakeren er kvalifisert for stillingen. I denne vurderingen skal det både tas hensyn til de faglige og de personlige forutsetninger hvorvidt en arbeidstaker er kvalifisert for stillingen. Dersom arbeidsgiver kommer til at arbeidstaker ikke er kvalifisert for stillingen, innebærer dette også at fortrinnsrett ikke kan benyttes.

For organer i språkbevaringskommunene vil det normalt kunne praktiseres en radikal fortrinnsrett (for personer som ellers er kvalifiserte). Moderat fortrinnsrett for samisktalende, det vil si under ellers like vilkår, vil være aktuelt for ansettelse i øvrige kommuner, når det gjelder stillinger som innebærer kommunikasjon med innbyggere/tjenestemottakere, med mindre samiskkunnskaper kreves for stillingen.

Utvalget mener at en lovfesting av fortrinnsrett for samiskspråklige er et hensiktsmessig virkemiddel for å øke rekrutteringsgrunnlaget. Lovfesting av fortrinnsrett vil også ha en viktig signaleffekt i arbeidslivet.

Kommuneplaner, fylkesplaner og andre relevante styringsdokumenter

På grunn av at det i enkelte kommuner er stor mangel på tilgang på samiskkompetanse er det behov for tidlig og langsiktig planlegging av hvordan kommunens forpliktelser overfor sine samiskspråklige innbyggere kan oppfylles. For å sikre at planleggingen skjer som del av kommunens overordnede langsiktige planlegging, bør den skje gjennom kommuneplanens samfunnsdel. Utvalget vil videre fremheve betydningen av organenes rekrutteringsplaner og kompetanseplaner. Slike styringsdokumenter har stor betydning for å oppfylle forpliktelser overfor samiskspråklige brukere. Utvalget mener derfor at offentlige organer plikter å ta inn retningslinjer om rekruttering av samiskspråklig kompetanse i organets rekrutteringsguide og andre relevante styringsdokumenter.

Fokus på språkkompetanse ved utlysning av stillinger

Utvalget mener det er et særlig behov for å fokusere på samisk språkkompetanse ved utlysning av stillinger, da dette vil være med på å belyse betydningen av de samiske språkene. Når det skal utlyses stillinger i det samiske språkområdet, skal språkkrav inngå som en del av utlysningsteksten. Dersom det fremgår av utlysningsteksten at det kreves kunnskap i samiske språk, skal dette vektlegges ved tilsetninger. Dersom slike kunnskaper ikke foreligger ved tilsetting, foreslår utvalget at det legges til rette for permisjon med lønn for å til egne seg slike kunnskaper, se nedenfor om rett til utdanningspermisjon.

Høyere lønn og andre stimulerings tiltak

Utvalget mener det bør vurderes et system med høyere lønnstrinn for fagutdannede med tilleggskunnskap i samiske språk der dette er relevant. Lønnstillegget for samisk kompetanse bør sammenlignes med det som gis ved spesialist- og etterutdanninger. Andre stimulerings tiltak, som for eksempel stipend, permisjoner med lønn og etterutdanninger mv. bør også gis i den grad det er hensiktsmessig. Pliktårsplasser kan dessuten bidra til å øke andelen samisktalende fagpersonell. Utvalget mener også at studenter med kunnskaper i samiske språk bør få ekstra stipender, og ettergivelse av studielån, mot at de forplikter seg til arbeide i for eksempel barnehage, skole, med oversetting etc. i noen år etter studiene.

Rett til utdanningspermisjon

Utvalget mener det fortsatt bør være en lovfestet rett til permisjon for å lære samisk under nærmere vilkår, men mener det er behov for å endre dagens ordlyd. Utvalget vil fremheve at enkeltpersoner har hatt vanskeligheter med å få permisjon med lønn, da organet har begrunnet mangel på personell som grunnlag for ikke å gi permisjon. Utvalget mener retten til utdanningspermisjon fortsatt bør gjelde i de organ som sterkest berøres av loven, det vil si offentlige organer i språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner. Retten til utdanningspermisjon med lønn skal i utgangspunktet gis når den tilsatte har en stilling som krever kommunikasjon med områdets innbyggere. I øvrige kommuner vil det også være anledning å få utdanningspermisjon, men her er det en forutsetning at organet har behov for slik kompetanse.

Ved kortvarige ansettelsesforhold vil det i alminnelighet være lite aktuelt for en arbeidsgiver å tilby den type grunnopplæring som språkkunnskaper innebærer. Er det derimot snakk om arbeidsforhold av en viss varighet, bør det gis permisjon med lønn. Retten til utdanningspermisjon vil særlig være aktuell for personer med passive kunnskaper i det aktuelle samiske språket. Alternativet til organet er å bruke tolk. Bruk av tolk vil likevel erfaringsmessig være for upraktisk i det daglige arbeid med direktekommunikasjon med enkeltpersoner og fortløpende møter, i tillegg til å være uforholdsmessig ressurskrevende.

Utvalget vil understreke at de som får slik permisjon, også bør kunne pålegges tjenesteplikt i organet etter endt permisjon.

Høyere utdanning og forskning

Utvalget slutter seg til Butenschøn-utvalgets syn om at samiskspråklig forskning er grunnleggende for å utvikle et samisk fagspråk, og at fagspråket inngår i byggingen av samiske språk som et fullstendig og samfunnsbærende språk. Utvalget vil i den sammenheng fremheve behovet for å styrke forskning og studier på samiske språk.

Bachelor- og mastergradsutdanning i sør- og lulesamisk språk

Tilbudene om høyere utdanning i lulesamisk og sørsamisk er i dag uforutsigbare og begrensede. At ansvaret for begge utdanningene er lagt til Nord universitetet kan, etter utvalgets vurdering, gi en synergieffekt slik at begge utdanningene kan styrkes. Sørsamisk kan i dag studeres opp til nivå 3. Lulesamisk tilbys opp til mastergrad. Skal sørsamisk kunne utvikles som et helhetlig samfunnsbærende språk, mener utvalget at det er behov for å sette inn spesielle ressurser for å styrke utdanningen og forskningen på dette språket. Utvalget mener det bør etableres bachelor- og mastergradsutdanning i sørsamisk, og anbefaler å utvikle studier sammen med utdanningsinstitusjoner på svensk side, for eksempel i samarbeid med Umeå universitet.

Studiehjemler

Det er stor mangel på lærere som kan undervise i samiske språk, spesielt gjelder dette i sørsamisk og lulesamisk språk og i nordsamiske områder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. I mange kommuner med begrenset antall elever med opplæring i samisk blir samisklærerstillingen

utlyst som midlertidig og deltid. Dette fører til at mange elever opplever at de stadig får nye samisklærere, hvilket også går ut over kvaliteten på samiskundervisningen. Utvalget vil fremheve at bruk av studiehjemler for å gi lærere som underviser i samisk som første- og/eller annet språk på samisk er viktig for å gi lærerne mulighet til å styrke sine samiskkunnskaper. Tildeling av studiehjemler forutsetter imidlertid at læreren er fast ansatt og har formell pedagogisk utdanning. Utvalget mener det kan ligge potensial i å fange opp lærere som underviser i samisk med midlertidig ansettelse, og som kanskje mangler formell pedagogisk utdanning gjennom en studiehjemmelordning som tar sikte på å gi disse lærerne en formell utdanning. Utvalget mener en slik ordning vil kunne styrke tilgangen på lærere med formell utdanning som kan undervise i samiske språk.

Det vises for øvrig til kapittel 10 om samiskopplæring i grunnskole og videregående skole.

Fordypningspoeng – flere studiepoeng for samisk som førstespråk

I senere tid har det vært eksempler i media på at flere studenter lovlig har utnyttet hull i skolesystemet. Noen elever har bevisst valgt å bytte fra samisk som førstespråk til samisk som andrespråk for å få bedre karakterer i faget, og dermed også bedre gjennomsnittskarakterer totalt. Det har vist seg at dette har gitt elevene et fortrinn når de skal søke på høyere utdanning. Utvalget mener dagens system vil kunne medføre at samiske språk, i det lange løp, mister formell førstespråkskompetanse i arbeidslivet. Dagens ordning bidrar heller ikke til å bevare samiske språk. Utvalget mener det må ordninger på plass som gjør at det skal lønne seg å velge samisk som førstespråk, og at det fokuseres mer på språkkunnskaper ved opptak til høyere utdanning. Utvalget foreslår derfor å innføre fordypningspoeng/flere studiepoeng for samisk som førstespråk, på linje med fremmedspråk og realfag i videregående skole. Større fokus på språkkunnskaper ved opptak til høyere utdanning vil bidra til å stimulere flere elever til å velge samisk som førstespråk i videregående skole. Selv om utvalget ønsker å ha et større fokus på samisk som førstespråk, er utvalget samtidig oppmerksom på at forslaget i særlig grad kan ramme samer som har mistet språket som følge av fornorskingsprosessen overfor tidligere generasjoner. For disse samene må det derfor fortsatt være anledning til å

søke på opptak til høyere utdanning med samisk som andrespråk.

Særskilt Samisk høgskole

Utvalget mener at Kunnskapsdepartementet bør se på mulighetene for at Samisk høgskole får en sterkere rolle i forhold til kompetansegivende studietilbud med fokus på samiske språk og samisk kultur generelt i offentlig forvaltning. Dette kan være knyttet til for eksempel lærere, helse- og omsorgsarbeidere, saksbehandlere og ledere i offentlig forvaltning, politi og kriminalomsorgen mv.

Utvalget støtter også i all hovedsak tolkeutvalgets forslag om å bygge opp et eget utdanningstilbud for tolker i samiske språk (nordsamisk, sørsamisk og lulesamisk) ved Samisk høgskole. Utvalget mener imidlertid at det ikke skal være nødvendig med et visst antall søkere til tolkeutdanningen for at en samisk tolkeutdanning skal igangsettes. Én søker skal være nok. Dette kan gjennomføres ved at det ordinære tolkefaglige tilegnes med engelsk eller norsk som undervisningsspråk, mens undervisningen som forbereder studentene på vurderingen av samisk språkkompetanse foregår på samiske språk. Dette forutsetter imidlertid at det legges til rette for samarbeid med andre institusjoner med kompetanse i henholdsvis sør-, lule-, og nordamisk, samt med institusjoner som i dag tilbyr tolkeutdanning. Utvalget mener dette også kan åpne for muligheten for å ta deler av utdannelsen desentralisert.

17.7 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget mener at kvalifiserte søkere med etterspurte samiskkunnskaper skal ha fortrinnsrett til ansettelse i offentlige organer med virkeområder som helt eller delvis dekkes av en språkbevaringskommune. Det samme gjelder ansettelser i andre offentlige organer for søkere med etterspurte og dokumenterte samiskkunnskaper forutsatt at ansettelsen gjelder en stilling som innebærer kommunikasjon med samiske språkbrukere.
- Utvalget mener organer/virksomheter må ha fokus på rekruttering av samiskspråklig kompetanse. Langsiktige planer for rekruttering av samiskkompetanse bør tas med i rekrutteringsguide og andre relevante styringsdokumenter, som f.eks. kommuneplaner og fylkesplaner.
- Utvalget mener det bør vurderes et system med høyere lønnstrinn for fagutdannede med tilleggskunnskap i samiske språk der dette er relevant. Stipend, permisjoner med lønn og etterutdanninger mv. bør videre gis i den grad det er hensiktsmessig.
- Utvalget mener tilsatte i språkbevarings- og språkvitaliseringskommunene skal ha rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samiske språk når den tilsatte har en stilling som krever kommunikasjon med områdets innbyggere. Det samme bør gjelde ansatte i offentlige organer for øvrig når organet har behov for slik kunnskap. Retten kan gjøres avhengig av at den tilsatte forplikter seg til å arbeide for organet en viss tid etter utdanningen.
- Utvalget mener det bør innføres fordypningspoeng for samisk som førstespråk, på linje med fremmedspråk og realfag i videregående skole.
- Utvalget mener Kunnskapsdepartementet bør se på mulighetene for at Samisk høgskole får en sterkere rolle i forhold til kompetansegivende studietilbud med fokus på samiske språk og samisk kultur generelt i offentlig forvaltning. Dette kan være studietilbud rettet mot for eksempel lærere, helse- og omsorgsarbeidere, saksbehandlere og ledere i offentlig forvaltning, politi og kriminalomsorg mv.
- Utvalget mener det bør etableres bachelor- og mastergradsutdanning for sørsamisk.
- Utvalget anbefaler at det etableres en ordning med studiehjemler som åpner opp for at lærere som underviser i samisk med midlertidig ansettelse, kan ta formell pedagogisk utdanning.

Kapittel 18

Utvikling og bruk av de samiske språkene

18.1 Innledning

Språk utvikles og vedlikeholdes i kommunikasjon og samhandling, og ved å bli brukt. Språk som ikke blir brukt vil tape terreng. Den samiske språkundertersøkelsen fra 2012 viste at mange samisktalende valgte å bruke norsk i kommunikasjon med andre samisktalende.¹ To av hovedgrunnene som ble oppgitt var mangel på ord og at de ikke kunne nok samisk. En annen grunn informantene oppga var at de ville ta hensyn til personer som ikke behersket samisk. Mangel på den enkeltes tro på egne samiskspråklige ferdigheter og mangel på arenaer hvor samiske språk gjøres gjeldende, gjør at språkene stadig taper terreng for norsk. Følgen er at daglig bruk av språket, og behovet for bruk av samiske språk i det offentlige rom, blir mindre.

For å styrke samiske språk er det nødvendig med flere samfunnsområder hvor språkene er nyttige og nødvendige for forståelse og kommunikasjon. Først og fremst er det viktig at samiske språk brukes i media og litteratur. Gjennom slik bruk vil den enkelte kunne møte språket sitt og utvide sitt ordforråd. Media vil kunne være en viktig formidler av ny terminologi og være med på å alminneliggjøre bruk av ord og vendinger og samtidig gjøre språkbrukerne mer sikker på sitt eget språk. Det ligger store muligheter som ikke er utnyttet i bruk av språk i media som en styrkende faktor i utvikling og bruk av sørsamisk og lulesamisk språk.

Tilgang på og bruk av tolk er en forutsetning for økt bruk av de samiske språkene i det offentlige rom. Bruk av tolk til og fra samiske språk er for mange offentlige tjenester en forutsetning for å oppfylle samiskspråkliges rettigheter til bruk av samisk. Videre vil bruk av tolk i foreningsliv og det politiske liv kunne muliggjøre bruk av samisk språk i flere sammenhenger hvor man før har brukt bare norsk for å sikre at også personer som ikke behersker samisk skal kunne forstå. Bruk av tolk mellom de samiske språkene vil videre bidra

til å muliggjøre bruken av alle de tre offisielle samiske språkene i mange flere sammenhenger.

I et kunnskapssamfunn med økende digitalisering av all sentral informasjon og kommunikasjon, er det også viktig at digitale verktøyer og programvarer finnes på de samiske språkene. Språkteknologi og nettordbøker forenkler skriftlig bruk av samiske språk. Fjernundervisningsteknologi gir samiske barn i hele landet mulighet til å få opplæring i samiske språk uavhengig av tilgang på stedlige lærere. Løsninger for fjerntolkning gir nye muligheter for å sikre samiske språkbrukere offentlige tjenester på samisk. Fjernkonsultasjon gir mulighet til å bruke samiske språk når personer mottar helsetjenester. Digitale medier gir mulighet til å dele og publisere læremidler og litteratur på samiske språk. Sosiale medier gir mulighet til bruk av samisk i kontakt med venner og bekjente på tvers av avstand og landegrenser.

18.2 Særskilt om samiske medier

Media er arena for den offentlige samtalen. Medias fokus gjør sentrale spørsmål synlige og er med på å danne opinion. Media er viktig for språkrøkt og språkutvikling. Dessuten har media stor påvirkningskraft og er med på å forme vår oppfatning av samfunnet. Gjennom sin utvelgelse av nyheter og andre aktuelle saker setter media dagsorden.

NRK Sápmi er en av de viktigste formidlerne av samiske nyheter og samisk kultur. NRK Sápmi har hovedsakelig sine sendinger på nordsamisk. Forslaget til den nye NRK-plakaten understreker i sterkere grad NRKs ansvar for alle de tre samiske språkene – sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. NRK kan derfor i sterkere grad enn i dag synliggjøre det samiske mangfoldet og samtidig spille en viktig rolle i utviklingen og formidlingen av sørsamisk og lulesamisk språk. NRK plakaten setter spesielt fokus på program for barn og unge på de samiske språkene.

Lokalavisen Snåsningen har avissider på sørsamisk og lokalavisen Nordsalten har avissider på lulesamisk.

¹ NF rapport nr. 7/2012, *Samisk språkundertersøkelse* (2012).

Boks 18.1 NRK Sápmi

NRK Sápmi og avisen Ávvir spiller en viktig rolle som formidlere av nordsamisk språk og samisk kultur. NRK Sápmi har radiosendinger på sørsamisk og lulesamisk og enkelte innslag på disse språkene i sine TV-sendinger. NRK Sápmi er en divisjon i NRK. Hovedkontoret for NRK Sápmi er i Karasjok. NRK Sápmi har lokalkontorer i Tana, Kautokeino, Manndalen i Kåfjord, Tromsø, Skånland, Tysfjord, Snåsa og Oslo.

NRK Sápmi er den største og mest vidtrekkende samiske medieinstitusjonen og har også en viktig funksjon som formidler av samiske språk. Hoveddelen av NRK Sápmis sendinger er på nordsamisk. Gjennom disse sendingene har NRK Sápmi bidratt til å utvikle og formidle det nordsamiske språket. NRK Sápmi har også utvidet sine sendinger på sørsamisk og lulesamisk på radio og har noen innslag på TV, blant annet gjennom Oddasat – nyheter på samiske språk og underholdningsprogrammet Árdna.

Boks 18.2 Forslag til ny NRK-plakat § 5 og § 11:

NRK-plakaten setter rammer og gir et samlet uttrykk for NRKs samfunnsoppdrag.

§ 5 NRK skal styrkje det norske og dei samiske språka, og styrkje norsk og samisk identitet og kultur. Ein stor del av tilbodet skal ha norsk forankring og avspegle det kulturelle mangfaldet i folket. NRK skal ha daglege sendingar for den samiske befolkninga. NRK skal ha program for nasjonale og språklege minoritetar.

§ 11 NRK skal fremje borns rett til ytringsfridom og informasjon, og skjerme borna mot skadelege former for innhald. NRK skal ha norskspråklege program for born under 12 år, jamlege norskspråklege program for unge, og jamlege program for born og unge på dei samiske språka.

Kilde: Meld. St. 38 (2014–2015) *Open og opplyst*.

Samisk film når ut til mange, både samer og andre. Samisk film kan derfor være en viktig kilde til informasjon om samisk kultur og bidra til synliggjøring av de samiske språkene.

Sosiale medier som Facebook og Twitter gir nye muligheter for bruk av samiske språk. På disse mediene kan samisktalende kommunisere på samisk uavhengig av avstander. Personer som ikke har noe samisktalende miljø i nærheten, har mulighet til å bruke samiske språk med venner og bekjente, samt etablere kontakt med nye samiskspråklige venner over sosiale medier. Sosiale medier er også viktige kilder til informasjon og diskusjon om aktuelle temaer på samisk.

18.3 Tolking i offentlig sektor

Samelovens språkregler gir samiskspråklige som er bosatt i forvaltningsområdet for samisk språk en utvidet rett til å bli betjent på samisk i all offentlig tjenesteyting. Denne retten er ikke gjenstand for tjenesteyteres skjønn med hensyn til om kommunikasjonen kan forløpe uhindret på norsk. Samiskspråklige fra andre kommuner har samme rettigheter som minoritetsspråklige. Dersom de aktuelle offentlige myndigheter ikke har tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse, skal det benyttes tolk eller oversetter. Det er i dag stor mangel på samisktalende personell i tjenestetilbudet til samiske innbyggere.

En *kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* foretatt av Norut i 2012 på oppdrag fra daværende Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartement, viser at det er betydelige forskjeller mellom kommunene når det gjelder å tilby tjenester på de samiske språkene. Ingen kommuner i forvaltningsområdet har likestilt samiske språk og norsk språk i forvaltningen.² En hovedgrunn er manglende tilgang på personell med samiskspråklig kompetanse.

En *undersøkelse om selvopplevd diskriminering blant samer i Norge* viser at én av femten samiskspråklige respondenter ikke hadde fått tolk ved lege-/sykehusbesøk selv om de hadde bedt om det.³ Omtrent hver tredje respondent opplevde at helsepersonellet ikke snakket samisk. Rapporten påpeker at det kan få alvorlige konsekvenser for dem som

² Norut, *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (2012) s. 7.

³ Norut, *Undersøkelse om selvopplevd diskriminering blant samer i Norge* (2006). Undersøkelsen var avgrenset til 38 kommuner med minst 1 pst. av befolkningen registrert i Sametingets valgmannstall. Undersøkelsen skiller ikke mellom personer som bruker nordsamisk, lulesamisk eller sørsamisk.

ikke får tolk i møtet med helsetjenesten. Videre følger det av en *rapport fra Helsedirektoratet* at kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk ikke har innarbeidede rutiner for bruk av tolketjenester.⁴

I tillegg til behov for tolk i møte med offentlige myndigheter som stat, kommune, fylkeskommune og Sametinget, kan samer også ha behov for tolk i tilknytning til tjenestetilbudet i både helse- og omsorgssektoren, domstolene, kriminalomsorgen, politiet, barnehager og skoler. Eller for å snu på problemstillingen; offentlige ansatte som ikke behersker samiske språk har behov for tolk for å sikre en best mulig kommunikasjon i møte med samiskspråklige i ulike offentlige sektorer.

Behovet for tolking til og fra de samiske språkene finnes over hele landet. Antallet tolker er imidlertid begrenset. For å få et likeverdig tolketilbud for alle samisktalende er det derfor behov for å bygge opp et system med fjerntolking.

I NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor* påpekes det at det i dag er lav tilgang på tolker i samiske språk. Mens det gjentagende år har vært tilbudt tolkeutdanning på nordsamisk har det aldri vært gjennomført tolkeutdanningstilbud på lulesamisk og sørsamisk. Tolkeutvalget mener at likeverdige offentlige tjenester skal gis til alle, uavhengig av hvor de bor i landet. Tolking til og fra samiske språk inneholder et tilleggselement til selve tolkingen og målet om å forstå og bli forstått. Tolkeutvalget påpeker at for samisktalende handler tolking på samiske språk også om retten til å bruke, bevare og utvikle språkene. Tolkeutvalget fremhever at det i samisk sammenheng ikke er uvanlig, særlig i behandlingssituasjon i møte med helsevesenet, at familien må stille opp som tolker. Tolkeutvalget konkluderer med at det er behov for mer informasjon om samers behov og rett til bruk av tolk og behov for opplæring av offentlig ansatte i forvaltningsområdet for samisk språk.

Tolkeutvalget mener at økt bruk av fjerntolking (telefon- og skjermtolking) er nødvendig for å sikre rettssikkerheten og gi likeverdige tjenester til hele befolkningen, og at skjermtolking bør bli den foretrukne metoden i egnede situasjoner. De påpeker at det bør være en bevisst og planmessig satsing på dette feltet fremover.⁵ Målet bør være at halvparten av alle tolkeoppdrag i offentlig sektor skal utføres ved bruk av skjerm innen 2023. Ifølge tolkeutvalget kan bruken av fjerntolk effektivisere utnyttelsen av tolkene, uavhengig av hvor de måtte bo, og redusere ventetid og reise-

virksomhet. Fjerntolking vil også kunne bidra til bedret tilgang til tolker som er nøytrale, i den forstand at de ikke har tilknytning til samme lokalmiljø som den samiskspråklige. Tolkeutvalget foreslår at det opprettes et nasjonalt utviklings- og kompetansesenter for skjermtolking som kan gi råd om sikkerhet og tekniske standarder.⁶

Tolkeutvalget har foreslått en tolkelov som skal bidra til å sikre likebehandling gjennom at offentlige myndigheter ved bruk av tolk blir i stand til å forstå og bli forstått av personer som ikke behersker forvaltningsspråket.

Tolkeutvalget foreslår videre at tolkeautorisasjon for samiske språk skal inngå i den ordinære statsautorisasjonsordningen.⁷

Boks 18.3 Forslag til ny tolkelov

§ 1 Formål

Lovens formål er å bidra til å sikre rettsikkerhet og likebehandling for den enkelte ved at offentlige myndigheter, gjennom bruk av tolk, blir i stand til å forstå og bli forstått av personer som ikke behersker forvaltningsspråket.

§ 2 Virkeområde

Loven gjelder for forvaltningsorganer. Som forvaltningsorgan regnes i denne lov ethvert organ for stat eller kommune. Privat rettssubjekt regnes som forvaltningsorgan i saker hvor det treffer enkeltvedtak eller utferdiger forskrift.

§ 3 Det offentliges ansvar for bruk av tolk

Når et forvaltningsorgan er i kontakt med en person som ikke behersker norsk, bør forvaltningsorganet, ved behov, bruke tolk.

I situasjoner hvor det, av hensyn til rettsikkerhet og likebehandling, er påkrevet at forvaltningsorganet benytter tolk for at den enkelte skal kunne ivareta sine interesser, skal tolk benyttes.

Departementet kan i forskrift gi nærmere bestemmelser om i hvilke situasjoner det skal stilles krav til bruk av tolk.

Kilde: Utdrag fra tolkeutvalgets forslag til ny tolkelov i NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor – et spørsmål om rettsikkerhet og likeverd*.

⁴ Helsedirektoratet, *Kartlegging av tolkebruk i kommunehelsetjenesten* (2013).

⁵ NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor* s. 16.

⁶ *Ibid.*

⁷ *Ibid* s. 104.

18.4 Teknologiske løsninger

18.4.1 Språkteknologi og nettdobøker

Giellatekno – Senter for samisk språkteknologi har som mål å lage grammatikkbasert språkteknologi for samiske språk og andre nordlige språk. Giellatekno har blant annet utviklet digitale ordbøker på de samiske språkene – sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk og det samiske nettlæringsprogrammet *Oahpa giela* (lær språket), som er et interaktivt opplæringsprogram i sørsamisk, nordsamisk, enaresamisk og kildinsamisk.

Divvun er en permanent enhet under Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet. Divvun jobber med å videreutvikle samisk språkteknologi og praktiske hjelpemidler basert på denne språkteknologien i nært samarbeid med *Giellatekno – Senter for samisk språkteknologi*. Divvun har blant annet laget ordretteprogram for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk, utviklet samisk tastatur for iPhone og Android-telefoner til nord-, lule-, sør-, pite-, enare- og skoltesamisk og utviklet et *tekst til tale*-program for nordsamisk.

På slutten av 2015 startet Divvun et prosjekt sammen med med Giellatekno-gruppen om maskinoversetting fra nordsamisk til andre samiske språk. Det arbeides nå med maskinoversetting fra nordsamisk til sør- og lulesamisk.

18.4.2 Applikasjoner på samiske språk

Det er utviklet flere applikasjoner for mobiltelefon og PC på de samiske språkene. I dag finnes det applikasjoner med språklæringsprogram, ordbøker, terminologi, spill og informasjon om samisk kultur. I sametingsmelding *om samisk språk* (2012) uttaler Sametinget:

«[...] Barn og unge er svært aktive brukere av ny teknologi med et stort spenn av digitale verktøyer og programvare. Disse påvirker barns språkbruk, derfor er det viktig at disse også finnes på samisk. Det gjelder både programmer, spill og lignende til mobiltelefoner, datamaskiner, men også gode digitale møtesteder hvor kommunikasjonen kan foregå på samisk. Gode sosiale nettsteder hvor kommunikasjonen kan foregå på samisk kan være viktige språkarenaer spesielt for barn og unge som bor på steder hvor det ellers er få arenaer for samisk språk[...].⁸

18.4.3 Bruk av samiske tegnsatt i offentlige registre

Å sikre tilgang til den nye teknologien, også for samiskspråklige, er av stor betydning både for deltakelsen i samfunnet, og for utviklingen av samiske språk. Offentlig sektor bør sørge for at IKT- og nettbaserte tjenester ikke fører til nye barrierer.

Tegnsattet som skaper utfordringer er Áá Čč Ďđ Nŋ Šš Țț Žž (nordsamisk) Áá, Nŋ (lulesamisk) Ĩĩ og Öö (sørsamisk) – og i tillegg andre tegn i de andre samiske språkene som per i dag ikke er offisielle språk i Norge. Det har vært en positiv utvikling de siste årene når det gjelder samisk tegnsatt og IKT. Samisk er nå implementert som eget valg i de mest brukte operativsystemene.

Den største utfordringen i dag er imidlertid bruken av samiske språk i offentlige registre. Eldre systemer er ikke tilrettelagt for samiske bokstaver, hvilket betyr at navn og adresser med samiske bokstaver ikke registreres korrekt i registrene, og at det ikke er mulig å kommunisere på samisk med brukeren, for eksempel ved elektroniske skjemaer. Dette gjelder blant annet Brønnøysundregistrene, Folkeregisteret og NAV. Politiets datasystem og flere helsesystem er heller ikke tilrettelagt for samiske språk. Inntil videre aksepteres det en begrenset støtte til tegn som finnes i ISO 8859-1.

I *Sametingsmelding om samiske språk* påpeker Sametinget at mangelen på samiske tegn i ulike databaser skaper utfordringer blant annet i forbindelse med registreringer av samiske stedsnavn. Sametinget mener det er et behov for teknologisk utvikling både i forbindelse med databaser, GPS, applikasjoner og annet slik at det blir lett å bruke samiske tegn i disse.⁹

Ifølge Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge* skal det nye Folkeregisteret bli tilført ny funksjonalitet, blant annet støtte for samiske tegn.¹⁰ Dessuten følger det av referansekatalogen fra juni 2009 at det skal stilles krav til at UTF-8, som er et tegnsatt som støtter de samiske tegnene, alltid skal brukes ved større omlegginger, nyetablering eller videreutvikling av fagsystemer. Dette vil innebære at forvaltningens fagsystemer etter hvert vil få full støtte for samiske tegn.

⁸ Sametingsmelding om samisk språk s. 27 (2013).

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Meld. St. 27 (2015–2016) s. 76.

Boks 18.4 IT-standarder i offentlig forvaltning

Referansekatalogen for IT-standarder i offentlig sektor er etablert for å bedre samhandlingen mellom IT-systemer i offentlig sektor, for å redusere bindinger til enkeltleverandører og for å bidra til likebehandling og inkludering av alle innbyggere, uavhengig av hva slags programvare eller programvareplattform hver enkelt benytter. I referansekatalogen er det et krav at UTF-8, som er et tegnssett som støtter de samiske tegnene, alltid skal brukes ved større omlegginger, nyetablering eller videreutvikling av fagsystemer.¹ Dette vil innebære at forvaltningens fagsystemer etter hvert vil få full støtte for samiske tegn. Forskrift om IT-standarder i offentlig forvaltning § 8:

«Ved all utveksling av informasjon mellom forvaltningsorganer og fra forvaltningsorgan

til innbyggere og næringsliv skal tegnssett-standard ISO/IEC 10646 representert ved UTF8 benyttes. Inntil videre aksepteres det en begrenset støtte til tegn som finnes i ISO 8859-1 supplert med ytterligere 6 nordsamiske tegn i store og små representasjoner (Č, č, Đ, đ, Ń, ń, Ś, ś, Ŧ, ƚ, Ž, ž).

Er det en særlig uforholdsmessig byrde å oppfylle den obligatoriske standarden, kan forvaltningsorganet unnlate helt eller delvis å oppfylle kravet. Forvaltningsorganet skal straks melde fra til Direktoratet for forvaltning om dette og begrunne hvorfor det unnlater å oppfylle kravet».

Kilde: Referansekatalogen for IT-standarder i offentlig sektor, punkt 1.1.4.

18.5 Utvalgets vurderinger

Media som språkarena

Samiske medier er en av grunnsteinene i det samiske demokratiet, og er en viktig arena for den offentlige samtalen og politiske debatter. Samiske medier spiller en viktig rolle når det gjelder å bygge det samiske fellesskapet.

Det er utvalgets oppfatning at reklamefinansierte kanaler ikke prioriterer programmer på samiske språk, hvilket er negativt for bevaring og utviklingen av de samiske språkene. NRK er lisensfinansiert og har en allmennkringkasterrolle, og dermed også et stort ansvar for å ivareta og videreutvikle de samiske språkene. Utvalget er kjent med at NRK er i en omstillingsfase der antallet stillinger de senere år er redusert betydelig. I et samisk perspektiv er det viktig at denne omstillingen ikke går ut over det samiske tilbudet.

Både TV og radio har enorm påvirkningskraft. For at man skal bruke samisk media flittig, er det utvalgets syn at det må finnes et større tilbud av samisk medieinnhold for den samiske befolkningen. Selv om NRK Sápmi i senere tid har økt og styrket det samiske barne-tv-tilbudet, mener utvalget at tilbudet kan forbedres både kvantitativt og kvalitativt. Det er viktig at tilbudet til barn og unge har prioritet, og det bør fokuseres på å styrke samiske barns språk, identitet, tilhørighet og selvbilde. Både egenproduserte program og dubbing

av internasjonale filmer og tv-serier til samiske språk, vil langt på vei kunne bane vei for et større forbruk av samiske medietilbud blant den samiske befolkningen. Utvalget anbefaler at samiskspråklige TV-sendinger økes til minst en time på hverdager, hvor alle samiske språk er representert. Det bør også satses på en digital samisk allmennradiokanal.

De tyngste samiske mediebedriftene er plassert i det nordsamiske området. Dette har blant annet medført at mediene har spilt en viktig rolle i utviklingen og formidlingen av nordsamisk språk. Medietilbudet på sørsamisk og lulesamisk er derfor svært begrenset. En sterkere satsing på sørsamisk og lulesamisk i media vil etter utvalgets vurdering spille en særdeles viktig rolle i utviklingen og formidlingen av sørsamisk og lulesamisk språk. Økt synliggjøring av sørsamisk og lulesamisk språk i media vil dessuten kunne bidra til å styrke språkernes status og oppfattelsen av språkenes nytteverdi.

For å bevare og videreutvikle samiske språk, er det utvalgets anbefaling at NRK Sápmi rekrutterer journalister som har gode samiskkunnskaper. I lys av NRKs ansvar for å styrke de samiske språkene bør det rettes spesiell fokus på rekruttering av medarbeidere med kompetanse i sørsamisk og lulesamisk. I den sammenheng er det viktig med samarbeid med samiske opplæringsinstitusjoner, slik at det gjennom utdanningsløpet fokuseres på god språkføring.

Tolking i offentlig sektor

Utvalget mener det skal legges til rette for at alle så langt som mulig skal kunne bruke sitt samiske språk i kontakt med offentlige myndigheter. Den beste løsningen er å bli betjent umiddelbart på samiske språk. Tolking kan aldri bli et fullgodt alternativ. Hvis ingen andre muligheter foreligger, må det imidlertid være rutiner for å løse kommunikasjon via tolk. Tolking er en løsning når tjenesteyter ikke behersker det aktuelle samiske språket. Fjerntolking er en løsning når personlig oppmøte ikke er hensiktsmessig eller mulig. I samisk sammenheng blir fjerntolking aktualisert på grunn av lange avstander, svært få tolker og lavt antall ansatte i offentlig sektor som behersker samiske språk.

Utvalget understreker at behovet for tolker til og fra samiske språk er stort. Særlig gjelder dette for sør- og lulesamisk.

Innenfor dagens forvaltningsområde for samiske språk er de aktuelle samiske språkene likestilte språk. Samiskspråklige er etter gjeldende regler allerede indirekte sikret rett til tolk gjennom sameloven, hvis de selv henvender seg på det aktuelle samiske språket til offentlige organer innenfor forvaltningsområdet for samiske språk. Dette gjelder dersom personellet i organet ikke har tilstrekkelig språkkompetanse til å svare på samisk eller yte tjenester på samisk.

Utvalget mener barn eller pårørende ikke skal benyttes som tolk da dette innebærer et betydelig ansvar, og fordi det er nødvendig med spesiell opplæring, særlig ved tolking i helse- og omsorgssektoren og justissektoren.

Utvalget bemerker at tolkeutvalgets lovfor-slag, jf. § 3 første ledd, ikke innebærer noen plikt for forvaltningsorganet. Det legges kun opp til at organet «bør», og da kun når begge vilkårene om at vedkommende «ikke behersker norsk» og i tillegg at det er «behov» er oppfylt. Utvalget mener bestemmelsen er for svak fordi den ikke tillegger organene noen plikt i disse tilfellene. Behovsvilkåret er enda svakere. Mange samiske språkbrukere kan norsk godt, men det kan likevel være nyanser som kan være vanskelig å forklare på norsk. Dersom kriteriet for å få tolk er at en person «ikke behersker norsk», kan samiskspråklige risikere å ikke få tolk. Når det gjelder samiske språk er det er uhensiktsmessig strengt at det oppstilles behovsprøving, i tillegg til vilkår om at vedkommende ikke behersker norsk. Utvalget vil i den sammenheng vise til at sameloven gir samiske språkbrukere rett til bruk av samisk i

kontakt med offentlige myndigheter i forvaltningsområdet for samisk språk, uavhengig av om de behersker norsk.

I tolkeutvalgets lovfor-slag andre ledd oppstilles det plikt for organet å fremskaffe tolk, jf. «skal». Vilkårene er da at forvaltningsorganet skal benytte tolk av hensyn til likebehandling og den enkeltes rettssikkerhet.

Tolkeutvalgets forslag fastsetter en plikt for offentlige organer til å fremskaffe tolk og vil etter utvalgets mening kunne styrke samiskspråkliges mulighet til å benytte samiske språk i møte med offentlige organer *utenfor* dagens forvaltningsområde for samisk språk. Utvalget mener likevel at forslaget til ny tolkelov er svakere enn den retten som allerede foreligger for samisktalende *innenfor* forvaltningsområdet i dag. Utvalget mener derfor det er mer hensiktsmessig at samiskspråkliges rettigheter til bruk av tolk blir regulert i same-loven.

Etter utvalgets vurdering bør tolketjeneste tilbys på alle offisielle samiske språk og det bør også benyttes fjerntolk i kontakt med offentlige myndigheter i mange sektorområder. Det kan for eksempel være tilfelle i situasjoner hvor det er vanskelig å tilsette en samiskspråklig medarbeider i vedkommende organ. Utvalget støtter også tolkeprosjektets anbefaling om å innlemme kommunale helsetjenester og andre offentlige organer i den trinnvise oppbyggingen av en desentralisert døgntilgjengelig tolketjeneste.

Det finnes flere personer som arbeider som tolk enn de som er autoriserte tolker. Tolketradisjonen har en lang historie og er godt innarbeidet i det samiske samfunn. Tolkene har ofte vært bindeleddet mellom folk og myndighetene. Utvalget ønsker å bemerke at det er mange erfarne og utmerkede tolker som i dag ikke har autorisasjon. Statusen til autorisasjonsordningen må heves i det samiske samfunnet og aktuelle tolker bør bli motivert til å gjennomgå autorisasjon.

Utvalget legger merke til at tolkeutvalget foreslår at tolkeautorisasjon for samiske språk skal inngå i den ordinære statsautorisasjonsordningen. Utvalget ser dette i lys av at Samisk språkråd inntil 1995 godkjente en tolke- og autorisasjonsordning gjennom et eget autorisasjonsutvalg. Utvalget mener derfor at Sametinget skal ha en rolle i utviklingen av autorisasjonsprøver for samiske språk. Dette for å sikre at prøvene er beregnet på samiske samfunnsforhold. Utvalget mener videre selve bevillingen for statsautorisert tolker for samiske språk bør utstedes av Sametinget.

Særskilt om fjerntolk

Utvalget viser til at det er betydelige forskjeller mellom kommunene når det gjelder å tilby tjenester på de samiske språkene. Utvalget vil fremheve at løsninger for fjerntolkning gir muligheter for å sikre samiske språkbrukere offentlige tjenester på samisk. Utvalget er kjent med at Helse Nord jobber med å videreutvikle tolketjenesten, som på sikt skal fungere hele døgnet for samiskspråklige pasienter. Utvalget ser også at det vil være av stor betydning å kunne tilby veiledning eller konsultasjon med samisktalende leger over telematikk.¹¹ Utvalget mener derfor det er behov for opplæring i bruk av tolk i offentlig sektor, og særlig utenfor dagens forvaltningsområde for samiske språk. I noen tilfeller kan fjerntolkning være en god løsning i små miljøer, hvor man kan velge å bruke en tolk som ikke har tilknytning til nærmiljøet. Ved bruk av fjerntolk, vil utvalget understreke at utstyret som skal bli brukt må være enkelt å benytte og av god kvalitet, slik at lyd- og lysforhold ikke setter begrensninger for kommunikasjonen.

Språkteknologi

Språkteknologi er en forutsetning for at samiske språk skal kunne overleve som bruksspråk i et moderne samfunn. I samisk sammenheng handler dette først og fremst om å kunne bruke samiske språk i all IKT-sammenheng, at samiske navn og stedsnavn kan skrives korrekt i offentlige registre, og at det utvikles programvarer som støtter samiske språk. Offentlig sektor har et klart ansvar for å sørge for at de ulike IKT- og nettbaserte tjenestene ikke fører til nye barrierer for den samiske befolkningen.

Språkteknologi og nettordbøker forenkler skriftlig bruk av samiske språk, og vil være nyttige verktøy for å styrke og fremme de samiske språkene. For barn og unge er det i tillegg svært viktig at programmer, spill, og applikasjoner tilpasset denne målgruppen finnes på samiske språk. Det er også viktig at kommunikasjonen på digitale møtesteder kan foregå på samiske språk. Dette gjelder særlig for de som bor på steder hvor det ellers er få arenaer hvor det kan snakkes samisk. Å sikre tilgang til den nye teknologien, også for samiskspråklige, er derfor av stor betydning både for deltakelsen i samfunnet, og for utviklingen av de samiske språkene.

Utvalget mener det er særdeles viktig å styrke og utvikle det språkteknologiske miljøet ved UiT

Norges arktiske universitet. Det er viktig at det utvikles oversettingsprogram fra samiske språk til norsk, for å sikre bruk av samiske språk som forvaltningsspråk. Utvalget er kjent med at dette arbeidet allerede er igangsatt, men ønsker å fremheve at et arbeid med oversetting bør gjøres i tett samarbeid med språkressurssentrene.

Utvalget vil også fremheve behovet for å styrke og utvikle talesyntese for de andre samiske språkene. Utvalget mener dette er særlig viktig for å støtte opp om eldre sør- og lulesamer som verken kan lese eller skrive samisk. På lengre sikt er dette en viktig utvikling da kommunikasjon med mobiltelefoner og datamaskiner i større grad tar i bruk muntlige løsninger, og barn og unges språkbruk påvirkes sterkt av teknologien.¹² De samiske språkene må dermed også prioriteres i denne utviklingen.

Utvalget mener det er positivt at det er utviklet stavekontroll for de samiske språkene. I denne sammenheng fremhever utvalget behovet for og betydningen av å utvikle grammatikkontroll for de samiske språkene.

For å utvikle disse verktøyene er det behov for tekstkorpus. Divvun og Giellatekno ved Uit Norges arktiske universitet utvikler språkteknologiske verktøy på bakgrunn av tekstkorpus. Utvalget ønsker også å fremheve hvor viktig det er at all tekst som er skrevet på samiske språk, og som er finansiert med offentlige midler, bør sendes til Divvun/Giellatekno, slik at disse får bygd opp et stort tekstkorpus, herunder et stort enspråklig korpus og norsk/samiske parallellkorpus.¹³ I tillegg ønsker utvalget å oppfordre alle som mottar offentlige språkmidler å bruke de verktøy som allerede er utviklet. På en slik måte vil man sikre en god språklig kvalitet på tekstene, på læremidlene, avisartikler mv. som produseres.

Digitale plattformer på samiske språk

Utvalget er spesielt opptatt av samiske barn og unge, og mener det er viktig å bruke dagens teknologi slik at barn og unge får et naturlig forhold til å bruke samiske språk gjennom lek og hverdagslige gjøremål. Etter utvalgets oppfatning bør det derfor satses mer på å utvikle digitale plattformer hvor det kan kommuniseres på samiske språk, herunder en nettportal med samisk innhold.

¹¹ Se kapittel 13.

¹² iPhone har blant annet «Siri» på norsk.

¹³ Utvalget mener dette klart bør fremgå av tilsagnsbrev, samarbeidsavtalene, kontrakter, oversettelse mv.

Samiske skrifttegn

Utvalget mener det er behov for teknologisk utvikling slik at det blir lett å bruke samiske tegn i ulike databaser. Dette vil være et viktig bidrag for å sikre likeverd mellom samiske språk og norsk skriftspråk på digitale plattformer og tjenester i offentlig sektor.

Utvalget mener det er en positiv utvikling mot at nye offentlige datasystemer skal støtte samiske skrifttegn, og oppfordrer offentlige myndigheter til å ta i bruk slike systemer. Utvalget mener samtidig at det er bekymringsfullt at domstolenes, mange helseforetaks, politiets og kriminalomsorgens datasystem, ikke er tilrettelagt for samiske tegn. I tillegg er utvalget kjent med at det er flere sektorer som ikke har tatt i bruk systemer som er tilrettelagt for samiske tegn og/eller at flere databaser ikke er tilrettelagt for samiske tegn. Etter utvalgets vurdering kan dette medføre særdeles uheldige situasjoner, blant annet da registreringer av samiske navn og adresser ikke kan skrives korrekt eller at kommunikasjon med samiskspråklinje ikke kan foregå på samisk. Utvalget oppfordrer derfor til å ta i bruk databaser som støtter samiske tegn.

Nettsider

Kunnskap om samisk kultur og samiske språk er sentralt for å sikre samiske brukere et godt møte med offentlig forvaltning. Utvalget mener at offentlige myndigheter bør bli sitt ansvar bevisst og legge ut tilgjengelig informasjon på samiske språk på sine respektive nettsider. Det bør samtidig satses mer på å utvikle gode interaktive informasjonssider slik at det blir attraktivt for brukeren. Med elektroniske skjema og samiske nettsider kan man i større grad legge til rette for kommunikasjon med kommunen på det aktuelle

samiske språket. Rett til svar på samisk i kommunikasjon med kommuner kan slik i større grad også løses via organenes nettsider. Etter utvalgets oppfatning kan en god del av informasjonen som skal gis ut på samiske språk, også løses ved å bruke språkressurssentrene, i dialog med kommunene. Det vises for øvrig til kapittel 11 om offentlig organers informasjonsplikt.

18.6 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår at samiskspråkliges rettigheter til bruk av tolk i offentlig forvaltning blir regulert i sameloven.
- Utvalget foreslår at bevillingen som statsautorisert tolk for samiske språk utstedes av Sametinget.
- Utvalget foreslår at Sametinget skal ha en rolle i utviklingen av tolkeautorisasjonsprøver for samiske språk.
- Utvalget anbefaler at samiskspråklige TV-sending økes til minst en time på hverdager hvor alle samiske språk er representert og at det satses på en digital samisk allmennradiokanal.
- Utvalget anbefaler at NRK Sápmi setter spesielt fokus på rekruttering av medarbeidere med kompetanse i sørsamisk og lulesamisk.
- Utvalget mener det bør utvikles flere program, spill og applikasjoner på samiske språk.
- Det bør satses mer på å utvikle digitale plattformer hvor det kan kommuniseres på samiske språk, herunder en nettportal med samisk innhold.
- Utvalget mener det er særdeles viktig å styrke og utvikle det språkteknologiske miljøet ved UiT Norges arktiske universitet. Det er behov for å styrke og utvikle talesyntese for sørsamisk og lulesamisk. Det er behov for å utvikle grammatikkontroll for de samiske språkene.

Kapittel 19

Språkutvikling – et grenseoverskridende arbeid

19.1 Innledning

Samiske språkområder følger ikke de nasjonalt fastsatte landegrensene. Samene er et urfolk i fire land, og samiske språk eksisterer på tvers av riksgrensene. Innenfor disse landegrensene er det flere samiske språk. Dette er bakgrunnen for at Sametinget i Norge ikke kan normere nye samiske ord uten at dette skjer i samarbeid med de andre sametingene. Samisk språkutvikling i denne sammenheng forutsetter et permanent grenseoverskridende språksamarbeid.

Det har vært et ønske fra samene at de skal kunne samarbeide om felles utfordringer og ha god kulturell og språklig kontakt. Opprettelsen av Nordisk sameråd i 1956 var nettopp et uttrykk for ønsket om etablering og tilrettelegging av et organisert samarbeid mellom samer over landegrensene. Dette kommer klarest frem gjennom resolusjonen vedtatt på samekonferansen i Gällivare 1971 hvor det ble uttalt:

«Vi samer er ett folk, og rikenes grenser skal ikke bryte vårt folks fellesskap».

Det har vært et langvarig historisk samarbeid blant samer over landegrensene. Ett hovedformål med samarbeidet er å sørge for at de samiske språkene henholdsvis nord-, sør-, lule-, enare- og østsamisk ikke utvikler seg i forskjellige retninger i forskjellige land, og forhindre at det kan bli problemer med å kommunisere over landegrensene på samme samiske språk.

19.2 Gjeldende rett

I forbindelse med utarbeidelse av språkkapittelet i sameloven la *Samekulturutvalget* til grunn at et Samisk språkråd i Norge skulle ta seg av oppgaver og interesser som sameloven fastsetter og være den norske seksjonen i et fellesnordisk språkråd.¹ Sameloven § 3-12 regulerte derfor tidligere organiseringen av arbeidet med samisk

språk ved Samisk språkråd, og det ble i forskrift fastsatt hvilke funksjoner Samisk språkråd skulle ha.² Blant annet godkjente Samisk språkråd inntil 1995 en tolke- og autorisasjonsordning gjennom et eget autorisasjonsutvalg som behandlet søknader om autorisasjon etter at en tolkeprøve utarbeidet av en tolkeprøvenemd var avlagt.³

Ved en lovendring i 2002 ble det opp til Sametinget å organisere sitt arbeid med samiske språk i Norge. Innholdet i Sametingets språkarbeid er etter sameloven § 3-12 første ledd å arbeide for vern og videre utvikling av samiske språk. Sametinget står fritt til å organisere dette arbeidet, og det skal omfatte alle samiske språk i Norge.⁴ Hva dette konkret innebærer er ikke nærmere omtalt i lovendringsforslaget fra 2002. Det er derfor nærliggende å anta at det er snakk om en videreføring av de funksjoner som tidligere lå til Samisk språkråd.

19.3 Folkerett

ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater (ILO-169) fastslår at urfolk skal ha rett til å vedta sine egne prioriteringer når det gjelder utvikling av blant annet liv, institusjoner og åndelige velvære, og til så langt som mulig å utøve kontroll blant annet med sin egen kulturelle utvikling, herunder språkutvikling, jf. artikkel 7. Konvensjonen har videre et eget kapittel om kontakt og samarbeid mellom urfolk over statsgrenser. Artikkel 32 om kontakt

¹ Samekulturutvalget NOU 1985: 14, NOU 1987: 34, Ot.prp. nr. 60 (1989–90).

² Samelovens § 3-12 (opphevet) hjemlet Samisk språkråd: «Det opprettes et Samisk språkråd. Sametinget oppnevner rådets medlemmer og fastsetter hvem som skal være rådets leder og nestleder.»

³ I dag finnes et begrenset antall kvalifiserte tolker i nordsamisk registrert i tolkerregisteret, seks av disse er autoriserte tolker. Ingen tolker i lulesamisk og sørsamisk er registrert i Norge. Ingen av tolkene har tatt tolkeutdanning i disse språkene.

⁴ Innst. O. nr. 13 (2002–2003) punkt 1.2.1.

og samarbeid mellom urfolk over landegrensene pålegger myndighetene å treffe hensiktsmessige tiltak, blant annet gjennom internasjonale avtaler, for å lette kontakt og samarbeid over statsgrenser. Dette gjelder kontakt og samarbeid med andre urfolk, så vel som kontakt og samarbeid med medlemmer av sitt eget folk som bor i et annet land. Bestemmelsen framhever spesielt kontakt og samarbeid på økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige områder. Mellomstatlige avtaler som tar sikte på å fremme slike forbindelser mellom urfolk vil være en lojal oppfølging av bestemmelsen.

Dette støttes av FNs erklæring om urfolks rettigheter (urfolkserklæringen) som har flere bestemmelser som berører urfolks organisasjonsrett blant annet i artikkel 33 nr. 2⁵ og en bestemmelse som berører grenseoverskridende samarbeid spesielt i artikkel 36 nr. 1 og 2:

«1. Indigenous peoples, in particular those divided by international borders, have the right to maintain and develop contacts, relations and cooperation, including activities for spiritual, cultural, political, economic and social purposes, with their own members as well as other peoples across borders.

2. States, in consultation and cooperation with indigenous peoples, shall take effective measures to facilitate the exercise and ensure the implementation of this right.»

19.3.1 Nordisk samekonvensjon

En nordisk ekspertgruppe overleverte sin innstilling med et utkast til en nordisk samekonvensjon høsten 2005. Konvensjonsutkastet tar utgangspunkt i at samene er et folk og urfolk i Finland, Sverige og Norge. Utkastet er utarbeidet på bakgrunn av de internasjonale instrumentene som de tre landene er bundet av. En nordisk samekonvensjon foreslås å ha som målsetting å lette samhandlingen mellom samene som ett folk, på tvers av landegrensene.

Ønsket om en egen samekonvensjon ble først fremsatt av samene gjennom Samerådet. Samenes understrekning av at de er ett folk og ønsket om å bevare og utvikle sin kultur, sitt språk og sitt samfunnsliv på tvers av landegrensene er bakgrunnen for kravet om en egen samekonvensjon.

⁵ Urfolkserklæringen artikkel 33 nr. 2 sier at urfolk har rett til å bestemme strukturene for sine institusjoner og til å velge medlemmer til disse institusjonene, i samsvar med sine egne prosedyrer.

Formålet i utkastet til Nordisk samekonvensjon er nettopp å bekrefte og styrke rettigheter for det samiske folk, slik at det kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur, sine næringer og sitt samfunnsliv med minst mulig hinder av landegrensene, jf. artikkel 1.

Konvensjonsutkastet regulerer samarbeid på flere konkrete områder, for eksempel gjennom art. 10 om harmonisering av rettsregler, artikkel 12 om undervisning og helsetjenester, artikkel 24 om media og artikkel 27 om forskning. I artikkel 23 foreslås det at:

«Samene skal ha rett til å bruke, utvikle og til kommende generasjoner formidle sitt språk og sine tradisjoner, og ha rett til å arbeide for at kunnskap i det samiske språket spres også til samer som bare i liten grad eller ikke behersker dette språket. Samene skal ha rett til å bestemme, beholde og få allmenn aksept for sine personnavn og geografiske navn.»

Victoria Tauli-Corpuz, FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter, fremhevet i en pressemelding 28. august 2015 innsatsen til sametingene og statene Norge, Sverige og Finlands for å utvikle en nordisk samekonvensjon, og mente konvensjonen kan bli et eksempel til etterfølgelse med hensyn til å implementere urfolkserklæringen.⁶ Arbeidet med nordisk samekonvensjon er ikke slutført under utvalgets arbeid.

19.4 Nordisk samarbeid

Norge, Sverige og Finland har et samarbeid om samiske spørsmål både på embets- og politisk nivå. Gjennom Nordisk embetsmannsorgan for samiske spørsmål møtes myndighetene og sameetingene i de tre landene jevnlig for gjensidig informasjon og diskusjon. Et fast samarbeid på politisk nivå ble etablert i 2001 mellom sametingspresidentene og ministrene med ansvar for samiske saker i de tre landene. Sametingene har et felles organ for parlamentarisk samarbeid, Samisk parlamentarisk råd (SPR).

⁶ FNs spesialrapportør for urfolks rettigheter Victoria Tauli-Corpuz uttrykker at: «As the process to negotiate the Nordic Sami Convention is now in its final stages, I will follow it with great interest and I sincerely hope that full agreement can be reached, particularly on the right to self-determination and the rights to lands, territories and natural resources. I encourage all parties involved to follow through on their commitment to adopt this Convention by March 2016»

**Boks 19.1 Innlegg fra ungdomspanelet til utvalget
28. august 2015**

«De samiske språkene krysser grensene, og potensialet er nettopp grenseløst. Men vi har ikke tid til å bruke hundre nye år på å få til et samfunn hvor alle forstår og aksepterer at i våre områder hører flere folk og språk til. Språk har allerede gått i dvale i løpet av de siste årene. Språk kan ikke veies i gull, det har verdi i seg selv. Men det å kunne språk, er gull verdt!»

Yvonne-Marie Miniggio, Samisk veiviser

«En felles samisk læreplan for Finland, Sverige og Norge vil gi oss de samme bøkene i de tre landene, noe som fører til mindre kostnader og menneskelige ressurser. Det vil også bety at vi lærer det samme, som igjen fører til at språkene utvikler seg i samme retning. Slik det er nå, utvikler språkene seg i forskjellige retninger på grunn av landegrensene, og om det får fortsette vil det svekke språkene, og i verste fall føre oss nærmere slutten for språkene.»

Viktor Inge Paulsen, Språkambassadør for Sametinget i Norge

Både norske myndigheter og Sametinget har en uttalt politikk angående grenseoverskridende språksamarbeid. I St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Om samepolitikken* fremheves det at regjeringen «legger vekt på å videreutvikle det grenseoverskridende samarbeidet på nordisk nivå og i nordområdene, blant annet i tilknytning til språkarbeid, opplæring og læremidler, forskning og høyere utdanning, barn og unge, og næringsutvikling.»⁷

I Sundvolden-erklæringen heter det at Solberg-regjeringen har som mål at urfolk og minoriteter skal få utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv og at regjeringen ønsker å etablere et samarbeid på tvers av grensene når det gjelder samiske språk.⁸

I sametingsrådets tiltredelseserklæring synliggjøres at kontakten mellom samer på tvers av landegrensene er av avgjørende betydning for bevaring av tradisjoner og for utvikling av samisk fel-

lesskap og mangfold. Sametingsrådet signaliserer at de vil legge til rette for styrking av samarbeidet på tvers av grensene.⁹

Sametinget har definert sine oppgaver med samiske språk herunder godkjenning av samisk terminologi gjennom et nordisk samarbeidsorgan. I Sametingsmeldingen om samiske språk av 2013, om nordisk samarbeid, heter det:

«Det er behov for et sterkt nordisk samarbeid hvor man kan diskutere og fremme språkpolitiske og språkfaglige saker. Det er også viktig for normering av samisk skriftspråk at vi har et fungerende nordisk språkorgan.¹⁰

Samisk parlamentarisk råd (SPR) har i lengre tid sett behov for et styrket språksamarbeid for at terminologi- og normeringsarbeidet skal bli mer effektivt.»

Når det gjelder språknormering er det Sametinget i Norge som er myndighet, jf. sameloven § 3-12 første ledd. Sametinget vedtok i 2015 at Sametinget i Norge skal delta i arbeidet til Nordisk samisk fag og ressurscenter Sámi Giellagáldu. Sametingets myndighet er delegert til et prosjektbasert fellessamisk organ under SPR.

19.5 Organisering av språkarbeidet

Sámi giellalávdegoddi/Samisk språknemd (SGL) var det samiske folks øverste beslutningsmyndighet i saker som omhandlet samiske språk i perioden 1971–2011. SGL var administrativt underlagt Samerådet i årene 1971–1996.

I 1997 omorganiserte sametingene i Finland, Sverige og Norge språksamarbeidet til å bli en virksomhet under sametingene. Det ble igangsatt en utredning¹¹ om ny organisering av det samiske språksamarbeidet. Sametingene etablerte et felles organ for parlamentarisk samarbeid, Samisk parlamentarisk råd (SPR)¹² i 2000. Samisk språknemd ble samme år underlagt SPR.

Da Samisk språknemd ble underlagt SPR innebar dette i praksis at Samisk parlamentarisk råds plenum oppnevnte språknemndas 12 medlemmer for fire år etter forslag fra sametingene og sameforeningene i Russland. Medlemmene repre-

⁷ St.meld. nr. 28 (2007–2008).

⁸ Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre og Fremskrittspartiet, Sundvollen, 7. oktober 2013.

⁹ Sametingsrådets tiltredelseserklæring for et sametingsråd utgått av NSR og felleslista for NSR (2013-2017).

¹⁰ Sametingsmelding om samisk språk (2013).

¹¹ Utredningen «Felles samisk språkarbeid» ble ferdigstilt 31.5.1998.

¹² Sametinget i Sverige gikk inn i samarbeidet noe senere enn sametingene i Norge og Finland.

senterte de forskjellige samiske språkene: sør-, lule-, nord-, enare-, skolte-, kildin- og tersamisk.

Samisk språknemnds administrasjon var samlokalisert med Sametinget i Norge og det var Sametinget i Norge som hadde arbeidsgiveransvaret for administrasjonens ansatte. Samarbeidsorganene til nemnda var sameforeningene på russisk side, universiteter, høyskoler og fagorganer.

Samisk språknemnds oppgaver besto blant annet i å bevare og utvikle samiske språk, gi råd i saker som gjelder samiske språk, holde kontakt med andre institusjoner som for eksempel sameetingenes språkorganer og høyere utdanningsinstitusjoner i Sápmi og internasjonalt, og bedre det samiske språkets stilling i samfunnet. Nemnda skulle koordinere samisk språkarbeid, granske og publisere nye termer og normeringer (terminologi- og normeringsarbeid).

Språkseksjonene hadde avgjørelsesmyndighet i normeringssaker og godkjente nye termer. Vedtakene ble sendt Samisk språknemnds administrasjon som igjen formidler disse videre til publikum.

I følge Sametinget ble Samisk språknemnd lagt ned fordi virksomheten ikke hadde tilstrekkelig aktivitet og ikke klarte å ivareta språkfaglige behov godt nok. Fagutvalgene i Samisk språknemnd fungerte ikke optimalt og det var liten grad av koordinering mellom de forskjellige utvalgene. Senere erfaringer Sametinget har gjort i arbeidet med samiske språk, viser at det er viktig

å dra nytte av kunnskaper på tvers av samiske språk i språkutviklingsarbeidet, og ikke jobbe isolert med ett språk. Hovedårsaken til at nemnda ikke fungerte synes å være få ansatte og begrensede økonomiske midler til å drifte arbeidet.¹³

Nordisk Samisk Institutt gjennomførte i 2007 en evaluering av samelovens språkregler på oppdrag fra daværende Kultur- og kirke departement. Rapporten vektlegger behovet for språksamarbeid over landegrensene i samiske bosettingsområder og peker da særlig på behovet for å heve statusen for samiske språk og på behovet for språkvitalisering.¹⁴

I 2007 ble en ny omorganisering av det samiske språksamarbeidet igangsatt av Samisk parlamentarisk råd. SPR opprettet en arbeidsgruppe som hadde som mandat å foreslå ny organisering av det samiske språksamarbeidet. I arbeidsgruppens rapport kom det fram at språksamarbeidet burde styrkes både språkpolitisk og faglig. Arbeidsgruppen påpekte behovet for et felles samisk organ på et språkfaglig plan.¹⁵

I 2011 gjennomførte SPR et forprosjekt hvor formålet var å utarbeide en utredning om etable-

¹³ Foredrag for utvalget ved Mika Sajets fra Giellagáldu/Sametinget i Norge, Jokkmokk 12.03.2015.

¹⁴ Andersen, S. og Strømgren, J, *Evaluering av samelovens språkregler* (2007).

¹⁵ Rapporten «Forslag til ny organisering av samisk språksamarbeid innenfor sameetingenes ansvarsområder» forelå august 2008.

Boks 19.2 Sámi Giellagáldu

Prosjektet ble etablert 1. februar 2013 og fikk navnet Sámi Giellagáldu/Sáme giellagáldu/Saemien Giëlegaaltijen som på norsk betyr Samisk språkkilde. Sámi Giellagáldu er et felles og det øverste språkorgan for det samiske folket i Norden. Organet er underlagt Samisk parlamentarisk råd. Sámi Giellagáldu overtok oppgavene som tidligere var lagt til Samisk språknemnd. Organet jobber med språkrøkt, språkutvikling, terminologi, stedsnavnarbeid, språknormering og gir informasjon om språkfaglige spørsmål. Prosjektet tilrettelegger for samarbeid om fem samiske språk. Giellagáldu har fem språkseksjoner: De sør-, lule- og nordsamiske og enare- og østsamiske språkseksjonene godkjenner nye termer, vedtar normering og gir tilrådninger i bruken av språket. Normeringsarbeid er prioritert. Språkmedarbeidere i prosjektet gjennomgår blant annet terminologilister

med nye ord og godkjenner disse. Det er politisk utnevnte språkseksjoner som godkjenner språknormeringene og nye termer foreslått av språkmedarbeiderne.

Sametinget i Finland har ansvaret for å lede Sámi Giellagáldu og er prosjekteier. De ansatte i prosjektet sitter i sameetingenes administrasjoner i Norge, Sverige og Finland og det har vært inntil 12 ansatte engasjert i midlertidige stillinger.

Organet har beslutningsmyndighet i saker som angår samiske språk. Ifølge organets vedtekter skal organet bevare og utvikle samiske språk som kulturarven og fungere som sakkynndig fagorgan, jf. § 2. Ifølge organets arbeidsorden § 9 skal språkseksjonene gi råd om bruken av stedsnavn.¹

¹ Sámi giellagáldu (www.giella.org).

ring av et Nordisk språk- og ressursfagsenter og utarbeide en søknad om viderefinsiering av et prøveprosjekt for senteret. Prosjektets rapport forelå i september 2011.¹⁶ SPR fulgte opp med vedtak om å igangsette etableringen av et permanent Nordisk samisk fag- og ressurscenter som skulle fremme og styrke samiske språks stilling i Norge, Sverige og Finland. SPR ønsket å legge beslutningsmyndigheten i spørsmål om samiske språk til den nye institusjonen.¹⁷

19.6 Utvalgets vurderinger

Innledning

Utvalget mener et grenseoverskridende samarbeid om samiske språk er av stor betydning for utviklingen av de samiske språkene. Utvalget merker seg at det i dag ikke finnes et permanent fellessamisk samarbeid som kan drive språkutvikling og som kan normere samiske språk på tvers av landegrensene. Samisk språkarbeid bærer sterkt preg av å være prosjektbasert. Utvalget mener det er en uheldig situasjon. Utvalget understreker at de samiske språkenes felles utvikling må sikres bedre for fremtiden.

Det er utvilsomt Sametinget som er myndighet for samisk språkutvikling, herunder normering av samiske språk. Denne myndigheten er lovfestet i sameloven § 3-12. Sametinget er videre ansvarlig for språksamarbeidet med sametingene i Sverige og Finland. Dette samarbeidet forutsetter imidlertid at statene legger til rette for et slikt samarbeid over landegrensene.

Utvalget merker seg at både regjeringen og sametingsrådet ønsker å videreutvikle og styrke et fellessamisk språkarbeid, og at et slikt samarbeid er forankret i Sametingets Plenum. Utvalget vektlegger at det er en villet utvikling fra sametingenes høyeste samarbeidsorgan, SPR, at beslutningsmyndigheten i spørsmål om samiske språk skal ligge til et felles organ. Utvalget legger videre vekt på at det har vært et langvarig historisk samarbeid mellom sametingene i språkspørsmål. Utvalget ser positivt på denne utviklingen.

Med det begrensede antall språkbrukere, vil en positiv språkutvikling være betinget av et felles nordisk samarbeid. Et samarbeid der fagpersoner med samisk språkkompetanse jobber grenseoverskridende kommer samfunnet til gode, og vil være

en effektiv bruk av faglige og økonomiske ressurser. Det er et stort behov for å formalisere et slikt permanent samarbeid og få forutsigbarhet og fortgang i språkutviklingen. Et slikt samarbeid er også ressursparende, samtidig som det bidrar til økt samisk fellesskap, noe som i seg selv kan bidra til styrking av språkene.

En felles samordnet utvikling av samiske språk er en forutsetning for at annet grenseoverskridende samarbeid i mange samfunnssektorer skal fungere, for eksempel når det gjelder samarbeid i barnehage og skole, utvikling av læremidler, mediasamarbeid og helsesamarbeid.¹⁸

Permanent fellessamisk organ

Sámi Giellagáldu har båret preg av å være prosjektbasert og utvalget ønsker at det skal bli etablert en permanent organisering av fellessamisk språkarbeid. Utvalget mener det er uheldig at Sametinget overfører myndighet til et prosjektbasert organ. Utvalget mener likevel at erfaringene som er gjort gjennom arbeidet i Sámi Giellagáldu utgjør et godt grunnlag for å etablere et fellessamisk permanent organ. Samarbeidet må baseres på en overenskomst mellom sametingene.

Utvalget foreslår at det lovfestes i sameloven at Sametingets arbeid for vern og utvikling av samiske språk i Norge helt eller delvis kan overføres fra Sametinget til et internasjonalt, fellessamisk organ. Utvalget legger til grunn at sametingene og statene i fellesskap finner organisatoriske løsninger og en finansiering som sikrer den fellessamiske språkutviklingen.

Utvalget er oppmerksom på at etableringen vil måtte innebære en nærmere vurdering, særlig av ansvarsforhold, ressursituasjon og tilsetning av nødvendig kompetanse.

Etter utvalgets oppfatning bør felles språkpolitiske utfordringer koordineres mellom Sametingene i Samisk parlamentarisk råd (SPR). Med samordnede språkpolitiske retningslinjer for terminologitvikling, bør selve godkjeningsarbeidet kunne skje på faglig nivå, slik at terminologiarbeidet kan bli mest mulig faglig fundert og effektivt. Utvalget antar at organiseringen best kan skje med utgangspunkt i antall språkbrukere i de enkelte land, og slik at man samtidig sikrer lik innflytelse fra alle sametingene. Organiseringen må gjenspeile de enkelte samiske språkene, der det blir tatt hensyn til de særskilte behov til de minste samiske språkene.

¹⁶ SáFá-utredning om etablering av nordisk språkfagsenter, *Innrättande av en samnordisk forsknings- och yrkes/recursentral för det samiska språket* (2011).

¹⁷ SPR Sak 027/12.

¹⁸ Se kapittel 9 og 10 for omtale av samarbeidet i barnehage og skole.

Den norske stat har et særskilt ansvar for etableringen av det fellessamiske samarbeidet, som må skje på permanent basis med en forutsigbar finansiering. Utvalget understreker at Norge og de øvrige statene er forpliktet etter folkeretten til å arbeide for gode fellesskapsløsninger på tvers av landegrensene, særlig når dette er nødvendig for å ivareta et samisk kulturvern. Bevaring av samiske språk er en avgjørende faktor i kulturvernet. Språkarbeid er dessuten i hovedsak et internt anliggende for samisk kultur. Ut fra selvbestemmelsesprinsippet er det derfor nærliggende å legge til grunn at statene plikter å legge til rette for et fellessamisk språkarbeid, basert på synspunktene til representative samiske organer i de enkelte land. Rammene for dette bør fastsettes gjennom nordisk samekonvensjon, med muligheter for senere tilslutning fra organer på russisk side.

Utvalget oppfordrer således statlige myndigheter sterkt til å få på plass en forpliktende avtale om samisk språksamarbeid med Sverige og Finland. Utvalget forutsetter at Nordisk samekonvensjon inkorporeres i norsk lov i sin helhet.

Opprettelse av Samisk språkråd

De språkfaglige forvaltningsoppgavene ved Sametinget vil etter utvalgets mening være best tjent med å være tydeligere adskilt fra daglig politisk styring. Dette gjelder særlig arbeidet med terminologiutvikling og normering.

Utvalget foreslår at Sametinget i Norge oppretter et språkorgan. Utvalget mener at Samisk språkråd kan være en hensiktsmessig norsk-språklig navnebetegnelse på det nye språkorganet fordi et slikt navn relaterer seg til Språkrådet i Norge, noe som viser at også det samiske språkarbeidet har samme status.

Utvalget mener Samisk språkråd skal forestå Sametinget i Norges del av det fellessamiske språkarbeidet med sametingene i Sverige og Finland.

Terminologiutvikling

Det er et stort behov for terminologiutvikling på de samiske språkene på flere samfunnsområder,

for eksempel samiske rettstermer i justissektoren. Dette har særlig betydning for lulesamisk og sørsamisk, der terminologiutviklingen er svært mangelfull.

Godkjenning av lovoversettelser til samiske språk

Utvalget foreslår at godkjennelsesmyndighet for å oversette lover til samiske språk skal legges til Sametinget. Utvalget mener det kan være hensiktsmessig at godkjennelsesmyndigheten delegeres til Samisk språkråd, da det vil være et stort behov for utvikling av rettstermer i sammenheng med lovoversettelsene. Selv om det er departementene som skal stå for selve oversettelsen av aktuelle lover og forskrifter på samisk, vil Samisk språkråd være sentral i utviklingen av nye termer.

Tolkeautorisasjon og bevilling

Utvalget legger merke til at tolkeutvalget foreslår at tolkeautorisasjon for samiske språk skal inngå i den ordinære statsautorisasjonsordningen. Utvalget ser dette i lys av at Samisk språkråd inntil 1995 godkjente en tolke- og autorisasjonsordning gjennom et eget utvalg. Utvalget mener selve bevillingen for statsautorisert tolker for samiske språk skal utstedes av Sametinget og foreslår at oppgaven legges til det nye organet Samisk språkråd. Se videre omtale av spørsmålet i kapittel 18.

19.7 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår at det lovfestes i sameloven at Sametingets arbeid for vern og utvikling av samiske språk i Norge helt eller delvis kan overføres til et permanent internasjonalt, fellessamisk organ.
- Utvalget foreslår at det etableres et nytt samisk språkorgan, Samisk språkråd. Samisk språkråd skal forestå Sametinget i Norges arbeid med terminologiutvikling og være Sametinget i Norges bidrag til det fellessamiske språksamarbeidet.

Kapittel 20

Samiske stedsnavn

20.1 Innledning

En del av de overordnede forpliktelsene for stat, fylkeskommune og kommune er å fastsette, ta i bruk og synliggjøre samiske stedsnavn.

Samiske stedsnavn er en sentral del av samisk kulturarv. Eldre samiske stedsnavn er immaterielle kulturminner. Stedsnavnene inneholder ofte landskapsinformasjon og er kilde til kunnskap om områdene. Samiske stedsnavn er informasjon på samiske språk rettet spesielt til samiskspråklige, men også til andre som oppholder seg i området. Synliggjøring av samiske stedsnavn på kart, i registre og på skilt er derfor av vesentlig betydning både av hensyn til godt kulturvern og i mange tilfeller også av hensyn til samfunnssikkerhet.

Fastsetting av offisielle samiske navn på statlige organer, kommuner og fylkeskommuner er relevant i lys av pågående omorganiseringer i offentlige sektorer og ved opprettelsen av nye offentlige organer, og også i forbindelse med kommunesammenslåinger.

20.2 Gjeldende rett

20.2.1 Innledning

Grunnloven § 108 og de folkerettslige forpliktelsene ligger til grunn for all forvaltning av samiske stedsnavn. Det ble fremmet forslag om regler for samiske stedsnavn i Ot.prp. nr. 66 (1988–89) *Lov om stadnamn*, og samiske stedsnavn er i dag regulert gjennom stadnamnlova.

Boks 20.1 Sametinget om stedsnavn som informasjon

Den tradisjonelle samiske naturbruken, overlevelse og bosettelse er grunnlaget for samiske stedsnavn, da det er knyttet mye informasjon til de samiske stedsnavn om blant annet hverdagslige gjøremål, tro, religion og om livet.

Stedsnavn beskriver områdene, hvor det er best å ferdes, hvor man ikke skal ferdes, hvor det er godt beite osv. Man drar ikke frivillig til *Sorbmegáisa*¹, i *Vuojahannjárga* skal rein svømme over, og over *Báktegorssa*² velger man ikke å ferdes. Stedsnavn forteller også om hvilke dyr som finnes i området, hvilke fiskeart det er i vann, elv og fjord.

Gjennom stedsnavn får man historier om hendelser og skikk og bruk, og om enkeltpersoner som har hatt tilhold til stedet. Navn som *Ánne siessá geassesadji*³ og *Mihkkala Lasse stáffu*⁴ forteller om at disse samene har

bodd i området. Navn slik som *Girkogeadgi*⁵, *Uldabákti*⁶ og *Gummehusvággi*⁷ forteller igjen om tro og overtro. Når man hører navnet *Beasseloggungohpi*, så vet man at der hentet man materiale til å bygge gammer, mens i *Darvevuotna* er det rikelig med tjære.

¹ *Sorbmegáisa* forstås som «ulykkesfjellet». Fjellets samiske navn tilsier at dette er et fjell hvor det har skjedd mange ulykker i området.

² *Báktegorssa* betyr at det er store stein i elva der det er stridt.

³ *Ánne siessá geassesadji* betyr der hvor tante Anna hadde sin sommerplass.

⁴ *Mihkkala Lasse stáffu* betyr at Lars Mikkelsen bodde der.

⁵ *Girkogeadgi* betyr «kirkestein».

⁶ *Uldabákti* forstås som de underjordiske stein.

⁷ *Gummehusvággi* forstås som «spøkelsesdalen».

Kilde: Fra Sametingsrådets saksfremstilling i sak SR 65/16 *Sámi báikenamat almmolaš geavahasas/Samiske stedsnavn i offentlig bruk*.

Den offentlige bruken av samiske stedsnavn, saksbehandlingsregler for fastsetting av samiske navn, skrivemåte og bruk av navn på skilt og lignende er regulert i lov 18. mai 1990 nr. 11 *om stadnamn* (stadnamnlova) med tilhørende forskrift 1. juni 2007 nr. 592 *om skrivemåte av stadnamn* (stadnamnforskrifta).

Bruken av samiske språk som likeverdige og likestilte språk er regulert i lov 12. juni 1987 nr. 56 *om Sametinget og andre samiske rettsforhold* (sameloven).

Samiske navn på kommuner og fylkeskommuner fastsettes etter lov 25. september 1992 nr. 107 *om kommuner og fylkeskommuner* (kommuneloven) og samiske navn på fylkeskommuner følger av fylkesnavnene etter lov 14. august 1918 nr. 1 *om forandring av rikets inndelingsnavn* (bispedømme- og fylkesloven).

Adressenavn fastsettes etter lov 17. juni 2005 *om eigedomsregistrering* (matrikkellova) med tilhørende forskrift 26. juni 2009 nr. 864 *om eiendomsregistrering* (matrikkelforskriften), og saksforberedende arbeid knyttet til navnsetting og skrivemåte av stedsnavn følger av reglene i stadnamnlova.

20.2.2 Stadnamnlova

Stadnamnlova har som formål å ivareta stedsnavn som språklig kulturminne. Loven skal sikre at hensynet til samiske og kvenske stedsnavn er i samsvar med nasjonal og internasjonal lovgivning, jf. § 1 første og andre ledd. Loven kommer til anvendelse når organ for stat, fylkeskommune og kommune skal fastsette stedsnavn eller skrivemåten av stedsnavn, jf. § 1 tredje ledd. Stadnamnlova gjelder for hele landet. Tradisjonelle samiske stedsnavn er derfor lovbeskyttet også utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.

Stadnamnlova § 2 a definerer stedsnavn som navn på terrengformasjoner, kulturformasjoner og administrative områder. Kommuner, sogn og adresser er eksplisitt definert som administrativt område og veier som kulturformasjon. Nedarvede stedsnavn er definert som navn som muntlig eller skriftlig er overlevert fra tidligere generasjoner, jf. § 2 d.

Navn på kommuner og fylker er ikke stedsnavn i vanlig forstand, men navn på territoriale enheter for offentlig administrasjon. Likevel dreier det seg om navn på geografiske områder som kan kartfestes, og faller derfor inn under definisjonen av stedsnavn. Dette er også lagt til grunn når samiske navn på kommuner og fylker er blitt fastsatt. Saksbehandlingsreglene i stadnamnlova med tilhørende forskrift får derfor anvendelse

både for kommune- og fylkesnavn så langt det passer.¹

Stadnamnlova § 4 angir regler om skrivemåte. I første ledd heter det at skrivemåten skal ta utgangspunkt i nedarvet lokal uttale av stedsnavnet og at skrivemåten skal følge gjeldende rettskrivingsprinsipp. Den nærmere reguleringen av skrivemåten følger av *forskrift 1. juni 2007 nr. 592 om skrivemåten av stadnamn*, jf. stadnamnlova § 13.

Stadnamnlova § 8 *om særskilte regler om gårdsnavn og bruksnavn* sier at skrivemåten av gårdsnavn og bruksnavn som språklig og geografisk faller sammen med nedarvede stedsnavn, skal brukes av det offentlige og fastsettes etter §§ 4 til 6. I forarbeidene presiseres det at første ledd regulerer eier eller festers rett til å fastsette navn på eget bruk. Bruksnavn er blant de eldste stedsnavnene i landet, og bør tas vare på som kulturminner. Eier eller fester kan likevel ikke gi eiendommen nytt navn i stedet for det tradisjonelle navnet, dersom ikke særlige grunner taler for det, men kan gi eiendommen et eget bruksnavn i tillegg. I samisk bosettingsområde kan eier eller fester gi eiendommer med norske navn et samisk navn, i tillegg til eller istedenfor, det norske navnet. Bruksnavnene skal brukes av det offentlige i samsvar med reglene om flerspråklig navnebruk.²

Hvem som har rett til å initiere prosess om navnesak følger av stadnamnlova § 5 bokstav a til d. I følge denne bestemmelsen kan navnesak initieres av offentlige organ, eieren av gårdsbruk eller eiendom, lokal organisasjon med særlig tilknytning til et stedsnavn eller stedsnavnkonsulentene.

Alle statlige organ skal aktivt ta i bruk fastsatte stedsnavn på eget initiativ i henhold til § 9, første ledd. Ifølge forarbeidene viser erfaringer at offentlige organ ikke tar i bruk fastsatte stedsnavn, og at det derfor er nødvendig med en bestemmelse om at alle statlige organ skal ta i bruk fastsatte stedsnavn.³

Stadnamnlova § 9 andre ledd slår videre fast at samiske og kvenske stedsnavn som blir benyttet blant folk som bor fast eller har næringsmessig tilknytning til et sted skal brukes av det offentlige, for eksempel på kart og skilt, sammen med eventuelt norsk navn. I motivene til bestemmelsen følger det at begrepet «bur fast» på stedet, betyr at folk må ha regelmessig tilknytning til stedet over lengre tid. Dette gjelder også «næringsmessig til-

¹ Ot.prp. nr. 111 (2001–2002) side 2–3, jf. Ot.prp. nr. 38 (2005–2006) s. 2–3.

² Ot.prp. nr. 42 (2004–2005) s. 35.

³ Ibid. s. 24.

Boks 20.2 Stadnamnlova

Stadnamnlova § 9 Bruk av stadnamn

Når skrivemåten av eit stadnamn er fastsett etter denne lova og ført inn i stadnamnregisteret, skal han brukast av eige tiltak av dei som er nemnde i § 1 tredje ledd.

Samiske og kvenske stadnamn som blir nytta blant folk som bur fast på eller har næringsmessig tilknytning til staden, skal til vanleg brukast av det offentlege t.d. på kart, skilt, i register saman med eventuelt norsk namn.

Offentlege organ og andre som er nemnde i § 1 tredje ledd, skal halde fram med å bruke dei skriftformene som er i bruk av det offentlege når lova blir sett i verk, til det eventuelt blir gjort endringsvedtak.

Kilde: Lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn.

knytting» til stedet, for eksempel for reindriftssamer og fiskere.⁴ I forarbeidet gis det uttrykk for at regelen er en «spesialregel» for bruk av fastsatte skriftformer i områder med to eller flere språk. Språklige minoriteter bør ha rett til å få sine egne stedsnavn tatt i bruk, dersom ikke «særlige praktiske eller tekniske vanskeligheter taler mot det». I slike tilfeller bør en velge eldre navn fremfor yngre og se bort fra oversettelser. Avgjørende vekt bør legges på den lokale navnetradisjonen og på kulturminnehensynet.⁵

Ifølge stadnamnlova § 9, tredje ledd er det imidlertid ikke meningen at alle samiske stedsnavn i landet skal behandles på nytt etter stadnamnlova. Mange samiske navn har allerede en skrivemåte som er uproblematisk. Etter loven skal det offentlige fortsette å benytte de navneformer som er i bruk fra før, inntil det eventuelt blir gjort navnevedtak etter reglene i loven.

Sametinget oppnevner stedsnavnkonstulenter for samiske stedsnavn, jf. stadnamnlova § 11.

20.2.2.1 Stadnamnforskrifta

Stadnamnforskrifta regulerer skrivemåten av samiske stedsnavn. Stadnamnforskrifta inneholder nærmere presiseringer om skrivemåter og bruk av stedsnavn.

Ved fastsetting av nye navn, bør navneskikken fra stedet følges, jf. § 1 første ledd. Når det gjelder samiske stedsnavn er det videre presisert i § 1 andre ledd at det skal tas hensyn til muntlig tradisjon. Med muntlig tradisjon menes den uttalen som er overlevert fra tidligere generasjoner, som har vært vanlig på stedet, og som fremdeles er i levende bruk.

Forskriften regulerer videre at skrivemåten av samiske stedsnavn skal ta utgangspunkt i lokal uttale og følge gjeldende rettskrivingsprinsipp for nordsamisk, lulesamisk eller sørsamisk, jf. § 4.

I rettleidingen til forskrift om skrivemåte er det inntatt følgende presisering om bruken av samiske navn:

«Når eit namneobjekt har berre eit samisk namn, eit kvensk namn eller eit norsk namn, skal dette namnet brukast utan omsetjing eller tilpassingar. Dette inneber at det ikkje er tillate å fornorske samiske eller kvenske namn. Der det ikkje eksisterer norsk namn på staden skal den samiske eller kvenske skrivemåten nyttast».

Der det er aktuelt å benytte flere navneformer samtidig, er det stadnamnforskrifta som regulerer dette, såfremt stedsnavnene er fastsatt etter at stadnamnforskrifta trådte i kraft.⁶

Stadnamnforskrifta § 7 første ledd sier at dersom et navneobjekt har samisk og/eller kvensk navn i tillegg til et norskspråklig navn, og navneformene er i bruk blant folk flest som bor fast eller har næringsmessig tilknytning til stedet, skal begge eller alle navnene brukes.

I følge stadnamnforskrifta § 7, tredje ledd, skal vedtaksorganet i tilfeller der flere navn brukes på skilt, kart og lignende, fastsette rekkefølgen på navnene ut i fra hensynet til språkbruken på stedet. For forvaltningsområdet for samisk språk er det uttrykkelig regulert at rekkefølgen skal være samisk, norsk, kvensk. Dersom det av praktiske årsaker er særskilt vanskelig å bruke flere navn, skal det legges vekt på hvilket navn som har lengst tradisjon og er best kjent på stedet, jf. § 7 fjerde ledd. Det norske navnet trenger ikke være med dersom det er en fornorsket form av det samiske eller kvenske navnet, skiller seg lite fra det og ikke er i vanlig bruk i den norske formen.

⁴ Ot.prp. nr. 42 (2004–2005) s. 36.

⁵ Ot.prp. nr. 66 (1988–89) s. 19.

⁶ Det har blitt gjort unntak for fylkesnavn, der fylkeskommunene har vurdert rekkefølgen og departementet stadfestet rekkefølgen i fastsettingen av fylkesnavn jf. Ot.prp. nr. 38 (2005–2006) s. 5 og 6.

Stadnamnforskrifta § 15 regulerer *Sentralt stadnamnregister* (SSR) og sier at registeret skal inneholde opplysninger om alle stedsnavn som har fått godkjent skrivemåten vedtatt etter stadnamnlova og i tillegg alle stedsnavn som er godkjente og i offentlig bruk.

20.2.3 Kommuneloven

Kommuneloven § 3 nr. 3 har bestemmelser som berører bruk av samiske kommunenavn. Ifølge bestemmelsen skal en endring i en kommunes navn avgjøres av Kongen. Før navnespørsmålet avgjøres skal uttalelse innhentes fra den eller de berørte kommuner. Lovens forarbeid åpner for samiske kommunenavn. I merknad til bestemmelsen fremgår det at i kommuner med stor samisk befolkning vil det være kurant at kommunen får dobbeltnavn.⁷

Det følger videre av kommuneloven § 3 nr. 4 at fylkeskommunen skal ha samme navn som fylket. En endring av fylkeskommuners navn forutsetter derfor at det administrative inndelingsnavnet for fylket først blir endret.

20.2.4 Bispedømme- og fylkesloven

Fylkeskommunenes navn er identiske med navnet på vedkommende fylke, og fylkenes navn er fastsatt i Bispedømme- og fylkesloven jf. § 2. nr. 2.

Navneendringer må skje ved at fylkesnavnene fremgår uttrykkelig av loven.⁸ Dersom loven endres får dette automatisk virkning for fylkeskommunens navn, jf. kommuneloven § 3 nr. 4.

Av bispedømme- og fylkesloven § 2 nr. 2 fremgår det at to fylker har både norsk og nordsamiske navn; Troms/Romsa og Finnmark/Finnmárku. Av forarbeidene fremkommer det at navneformene er likestilte. I skriftlig og muntlig kommunikasjon skal den norske navneformen tas med der det norske språk brukes, mens den nordsamiske navneformen skal tas med der nordsamisk brukes. Ved offentlig skilting, i logoer og på offentlige organers brevpapir mv., skal derimot begge navneformer brukes.⁹

⁷ Ot.prp. nr. 42 (1991–92) s. 265.

⁸ NOU 1990: 13 *Forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommuner* s. 94 og 95. Kommunelovutvalget foreslo at navn på fylker skulle framgå uttrykkelig i loven og skulle gjelde tilsvarende som de respektive fylkeskommuners navn.

⁹ Ot.prp. nr. 111 (2001–2002) s. 6, jf. Ot.prp. nr. 38 (2005–2006) s. 7.

20.2.5 Sameloven

Sametinget fastsetter rettskrivingen for samiske språk i henhold til sameloven § 2-1, fjerde ledd jf. 3-12, første ledd. Sametinget skal gjøre tilgjengelig samisk rettskriving som skal benyttes ved fastsetting av skrivemåten av samiske stedsnavn, ved kunngjøringer på samiske språk og ved oversettelser.

Samiske språk og norsk er likeverdige språk jf. sameloven § 1-5. Sameloven § 1-5 fastslår videre at samisk og norsk er likestilt etter sameloven kapittel 3. Likeverds- og likestillingsprinsippet vil prinsipielt gjelde i all offentlig sammenheng.¹⁰ Dette gjelder også bruken av samiske stedsnavn på kart og på skilt som uttrykk for at samiske språk er likeverdige og likestilte med norsk.

Ifølge sameloven § 3-2, andre ledd, skal kunngjøringer fra offentlige organ som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet, skje både på samisk og norsk. Det følger av forarbeidene at bestemmelsen i praksis vil omfatte alle kunngjøringer fra lokale offentlige organ. Regionale og landsomfattende offentlige organ er omfattet når det gjelder kunngjøringer med særlig tilknytning til forvaltningsområdet.¹¹

20.2.5.1 Rettskrivingsregler for samiske språk

Sametinget behandler og godkjenner rettskrivingsreglene for samiske språk. Myndigheten er delegert til organet Sámi Giellagáldu. Sámi Giellagáldu har godkjent rettskrivningsregler for nordsamisk. Reglene er gjort tilgjengelig av Sametinget i 2016 i et eget *Hefte for nordsamisk rettskriving/ Čállinrávagirji*.¹² Det foreligger ikke tilsvarende rettskrivningshefter for lule- og sørsamisk. Veiledning angående skrivemåte av samiske stedsnavn på samiske språk blir gitt av Sametingets stedsnavnkonsulenter i Sametingets stedsnavntjeneste.

20.2.6 Matrikkellova

Matrikkellova § 21 pålegger kommuner å fastsette offisiell adresse til eiendommer og bygninger. Kommunene er adressemyndighet. Adressemyndigheten er ansvarlig for adresseforvaltningen i kommunen, og skal tildele adresser i henhold til

¹⁰ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 14, 15 og 45. Se kapittel 6 for utfyllende beskrivelse av utvalgets vurdering av samiske språks status.

¹¹ *Ibid* s. 46.

¹² Sametinget (www.sametinget.no), 15.04.2016.

matrikkellova og tilhørende forskrifter, samt stå for saksforberedende arbeid knyttet til navngiving og skrivemåte av stedsnavn eller adressenavn etter reglene i stadnamnlova.

20.2.6.1 Matrikkelforskriften

Matrikkelforskriften § 51 om adressenavn lyder:

«(1) Kommunen skal tildele alle gater, veger, stier, plasser og områder som blir brukt til offisiell adressering, et navn som er entydig innenfor kommunen. Skrivemåten fastsettes etter reglene i lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn. Navnet føres i matrikkelen som adressenavn for vedkommende gate, veg, sti, plass eller område. Dersom navnet er på flere enn 22 posisjoner, skal det ved tildelingen også fastsettes en forkortelse for navnet. Forkortelsen skal være entydig innenfor kommunen, og kan i alle sammenhenger brukes i stedet for adressenavnet.

(2) Kommunen skal tildele alle gater, veger, stier, plasser og områder som er gitt adressenavn, eller som er forutsatt brukt til offisiell adressering, en entydig nummerisk identifikasjon.»

Matrikkelforskriften § 51 første ledd slår fast at kommunen skal tildele «alle gater, veger, stier, plasser og område som blir brukt til offisiell adressering, et navn som er entydig innenfor kommunen», og at skrivemåten skal fastsettes etter reglene i stadnamnlova. Regelen blir praktisert slik at kommuner ikke kan vedta parallelle navn på samme gate eller vei på to eller flere språk.¹³ En enkelt kommune har vedtatt tospråklige veinavn på norsk/samisk flere steder i kommunen.¹⁴

Adressenavn er definert i forskriften § 2 bokstav e som navn på gate, veg, sti, plass eller område, brukt som del av den offisielle adressen. Av forarbeidene fremgår det at et adressenavn skal være entydig innenfor samme kommune. To gater kan således ikke ha samme navn i samme kommune. Dersom navnet er på flere enn 22 posisjoner, skal det i tillegg tildeles en offisiell forkortelse for navnet.¹⁵

Kommunene kan tildele adressetilleggsnavn i henhold til reglene gitt i matrikkelforskriften § 54. Et adressetilleggsnavn kan være på inntill 25 posi-

sjoner. Hvis adressetilleggsnavnet er lengre enn dette skal det også fastsettes en forkortelse, jf § 54 (3). Veiledningen fra Statens kartverk åpner for at kommunene kan fastsette flerspråklige adressetilleggsnavn.¹⁶ Skrivemåten fastsettes etter reglene i stadnamnlova.

En grunneier har rett til å kreve at bruksnavn skal inngå i den offisielle adressen. I rundskriv fra departementet fremgår det at reglene åpner for, på nærmere vilkår, å få registrert et adressetilleggsnavn til adressen. Først og fremst gjelder dette bruksnavn på gårdsbruk, såfremt navnet på gårdsbruket faller språklig og geografisk sammen med et nedarvet stedsnavn.¹⁷

Kulturdepartementet utdyper angående adresser:

«I adresseringssammenheng har det vore eit ønske blant fleire grunneigarar å bruke daglegnamnet som adressetilleggsnamn, noko som også har vore praktisert dersom kommunen, stadnamntenesta og Kartverket har meint at daglegnamnet kjem inn under definisjonen av «nedervd stadnamn», dvs. at namnet er «munnleg eller skriftleg overlevert frå tidlegare generasjonar». I nokre tilfelle har derfor daglegnamn vorte vedtekne som adressetilleggsnamn og vorte registrerte som bruksnamn og adressetilleggsnamn i Sentralt stadnamnregister og matrikkelen. Tildeling av adressetilleggsnamn er regulert i matrikkelforskrifta § 54, og både daglegnamn og bruksnamn frå matrikkelen kan vere adressetilleggsnamn.»¹⁸

20.2.6.2 Skiltnormalen

Veidirektoratets *Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (skiltnormal)*, presiserer i del 1 (Fellesbestemmelser) at krav som følger av direkte lov eller forskrift ikke kan fravikes.¹⁹ Skilt-, oppmerkings- og signalnormalene er hjemlet i skiltforskriften § 35 etter vegtrafikkloven. Skiltnormalen inneholder tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming av offentlige trafikkskilt.

Skiltnormalen henviser til at skrivemåten av stedsnavn fastsettes etter regler gitt i stadnamnlova med forskrifter, som også gir regler for saks-

¹³ Kulturdepartementet: *Høringsnotat om revisjon av forskrift om skrivemåten av stadnamn* 11. mai 2016

¹⁴ Narvik kommune.

¹⁵ Miljøverndepartementet. *Rundskriv 2009-5*, kapittel 12.

¹⁶ NRK Sápmi (www.nrk.no/sapmi), 25.02.2016.

¹⁷ Miljøverndepartementet. Rundskriv 2004-05.

¹⁸ Kulturdepartementet: *Høringsnotat om revisjon av forskrift om skrivemåten av stadnamn*, 11. mai 2016.

¹⁹ Vegdirektoratet: *Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (skiltnormal)*, del 1 Fellesbestemmelser. Nr. 300 s. 3 (2014).

behandlingen. Når skrivemåte er fastsatt, skal denne brukes for det aktuelle stedsnavnet. Opplysning om stedsnavn med fastsatt skrivemåte fås fra det sentrale stedsnavnregisteret ved Statens kartverk. Dersom samisk eller kvensk stedsnavn blir benyttet blant folk som bor fast på eller har næringsmessig tilknytning til et sted, og skrivemåten for navnet er fastsatt, skal denne navneformen brukes på eventuelle veivisningsskilt for stedet. Har stedet også norsk navneform, skal som hovedregel begge navneformer brukes.

20.2.7 Folkerett

Ifølge de internasjonale forpliktelsene skal tradisjonelle samiske stedsnavn, veinavn og naturnavn som benyttes i samenes tradisjonelle bosettingsområde ha klar og utvetydig forankring i regelverk. Staten er forpliktet til å legge vekt på at stedsnavnene ofte er muntlig overlevert og igangsette effektive tiltak for å få gjennomført lovgivningen og få tatt i bruk stedsnavnene i offentlig forvaltning. Synliggjøring av tradisjonelle samiske stedsnavn på kart og på skilt vil være effektive tiltak i tråd med folkerettens krav.²⁰

Denne konklusjonen følger av UNESCOs konvensjon 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven (UNESCO-konvensjonen) jf. art. 2 bokstav a, Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk (minoritetsspråkpakten) jf. art. 10 nr. 2 bokstav g, Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter (rammekonvensjonen) art. 11 nr. 3 og finner også støtte i FNs Urfolkserklæring (UNDRIP) art. 13 som lyder som følger:

«Indigenous peoples have the right to revitalize, use, develop and transmit to future generations their histories, languages, oral traditions, philosophies, writing systems and literatures, and to designate and retain their own names for communities, places and persons.»²¹

Urfolk har rett til å gjenopplive, bruke og utvikle sin historie, sitt språk, sine muntlige overleveringer, sine filosofier, sitt skriftsystem og sin litteratur, og til å videreføre samme til nye generasjoner, og har også rett til å fastsette og beholde sine egne navn på og betegnelser for lokalsamfunn, steder og personer.

Samer har videre en generell rett til å anvende samiske språk på alle samfunnsområder. Dette tilsier at samiske navn skal kunne anvendes når det for eksempel blir vedtatt nye stedsnavn som navn på veier.²²

20.2.7.1 UNESCO-Konvensjonen

Stedsnavn er immaterielle kulturminner. UNESCOs konvensjon 17. oktober 2003 om vern av den immaterielle kulturarven art. 2 bokstav a definerer immateriell kulturarv slik:

«[...] oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage».

Immateriell kulturarv er muntlige tradisjoner og uttrykk, herunder språk som et uttrykksmiddel for immateriell kulturarv. Denne kulturarven har blitt overført fra generasjon til generasjon. For å verne og fremme immateriell kulturarv plikter hver konvensjonspart å vedta en overordnet politikk som tar sikte på å fremme den immaterielle kulturarvens rolle i samfunnet og integrere vern av denne arven i sitt planleggingsarbeid. Stadnamnlova er en av lovene som skal ivareta hensyn som kommer inn under konvensjonen.²³

20.2.7.2 Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk

Bruk av tradisjonelle samiske stedsnavn støttes også av minoritetsspråkpakten art. 10 nr. 2 bokstav g som lyder som følger:

«In respect of the local and regional authorities on whose territory the number of residents who are users of regional or minority languages is such as to justify the measures specified below, the Parties undertake to allow and/or encourage:

g. the use or adoption, if necessary in conjunction with the name in the official language(s), of traditional and correct forms of place-names in regional or minority languages.»²⁴

I ekspertkomiteens rapport av 2009 om Norges gjennomføring av språkpakten uttrykte komiteen

²⁰ Se kapittel 5, avsnitt 5.4 for utdyping av retten til ikke-diskriminering.

²¹ UNDRIP art. 13 nr. 1.

²² Se kapittel 5 om utdyping av denne forståelsen av folkeretten.

²³ Prop. 105 L (2014–2015) s. 10.

²⁴ ECRML art. 10 nr. 2 g).

glede over at Troms fylke hadde fått tospråklig navn (Troms/Romsa). Videre refererte komiteen til endringene i stadnamnlova, inkludert formålsparagrafen, som fastslår en særlig plikt til å sikre samiske stedsnavn i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale traktater.

20.2.7.3 Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter

I rammekonvensjonen art. 11 nr. 3 lyder som følger:

«In areas traditionally inhabited by substantial numbers of persons belonging to a national minority, the Parties shall endeavour, in the framework of their legal system, including, where appropriate, agreements with other States, and taking into account their specific conditions, to display traditional local names, street names and other topographical indications intended for the public also in the minority language when there is a sufficient demand for such indications.»

I den rådgivende komiteens tematiske rapport av 2012 om språk peker komiteen på at art. 11 nr. 3 krever at skilting av stedsnavn med videre på minoritetsspråk må gis klar og utvetydig forankring i lov. Hensynet til trafikksikkerhet og bruk av flere alfabeter er ifølge komiteen ikke legitime argumenter mot flerspråklige veiskilt. Bruk av flerspråklige veiskilt bør fremmes da de synliggjør ulike gruppers harmoniske sameksistens i et område.

I forbindelse med Norges rapporteringer om gjennomføringen av rammekonvensjonen har Europarådets ministerkomité gjentatte ganger anbefalt Norge å iverksette nødvendige tiltak for å sikre en effektiv gjennomføring av stedsnavnlovgivningen på lokalt og regionalt nivå.

20.3 Samiske stedsnavn forsvinner fra kartet

Den historiske fornorskingen av samiske navn var en form for kolonisering.²⁵ Det var et politisk virkemiddel for å hevde herredømme over nordområdene, og hadde en spesiell rolle i assimileringspolitikken. Myndighetene har gjennom fornors-

kningshistorien ofte benyttet ulike midler for å skape norske navn utfra opprinnelige samiske navn. Dette har bidratt til å opprettholde hierarkiet mellom norske og samiske stedsnavn der norske stedsnavn fortsatt i dag blir sett på som «de riktige» navnene sammenliknet med de samiske navnene, som ofte bygger på muntlig tradisjon.²⁶

Lov om salg av statens jord (jordsalgsloven) fra 1902 slo fast at navn på eiendommer skulle være norske.²⁷ Etter at loven ble innført kunne ikke lenger samiske bosettingsnavn brukes som hovednavn i offentlige sammenhenger. Alle navn på eiendommer ble skrevet på norsk i henhold til § 3f, der det fremheves at «den oppmaalte Eiendom gives norsk Navn med det muligens gjængse lappiske eller kvænsk tilføiet i Parenthes.» Dette innebar at navn for eiendommer og bosetninger i samiske områder ble fornorsket. For naturnavn, altså navn på fjell, fjorder, elver og liknende fortsatte fornorskingen langt utover 1930-årene.

I en kartanalyse ble det påvist hvordan samiske navn ble underslått, omskrevet eller erstattet med nye og konstruerte norske navn.²⁸ Denne offentlige språkpolitikken førte til at svært få samiske stedsnavn ble bevart på kart i fornorskningsperioden. Særlig på steder med stor tilflytting har folk forholdt seg til nettopp kart, og samiske stedsnavn har dermed i mange områder forsvunnet både fra kartet og folks bevissthet.

Samtidig er det mange samiske navn som er blitt bevart fordi lokalbefolkningen ikke har benyttet konstruerte navn på kart, men navn ut fra egen muntlig tradisjon. Disse samiske navnene er ofte i bruk den dag i dag, også blant norsk-språklige.²⁹

Statens nye språkpolitikk ble lansert i 1960-årene.³⁰ Dermed skjedde det en endring også i navnepolitikken. Statens kartverk begynte å legge inn samiske navn på kart på 1970-tallet. Særlig etter at stadnamnlova kom i 1990 har en reintroduisering av samiske stedsnavn blitt en viktig del av språkpolitikken med å få samiske navn i offentlig bruk.

²⁵ Se mer om dette i kapittel 4, avsnitt 4.2.3.

²⁶ Kaisa Rautio Helander: *Namat dan nammii. Sámi báikenameaid dáruiduhttin Várjjaga guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas* (2008).

²⁷ Indst.O. nr. XI (1901–02) *Om Lov om afhændelse af Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt*.

²⁸ Ragnhild Sandøy: *Instrukser om fornorskning av samiske stedsnavn på kart* (2011).

²⁹ Ragnhild Sandøy: *Instrukser om fornorskning av samiske stedsnavn på kart* (2011).

³⁰ St.meld. nr. 21 (1962–63).

20.4 Stedsnavnregistre

I Kartverkets tjeneste på nett kan en i dag søke opp rundt 23 000 samiske stedsnavn og adresser i Norge. Det finnes et eget kartverktøy for stedsnavn, der en kan søke på nord-, lule- eller sørsamiske stedsnavn.³¹ En har i tillegg mulighet til å få oversikt over hvor det er gjort navnevedtak i Sentralt stedsnavnregister (SSR). Skrivemåter av stedsnavn som er fastsatt etter stadnamnlova, skal føres inn i SSR. SSR administreres av Kartverket som vedtaksorgan etter stadnamnlova, og kommer inn under det som UNESCO-konvensjonen artikkel 12 omtaler som fortegnelser eller register over immateriell kulturarv som alle stater plikter å ha.

Matrikkelen er ett av landets basisregistre og er et register over fast eiendom, boliger, bygninger og adresser.

20.5 Ansvar for samiske stedsnavn

20.5.1 Innledning

Både Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) og Kulturdepartementet (KUD) har et overordnet ansvar for å sikre samiske stedsnavn og sørge for at samiske navnetradisjoner og flerspråklige navnetradisjoner blir videreført i samiske språkområder.

Vedtaksorganene som skal fastsette samiske stedsnavn skal henvende seg til Sametinget for å sikre gjeldende rettskriving av stedsnavnene. Sametinget har ansvar for godkjenning og tilgjengeliggjøring av rettskriving for samiske språk og gir råd om hvilke samiske navn som finnes i et område og hva som er riktig skrivemåte av samiske stedsnavn.

Sametingets stedsnavntjeneste er en del av godkjennelsesprosessen når nye navn fastsettes, slik at navnene kan tas i bruk. Navnetjenesten kan ta opp nye navnesaker på selvstendig grunnlag. Sekretariatsfunksjonen ivaretas av Sametingets seksjon for stedsnavn og språkrøkt. Sametinget har oppnevnt konsulenter for sørsamiske, lulesamiske og nordsamiske stedsnavn og uttaler seg også om skoltksamiske navn. Navnekonsulentene er faglig ansvarlige for tilrådinger om hva slags skrivemåter som foreslås brukt i offentlig sammenheng. Navnekonsulentene kan også komme med tilrådinger til bruk av samiske stedsnavn og svarer på spørsmål om bruken av stedsnavn.

Sametinget har stimulert til innsamling av eldre samiske stedsnavn gjennom tilskuddsordning for språkprosjekter, der innsamling av stedsnavn er et av flere prioriterte områder. Sametinget kan gjennom tilskuddskriteriene stille krav om at innsamlede navn skal registreres fortløpende i SSR, slik at navnene kan få fastsatt godkjent skrivemåte og tas i bruk.

Sametingets samarbeidsavtaler med kommuner og fylkeskommuner tar utgangspunkt i de plikter organene har etter sameloven. I samarbeidsavtalene stiller Sametinget krav om å få samiske navn i bruk i offentlig sammenheng som en del av å likestille samiske språk med norsk.

Kartverket skal veilede om regelverket. Kartverket forvalter opplysninger om stedsnavn med fastsatt skrivemåte som samles i det sentrale stedsnavnregisteret (SSR). Registrerte navn skal tas i bruk av offentlige myndigheter når det er registrert i stedsnavnregisteret.

Skiltnormalen fastsettes av Vegdirektoratet og publiseres i *Håndbok N300* i Statens vegvesens håndbokserie. Statens vegvesen skal sette opp skilt langs Europa-, riks- og fylkesveier. Kommunene skal sette opp skilt langs veier som Statens vegvesen ikke har ansvar for.

20.5.2 Vedtaksorgan

Det er vedtaksorganenes plikt å se til at lovene blir fulgt, dette gjelder også om samelovens språkregler følges i forbindelse med opplysninger på samisk på skilt og at samiske stedsnavn tas i offentlig bruk i henhold til bestemmelsene i stadnamnlova. Eventuelle klager på vedtak skal sendes til det organet som har fastsatt skrivemåten.

Når et vedtak om skrivemåten av stedsnavn blir påklaget, og vedtaksorganet opprettholder vedtaket, kan saken klages videre til klagenemnda for stedsnavnsaker. Klagenemnda for samiske stedsnavnsaker består av fire medlemmer: en fast leder som er jurist, ett språkkyndig medlem i samisk språk og to andre faste medlemmer uten språkfaglig tilknytning.

Ulike navnevalg som stat, kommune og fylkeskommune gjør, følger av lov og sedvane. Det er kommunene, jf. stadnamnlova § 5, som fastsetter skrivemåten av offisielle adresser og av navn på tettsteder, grender, kommunale gater, veier, torg, bydeler, boligfelt, anlegg og lignende. Alle tiltak som kommunen har ansvaret for, og som trenger navn, har kommunen rett til å velge navn på. Indirekte viser stadnamnlova også til denne kompetansen når det i § 1, tredje ledd, slått fast at: «Lova gjeld når organ for stat, fylkeskommune og kom-

³¹ Kartverket (www.norgeskart.no).

mune skal fastsetje stadnamn eller skrivemåten av dei, eller bruke dei i tenesta.» Fylkeskommunen vedtar skrivemåten av navn på fylkeskommunale anlegg og lignende. Kartverket vedtar skrivemåten av gårdsnavn, bruksnavn, seternavn, naturnavn, navn på statlige anlegg og lignende.

Det er kommunen som gjør vedtak om skrivemåten av offisielle adresser. Kartverket har ansvar for fastsetting av navn på gårdsnavn og bruksnavn som språklig og geografisk sammenfaller med nedarvede stedsnavn. Hvis en grunneier krever at bruksnavnet skal inngå i den offisielle adressen, endrer ikke dette på ansvarsfordelinga mellom kommunene og Kartverket. Av dette følger at det fremdeles er Kartverket som fastsetter skrivemåten av bruksnavn og gårdsnavn også når navnet inngår som del av en offisiell adresse.

Kommunelovutvalget som utredet forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommuner i 1990 uttalte at navnespørsmål for kommunene som utgangspunkt skal avgjøres av Kongen, også når et flertall i kommunestyret uttaler seg imot navneendring. Utvalget mente videre at navnespørsmål kunne bli forelagt Stortinget for de tilfeller der det dreide seg om inndelingssaker som uansett skulle avgjøres der. I slike tilfeller uttalte utvalget at det mest hensiktsmessige ville være at også navnespørsmålet ble avgjort av Stortinget, samtidig med at inndelingssaken skulle avgjøres. Utvalget mente også at den alminnelig regel skulle være at navnespørsmålet på forhånd skal være forelagt den eller de berørte kommuner, slik at disse fikk uttalt seg. Når det gjaldt navn på fylker uttalte kommuneutvalget at fylkeskommunen (fylkestinget) skal ha anledning til å uttale seg før endring blir gjort.³²

Det er Kommunal- og moderniseringsdepartementet som fastsetter samiske navn på kommuner og fylker i dag. Departementet legger i sin saksbehandling til grunn at navnevedtak blir gjort etter initiativ fra den enkelte kommune eller fylkeskommune.³³

20.5.3 Fastsettelse av samiske stedsnavn

Det er faste prosedyrer for hvordan samiske navn skal fastsettes. Det er samme saksgang uansett hvilke typer navnesaker som blir opprettet og hvilket vedtaksorgan det gjelder, i henhold til stadnamnforskrifta § 8 om saksbehandling. Saksgangen for samiske stedsnavn:

- Navnesak reises. Stadnamnlova angir hvem som kan reise navnesak, jf. § 5 første ledd.
- Saken sendes til vedtaksorganet. Stadnamnlova angir hvem som er vedtaksorgan for hvilke navn, jf. § 5 andre og tredje ledd. Vedtaksorganet forbereder saken med alle tilgjengelige opplysninger.
- Saken sendes til samisk stedsnavntjeneste som gir en foreløpig tilråding om skrivemåten. Navnekonsulenten har to måneders frist på å komme med tilråding og sende saken tilbake til vedtaksorganet.
- Vedtaksorganet sender saken ut på høring med to måneders høringsfrist.
- Vedtaksorganet sørger for at alle som har høringsrett får uttale seg og sender deretter saken til samisk navnekonsulenttjeneste for endelig tilråding om skrivemåte.
- Navnekonsulenttjenesten har to måneders frist på å sende tilråding i saken til vedtaksorganet som fatter vedtak.
- Vedtaksorganet kunngjør vedtaket etter reglene i § 6 i stedsnavnloven med opplysning om klageadgang etter § 10. Vedtaket sendes til samisk navnekonsulenttjeneste, andre offentlige organ som skal bruke navnet i tjenesten, og til Sentralt stedsnavnregister (SSR) ved Kartverkets regionkontor.

Stadnamnlova avgrenser handlingsrommet for vedtaksmyndigheten gjennom navnevern i loven § 3, særlig annet ledd, som sier at et nedarvet stedsnavn bare kan byttes ut med et annet navn dersom det andre navnet har tradisjon som navn på det samme navneobjektet. Fastsetting av skrivemåten skal ifølge stadnamnlova § 4 ta utgangspunkt i «den nedervde lokale uttalen», og følge samiske rettskrivingsprinsipper.

20.5.3.1 Særlig om fastsetting av navn på kommune eller fylke

Fastsetting av kommunenavn følger visse rutiner. Kommunene må først vedta et samiskspråklig kommunenavn og deretter søke Kongen ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet om godkjenning av navnet.

Saken forelegges Kulturdepartementet og Sametinget til uttalelse. Når det foreligger uttalelse fra disse instansene fremmes saken for Kongen i statsråd. I praksis legger departementet stor vekt på vedtak i kommunestyret, særlig hvis det er enstemmig. Når saken er avgjort sender departementet underretning til kommunen og

³² NOU 1990: 13 *Forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommuner* s. 87, 95.

³³ St.meld. nr. 10 (2003–2004) avsnitt 4.2.2.

andre berørte instanser som for eksempel Sameetinget, Statistisk sentralbyrå og Kartverket.

Ved fastsetting av samiske navn på fylker er det fylkestingene som tar initiativ til å endre til tospråklige fylkesnavn. Departementet har så sendt forslaget på høring til kommuner, Sametinget og andre berørte instanser. Departementets forslag til lovendring baserer seg på høringsnotatet og innkomne høringsuttalelser før Stortinget fastsetter navnet.

20.6 Samiske navn på kommuner og fylker

Alle ti kommuner innenfor dagens forvaltningsområde for samisk språk, i tillegg til tre kommuner³⁴ utenfor forvaltningsområdet, har samiske navneformer som likestilte og offisielle kommunenavn.

Det er tretten kommuner som i dag har samiske navn på kommunen; Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Porsanger/Porsángu³⁵ Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Loabák/Lavangen, Storfjord/Omasvuotna, Gáivuotna/Kåfjord, Divtasvuodna/Tysfjord, Hamarøy/Hábmer, Raarvihke/Røyrvik, Snåase/Snåsa og Fauske/Fuosso.³⁶

Hovedhensikten med flerspråklige kommunenavn er å likestille navneformene. Dette belyses i forbindelse med at Kommunal- og moderniseringsdepartementet i 2005 vedtok å fjerne bindestreken i de tospråklige kommunenavnene Deatnu-Tana, Gáivuotna-Kåfjord, Guovdageaidnu-Kautokeino, Kárášjohka-Karasjok, Unjárga-Nesseby. Bindestreken ble opphevet og departementet uttalte samtidig at den samiske og den norske navneformen av kommunenavnet skulle likestilles.³⁷ Endringen innebar at kommunene gikk fra å ha ett tospråklig hybridnavn til to likestilte navn på forskjellige språk.

³⁴ Kommunene Hamarøy/Hábmer, Omasvuotna/Storfjord og Fauske/Fuosso.

³⁵ Porsanger kommune hadde fått fastsatt samisk navn på kommunen før stadnavnforskrifta trådte i kraft og har derfor hatt anledning til å fastsette rekkefølgen på navnene selv. Porsanger har valgt å sette det norske navnet først som eneste kommune innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Porsanger kommune kan derfor benytte det norske kommunenavnet først på kommunegrenseskiltet og lignende.

³⁶ Flere kommuner har trespråklige navn, også kvensk. Narvik kommune har gjort vedtak om at kommunens samiske navn skal være Áhkánjárgga suohkan. Harstad kommune har gjort vedtak om å starte navnesak for å få Hársstáid suohkan som offisielt kommunenavn.

³⁷ Offisielt fra statsråd 10. desember 2004.

Figur 20.1 Samisk kommunenavn i Gáivuotna/Kåfjord

Gáivuotna suohkan/Kåfjord kommunes beslutning om å synliggjøre det samiske navnet på kommunegrenseskiltet gikk ikke smertefritt. Skiltet har blitt både skutt på og overmalt, men har den siste tiden fått stå i fred. Kåfjord kommune fikk 15. april 2016 godkjent kvensk navn på kommunen, og har dermed offisielt navn på tre språk.

Foto: Liss-Ellen Ramstad.

Fylkene Finnmark/Finnmárku og Troms/Romsa har fått fastsatt offisielle tospråklige navn som de eneste fylkene i Norge. Det finnes ellers flere samiske benevnelser som er i bruk i dag på områdene som utgjør fylkene, men som likevel ikke er fastsatt som offisielle navn; Nordland: Nordlándda/Nordlánda/Nordlaante, Nord-Trøndelag: Noerhte-Tröndelage/Davvi-Tröndelága/Nuortta-Tröndeláhka, Sør-Trøndelag: Áarjel-Tröndelage/Lulli-Tröndelága/Oarje-Tröndeláhka, Hedmark: Hedmarhke/Hedmárku/Hedemárkko og Møre- og Romsdal: Möre jih Romsdaelie/Møre- ja Romsdállá.

I forbindelse med vurderinger av om en kommune eller fylke skal ha offisielt samisk navn viser departementet til at de legger vekt på Norges internasjonale forpliktelser, Grunnloven § 108 og sameloven med forarbeider. Gjennom disse bestemmelsene bekrefter nasjonale myndigheter likestillingen av samiske språk og norsk, og bekrefter samisk tilstedeværelse og identitet i området. Departementet sier at en har sett det som naturlig at samiske språk likestilles med norsk i den kommunale, fylkeskommunale og statlige forvaltning. Det kulturvern som ligger i bruk av samiske betegnelser er viktig når det gjelder å synliggjøre samisk språk og bevare identitet. Departementet har besluttet at tospråklige kommunenavn i områder der samisk språk og kultur står sterkt, vil være av betydning i en slik sammenheng.³⁸

I forbindelse med fastsetting av samiske fylkesnavn uttalte departementet at selv om ikke folkeretten kan sies å innebære direkte forpliktelser om tospråklige administrative inndelingsnavn, vil nok en slik løsning som er valgt for fylkene Troms/Romsa og Finnmark/Finnmárku kunne sees på som en lojal oppfølging av Norges internasjonale forpliktelser på dette området.³⁹

Samiske navn på kommuner og fylkeskommuner er likestilte og skal benyttes ettersom hvilket språk som benyttes. Den samiske navneformen når det blir skrevet på samisk og den norske navneformen når det blir skrevet på norsk. Noen steder er det nødvendig å benytte navnene samtidig, for eksempel i logoer og på skilt.

20.7 Samiske navn på administrative reinbeitedistrikt

Reinbeitedistrikt er administrative områder som blir brukt i reindriftnæringen og reindriftsforvaltningen. Reinbeiteområdene hvor det drives samisk reindrift omfatter nærmere 140 kommuner og 40 pst. av Norges landareal, og strekker seg fra Finnmark/Finnmárku i nord til Engerdal i Hedmark i sør, og deler av Trollheimen. Driftsgrupper av reineiere samler reinen i felles flokker på bestemte arealer, og samarbeider om driften. Landet er inndelt i 6 samiske regionale reinbeiteområ-

Figur 20.2 Härjedalen kommune

Härjedalen kommune i Sverige har skiltet kommunenavnet både på svensk og sørsamisk.

Foto: Elin Fjellheim.

der som igjen er inndelt i sommer- og helårsbeitedistrikter, og distrikter som brukes til høst- og vinterbeiter for norsk reindrift og som beiter for svensk reindrift.⁴⁰

Sør-Trøndelag/Hedmark har fem reinbeitedistrikt fordelt på et område som strekker seg over fire fylker.⁴¹ Alle seks reinbeitedistriktene i Nord-Trøndelag er helårsdistrikt, der alle årstidsbeitene finnes innenfor samme geografiske område.⁴² Distriktene kan grupperes i kystreindrift og fjellreindrift.

Det er tolv distrikt i Nordland.⁴³ Nordland reinbeiteområde følger andre grenser enn Nordland fylke. Det er 5 reinbeitedistrikt i nord som tilhører reinbeiteområdet i Troms/Romsa: Gielas, Roabat/Grovfjord, Dielldasuolu/Tjeldøy, Kongsvikdalen og Innásuolu/Kanstadfjord og Vestre Hinnøy. Det er 2 reinbeitedistrikt i sør som tilhører Nord-Trøndelag reinbeiteområde: Tjæhkere sįjte/Østre Namdal reinbeitedistrikt og Åarjel-Njaarke sįjte/Vestre-Namdal reinbeitedistrikt. Bortsett fra et par mindre øyer, samt Lofoten og Andøya, betraktes hele Nordland fylke som reinbeiteområde. Fire av reinbeitedistriktene i Nordland har også avsatte områder til vinterbeiter i Sverige. Til gjengjeld blir ni områder i Nordland benyttet til sommerbeite for svensk rein.⁴⁴

Troms reinbeiteområde har 14 administrative reinbeitedistrikt og området følger andre grenser enn Troms fylke/Romssa fylka.⁴⁵ De administrative reinbeitedistriktene er igjen er delt inn i 24 mindre beitedistrikt. For eksempel består de administrative reinbeitedistriktene Mauken/Tromsdalen/

⁴⁰ Fylkesmannen (www.fylkesmannen.no).

⁴¹ Svahken sįjte/Elgå reinbeitedistrikt, Gåebrien sįjte/Hylling reinbeitedistrikt, Saanti sįjte/Essand reinbeitedistrikt, Fæmund sįjte/Fæmund reinbeitedistrikt og Trollheimen sįjte.

⁴² Fovsen-Njaarke sįjte/Fosen reinbeitedistrikt og Åarjel-Njaarke sįjte/Vestre-Namdal reinbeitedistrikt, Gaasken-Laante sįjte/Feren reinbeitedistrikt, Skæhkere sįjte/Skjækerfjell reinbeitedistrikt, Låarte sįjte/Luru reinbeitedistrikt og Tjæhkere sįjte/Østre Namdal reinbeitedistrikt.

⁴³ Voengelh-Njaarke, Jillen-Njaarke, Byrkije, Røssåga/Toven, Hestmannen/Strandtindene, Ildgruben, Saltfjellet, Balvatn, Duokta, Ståjggo-Habmer, Frostisen og Skjomen.

⁴⁴ Det er 18 samebyer som benytter beiter innenfor Nordland fylke: Talma, Gabna, Laevas, Girjas, Baste cearru, Unna Tjerusj, Sirges, Tuorpon, Luokta-Mávas, Semisjaur-Njarg, Svaipa, Gran, Ran, Ubmeje tjeálddie, Vapsten, Vilhelmina norra, Vilhelmina Södra og Voernese.

⁴⁵ Ruobbá/Rebbenesøy, Ráneš/Ringvassøy, Sállir/Kvaløya, Nuorta Sázzá ja Deavddis/Nord-Senja/Dividalen, Oarjít Sázzá/Sør-Senja, Kongsvikdalen, Innásuolu/Kanstadfjord og Vestre Hinnøy, Dielldasuolu/Tjeldøy, Roabat/Grovfjord, Gielas, Stállonjarga ja Uhcánjarga ja Fagerfjell/Hjertind og Altevatn og Fagerfjell, Meavki ja Stuoranjarga/Mauken og Tromsdalen, Várđná/Vannøy og Bassevuovdi/Helligskogen.

³⁸ Ot.prp. nr. 111 (2001–2002) s. 7, jf. Ot.prp. nr. 38 (2005–2006) s. 6.

³⁹ Ot.prp. nr. 111 (2001–2002) s. 4, jf. Ot.prp. nr. 38 (2005–2006) s. 4.

Andersdalen og Hjerttind/Altevatn/Fagerfjell av tre ulike beitedistrikt arealmessig. Fire av de arealmessige beitedistriktene er barmarksbeiteområde til reinbeitedistriktene Ittunjårga/Rendalen, Ivgoláhkku/Lakselvdalen/Lyngsdalen og Ráidná/Reinøy, som administrativt ligger under Vest-Finnmark. Fire av de arealmessige inndelingene er i bruk som sommerbeite til svenske samebyer, i tillegg til at disse områdene til dels blir brukt av reinbeitedistrikt i Norge.⁴⁶ Til gjengjeld er det tre distrikt fra Troms/Romsa som har fått avsatt vinterbeiter i Sverige.

Vest-Finnmark reinbeiteområde omfatter den vestre delen av Finnmark fylke/Finnmárkku fylkka og den nordligste delen av Troms fylke/Romssa fylka. Det er 25 distrikt i Vest-Finnmark reinbeiteområde.⁴⁷ I tillegg er det tre fellesbeitedistrikt; Oarjjabealli/Vestre sonestyre, Guovdajohtolat/Midtre sonestyre og Nuorttabealli/Østre sonestyre som er vår-, høst- og vinterbeiter for sommerbeitedistriktene som tilhører sonene.

Øst-Finnmark har 10 distrikt.⁴⁸ Hvert reinbeitedistrikt har tilgang til vår-, sommer-, høst- og vinterbeiter. Vinterbeitingen skjer hovedsakelig i innlandet og sommerbeitingen ved kysten eller på øyene. Karasjok østre sone og Karasjok vestre sone har vinterbeite som er fordelt mellom de forskjellige siidaene som sorterer under disse reinbeitedistriktene.

20.8 Etterlevelse av lovverket

20.8.1 Innledning

For samiskspråklige er bruk av samiske navn i hverdagen viktig. For at samiske språk skal bli tatt

vare på og ha mulighet til å utvikle seg inn i en moderne tid, må samiske navn bli benyttet i offentlig sammenheng og offentlige organer ha offisielle samiske navn.

20.8.2 Samiske stedsnavn i bruk

I en undersøkelse fra 2013 ble bruken av skilt på samiske språk på kommunegrenseskilt og fylkesgrenseskilt langs veiene gjennomgått. Undersøkellesområdet bestod av de seks opprinnelige kommunene som inngikk i forvaltningsområdet for samiske språk.⁴⁹ Her var 18 av kommunegrenseskiltene på to språk, tre skilt på tre språk og på fire skilt var kommunenavnet kun skrevet på norsk. I undersøkelsesområdet er det fylkesgrenseskilt i tre kommuner. Alle skiltene ligger ved grensepassering fra Finland til Norge. I analysen hører også Kåfjord kommune i Troms/Romsa med, men det fins ikke fylkesgrense i denne kommunen og derfor er ikke dette fylket med. Analysen viser at selv om samelovens språkregler og stedsnavnloven har eksistert over 20 år, er disse lovene ofte ikke systematisk blitt tatt hensyn til på offentlige skilt, heller ikke innenfor forvaltningsområdet for samiske språk. Analysen viser videre at veimyndighetene mangler retningslinjer i skiltnormalen for på hvilken måte samelovens språkregler skal tas hensyn til ved skilting.⁵⁰

Etter at undersøkelsen ble gjennomført i 2013 er flere kommuner og ytterlig to fylkeskommuner innlemmet i forvaltningsområdet for samiske språk og har dermed samarbeidsavtale med Sametinget.⁵¹

Sametingsrådet uttaler at de erfarer at samiske navn som er registrerte likevel ikke blir tatt med ved skiltfornyelser, på tross av at lovverket er tydelig på at samiske stedsnavn skal tas i bruk. Sametingsrådet peker på manglende praksis både når det gjelder stedsnavnskilt og veivisingsskilt. Rådet peker videre på at det er problemer med etterlevelsen av lovverket og vedtaksprosedyrene, og mener disse ikke er godt nok implementert hos vedtaksorganene. Sametingsrådet etterlyser bedre rutiner for oppfølgingen av lovverket i organenes virksomhet. Særlig peker rådet på at navnesaker ikke blir sendt på høring av vedtaksorgan og at Sametinget selv har kapasitet

⁴⁶ Könkämä, Lainiovuoma, Saarivuoma og Talma.

⁴⁷ Kautokeino Østre sone: Sállan/Sørøy, Fálá/Kvaløy, Gearretnjárga, Fiettar, Seainnus Návggastat (Valgenjárga siida, Girenjárga siida, Jalgon siida, Ealenjárga siida), Oarje-Sievju/Seiland Vest og Nuorta-Sievju/Seiland Øst. Kautokeino midtre sone: Stierdná/Stjernøy, Beaskádas, Lákkonjárga, Joahkonjárga, Cuokcavuotna/Bergsfjord, Seakkensjárga ja Sildá, Silvvetnjárga, Spalca, Orda, Ráidná/Reinøy, Ittunjárga/Rendalen, Ivgoláhkku/Lakselvdal/Lyngsdal. Kautokeino vestre sone: Ábborášša, Fávrosorda, Beahcegealli, Cohkolat, Skárfvággi, Árdni ja Gávvir/Arnøy og Kågen.

⁴⁸ Sone Polmak/Varanger: Nuortat Máttá Várjjat/Østre Sør-Varanger, Beahceveai/Pasvik, Vestre Sør-Varanger, Várjjatnjárga/Varangerhalvøya, Rákkonjárga og Čorgaš. Karasjok Østre sone: Lágesduottar, Spierttanjárga/Børselvffjellet og Spierttagáisa (Halkavári ja Čalbmelanrášša siida, Munkevári siida). Karasjok vestre sone: Kárášjoga oarjjabealli (Máhkarávju ja Stihkonjárga siida, Skuohtanjárga siida, Skáiddeduottar siida, Márrenjárgga ja Boalotnjárgga siida, Jáhkenjárgga siida, Rávdol siida, Láhtin siida og Njeaidán siida, Vuorje siida).

⁴⁹ Kommunene Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Porsanger/Porsángu, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby og Gáivuotna/Kåfjord.

⁵⁰ Kaisa Rautio Helander og Yngve Johansen: «Språkvalg på samiske skilt forteller» s. 97–98 (2013).

⁵¹ Nordland og Nord-Trøndelag har kommet inn under forvaltningsområdet for samisk språk.

Figur 20.3 Veivisningsskilt

Både Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune og Kárášjoga gielda/Karasjok kommune har fastsatt skrivemåten av de samiske stedsnavnene Kárášjohka og Guovdageaidnu, likevel reflekteres dette ikke i veivisningsskiltene.

Foto: Yngve Johansen.

tetsproblemer med å følge opp navnesaker innen fristene. Videre viser rådet til at selv om stedsnavnlovgivningen gir en grundig redegjørelse for hvordan stedsnavn skal saksbehandles, viser det seg at behandlingen av stedsnavn kan ta lang tid, og i noen tilfelle heller ikke føre til at navn blir endelig fastsatt. Sametingsrådets erfaring med vedtaksmyndighetene er at det er enklere å få fattet vedtak på naturnavn enn på grendenavn. Sametingsrådet har utover dette satt søkelys på at en utfordring når det gjelder samiske stedsnavn er at i mange områder er ikke stedsnavnene innsamlet, og navnene vil da heller ikke foreligge i de offisielle navnerregistrene. Dette gjelder særlig i sørsamisk område, men også i andre språkområder mangler det kartlegging av samiske navn.⁵²

Sametingets plenum har bemerket at samiske stedsnavn i liten grad blir kartlagt av myndighetene, til tross for at stedsnavn er å regne som kulturminner som dokumenterer tidligere generasjoners liv og levesett.⁵³

I 2014, i forbindelse med Norges rapportering på gjennomføringen av minoritetsspråkpakten, ble det vist til at Bodø kommune hadde introdusert skilting av stedsnavn på lulesamisk og at offentlige bygninger i Snåasen tjielte/Snåsa kommune var skiltet på sørsamisk. Ekspertkomiteen var fornøyd med denne utviklingen og opp-

⁵² Sametinget, Sak SR 65/16 *Sámi báikenamat almmolaš geavahas/Samiske stedsnavn i offentlig bruk* (2016).

⁵³ Sametinget, Sak SP 19/16 *Sámi báikenamat almmolaš geavahas/Samiske stedsnavn i offentlig bruk* (2016).

Figur 20.4 Skilt settes opp

Veivisningsskilt med flerspråklige stedsnavn settes opp.

Foto: Gudmund Johnsen.

fordret Norge i sin tilbakemelding i 2015 til fortsatt å legge til rette for slike tiltak.⁵⁴

Gjennom undersøkelser av forvaltningen av stedsnavn, er det mulig å få informasjon om den praktiske gjennomføringen av språkpolitikken i samfunnet og av etterlevelsen av stedsnavnlovgivningen. Kommunene i forvaltningsområdet har gradvis begynt anerkjenne parallelle navn på bygder, herunder på samiske språk. Men det er merkbare forskjeller på kommunene. Forvaltningen av stedsnavn i henhold til lovverket har heller ikke blitt godt nok ivaretatt av myndighetene på det regionale nivået. Fortsatt mangler samiske navn på mange stedsnavnskilt.⁵⁵

20.8.3 Flerspråklige skilt

Både stadnamnlova § 9 andre ledd og forskriften § 7 uttaler at kommunene som hovedregel skal bruke den kvenske og samiske navneformen, eventuelt sammen med norsk navn, når disse er i bruk blant fastboende eller i næringer med tilknytning til stedet.

I Kommunal- og moderniseringsdepartementets (KMD) rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler vises det til at skilting på samisk etter sameloven § 3-2, kan ses på som en viktig del av plikten til å gi informasjon på samisk til samiske språkbrukere.

⁵⁴ Ekspertkomiteens rapport, *Application of the charter in Norway. 6th monitoring cycle*. ECRML (2015) 4.

⁵⁵ Kaisa Rautio Helander, *Sámi báikenamat ja nammahálddašearpmi giellapolitiikkaossin* (2015).

Figur 20.5 Kommunegrenseskilt

Storfjord kommune/Omasvuona suohkan er skiltet på tre språk.
Foto: Liss-Ellen Ramstad.

I rapporten uttaler departementet:

«Synliggjøring av samisk språk i det offentlige rom er med på å øke språkets status og bevisstgjøre befolkningen i kommunen om den samiske tilstedeværelsen. Bruk av samiske stedsnavn på skilt er av stor betydning i så måte. Stedsnavn definerer hvor folk bor. Stedsnavn bidrar også for mange til å definere hvem de er, og hvilken kultur de tilhører. Samiske stedsnavn vil slik spille en viktig rolle for den samiske befolkningens identitet, og vil være viktige for å signalisere samisk tilhørighet til stedet, og til tradisjoner og historie knyttet til stedet. Skilting på samisk på offentlige bygg vil også kunne være en måte å gjøre språket synlig i dagliglivet på».⁵⁶

Sametinget inngår individuelle samarbeidsavtaler med hver enkelt kommune og fylkeskommune i forvaltningsområdet for samiske språk. Sametinget har, som en del av samarbeidsavtalene, stilt krav til kommuner og fylkeskommuner om skilting på samiske språk.

I forbindelse med at stadnamnlova ble utarbeidet uttalte departementet i forarbeidet til loven at:

«Dersom ein stad har både eit norsk og eit samisk namn, bør begge namna brukast slik utvalet har foreslått. Departementet kan ikkje sjå at tospråklege vegskilt vil skape større problem i Noreg enn i ei rekkje andre land som har tospråkleg skilting.»⁵⁷

⁵⁶ Kommunal- og moderniseringsdepartementet. *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* s. 119. (2014).

I Jåhkåmåhke kommuovna/Jåhkåmåhke gielda/Jokkmokk kommune i Sverige er kommunens erfaringer med skilting på flere språk god. Kommunen viser til at skilting på samiske språk fungerer bra og blir satt pris på. I Jokkmokk er veier, steder og bygninger skiltet på tre samiske språk i tillegg til svensk. Kommunens syn er at dette er en enkel og rimelig måte å synliggjøre samisk tilstedeværelse på som gir varige resultater.⁵⁸

20.8.3.1 Særskilt om rekkefølgen av flerspråklige navn

Stadnamnutvalget behandlet spørsmålet om rekkefølgen på navn ved fastsettelse av flerspråklige navn i 1983. Utvalget foreslo da at det samiske navnet i områder der folk flest taler samisk som hovedregel skal stå først.⁵⁹

Reguleringen av rekkefølgen av språkene på skilt og lignende er i dag knyttet til forvaltningsområdet for samisk språk. I henhold til stadnamnforskrifta skal det samiske navnet alltid stå først på skilt i forvaltningsområdet. Utenfor forvaltningsområdet for samisk språk skal navnemyndigheten vurdere språkbruken på stedet og fastsette rekkefølgen av navneformene ut fra dette.

Bestemmelsen får virkning for alle innbyggere i en kommune, og kan få betydning i kommunenes vurdering av om de ønsker å søke seg inn i forvaltningsområdet. Bestemmelsen har vært omdiskutert og har ført til debatter og konflikter enkelte steder. Rekkefølgen på kommunenavn har ofte blitt oppfattet som en prioritering, og derfor skapt debatt, særlig i forbindelse med vurderinger om kommuners innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk. Mange oppfatter at rekkefølgen på navnene på stedsnavnskilt definerer stedet som samisk eller norsk. Diskusjonen rundt rekkefølgen på skiltene knyttes derfor ofte til befolkningens identitet.

Når det gjelder rekkefølgen på den samiske og norske formen av fylkesnavn, har fylkestingene gått inn for å plassere den norske formen først. Departementet har ved fastsetting av navnene vært enig i at dette bør legges til grunn for fylkesnavn. Departementet uttalte i forbindelse med fastsetting av fylkesnavnet i Troms/Romsa at forholdet mellom samisk og norsk språk og kultur

⁵⁷ Ot.prp. nr. 66 (1988–89) s. 12.

⁵⁸ Med fokus på ordningene for de samiske språkene i Sverige og Finland og grenseoverskridende arbeid, Samisk språkutvalg utvalgsmøte og studietur til Jokkmokk, 11.–13. mars 2015.

⁵⁹ NOU 1983: 6 *Stadnamn*.

ikke er så sterkt i favør av det samiske når en ser fylket under ett sammenliknet med situasjonen i den del av fylket som inngår i forvaltningsområdet for samisk språk, det vil si Kåfjord kommune. Departementet mente derfor at det fremsto som naturlig å velge en annen løsning enn den etablerte hovedpraksis for fastsetting av kommunenavn innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Den samme løsning ble dessuten valgt for Finnmark/Finnmárku, der samisk språk og kultur har større utbredelse og betydning enn i Troms/Romsa.⁶⁰

20.8.4 Samiske navn som veinavn og adressefunksjon

I tillegg til å være kulturminne har stedsnavn en rekke daglige funksjoner i privat og offentlig bruk. Den viktigste funksjonen ved stedsnavn i offentlig tjeneste er å identifisere et navneobjekt, en lokalitet, så entydig som råd, altså en adressefunksjon.⁶¹

Alle skal ha en veiadresse i Norge. Kommunene har de siste årene vært i prosess med å etablere veinavn på navnløse veier. I følge Kulturdepartementets høringsnotat i forbindelse med foreslåtte endringer i stadnamnforskrifta, er de fleste nye navn som er blitt fastsatt de siste årene adressenavn der kommunene er vedtaksorgan.⁶²

Matrikkelloven har ingen bestemmelser om hvorvidt en kommune kan vedta tospråklige veinavn og skilte kommunale veier både på norsk og samisk, men henviser til stadnavnlova. I rapporten fra gjennomgang av samelovens språkregler, uttrykker Kommunal- og moderniseringsdepartementet at slik de forstår regelverket, kan kommunene velge å tildele og skilte med parallelle navn, og vedta flerspråklige veinavn på både norsk, kvensk og samisk.⁶³ I rapporten heter det:

«Matrikkelforskriften bestemmer at kommunen skal vedta entydige veinavn basert på reglene om skrivemåte i stadnamnlova. Stadnamnlova åpner for bruk av stedsnavn på både kvensk og samisk i tillegg til norsk, ut fra hensynet til kulturminnevern og språklig mangfold. Matrikkelloven på sin side foreskriver at kommunene skal tildele gater og veier enty-

dige navn ut fra det hensyn at veier og bygninger skal være lette å identifisere (adressefunksjon). Et hensyn bak denne regelen er behovet for entydige og unike navn og adresser, for eksempel ved nødssituasjoner. Det er blitt påpekt som et problem ved innføring av tospråklige veinavn at dette vil kunne medføre behov for nye tekniske løsninger og kostnader. Det er også blitt vist til at kulturminnevernet ikke har samme vekt ved nye navn.»

Kommunal- og moderniseringsdepartementet skriver videre at det kan reises spørsmål ved om matrikkelloven og matrikkelforskriften skal forstås slik at nye veier kun kan skiltes med ett navn på ett språk.

20.9 Utvalgets vurderinger

Innledning

Utvalget viser til historien, der samiske stedsnavn har blitt nedtonet, omskrevet til norsk og fjernet fra kart og lignende. Samiske stedsnavn har et sterkt lovvern. Både sameloven, stadnamnlova og internasjonale forpliktelser beskytter samiske stedsnavn. Utvalget understreker offentlige myndigheters plikt til aktivt å fremme bruken av samiske stedsnavn i de samiske språkområdene, eventuelt parallelt med norske og kvenske stedsnavn. I grensegangen mellom samiske språkområder kan det i tillegg være aktuelt å benytte paral-

Figur 20.6 Tospråklig veinavn i Narvik kommune

Narvik kommune har fastsatt tospråklige veinavn på blant annet Sørsidveien/Dobealbálggis og Elvemo/Bávttveuolbálggis. Andre tospråklige veinavn i kommunen er Vassdalsveien/Áravuomebálggis og Kvanndalsveien/Gobealbálggis.

Foto: Olaf Schaug-Pettersen, Narvik kommune.

⁶⁰ Ot.prp. nr. 38 (2005–2006), kapittel 5.

⁶¹ Ot.prp. nr. 42 (2004–2005) s. 32.

⁶² Kulturdepartementet: *Høringsnotat om revisjon av forskrift om skrivemåten av stadnamn*, 11. mai 2016.

⁶³ Kommunal- og moderniseringsdepartementet: *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler*, s. 120 (2014).

lelle samiske stedsnavn. Utvalget vurderer at offisielle samiske navn på tettsteder, grender, veier, kommuner, fylkeskommuner og reinbeitedistrikt er viktig i arbeidet med både å bevare, vitalisere og likestille samiske språk. Utvalget mener det fortsatt er behov for tydelige regler om bruken av samiske stedsnavn.

Utvalget minner om at samiske stedsnavn er viktige kulturminner og derfor knytter steder til samisk historie og tradisjonell kunnskap. I tillegg har samiske stedsnavn vesentlig betydning for hensynet til samfunnssikkerhet gjennom at navnene ofte beskriver områdene det gjelder på en god og presis måte. Stedsnavn kan også inneholde advarsler om at det er fare forbundet med å ferdes i området.

Utvalget mener en utfordring i arbeidet med samiske stedsnavn ligger i at det er en tendens til at navnemyndighetene vedtar bare norske navn, og ikke benytter muligheten til å fastsette samiske navn eller flerspråklige navn. Utvalget mener dette særlig gjelder der kommunene vedtar nye veinavn, adressenavn eller adressetilleggsnavn. Bruken av bare norske stedsnavn er også gjennomgående innen forvaltningsområdet for samisk språk.

Utvalget mener synliggjøring av samiske stedsnavn på skilt har stor betydning for språkernes status. Fastsettingen av rekkefølgen av parallelle stedsnavn er et mer underordnet spørsmål. Samtidig erfarer utvalget at spørsmålet om rekkefølgen av stedsnavn har vært omstridt i kommuner som har vurdert innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk. Dette er også bakgrunnen for gjeldende rett om at alle samiske navn innenfor det samiske forvaltningsområdet skal stå først ved bruk av parallelle navn.

Fastsetting av samiske navn på tettsteder og grender

Utvalget foreslår at lovverket skal skille mellom tradisjonelle stedsnavn (naturnavn, navn på tettsteder og grender), navn på kommunale gater, veier, torg, bydeler, boligfelt, anlegg og liknende, og administrative områder (navn på kommuner, fylker og reinbeitedistrikt). Navn på tettsteder og grender er etter utvalgets oppfatning tradisjonelle stedsnavn på linje med naturnavn.

Fastsetting av skrivemåte når det gjelder tradisjonelle stedsnavn er etter utvalgets mening mer et faglig spørsmål enn et lokalpolitisk spørsmål. En grundig avveining av stedsnavns opprinnelse forutsetter en faglig vurdering av et fagorgan.

Mange kommuner vil ha liten faglig kompetanse til å fastsette skrivemåte på samisk, samtidig som kommunal behandling i hver enkelt kommune vil være en lite effektiv ressursutnyttelse. Utvalget vil derfor foreslå at skrivemåte av navn på samiske tettsteder og grender fastsettes sentralt av Statens kartverk, på samme måte som naturnavn. Når disse samiske navnene er et tillegg til eksisterende norsk eller kvensk navn, skal det ikke være nødvendig å opprette ny navnesak også for disse.

Det følger av dette at det må inn en ny definisjon i stadnamnlova som skiller mellom nedarvede stedsnavn og øvrige stedsnavn.

Utvalget mener videre det må iverksettes et samlet arbeid for å få registrert samiske naturnavn og navn på grender og tettsteder med fastsetting av riktig skrivemåte. Mange av de uregistrerte samiske stedsnavnene vil gjelde navn utenfor kommuner der samiske språk er i aktiv bruk. Dette vil særlig gjelde navn i det sørsamiske området, spredt på et stort antall kommuner.

Flerspråklige stedsnavn

Utvalget fremhever at samiske språk og norsk har utviklet seg side om side over lang tid. Det er i dag vanlig at tospråklige personer benytter samiske navneformer når de snakker samisk og norske navneformer når de snakker norsk. Da er det viktig at samiske navneformer blir synliggjort av offentlige myndigheter på steder, veier, kart, skilt eller i register.

I grensegangen mellom samiske språkområder kan det i tillegg være aktuelt å benytte parallelle samiske stedsnavn, for eksempel på nordsamisk og lulesamisk eller på lulesamisk og sørsamisk.

Når nye stedsnavn eller veinavn skal fastsettes mener utvalget at vedtaksmyndigheten i vurderingen skal se hen til hva som er navneskikk i området. I områder med sterk samisk navnetradisjon mener utvalget at vedtaksmyndigheten enten bør fastsette ett samisk stedsnavn eller alternativt flerspråklige navn. Fastsetting av bare norske navn i slike områder vil i de fleste tilfeller ikke være i tråd med å likestille, bevare og videreføre samiske språk og samiske navnetradisjoner, og heller ikke være i tråd med dagens språkpolitikk om å reintrodusere samiske stedsnavn som kulturminne.

Utvalget mener vedtaksmyndigheten bør vedta parallelle navn på flere språk i områder med flerspråklig navnetradisjon.

Samiske navn som adressefunksjon

Utvalget ønsker en presisering i regelverket om at det er anledning til å vedta parallelle flerspråklige veinavn på samme vei, som også kan ha adressefunksjon, og at dette ikke er i konflikt med dagens krav om å fastsette entydige veinavn.

Utvalget registrerer at det har vært praksis å tolke dagens lovverk eller forarbeider slik at disse avskjærer vedtaksmyndigheten fra å fastsette flerspråklige veinavn i samiske språkområder. Utvalget fremholder at det er anledning for vedtaksmyndigheten å vedta flerspråklige navn, herunder veinavn som også kan ha adressefunksjon, og at de i mange tilfeller også bør gjøre det. Med entydige veinavn forstår utvalget at veinavnet ikke skal kunne forveksles med andre veinavn på andre veier innenfor samme kommune eller område.

Utvalget er oppmerksom på at det har vært usikkerhet hos kommunene som vedtaksmyndighet angående dette spørsmålet. Matrikkelforskriften § 51 ordlyd «et navn som er entydig» kan forstås slik at veier kun kan skiltes med ett navn på ett språk, og at kommunene derfor må velge mellom enten norsk, samisk eller kvensk. Samtidig sier matrikkelforskriften at kommunen skal vedta veinavn basert på reglene om skrivemåte i stadnamnlova. Stadnamnlova på sin side åpner for bruk av stedsnavn på samisk eller på samisk i tillegg til norsk og kvensk. Dette er av hensyn til kulturminnevern og språklig mangfold i samiske språkområder. Stadnamnlovas formålsparagraf fastslår en særlig plikt til å sikre samiske stedsnavn i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale traktater.

Selv om kulturminnevernet ikke har samme vekt ved konstrueringen av nye veinavn, bør en søke å finne veinavn på samiske språk i områder der det bor samer. Dette er også i tråd med folkeretten jf. Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter art. 11 nr. 3 og Europarådets pakt for regions- eller minoritetspråk art. 10 nr. 2 bokstav g. Samer har rett til å anvende samiske språk på alle samfunnsområder. Dette innebærer at samiske stedsnavn skal kunne anvendes også når nye navn skal fastsettes.

Konsekvensen av vedtak om nye veinavn kan være at de erstatter nedarvede samiske bygdenavn som adressenavn. Utvalget viser til at mange kommuner, på grunn av praksisen som har vært, har fastsatt bare norske veinavn på veier som går gjennom områder med lang samisk navnetradisjon. Dette kan etter utvalgets vurdering ikke ha vært lovgivers hensikt. De offisielle adressenavnene blir i dag benyttet i stor utstrekning fordi de

fleste organer og foretak henter opp de offisielle veiadressene og benytter disse i korrespondansen med befolkningen. Fastsetting av samiske veinavn, som også har adressefunksjon, vil derfor være særlig identitetsskapende.

Utvalget har diskutert om matrikkelforskriftens krav om entydige navn kan forstås ut fra hensyn som at veier og bygg skal være lett å identifisere, for eksempel i nødssituasjoner. Utvalget har kommet til at flerspråklige navn på samme vei i seg selv ikke skaper større utfordringer enn det samiske navn generelt gjør der de er fastsatt som flerspråklige grendenavn. Utvalget mener dette skal løses ved at nødsentralene har samiskspråklig kompetanse og kjennskap til samiske stedsnavn. Det vises til kapittel 14 om samisk språk i justissektoren for utdypning av problemstillingen.

Når det gjelder spørsmålet om samiske gårdsnavn vil det etter gjeldende rett være anledning til å få gårdsnavn som en del av adressen. Utvalget vil imidlertid bemerke at samiske språk er muntlig fundert, og at det på grunn av den historiske fornorskningen av navn på gårder i samiske områder i liten grad foreligger skriftlig dokumentasjon på samiske gårdsnavn. Dokumentasjonen av samiske gårdsnavn må derfor ha krav som er tilpasset dette. Utvalget fremhever videre muligheten til å få fastsatt samiske navn på eiendommer. I samiske bosettingsområder skal eier eller fester ha rett til å gi eiendommer med norske navn et samisk navn i tillegg til eller istedenfor det norske navnet. Dette ansees av utvalget som et særskilt tiltak for samiske stedsnavn som bør opprettholdes.

Rekkefølgen av stedsnavn

Til rekkefølgen på flerspråklige skilt vil utvalget bemerke at det har en viktig symboleffekt at samiske stedsnavn står først. Utvalget mener en generell regel om fast rekkefølge av navn der samisk står først vil være å anbefale. Det vil være uheldig med en sterk politisering av spørsmålet. På den annen side ser utvalget at det er vanskelig å ha en generell regel hovedsakelig fordi en ved en utvidelse av dagens virkeområde, som i dag er knyttet til forvaltningsområdet for samisk språk, vil innlemme kommuner med betydelige innslag av både norsk og kvensk språk og kultur. En løsning der samiske navn bare skal stå først i språkbevaringskommunene vil på sin side innebære en reversering av samiske språks status som heller ikke kan foreslås. Utvalget mener på denne bakgrunn at det er behov for en endring av bestem-

melsen i stadnamnforskrifta om rekkefølgen på stedsnavn på skilt, jf. § 7 tredje ledd.

Utvalget har vurdert om det er hensiktsmessig at vedtaksmyndigheten vurderer rekkefølge på navn etter kriteriet «språkbruk i området». Sett i sammenheng med formålet om å bevare samiske stedsnavn som kulturminner og i lys av den negative virkningen fornorskingen har hatt på bruken av stedsnavn og på samisk språkbruk i dag, finner utvalget dette lite hensiktsmessig.

Etter utvalgets oppfatning bør det eldste stedsnavnet stå først. Det eldste (opphavelege) navnet er det primære navnet. Der det er usikkerhet om hva som er det primære navnet, skal vedtaksmyndigheten ta hensyn til navnetradisjonen i området. Dette skal gjelde i alle samiske språkområder. Hvilket navn som står først på skilt kan dermed variere fra sted til sted, også innenfor samme kommune. Det er likevel rimelig å anta at samiske stedsnavn vil ha lange navnetradisjoner i mange områder innenfor det samiske språkområdet. Vedtaksmyndigheten vil derfor i sin vurdering ha en sterk forpliktelse til å ta samiske stedsnavn i bruk og videre til å plassere samiske stedsnavn først. Dette tilsier at i andre områder kan kvensk eller norsk bli plassert først. I utvalgets forslag er det tatt hensyn til hvilke navn som er eldst og dermed har stor verdi som kulturminne. Hvis nye navn bygges på eldre stedsnavn, må samme prinsipp gjelde.

Nye navn på gater med videre vil være navn der kommunen i større grad kan bestemme navnebruken. Det er da naturlig at kommunen også avgjør både om det skal være navn på flere språk og rekkefølgen av disse. Utvalget foreslår at dette bør gjelde uavhengig av det samiske språkområdet og slik at navn på samisk stadig bør fastsettes etter prinsippene i stadnamnlova § 9.

Utvalget viser til at diskusjonen om rekkefølgen av navn på skilt har ført til opphetede diskusjoner i enkelte kommuner, og at det kan stilles spørsmål ved om reglene slik de er i dag medvirker til at samiske stedsnavn ikke blir tatt i bruk. På den annen side registrerer utvalget at det ikke ser ut til at samiske stedsnavn oftere blir tatt i bruk i områder utenfor dagens forvaltningsområde for samisk språk, der det ikke er en lovpålagt fast rekkefølge av flerspråklige navn.

Utvalgets forslag innebærer at vedtaksorganene vil stå friere i vurderingen av å fastsette rekkefølgen av navn. Formålet med en slik endring er å få tatt flere opprinnelige og nye samiske stedsnavn i bruk i flere områder og at det kan bli enklere for flere kommuner å ta på seg lovfestede forpliktelser for samiske språk.

Utvalget erkjenner at dette kan medføre at vedtaksmyndigheten kan endre rekkefølgen av navn fastsatt i henhold til dagens regler om rekkefølge. Den generelle hevingen av språket status, slik utvalgets samlede forslag vil innebære, gir imidlertid grunn til å tro at vedtaksmyndigheten vil ta hensyn til samiske navn, og i mange tilfeller også markere dette ved at navnet skrives først. Når fastsatte navn bygger på et tradisjonelt og opprinnelig samisk navn vil utvalgets forslag føre til at samisk navn som regel står først.

Utvalget foreslår videre at det skal være en endring i selve saksprosessen, ved at faglige råd fra språkkonsulentene kan inneholde veiledning om hvilke navn som er vurdert til å være eldst, og anbefaling om rekkefølgen av stedsnavn.

Utvalgets forslag forutsetter en endring i hvem som er vedtaksorgan for tettsteder og grender og særlig at det skilles mellom opprinnelige stedsnavn og nye navn.

Samiske stedsnavn på skilt

Skilting av samiske stedsnavn definerer hvor folk kommer ifra, signaliser samisk tilhørighet til stedet, bevarer stedsnavn som kulturminner og leder tankene til den samiske historien knyttet til stedet.

Samiske stedsnavn er en viktig del av landets kulturarv. Skiltmyndighetene har derfor et særlig ansvar for å forvalte denne kulturarven ved å synliggjøre stedsnavn på offentlige trafikkskilt. Veivisningsskilt er særlig iøynefallende og viktige formidlere av stedsnavn. Utvalget mener det er behov for en særlig innsats for å sørge for at sørsamiske stedsnavn blir tatt i bruk og synliggjort i offentlig forvaltning. Utvalget minner om at Europarådets ministerkomité gjentatte ganger har anbefalt Norge å iverksette nødvendige tiltak for å sikre en effektiv gjennomføring av stadnamnlova på lokalt og regionalt nivå.

Når vedtaksmyndighetene synliggjør samiske eller flerspråklige stedsnavn og sørger for å få opp ulike typer skilt på samiske språk, gjerne sammen med skilt på norsk og kvensk, anser utvalget dette som gode og nødvendige tiltak som imøtekommer internasjonale forpliktelser.

Utvalget viser til at flerspråklig skilting på flere språk i andre land har fungert godt, også med hensyn til samfunnssikkerheten.

Samisk rettskrivning og skrivemåte av samiske stedsnavn

Vedtaksorganene skal i dag henvende seg til Sametinget for å sikre gjeldende rettskriving av samiske stedsnavn. Utvalget er informert om at Sametinget er i gang med å utarbeide et eget hefte som særskilt behandler stedsnavn på samiske språk. Utvalget understreker behovet for at dette, og rettskrivningshefter for lule-, og sørsamiske språk foreligger snarlig. Vedtaksmyndighetene må ha anledning til å støtte seg på rettskrivningsreglene i sin innledende saksbehandling når skrivemåten av samiske stedsnavn skal fastsettes.

Veiledning til vedtaksmyndighetene angående samisk rettskrivning er en oppgave for Sametinget. Utvalget mener rettskrivning for samiske språk bør være lett tilgjengelig på Sametingets hjemmesider. Eventuelle dialektstilpasninger når det gjelder skrivemåten av stedsnavn, vurdering av hvilke navn som er eldst og råd om rekkefølge av parallelle navn bør løses gjennom vurderinger gjort av Sametingets stedsnavnkonsulenter.

Offisielle samiske navn på kommuner og fylker

Kommuneloven og bispedømme- og fylkesloven åpner for flerspråklige navn på kommuner og fylker. Stadnamnlova regulerer selve skrivemåten av samiske stedsnavn og slår fast at samiske stedsnavn som er fastsatt, skal benyttes av det offentlige. Gjeldende prosess forutsetter at kommuner og fylkeskommuner vedtar samiske navn før navnene stadfestes av departementet. Lovene regulerer imidlertid ikke spørsmålet om hvorvidt en kommune eller fylkeskommune skal fastsette samiske navn. Utvalget mener spørsmålet om å

Figur 20.7 Tospråklig skilting i Frankrike

Foto: Roger Ingebrigtsen.

fastsette offisielle samiske navn på kommuner og fylkeskommuner må sees i lys av samelovens og stadnamnlovas formålsbestemmelser, Grunnloven § 108 og folkeretten. Utvalget legger til grunn at der det eksisterer samiske navn, skal disse tas i bruk av offentlige myndigheter. Etter utvalgets oppfatning vil den mest forpliktende måten å følge opp regelverket på være å få fastsatt samiske navn slik at navneformene blir likestilte og offisielle.

Utvalget mener vedtaksmyndigheten skal fastsette rekkefølgen av navn på administrative områder, som kommuner, fylkeskommuner og reinbeitedistrikt, samtidig som de offisielle navnene fastsettes.

Utvalget anser bruken av samiske navn på administrative enheter som en del av å likestille samiske språk med norske og som informasjon først og fremst rettet mot samiskspråklige. Utvalget mener at offisielle samiske navn på kommuner, fylker og reinbeitedistrikt skal fastsettes på sørsamisk i sørsamisk språkområde, på lulesamisk i lulesamisk språkområde og på nordsamisk i nordsamisk språkområde.

Utvalget mener det er vesentlig at offentlige myndigheter, herunder kommuner, fylkeskommuner og fylkesmannsembeter, er bevisste sitt ansvar for å gi informasjon på samiske språk til innbyggerne. Dette innebærer at samiske navn skal bli tatt i bruk og synliggjort når de er fastsatt. Samisk navn bør komme frem på blant annet kommunegrenseskilt og fylkesskilt langs veier, på offentlige bygg, på logoer, på hjemmesider og brukes i informasjon fra organene på samiske språk.

Samiske navn på fylker

For Nordland foreslår utvalget offisielt lulesamisk navn og for Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Hedmark og Møre- og Romsdal foreslår utvalget sørsamiske navn, og henstiller til vedtaksmyndighetene å innlede navneprosess.

Utvalget vektlegger at det eksisterer samiske navn, som er i bruk i dag, på administrative områder som tilsvarer fylkene Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Hedmark og Møre og Romsdal.⁶⁴

Utvalget viser til at det foreligger praksis med å fastsette offisielle samiske navn på fylker i og med at Finnmark/Finnmárku og Troms/Romsa har fått fastsatt nordsamiske fylkesnavn. Utvalget bemerker at de offisielle navnene som er fastsatt

⁶⁴ Fylkene Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag er vedtatt sammenslått til Trøndelag fra 1. januar 2018.

er nordsamiske versjoner av de norske fylkesnavnene, og at det kunne vært mer hensiktsmessig å fastsette navn som klinger bedre på nordsamisk. Dette kunne for eksempel vært Davvi for Finnmark og Gáisi for Troms, men utvalget forholder seg til at det allerede er fastsatt offisielle navn på disse fylkene.

Utvalget bemerker at Nordland fylke ligger både i lulesamisk, nordsamisk og sørsamisk språkområde. Utvalget har lagt vesentlig vekt på at Nordland er det eneste fylket der det er aktuelt å fastsette et offisielt lulesamisk navn. Utvalget forutsetter at nordsamisk og sørsamisk navneform likevel blir benyttet i informasjon fra organene på henholdsvis nord- og sørsamiske språk, og videre at organenes offisielle lulesamiske navn benyttes på for eksempel skilting av bygg, brevhoder og logo.

Samiske navn på kommuner

Det er først og fremst kommunene som har blitt innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk som har tatt stilling til om kommunen skal ha samisk kommunenavn. Enkelte andre kommuner utenfor forvaltningsområdet har fastsatt samiske kommunenavn etter eget initiativ, og utvalget mener dette er positive eksempler på hvordan kommuner generelt kan arbeide med vitalisering og styrking av samiske språk. Samisk kommunenavn bør være noe alle kommunene i områder der samiske språk er utbredt vurderer. Kommuner kan etter gjeldende rett vedta samisk kommunenavn, og søke departementet om å få dette som offisielt og likestilt kommunenavn. Utvalget vil oppmuntre til en slik praksis.

Utvalgets foreslår en plikt til å fastsette samisk kommunenavn som skal gjelde *språkbevaringskommuner* og *språkitaliseringskommuner*. For å sikre at kommunene følger opp, vurderer utvalget det som hensiktsmessig atplikten lovfestes. Utvalget mener offisielle samiske navn på kommuner er viktig både ut fra vitaliseringshensyn og bevaringshensyn og i tråd med at samiske språk er likestilte og offisielle språk i Norge. Utvalget vektlegger at det er etablert praksis ved at alle kommunene innenfor dagens forvaltningsområde for samisk språk har offisielt samisk kommunenavn.

For nye kommuner som kommer inn under de nevnte kommunekategoriene innebærer dette at det skal være krav til at kommunene skal få fastsatt samisk kommunenavn i innlemmelsesprosessen. Samisk kommunenavn kan ut over dette fastsettes uavhengig av innlemmelse, slik utvalget har oppfordret til ovenfor.

Utvalget fremhever at det eksisterer samiske stedsnavn som er i bruk på områder som tilsvare kommunene Tromsø, Bodø og Trondheim, og foreslår at *storbykommunene med særlig ansvar for samiske språk* fastsetter offisielt samisk kommunenavn. Utvalget foreslår nordsamisk navn på Tromsø kommune, lulesamisk navn på Bodø kommune og sørsamisk navn på Trondheim kommune og henstiller til vedtaksmyndigheten om å fastsette disse, samt rekkefølge av navnene.

Utvalget vil oppfordre Oslo kommune til å starte prosessen med få fastsatt offisielle samiske navn på storbykommunen. Et slikt vedtak av Oslo kommune, som landets hovedstad, vil ha stor symbolsk betydning for samiske språks status. Utvalget anbefaler å fastsette navneformer på alle offisielle samiske språk. Utvalget vektlegger imidlertid at Oslo ligger utenfor samiske språkområder og heller ikke har samiske navn i bruk på den administrative området. Utvalget har derfor ikke funnet det hensiktsmessig å foreslå konkrete samiske navn på Oslo kommune. Utvalget mener de offisielle samiske navnene kan benyttes der kommunen finner det hensiktsmessig. Samiske navn på kommunen kan vokse frem som en del av kommunens forpliktelser for å likestille samiske språk og kan gjerne sees i sammenheng med samarbeidsavtalen kommunen har inngått med Sametinget.

Navn på reinbeitedistrikt

Utvalget mener navn på reinbeitedistrikt er navn på administrative områder som kan kartfestes og derfor skal gå inn under definisjonen av stedsnavn. Utvalget mener navn på reinbeitedistrikt skal bli tatt i bruk i offentlig sammenheng og særlig synliggjøres gjennom skilting. Dette kan gjennomføres ved at det skiltes langs vei, der et reinbeitedistrikt krysser veien og avløser et nytt reinbeitedistrikt. I områder der reinbeitedistriktene i mindre grad krysser veiene, kan det settes opp informasjonstavler med kart som viser de ulike reinbeitedistriktene og navn på distriktene.

Utvalget mener reinbeitedistriktene skal gjøre vedtak om navn på distriktene og at Sametinget stadfester navnene ved å fastsette skrivemåten og evt. rekkefølgen av navn.

Dette vil både gi informasjon til folk som er i området og være med på å gjøre navn på reinbeitedistrikt kjent. Utvalget mener dette i tillegg kan være av interesse for turister, og slik være et positivt innslag langs veiene.

Stedsnavnregistre

I dag registreres stedsnavn i flere forskjellige navneregistre, og de tekniske løsningene som foreligger i dag begrenser bruken av flerspråklige navn. Fastsetting av flerspråklige veinavn, som også skal ha adressefunksjon, begrenses i dag av det antall tegn som dagens registre håndterer. Dette er en særlig utfordring der det er ønskelig at det fastsettes flerspråklige navn. Denne begrensningen er av teknisk art som ikke skal veie tyngre enn hensynet til samisk navnetradisjon, og som med ny teknologi og et bedre registersystem vil være overkommelig å løse.

I påvente av en bedre teknisk løsning viser utvalget til at det er mulig etter dagens system å fastsette parallelle navn ved bruk av forkortelser, og at slike forkortelser skal fastsettes samtidig med veinavnene.

I tråd med utvalgets forslag må det tas hensyn til at det i mange områder er flerspråklig navnetradisjoner slik at registrene må støtte samiske tegnsett og beherske parallelle navn. Se kapittel 18 om teknologiske løsninger for utdyping.

Utvalget foreslår at det gjøres en vurdering av om de ulike navneregistrene i Norge kan moderniseres, slås sammen og driftes under ett. En modernisering av registrene vil på sikt være ressursbesparende, gjøre forvaltningen av stedsnavn mer oversiktlig og gjøre det enklere å benytte lengre parallelle stedsnavn på flere språk uten bruk av forkortninger.

20.10 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår at Statens kartverk blir vedtaksorgan for tradisjonelle samiske navn. Dette innebærer navn på tettsteder, grender og naturnavn.
- Utvalget foreslår at rekkefølgen på flerspråklige stedsnavn skal følge av hvilket stedsnavn som er eldst.

- Utvalget foreslår at det presiseres i regelverket at vedtaksmyndigheten kan vedta flerspråklige veinavn på samme vei, og at dette ikke er i konflikt med kravet om å fastsette entydige navn.
- Utvalget foreslår at Sametinget fastsetter navn og rekkefølgen av flerspråklige navn på reinbeitedistrikt. Fastsettingen forutsetter navnevedtak i det aktuelle reinbeitedistriktet.
- Utvalget foreslår at *språkbevaringskommuner* og *språkvitaliseringskommuner* skal ha offisielt samisk kommunenavn.
- Utvalget foreslår følgende offisielle navn på storbykommunene med særlig ansvar for samiske språk: Tromsø kommune: Romssa suohkan, Bodø kommune: Bådådjo suohkan og Trondheim kommune: Tråanten tjielte. Utvalget oppfordrer Oslo kommune til å vedta offisielle samiske navn på kommunen.
- Utvalget foreslår følgende offisielle navn på fylkene som inngår i tradisjonelle samiske språkområder: Nordland eller Nordlånnda, Trøndelag eller Tröndelage, Hedmark eller Hedmarhke og Møre og Romsdal eller Møre jih Romsdaelie.
- Utvalget mener Sametinget skal ha ansvar for å iverksette et samlet arbeid for å få registrert tradisjonelle samiske stedsnavn.
- Utvalget foreslår at skilting av samiske navn, herunder navn på reinbeitedistrikt, prioriteres over en periode på 10 år. Utvalget anbefaler å begynne arbeidet i sørsamisk språkområde og fortsette innsatsen i øvrige språkområder.
- Utvalget foreslår at det gjøres en vurdering av om de ulike navneregistrene i Norge kan moderniseres, slås sammen og driftes under ett.

Se kapittel 22 og 23 for forslag om endring i kommuneloven, stadnamnlova og stadnamnforskrifta.

Del III

*Lov- og forskriftsendringer og administrative
og økonomiske konsekvenser*

Kapittel 21

Økonomiske og administrative konsekvenser

21.1 Utvalgets generelle merknader

I arbeidet med forslag til tiltak har utvalget tatt utgangspunkt i det overordnede målet om å bevare og vitalisere sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk språk. Videre er arbeidet og tiltakene forankret i utvalgets grunnsyn, jf. kap. 3. Utvalget er i mandatet bedt om å utrede økonomiske og administrative konsekvenser av forslagene, og det ligger også i mandatet at ett av forslagene skal være basert på uendret ressursbruk.

Utvalget har så langt det har sett det mulig utredet økonomiske konsekvenser av forslag til tiltak. Utvalget vil understreke at det for flere av tiltakene har vært utfordrende å utrede økonomiske og administrative konsekvenser, blant annet grunnet et mangelfullt statistikkgrunnlag, jf. kap. 8 og utvalgets delrapport kap. 6. Utvalget vil derfor påpeke at det for flere av tiltakene er stor usikkerhet knyttet til kostnadsanslagene, og noen av tiltakene krever videre analyser og utredning for å beregne kostnadseffektene. En rekke av tiltakene er også avhengig av hvor mange kommuner som innlemmes i det samiske språkområdet. Det vil derfor måtte gjøres en beregning av økonomiske og administrative konsekvenser ved innlemmelse av flere kommuner i det samiske språkområdet, tilsvarende som det er gjort når nye kommuner har blitt innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk.

Utvalgets mandat er svært bredt og omfatter flere sektorområder. Det er derfor foreslått en rekke enkelttiltak, både overordnede og på ulike sektorområder, som utvalget finner nødvendige og som innebærer en klar styrking av vilkårene for de samiske språkene. Utvalget mener tiltakene samlet sett henger godt sammen, og at alle bør gjennomføres, men samtidig kan de fleste tiltakene vurderes og innføres uavhengig av de andre forslagene til tiltak. På de fleste sektorområder er det ett eller flere tiltak som ikke innebærer økte kostnader. Det gjelder tiltak som handler om presisering av allerede lovpålagte oppgaver, lovprosesser som er i gang, der det påpekes at hensyn til

samiske språk må ivaretas, informasjonsarbeid eller annet som må forventes å skulle bli ivaretatt innenfor ulike forvaltningsorganers ansvarsområder. Utvalget mener at det gjennom disse enkelttiltakene, som ikke medfører økte kostnader, har ivaretatt oppdraget i mandatet om at ett av forslagene skal baseres på uendret ressursbruk. Disse tiltakene er ikke omtalt i dette kapitlet. Utvalget vil allikevel påpeke at for å sikre fremtiden til de samiske språkene er det helt nødvendig med økte ressurser til samisk språkarbeid, dette gjelder alle de samiske språkene, men er særlig prekært for sørsamisk og lulesamisk. Bevilgning av tilstrekkelig midler er dermed en forpliktelse som statlige myndigheter må ta ansvar for. Samtidig har utvalget vært opptatt av å sikre en mest mulig effektiv utnyttelse av midler som allerede benyttes til samisk språkarbeid, og foreslår derfor også noen tiltak som handler om organisering av språkarbeidet.

Etter utvalgets oppfatning er et godt samisk-språklig barnehage tilbud med overgang til samiskspråklig skole det viktigste enkelttiltaket for bevaring og vitalisering av de samiske språkene. Kostnader knyttet til en rekke av tiltakene, eksempelvis knyttet til samiskspråklig barnehage og opplæring, vil likevel begrenses av at det dessverre er relativt få brukere av disse tjenestene.

Utvalget forutsetter at utvalgets forslag blir gjenstand for konsultasjoner og andre drøftinger mellom Sametinget og statlige myndigheter.

21.2 Ressurser til arbeid med samiske språk i dag

21.2.1 Tildelinger over statsbudsjettet

I 2016 er bevilgninger til samiske formål, inkludert midler til Sametinget, på om lag 900 mill. kroner¹. Om lag 436 mill. kroner forvaltes av Same-

¹ Bevilgninger til samiske formål i statsbudsjettet for 2016, publikasjonskode: H-2354 B/S

tinget². Deler av disse midlene går til administrasjon, noe av midlene er ulike tilskudd, som tilskudd til samisk barnehage, tilskudd til kulturformål mv. Hovedtildelingen til Sametinget er en grunnbevilgning på 280 mill. kroner (kap. 560 post 50). Det skal dekke driften av det politiske arbeidet, administrasjonen i Sametinget og kommunenes og fylkeskommunenes merkostnader ved oppfølging av samelovens språkregler (tospråklighetsmidlene).

Det er i tillegg en rekke tilskudd til ulike samiske formål som tildeles andre aktører enn Sametinget, der noen tildelinger har et særlig fokus på samiske språk. For å styrke moderne språkteknologi ble det i 2016 bevilget 6,9 mill. kroner til drift av Divvun ved Universitetet i Tromsø. Det ble over kap. 561 post 72 bevilget 3 mill. kroner til Fylkesmannen i Nordland, blant annet for oppfølging av tiltak i Handlingsplanen for samiske språk. Det ble i 2016 bevilget 59 mill. kroner for å bidra med finansiering til kommuner, fylkeskommuner og private skoler som tilbyr samiskopplæring, samt om lag 5 mill. kroner for å bidra til kvalitetsutvikling i grunnopplæringen, blant annet drift av den samiske læremiddeltjenesten Ovtta/Aktan/Aktesne. Det er i tillegg en rekke tilskudd knyttet til kulturformål, reindrift, forskning, drift av ulike samiske skoler mv.

21.2.2 Sametingets budsjett og prioriteringer³

I overkant av 30 pst. av Sametingets budsjett for 2016 er driftskostnader, om lag 111 mill. kroner til drift av administrasjonen og 30 mill. kroner til drift av det politiske nivået. Av 292 mill. kroner til ulike virkemidler, har Sametinget i 2016 satt av 78 mill. kroner til språktiltak. I tillegg er det 12 mill. kroner til tiltak knyttet til barnehage og 25 mill. kroner til tiltak knyttet til grunnopplæringen. Barnehagemidlene går i stor grad som tilskudd til samiske barnehager, mens grunnskolemidlene i all hovedsak går til utvikling av læremidler. Det eneste enkeltområdet Sametinget prioriterer høyere enn språktiltak er kultur, der det er budsjettet med 122 mill. kroner i 2016.

Hovedmålet til Sametinget innenfor området språk er «Økt antall språkbrukere og økt bruk av samisk språk». Blant tiltakene for å nå dette målet er 3 mill. kroner til Sámi Giellagáldu, 3 mill. kroner til stipend til elever med samisk i videregå-

ende skole, 20 mill. kroner til samiske språksentre og diverse andre mindre tiltak og språkprosjekter. Hovedtiltaket under samlekategori språk er tospråklighetstilskuddet, der det i 2016 er budsjettet med 43 mill. kroner til kommuner og 5 mill. kroner til fylkeskommuner.

21.3 Utvalgets forslag til tiltak

Opprettelse av språkressurssentre

Utvalget foreslår at det opprettes tre språkressurssentre, med ansvar for henholdsvis sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Utvalget har foreslått at Sametinget skal ha ansvar for språkressurssentrene, og det vil derfor også være nødvendig at Sametinget gjør en vurdering av om det er oppgaver de allerede har som passer å overføre innenfor den koordineringsrollen utvalget har beskrevet at språkressurssentrene skal ha.

Kostnaden knyttet til opprettelsen av disse sentrene er avhengig av hvor ambisiøse man er med tanke på oppgaver man forventer at de skal løse. Kapasiteten til sentrene til å bistå både kommuner og enkeltindivider vil nødvendigvis henge sammen med den økonomiske rammen. I tillegg har utvalget foreslått at det skal være en egen skole- og barnehagekoordinator ved språkressurssentrene. Ved det sørsamiske språkressurssenteret bør dette blant annet omfatte å bistå i tilrettelegging av et norsk-svensk samarbeid som sikrer at sørsamiske barn kan benytte sørsamiske skole- og barnehagetilbud i begge land, uavhengig av bosted. Utvalget legger til grunn at det minst må være fem årsverk ved hvert senter. Det er i beregningene lagt til grunn en årsverkskostnad på 800 000 kroner. Årsverkskostnadene er basert på Sametingets samlede driftsutgifter på administrativt nivå og antall årsverk i budsjettet for 2016, og skal da ta høyde for sosiale utgifter mv. De totale årsverkskostnadene knyttet til opprettelse av disse sentrene vil da være minst 12 mill. kroner. I tillegg vil det komme kostnader dersom sentrene krever nye lokaler eller annet, men siden utvalget ikke tar stilling til den konkrete organiseringen og geografiske plasseringen er ikke kostnader til dette beregnet.

Sentrene kan også styrkes ytterligere ved at deler av Sametingets oppgaver og de eksisterende ressurser blir organisert under språkressurssentrene. Utvalget understreker at kostnaden knyttet til innføring av disse sentrene er skalerbar. Det vil være nødvendig å vurdere om språkressurssentrene har en stor nok økonomisk ramme til å ivareta de arbeidsoppgavene og den koordinerings-

² Tildelingsbrev til Sametinget for 2016 fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

³ Sametingets budsjett for 2016.

rollen de er tiltenkt, i etterkant av at de er opprettet.

Økning i tospråklighetsmidlene

Utvalget beskrev i delrapporten at en utvidelse av antall kommuner/fylkeskommuner som er omfattet av utvalgets forslag knyttet til det samiske språkområdet og opprettelsen av samiske språkressurssentre, nødvendigvis vil bety et økt behov for ressurser. Kommunene og fylkeskommunene i dagens forvaltningsområde får tospråklighetsmidler tildelt fra Sametinget, og har regulert bruken av disse blant annet i samarbeidsavtaler inngått mellom den enkelte kommune/fylkeskommune og Sametinget. I 2016 har Sametinget budsjettert med totalt 43,3 mill. kroner til kommunene og 5,1 mill. kroner til fylkeskommunene.⁴ Med tydeligere og styrkede plikter for kommunene i det samiske språkområdet knyttet til eksempelvis rett på svar på samisk, informasjon og oversettelse av skjemaer på samisk, samt at det ser ut til at dagens tospråklighetsmidler ikke dekker kommunenes utgifter knyttet til å sikre at samisk og norsk er likeverdige språk i forvaltningsområdet, mener utvalget Sametinget må få en økt ramme på minst 25 mill. kroner som de kan bevilge videre til kommunene/fylkeskommunene. Dette må også sees i sammenheng med utvalgets forslag i kap. 15 om at samisk skal være likestilt med norsk i hele den kommunale forvaltningen i språkbevaringskommuner, og at andre kommuner kan bestemme at det skal være det.

Utvalget foreslår at Sametinget skal fastsette forskrift om bruk av tospråklighetsmidler, og anbefaler Sametinget at midlene i større grad blir benyttet for å tilrettelegge for språkvitalisering i barnehage og skole. En økning i tospråklighetsmidlene inkluderer derfor også deler av utgiftene kommunene får knyttet til utvalgets forslag til styrkede stipendordninger og høyere lønn for å rekruttere samiskspråklige, en helhetlig plan for samisk språk gjennom barnehage- og skoleløpet, et helhetlig samisk opplæringstilbud i språkvitaliserings- og storbykommunene, profilskole i språkvitaliseringskommunene og storbykommuner, skyss der barn på norsk side benytter sørsamiske barnehage- eller opplæringstilbud mv. Obligatorisk samiskopplæring i språkbevaringskommunene kan etter utvalgets vurdering føre til en innsparing, da det ikke vil være nødvendig med parallelle tilbud utover opplæring på norsk og på

samisk, og i samisk som førstespråk og samisk som andrespråk.

I tillegg må rammen til Sametinget økes dersom nye kommuner/fylkeskommuner innlemmes i det samiske språkområdet. Da Divtasvuodna/Tysfjord og Snåase/Snåsa kommune ble innlemmet forvaltningsområdet i henholdsvis 2007 og 2008 ble kommunenes merutgifter beregnet til om lag 5 mill. kroner, og da Lodabák/Lavangen og Raarvihke/Røyrvik ble innlemmet i henholdsvis 2010 og 2013 ble kommunenes merutgifter beregnet til om lag 4 mill. kroner. Utvalget antar merutgiftene knyttet til at nye kommuner innlemmes er om lag de samme eller noe høyere, men det er selvsagt avhengig av blant annet kommunens størrelse og antall innbyggere. Det må derfor foretas en vurdering av de økonomiske og administrative konsekvensene ved innlemmelser av nye kommuner i det samiske språkområdet.

Videreføring av Handlingsplan for samiske språk

Utvalget mener en handlingsplan for de samiske språkene må videreføres, og at planen bør videreutvikles i samarbeid med Sametinget. De enkelte tiltakene som inngår i handlingsplanen for samiske språk må kostnadsberegnes og bevilges midler til. Utvalget er av den oppfatning at bevilgningene minst må videreføres på dagens nivå, det gjelder eksempelvis midlene som bevilges til Fylkesmannen i Nordland da ansvaret de har for noen av tiltakene i dagens handlingsplan bør videreføres.

Utvalget understreker statens ansvar for hele den sørsamiske opplæringa, fra barnehage til videregående skole og voksenopplæring. Utvalget mener ansvaret for overbygningen fortsatt skal ligge til staten og delegeres til Fylkesmannen i Nordland inntil staten og Sametinget har avklart sine roller og Sametinget har bygd opp sin skolefaglige kompetanse. Ansvarsfordelingen mellom Sametinget og staten, og behovet for at staten har en større rolle for det sørsamiske utdanningsløpet, mener utvalget må tydeliggjøres i videreføringen av handlingsplanen for samiske språk. Det må da også settes av flere ressurser til at statens overordnede ansvar for sørsamisk opplæring kan styrkes. Det bør blant annet avsettes midler til utviklingsoppgaver i sørsamisk opplæring. Den enkelte barnehage og skole kan ikke alene forestå dette utviklingsarbeidet. I større grad enn i de øvrige områdene behøver de en statlig overbygning som sørger for en plattform for samarbeid mellom opplæringsmiljøene. Utvalget mener det bør opprettes en sørsamisk sameskole/ressurs-

⁴ Sametingets budsjett for 2016

skole i Rørosområdet, og at det må øremerkes midler til drift av denne.

Samiskspråklig barnehagetilbud

Utvalget foreslår at alle kommuner skal ha plikt til å tilby et samiskspråklig barnehagetilbud etter sterk språkmodell til alle samiske barn der foreldrene ønsker det. I kommuner med mange samiske barn, bør det forventes at samisk barnehagetilbud er en del av kommunens ordinære barnehagetilbud. Det vil dermed ikke medføre særlige ekstra utgifter knyttet til at deler av barnehagetilbudet skal være samiskspråklig. I kommuner der det er få samiske barn, vil kommunen i større grad få merutgifter knyttet til å tilby samiskspråklig barnehage. Disse kommunene må prioriteres når Sametinget tildeler tilskudd til samiske barnehager.

Grunnet lite statistikk og kunnskap om hvor stor etterspørselen etter samisk barnehage er i en rekke kommuner som i dag ikke plikter å tilby et samiskspråklig barnehagetilbud, er det vanskelig å anslå kostnadene knyttet til dette tiltaket. I 2016 ble det tildelt om lag 16 mill. kroner over kap. 231 post 50 Tilskudd til samisk barnehagetilbud. Utvalget mener dette må øke med minst 5 mill. kroner, i tillegg til at en mye større del av tilskuddet må gå til samisk barnehagetilbud, inkludert rekrutteringstiltak som stipend, utvikling av pedagogisk materiell, samiskspråklig språksamlinger for barn i førskolealder og skyss. Det vil være behov for å vurdere størrelsen på dette tilskuddet når man i større grad ser hvor stor etterspørselen er. Videre vil utvalget påpeke at for en rekke kommuner vil det hvert år være nødvendig å få dekket merutgifter knyttet til samiskspråklig barnehagetilbud. Det er derfor viktig at finansieringen er stabil og forutsigbar, slik at også barnehagetilbudet er stabilt og forutsigbart. Samtidig er det viktig at samisk barnehagetilbud opprettes umiddelbart når det er etterspørsel. For å få til dette vil samarbeid mellom kommunene og barnehage- og skoleansvarlig ved språkressurssentrene være viktig, samtidig som det må være god koordinering knyttet til at det også sikres finansiering. Med utvalgets forslag til tiltak vil Sametinget ha den koordinerende rollen ved språkressurssenteret, samt at de har ansvar for tilskudd til samiskspråklig barnehagetilbud. Sametinget vil derfor ha en viktig rolle både til å bistå med å opprette tilbud der det er behov, men også å følge opp og bistå kommuner med finansiering gjennom tilskuddet.

Det vil være problematisk knyttet til rekruttering av nok samiskspråklige ansatte i barneha-

gene og da også samiskspråklige barnehagelærere. Det er viktig at det arbeides aktivt for å sørge for rekruttering av samiskspråklige til barnehagelærerutdanningen og at barnehageeiere aktivt søker etter samiskspråklige ansatte. Dette vil også være helt nødvendig for å etterkomme Stortingets vedtak der de ber regjeringen om å innføre krav om at ansatte i samiske barnehager skal beherske samisk språk.

Minstekravet for rett til opplæring på samisk senkes fra ti til tre elever

Utvalget mener det er viktig at den enkeltes rett til opplæring på samisk i minst mulig grad må avhenge av om det er andre som ønsker opplæring på samisk i samme kommune, og foreslår derfor at dersom det er tre som ønsker opplæring på samisk så skal det utløse et tilbud, mot dagens krav på ti elever.

Det må antas at en lavere terskelverdi vil øke hvor mange som får et opplæringstilbud på samisk. Videre vil det være et dyrt tilbud siden det for mange vil være små klasser. Problematikken knyttet til mangelfull statistikk og kunnskap om hvor stor etterspørselen etter opplæring på samisk er i en rekke kommuner, gjør det vanskelig å anslå kostnadene knyttet til dette tiltaket.

I 2016 ble det bevilget 59 mill. kroner over kap. 225 Tiltak i grunnopplæringen post 63 Tilskudd til samisk grunnopplæring. I denne posten er det tre tilskuddsordninger. En for samiskopplæring i grunnskolen, en for samiskopplæring i videregående opplæring og en ordning med samiske studiehjemler for lærere. Målet med tilskuddsordningene er å bidra til å finansiere skoler som tilbyr samiskopplæring og å styrke kompetansen i samisk for lærere i grunnopplæringen.⁵ Utvalget vurderer at støtte til å tilby opplæring på samisk må økes med minst 60 mill. kroner når grensen for antall elever senkes fra ti til tre. Det vil være behov for å vurdere bevilgninger til kommunene for å sørge for gode samiske opplæringstilbud når man i større grad ser hvor stor etterspørselen er. Samtidig er det viktig å være oppmerksom på at et mangelfullt eller dårlig tilbud også kan bidra til å skjule den reelle etterspørselen. Det er videre viktig at midler bevilget til dette formålet, og midler kommunene får for å sikre opplæring på samisk benyttes effektivt av Sametinget og kommunene.

Det vil være problematisk knyttet til rekruttering av nok samiskspråklige lærere, og det er vik-

⁵ Bevilgninger til samiske formål i statsbudsjettet 2016, Publikasjonskode: H-2354 B/S.

ting at det arbeides aktivt for å sørge for rekruttering av samiskspråklige til lærerutdanningene og at skoleeiere aktivt søker etter samiskspråklige lærere. En løsning for mange kommuner/skoleeiere vil være å tilrettelegge for fjernundervisning. Det er derfor svært viktig at fjernundervisningstilbudene forbedres og videreutvikles. Her vil språkressurssentrene rolle i å bistå kommuner, elever og foreldre med informasjon og praktisk bistand være viktig. Det vil inkludere å involvere relevante aktører som sameskolene, fylkesmannen mv.

Rett og reell mulighet til opplæring i og på samisk på videregående utvides

I dag har kun samer i videregående opplæring rett til opplæring i samisk. Utvalget foreslår en lovendring slik at også norske elever som har hatt samisk i grunnskolen har rett til opplæring i samisk på videregående. Utvalget antar dette er en relativt liten gruppe, men det vil allikevel være viktig for denne gruppen. For å sikre at denne rettigheten blir oppfylt må tilskudd til samisk i grunnopplæringen, herunder tilskuddsordningen for samisk i videregående opplæring, øke med anslagsvis 2–4 mill. kroner. Da det er svært usikkert hvor stor denne gruppen er, er det også vanskelig å anslå kostnaden knyttet til å utvide retten til videregående opplæring i samisk. Det må derfor gjøres en ny vurdering av om tilskuddet er økt nok, etter at lovendringen har trådt i kraft og man ser hvor mange flere som får rett til opplæring i samisk og hvor mange som benytter seg av denne retten.

Utvalget mener videre at forskriftshjemmelen i opplæringsloven om at noen skoler skal tilby opplæring i eller på samisk må tas i bruk. Videre mener utvalget at som et minimum bør fylkeskommunene Møre- og Romsdal, Hedmark, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark legge til rette for et videregående opplæringstilbud etter Kunnskapsløftet – samisk. For å sikre et godt tilbud, og en faktisk utvidelse fra dagens tilbud må tilskudd til samisk i grunnopplæringen øke. En grundigere vurdering av de økonomiske og administrative konsekvensene av dette må utredes nærmere i forbindelse med forskriftsarbeidet.

Nytt fag i samisk kultur og historie

Utvalget foreslår at det etableres et nytt fag med fokus på samisk kultur og historie, der grunnleggende innføring i samisk språk inngår, men der

norsk er undervisningsspråket. Dette faget skal tilbys de som ikke har samisk i fagkretsen, og da sikre at det er likt timetall, og må som et minimum tilbys på samiske profilskoler. Økningen av time-tallet kan skje gjennom bruk av fleksible timer, ved omdisponering av andre fag og/eller ved å legge til ekstra timer. Arbeidet med å innføre dette faget må starte ved at læreplaner utarbeides. I dette arbeidet må det også foretas grundigere vurderinger av innholdet og omfanget av et slikt fag, og da kostnadene knyttet til å innføre dette faget.

Rett til samisk undervisning etter en sterk språkmodell

Utvalget mener rett til å delta på språkbadsamlinger eller hospitering må være en del av et fjernundervisningstilbud og undervisning i samisk som andrespråk, slik at samiske elever i små klasser, eller som får fjernundervisning som et enkelt tilbud, får praktisert språket på større arenaer. Det vil i større grad sikre at samiskundervisningen gis etter en sterk språkmodell. Videre mener utvalget at alle skal ha rett til å velge at undervisning i samisk, da også samisk som andrespråk, skal skje etter en sterk språkmodell. Dersom flere velger å få samiskundervisningen etter en sterk språkmodell, vil det i mange tilfeller bety mer klassedeling og da mindre klasser. Med språkbadsamlinger/hospitering som en del av undervisningen og mulighet for foreldre å velge at opplæringen i samisk skal skje etter en sterk språkmodell må derfor timesatsen som tilskudd til samiskopplæring gis etter øke. Det er usikkerhet knyttet til hvor mange som i dag ikke får et tilbud, og som må få det dersom det skal være en rettighet. Kostnadene vil også måtte sees i sammenheng med utvalgets forslag til utvidet rett til opplæring i og på samisk. På usikkert grunnlag anslås det at tilskudd til samisk grunnopplæring må øke med minst 10 mill. kroner. Dette inkluderer også skysskostnader knyttet til språkbadsamlinger/hospitering.

Nasjonalt senter for samiske språk og kultur i barnehage og skole

Utvalget foreslår å gjøre senter for samisk i opplæringen om til et nasjonalt senter for samiske språk og samisk kultur for barnehager og skoler. Dette kan bidra til å gjøre det enklere å lage en langsiktig strategisk plan. Dette senteret vil jobbe med tre samiske språk, og må ha ansatte med ulike språkkompetanse. For å ivareta denne oppgaven

med god kvalitet er det viktig at senteret sikres stabil finansiering.

Senter for samisk i opplæringen har 5,5 faste årsverk og 13,6 midlertidige årsverk i diverse prosjekter og engasjementer.⁶ Grunnbevilgningen til senteret er litt over 3 mill. kroner, noe som viser at mye av driften til senteret baserer seg på prosjektmidler og oppdrag fra andre. Utvalget mener at senteret bør sikres en finansiering slik at den faste bemanningen minst blir tilsvarende gjennomsnittet for de andre nasjonale sentrene. Størrelsen på sentrene varierer, men i gjennomsnitt mottar hvert nasjonale senter om lag 9 mill. kroner i grunnbevilgning.⁷ Dette betyr at grunnbevilgningen må øke med minst 6 mill. kroner. Utvalget er videre av den oppfatning at på sikt bør mer av driften sikres gjennom grunnbevilgningen. Det vil i større grad sikre stabilitet og forutsigbarhet i finansiering og drift.

Utvikling av metode for å kartlegge antall samiskspråklige

Utvalget anbefaler at det utvikles en metode for å kartlegge antall samiskspråklige. Det vil innebære en engangskostnad knyttet til et slikt prosjekt, og det anslås at det er behov for mellom 3 og 5 mill. kroner til et oppdrag om å utvikle en slik metode.

Informasjonsplikt på samiske språk – særskilt om justis og helsesektoren

Utvalget mener det er behov for mer tilgjengelig informasjon på samiske språk om både rettigheter og plikter for samiskspråklige. Det innebærer blant annet oversetting av lover, forskrifter, informasjon, kunngjøringer, skjema og standardiserte brev til samiske språk. Gjennom gjeldende regelverk mener utvalget at mye informasjonsarbeid på samiske språk må forventes å bli ivaretatt innenfor ulike forvaltningsorganers ansvarsområder innenfor gjeldende rammer. Utvalget vil allikevel påpeke at det er stort behov for eksempelvis oversetting av flere lover og forskrifter til samiske språk.

Innenfor helse- og justissektoren innebærer utvalgets forslag til tiltak noe skjerpede regler knyttet til å informasjonsplikt på samiske språk.

Det må derfor øremerkes midler til at informasjonsarbeid på samiske språk kan etterleves.

Godkjennelsesmyndighet for korrekt oversettelse av lover og forskrifter

Utvalget foreslår at Sametinget skal få myndigheten til å godkjenne oversatte lover og forskrifter til samiske språk. Dette vil innebære ekstra arbeid ved at Sametinget må inn og kontrollere at lover og forskrifter er korrekt oversatt. Dette arbeidet vil også være krevende i lys av at det er mangelfull juridisk terminologi, og må sees i sammenheng med utvalgets forslag knyttet til videreutvikling av terminologi. Utvalget antar at det ikke er snakk om mange nye lover og forskrifter per år, og derfor at ett årsverk ekstra i Sametinget for å sørge for denne jobben vil dekke den økte arbeidsmengden i Sametinget. Ved opprettelse av en slik godkjennelsesmyndighet vil alle lover og forskrifter som per nå er oversatt måtte gjennomgås. De som eventuelt ikke blir godkjent må på ny gjennomgang i fagdepartementet. Dette betyr at det i oppstarten vil være behov for ytterligere ressurser, og utvalget anslår det vil være behov for minst tre ekstra årsverk. Dette betyr at kostnaden for å innføre en slik godkjennelsesmyndighet og legge den til Sametinget vil være om lag 3,2 mill. kroner. Når de lover og forskrifter som per nå er oversatt og godkjent, kan årsverk og da bevilgningen nedskaleres. Utvalget understreker at også her er det usikkerhet knyttet til den faktiske arbeidsmengden denne nye oppgaven vil innebære, og at det dermed må vurderes igjen etter at Sametinget har fått denne oppgaven. Det vil da også være et bedre grunnlag for å vurdere hvor stort ressursbehovet vil være for å ivareta den løpende oppgaven med å godkjenne nye oversettelser.

Bevilling som statsautorisert tolk

Utvalget mener bevillingen for statsautoriserte tolker for samiske språk skal utstedes av Sametinget og at Sametinget skal ha en rolle i utviklingen av autorisasjonsprøver. Utvalget antar saksmengden vil være begrenset, og foreslår at Sametinget kompenseres med om lag 1 mill. kroner for denne nye oppgaven.

Opprettelse av Samisk språkråd og et fellessamisk nordisk organ

Utvalget foreslår at det opprettes et Samisk språkråd som skal ivareta Sametinget i Norges del av det nordiske språksamarbeidet. Dette er alle-

⁶ Innspill til utvalget fra Senter for samisk i opplæringen, datert 28.12.2015.

⁷ I 2016 ble det bevilget om lag 92 millioner kroner til sammen til de ti nasjonale sentrene over kapittel 226, post 50 i Prop. 1 S (2015–2016) *Kunnskapsdepartementet*.

rede Sametingets ansvar, og oppgavene ligger i Sametingets språkavdeling. Dette tilsier at det ikke er knyttet store kostnader ved at arbeidet legges til et nytt organ, Samisk språkråd, bortsett fra der utvalget foreslår at Sametinget skal ta på seg nye oppgaver og disse evt. blir delegert til Samisk språkråd. Det gjelder godkjenning av oversatte lover og forskrifter, utvikling av autorisasjonsprøver for tolker og utstedelse av autorisasjonsbevilgning til samiske tolker. Opprettelse av Samisk språkråd vil tydeliggjøre Sametingets ansvar for å forestå språkutviklingsarbeidet.

Sametinget skriver i sitt budsjett for 2016 at det nordiske språksamarbeidet har høy prioritet. De har økt bevilgningen til Sámi Giellagáldu fra 2,5 mill. kroner i 2015 til 3 mill. kroner i 2016.⁸ Videreføringsprosjektet Sámi Giellagáldu blir finansiert av EU Interreg Nord V Sápmi – delprogram, Sametingene i Norge, Sverige og Finland, Lapplands förbund og Troms fylkeskommune. Prosjektet blir ledet av Sametinget i Finland, og varer til 31.05.2018.⁹

Utvalget mener det må opprettes et varig fellessamisk organ med en fast finansiering som skal ivareta det nordiske språksamarbeidet. Videre mener utvalget at Norge har et særskilt ansvar med flest språkbrukere, og at finansieringen fra norsk side må økes. Den totale finansieringen må bli fastsatt i dialog mellom de tre landene.

Individuell rett til samiske språk- og kulturtilpassede tjenester i helse- og omsorgssektoren

For å oppfylle utvalgets forslag om rett til å bruke samiske språk i møte med helse- og omsorgssektoren, og at tjenestene er tilpasset samiske språk og kultur, er i stor grad avhengig av samiskspråklig personale. Det er etter utvalgets oppfatning helt nødvendig å utdanne personell med samiskspråklig kompetanse og ha tolker og oversettere tilgjengelig ved tjenesteyting. Videre er det også viktig at ikke-samiskspråklige fagfolk har kunnskap om samisk språk og kultur.

Grunnet lite statistikk og kunnskap om den reelle etterspørselen etter et samisktilpasset helse- og omsorgstilbud, er det vanskelig å anslå kostnadene knyttet til dette tiltaket. Men kostnader vil i hovedsak være å sikre et minimum av kunnskap blant ikke-samiskspråklige fagfolk og utgifter knyttet til tolking og oversetting. Utvalget

anslår at midler til dette må øke med minimum 10 mill. kroner for å sikre den individuelle retten til samiske språk- og kulturtilpassede tjenester i helse- og omsorgssektoren. Men igjen understreker utvalget at det vil være behov for å gjøre en bredere vurdering av om bevilgningene er tilstrekkelige til å gi et godt nok tilbud.

Utvalget mener at fjernkonsultasjon i kombinasjon med en veiledningsordning over telematikk for fastleger, langt på vei vil møte utfordringene med få fagfolk med samiskspråklig og kulturell kompetanse og spredt samisk bosetning. En fast ordning med fjernkonsultasjon vil kreve fastlegekontorer i sør- og lulesamisk område med leger som har samisk språk- og kulturkompetanse. Disse vil da kunne gi fjernkonsultasjon til leger uten denne kompetansen som har samiske pasienter. Dette krever økte bevilgninger, både for å etablere ordningen, samt drift av de fastlegekontorene som får dette ansvaret.

Utvidelse av SANKS

Utvalget foreslår en utvidelse av de nasjonale teamene ved *Samisk nasjonalt kompetansesenter – psykisk helsevern og rus (SANKS)* slik at det blir større fagteam ved hvert kontor i både lule- og sørsamisk område. Utvalget mener videre det bør vurderes opprettelse av egne kontorer på Røros, i Trondheim og i Tromsø i samarbeid med helseforetak i områdene. Det kan være fornuftig å gjøre en utvidelse i flere trinn for å sikre at man får rekruttert nok samiskspråklige fagpersoner.

Utvalget foreslår at det etableres en veiledningsordning for fastleger med samiske pasienter som spesifikt har fokus på samisk språk- og kulturforståelse. Utvalget anbefaler at veiledningsordningen blir tilknyttet SANKS og Samisk helsepark.

En utvidelse av SANKS med større fagteam, flere kontorer og utvidede oppgaver, krever økte bevilgninger, og utvalget anslår det til minst om lag 20-25 mill. kroner, men det er avhengig av hvor stor utvidelsen er. Utvalget understreker at det vil være behov for å gjøre en bredere vurdering av om bevilgningene er tilstrekkelige, og hvordan det mest effektivt kan brukes i samråd med SANKS og Sametinget. Utvalget vil samtidig fremheve at samling av kompetanse vil gjøre arbeidet med å følge opp retten til et samisktilpasset helsetilbud til den enkelte mer effektivt, og kan bidra til å redusere behovet for tolking.

⁸ Sametingets budsjett 2016.

⁹ www.sametinget.no

Utvikling av elektronisk læringsprogram for helsetjenesten

SANKS har initiert et prosjekt for å utvikle et e-læringsprogram for helse- og omsorgspersonell. E-læringsprogrammet vil fungere som et kompetansehevende tiltak om samiske samfunnsforhold, historie, tverrkulturell kommunikasjon og forståelse. Utvalget foreslår at Direktoratet for e-helse utarbeider et elektronisk læringsprogram med fokus på samisk kulturforståelse. Dette e-læringsprogrammet bør være beregnet for helse- og omsorgspersonell som gir tjenester til den samiske befolkning, og bør ha som målsetting å heve kompetansen om samisk kulturforståelse i helse- og omsorgssektoren. Utviklingen av dette bør bygge på erfaringer og utvikles i samråd med SANKS. Utvalget anslår at et slikt utviklingsarbeidet vil kreve en bevilgning på 3–5 mill. kroner, men det avhenger av i hvor stor grad det kan sees i sammenheng med andre utviklingsprosjekter i Direktoratet for e-helse og e-læringsprogramprosjektet ved SANKS.

Tolkeprosjektet ved Finnmarkssykehuset videreutvikles

Utvalget vil fremheve at løsninger for fjerntolking gir muligheter for å sikre samiske språkbrukere gode helsetjenester på samisk, også utenfor det samiske språkområdet. Utvalget understreker behovet for å videreutvikle en tolketjeneste som er tilgjengelig for tjenesteytere over hele landet og på alle samiske språk som kan benyttes i kontakt med offentlige myndigheter i helse- og omsorgssektoren.

Utvalget anbefaler derfor at erfaringer fra tolkeprosjektet i Helse Nord følges opp og videreutvikles til å inkludere tolking på sørsamisk og lulesamisk. Dette krever minst to nye tolker, en lulesamisk og en sørsamisk tolk, samt utgifter knyttet til administrasjon. En utvidelse av tolkeprosjektet til også å omfatte lulesamisk og sørsamisk tolking vil derfor kreve økte bevilgninger på minst 2 mill. kroner. Det må vurderes om antallet tolker er tilstrekkelig for å dekke behovet. Utvalget anbefaler at tolketjenesten i helse- og omsorgssektoren etablerer et tett samarbeid med samiske språkressursentre.

Utvalget mener erfaringene fra prosjektet kan danne grunnlag for at tolketjenesten på sikt utvikles til å gjelde alle samfunnssektorer, rettstolking m.m. En tolketjeneste rettet mot offentlige organer bør vurderes samlet under de samiske språkressursentrene. Dette vil bidra til å samle

kompetanse og kan virke ressursbesparende på sikt.

Rett til å snakke samisk under rettsmøter

Utvalget mener at retten til å snakke samisk i rettsmøte skal gjelde i hele landet. Utvalget ønsker å fremheve viktigheten av å ivareta den enkeltes behov for å kunne uttrykke seg på samisk. Foruten å styrke samiske språk generelt i rettspleien, mener utvalget dette vil bidra til å øke rettssikkerheten og tryggheten for den enkelte. Dette medfører et økt behov for tolking og oversetting, da utvalget antar at det i de fleste tilfeller vil være parter som ikke behersker det aktuelle samiske språket.

For å sikre at retten til å snakke det aktuelle samiske språket under rettsmøter kan gjelde i hele landet og uavhengig av domstolenes organisering og språkkompetanse, er det avgjørende at det er god nok tilgang på tolker.

Ressurspolitidistrikter for de ulike samiske språkene

Utvalget foreslår at Finnmark politidistrikt skal være et ressursdistrikt for nordsamisk språk- og kulturkompetanse. Nordland politidistrikt skal være et ressursdistrikt for lulesamisk språk- og kulturkompetanse og Trøndelag politidistrikt skal være et ressursdistrikt for sørsamisk språk- og kulturkompetanse. Ved å samle de samiske språk-områdene innenfor tre politidistrikter, vil flere samiskrelaterte problemstillinger kunne søkes løst innenfor politidistriktene med særlig ansvar for samiske språk, og dermed bidra til en effektivisering. Utvalget mener videre at departementet bør få ansvaret for å sørge for at de nevnte politidistrikter har de nødvendige ressursene og den nødvendige kompetansen for å ivareta samiske språk og samisk kulturkunnskap i politiet. Det bør særlig fokuseres på språkbruk og kulturkompetanse under etterforskning og avhør. Utvalget anslår på usikkert grunnlag at det vil medføre et behov for 3–5 mill. kroner per politidistrikt. Men dette må vurderes avhengig av hvilket mandat ressursdistriktene får, og hvor mange ekstraoppgaver det innebærer at de blir et ressursdistrikt.

Fengsel med særlig ansvar for sørsamisk og lulesamisk språkbruk

Utvalget mener det kan være hensiktsmessig å gi Bodø fengsel særlig ansvar for å tilrettelegge for lulesamisk språkbruk og Verdal fengsel ansvar for sørsamisk språk på samme måte som Vadsø og

Tromsø fengsel allerede i dag har særlig ansvar for tilrettelegging for nordsamisk språkbruk. Tilrettelegging i ytterligere to fengsel på to nye språk og oversettelse av informasjon til samiske språk, vil medføre både behov for økte bevilgninger, samt engangskostnader knyttet til skilting. Dagens bevilgning for å følge opp arbeidet med nordsamisk tilrettelegging er 825 000 kroner. Utvalget anslår at det minst må bevilges ytterligere 1,2 mill.

Tilsyn med språkreglene i sameloven

Utvalget foreslår at Kommunal- og moderniseringsdepartementet skal føre tilsyn med samelovens språkregler og at det bør innføres visse administrative sanksjoner ved eventuelle brudd på bestemmelsene. Utvalget legger til grunn at kostnader knyttet til det å føre tilsyn dekkes gjennom departementets rammer, og at departementet selv vurderer behov for eventuelle omprioriteringer eller økt ressursramme for å ivareta denne oppgaven.

Samisk språkombud

Utvalget foreslår at det opprettes et samisk språkombud. Språkombudet må bestå både av et kontor og en person, der ombudet åremålsbeskikkes av Kongen i statsråd, etter innstilling fra Sametinget, for en periode på seks år uten mulighet til gjenoppnevning. Språkombudets arbeidsområde omfatter alle som faller inn under virkeområdet for bestemmelsene i sameloven kapittel 3. Ombudet kan virke av eget tiltak eller etter henvendelse fra andre. Språkombudet avgjør selv om en henvendelse gir tilstrekkelig grunn til behandling. Utvalget har sammenliknet med kostnadene ved drift av sammenliknbare ombudsordninger. Utvalget anslår at det minst må bevilges 15 mill. kroner til drift av et samisk språkombud. Det må i forbindelse med utarbeiding av mandat for ombudet og opprettelse foretas en mer detaljert kostnadsberegning, og det bør også i etterkant av at samisk språkombud er opprettet vurderes om bevilgningen er tilstrekkelig for at samisk språkombud kan ivareta den rollen og de oppgaver som er gitt.

Språkteknologi, grammatikkontroll og utvikling av program og applikasjoner på samiske språk

Utvalget mener det er viktig å styrke og utvikle det språkteknologiske miljøet ved UiT, Norges arktiske universitet. Det er behov for å styrke og

utvikle talesyntese for sørsamisk og lulesamisk, samt utvikle grammatikkontroll for de samiske språkene. Språkteknologi og nettordbøker forenkler skriftlig bruk av samiske språk, og vil være nyttige verktøy for å styrke og fremme de samiske språkene. Utvalget mener videre det må utvikles flere program, spill og applikasjoner på de samiske språkene rettet mot barn og unge. Det ble i 2016 bevilget 6,9 mill. kroner til drift av Divvun ved Universitetet i Tromsø over kap. 561 post 51, og utvalget mener denne bevilgningen må øke med minst 3 mill. kroner. Arbeid med oversetting i forbindelse med utvikling av språkteknologi bør gjøres i tett samarbeid med Sametinget og da språkressurssentrene.

Styrking av Ovtta/Aktan/Aktesne

I 2016 ble det bevilget 2 mill. kroner over kap. 226 post 21, og 1 mill. kroner fra Sametinget til Ovtta|Aktan|Aktesne. I 2015 bevilget Sametinget 1,5 mill. kroner. Etter utvalgets oppfatning knyttes det stor usikkerhet til midlene som tildeles etter dagens ordning, og utvalget mener det er hensiktsmessig at hele beløpet finansieres over statsbudsjettet for å sikre forutsigbarhet. Videre mener utvalget at bevilgningen må øke med 1 mill. kroner slik at det blir mulig å ha fire fast ansatte redaksjonsmedarbeidere.

Registrering av eldre samiske stedsnavn

Utvalget mener Sametinget skal ha ansvar for å iverksette et samlet arbeid for å få registrert eldre samiske stedsnavn. I 2016 budsjetterte Sametinget med 3,7 mill. kroner i tilskudd til ulike språkprosjekter. Et av de tolv prioriterte områdene for dette tilskuddet var innsamling av stedsnavn. Sametinget har dermed allerede i dag stimulert til å samle inn eldre samiske stedsnavn gjennom tilskuddsordning for språkprosjekter, men utvalget mener dette arbeidet må styrkes betraktelig. Det er et stort etterslep og det mange samiske navn som per nå ikke er registrert i sentralt stedsnavnregister. I tillegg må Sametingets koordinerende rolle og ansvar tydeliggjøres og styrkes. For å sikre og styrke dette arbeidet foreslår utvalget at Sametingets arbeid med å samle inn og registrere samiske stedsnavn styrkes med 2 mill. kroner, der deler av midlene må være søknadsbasert der institusjoner og personer med lokal kunnskap kan søke om midler for å bidra med innsamling og registrering.

Skilting i samisk område

Utvalget foreslår å styrke arbeidet med å sette opp skilting med samiske navn, herunder navn på reinbeitedistrikter. Utvalget mener det må gjøres en særlig innsats for å sørge for at sørsamiske stedsnavn blir tatt i bruk og synliggjort i offentlig forvaltning, og anbefaler derfor å begynne arbeidet i sørsamisk språkområde og fortsette innsatsen i øvrige språkområder over en periode på ti år. Dette må også sees i sammenheng med utvalgets forslag til innsamling av samiske stedsnavn og utvalgets forslag om at Sametinget skal ha ansvar for å iverksette et samlet arbeid for å få registrert tradisjonelle samiske stedsnavn.

Det er Vegvesenet, Statens kartverk og kommunene som har ansvar for stedsnavnsskilting. For å styrke arbeidet med å få opp flere skilt, utarbeide informasjonstavler m.m. i reinbeitedistriktene mener utvalget det må settes opp som et prosjekt, der Sametinget, kommunene, Statens kartverk og Vegvesenet er involvert. Midler til skilting på samisk må øremerkes med minst 10 mill. kroner i året, men dette beløpet kan selvsagt settes høyere for å få et enda raskere tempo på å få opp skilter på samisk. Det må gjøres en nærmere vurdering av om øremerkede midler til skilting på samisk må økes, eller om prosjektperioden må utvides, avhengig av hvor store mangler det er i skilting på samisk etter at prosjektet har vart noen år.

Kapittel 22

Forslag til lov- og forskriftsendringer

22.1 Innledning

I dette kapitlet presenteres utvalgets forslag til endringer i sameloven, barnehageloven, opplæringsloven, friskoleloven, domstolloven, rettshjelploven, helse- og omsorgstjenesteloven, pasient- og brukerrettighetsloven, spesialisthelsetjenesteloven, helseforetaksloven, kommuneloven, folke- og registerloven, stadnamnlova og stadnamnforskrifta. I tillegg foreslår utvalget en ny lov om samisk språkombud (samisk språkombudslov).

22.2 Forslag til lovendringer

22.2.1 Forslag til endringer i sameloven

I lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) gjøres følgende endringer:

§ 1-5 skal lyde:

§ 1-5 Samiske språk

Samiske språk og norsk er likeverdige språk. De skal være likestilte språk etter bestemmelsene i kapittel 3.

Kapittel 3 skal lyde:

§ 3-1 Virkeområde:

Når ikke annet er bestemt i eller i medhold av lov, gjelder kapittel 3 for hele landet.

Kongen gir forskrift om hvilke kommuner som inngår i det samiske språkområdet som språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk.

Bestemmelsene i kapittel 3 kommer til anvendelse på offentlige organer, jf. § 3-2 annet ledd bokstav b. Kongen kan bestemme at andre organer også skal omfattes av reglene. Bestemmelsene i § 3-8 gjelder uavhengig av hvordan tjenestene er organisert.

For opplæring i og på samisk gjelder reglene i og i medhold av opplæringslova og friskolelova.

For samiskspråklig barnehagetilbud gjelder reglene i og i medhold av barnehageloven.

§ 3-2 Definisjoner:

I dette kapitlet menes med:

- Det samiske språkområdet: summen av alle språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk.*
- Offentlig organ: ethvert organ for stat eller kommune. Privat rettssubjekt regnes som offentlig organ når det treffer enkeltvedtak eller utferdiger forskrift.*
- Språkbevaringskommune: kommune med hovedfokus på å bevare samiske språk.*
- Språkvitaliseringskommune: kommune med hovedfokus på å vitalisere samiske språk.*
- Storbykommune med særlig ansvar for samiske språk: kommune som i særlig grad skal legge til rette for samiskspråklige.*

§ 3-3 Oversettelse av regler. Informasjonsplikt

Lover og forskrifter av betydning for den enkeltes rettssikkerhet og pasientsikkerhet skal oversettes til samiske språk. Det samme gjelder lover og forskrifter av stor betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen.

Informasjon, skjema og standardiserte brev fra offentlige organer som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet, skal oversettes til samiske språk. I tillegg skal følgende informasjon og skjema foreligge på samiske språk:

- i språkbevaringskommuner: all offentlig informasjon.*
- i språkvitaliseringskommuner: offentlig informasjon av betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen.*
- i storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk: viktig offentlig informasjon av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen.*

Kunngjøringer fra offentlig organer som retter seg mot hele eller deler av befolkningen i det samiske språkområdet, skal skje både på samiske språk og norsk.

Kongen kan gi forskrift med nærmere bestemmelser om oversettelser som i bestemmelsen her.

§ 3-4 Rett til svar på samiske språk

Offentlige organer med tjenestekrets som helt eller delvis omfatter det samiske språkområdet, skal gi svar på samisk dersom organet mottar henvendelse på samisk. Bestemmelsen gjelder skriftlige og muntlige henvendelser.

Organet skal gi samtidig muntlig svar på samisk. I språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk kan organet benytte tolk. I særlige tilfeller kan også organer i språkbevaringskommuner benytte tolk. Skriftlige henvendelser skal besvares uten ugrunnet opphold.

Kongen kan i særlige tilfeller gjøre unntak fra reglene i bestemmelsen her for bestemte organer samt gi nærmere regler om gjennomføringen av plikten til å gi svar på samiske språk.

§ 3-5 Domstoler og domstollignende organer

Enhver har rett til å snakke samisk i rettsmøter. Organet kan be om at partene før rettsmøtet avklarer språkbruk og behov for tolking for seg selv, sin forsvarer, bistandsadvokat, prosessfullmektig og sine vitner. Retten oppnevner tolk etter behov.

For domstoler og domstollignende organer med tjenestekrets som helt eller delvis omfattes av språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner, har enhver i tillegg rett til å:

- a) inngi prosesskriv med bilag, skriftlige bevis eller andre skriftlige henvendelser på samisk. Skal organet formidle henvendelsen til en motpart, sørger organet for oversettelse til norsk, dersom dette kreves.*
- b) henvende seg muntlig til organet på samisk. Har organet plikt til å nedtegne henvendelsen, kan den som fremmer henvendelsen, kreve at nedtegnelsen skjer på samisk.*

Rettens eller møtets leder bestemmer om avgjørelser, rettsbøker og protokoller skal skrives på samisk eller norsk. Har sakens parter snakket samme språk under møtet, skal dette språket fortrinnsvis benyttes. Partene kan be om at det foretas oversettelse til det andre språket. Organet sørger i andre tilfeller for oversettelse når dette er nødvendig.

Rettens eller møtets leder velger selv om forhandlingene skal ledes på samisk eller norsk, fortrinnsvis på det språket alle eller et flertall av partene snakker.

§ 3-6 Politi- og påtalemyndighet

Enhver har rett til å snakke samisk i avhør.

Departementet skal utpeke politidistrikter som skal ha særlige forpliktelser for samiske språk.

Ved muntlig eller skriftlig henvendelse til politidistrikt eller påtalemyndighet med tjenstedistrikt som helt eller delvis omfattes av det samiske språkområdet, gjelder reglene i § 3-3 og § 3-4.

[Gjeldende § 3-6 Individuelle kirkelige tjenester

Enhver har rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i Den norske kirkes menigheter i forvaltningsområdet.]

§ 3-7 Kriminalomsorgen, friomsorgen og konfliktrådene

Innsatte og soningsdømte har rett til å snakke samisk med hverandre og sine pårørende.

Departementet skal utpeke fengsler som skal ha særlige forpliktelser for samiske språk.

For kriminalomsorgens fengsler og anstalter, friomsorgsavdelinger og konfliktråd gjelder §§ 3-3 og 3-4 tilsvarende.

Kongen gir nærmere regler om innholdet i og gjennomføringen av plikten etter første og annet ledd.

§ 3-8 Helse- og omsorgssektoren

Enhver har rett til samisk språk- og kulturtilpassede tjenester, når det er nødvendig av hensyn til pasientsikkerheten.

I språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner har enhver rett til å bli betjent på samisk i helse- og omsorgssektoren.

I storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk skal det legges til rette for samiske språk- og kulturtilpassende tilbud, særlig for barn og eldre.

Sameloven §§ 3-3 og 3-4 gjelder for øvrig tilsvarende for offentlige organer i helse- og omsorgssektoren.

§ 3-9 Fortrinnsrett ved ansettelser

I offentlige organer med virkeområde som helt eller delvis dekkes av en språkbevaringskommune, har ellers kvalifiserte søkere med etterspurte samiskkunnskaper fortrinnsrett til ansettelse. For ansettelser i offentlige organer utenfor språkbevaringskommunene har søkere med etterspurte og dokumenterte samiskkunnskaper fortrinnsrett i den grad ansettelsen gjelder en stilling som innebærer kommunikasjon med samiske språkbrukere.

§ 3-10 Permisjon med lønn

I språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner har tilsatte i et offentlig organ rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i

samisk når den tilsatte har en stilling som krever kommunikasjon med områdets innbyggere. Det samme har tilsatte i offentlige organer for øvrig når organet har behov for slik kunnskap. Retten kan gjøres avhengig av at den tilsatte forplikter seg til å arbeide for organet en viss tid etter utdanningen.

Kongen gir nærmere regler om gjennomføringen av bestemmelsene i første ledd.

§ 3-11 Samisk i den kommunale forvaltningen

I språkbevaringskommuner skal samiske språk være likestilt med norsk i den kommunale forvaltningen.

I øvrige kommuner kan kommunestyret bestemme at samiske språk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltningen.

§ 3-12 Klageinstans

Dersom et offentlig organ ikke følger bestemmelsene i dette kapitlet, kan den som saken direkte gjelder, klage til det organet som er nærmest overordnet det organet klagen angår. Fylkesmannen er klageinstans når klagen angår kommunale eller fylkeskommunale organ. Landsomfattende samiske organisasjoner og landsomfattende offentlige organer med oppgaver av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen, har selvstendig klagerett. Det samme gjelder i saker hvor ingen enkeltperson er særskilt berørt.

§ 3-13 Organisering av samisk språkarbeid

Sametinget skal arbeide for vern og videreutvikling av samiske språk i Norge. Arbeidet kan helt eller delvis overføres fra Sametinget til et internasjonalt, fellessamisk organ.

Sametinget utarbeider hvert fjerde år en rapport til Kongen om situasjonen for samiske språk i Norge.

Sametinget tildeler midler til kommuner og fylkeskommuner for gjennomføringen av forpliktelsen i denne loven. Sametinget kan gi nærmere regler om fordelingen og bruken av midlene i forskrift.

§ 3-14 Tilsyn

Departementet fører tilsyn med gjennomføringen av reglene i sameloven kapittel 3 samt tilhørende forskrifter.

§ 3-15 Tolking i offentlig sektor

Når et offentlig organ ikke har samiskspråklig kompetanse til å oppfylle rettighetene etter dette kapitlet, skal kvalifisert tolk benyttes.

Kongen kan gi nærmere regler om hvilke krav som skal stilles ved bruk av tolk i offentlig sektor.

§ 3-16 Opplysninger fra folkeregisteret

Offentlige myndigheter kan, uten hinder av taushetsplikt, innhente opplysninger om samisk språkbruk fra folkeregistermyndigheten som er nødvendige for gjennomføringen av bestemmelsene i dette kapitlet.

Sametinget forvalter adgang til registrerte opplysninger om samiske språk for andre enn offentlige myndigheter og virksomheter.

§ 3-17 Kommunal- og fylkeskommunal planlegging

Kommuner og fylkeskommuner i det samiske språkområdet skal utarbeide en overordnet plan for hvordan samelovens språkregler og tilhørende forskrifter skal oppfylles.

22.2.2 Forslag til endringer i barnehageloven

I lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) gjøres følgende endringer:

Ny § 8a skal lyde:

§ 8a Samiskspråklig barnehagetilbud

Kommunen har plikt til å tilby samiskspråklig barnehagetilbud etter sterk språkmodell til samiske barn.

I kommuner utenfor det samiske språkområdet med svært få samiske barn, kan samiskspråklig barnehagetilbud gis som deltidstilbud, i form av språkbadsamlinger, hospiteringsordninger eller tilbud til enkeltbarn eller enkeltgrupper av barn.

Kommunen skal informere om retten til et samiskspråklig barnehagetilbud.

Kommunen kan innvilge midlertidig dispensasjon fra kravet om samiskspråklig kompetanse for inntil ett år av gangen, etter at stillingen har vært offentlig utlyst, og det ikke har meldt seg samiskspråklig kvalifisert søker.

Kongen kan gi nærmere regler om gjennomføringen av plikten etter bestemmelsen her, herunder nærmere vilkår for dispensasjon etter fjerde ledd.

22.2.3 Forslag til endringer i opplæringslova

I lov 17. juli 1998 nr. 61 om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) gjøres følgende endringer:

Ny § 4A-14 skal lyde:

§ 4A-14 Rett til opplæring i samisk

Enhver har rett til opplæring i samisk. Kongen kan gi nærmere regler om gjennomføringen av denne bestemmelsen.

§ 6-2 skal lyde:

§ 6-2 Samisk opplæring i grunnskolen

I det samiske språkområdet har alle i grunnskolealder rett til opplæring i og på samisk.

Utanfor det samiske språkområdet har elever rett til opplæring i og på samisk dersom det er minst tre elever i kommunen som ønsker slik opplæring. Kommunen kan vedta å leggje opplæring i og på samisk til ein eller fleire skolar i kommunen.

I språkbevaringskommunar skal alle i grunnskolealder ha opplæring i samisk. Departementet kan gi forskrifter om at alle i grunnskolealder i språkvitaliseringskommunar skal ha opplæring i samisk. Sametinget og kommunen skal få høve til å gi fråsegn for departementet gjer vedtak etter andre punktum. Språkvitaliseringskommunar og storbykommunar med særleg ansvar for samiske språk skal følgje Læreplanverket for Kunnskapsløftet – samisk ved minst ein skole.

Utanfor det samiske språkområdet har samar i grunnskolealder rett til opplæring i samisk.

Kommunen kan vedta å leggje opplæring i samisk til ein eller fleire skolar i kommunen. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen.

Kommunen skal informere foreldra om retten til opplæring i og på samisk.

§ 6-3 skal lyde:

§ 6-3 Samisk vidaregåande opplæring

Samar i vidaregåande opplæring har rett til opplæring i samisk. Retten til opplæring i samisk gjeld og for andre som har hatt opplæring i samisk i grunnskolen. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikkje kan givast med eigna undervisningspersonale på skolen.

Departementet kan gi forskrifter om at visse skolar skal tilby opplæring i eller på samisk eller i særskilde samiske fag i den vidaregåande opplæringa innanfor visse kurs eller for visse grupper. Fylkeskommunen kan også elles tilby slik opplæring.

Fylkeskommunen skal informere elevane om retten til opplæring i samisk.

Ny § 6-5 skal lyde:

§ 6-5 Rett til hospitering eller språkbadsamlingar

Elevar som får opplæring i samisk via fjernundervisning, har rett til hospiteringsopphold eller språkbadsamlingar i tillegg til ordinær opplæring. Det same gjeld elevar som får undervisning i samisk som andrespråk. Departementet gir nærmare forskrifter.

22.2.4 Forslag til endringer i friskoleloven

I lov 4. juli 2003 nr. 84 om frittstående skolar (friskolelova) gjøres følgende endringer:

§ 2-3 første ledd skal lyde:

Skolen skal drive verksemda si etter læreplanar godkjende av departementet. Det må gå fram av planen kva slag vurderingsformer og dokumentasjon skolen skal nytte. Skolane skal anten følgje den læreplanen som gjeld for offentlege skolar, eller læreplanar som på annan måte sikrar elevane jamgod opplæring, jf. opplæringslova § 2-1 første ledd og § 3-4 første ledd. Skolen skal tilby opplæring i samisk for elevar som har krav på slik opplæring i tråd med opplæringslova § 6-2 fjerde ledd. Elles har skolen sin undervisningsfridom. I samband med godkjenninga fastset departementet kva for tilbod skolen kan gi, og maksimalt elevtal på det enkelte tilbodet. Departementet kan stille krav om at skolar i samiske språkbevaringskommunar skal tilby samiske elevar opplæring på samisk.

22.2.5 Forslag til endringer i domstolloven

I lov 13. august 1915 nr. 5 om domstolene (domstolloven) gjøres følgende endringer:

§ 38 første ledd første punktum skal lyde:

Den domstol som en sak er brakt inn for, kan etter søknad fra en part eller av eget tiltak, beslutte at saken skal overføres til en annen domstol av samme orden, når særlige grunner, herunder hensynet til samisk språkbruk, gjør det påkrevd eller hensiktsmessig.

I § 65 skal nytt annet ledd lyde:

For domstoler med embetskrets som helt eller delvis omfatter det samiske språkområdet, kan Domstoladministrasjonen opprette tilsvarende utvalg av meddommere med kunnskaper i ett eller flere samiske språk. Slike utvalg benyttes når et rettsmøte gjennomføres på samisk etter sameloven § 3-5 fjerde ledd, eller når alle parter samtykker.

Dagens annet ledd i § 65 blir nytt tredje ledd.

§ 70 nytt annet ledd skal lyde:

Den som velges som meddommer i samiskspråklige meddommerutvalg, må i tillegg ha tilstrekkelige kunnskaper i det eller de samiske språkene som brukes i embetskretsen.

Dagens annet ledd i § 70 blir nytt tredje ledd.

§ 91 første ledd bokstav b skal lyde:

b) ikke har tilstrekkelige norskkunnskaper eller samiskkunnskaper.

§ 136a skal lyde:

§ 136a

For bruk av samiske språk i rettsvesenet erstatter reglene i sameloven § 3-5 reglene i domstolloven §§ 135-136.

22.2.6 Forslag til endringer i rettshjelploven

I lov 13. juni 1980 nr. 35 om rettshjelp (rettshjelploven) gjøres følgende endringer:

I § 7 skal nytt annet ledd lyde:

Merkostnader for samiskspråklig rettshjelp dekkes etter nærmere bestemmelser fastsatt av departementet.

Dagens annet og tredje ledd i § 7 blir nye tredje og fjerde ledd.

22.2.7 Forslag til endringer i helse- og omsorgstjenesteloven

I lov 24. juni 2011 nr. 30 om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven) gjøres følgende endringer:

§ 3-10 fjerde ledd skal lyde:

Kommuner innenfor det samiske språkområdet, jf. sameloven § 3-2 første ledd bokstav a, skal i tillegg til det som fremgår av første og andre ledd, sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utforming av tjenesten. Dette gjelder også den enkeltes utvidede rett til bruk av samiske språk i helse- og omsorgstjenesten etter sameloven § 3-8.

22.2.8 Forslag til endring i pasient- og brukerrettighetsloven

I lov 2. juli 1999 nr. 63 om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven) gjøres følgende endringer:

Ny § 2-7 skal lyde:

§ 2-7 Samelovens anvendelse

Sameloven § 3-8 gjelder tilsvarende for samiske pasienter og brukere, med de presiseringer som følger av loven her. Kommunene skal sørge for at rettighetene etter sameloven § 3-8 blir ivaretatt ved utformingen av tjenestene.

22.2.9 Forslag til endringer spesialisthelsetjenesteloven

I lov 2. juli 1999 nr. 61 om spesialisthelsetjenesten m.m. (spesialisthelsetjenesteloven) gjøres følgende endringer:

§ 2-1 a første ledd nr. 8 skal lyde:

8. Tjenestetilbud for den samiske befolkning med en utforming og en kvalitet som imøtekommer samiske språkbrukeres behov. For øvrig gjelder reglene i sameloven § 3-8.

22.2.10 Forslag til endring i helseforetaksloven

I lov 15. juni 2001 nr. 93 om helseforetak m.m. (helseforetaksloven) gjøres følgende endring:

§ 35 tredje ledd skal lyde:

Regionalt helseforetak skal sørge for at den enkelte pasients utvidede rett til bruk av samiske språk i spesialisthelsetjenesten blir ivaretatt jf. sameloven § 3-8.

22.2.11 Forslag til endringer i kommuneloven

I lov 25. september 1992 nr. 107 om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven) gjøres følgende endringer:

§ 3 nr. 6 skal lyde:

6. Språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner skal ha offisielt samisk navn på kommunen.

Fastsatte samiske kommunenavn skal bli tatt i bruk og synliggjort i det offentlige rom innen rimelig tid.

22.2.12 Forslag til endringer i folkeregisterloven

I lov XX nr. XX om folkeregistrering gjøres følgende endring:

§ 3-1 bokstav v skal lyde:

v) *Samiske språk*

§ 3-1 annet ledd annet punktum skal lyde:

Enhver kan melde inn eller endre opplysninger om egen samiske språkbruk eller språktilknytning.

22.2.13 Forslag til endring i stadnamnlova

I lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn (stadnamnlova) gjøres følgende endringer:

§ 5 tredje ledd skal lyde:

Statens kartverk vedtek skrivemåten av gardsnamn, bruksnamn, seternamn, naturnamn, namn på statlege anlegg, *samiske namn på tettstader, grender* o.l. dersom ikkje anna er fastsett i lov eller forskrift. Det kan gjerast samlevedtak for skriftforma av eit namneledd innanfor det same administrative området.

§ 5 fjerde ledd skal lyde:

Sametinget vedtek skrivemåten av reinbeitedistrikt.

Dagens fjerde ledd i § 5 blir nytt femte ledd.

22.2.14 Ikrafttredelse

Endringene trer i kraft fra den tiden Kongen bestemmer.

22.2.15 Forslag til ny lov om samisk språkombud (samisk språkombudslov)

§ 1 *Formål*

Språkombudet skal på den måte som fastsatt i og i medhold av denne lov søke å sikre at reglene i sameloven kapittel 3 etterlevs.

§ 2 *Arbeidsområde*

Språkombudets arbeidsområde omfatter alle som faller inn under virkeområdet for bestemmelsene i sameloven kapittel 3. Ombudet kan virke av eget tiltak eller etter henvendelse fra andre. Språkombudet avgjør selv om en henvendelse gir tilstrekkelig grunn til behandling.

§ 3 *Valg av språkombud*

Språkombudet åremålsbesikkes av Kongen i statsråd, etter innstilling fra Sametinget, for en periode på seks år uten mulighet til gjenoppnevning.

§ 4 *Klage og klagefrist*

Enhver som mener å ha vært utsatt for brudd på samelovens språkregler, kan klage til Språkombudet. Klagen skal være navngitt og må være satt fram innen ett år etter at den tjenestehandlingen eller det forholdet det klages over, ble foretatt eller opphørte. Har klageren brakt saken inn for høyere forvaltningsorgan, regnes fristen fra det tidspunktet dette organet treffer sin avgjørelse. Språkombudet avgjør om en klage gir tilstrekkelig grunn til behandling.

§ 5 *Språkombudets uttalelser*

Språkombudet har rett til å uttale sin mening om forhold som går inn under ombudets arbeidsområde, jf. § 2.

§ 6 *Melding til Sametinget*

Språkombudet skal gi Sametinget en årlig melding om sin virksomhet. Meldingen trykkes og offentliggjøres.

§ 7 *Forholdet til andre lover*

Forvaltningsloven og offentleglova gjelder tilsvarende for Språkombudets virksomhet, med de presiseringer som følger av loven her.

§ 8 *Forskrift*

Sametinget fastsetter nærmere regler i forskrift om prosedyrer for valg av språkombud samt om ombudets organisasjon og saksbehandling. For øvrig utfører Språkombudet sitt verv selvstendig og uavhengig av Sametinget og andre myndigheter og institusjoner.

§ 9 *Ikrafttredelse*

Denne loven trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer.

22.2.16 Forslag til endringer i stadnamnforskrifta

I forskrift 1. juni 2007 nr. 592 om skrivemåten av stadnamn gjøres følgende endringer:

§ 7 tredje ledd skal lyde:

På skilt eller kart o.l. der det blir brukt meir enn eitt namn, skal vedtaksorganet fastsetje rekkjefølgja av namna. Ved fastsetjing av rekkjefølgja skal ein ta omsyn til *kva som er det opphavslege stadnamnet*.

§ 7 fjerde ledd skal lyde:

Ved fastsetjing av eitt namn skal det ved valet mellom norsk, samisk og kvensk leggjast vekt på kva for eit namn som har lengst tradisjon. Det nor-

ske namnet treng ikkje vere med dersom det er ei fornorska form av det samiske eller kvenske namnet, skil seg lite frå det og ikkje er i vanleg bruk i den norske forma. (Døme: norsk Skaidi av samisk Skáidi.)

Kapittel 23

Merknader til de enkelte bestemmelsene

23.1 Merknader til endringene i sameloven

Til § 1-5 Samiske språk

Bestemmelsen er i hovedsak en videreføring av gjeldende rett. Det er kun foretatt en mindre språklig justering av opprinnelig lovtekst, og innebærer ingen realitetsendring. Det presiseres i sameloven at samiske språk og norsk er likeverdige språk, og at de skal være likestilte etter de nærmere reglene i kapittel 3. Med samiske språk menes alle samiske språk. Det foreslåtte samiske språkområdet, jf. § 3-2 annet ledd bokstav a, ligger innenfor det sørsamiske, lulesamiske og nordsamiske språkområdet. Med begrepet samiske språk i kapittel 3 menes dermed sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Hvilket samisk språk som omfattes av de ulike bestemmelsene i sameloven, avhenger av hvilket språk som benyttes i den aktuelle tjenestekretsen.

Til § 3-1 Virkeområde

Loven får etter første ledd anvendelse for hele landet med mindre noe annet følger av bestemmelser gitt i eller i medhold av lov. Om den nærmere forståelse av denne avgrensning vises til framstillingen foran, under kapittel 8 om ordningen med et språkområde.

Etter annet ledd skal Kongen gi forskrift om hvilke kommuner som skal være språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk. Summen av disse kommunen regnes som «det samiske språkområdet», jf. § 3-2 første ledd bokstav a.

Tredje ledd første punktum definerer lovens virkeområde til å gjelde alle offentlige organer. Hva som regnes som offentlig organ følger av § 3-2 annet ledd bokstav b. Det kan i visse tilfeller oppstå tvil om et bestemt offentlig organ anses for å være en del av stat eller kommune. Tredje ledd annet punktum gir derfor Kongen fullmakt til å fastsette

at reglene helt eller delvis også skal gjelde for andre særskilt fastsatte offentlige organ. Dette vil i første rekke gjelde organer med særlig tilknytning til den samiske befolkning, som Sametinget, Samisk høyskole og de statlige samiske skolene. Retten til bruk av samisk i helse- og omsorgssektoren er et unntak fra utgangspunktet om at kapitlet bare gjelder for offentlige organer, jf. tredje ledd tredje punktum. Se for øvrig merknaden til § 3-8.

Det gjelder særlige regler for grunnskolen og den videregående opplæringen, friskolelova samt barnehager. Disse gjelder ved siden av språkreglene, men det tas for sammenhengens skyld inn en henvisningsbestemmelse til disse lovene i sameloven, jf. fjerde og femte ledd. Retten til voksenopplæring blir for øvrig foreslått videreført i sektorlovgivningen.

Til § 3-2 Definisjoner

I paragrafens første ledd bokstav a defineres det samiske språkområdet hvor spesielle regler skal gjelde. Som det samiske språkområdet regnes summen av alle språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk, jf. § 3-1 annet ledd. Målsettingen er at alle eller de fleste kommuner, hvor samiske språk er utbredt, skal bli innlemmet i det samiske språkområdet.

I paragrafens første ledd bokstav b defineres begrepet offentlig organ. Som offentlig organ etter denne lov regnes et hvert organ for stat eller kommune. Dette omfatter all myndighetsutøvelse og annen virksomhet som skjer på vegne av stat og kommune. Den sentrale stats-, fylkeskommune- og kommuneadministrasjon med underliggende organer vil uten videre regnes som offentlige organ. Det samme vil gjelde statlige aksjeselskap som er opprettet særskilt ved lov, offentlige helse- og omsorgsinstitusjoner, herunder helseforetak. Offentlig oppnevnte råd og utvalg, som Språkrådet, vil også være et offentlig organ etter bestemmelsen. Reglene om bruk av samiske språk omfatter også domstolenes virksomhet.

Private rettssubjekter som ikke er et organ for stat eller kommune, vil i utgangspunktet ikke være omfattet av loven. Etter annet punktum vil imidlertid privat rettssubjekt regnes som offentlige organ i saker hvor det treffer enkeltvedtak eller utferdiger forskrift. Begrepet «private rettssubjekt» brukes her som en felles betegnelse på organisasjoner, institusjoner, bedrifter og lignende som ikke anses som et organ for stat eller kommune. Dersom et privat rettssubjekt treffer enkeltvedtak eller utferdige forskrift, regnes det som offentlig organ etter denne loven når rettssubjektet utøver denne myndigheten.

Språkbevaringskommuner defineres i paragrafens bokstav c. Med språkbevaringskommuner mener utvalget kommuner som har tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at det aktuelle samiske språket kan regnes som et komplett og samfunnsbærende språk. Språkvitaliseringskommuner er definert i bokstav d. Dette er kommuner hvor det er det behov for en vitalisering av samiske språk. Tiltak i disse kommunene skal bidra til å sikre et godt samiskspråklig tjenestetilbud. Med storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk mener utvalget særskilte storbyer som får forpliktelser knyttet til samiske språk i offentlig tjenesteyting, jf. bokstav e.

Til § 3-3 Oversettelse av regler. Informasjonsplikt

I første ledd første punktum slås det fast lover og forskrifter av betydning for den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet skal oversettes til samiske språk. Som utgangspunkt gjelder bestemmelsen lover og forskrifter som i større grad enn andre har betydning for den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet. Dette vil blant annet gjelde Grunnloven, prosesslovgivningen, straffeloven, forvaltningsloven, offentleglova, barneloven, og helse- og omsorgstjenesteloven mv. Listen er ikke uttømmende, og det enkelte organ har plikt til å vurdere om regelverket det forvalter, faller inn under plikten til å oversette.

Etter første ledd annet punktum skal lover og forskrifter av stor betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen oversettes til samiske språk. Med «stor betydning» menes regler som er av særskilt betydning for den samiske befolkning, men som ikke nødvendigvis utelukkende berører samisk kultur og samfunnsliv. Dette vil for eksempel gjelde lover om naturbruk, reindriftsloven, Finnmarksloven, opplæringslova, barnehageloven og annen sentral lovgivning som er av stor betydning for den samiske befolkningen. Utvalgets forslag innebærer at både nye lover og allerede ved-

tatte lover skal oversettes til samiske språk. Oversetting skal vanligvis skje til alle tre samiske språk. Regelverk som kun retter seg mot deler av den samiske befolkningen, for eksempel lokale forskrifter, kan man imidlertid velge å kun oversette til det aktuelle samiske språket.

Etter annet ledd første punktum skal informasjon, skjema og standardiserte brev fra offentlige organer som særskilt berører den enkeltes rettssikkerhet eller pasientsikkerhet, oversettes til samiske språk. Formålet er å gi brukeren den informasjonen som er nødvendig for å kunne ivareta sine rettigheter.

Med «informasjon» menes her både brosjyrer, rundskriv og annet informasjonsmaterieell som har betydning for den enkeltes pasientsikkerhet og/eller rettssikkerhet. Med «skjema» menes her for eksempel søknad om diverse helsetjenester og skjemaer til bruk innenfor rettspleien og i kontakt med politiet, herunder søknad om politiattest eller våpentillatelse. Med «standardiserte brev» menes her standardiserte, ferdigskrevne oppsett, som for eksempel forelegg, beslutning om henleggelse av en straffesak, vitnestevning og tvangsbeslutninger. Dagens regler om oversettelse av «skjema» har blitt tolket slik at for eksempel forelegg og orientering til domfelte ikke regnes som skjema. Ved å inkludere «standardiserte brev» i opplistingen av hva som skal oversettes, vil man sikre at slike mulige tvilstilfeller omfattes av plikten.

Annet ledd bokstav a forutsetter videre at språkbevaringskommuner i tillegg skal gi «all offentlig informasjon» på samiske språk. Med dette forstås alle typer informasjon rettet mot offentligheten, uavhengig av viktigheten og hvem informasjonen retter seg mot.

Språkvitaliseringskommuner plikter etter bokstav b å gi ut «offentlig informasjon av betydning for hele eller deler av den samiske befolkning» på samiske språk. Begrepet «offentlige informasjon av betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen» vil normalt omfatte informasjon som publiseres på organenes nettsider, i aviser eller andre medier. Informasjonen må være av betydning for den samiske befolkningen, men kan også rette seg mot befolkningen generelt. Offentlig informasjon som utelukkende retter seg mot andre enn den samiske befolkningen, vil falle utenfor bestemmelsen. Det vil for eksempel kunne gjelde informasjon rettet mot næringslivet, andre offentlige organer e.l.

Etter annet ledd bokstav c skal storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk publisere viktig offentlig informasjon av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkning.

gen på samiske språk. «Med viktig offentlig informasjon av særlig betydning for hele eller deler av den samiske befolkningen» menes her informasjon som er nødvendig for at brukeren skal få tilstrekkelig innsikt i tjenestetilbudet, eller for å kunne ivareta sine rettigheter og plikter.

Tredje ledd slår fast at kunngjøringer fra offentlige organer som retter seg mot hele eller deler av den samiske befolkningen i det samiske språkområdet, skal både skje på samiske språk og norsk. Kravet til oversettelse av kunngjøringer omfatter oppslag, plakater, avisannonser m.m. En lokal kunngjøring i Tysfjord vil for eksempel måtte skje på lulesamisk i tillegg til norsk. Kunngjøringer fra offentlige organer som særlig retter seg mot befolkningen i flere kommuner, og flere språkområder, vil måtte foreligge på flere samiske språk.

Fjerde ledd gir Kongen myndighet til å fastsette nærmere bestemmelser om oversettelser som nevnt i bestemmelsen her. Det kan blant annet dreie seg om bestemmelser knyttet til hvem som skal ha ansvaret for oversettelse, frister for når oversettelser skal foreligge, og hvordan oversettelser skal publiseres.

Til § 3-4 Rett til svar på samisk

Bestemmelsen inneholder regler om rett til svar på samisk for alle offentlige organer med tjenestekrets som helt eller delvis omfattes av det samiske språkområdet, jf. § 3-2 annet ledd bokstav a. Paragrafens første ledd første punktum innebærer at offentlige organer i det samiske språkområdet skal gi svar på det aktuelle samiske språket dersom organet mottar henvendelse på samisk.

Etter første ledd annet punktum gjelder plikten til å besvare henvendelser både skriftlige og muntlige henvendelser. Muntlig svar på samisk skal gis samtidig, jf. annet ledd første punktum. Bestemmelsen omfatter også muntlige henvendelser til tjenestepersoner som utfører oppdrag utenfor organets kontor, for eksempel hjemmehjelp/hjemmesykepleier. I annet ledd annet punktum er det presisert at organer i språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk kan benytte tolk. Det følger av sammenhengen mellom første og annet punktum at organer i språkbevaringskommuner må gi samtidig svar på samisk *uten* bruk av tolk. Etter annet ledd tredje punktum kan også organer i språkbevaringskommuner benytte tolk i «særlige tilfeller». Bestemmelsen er ment som en sikkerhetsventil og skal benyttes med varsomhet. Det må gjøres en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle

om det foreligger et særlig tilfelle. I vurderingen skal det blant annet legges vekt på om organet har forsøkt å rekruttere samiskspråklige ansatte.

Etter annet ledd fjerde punktum skal skriftlige henvendelser besvares uten ugrunnet opphold. Kriteriet «uten ugrunnet opphold» er utpreget skjønnsmessig, og vurderingen vil kunne variere fra sak til sak. Det må foretas en konkret og individuell vurdering av hensynet til en forsvarlig saksbehandling, sakens omfang, kompleksitet og tilgjengelige ressurser, jf. forvaltningsloven kapittel III. For de tilfeller der svaret må oversettes til det aktuelle samiske språket, innebærer bestemmelsen at organet må prioritere svarutformingen slik at svar til samiskspråklige skal gis innen samme frister som ved svar på norsk. Behov for oversettelse er som utgangspunkt ikke grunn til forlenget opphold.

Det kan i visse tilfeller være vanskelig å få tilgang på samiskspråklig kompetanse i tjenesteytelsen. Etter fjerde ledd kan Kongen i særlige tilfeller gjøre unntak fra reglene i bestemmelsen for bestemte organer. Utvalget mener det skal mye til for at unntaksbestemmelsen skal komme til anvendelse. Det er uttrykt ved at det bare kan gjøres unntak i særlige tilfeller. Regelen innebære at det må gjøres en konkret vurdering for hvert enkelt organ som det eventuelt skal gjøres unntak for, jf. uttrykket «bestemte». Det gis også en hjemmel for å gi nærmere regler for plikten til å besvare henvendelser på samiske språk. Det kan i denne forbindelse være snakk om regler som fastsetter særskilte svartider og/eller steder som er tilrettelagt for muntlige henvendelser på samiske språk. Det siste vil for eksempel kunne være aktuelt i storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk.

Til § 3-5 Domstoler og domstollignende organer

Forslaget til endring av bestemmelsen i dagens samelov § 3-4 går for det første ut på at bestemmelsens første, annet og tredje ledd skilles ut som egne bestemmelser og blir § 3-5 om domstoler og domstollignende organer, § 3-6 om politi- og påtalemyndighet og § 3-7 om kriminalomsorgen, friomsorgen og konfliktrådene. Denne delen av forslaget innebærer at de deler av § 3-4 som særlig har betydning for domstolene, står samlet i en egen bestemmelse, og gjelder for domstoler og domstollignende organer. Med «domstoler» menes her de ordinære domstolene og særlige domstoler som er opplistet i domstolloven §§ 1 og 2. Forlikrådene er tatt ut av oppregningen av de alminnelige domstolene, men regnes fortsatt som

«domstol». Med «domstollignende organer» menes her for eksempel Trygderetten.

I første ledd første punktum slås det fast at enhver har rett til å snakke samisk i rettsmøter. Bestemmelsen i første ledd er landsdekkende, og omfatter blant annet parter, siktede, vitner, sakkyndige, prosessfullmektiger, forsvarer og aktor. Rettens egne medlemmer faller utenom. Utover å selv kunne snakke det aktuelle samiske språket (avgi egen forklaring på samisk) kan en samisktalende kreve at spørsmål til ham eller henne også skjer på samisk. Bestemmelsen innebærer på den annen side ikke at den samisktalende kan kreve at andre tilstedeværende snakker det aktuelle samiske språket, eller at forhandlingene i sin helhet finner sted på samisk. Etter omstendighetene kan man imidlertid tenke seg at en eller flere dommere snakker ett av de samiske språkene. Da kan det ikke være noe i veien for at forhandlingene går på det aktuelle samiske språket, forutsatt at de øvrige aktørene forstår språket, eller at det kan benyttes tolk.

I de tilfellene den aktuelle domstolen ikke har kompetanse i samisk, innebærer bestemmelsen en rett til å kreve tolk eller oversetter. Tolkningen forutsettes å fungere på samme måte som for de tilfeller der det snakkes andre språk. I hovedsak vil dette skje ved at tolk er til stede under møtet, men det åpnes også for bruk av fjerntolk, dersom vilkårene for bruk av fjerntolk er tilstede.

Retten til å snakke det aktuelle samiske språket er videre knyttet til «rettsmøter». Hva som menes med rettsmøter, følger av domstolloven § 122. Foruten hovedforhandling omfatter begrepet blant annet møter som holdes for muntlig saksforberedelse, bevisopptak, gransking, avsigselse av dommer og kjennelser, skiftesamlinger og rettslig skjønn. Tvangsforretninger ved namsmann og lensmannskjønn foregår ikke i rettsmøte.

Etter første ledd annet punktum kan retten be om at partene før rettsmøtet avklarer språkbruk og behov for tolking for seg selv, sin forsvarer, bistandsadvokat, prosessfullmektig og sine vitner. Retten skal oppnevne tolk etter behov, jf. første ledd tredje punktum.

I annet ledd presiseres det at for domstoler og domstollignende organer med stedlig virkeområde som helt eller delvis omfatter språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner, vil det i tillegg til det som følger av bestemmelsens første ledd, gjelde en utvidet rett til bruk av samisk, både muntlig og skriftlig. Den utvidede retten til bruk av samisk forutsettes praktisert slik at det gjelder for det eller de samiske språkene

som tradisjonelt brukes innen organets stedlige virkeområde. For organer som omfatter språkbevaringskommuner, vil det dessuten være naturlig at organet fullt ut kommuniserer på det aktuelle samiske språket, uten at dette foreslås lovfestet. Annet ledd bokstav a og b er i hovedsak en videreføring av gjeldende § 3-4 første ledd nr. 1 og 2, men det foreslås at bestemmelsen om særskilt fristberegning i nåværende § 3-4 første ledd nr. 2 utgår. Dette vil innebære at det er den samiskspråklige versjon som utgjør utgangspunktet for fristberegningen, når en part har valgt å bruke samisk overfor organet, jf. annet ledd bokstav b.

Etter tredje ledd første punktum kan rettens eller møtets leder bestemme hvilket språk som skal benyttes i sin møteledelse og ved skriving av dom, avgjørelser og protokoller. Det vil imidlertid være naturlig å bruke det språket som flertallet av partene har brukt, jf. tredje ledd annet punktum. Organet skal sørge for oversettelse av dom, avgjørelser og protokoller når en part krever dette, jf. tredje ledd tredje punktum. For parter som har bedt om oversettelse, vil det være den oversatte versjonen som er utgangspunktet for fristberegninger. Organet sørger i andre tilfeller for oversettelse når dette er nødvendig, jf. tredje ledd fjerde punktum. I mange tilfeller vil det, uavhengig av krav fra partene, kunne være nødvendig å foreta oversettelse, for eksempel ved ankebehandling ved en domstol med dommere som ikke behersker avgjørelsens originalspråk.

Etter fjerde ledd kan rettens eller møtets leder velge om forhandlingene skal ledes på samisk eller norsk. Avgjørelsen beror på dommerens skjønn, men forhandlingene skal fortrinnsvis ledes på det språket alle eller flertallet av partene snakker.

Til § 3-6 Politi- og påtalemyndighet

I første ledd slås det fast at enhver har rett til å snakke samisk i avhør. Bestemmelsen er landsdekkende og innebærer en rett til å få svar på samisk jf. § 3-4, og at spørsmålene ved avhør stilles på samisk. Ordlyden «organets kontor» i den tidligere § 3-4 annet ledd nr. 1 er fjernet for å belyse at henvendelser til tjenesteperson som utfører oppdrag utenfor organets kontor, eksempelvis når avhør foretas på stedet for hendelsen eller handlingen, også omfattes av bestemmelsen. Dette forutsetter at politidistriktene til enhver tid har samiskkyndige blant sine ansatte, eventuelt at det er lagt til rette for at vedkommende kan la seg avhøre på samisk ved bruk av fjerntolk. Retten til å bruke samisk skal ikke bare gjelde i straffe-

saker, men skal fortsatt gjelde i de tilfeller man henvender seg til politiet som forvaltningsmyndighet, for eksempel for å få førerkort eller pass.

Etter annet ledd skal departementet utpeke tre politidistrikt som skal ha særlig ansvar for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk språk. Det betyr også at departementet plikter å sørge for at de nevnte politidistriktene har den nødvendige kompetansen i samiske språk og samisk kultur.

§§ 3-3 og 3-4 gjelder tilsvarende for politi- og påtalemyndighet med tjenestedistrikt som helt eller delvis omfattes av det samiske språkområdet, jf. tredje ledd. Dette vil inkludere retten til bruk av samisk ved anmeldelse og ankeerklæringer.

[Til gjeldende § 3-6 Individuelle kirkelige tjenester

Utvalget har i samråd med oppdragsgiver avgrenset mandatet og har ikke vurdert bestemmelsen om kirkelige tjenester. Før øvrig viser utvalget til kapittel 1.1.1 og vedlagte innspill fra Samisk kirkeråd, se vedlegg nr. 2.]

Til § 3-7 Kriminalomsorgen, friomsorgen og konfliktrådene

Første ledd slår fast at innsatte og soningsdømte har rett til snakke samisk med hverandre og sine pårørende. Bestemmelsen er i hovedsak en videreføring av den tidligere bestemmelsen i § 3-4 tredje ledd, men er utvidet til å gjelde for enhver som soner i kriminalomsorgens fengsler og anstalter her i landet. Bestemmelsen kommer også til anvendelse på friomsorgen og konfliktrådene, herunder gjennomføringen av ungdomsstraff.

Etter annet ledd skal departementet, ut fra en kartlegging av antall domfelte innenfor det samiske språkområdet, etablere et oppfølgingstilbud for sørsamiske, lulesamiske og nordsamiske innsatte. Det skal utpekes hvilke institusjoner som skal ha oppfølgingsansvar for sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk, men slik at det er tilbud i rimelig nærhet av de domfeltes bostedsområder.

§§ 3-3 og 3-4 gjelder tilsvarende for kriminalomsorgens fengsler og anstalter, friomsorgs-avdelinger og konfliktråd, jf. tredje ledd.

Fjerde ledd gir Kongen myndighet til å fastsette nærmere regler om innholdet i og gjennomføringen av plikten etter annet ledd.

Til § 3-8 Helse og omsorgssektoren

Bestemmelsen er i stor grad en videreføring av gjeldende rett, men retten er i større grad enn i dag knyttet til pasienten/brukeren. Første til tredje ledd gjelder generelt i helse- og omsorgssektoren, uavhengig av hvem som yter tjenesten. Bestemmelsene vil også omfatte private aktører.

Når det gjelder offentlige organer og institusjoner, følger retten til å bli betjent på samisk også av bestemmelsene i § 3-4, jf. også henvisningen i § 3-8 fjerde ledd. Reglene i § 3-4 vil gjelde for offentlige organer/institusjoner slik det er beskrevet i § 3-2 første ledd bokstav b. Private rettssubjekt vil imidlertid rammes av bestemmelsen dersom det private rettssubjektet treffer enkeltvedtak, jf. § 3-2 første ledd bokstav b annet punktum.

I § 3-8 første ledd slås det fast at enhver har rett til samisk språk- og kulturtilpassede tjenester, når det er nødvendig av hensyn til pasientsikkerhet. Med «samisk språk- og kulturtilpassede tjenester» menes her tjenester der pasient eller bruker kan benytte sitt samiske språk, eller der pasient eller brukers kultur må tas høyde for i tilrettelegging av tjenesten. Det er et vilkår at tilpassing av tjenesten er nødvendig av hensyn til pasientsikkerhet. Begrepet «nødvendig» skal baseres på en individuell helsefaglig vurdering av behov. Det er vanskelig å angi presist når vedkommende har rett til språk- og kulturtilpassede tjenester. Omfang og nivå må derfor vurderes konkret. Slike språk- og kulturtilpassede tjenester kan være nødvendig når det gis informasjon om grunnleggende rettigheter, plikter og behandlingsmuligheter, eller når det er avgjørende at pasienten skal kunne uttrykke seg presist om egen helsesituasjon. Dersom den aktuelle behandlingsinstitusjonen ikke har kompetanse i samiske språk eller samisk kultur, innebærer bestemmelsen er rett til å kreve tolk eller oversetter. Dette forutsetter at institusjonen til enhver tid har tolketjenester tilgjengelig.

Etter annet ledd gjelder retten «til å bli betjent» på samisk i offentlige helse- og omsorgssektoren i språkbevaringskommuner og språkvtaliseringskommuner. Rettigheten gjelder uavhengig av hvem som yter tjenesten, og uavhengig av pasientens eller brukerens kompetanse i norsk. Tolkning regnes som sekundært sammenliknet med at de ansatte selv behersker samisk. Likevel må bestemmelsen anses tilfredsstillende ivaretatt dersom den samisktalende får anledning til å benytte kvalifisert tolk eller ved bruk av fjernkonsultasjon med samiskspråklig personell. Språkkompetansen i institusjoner mv. skal tilsvare det

samiske språket/de samiske språkene som er dominerende i de aktuelle kommunene i området, dvs. sørsamisk for pasienter/brukere fra Snåase/Snåsa kommune og Raarvihke/Røyrvik kommune i Nord-Trøndelag, lulesamisk for pasienter/brukere fra Divtasvuona/Tysfjord kommune i Nordland, og nordsamisk for pasienter/brukere fra kommunene Loabák/Lavangen og Gáivuotna/Kåfjord i Troms, og kommunene Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Porsanger/Porsángu, Deatnu/Tana og Unjarga/Nessey i Finnmark.

Tredje ledd slår fast at storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk skal legge til rette for samiske språk- og kulturtilpassede tilbud, særlig for barn og eldre. Helsestasjoner og alders- eller sykehjem er sentrale i så måte. For eldre samiske språkbrukere kan det være snakk om at det legges til rette for at eldre får samiskspråklig hjelp i eldreomsorgen og at det legges til rette for kulturtilpasset mat. Når det gjelder barn, kan det i tillegg til språk- og kulturtilpasset tilbud ved en eller flere helsestasjoner være behov for å legge til rette for tilpassede tilbud til langtidssyke barn som gjør at de kan ivareta og utvikle sin samiske kultur og sitt samiske språk. Bestemmelsen gir en overordnet plikt til å legge til rette for samiske språk- og kulturtilpassede tilbud. Måten dette løses på, vil være opp til hver enkelt kommune.

§§ 3-3 og 3-4 gjelder tilsvarende for offentlige organer i helse- og omsorgssektoren som helt eller delvis omfattes av det samiske språkområdet, jf. fjerde ledd.

Til § 3-9 Fortrinnsrett ved ansettelser

Bestemmelsen slår fast at i offentlige organer med virkeområde som helt eller delvis dekkes av en språkbevaringskommune, har ellers kvalifiserte søkere med etterspurte samiskkunnskaper fortrinnsrett til ansettelse, jf. første punktum. Det skal inntas i kunngjøringsteksten at krav om kunnskap i samisk er et vilkår for tilsetting eller at organet ønsker søkere med kunnskaper i samisk, jf. begrepet «etterspurte». Dersom det fremgår av utlysningsteksten at det kreves kunnskap i samiske språk, skal dette også vektlegges ved ansettelser.

Det er et vilkår at arbeidstakeren er kvalifisert for stillingen. I denne vurderingen skal det både tas hensyn til de faglige og de personlige forutsetninger av hvorvidt en arbeidstaker er kvalifisert for stillingen. Dersom arbeidsgiver kommer til at arbeidstaker ikke er kvalifisert for stillingen, innebærer dette også at fortrinnsrett ikke kan benyttes. For organer i språkbevaringskommunene vil

det normalt kunne praktiseres en radikal fortrinnsrett (for personer som ellers er kvalifisert).

Etter annet punktum har søkere med etterspurte og dokumenterte samiskkunnskaper fortrinnsrett til ansettelse ved offentlige organer utenfor språkbevaringskommunene dersom ansettelsen gjelder en stilling som innebærer kommunikasjon med samiske språkbrukere. Moderat fortrinnsrett for samisktalende, det vil si under ellers like vilkår, vil være aktuelt for ansettelser i øvrige kommuner, når det gjelder stillinger som innebærer kommunikasjon med innbyggere/tjenestemottakere, med mindre samiskkunnskaper kreves for stillingen.

Krav til samiske språkkunnskaper forutsettes praktisert i samsvar med prinsippet om ikke-diskriminering i internasjonal rett, på samme måte som for krav til kunnskaper i norsk. Det vises også til lov 21. juni 2013 nr. 60 om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn, og tilsvarende bestemmelser i lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv.

Til § 3-10 Permisjon med lønn

I første ledd første punktum slås det fast at tilsatte i et offentlig organ i språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner har rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk når den tilsatte har en stilling som krever kommunikasjon med områdets innbyggere. Retten gjelder uavhengig av om kommunikasjonen normalt skjer på samisk eller norsk. Ved kortvarige ansettelsesforhold vil det i alminnelighet være lite aktuelt for en arbeidsgiver å tilby denne typen språkopplæring. Er det derimot snakk om arbeidsforhold av en viss varighet, slik at en oppgradering fra passive til aktive språkkunnskaper kan komme organet til gode, skal det gis permisjon med lønn. Alternativet til organet er å bruke tolk. Bruk av tolk vil likevel erfaringsmessig være upraktisk i det daglige arbeid med direktekommunikasjon med enkeltpersoner og fortløpende møter, i tillegg til å være ressurskrevende.

Etter første ledd annet punktum har også tilsatte i offentlig organer for øvrig rett til permisjon med lønn når organet har behov for slik kunnskap. For eksempel, dersom en kommune ansetter en barnehageassistent uten kunnskaper i sørsamisk, og barnehagen har behov for slik språkkompetanse, vil denne personen ha krav på permisjon. Retten til permisjon i et slikt tilfelle vil gjelde uavhengig av om kommunen er en del av det samiske språkområdet.

Retten etter første ledd kan gjøres avhengig av at den tilsatte forplikter seg til å arbeide for organet i en viss tid etter utdanningen, jf. første ledd tredje punktum.

Annet ledd gir Kongen myndighet til å gi nærmere regler om gjennomføringen av bestemmelsene i første ledd.

Til § 3-11 Samisk i den kommunale forvaltningen

Bestemmelsen innfører plikt for språkbevaringskommunene til å innføre samiske språk som kommunale administrasjonsspråk i tillegg til norsk, jf. første ledd. Bestemmelsen innebærer ikke at det aktuelle samiske språket skal være det eneste språket som er godtatt i den kommunale forvaltningen. En slik regel ville skapt problemer både for tilsatte som ikke behersker samisk, og stride mot prinsippet om likestilling av samiske språk og norsk. Bestemmelsen innebærer imidlertid at saksbehandlingen internt i kommunen både skal kunne skje både på samisk og norsk, og at språkene brukes omtrent like mye. Tilsatte som ikke behersker det aktuelle samiske språket, skal fortsatt ha anledning til å benytte norsk i saksbehandlingen. På den annen side plikter kommunen å ha ansatte som har kompetanse i samiske språk.

Skriftlig materiale som skal være tilgjengelig for offentligheten, vil ikke falle inn under regelen. Slik offentlig informasjon vil omfattes av bestemmelsen i § 3-3 om offentlige organers informasjonsplikt. Bestemmelsen gir heller ikke kommunen rett til å benytte samiske språk i skriv til andre offentlige organ. Når det gjelder saksfremlegg som er skrevet på norsk, innebærer bestemmelsen at den samiske versjonen skal sendes ut samtidig med den norske versjonen.

I øvrige kommuner kan kommunene ha behov for en gradvis innføring av likestilling mellom samisk og norsk. Det kan også være deler av kommuneadministrasjonen hvor det er et sterkere behov for slik likestilling enn innen resten av administrasjonen. Med hjemmel i annet ledd kan kommunestyret/bystyret bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i den kommunale forvaltningen. Denne bestemmelsen vil gjelde for hele landet. Selv om det antas at svært få kommuner vil gjøre et slikt vedtak, bør kommunene tilstrebe å innføre likestilling, i alle fall i deler av den kommunale forvaltningen.

Til § 3-12 Klageinstans

Bestemmelsen viderefører den nåværende § 3-11. Det er kun foretatt små justeringer av opprinnelig lovtekst, og innebærer ingen realitetsendring.

Til § 3-13 Organisering av samisk språkarbeid

Første og annet ledd i dagens § 3-12 videreføres.

Første ledd annet punktum er ny og slår fast at Sametinget kan overføre arbeidet med samisk språkarbeid helt eller delvis til et internasjonalt, fellessamisk organ. Det vises for øvrig til kapittel 19 om et grenseoverskridende arbeid.

Tredje ledd er ny og gjelder fordelingen av tospråklighetstilskudd. Sametinget tildeler midler til kommuner og fylkeskommuner for gjennomføringen av forpliktelsene i loven. Bestemmelsen gir også Sametinget hjemmel til å gi nærmere regler om fordelingen og bruken av midlene i forskrift.

Til § 3-14 Tilsyn

Bestemmelsen slår fast at departementet har det overordnede faglige tilsyn med samelovens språkregler. Tilsynet skal søke å sikre at bestemmelsene i sameloven med tilhørende forskrifter blir overholdt. Utvalget legger til grunn at tilsynsmyndigheten delegeres til Fylkesmannen når det gjelder tilsyn med kommunene og fylkeskommunene. Utvalgets forslag om at Sametinget skal ha innflytelse på tilsynsordningens organisering og prioriteringer, forutsettes regulert i lovens forskrift.

Til § 3-15 Talking i offentlig sektor

Første ledd slår fast at offentlige organer er forpliktet til å benytte kvalifisert tolk, dersom tolk benyttes. Bestemmelsen gjelder bare for de tilfellene hvor loven ikke krever samtidig muntlig svar uten bruk av tolk. Med «kvalifisert tolk» menes at tolken som et minimum oppfyller vilkårene for oppføring i Nasjonalt tolkeregister. Det er det enkelte organet som er ansvarlig for å ha en tilgjengelig tolketjeneste.

Annet ledd gir Kongen anledning til å utdype og presisere i forskrift hvilke krav det offentlige skal stille ved kjøp av tolketjenester.

Til § 3-16 Opplysninger fra folkeregisteret

Første ledd slår fast at taushetsplikt ikke er til hinder for utlevering av opplysninger til offentlige myndigheter når opplysningene er nødvendige for

å ivareta lovmessige rettigheter eller plikter. Med begrepet «nødvendig» menes i denne sammenheng at opplysningen må ha sammenheng med ytelsen av den aktuelle tjenesten mv. Dette kan for eksempel være aktuelt når en kommune skal planlegge tjenestetilbudet til samiskspråklige eller når en domstol har behov for å planlegge behovet for tolk i en rettssak.

Annet ledd slår fast at Sametinget skal ha myndighet til å avgjøre hvem som skal ha adgang til opplysningene for andre enn de som er nevnt i første ledd. Som eksempler kan her nevnes opplysninger som skal benyttes til forskningsformål og andre samfunnsnyttige formål.

Til § 3-17 Kommunal- og fylkeskommunal planlegging

Bestemmelsen pålegger kommuner og fylkeskommuner i det samiske språkområdet å ha en overordnet plan for hvordan samelovens språkregler og tilhørende forskrifter skal oppfylles. Beskrivelsen skal bygge på samarbeidsavtalene med Sametinget. Dersom det legges opp til et samarbeid mellom kommunene/fylkeskommunene om oppfyllelse av samelovens språkregler skal hver kommune likevel stå ansvarlig for at sine samiskspråklige innbyggere får sine rettigheter oppfylt.

23.2 Merknader til endringene i barnehageloven

Til § 8a Samiskspråklig barnehagetilbud

I første ledd slås det fast at kommunen har plikt til å tilby samiskspråklig barnehagetilbud etter en sterk språkmodell til samiske barn. Med «samiske barn» menes barn av foreldre eller foreldre som kan skrives inn i sametingets valgmannstall, jf. sameloven § 2-6. Med «samiskspråklig barnehagetilbud» menes samiskspråklige barnehager eller samiske avdelinger i norske barnehager. I et samiskspråklig barnehagetilbud skal ansatte være samiskspråklige og samisk er driftsspråket, slik at tilbudet gis etter sterk språkmodell. Samiskspråklig barnehagetilbud skal beskrives og reguleres nærmere i forskrift til barnehageloven. Kommunens plikt til å tilby samiskspråklig barnehagetilbud er et tilbud som kommunen må dimensjonere i tråd med etterspørsel, i likhet med kommunens plikt til å tilby plass i barnehage til barn som er bosatt i kommunen.

I annet ledd angis adgang til at samiskspråklig barnehagetilbud i kommuner utenfor det samiske språkområdet med svært få barn, unntaksvis kan

gis som et deltidstilbud i form av språkbadsamlinger eller hospiteringsordninger. Deltidstilbud skal foregå etter sterk språkmodell. Utgangspunktet er fulltidstilbud, og kommunen må gjøre en forsvarlighetsvurdering av hva som vil være «svært få barn» som kun gir rett til deltidstilbud.

Tredje ledd pålegger kommunen å informere om retten til et samiskspråklig barnehagetilbud. Slik informasjon må komme tidlig nok, og før søknadsfristen for barnehageopptaket går ut.

Etter fjerde ledd kan kommunen innvilge midlertidig dispensasjon fra kravet om samiskspråklig kompetanse. Det skal foretas en konkret og reell vurdering av hvert tilfelle.

Etter femte ledd er Kongen gitt myndighet til å gi nærmere regler om gjennomføringen av plikten etter bestemmelsen her, herunder nærmere vilkår for dispensasjon etter annet ledd. Det kan for eksempel være snakk om å gi føringer på vilkår og varighet for dispensasjonsadgangen, samt presisere at det skal være en plikt for barnehageeiere for aktivt forsøke å rekruttere samiskspråklige ansatte. Det vises for øvrig til kapittel 9 om samiskspråklig barnehagetilbud.

23.3 Merknader til endringene i opplæringslova

Til § 4A-14 Rett til opplæring i samisk

Bestemmelsen er en videreføring av gjeldende rett, men foreslås overført fra sameloven § 3-8 første ledd til opplæringslova.

Til § 6-2 Samisk opplæring i grunnskolen

Første ledd slår fast at alle i grunnskolealder i det samiske språkområdet har rett til opplæring i og på samisk. Det samiske språkområdet er definert i sameloven § 3-2 første ledd bokstav a, og omfatter språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk.

Etter annet ledd første punktum har elever utenfor det samiske språkområdet rett til opplæring i og på samisk dersom tre elever i kommunen ønsker slik opplæring. Bestemmelsen erstatter tidligere annet ledd hvor det var et krav om minimum ti elever i en kommune, og hvor retten vedvarte så lenge det var minst seks elever som krevde slik opplæring. Endringen innebærer at minstetallet reduseres til tre og at retten vedvarer så lenge det er minst tre elever i kommunen som krever slik opplæring. Det er ikke krav om at elevene er på samme årstrinn, og kommunen kan

lokalisere opplæringen på en eller flere skoler skole, jf. annet ledd annet punktum. Elevene vil da kunne ha rett til skyss etter opplæringsloven § 7-1.

Tredje ledd første punktum slår fast at opplæring i samisk er obligatorisk for alle grunnskoleelevene i kommuner som etter sameloven § 3-1 annet ledd er definert som språkbevaringskommune. Elevene velger selv om de ønsker å ha samisk som første- eller andrespråk. Det betyr også at tidligere sjetten ledd om at elevene selv avgjør om de vil ha opplæring i og på samisk fra og med 8. trinnet og tidligere fjerde ledd om at kommunen kan gi forskrifter om at alle i grunnskolealder i samiske distrikt skal ha opplæring gi samisk, utgår.

Tredje ledd annet punktum åpner for at det kan fastsettes forskrift om obligatorisk opplæring i samisk i kommuner som etter sameloven § 3-1 annet ledd er definert som språkvitaliseringskommuner. Dersom det treffes vedtak i medhold av annet punktum, skal Sametinget og den aktuelle kommunen få anledning til å uttale seg, jf. tredje ledd tredje punktum. Språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk skal følge Kunnskapsløftet – samisk ved minst én skole, jf. tredje ledd fjerde punktum.

Etter fjerde ledd har samer i grunnskolealder utenfor det samiske språkområdet, rett til opplæring i samisk. Kommunen kan etter femte ledd første punktum vedta å legge opplæringen i samisk til én flere skoler i kommunen. Departementet kan gi forskrifter om alternative former for slik opplæring når opplæringa ikke kan gis med stedlig lærer på skolen, jf. femte ledd annet punktum.

Sjetten ledd pålegger kommunen å sørge for at alle foreldre skal gjøres kjent med retten til opplæring i og på samisk. Slik informasjon må komme tidlig nok til at skolen kan starte opp med slik opplæring ved skolestart.

Til § 6-3 Samisk vidaregående opplæring

Første ledd første punktum og annet ledd videreføres. Første ledd annet punktum er ny og slår fast at elever som har hatt opplæring på samisk og/eller har hatt opplæring i samisk som første- eller andrespråk i grunnskolen, skal ha samme rett til opplæring i samisk som samer i vidaregående opplæring.

Tredje ledd er ny og pålegger fylkeskommunen å informere elevene om retten til opplæring i samisk. Det vises for øvrig til merknaden til nytt sjetten ledd i § 6-2.

Til ny § 6-5 Rett til hospitering eller språkbadssamlinger

Bestemmelsen er ny og slår fast at elever som ikke får stedlig opplæring i samisk skal få tilbud om hospiteringsopphold eller språkbadssamlinger, uavhengig om hele eller deler av opplæringen gis som fjernundervisning, jf. første punktum. Retten gjelder også for elever som får undervisning i samisk som andrespråk, jf. annet punktum. Hospiteringsoppholdet og/eller språkbadssamlingene skal ikke erstatte opplæringen, og det er frivillig for elevene å delta. Etter tredje punktum kan departementet gi nærmere forskrifter.

23.4 Merknader til endringene i friskoleloven

Til § 2-3 første ledd

Første ledd fjerde punktum er ny og slår fast at skolen skal tilby opplæring i samisk for elever som har krav på slik opplæring etter opplæringslova § 6-2 fjerde ledd. Plikten gjelder uavhengig av hvor i landet skolen er lokalisert. Plikten kan oppfylles gjennom fjernundervisning dersom skolen ikke kan finne egnet personale.

Syvende punktum åpner for at departementet ved godkjenningen kan stille krav om at friskoler i kommuner som er definert som språkbevaringskommuner etter sameloven § 3-1 annet ledd, skal tilby opplæring på samisk til samiske elever. Vertskommunen vil ha rett til uttale seg i saken og eventuelt påklage et vedtak etter de ordinære reglene i § 2-1 første ledd.

23.5 Merknader til endringene i domstolloven

Til § 38

I første ledd første punktum slås det fast at den domstol som en sak er brakt inn for, etter søknad fra en part eller av eget tiltak, kan beslutte at saken skal overføres til en annen domstol av samme orden, når særlige grunner, herunder hensynet til samisk språkbruk, gjør det påkrevd eller hensiktsmessig. Lovendringen innebærer at samiske språk i større grad skal kunne vektlegges når saker vurderes overført etter denne bestemmelsen. Bruk av samiske språk bør også være et moment når påtalemyndigheten begjærer fengseling eller andre rettergangsskritt.

Til § 65 nytt annet ledd

Dagens annet ledd i § 65 blir nytt tredje ledd. Etter annet ledd første punktum kan Domstoladministrasjonen opprette tilsvarende utvalg av meddommere med kunnskaper i ett eller flere samiske språk som etter første ledd, for domstoler med embetskrets som helt eller delvis omfatter det samiske språkområdet, jf. sameloven § 3-2 første ledd bokstav a. Slike utvalg skal benyttes når et rettsmøte gjennomføres på samisk etter same-loven § 3-5 fjerde ledd eller når alle parter samtykker, jf. annet ledd annet punktum.

Opprettelse av samiskspråklige meddommerutvalg vil i første omgang være aktuelt for domstoler med muligheter til å gjennomføre rettsaker på samisk, herunder skriving av dommer og andre avgjørelser på samiske språk. Dette forutsetter at fagdommer er samiskspråklig, og at det i rettskretsen er tilstrekkelig antall samiskspråklige innbyggere for valg til slike utvalg.

På grunn av mangelfull statistikk må det gjøres en skjønsmessig vurdering av om ovennevnte forutsetninger er til stede. Per i dag er det imidlertid på det rene at forutsetningene for å opprette samiskspråklig meddommerutvalg vil være til stede for Sis-Finnmárkku diggegoddi/Indre Finnmark tingrett. Etter hvert som samiskspråklige fagdommere blir utnevnt i andre domstoler, vil samiskspråklige meddommerutvalg også være aktuelt i øvrige domstoler, eller for tingretter med flere forskjellige samiske språk i rettskretsen, som for eksempel Ofoten tingrett.

Til § 70 nytt annet ledd

Dagens annet ledd i § 70 blir nytt tredje ledd. I nytt annet ledd slås det fast at den som velges som meddommer i samiskspråklige meddommerutvalg, i tillegg til å være personlig egnet til oppgaven, må ha tilstrekkelige kunnskaper i det samiske språket eller de samiske språkene som brukes i embetskretsen. Kravet til «tilstrekkelige samiskkunnskaper» innebærer at den som velges, må kunne forstå samisk tale og tekst og selv uttrykke seg på det samiske språket som brukes i embetskretsen. Kommunen skal kontrollere at det ikke velges utvalgsmedlemmer i strid med blant annet språkkravet i § 70, jf. § 73.

Til § 91 første ledd bokstav b

Endringen i domstoloven § 91 første ledd bokstav b medfører at et lagrettemedlem, en meddommer

eller et varamedlem ikke skal gjøre tjeneste dersom vedkommende ikke har tilstrekkelige samiskkunnskaper. Bestemmelsen må leses i sammenheng med same-loven § 3-5 slik at kravet om samiskkunnskaper bare trer inn dersom samisk er rettspråk i den aktuelle saken. Dersom konkrete omstendigheter gir grunnlag for tvil, kan det derfor være nødvendig å forsikre seg om at samiskkunnskapene er tilstrekkelige. Det vises for øvrig til merknadene til dl. § 70.

Til § 136a

Bestemmelsen innebærer at de samiske språkene er offisielle rettspråk for de domstolene som faller inn under virkeområdet til same-loven kapittel 3. Samelovens bestemmelser om språkbruk vil derfor gjelde i stedet for domstolovens bestemmelser om språkbruk. For saker eller henvendelser der samiske språk ikke benyttes, vil domstolovens bestemmelser likevel gjelde. Same-loven § 3-5 medfører videre at retten til å snakke samisk i rettsmøter vil gjelde for hele landet. Tolkningen forutsettes her å kunne skje ved fjerntolking. Se for øvrig merknadene til endringen av same-loven § 3-5.

23.6 Merknad til endringen i rettshjelploven

Til § 7 annet ledd

Dagens annet og tredje ledd i § 7 blir nye tredje og fjerde ledd. Nytt annet ledd gir hjemmel for å utarbeide nærmere regler for å dekke merkostnader for samiskspråklig rettshjelp. Dette kan for eksempel gjøres ved bestemmelser i salærfor-skriften og stykkprisforskriften, og at det presiseres i rettshjelpsrunskrivet at merutgifter til bruk av samiske språk dekkes. Det bør også utformes egne ordninger for saker uten offentlig rettshjelp.

23.7 Merknader til endringen i helse- og omsorgstjenesteloven

Til § 3-10 fjerde ledd

Bestemmelsen erstatter tidligere fjerde ledd. Det presiseres gjennom henvisningen til same-loven § 3-8 at det gjelder særskilte språkrettigheter for samiske pasienter og brukere.

23.8 Merknader til endringen i pasient- og brukerrettighetsloven

Til § 2-7 Samelovens anvendelse

Bestemmelsen er ny. Det presiseres gjennom henvisningen til sameloven § 3-8 at det gjelder særskilte språkrettigheter for samiske pasienter og brukere. Reglene i sameloven § 3-8 kommer i tillegg til de rettigheter som følger av pasient- og brukerrettighetsloven. Kommunen plikter å sørge for at rettighetene etter sameloven § 3-8 blir ivare tatt ved utforming av tjenestene, jf. annet punktum.

23.9 Merknad til de nye paragrafer i spesialisthelsetjenesteloven

Til § 2-1 a første ledd nr. 8

Det presiseres i lov at tjenestetilbudet for den samiske befolkning skal gis en utforming og en kvalitet som imøtekommer samiske språkbrukeres behov. Dette er en tydeliggjøring av gjeldende rett, som allerede følger av forarbeidene til dagens spesialisthelsetjenestelov. I tillegg innarbeides det en henvisningsbestemmelse til sameloven § 3-8 som regulerer samiske pasienter og brukeres rettigheter.

23.10 Merknad til endringen i helseforetaksloven

Til § 35 tredje ledd

Bestemmelsen erstatter tidligere tredje ledd. Det presiseres gjennom henvisningen til sameloven § 3-8 at regionalt helseforetak skal sørge for at den enkelte pasients utvidede rett til bruk av samiske språk blir ivare tatt i spesialisthelsetjenesten.

23.11 Merknader til endringene i kommuneloven

Til § 3 nr. 6

Bestemmelsen er ny og slår fast at språkbevaringskommuner og språkvitaliseringskommuner skal ha samisk navneform på kommunen, jf. første ledd. Kongen fastsetter i forskrift hvilke kommuner som skal være språkbevarings- og språkvitaliseringskommuner, jf. sameloven § 3-1 annet ledd. Bestemmelsen kommer også til anvendelse når

nye kommuner innlemmes i det samiske språkområdet, jf. § 3-2 første ledd bokstav a. Samiske kommunenavn skal bli fastsatt på det samiske språket som brukes i kommunen. Skrivemåten av samiske navn på kommunen skal følge av gjeldende rettskriving fastsatt av Sametinget og i henhold til bestemmelsene i stadnamnlova.

Etter annet ledd skal fastsatte samiske kommunenavn bli tatt i bruk og synliggjort av kommunale myndigheter innen rimelig tid. I begrepet «innen rimelig tid» ligger det at fastsatte samiske kommunenavn skal bli tatt i bruk så snart som mulig.

23.12 Merknad til endringene i folkeregisterloven

Loven har vært på høring, men er ennå ikke vedtatt. Utvalget har tatt utgangspunkt i lovforslaget som ble sendt på høring.

Til § 3-1 bokstav v

Formålet med bestemmelsen er å fastsette lov hjemmel for registrering av samiske språk i folke registeret.

Til § 3-1 annet ledd annet punktum

Etter annet ledd annet punktum kan enhver melde inn eller endre opplysninger om egen samiske språkbruk eller språktilknytning til folkeregistermyndigheten. Det skal være frivillig å registrere samisk språkbruk. Foreldre kan registrere språkbruk på vegne av sine barn, jf. barnelova § 30 jf. §§ 31 og 33 og vergemålsloven §§ 16 og 17.

23.13 Merknader til endringene i stadnamnlova

Til § 5 tredje ledd

Bestemmelsens annet ledd første punktum slår fast at Statens kartverk skal vedta skrivemåten av samiske navn på tettsteder og grender i tillegg til gårdsnavn, bruksnavn, seternavn, naturnavn mv.

Til § 5 fjerde ledd

Fjerde ledd gir Sametinget myndighet til å fastsette skrivemåten av samiske navn på reinbeitedistrikt.

23.14 Ikrafttredelse

Endringer i de ovennevnte lover trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer.

23.15 Merknader til ny samisk språkombudslov

Til § 1 Formål

Bestemmelsen slår fast at Språkombudet skal arbeide for at reglene i sameloven kapittel 3 etterleves, herunder at offentlig organer ikke foretar feilvurderinger eller forsømmer sine plikter.

Til § 2 Arbeidsområde

Første ledd første punktum fastslår at Språkombudets arbeidsområde omfatter alle som faller inn under virkeområdet for bestemmelsene i sameloven kapittel 3. Ombudet har til oppgave å påse at rettighetene i sameloven kapittel 3 overholdes. Ombudet skal særlig følge med på at lovgivning om retten til opplæring i og på samisk blir fulgt, at samiske pasienter og brukere får benytte det aktuelle samiske språket i kontakt med helsevesenet, at en part eller tiltalt i en sak får benytte samisk som rettsspråk, og at et vitne eller en siktet får avgi sin forklaring på samisk. Ombudet skal også følge med på at det gis tilstrekkelig informasjon til private om rettighetene som følger av sameloven kapittel 3. Språkombudet kan ta opp saker av eget tiltak, og selv avgjøre om saken gir tilstrekkelig grunn til behandling eller ytterligere undersøkelse, jf. annet og tredje punktum.

Til § 3 Valg av Språkombud

Bestemmelsen slår fast at Språkombudet åremålsbeskikkes av Kongen i statsråd, etter innstilling fra Sametinget, for en periode på seks år uten mulighet til gjenoppnevning. Det kan være grunn til å gi nærmere regler i forskrift om utlysning, krav til aktuelle kandidater og oppnevningsprosessen for øvrig. Blant annet kan det være aktuelt å gi regler om begrunnelse for innstillingen fra Sametinget og eventuell adgang til å fravike Sameingets innstilling.

Til § 4 Klage og klagefrist

Etter første ledd første punktum kan enhver som mener å ha vært utsatt for brudd på samelovens språkregler, klage til språkombudet. Med «enhver» forstås her både enkeltpersoner, juri-

diske personer, organisasjoner og grupper av personer. Klagen skal være navngitt og må være satt fram innen ett år etter at den tjenestehandlingen eller det forholdet det klages over, ble foretatt eller opphørte, jf. annet punktum. Dersom klageren har brakt saken inn for høyere forvaltningsorgan, regnes fristen fra det tidspunktet dette organet treffer sin avgjørelse, jf. tredje punktum. Klages det over et vedtak, starter fristen å løpe fra vedtakstidspunktet, og ikke fra det tidspunkt klageren fikk underretning om vedtaket slik det er når det gjelder forvaltningsklager, jf. fvl. § 29 første ledd. Fristen avbrytes ved at klagen avgis til Språkombudet, sml. fvl. § 30. Det vil i praksis si at den må være postlagt innen fristen. Språkombudet avgjør om en klage gir tilstrekkelig grunn til behandling, jf. siste punktum.

Til § 5 Språkombudets uttalelser

Språkombudet kan uttale sin mening om de forhold som går inn under ombudets arbeidsområdet, jf. § 2, men kan ikke treffe rettslig bindende avgjørelser. Forvaltningens vedtak kan med andre ord ikke endres eller omgjøres av språkombudet. Språkombudet kan imidlertid oppfordre forvaltningen til å endre sine vedtak eller til å se på sakene på nytt. Det vil være opp til forvaltningen om den vil følge de anbefalinger Språkombudet gir.

Til § 6 Melding til Sametinget

Bestemmelsen slår fast at Språkombudet skal gi Sametinget en årlig melding om sin virksomhet. Nærmere retningslinjer for hva meldingen skal inneholde gis i forskrift, jf. § 8. Meldingen skal trykkes og offentliggjøres.

Til § 7 Forholdet til andre lover

Bestemmelsen fastslår at saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven og offentleglova i utgangspunktet gjelder for Språkombudet, noe som blant annet innebærer at Språkombudet kan gjøre unntak fra innsyn i den grad det følger av hjemlene i offentleglova. Bestemmelsene om taushetsplikt gjelder også for ombudets virksomhet.

Til § 8 Forskrift

Etter første punktum skal Sametinget fastsette nærmere regler i forskrift om prosedyrer for valg av språkombud, samt ombudets organisasjon og saksbehandling. For øvrig skal Språkombudet

utføre sitt verv selvstendig og uavhengig av Same-tinget, og andre myndigheter og institusjoner, jf. annet punktum.

§ 9 Ikrafttredelse

Bestemmelsen slår fast at loven trer i kraft fra den tid Kongen bestemmer.

23.16 Merknad til den nye paragrafen i stadnamnforskrifta

Til § 7 tredje ledd

Bestemmelsen slår fast at det ved fastsetting av rekkefølgen på stedsnavn skal man ta hensyn til hva som er det opprinnelige stedsnavnet. Det eldste (opphavelege) navnet er det primære navnet, og skal stå først, for eksempel Jiebmaluokta/Hjemmeluft, Hammerfest/Hammarfeasta og

Tromsø/Romsa. Ved nye navnekonstruksjoner, som ikke gjelder naturnavn, bygdenavn eller navn på tettsteder, vil det det være opp til vedtaksmyndigheten å fastsette rekkefølgen. Hvis nye navn bygger på eldre stedsnavn, må samme generelle prinsipp som ovenfor gjelde. Hvis det er tvil om hvilket navn som er eldst, skal stedsnavnkonsulentene uttale seg om hva som blir regnet som primærnavn og om rekkefølgen av stedsnavn. Tekniske begrensninger i stedsnavnregistre skal ikke være til hinder for at det kan fastsettes flerspråklige navn på samme navneobjekt.

Til § 7 fjerde ledd

Bestemmelsen slår fast at ved fastsetting av ett navn, skal det ved valget mellom norsk, samisk og kvensk legges vekt på det navnet som har lengst tradisjon på stedet.

Referanse- og litteraturliste

Utredninger, proposisjoner, stortingsmeldinger, innstillinger og rundskriv

NOU 1983: 6 *Stadnamn*.

NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*.

NOU 1985: 14 *Samisk kultur og utdanning*.

NOU 1987: 34 *Samisk kultur og utdanning*.

NOU 1990: 13 *Forslag til ny lov om kommuner og fylkeskommuner*.

NOU 1994: 21 *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv, Bakgrunnsmateriale for samerettsutvalget*.

NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge*.

NOU 1997: 4 *Naturgrunnlaget for samisk kultur*.

NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett*.

NOU 1999: 19 *Domstolene i samfunnet – Administrativ styring av domstolene. Utnevnelser, sidegjøremål, disiplinertiltak*.

NOU 2000: 3 *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner*.

NOU 2003: 30 *Ny offentlighetslov*.

NOU 2004: 17 *Statlig tilsyn med kommunesektoren*.

NOU 2007: 14 *Samisk naturbruk og rettsituasjonen fra Hedmark til Troms*.

NOU 2008: 5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark*.

NOU 2009: 14 *Et helhetlig diskrimineringsvern – Diskrimineringslovutvalgets utredning om en samlet diskrimineringslov, grunnlovsvern og ratifikasjon av tilleggsprotokoll nr. 12 til EMK*.

NOU 2012: 1 *Til barnas beste – ny lovgivning for barnehagene*.

NOU 2014: 8 *Tolking i offentlig sektor*.

NOU 2016: 4 *Ny kommunelov*.

Ekspertutvalgets delrapport, *Kriterier for god kommunestruktur* (2014).

Ot.prp. nr. 33 (1986–87) *Om lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold*.

Ot.prp. nr. 66 (1988–89) *Om lov om stadnamn*.

Ot.prp. nr. 60 (1989–90) *Samisk språk. Lov om endringer i I) Lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven). II) Lov 13. juni 1969 nr. 24 om*

grunnskolen. III) Lov 13. august 1915 nr. 5 om domstolene.

Ot.prp. nr. 66 (1990–91) *Om lov om avhending av fast eiendom (avhendingslova)*.

Ot.prp. nr. 42 (1991–92) *Om lov om kommuner og fylkeskommuner (kommuneloven)*.

Ot.prp. nr. 10 (1998–99) *Om lov om spesialisthelsetjenesten m.m.*

Ot.prp. nr. 12 (1998–99) *Om lov om pasientrettigheter*.

Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) *Om lov om gjennomføring av straff m.m.*

Ot.prp. nr. 66 (2000–2001) *Om lov om helseforetak m.m.*

Ot.prp. nr. 111 (2001–2002) *Om lov om endring av Lov 14.08.1918 nr. 1 om forandring av rikets inndelingsnavn (innføring av tospråklig navn på Finnmark fylke, norsk og samisk)*.

Ot.prp. nr. 33 (2004–2005) *Om lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven)*.

Ot.prp. nr. 38 (2004–2005) *Om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold*.

Ot.prp. nr. 42 (2004–2005) *Om lov om endringer i lov 18. mai 1990 nr. 11 om stadnamn m.m.*

Ot.prp. nr. 72 (2004–2005) *Om lov om barnehager (barnehageloven)*.

Ot.prp. nr. 38 (2005–2006) *Om lov om endring av lov 14. august 1918 nr. 1 om forandring av rikets inndelingsnavn (innføring av tospråklig navn på Troms fylke, norsk og samisk)*.

Ot.prp. nr. 97 (2005–2006) *Om lov om endringer i lov 25. september 1992 nr. 107 om kommuner og fylkeskommuner m.m. (statleg tilsyn med kommunesektoren)*.

Ot.prp. nr. 22 (2006–2007) *Om lov om endringer i domstoloven mv.*

Prop. 91 L (2010–2011) *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m.*

Prop. 70 L (2011–2012). *Endringer i deltakerloven, havressurslova og finnmarksloven (kystfiskeutvalet)*.

Prop. 88 L (2012–2013), *Diskrimineringslovgivning (diskrimineringsloven om seksuell oriente-*

- ring, likestillingsloven, diskrimineringsloven om etnisitet, diskriminerings- og tilgjengelighetsloven).*
- Prop. 61 LS (2014–2015) *Endringer i politiloven mv. (trygghet i hverdagen – nærpolitireformen).*
- Prop. 105 L (2014–2015) *Endringer i lov om stadnamn (om høvet grunneigarar har til å fastsetje skrivemåte av bruksnamn m.m.).*
- Prop. 1 S (2015–2016) *Kunnskapsdepartementet.*
- Prop. 33 L (2015–2016) *Endringer i barnehageloven (tilsyn m.m.).*
- Prop. 62 L (2015–2016) *Endringer i forvaltningsloven mv. (administrative sanksjoner mv.).*
- St.meld. nr. 21 (1962–63) *Om kulturelle økonomiske tiltak av særlig interesse for den samiske befolkning.*
- St.meld. nr. 25 (1996–97) *Åpenhet og helhet. Om psykiske lidelser og tjenestetilbudene.*
- St.meld. nr. 10 (2003–2004) *Om Sametingets virksomhet i 2002.*
- St.meld. nr. 25 (2005–2006) *Mestring, muligheter og mening.*
- St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken.*
- St.meld. nr. 37 (2007–2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen).*
- St.meld. nr. 11 (2008–2009) *Læreren – rollen og utdanningen.*
- St.meld. nr. 47 (2008–2009) *Samhandlingsreformen.*
- Meld. St. 7 (2009–2010) *Gjennomgang av særlovshjemler for statlig tilsyn med kommunene.*
- Meld. St. 12 (2011–2012) *Stat og kommune – styring og samspel.*
- Meld. St. 6 (2014–2015) *Sametingets virksomhet 2013.*
- Meld. St. 26 (2014–2015) *Fremtidens primærhelsetjeneste – nærhet og helhet.*
- Meld. St. 38 (2014–2015) *Open og opplyst.*
- Meld. St. 5 (2015–2016) *Sametingets virksomhet 2014.*
- Meld. St. 11 (2015–2016) *Nasjonal helse- og sykehusplan (2016–2019).*
- Meld. St. 12 (2015–2016) *Kvalitet og pasientsikkerhet 2014.*
- Meld. St. 19 (2015–2016) *Tid for lek og læring – Bedre innhold i barnehagen.*
- Meld. St. 22 (2015–2016) *Nye folkevalgte regioner – rolle, struktur og oppgaver.*
- Meld. St. 27 (2015–2016) *Digital agenda for Norge – IKT for en enklere hverdag og økt produktivitet.*
- Meld. St. 28 (2015–2016) *Fag – Fordypning – Forståelse – En fornyelse av Kunnskapsløftet.*
- Indst. O. nr. XI (1901–02) *Om Lov om afhændelse af Statens Jord og Grund i Finmarkens Amts Landdistrikt.*
- Innst. O. nr. 3 (1990–91) *Innstilling fra kirke- og undervisningskomiteen om samisk språk. Lov om endringer i lov av 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven), lov av 13. juni 1969 nr. 24 om grunnskolen og lov av 13. august 1915 nr. 5 om domstolene.*
- Innst. O. nr. 13 (2002–2003) *Innstilling fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold (ny organisering av arbeidet for samiske språk).*
- Innst. 12 S (2015–2016) *Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om bevilgninger på statsbudsjettet for 2016, kapitler under Kunnskapsdepartementet og Kulturdepartementet samt forskningskapitler under Nærings- og fiskeridepartementet og Landbruks- og matdepartementet (rammeområde 16).*
- Innst. 16 S (2015–2016) *Innstilling fra kommunal- og forvaltningskomiteen om løyvingar på statsbudsjettet for 2016 vedrørende kapittel under Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Finansdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Kommunal- og moderniseringsdepartementet og Nærings- og fiskeridepartementet (rammeområda 1, 6 og 18).*
- Dokument 16 (2011–2012) *Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i grunnloven.*
- Miljøverndepartementet, *Ikraftsetting av lov om eigedomsregistrering (matrikkellova) med forskrifter (matrikkel forskriften)*, Rundskriv 2009–5.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Nytt kapittel 10A i kommuneloven – statlig tilsyn med kommunesektoren*, Rundskriv H-03/07.
- Kunnskapsdepartementet, *Lov 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelsene*, Rundskriv F-08/2006.
- Internasjonale konvensjoner, avtaler og andre instrumenter
- Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948 (FNs verdenserklæring om menneskerettighetene, UDHR).
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Rome 4 Novem-

- ber 1950 (Den europeiske menneskerettskonvensjonen, EMK – med protokoller).
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, General Assembly resolution 2106 (XX) of 21 December 1965 (FNs rasediskrimineringskonvensjon).
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 (FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter).
- International Covenant on Civil and Political Rights, General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 (FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, SP).
- Convention on the Rights of the Child, General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 (FNs barnekonvensjon).
- ILO Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries (Indigenous and Tribal Peoples Convention), 1989 (ILO-konvensjon nr. 169).
- European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg, 05/11/1992, ECMRL (minoritetsspråkpakten).
- Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, of 1 February 1995 (Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter).
- Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UN General Assembly resolution 61/295, 13. September 2007, UNDRIP (FNs erklæring 13. september 2007 om urfolks rettigheter (FNs urfolkserklæring)).
- Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples, A/RES/69/2 (2014) (Verdenserklæringen fra FN's verdenskonferanse om urfolks rettigheter).
- Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage on 16 November 1972 (UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven).
- Internasjonale observasjonsuttalelser, tolkningsuttalelser og andre avgjørelser
- General Comment No. 23: Article 27 (Rights of Minorities), 8 April 1994, CCPR/C/21/Rev.1/Add.5.
- General Comment No. 31 (2004): Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant, 26 May 2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13.
- Sandra Lovelace v. Canada (Communication No. R.6/24/1977), CCPR/C/OP/1 at 10 (1985), views adopted 30 July 1981.
- Ilmari Länsman et al. v. Finland (Communication No 511/1992), CCPR/C/52/D/511/1992 (1994), views adopted 26 October 1994.
- Thlimmenos v. Greece (2001) ECHR 6 Apr 2000 31 EHRR 411 44.
- Shamayev AO v. Georgia, 20 ECtHR 12.
- Stephen Hagan v. Australia, (Communication No. 26/2002), U.N. Doc. CERD/C/62/D/26/2002 (2003).
- General Comment No. 13 (1999): The Right to Education (Art. 13). UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR) 8. December 1999.
- CESCR General Comment No. 14: The Right to the Highest Attainable Standard of Health (Art. 12), Adopted at the Twenty-second Session of the Committee on Economic, Social and Cultural Rights, on 11 August 2000 (Contained in Document E/C.12/2000/4).
- General Recommendation No. 32 (2009): The Meaning and Scope of Special Measures in the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination.
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Guidelines for the CERD-specific document to be submitted by states parties under article 9, paragraph 1, of the convention*, CERD/C/2007/1 (2007).
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination – Norway*, A/44/18 (1990).
- Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding observation of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination – Norway*, CERD/C/NOR/CO/21–22, (2015).
- Guidelines for the CERD-specific document to be submitted by states parties under article 9, paragraph 1, of the convention, CERD/C/2007/1.
- General Recommendation No. 11 (2009): *Indigenous children and their rights under the Convention*.
- Committee on the Rights of the child, *The Rights of Indigenous Children – Recommendations*, 34th session, 3 October (2003).
- United Nations, General Assembly resolution 47/135, adopted 18. December 1992, Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.

- United Nations, UN-Document E/CN.4/1995/2, E/CN.4/Sub.2/1994/56 (Utkast til urfolkserklæring utarbeidet 1994 av FNs underkommission for forhindring av diskriminering og beskyttelse av minoriteter).
- Alta Outcome Dokument, UN official version (2013).
- Council of Europe, *Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages*, Strasbourg, 5.XI.1992, European Treaty Series – No. 148.
- Council of Europe, *Application of the charter in Norway*, Third monitoring cycle, ECRML 82007 (2007).
- Council of Europe, *Report of the Committee of Experts*, Fourth Report – Norway, MIN-LANG (2009).
- Council of Europe, *Application of the charter in Norway*, 5th monitoring cycle, ECRML (2012).
- Council of Europe, Advisory committee on the framework convention for the protection national minorities, *The language rights of persons belonging to national minorities under the framework*, ACFC/44DOC(2012)001 Rev, Thematic Commentary No. 3 (2012).
- Council of Europe, *Application of the charter in Norway*, 6th monitoring cycle, ECRML (2015).
- Magee and Others v. the United Kingdom (application no. 26289/12).
- Carson and Others v. the United Kingdom (application no. 42184/05).
- International Labour Office, *Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No.169*.
- Ilolex: 162000ECU169, Report of the Committee set up to examine the representation alleging non-observance by Ecuador of the Indigenous and Tribal Peoples Convention, 1989 (No. 169), made under article 24 of the ILO Constitution by the Confederación Ecuatoriana de Organizaciones Sindicales Libres (CEOSL).
- Litteratur
- Agenda/Norut NIBR Finnmark, *Oppfølging av plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge* (2002).
- Anaya, James, *Indigenous Peoples in International Law* (2:a oppl.) Oxford University Press (2004).
- Andenæs, Johs., *Norsk straffeprosess*, 2.utg., samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer. Universitetsforlaget (2001).
- Andersen, Svanhild og Strømgren, Johan, *Evaluering av samelovens språkregler*, Nordisk Samisk institutt (2007).
- Anderson, Ian m.fl., *Indigenous and tribal peoples' health (The Lancet – Lowitja Institute Global Collaboration): a population study*, The Lancet (2016).
- Arbeidsgruppe om læremidler i samiskopplæringen. *Forslag til tiltak for å øke det nordiske samarbeidet om felles utvikling og bruk av læremidler i barnehage og skole for å styrke samiskopplæringen* (2015).
- Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Handlingsplan for samiske språk* (2009).
- Asplan Viak, *Evaluering av Sametingets tilskudd til samiske barnehager* (2010).
- Aubert, Vilhelm, *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo, Statistisk sentralbyrå (1978).
- Avtale om samarbeid mellom Finnmark fylkeskommune og Sametinget, undertegnet 2003.
- Avtale om samarbeid mellom Troms fylkeskommune og Sametinget, undertegnet 2007.
- Aarseth, Bjørn, *Aslak Hætta reindriftssame og opprører*, Norsk biografisk leksikon, netttutgave (2001).
- Aarseth, Bjørn, *Lars Hætta reindriftssame, lærer og bibeloversetter*, Norsk biografisk leksikon, netttutgave (2001).
- Baker, C., *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*, Multilingual Matters. (2011).
- Bergsland, Knut, *Rørossamiske tekster* (1943).
- Bjerkeli, Bjørn, Selle, Per (red.), *Samer, makt og demokrati, Sametinget og den nye samiske offentligheten* (Oslo 2003).
- Bjørklund, Ivar, *Fjordfolket i Kvænangen*, Universitetsforlaget (1985).
- Bjørklund, Ivar, *Gjenreisning og fornorskning*, Ottar 1/1986 og i NRK Sapmi (3.11.2014).
- Blix Hagen, Rune, *Petter Dass – en arrogant helvetespredikant*, Fri tanke, netttutgave (25.6.2007).
- Bongo, Berit Andersdatter, *Samer snakker ikke om helse og sykdom – Samisk forståelseshorisont og kommunikasjon om helse og sykdom* (2012).
- Borgen, Peder, *Samenes første landsmøte 6.–7. februar 1917. Grunnlaget for Samefolkets dag 6. februar* Tapir forlag (1997).
- Braseth, L, *Samer sør for midnattssola*, Fagbokforlaget (2015).
- Brenna, Wenke, *Samene i rettssystemet*, Čálliid Lágáduš (2005).
- Brownlie, Ian, *Principles of Public International Law*, 6. opplag. Oxford University Press (2003).
- Cassese, Antonio, *International Law*, 2. opplag. Oxford University Press (2005).

- Dalen, Arnold m fl., *Trøndersk språkhistorie*, Tapir forlag (2008 nr. 3).
- Dankersen, Astrid, *Samisk artikulasjon – Melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag*, PhD i sosiologi, Fakultet for samfunnsvitenskap, Universitetet i Nordland (2014).
- DIFI, Direktoratet for forvaltning og IKT, *Referanse katalogen for IT-standarder i offentlig sektor*.
- Domstoladministrasjonen. *Den samiske dimensjonen i rettsvesenet*. Rapport fra arbeidsgruppe, (2011).
- Dunfjeld-Aagard, Lisa, *Sørsamiske kystområder. Tolking av fortidig samisk tilstedeværelse i Ytre Namdal*, Hovedfagsoppgave I arkeologi, UiT (2005).
- Eckhoff, Torstein, Smith, Eivind, *Forvaltningsrett*, 10. utg., Digital utgave (2016).
- Eidheim, Harald, *Aspects of the lappish majority situation*. Oslo. Universitetsforlaget (1971).
- Eriksen, Knut E og Niemi Einar, *Den finske fare*. Universitetsforlaget (1981).
- Evjen, B., *Samisk skolehistorie – med eksempler fra Salten og Tysfjord. Årbok for norsk utdanningshistorie 2004*. Notodden. Telemarksforskning (2004).
- Evjen, Bjørg og Hansen Lars Ivar, *Nordlands kulturelle mangfold*, Pax (2008).
- Falch, Torvald og Selle, Per, «Staten og Sametinget» i Bjørn Bjerkli og Per Selle (red.) *Samepolitikkens utvikling*. Oslo: Gyldendal Akademisk (2014).
- Eytorsson, Einar, *Sjosamene og kampen om fjordressursene*, CaliidLágáduš (2008).
- Fjellheim, Sverre, *Gæbrien Sijte – en sameby i Rørostraktene*, eget forlag (2012).
- Fjellström, Phebe, *Samisk kultur och historia i hermeneutisk belysning av europeisk och nordisk arkivmaterial*. I: Folk og ressurser i Nord. Trondheims-symposiet midt- og nordskandinaviske kultur 1982.
- Fokstad, Per, «Hvordan fornorskningen grep inn i mitt liv», I: Hidle og Otterbech (red.), *Fornorskningen i Finmarken*. Kristiania (1917).
- Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, *Handlingsplan for samiske språk, Status 2010 og videre innsats 2011*.
- Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet, *Fylkesmannsrollen – Utvikling og utfordring* (2012).
- Fugelsnes, Elin, *Fra skalle målinger til selvbestemmelse*, Fagbladet Forskningsetikk (7. juni 2016).
- Furskognes, Ann-Karin m.fl, *Tolkeprosjektet*, Nasjonalt senter for samhandling og telemedisin. Prosjektrapport (2013).
- Gaski, Lina, *Landskap og identitet*, Fortidsvern nr. 2/2000.
- Gaski, Lina: «Ressurser og rettigheter sett i et lokalsamfunns perspektiv» I: Bjørklund, (red.) *Norsk ressursforvaltning og samisk rettighetsforhold. Om statlig styring, allmenningens tragedie og lokale sedvaner i Sápmi*. Oslo: Ad Notam Gyldendal (1999).
- Greneresen, Geir, *Saba vs. Thomassen*, Utdanningsnytt februar 2011.
- Gjessing, Gutorm, *Norge i Sameland*, Gyldendal (1973)
- Gustavsen, John, Per Fokstad: *en foregangsmann blant samene*, Nordkalotten nr. 12, (1977)
- Hannum, Hurst: *Autonomy, Sovereignty and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights* (rev. oppl.) University of Pennsylvania Press (1990)
- Hansen, Lars Ivar, *Norwegian, Swedish and Russian «tax-lands» in the North*. Tapir Akademisk Forlag (2011).
- Helsedirektoratet, *Utvikling gjennom kunnskap. Utviklingssenter for sykehjem og hjemmetjenester*, Overordnet strategi 2011–2015. (2010).
- Helsedirektoratet, *Kartlegging av tolkebruk i kommunehelsetjenesten* (2013).
- Helsedirektoratet, *Treårige satsinger innen samiske helse- og omsorgstjenester*, (2010–2012). Rapport 2013.
- Helse- og omsorgsdepartementet, *Omsorgsplan 2015*.
- Helse- og omsorgsdepartementet, *Demensplan 2015 «Den gode dagen»*, Delplan til Omsorgsplan 2015.
- Imsen, Steinar, *Taxes, tributes and tributary lands in the making of the Scandinavian kingdoms in the Middle Ages*, «Norgesveldet» Occasional Papers No 2, Trondheim 2011.
- Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar, *Samenes historie fram til 1750*, Cappelen (2004).
- Ketil Lenert Hansen, *Ethnic discrimination and health: The relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domain's rural sámí population*, International journal of circumpolar health (2015).
- Hansen, Ketil Lenert, Minton, Stephen og Sørlie, Tore, *Discrimination amongst Arctic indigenous Sami and non-indigenous populations in Norway – the SAMINOR 2 questionnaire study*, Journal of Northern Studies (2016).
- Helander Rautio Kaisa, *Namat dan nammii. Sámi báikenamat dáriuiduittin Várjagas guovllus Norgga uniovdnaáiggi loahpas*, Diedut 1/2008.

- Helander, Kaisa Rautio, *Sámi báikenamat ja nam-mahálddašeapmi giellapolitihkaoassin*, Diedut 2/2015.
- Henriksen, Jan Erik, *Samisk sosialt arbeid – fra ildsjeler til institusjonalisering?*, Høgskolen i Alta 2005.
- Hirvonen, V., *Sámi skuvla plánain ja praktihkas*, Norges forskningsråd/ Sámi allaskuvla/ Čál-liid Lágádus (2003).
- Hætta, Odd Mathis, *Per Fokstad – portrett av en visjonær samisk pioner*, I boka «dasgo eallin gáibida min soahtái ja mii boahhtit – mii boahhtit dállán! = – selve livet kalder os til kamp og vi kommer – vi kommer straks! 1919–99», John T. Solbakk (red). Kárášjohka, (1999).
- Hætta, Odd Mathis, *Samene – Nordkalottens urfolk*, Høyskoleforlaget (2002).
- Høgmo, Asle, *Det tredje alternativ. Barns læring av identitetsforvaltning i samisk-norske samfunn preget av identitetsskifte*, Tidsskrift for samfunnsforskning, bd. 27 s. 395–416. (1986).
- Jensen, Eivind Bråstad, *I møte med en flerkulturell landsdel*, Nordkalottforlaget (2015).
- Jernsletten, Regnor, *Trondheimlandsmøtet 1917 og samebevegelsen*, Samer i sør, årbok nr. 4, Snåsa (1991).
- Johansen, Ann-Gøril, *Ett skritt fram og to tilbake i Bjerke/Selle i Samer, makt og demokrati, Sametinget og den nye samiske offentligheten* (2003).
- Johansen, Yngve, *Instrukser om fornorskning av samiske stedsnavn på kart*, Tana Årbok 2008.
- Johnsen, Elin og Linstad, Line, *Nye helse- og sosialtjenester for den samiske befolkning*, Nasjonalt senter for telemedisin (2003).
- Jonassen, Ejva-Krihke, *Áarjel-saemien skuvlehistovrije*. I: Fjell-Folk, årbok for Rørosmuseet 2012.
- Justisdepartementet, *Rett til tolk*, Rapport om tolking og oversettelse i norsk straffeprosess (2005).
- Kalstad, Johan Ailo, *Overordnet organisering av spesialisthelsetjenesten til den samiske befolkningen i Norge – vurderinger og alternativer* (2016).
- Kappfjell, Betty, *Frå «finnunge» på Trofors til inter-nathusmor i Hattfjeldal*, Samisk skolehistorie 5, Davvi Girji (2011).
- Kintel, Anders, *Lulesamisk høgskoleutdanning*, I Svein Lund (Red.), *Samisk skolehistorie* (2013).
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *The European charter for regional or minority languages, sixth periodical report – Norway* (2014).
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).
- Kommunal- og regionaldepartementet, *rapport om tospråklighet i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk* (2002).
- Kommunal- og regionaldepartementet, *Grenseløst i Nord*, Arbeidsrapport om samarbeid mellom Norge og Finland (2004).
- Konsultasjonsavtalen, *Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget*, undertegnet 11. mai 2005, stadfestet ved kgl. res. 1 juli 2005.
- Kriminalomsorgen, *Gjennomgang av soningsforholdene for samiske innsatte og domfelte*, Rapport fra arbeidsgruppe, (2011).
- Kriminalomsorgsdirektoratet, *Kriminalomsorgens tiltaksplan for god og likeverdig straffegjennomføring for samiske innsatte og domfelte* (2014).
- Kulturdepartementet, *Høringsnotat om revisjon av forskrift om skrivemåten av stadnamn* (11. mai 2016).
- Kunnskapsdepartementet, *Nasjonal rekrutteringsstrategi for samisk høyere utdanning*
- Kunnskapsdepartementet, *Strategi for rekruttering av førskolelærere i barnehagen (2007–2011)*.
- Kvernmo, Siv, *Psykisk helse hos samisk, norsk og kvensk ungdom*, Tidsskrift for Den norske legeforening 2001.
- Kyllingstad, Jon Røyne, *Kortskaller og langskaller*, Spartacus (2004).
- Kymlicka, Will, *Contemporary Political Philosophy*, 2. opplag. Oxford University Press (2002).
- Larsen, Anders, *Fornorskningen i de nuværende skoler i Finmarken*, I Hidle og Otterbech (red.) *Fornorskningen i Finmarken*. Kristiania. Forlaget Lutherstiftelsens Boghandel (1917).
- Larsson, Bjørg, *Finnfondet – Et fornorskningssinstrument*, Hovedoppgave UiTø (1989).
- Lund, Svein, *Samisk skolehistorie*, bd 1–6, Davvi Girji (2003).
- Magga, Ole Henrik, *Sametingets 25 år, foredrag ved Sametingets jubileum 21. oktober 2014*.
- Melbøe, Linn m.fl. *Situasjonen til samer med funksjonsnedsettelse* (2016).
- Minde, Henry, *Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger?* Samisk skolehistorie, Davvi Girji forlag (2005).
- Myhrer, Tor-Geir, *Norsk straffeprosess*, 4. utgave (2009).
- Nergård, Jens Ivar, *Det skjulte Nord-Norge*, ad Notam Gyldendal (1994).

- Norut, *Undersøkelse om selvpålevd diskriminering blant samer i Norge* (2006).
- Norut, *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (2012).
- Nordlandsforskning, *Kunnskapsløftet 2006 Samisk – Mot en likeverdig skole? Sluttrapport fra evalueringsarbeidet av Kunnskapsløftet Samisk (LK06S)* (NF-rapport nr. 1/2012).
- Nordlandsforskning, *Samisk språkundersøkelse* (NF-rapport nr. 7/2012).
- Nordlandsforskning, *Samisk via fjernundervisning – Ei kartlegging og veien videre* (NF-rapport nr. 10/2012).
- Nygaard, Vigdis, Áila Marge Varsi Balto, Marit Solstad og Karl Jan Solstad, *Evaluering av samiske språksentre*, 2012.
- Nystad T, Melhus M, Lund E, *Samiskspråklige er mindre fornøyd med fastlegetilbudet*, I tidsskrift for den Norske Legeforening (2006).
- Nystø, Sven Roald m.fl (red), *Såmediggi 25 jagi Sametinget 25 år* (2014)
- Olsen, Leiv, *Sørsamisk historie i et nytt lys*, UiTø skriftserie nr. 17, Stavanger (2010).
- Otterbech: *Kulturverdier hos Norges finner*. Kristiania. H. Aschehoug & co (1920).
- Pedersen, Paul og Høgmo, Asle (red.), *Såpmi slår tilbake. Samiske revitaliserings- og moderniseringsprosesser i siste generasjon*, CalliidLagadus (2012).
- Pedersen, Paul og Nyseth, Torill (red.), *Citysaami. Same i byen eller bysame?* CálliidLágá-dus (2015).
- Pollan, Brita, *For djevelen er alt mulig, kristne historier om samene*, Høyskoleforlaget (2007).
- Ravna, Ellen, *Undersøkelse av bruken av samisk språk. Om bruken av samisk språk blant privatpersoner i samiske områder, offentlige institusjoner, samiske organisasjoner og samiske bedrifter*. Rapport, Tana, Samisk Nærings- og Utredningssenter (SEG) (2000).
- Ravna, Øyvind, *Samenes rett til land og vann, sett i lys av vekslende oppfatninger om samisk kultur i retts- og historievitenskapene*, Historisk tidsskrift, 02/2011 (2011).
- Rasmussen, Sigrun: *John Savio (1902–38): en samisk kunstner fra Sør-Varanger*, Saviomuseet, (2005).
- Rasmussen, Torkel, *Jávohuvvá ja ealáska. Davvisámegielaigiid demografiija ja buolvvaidgaska-saš sirdaseapmi Norggas ja Suomas*, Tromsø, Romssa universitehtta (2005).
- Rogstad, Granøyen Kaare: *Streif i sørsamenes saga*, Rune, Trondheim (1980).
- Rørosmuseet *Årbok 2012*.
- Saemien Sijte årbok nr. 2 1985.
- SåFå-utredning om etablering av nordisk språkfagsenter, *Innrättande av en samnordisk forsknings- och yrkes/recurscentral för det samiska språket*. (2011).
- Såjets, Michael, *Foredrag for språkutvalget* (2015).
- Samarbeidsavtale mellom Sametinget i Norge, Nordland fylkeskommune, Nord-Trøndelag fylkeskommune, Sør-Trøndelag fylkeskommune og Hedmark fylkeskommune, undertegnet 11. februar 2005.
- Samisk Parlamentarisk Råd, *Felles samisk språkarbeid* (1998).
- Samisk Parlamentarisk Råd, *Sámi Giellagáldu ásaheapmi, sak 027/12*.
- Sametinget, *Samisk er tøft* (2004).
- Sametinget, *Melding om samiske helse- og sosialtjenester* (2005).
- Sametinget, *Forslag til ny organisering av samisk språksamarbeid innenfor sametingenes ansvarsområder* (2008).
- Sametinget, Brev fra Sametinget til SSB, 9. mars 2009. Ref. 07/1152 – 42 (2009).
- Sametinget, *Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene*, sak 011/11 (2011).
- Sametinget, *Sametingsmelding om opplæring og utdanning* (2011).
- Sametinget, *Sametingets reviderte budsjett*, Sak 26/12 (2012).
- Sametinget, *Sametingsmelding om samisk språk* (2013).
- Sametinget, *Sametingsmelding om samisk barnehagetilbud* (2013).
- Sametinget, *Handlingsplan for utvikling av læremidler 2015–2018* (2014).
- Sametinget, *Handlingsplan for samisk barnehagetilbud 2015–2018*, sak 009/15 (2015).
- Sametinget, *Sametingets årsrapport* (2015).
- Sametinget, *Pressemelding om Sametingets valgmanntall*, 16. november 2015.
- Sametinget, *Sametingets budsjett 2015*.
- Sametinget, *Utredning kommunereformen og samiske interesser* (2015).
- Sametinget SP 33/16 *Ivaretagelse av samiske barns rettigheter og behov ved kvalitet- og strukturendringer i barnevernet*.
- Sametinget, *Sámi báikenamat almmolaš geavahas/Samiske stedsnavn i offentlig bruk*, Sak SR 65/16 (2016).
- Sametinget, *Sámi báikenamat almmolaš geavahas/Samiske stedsnavn i offentlig bruk*, Sak SP 19/16 (2016).
- Sametinget, *Sametingets budsjett 2016*.
- Sametinget, *Hefte for nordsamisk rettskriving/Čál-linrávagirji* (2016)

- Sametingsrådet, *Samiske institusjoner og det sivile samfunn* (2008).
- Sametingsrådet, *Sametingsrådets tiltredelseserklæring for et sametingsråd utgått av NSR og felleslista for NSR (2013–2017)*.
- Sámi allaskuvla/Samisk høgskole, *Samiske tall forteller 5 – Kommentert samisk statistikk* (2012).
- Sámi allaskuvla/Samisk høgskole, *Samiske tall forteller 6 – Kommentert samisk statistikk* (2013).
- Sámi allaskuvla/Samisk høgskole, *Samiske tall forteller 8, Kommentert samisk statistikk* (2015).
- Sandvik, Gudmund, *Om oppfatninger av retten til bruk av land og vatn i Finnmark fram mot slutten av 1960-åra*. I: Vedlegg 1 til NOU 1997: 4.
- Sandøy, Ragnhild, *Instruksjoner om fornorskning av samiske stedsnavn på kart*, I Samenes historie (2011).
- SANKS, Samisk nasjonal kompetansetjeneste for psykisk helsevern og rus, *Strategiplan 2015–2021*.
- Selle, Per, *Sametingets organisatoriske utfordringer. En vurdering* (2011).
- Sivilombudsmannen, Sivilombudsmannens årsmelding. *Oppfølging av besøk i Tromsø fengsel* (2009).
- Skoghøy, Jens E. A., *Twisteløsning*, 1. utg. (2010).
- Skogvang, Susann Funderud, *Samerett*, 2. utg. Universitetsforlaget (2009).
- Skutnebb-Kangas, Tove, *Bilingualism or not – the education of minorities* (1984).
- Smith, Carsten, *Samiske rettigheter i nordisk perspektiv*, I Lov og Rett, 06/2006.
- Smith, Carsten, *En lovutreders drøm* (2014).
- Sokki, Risten, *Bonán bonán soğa suonaíd, Tvinner slektas sener*, Gyldendal (1996).
- Solbakk, John Trygve (red.), *Samene – en håndbok*, Davvi Girji OS, (2004).
- Solbakk, Aage, *Sámi historjá 2*, Davvi Girji (1997).
- Solem, Erik, *Lappiske rettsstudier*, Universitetsforlaget (1970).
- Sosial- og helsedepartementet, *Mangfold og likeverd. Regjeringens handlingsplan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning i Norge 2002–2005* (2001).
- Sundvollenplattformen, *Politisk plattform for en regjering utgått av Høyre og Fremskrittspartiet* (2013)
- Svendsen, Karin A, *Blir gamle i kjente omgivelser*, I Fagbladet 04.11.2015
- Svonni, Mikael, *Samiska skolbarns samiska. En undersökning av minoritetsspråks-beärskning i en språkbytestext*. Umeå Studies in the Humanities 113. Umeå: Acta Universitatis Umensis. (1993).
- Synovate, *Brukerundersøkelse om samiske læremidler* (2012).
- Thornberry, Patrick, *The Convention on the Elimination of Racial Discrimination, Indigenous Peoples and Caste/Decent-based Discrimination*, i Joshua Castellino and Niamh Walsh (red.), *International Law and Indigenous Peoples*. Martinus Nijhoff Publishers (2005).
- Tjelle, Ingjerd, *Bortsendt og internert, møter med internatbarn*, Polar forlag, (2000).
- Todal, Jon, *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule*, Samisk Høgskole. Diedut nr. 1. (2007).
- Todal, Jon, *Opplæringa i samisk som andrespråk*. Guovdageaidnu/ Kautokeino: Sámi allaskuvla/ Samisk høgskole. (1998).
- Todal, Jon, *Samisk språk i grunnskolen, jevn vekst og brått fall i Samiske tall forteller* (2008).
- Todal, Jon, *Endringar i den sørsamiske språksituasjonen, Ei kunnskapsoppsummering bygd på tal (upublisert)*.
- Todal, Jon, *Forvaltningsområdet for samisk språk i tjue år*, I Bjerkeli, Bjørn og Per Selle m.fl. *Samepolitikken utvikling* (2015).
- Trosterud, Trond, *Samisk og kvensk i Noreg etter 1905*, Språkrådet, Språknytt (2005).
- Utkast fra finsk-norsk-svensk-samisk ekspertgruppe, *Nordisk samekonvensjon* (2005).
- Utvalg for samisk forskning og høyere utdanning, *Langs lange spor – om samisk forskning og høyere utdanning – Guhkes bálgáid mielde – sámi dutkama ja alit oahpahusa birra* (2012).
- Vegdirektoratet, *Tekniske bestemmelser og retningslinjer for anvendelse og utforming (skilt-normal), del 1 Fellesbestemmelser*. Nr. 300 (2014).
- Westfjell, Ole, *Følte seg trakassert på sameskolen*, Samisk skolehistorie 1, (2005).
- Zorgdrager, Nellejet, *De rettferdiges strid, Kautokeino 1852. Samisk motstand mot norsk kolonialisme*. Norsk folkemuseum, Oslo (1997).
- Øyen, Ørnulf, *Behovet for å øke kvaliteten på og kontrollen med rettstolker*, Lov og Rett 02/2013.
- Øyen, Ørnulf, *Behovet for å øke kvaliteten på og kontrollen med rettstolker*, Lov og Rett 02/2013.
- Øzerk, Kamil, *Om tospråklig utvikling*, Oris forlag (1992).
- Åhren, Mattias, *Indigenous peoples' status in the International Legal System*, Oxford University Press (2016).

Vedlegg 1

Kommunenes forpliktelser og struktur knyttet til samiske språk

– Prinsipielle vurderinger og overordnede tiltak

Delrapport fra Samisk språkutvalg

Figur 1.1 Illustrasjon av Jenny Løvlie

1 Om utvalgets delrapport

Utvalget skal levere offentlig utredning om lovverk, tiltak og ordninger for de samiske språkene i Norge. Mandatet omfatter tre samiske språk; nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Utvalget har anmodet om, og fått innvilget, utsatt frist for å levere sin endelige utredning til 15. august 2016¹. Etter avtale med Kommunal- og moderniseringsdepartementet leverer utvalget denne delrapporten til opprinnelig frist, 15. februar 2016.

Et enstemmig utvalg leverer med dette sine prinsipielle vurderinger og overordnede tiltak når det gjelder kommunenes forpliktelser og struktur knyttet til samiske språk. Utvalget besvarer her følgende deler av mandatet:

«Utvalget skal vurdere fleksible løsninger som tar høyde for at situasjonen for samiske språk varierer, og at kommunene har ulike utfordringer og behov. Utvalget skal vurdere aktuelle løsninger i lys av det pågående arbeidet med å skape større og mer robuste kommuner.

Med utgangspunkt i gjennomgangen av samelovens språkregler, samt bestemmelser om samisk språk i andre lover, skal utvalget utrede og eventuelt fremme forslag til endringer i dagens ordning med et forvaltningsområde for samisk språk, herunder prosedyrer for innlemmelse, og spørsmålet om det bør innføres ulike kategorier av språkkommuner og/eller et mer fleksibelt regelverk.

Utvalget bes også komme med prinsipielle uttalelser når det gjelder spørsmålet om retten til å bruke samisk i større grad bør knyttes til tjeneste eller individ enn til geografisk område, organ eller institusjon».

Utvalget understreker at disse prinsipielle utgangspunktene vil utdypes og konkretiseres i utvalgets besvarelse av de øvrige deler av mandatet, i utvalgets endelige utredning. Nærmere omtale av konkrete forpliktelser for kommunene og de konkrete forpliktelsene/rettighetene knyttet til eksempelvis barnehage, opplæring, samiske språk i helsevesenet og justissektoren, rett til svar på samisk og samisk i den kommunale forvaltning med videre, vil derfor behandles i utvalgets endelige NOU.

¹ Utvalgets brev av 4. september 2015 og KMDs svarbrev av 18. september 2015. Tilgjengelig på utvalgets hjemmeside (www.samisksprakutvalg.no): <http://www.samisksprakutvalg.no/2015/09/22/utsatt-leveringsfrist-pa-rapport/>.

Denne første delen av utredningen vil utgjøre et utgangspunkt for kommunene, som vil kunne være relevant i den pågående drøftelsen av en ny kommunestruktur. Utvalget har i denne delrapporten fokus på kommunene, og deres forpliktelser og struktur knyttet til samiske språk. Utvalget har funnet det nødvendig å gi en kort omtale av situasjonen for de ulike samiske språkene, og behovet for et tilfredsstillende kunnskapsgrunnlag. Delrapporten omfatter videre et kapittel der utvalget gir sitt grunnsyn på de tema som behandles i denne rapporten, grunnsynet vil også bli utvidet og utdypet i utvalgets endelige utredning. Utvalget vurderer at pågående arbeid med endringer i folkeregisterloven og utvalgets forslag knyttet til registrering av samiske språk², er særlig relevant for kommunenes forpliktelser og dimensjonering av tilbud og tjenester knyttet til samiske språk. Utvalget har derfor behandlet også dette i delrapporten.

2 Sammendrag på norsk, sør-, lule-, og nordsamisk

2.1 Sammendrag

2.1.1 Om samiske språk

Utvalget legger til grunn at det er tre offisielle og likestilte samiske språk i Norge; sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Språkene er å anse som truede eller alvorlig truede. Utvalgets tiltak tar utgangspunkt i språkenes forskjellige situasjon. Utvalget fastslår at samiske språk har forutsetninger for å bli vitalisert.

2.1.2 Organisering av språkområder

Utvalget foreslår en språkområdeinndeling med differensierte forpliktelser. Utvalget foreslår en modell tilpasset språkenes situasjon i den enkelte kommune. Kommunene tillegges språklige forpliktelser ut i fra om hensynet er å bevare eller vitalisere språkene.

Det som utvalget vil betegne som *språkbevaringskommuner* er kommuner som innehar tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at

² Finansdepartementet sendte 27. mars 2015 forslag til endringer i lov om folkeregistreringer (folkeregisterloven) på høring. Utvalget har hatt møte med Finansdepartementet og også avgitt høringsuttalelse til departementets forslag til ny folkeregisterlov, vedlagt her. Finansdepartementet konsulterte Sametinget i saken 22. september 2015, og utvalgssekretariatet observerte konsultasjonen. Konsultasjonen er ikke avsluttet ved ferdigstilling av utvalgets delrapport.

samiske språk er komplette og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes. Fokuset er å bevare språk.

I mange kommuner er det behov for en vitalisering av samiske språk. Utvalget betegner disse kommuner som *språkvitaliseringskommuner*. Tiltak i disse kommunene skal bidra til å sikre et godt samiskspråklig tjenestetilbud, som vitaliserer det aktuelle samiske språket. Utvalget ser i forlengelsen av dette behov for særskilte tiltak for å bevare og vitalisere sørsamisk språk.

I lys av at stadig flere samiskspråklige flytter til byene, er det etter utvalgets vurdering nødvendig at noen av de store bykommunene inngår i ordningen, ved at de tildeles særlig ansvar knyttet til samiske språk. Utvalget foreslår derfor at enkelte *storbykommuner* inkluderes i ordningen.

For å bidra til bedre etterlevelse av språkerettigheter, mener utvalget at det bør opprettes *språkressursentre* for hvert av de tre samiske språkene, som skal ivareta henholdsvis sør-, lule-, og nordsamisk. Språkressursentre skal bistå kommuner og enkeltindivider i oppfyllelsen av samiskspråklig tjenestetilbud. Samtidig vil de bidra til å samle kompetanse og styrke fagmiljøer knyttet til samiskspråklig tjenestetilbud i forvaltningen.

Utvalget ser at det optimale for ordningen hadde vært at utvalget kom med konkrete forslag til hvilke kommuner som skal inngå i de forskjellige kommunekategoriene. Utvalget har imidlertid ikke forutsetninger for å gå inn på en slik vurdering av alle kommuner. Utvalget har derfor begrenset seg til å foreslå hvilke kommuner i dagens forvaltningsområde som kan være aktuelle i de ulike kommunekategoriene. Utover dette kommer utvalget med eksempler på visse nye kommuner som kan være aktuelle i ordningen utvalget foreslår.

Utvalget vil framheve at dette er rammeverket for ordningen, og at de konkrete forpliktelsene for kommunene vil komme i den endelige utredningen.

2.1.3 Område og individbaserte språkerettigheter

Samiske språk har en særlig tilknytning til tradisjonelle samiske bosettingsområder. Disse områdene vil derfor være sentrale for språkernes bevaring og fremtidige utvikling. I disse områdene må det derfor gjelde særlige regler, med forpliktelser for lokale, regionale og statlige myndigheter.

Utvalget legger med dette til grunn en modell hvor visse rettigheter og forpliktelser skal være direkte knyttet til kommunekategori. I tillegg vil

det være visse rettigheter knyttet til individ, og pliktbestemmelser knyttet til organ, som skal gjelde uavhengig av geografisk område. I utvalgets endelige utredning vil utvalget komme tilbake til de konkrete rettighetene og forpliktelsene, samt spørsmålet om de bør knyttes til individ, geografisk område, organ eller institusjon.

2.1.4 Innlemmelse

Utvalget mener dagens innlemmelsesordning ikke er i samsvar med folkeretten. Prosessen for innlemmelse må derfor endres for bedre å ivareta Norges folkerettslige forpliktelser, herunder rettigheter og forpliktelser norske myndigheter har overfor samer som urfolk. Utvalget mener staten har et overordnet ansvar for å følge opp de folkerettslige forpliktelsene, og legge til rette for at språklige rettigheter blir ivaretatt.

Utvalget mener at den enkelte kommune fortsatt kan ta initiativ til å bli innlemmet i kommune-kategori, i tråd med gjeldende praksis. Utvalgets forslag utelukker ikke at en kommune kan ta initiativ til å sikre sine innbyggere språkerettigheter, men forhindrer at en majoritet i befolkningen skal kunne begrense urfolks rettsvern. Utvalget påpeker at en god innlemmelsesprosess forutsetter en god og tidlig dialog med kommunen.

Utvalget foreslår en innlemmelsesprosess hvor både staten ved departementet, Sametinget og kommunen kan ta initiativ til innlemmelse. Utvalget foreslår ny forskriftsbestemmelse som omtaler prosessen. Utvalget foreslår at det forskriftsfestes at departementet, Sametinget og den enkelte kommune kan ta initiativ til innlemmelse i kommunekategori. Det presiseres at kommunen skal involveres i prosessen.

2.1.5 Statistisk kunnskap om samiske språk

Det foreligger ikke oversikt over hvem som er samiskspråklig i Norge eller pålitelig statistisk kunnskap om samiske språk. Utvalget mener at mangelfullt kunnskapsgrunnlag må ses på som et brudd på internasjonale forpliktelser overfor samer som urfolk.

Utvalget foreslår at folkeregisterloven skal regulere frivillig registrering av samiske språk i folkeregisteret. Hensikten med utvalgets forslag er blant annet å forenkle offentlige myndigheters språkplanlegging og legge til rette for et mer effektivt tjenestetilbud i tråd med gjeldende regelverk. Dette gjelder blant annet når de skal planlegge, dimensjonere, gjennomføre og evaluere tiltak og språktilbud til befolkningen.

Utvalget mener det må bli utviklet en metode for fremtidige språkundersøkelser som tar sikte på å gi et pålitelig overslag over antall personer som er samiskspråklige og hvor de bor i Norge.

2.1.6 Utvalgets forslag i lys av kommunereformen

Organisering av språkområder

Utvalget mener at samiske språk skal bevares og styrkes også etter eventuelle endringer i kommunegrensene. Hensynet til bevaring og vitalisering av samiske språk må derfor være en del av den helhetlige vurderingen ved en eventuell kommunesammenslåing. I spørsmålet om endringer av kommunegrensene må kommunene ta hensyn til den samiskspråklige befolkningen og de samiske språkenes ulike forutsetninger. Utvalget foreslår en organisering med ulike kommunekategorier. Utvalget mener at disse kommunekategoriene må gjelde for kommunen i sin helhet.

Registrering av samiske språk

Forslag om at personer skal kunne registrere egen språkbruk eller språktilknytning i folkeregisteret, vil forenkle kommunenes språkplanlegging og dimensjonering av kommunens tilbud, og slik legge til rette for et mer effektivt tjenestetilbud i tråd med gjeldende regelverk. Størrelsen på kommunen vil ikke ha noe å si for forslaget om at kommunen skal kunne innhente opplysninger om samiske språk.

2.2 Ektiedimmie

2.2.1 Saemiej gieli bijre

Moenehtsen váaroemisnie dah Leah golme byögkeles jih mïrrestalleme saemiej gielh Nöörjesne; áarjelsaemien, julevsaaemien jih noerhtesaemien. Dah gielh aejhtemen jallh itjmies aejhtemen nuellesne. Dej gieli dan ovmessie váaroeminie mejtie moenehtse ráajvarimmie krööhkesovvi. Moenehtse bajjehte saemien gielh tsiehkieh utnieh jealajidh.

2.2.2 Gieledajvh öörnedh

Moenehtse raereste gieledajvide juekedh ovmessie deadtelimiejugumie. Moenehtse raereste maalem gieli tsiehkine sjehtedamme fierhten tjieltesne. Dejtie tjieltide gieledh deadtelimie læssene destie jis galka gielide gorredidh jallh jealajidh.

Dihte maam moenehtse sæjhta gåhtjodh *giele-vaarjelimmietjielth* Leah tjielth mah nuekies saemiengieledh mahtoem utnieh saemien gielh allesth jih siebriedahkeguedtemen gielh dej jeenjemes siebriedahkesuerkine jih dienesjinie mah vedtieh. Vuajnoe lea gielem gorredidh.

Gellie tjieltine daerpies saemien gielide jealajidh. Moenehtse dejtie tjieltide gohtje *gielejealajimmietjielth*. Ráajvarimmieh dejnie tjieltine edtjeh meatan áarrodh vihtiestidh buerie saemiengieledh dienesjefaalenasse, mij sjohtehe saemien gielem jealajidh. Moenehtse dan mietie vuajna sjiere ráajvarimmieh daerpies áarjelsaemiengielem gorredidh jih jealajidh.

Dan diehre jienebh saemiengieledh almetjh staaride juhtieh, dihte moenehtsen vuarjasjimmie mietie daerpies naan dejtie stoerre staartjieltide öörnemisnie, dah sjiere diedtem áadtjoe saemien gielide ektiedamme. Moenehtse raereste dan gaavhtan naan *stoerrestaaretjielth* öörnemasse meatan áarrodh.

Viehkehte guktie buerebe gielereaktah gorredidh, moenehtsen mielen mietie byöroe *gielevierhtiejarngh* tseegkesovvedh fierhtine dejtie golme saemien gielijste, mij edtja áarjel-, julev- jih noerhtesaemiengielem krööhkedh. Gielevierhtiejarngh edtjeh tjielth jih almetjh viehkiehtidh saemiengieledh dienesjefaalenasse áadtjodh. Seamma aejkien dah viehkiehtieh mahtoem tjöönghkedh jih faagebyresh nænnoestidh saemiengieledh dienesjefaalenassese ektiedamme reeremisnie.

Moenehtse vuajna dihte bööremes öörneginie lij jis moenehtse buakta konkreteles raeriestimmie mah tjieltide edtjeh dejtie ovmessie tjieltetekategoriidie áarrodh. Moenehtse ij nuepiem utnieh gaajhkide tjieltide vuarjasjidh. Moenehtse dan gaavhtan gaertjedamme raereste mah tjielth daeniejien reeremedajvesne maehtieh sjohtehe áarrodh dejtie ovmessie tjieltetekategoriidie. Dan lissine moenehtse buakta vuesiehtimmie naan orre tjielth mah maehtieh sjohtehe áarrodh öörnegisnie maam moenehtse raereste.

Moenehtse sæjhta tjertestidh daate lea öörnegen mierie, jih dah konkreteles deadtelimie tjieltide báetieh salkehtimmesne.

2.2.3 Dajve jih gielereaktah indivijden tjïrrh

Saemien gielh aerpievuekien saemien dajvide sjiere vuekine ektiedamme. Dah dajvh dan gaavhtan jarnge áarroeh gosse galka gielide gorredidh jih báetije aejkien evtiedidh. Dejnne dajvine tjuaara dan gaavhtan sjiere njoelkedassh juhtedh, deadtelimie buektieh dejtie voenges, regionaalen jih staaten áajvaladtjide.

Moenehtse dan mietie maalem ussjede gusnie naakenh reaktah jñh deadtelimmieh edtjeh rááktesth tjíeltetekategorijese ektiedamme. Dan lissine naan reaktah indivijdese ektiedamme, jñh díedtenænnoestimmieh áárganese ektiedamme, mah juhtieh saah geograafeles dajvine. Moenehtsen sálkehtimmesne moenehtse sæjhta báástide báetedh dejtie konkreteles reaktide jñh deadtelimide, jñh aaj gyhtjelassen jís dah byóroeh indivijdese, geografíjen dajvесе, áárganese jállh institusjovnese ektiedamme.

2.2.4 Meatan árródh

Moenehtsen míelen mietie daenbiejjen óórnege guktie meatan árródh íj seamedh áálmegereaktaj mietie. Barkoe jís meatan galka árródh tjuara dan gaavhtan jeatjahtehtedh buerebe guktie Nóórjen áálmegereaktaj deadtelimmieh gíehtjedidh, dan nuelesne reaktah jñh deadtelimmieh nóórjen áajvaladtjñh utnieh saemide aalkoealmetjínie. Moenehtsen míelen mietie staaten bíjjemes díedtem átna dah áálmegereaktaj deadtelimide tjírreh-tidh, jñh sjíehteladtedh gíeeldh reaktide gorredidh.

Moenehtsen míelen mietie fierhte tjíelte annje maahta skraejriem vaeltedh meatan árródh tjíeltetekategorijese, dan nænnoestamme barkoen mietie. Íj moenehtsen raeriestimmie dam gaptjñh tjíelte maahta skraejriem vaeltedh dan árróji gíelereaktah vihtiestidh, men dáastohte jíenebeláhkoem árróejístie maeh-tieh aalkoealmetjí reaktavaarjelimmiem gaertjedieh. Moenehtse tjíerteste híjven vuekie meatan sjídetdh tsihkestahta aareh jñh buerie soptsestimmie tjíeltine.

Moenehtse raereste vuekiem guktie meatan árródh gusnie dovne staate departementine, Saemíedíegkie jñh tjíelte maahta skraejriem vaeltedh meatan árródh. Moenehtse raereste orre njoelkédassesjæjsjalimmiem míj barkoem stuvredh. Moenehtse raereste njoelkédassi tjírñh sjæjsjali departemente, Saemíedíegkie jñh fiere guhte tjíelte maahta skraejriem vaeltedh meatan tjíeltetekategorijese árródh. Tjíelkese tjíelte edtja barkosne meatan árródh.

2.2.5 Statistihken maahtoe saemiej gíeli bíjre

Íj naan maahtóem gáávnes h gíeh saemiengíeeldh Nóórjesne jállh vihties statistihken maahtoe saemiej gíeli bíjre. Moenehtsen míelen mietie ahte maahtóem fáátese tjuara vuejnedh goh meadteme internasjonaaalen dáajvoeh saemide aalkoeáálmegínie.

Moenehtse raereste áálmegeregísterelaake edtja stuvrehtidh jítjevyljehke tjaalasovvemem

saemien gíelide áálmegeregísterisnie. Aajkoe moenehtsen raeriestimmine lea gaskem jeatjebh byögkeles áajvaladtjí gíelesoejkesjimmie aelhkebe darjodh jñh sjíehteladtedh jíenebh effektíjve díenesjefaalenassem njoelkédassi mietie. Daate tsavtsa gaskem jeatjebh gosse edtjeh soejkesjídñh, dímensjóneradidh, tjírreh-tidh jñh vuarjasjídñh ráajvarimmieh jñh gíelefaalenassh áálmegasse.

Moenehtsen míelen mietie díhte tjuara vuekiem evtiedidh báetije gíelegóerehtimide mej ulmie vihties láhkoem man gellie almetjñh saemiestieh jñh gusnie dah Nóórjesne árróeh.

2.2.6 Moenehtsen uvtelasse tjíeltereformen tjoevkesisnie

Gíeledajvh óórnedh

Moenehtsen míelen mietie saemien gíelh edtjeh gorredidh jñh nænnoestidh aaj jís tjíelteraasth jeatjahtehtedh. Króöhkestimmie saemien gíelh gorredidh jñh jealajidh tjuara dan gaavhtan bíelie árródh ellies vuarjasjímme jís tjíelh ektiedidh. Gyhtjelassesne jís tjíelti raasth jeatjahtehtedh tjuara tjíelh króöhkestieh saemiengíeeldh árróejídie jñh dej saemiej gíeli ovmessie tsíehkíde. Moenehtse raereste óórnemem ovmessie tjíeltetekategoríjnie. Moenehtsen míelen mietie dah tjíeltetekategoríjñh tjúerieh abpe tjíeltem tsevtsedh.

Saemien gíelh tjaalasovvedh

Ráajvarimmie dan bíjre almetjñh edtjeh maeh-tedh sov jítje gíeleátnóem jállh gíeleektiedimmiem áálmegeregísterisnie tjaalasovvedh, tjíelten gíelesoejkesjimmie aelhkebe darjodh jñh tjíelten faalenassem dímesjóneradidh, jñh naemhtie sjíehtede jíenebh radtjoes díenesjefaalenasse njoelkédassi mietie. Íj tjíelten stvaradahke stuvrh jís raeriestimmiem tjírreh-tidh jís tjíelte edtja maeh-tedh bíevnesh saemiej gíeli bíjre veedtjedh.

2.3 Tjoahkkájgæsos

2.3.1 Sámegielaj birra

Nammadusá vuodon le jut Vuonan lí gálmma almulasj ja dássásasj sámegíela; oarjjesámegíella, júlevsámegíella ja nuorttasámegíella. Dá gíela aneduvvi ájtedum dílen jalí alvos ájtedum dílen. Nammadus vielet állu sierralágásj dájmajt gíelaj hárráj. Nammadus árvustallá sámegielajñh lí máhtukvuoda ælládahttemíjda.

2.3.2 *Giellaguovloj organiserim*

Nammadus oajvvat giellaguovlojuohkemav iesjuhtik vælggogisvuodaj. Nammadus oajvvat modellav mij le hiebaduvvam gielaj vidjurijda iesjuhtik suohkanijn. Suohkana oadtju gielalasj vælggogisvuodaj gielajt bisodittjat ja ælládahtátjit.

Nammadusá vuojno milta de li *giellabisodim-suohkana* suohkana gánná gávnnuji nuoges sáme-gielak máhtudahka nav vaj sáme giela li dievalasj ja sebrudakguodde giela ienemus sebrudaksuorgijn ja dievnastusájn ma fáladuvvi. Giellabisodibme le guovdátjin.

Moatte suohkanijn li dárbo sáme-gielav ælládahttet. Nammadus gáhttju dáj *giellaælládahttem-suohkanin*. Dájn suohkanijn galggi dájma buktet buorre sáme-gielak dievnastusfálaldagájt, ma guoskavasj sáme-gielav ælládahte. Nammadusá mielas de dássta tjuovvu dárbo sierra dájmaida oarjiesáme-gielav bisodittjat ja ælládahtátjit.

Gá ienebu sáme-gielagijs stádajda jáhttáji, de li nammadusá árvustallamijs dárbo jut nágin dásj stuorra stádasuohkanijis li árnigin mañen, nav vaj dajda vatteduvvá sierra vásstádus sáme-gielaj hárráj. Danen nammadus oajvvat muhtema *stuorastádasuohkana* li dán árnigin.

Nammadusá mielas de vierttiji *giellaresurs-saguovdátja* ásaduvvat buvtátjit buorep giellarietvesvuodajt divna gálmá sáme-giela gáktuj; oarjijel-, julev- ja nuorttasáme-giela. Giellaresurs-saguovdátja galggi suohkanijt ja ájnegis ulmutijit viehkedit dævdátjit sáme-gielak dievnastusfálaldagájt. Sæmmibuohhta sjaddi dá tjoahkkit máhtukvuodajt ja nannit fáhkabirrusav mij le tjanádum sáme-gielak dievnastusfálaldahkaj háldadimen.

Nammadusá mielas lij buoremus dán árnigij jus nammadus lij buktet konkrehta oajvvadásj makkár suohkana galggi siegen dákkár iesjuhtik lágásj suohkanárnigijda. Valla ælla nammadusán máhtukvuohhta dákkár árvustallamij divna suohkanij hárráj. Nammadus le de danen ráddjim oajvva-dit makkár suohkana dálásj háldadimguovlojn máhtti liehket duon dán suohkanárnigin. Duodden dási, de nammadus buktá buojkulvisájt makkár vissa ádá suohkana máhtti árnigin mañen liehket.

Nammadus dættot dát le álgoldisækton árnigij, ja konkrehta vælggogisvuoda suohkanijda sjaddi boahdet lálpalasj guoradallamin.

2.3.3 *Guovloj ja ájnegis ulmutij giellarietvesvuoda*

Sáme-gielajn li sierra ieme sáme árromsajijda tjanádum. Dá guovlo li danen guovdátjin gielaj

bisodibmáj ja boahteájge ávddánahttemij. Dájn guovlojn de hættuji danen sierra njuolgasusá doajmmat, aktan vælggogisvuodaj bájkálasj, guovllo ja stáhta oajválattajda.

Dájna de nammadus buktá modellav gánná muhtem rietvesvuoda ja vælggogisvuoda galggi njuolgga suohkankategorijajda tjanáduvvat. Duodden galggi vissa rietvesvuoda liehket ájnegis ulmutij hárráj, ja vælggogisvuodamaerrásusá orgánajda, ma galggi doajmmat berustahtek geografalasj guovlojs. Nammadusá lálpalasj guoradallamin sjaddá nammadus máhttsat konkrehta rietvesvuodajda ja vælggogisvuodajda, ja gatjálvis-saj jus dá galggi tjanáduvvat ájnegis ulmutijda, geografalasj guovlluj, orgánajda ja institusjávna-jda.

2.3.4 *Ásadibme*

Nammadusá mielas de ij la udnásj ásadimárnik álmukrietvesvuodaj milta. Ásadimprosæssa hættu danen rievdat Vuona álmukrietvesvuoda gájbbádusáj gáktuj, daj gaskan aj vuona oajválattaj rietvesvuoda ja vælggogisvuoda sámij gáktuj álgoálmugin. Nammadusá mielas de le stáhtan badjásaj ávdásvásstádus tjuovvolit álmukrietvesvuodaj vælggogisvuodajt, ja dilijt lál-tjet nav vaj gielalasj rietvesvuoda gátseduvvi.

Nammadusá mielas de le ájnegis suohkanijda ájn máhttelisvuohhta ietja álgadit ásadimev man suohkankategorijaj masi ájggu, doajmme dábij milta. Nammadusá oajvvasus ij ráddji suohkanijt álgadit viesádij giellarietvesvuodajt nannitjit, valla hieret jut álmuga ienepláhko ij máhte ráddjit álgoálmuga rietvesvuodaj suodjalimev. Nammadus dættot jut buorre ásadimprosæssa gájbbet buorre ja árra guládallamav suohkanijn.

Nammadus oajvvat ásadimprosessav gánná stáhtta departementa baktu, Sámedigge ja suohkana ásadimprosessav álgadi. Nammadus oajvvat njuolgasustjálamaerrásusá milta galggá mierreduvvat jut departemænnta, Sámedigge ja ájnegis suohkana máhtti álgadit ásadimprosessav suohkankategorijajda. Dánna dættoduvvá jut suohkan galggá prosessan mañen.

2.3.5 *Statistihkalsj diedo sáme gielaj birra*

Dálla e gávnnu diedo dajs gudi li sáme-gielaga Vuonan jalik jáhkedahte statistihkalsj diedo sáme gielaj birra. Nammadusá mielas dát diehtovádne hættu gehtjaduvvat dagu rijkajasskasasj vælggogisvuodaj doadjemin sámij gáktuj álgoálmugin. Nammadus oajvvat álmukláhkoláhka galggá regulerit luovjojdís registrerimav

sáme gielaj birra álmuklågón. Dán oajvvadásá ulmmen le ierit ietján álkkebeun dahkat almulasj oajválattaj giellaplánimav ja dilijt láhtjet ienep dábmaris dievnastusfálaldagájt doajmme njuolgadásáj milta. Dát guosská ierit ietján dasi gá galggi plánit dájmajt ja giellafálaldagájt álm mugij dimensjone-rit, tjadádit ja árvustallat.

Nammadusá mielas de hæhttuji boahhteájge giellaguoradallamijda vuoge ávddánahteduvvat ma vaddi jáhkedahte diedojt man moattes ulmutjijs li sámegielaga ja gánná Vuonan sij árru.

2.3.6 *Nammadusá oajvvadásá suohkanádstusá gáktuj*

Giellaguovloj organiserim

Nammadusá miella le jut sáme giela galggi bisoduvvat ja nanniduvvat aj jus suohkanij rájá rievddaduvvi. Sáme gielaj bisodibme ja ælládahttem hæhttu danen oassen álleslasj árvustallamis jus suohkanaktidime sjaddi. Gá le gatjálvis suohkanrájájt rievddadit de hæhttuji suohkana vieledit sámegielak álm muga ja sáme gielaj moattelágásj hásstalusájt. Nammadus oajvvat organiserimav moattelágásj suohkankategorijajda. Nammadusá mielas de dá suohkankategorijja galggi doajmmat álles suohkanin.

Sáme gielaj registrerim

Oajvvadásá jut ulmutja galggi máhttet registrerit ietjasa giellaadnemav jali giellagullumav álm mukláhku, álkken dahká suohkanij giellaplánimav ja suohkana fálaldagájt hiebadit, ja nav láhtjet dábmarap dievnastusfálaldagájt doajmme njuolgadásáj milta. Oajvvadásá milta de suohkanij stuurudagá e galga liehket hieredussan gá suohkan galggá máhttet diedojt sáme gielaj birra oadtjot.

2.4 Čoahkkáigeassu

2.4.1 *Sámegielaid birra*

Lávdegoddi bidjá vuodđun dan ahte leat golbma almmolaš ja ovtadássásaš giela Norggas: máttasámegiella, julevsámegiella ja davvisámegiella. Gielat adnojuvvojit áitojuvvon dahje garrasit áitojuvvon giellan. Gielain lea hui iešguđetlágan vuolggasadjá mii lea válđojuvvon vuhtii lávdegotti doaimmain. Lávdegoddi nanne ahte sámegielat devdet vitaliserema eavttu.

2.4.2 *Giellaguovlluid organiseren*

Lávdegoddi evttoha giellaguovlojuogu sierranas geatnegasvuodaiguin. Lávdegoddi evttoha gielaidda dillái heivehuvvon modealla guđege gielddas. Gielddaide biddjojit gielalaš geatnegasvuodát dađi mielde leago áigumuššan sealluhit vai ealáskahttit giela.

Dat maid lávdegoddi namuha *giellaseailluhan-gieldan* leat gielddat main lea doarvái sámegiela gelbbolašvuolta dasa ahte sámegielat leat ollislaččat ja servodatguoddi gielat eanaš servodatsurggiin ja bálvalusain mat addojuvvojit. Guovdilis lea giela sealluheapmi.

Olu gielddain lea dárbu sámegielaid ealáskahttimii. Lávdegoddi namuha dáid gielddaid *giella-ealáskahttingieldan*. Doaimmat dáid gielddain galget leat mielde sihkkarastimen buori sámegielat bálvalusfálaldaga, mii ealáskahtta guoskevaš sámegiela. Lávdegoddi oaidná dasa lassin dárbbu earenoamáš doaimmaide máttasámegiela sealluheapmái ja ealáskahttimii.

Dan vuodul go ain eambo sámegielagat fárrejit gávpogiidda, lea lávdegotti árvvoštallama mielde dárbbalaš ahte muhtin daid *storra gávpotgielddain* šaddá mielde ortnegii, dainna lágiin ahte daidda addojuvvo earenoamáš ovdasvástáduš sámegielaid hárrái. Lávdegoddi evttoha danin ahte muhtin suorragávpotgielddat fátmastuvvot dán ortnegii.

Vai giellavuoigatvuodát buorebut čuvvojuvvošedje, oaihvilda lávdegoddi ahte galget vuodđuduvvot *giellaresursaguovddázat* guđege golmma sámegiela fuolaheami váras, namalassii máttá-, julev- ja davvisámegiela. Giellaresursaguovddázat galget veahkehit gielddaid ja ovttaskas olbmuid sámegielat bálvalusaid ollašuttimis. Seammas dat galget čohkket gealbbu ja nannet fágabirrasiid hálddahussii gullevaš sámegielat fálaldatbálvalusain.

Lávdegoddi oaidná ahte ortnegii buoremus livččii leamaš ahte lávdegoddi livččii buktán konkrehta evttohusaid das mat gielddat galget gullat daid iešguđet giellakategorijade. Lávdegottis eai leat návccat dahkat dien lágan árvvoštallama buot gielddain. Lávdegoddi lea danin ráddjen iežas dušše evttohit mat gielddat dálá hálddašanguovvlus sáhttet leat áigejuvvođilat dáid iešguđet giellakategorijade. Dán lassin addá lávdegoddi ovdamearkkaid muhtun ođđa gielddain mat sáhttet leat áigejuvvođilat dán ortnegii maid lávdegoddi evttoha.

Lávdegoddi deattasta ahte dát lea ortnega rámmaråhkadus, ja konkrehta geatnegasvuodát gielddaide bohtet loahpalaš čielggadásas.

2.4.3 *Guovlu ja ovttaskas olbmo giellavuoigatvuodát*

Sámegielain lea earenoamáš čanastupmi árbevirolaš sámi ássanguovlluide. Dát guovllut leat danin guovddázis sámegielaide seailuheamis ja ovdáneamis boahhteáiggis. Dáid guovlluin fertejit gustot sierra geatnegahtti njuolggadusat báikkálaš, guovlulaš ja stáhtalaš eiseválddiide.

Lávdegoddi bidjá dán vuoddun modellii mas dihto vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát leat njuolga čadnon giellakategoriiji. Lassin galget leat vuoigatvuodát mat gullet ovttaskas olbmui ja orgánii gullelaš geatnegahtti mearrádušat, mat galget guoskat fuolakeahhtá geográfalaš guovllus. Lávdegotti loahpalaš čielggadusas máhccá lávdegoddi fas konkrehtalaš vuoigatvuodaide ja geatnegasvuodaide, ja gažaldahkii ahte galget go dat čadnot ovttaskas olbmui, geográfalaš guvlui, orgánii dahje institušuvdnii.

2.4.4 *Laktin*

Lávdegoddi oaivvilda ahte dálá laktinortnet ii dávis álbmotriektái. Laktinproseassa galgá danin rievdaduvvot vai buorebut fuolaha Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide, maidda gullet maiddá vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát mat Norgga eiseválddiin leat sámiiid hárrái álgoálbmogin. Lávdegoddi oaivvilda ahte stáhtas lea bajimus ovddasvástáduš čuovvut álbmotrievttálaš geatnegasvuodaide, ja láchit dili nu ahte gielalaš vuoigatvuodát vuhtii váldojuvvojit.

Lávdegoddi oaivvilda ahte ovttaskas gielda ain sáhtá álggahit gieldakategoriiji laktima, dálá geavada mielde. Lávdegotti evttohus ii eastat gieldda sihkkarastimis iežas ássiid giellavuoigatvuodaide, muhto hehte álbmoga eanetlogu vejolašvuoda ráddjet álgoálbmoga riektesuodjalusa. Lávdegoddi čujuha ahte buorre laktinproseassa eaktuda buori ja ahte dialoga gielddain galgá alggahuvvut árrat.

Lávdegoddi evttoha laktinproseassa mas sihke stáhta departemeantta bokte, Sámediggi ja gielda sáhttet vuolggahit laktima. Lávdegoddi evttoha odđa ásahusmearrádusa mii regulere proseassa. Lávdegoddi evttoha ahte ásahusain mearriduvvo ahte departemeanta, Sámediggi ja ovttaskas gielda sáhttet álggahit gieldakategoriiji laktima. Deattuhuvvo ahte gielda galgá váldot mielde proseassii.

2.4.5 *Statistihkalaš diehtu sámegielaide birra*

Ii gávdno oppalaš geahčastat das geat leat sámegielahtat Norggas dahje luohtehahtti statistihkka sámegielaide birra. Lávdegoddi oaivvilda ahte váilevaš diehtovuoddu ferte gehččojuvvot riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaide rihkkumin sámiiid vuostá álgoálbmogin.

Lávdegoddi evttoha ahte álbmotregisttarláhka galgá mearridit eaktodáhtolaš sámegielaide registrerema álbmotregistaris. Lávdegotti evttohusa dárkkuhus lea earet eará álkidahttit almmolaš eiseválddiid giellaplánema ja láchit dili beaktileabbo bálvalusfállamii dálá njuolggadusrámma mielde. Dát guoská earet eará go plánejit, muddejit, čadahit ja árvoštallet doaimmaid ja giellafálaldagaid álbmogii.

Lávdegoddi oaivvilda ahte ferte ovddidit metoda boahhteáiggi gielladutkamušaide maid dárkkuhussan lea addit luohtehahtti meroštallama olbmuid logus geat leat sámegielahtat ja gos sii ássat Norggas.

2.4.6 *Lávdegotti evttohusat gieldareformma olis*

Giellaguovlluid organiseren

Lávdegoddi oaivvilda ahte sámegielahtat galget seailuhuvvot ja nannejuvvot maiddá manjá gielladarájáid vejolaš nuppástuhttimiid. Sámegielaide seailuheami ja ealáskahttima vuhtii váldin galgá danin leat oppalaš árvoštallama oktan oassin gielddaid vejolaš ovttastahttimis. Go lea sáhka gielladarájáid nuppástuhttimis galget gielddat vuhtii váldit sámegielahtat álbmoga ja sámegielaide iešgudetlágan eavttuid. Lávdegoddi evttoha organiseret iešgudetlágan gieldakategoriijaide. Lávdegoddi oaivvilda ahte dát gieldakategoriijat fertejit gustot gildii oppalaččat.

Sámegielaide registreren

Evttohus ahte olbmot galget sáhttit registreret iežaset giellageavahusa dahje giellagullelašvuoda álbmotregistarii, álkidahtta gielddaid giellaplánema ja fálaldaga muddema, ja nie láchit effektivasat bálvalusfálaldaga. Gieldda sturrodat ii mearkkaš maidege evttohussii ahte gielda sáhtta viežžat dieđuid sámegielaide birra.

3 Utvalgets grunnsyn

Språk er et bærende element i enhver kultur og nasjon. For urfolk, som på ulike måter er under sterkt kulturelt press, vil språk være avgjørende for kulturbevaring og urfolks identitet. Utvalget legger vekt på at samer er urfolk og at samiske språk har en svært stor betydning for samiske samfunn.

Samiske språk var i en lang periode utsatt for en statlig fornorskingspolitikk. Utvalget mener at fornorskingspolitikken innebærer at den norske stat har et særlig moralsk ansvar for å gi de samiske språkene tilstrekkelige ressurser slik at de har en fremtid som levende språk, med samme verdi som norsk.

Som følge av fornorskingspolitikken er de samiske språkene i en sårbar stilling. Utvalget mener at man fortsatt i dag ser klare konsekvenser av dette, ved at språkene ikke verdsettes på linje med norsk og at mange, også blant samene selv, ikke er trygge på verdien av å beherske samiske språk.

På den annen side er det mange samer som har et sterkt engasjement for å bevare og vitalisere samiske språk. Det er etablert flere nye språkarenaer med økte muligheter for samiske språkbrukere. Utvalget mener derfor at det er et grunnlag for vitalisering av både sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk språk.

Samiske språk har forskjellige utgangspunkt som gjør det nødvendig med tiltak tilpasset situasjonen språkene er i. Nordsamisk er, på tross av mange prøvelser, relativt godt synlig og i bruk i folks dagligliv. Sør- og lulesamisk er i langt mer utsatte posisjoner. Det er viktig å ha klart for seg at innenfor samme språk er det store geografiske forskjeller og forskjeller i synlighet og engasjement, også i det tradisjonelle nordsamiske bosetningsområdet.

Samiske språk har en selvstendig rett til å eksistere. I dag er det altfor få som praktiserer eller lærer seg språkene. Alle språkene er i dag å anse som enten truede eller alvorlig truede språk. Som en følge av dette påligger en plikt for offentlige myndigheter til å fremme samisk språkbruk aktivt. Det er behov for en betydelig innsats.

Hensynet til bevaring og utvikling av samiske språk er spørsmål av nasjonal betydning. I slike spørsmål må staten ta hensyn til at samisk språkbevaring og språkutvikling er en sentral del av samisk selvbestemmelse, særlig når staten skal vurdere hvilke tiltak for samiske språk det er hensiktsmessig å igangsette, opprettholde eller avvikle.

Både folkeretten og nasjonal lovgivning angir samiske språkrettigheter som skal bli lagt til grunn i tjenesteyting overfor samiskspråklige. Dette gjelder både for staten, underordnede statlige organer, kommuner, fylkeskommuner, Sametinget, og private aktører som tilbyr tjenester til samiskspråklige på vegne av offentlige myndigheter. Plikter for tjenesteytere vil ofte følge av rettighetslovgivningen. Mangel på oversikt over hvem som er språkmålgruppen gjør språkplanlegging vanskelig. Særlig sentralt er kommunens mulighet til å identifisere innbyggenes behov for å kunne dimensjonere et godt tjenestetilbud, og slik oppfylle de lovfestede rettigheter og plikter.

Utvalget legger til grunn at det er tre offisielle samiske språk i Norge; sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk. Samiske språk skal behandles likeverdige. Dette må forstås slik at samiske språk skal være likeverdige med norsk og at de ulike samiske språkene innbyrdes skal være likeverdige. For å oppnå likeverdighet mellom norsk og samiske språk, kreves særskilte tiltak for de samiske språkene, såkalt positiv diskriminering. På grunn av store forskjeller knyttet til demografi, geografi og antall samiskspråklige personer, er det nødvendig med særskilte tiltak, for at de samiske språkene også innbyrdes skal oppnå likeverdighet.

Utvalget mener at samiske språk skal bevares og styrkes også etter omorganiseringer i offentlig sektor og etter endringer av administrative inndelinger, som endring av kommunegrenser.

Utvalget mener vi er inne i et paradigmeskifte i samfunnet som klart viser at samiske språk er nødvendige for den enkelte same og for de øvrige innbyggerne i språkområdene, og hvor holdninger til samiske språk, særlig blant ungdom, er endret i positiv retning.

4 Samiske språk og språkbrukere

4.1 Innledning

Det samiske bosetningsområdet, Saepmie/Sábme/Sápmi, strekker seg fra de nordlige deler av Hedmark fylke i Norge og Kopparbärgs län i Sverige, og til de østlige deler av Kolahalvøya.³ Saepmie/Sábme/Sápmi består av ett sammenhengende geografisk område som i seg selv har vært grunnlag for ulike typer av tradisjonelle næringer, blant annet jakt og fiske, reindrift og jordbruk. Dette vide geografiske området har

³ NOU 2000: 3 *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner* punkt 5.1.

resultert i et rikt mangfold av samiske språk, bosettinger og næringstilpasninger, og er selve symbolet på det samiske samfunnet. Innenfor dette området blir det snakket flere samiske språk og dialekter.⁴

De første bøkene på samiske språk kom på 1600-tallet, og på denne tiden ble også samisk litteratur skrevet med samme bokstaver som norsk og svensk. På 1800-tallet ble nye bokstaver tatt i bruk for samisk. I dag benytter fem av de standardiserte skriftspråkene en utvidet versjon av det latinske alfabetet, herunder sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk.⁵

Språkutvalgets mandat omfatter tre samiske språk: nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk. Det er ofte vanskelig å trekke grensen mellom hva som betegnes som et eget språk, og hva som skal kalles dialekter av samme språk. I rettsteorien har det vært diskutert hvorvidt man kan differensiere samiske språk i ulike dialekter, eller om forskjellene er så store at det er snakk om ulike samiske språk.⁶

I språkvitenskapelig sammenheng er innbyrdes forståelighet et viktig kriterium for hvorvidt man står overfor særskilte språk eller dialektvariasjoner innen samme språk. Samtidig bærer språket med seg kunnskaper om fortiden, og er nært knyttet til identitet og nasjonsbygging. Dette er også årsaken til at norsk, dansk og svensk, som stort sett er innbyrdes forståelige, defineres som forskjellige språk. I samisk sammenheng har det vært vanlig å omtale samiske språk i entall, selv om nordsamisk og sørsamisk står like langt fra hverandre som norsk og islandsk, mens forholdet mellom nordsamisk og lulesamisk kan sammenlignes med forholdet mellom norsk og svensk. Dersom språkvernet skal ha et reelt innhold, må det samme vernet gis for både sør-, lule-, og nordsamisk.

I dag blir det gitt opplæring i og på alle tre samiske språk, og alle tre språkene har sitt eget standardiserte skriftspråk og eget alfabet. Selv om nordsamisk er det klart mest talte og utviklede språket, er det ikke grunnlag for rettslig å forskjellsbehandle de tre samiske språkene.

4.2 Historisk tilbakeblikk

4.2.1 Fornorskingspolitikk

Språkernes historie og deres truede posisjon i dag er nært knyttet sammen med behandlingen samene opplevde gjennom en hard fornorskingspolitikk som ble ført over lang tid.

Fra slutten av 1800-tallet ga den norske stat fornorskningen av samer og kvener høy prioritet. Det geografiske tiltaksområde for politikken var fra Hedmark i sør til Finnmark i nord. Fornorskingsprosessen omfattet hele det tradisjonelle samiske bosettingsområdet. Lenge ble Nord-Troms og Finnmark betegnet som såkalte «overgangsdistrikt» der nordsamisk sto så sterkt at det ble sett på som nytteløst med fornorskningstiltak. Etter hvert skulle disse distriktene komme til å stå i en særstilling som primærområde for en intensivert fornorskingspolitikk.⁷

Staten satte i gang en rekke ressurskrevende tiltak for å få fortgang i fornorskningen. Det handlet om en økonomisk storsatsing. Den samlede offentlige innsatsen⁸ fornorskingspolitikken utgjorde tilsier at det vil ta ca. 110 år før staten har brukt tilsvarende midler for å bevare og styrke samiske språk.⁹

De samiske språkene ble et mål for fornorskingspolitikken og et symbol på politikkenes falitt eller suksess. Politikken var uløselig knyttet til fremveksten av sterke nasjonalstater, og det var ikke innføringen av en slik linje i politikken som skilte Norge fra andre stater, men den målbevisste, kontinuerlige og langvarige utførelsen av den. Dette er bakteppet for at den historiske arven etter fornorskingspolitikken både er moralsk besværlig og politisk betent den dag i dag.¹⁰

Avstanden mellom samisk og norsk kultur og språk var så stor at samer og nordmenn ikke uten videre forsto hverandres livsform, ei heller språk. De siste 250 år har det blitt ført en mer eller mindre aktiv fornorskingspolitikk overfor samene som skulle resultere i et språkskifte og at samene skulle oppgi sin kultur. Allerede i 1848 ønsket Stortinget å sette fart i fornorskningen, spesielt i kystområdene. Politikken tok sikte på at samene skulle gå inn for fast bosetting og norsk språk – et kulturelt hamskifte. Det var et todelt mål med dette. For det første var formålet å sikre landets

⁴ Nordens språk med røtter og føtter (www.norden.org) <http://eplads.norden.org/nordenssprak/kap2/2c/01.asp>

⁵ Se Sametingets hjemmeside (www.sametinget.no) <http://sametinget.no/nor/Spraak/Fakta-om-samiske-spraak>

⁶ Carsten Smith, *Samiske rettigheter i nordisk perspektiv* s. 333 (2006). Se også Susann Funderud Skogvang, *Samerett*, s. 167 (2009).

⁷ Eivind Bråstad Jensen, *I møte med en flerkulturell landsdel* s. 23 og s. 257 (2015).

⁸ Henry Minde viser til en årlig samlet bevilgning til samiske formål på nivå med statsbudsjettet i 2005 i *Fornorskninga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger?* s. 32 (2005).

⁹ *Ibid.* s. 258.

¹⁰ *Ibid.* s. 12.

grenser, for det andre ønsket om å sikre en endret utnyttelse av naturressursene gjennom å endre språk, skikker og sedvaner, samt å bytte ut nomadiske flyttemønstre med fast bosetting. Målsetningene var klare, men virkemidlene staten benyttet var preget av mangel på kunnskap og innsikt i kulturen og livsformen blant samene.¹¹ Fornorskingspolitikken støttet seg til en viss grad på en eksisterende hverdagsrasisme mot samer. Politikken som ble ført overfor samene, særlig sør for Finnmark, var like mye preget av nasjonale, sosialdarwinistiske og rasistiske motiver som sikkerhetspolitikk og ressurskamp.¹²

Fornorskingspolitikken gjennomløp flere faser. Frem til omtrent 1905 ble det formelle apparatet bygd opp gjennom vedtak, instruksjer, institusjonsbygging og gjennom en rekke ulike tiltak. Fra ca. 1920 ble fornorskingsideologien meislet ut. I mellomkrigstiden ble det full samordning mellom tiltakene i de ulike samfunnssektorene, herunder skoleverket, kirke, forsvar, jordbruk og industri. Fornorskingspolitikken omfattet etter hvert nesten alle samfunnssektorer.¹³

4.2.2 Samisk organisasjonsbygging

Det første samiske landsmøtet¹⁴ som ble avholdt så tidlig som i 1917 og Alta-kampen i 1979–1982 står igjen som symboler på samenes kamp mot myndighetene.

Samisk motstand mot fornorskingspolitikken har særlig kommet til syne gjennom opprettelsen av samiske partier og samiske organisasjoner. Disse har blant annet stilt lister til både kommune- og fylkestingsvalg, sametingsvalg og stortingsvalg¹⁵ for å fremme samepolitiske standpunkter og slik påvirke hva som blir satt på dagsorden av samisk samfunnsutvikling.

Betydelig motstand mot fornorskingspolitikken ble først mulig når den moderne samebevegelsen ga grunnlag for store, kollektive aksjoner.¹⁶ Alta-aksjonen satte fokus på den samiske minoriteten og mangelen på anerkjennelse og ret-

tigheter som folk. For den norske befolkning, for myndighetene og for samene selv ble dette en vekker.

Samenes rettighetskamp medførte at Samekulturvalget og Samerettsutvalget ble opprettet. Samerettsutvalgets første utredning¹⁷ lå til grunn for Stortingets vedtak om egen samelov. Ti år senere, i 1989, ble Sametinget åpnet og året etter vedtok Stortinget et grunnlovstillegg¹⁸ som påla statlige myndigheter «at legge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv».¹⁹

4.2.3 Følgene av fornorskingspolitikken

Følgene av fornorskingspolitikken var varierende fordi det ikke var et entydig syn på tiltakene og gjennomføringen av dem. Slik varierte intensiteten av fornorskningen på flere samfunnsområder avhengig av hvor samene oppholdt seg og hvem de kom i kontakt med.²⁰

Et resultatet av fornorskningen var at samene ble lite synlige i folketellingene²¹ og samisk identitet og næringsinteresser ble marginalisert. I noen områder forsvant samene helt fra den offisielle statistikken. Et kjent eksempel er fra Kvænanngen, der andelen samer i kommunen tilsynelatende ble redusert fra 44 pst. til ikke å ha registrerte samer i kommunen i tidsrommet fra 1930 til 1950.²²

Mange samer ble, på tross av massivt press fra storsamfunnet, likevel ikke assimilerte. Ofte var det samene som bodde innerst i fjordstrøk, reindriftssamer og særlig samer i kommunene i indre Finnmark som beholdt en kontinuitet i overføringen av samiske språk og kultur.²³

Effekten av den langvarige fornorskingspolitikken har totalt sett vært knusende for samenes språk, kultur og kunnskap om egen historie og har ført til normoppløsning og undertrykking av samisk identitet. Hverdagsrasismen mot samer eksisterer fortsatt. Samer opplever regelmessig diskriminering²⁴, nå også fra fornorskede samer, hvilket utgjør et alvorlig samfunnsproblem.

¹¹ Odd Mathis Hætta, *Samene – Nordkalottens urfolk* s. 56, 123 og 126 (2002).

¹² Henry Minde, s. 28 (2005).

¹³ NOU 1985: 14 *Samisk kultur og utdanning* s. 51.

¹⁴ Trondheim kommune er i 2017 vertskap for et stort jubileum som heter «Tråante 2017» som skal markere den nasjonale begivenheten at det er 100 år siden det første samiske landsmøtet ble arrangert i Trondheim i 1917.

¹⁵ Isak Saba var den første samer som ble valgt inn på Stortinget. Han ble valgt inn i 1906 som representant for Øst-Finnmark.

¹⁶ Henry Minde, s. 32 (2005).

¹⁷ NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*.

¹⁸ Tidligere i Grunnloven § 110 a, nå § 108.

¹⁹ Øyvind Ravna, *Samenes rett til land og vann* (2011).

²⁰ Odd Mathis Hætta, s. 123–124, 148–149 (2002).

²¹ Se kap. 6.3.1 Folketellinger.

²² Henry Minde s. 14, 28 (2005).

²³ Odd Mathis Hætta, s. 124, 133 (2002).

²⁴ Ketil Lenert Hansen, Stephen Minton og Tore Sørli, «Discrimination amongst Arctic indigenous Sami and non-indigenous populations in Norway» s. 1, 11, 12, 18 og 19 (2016).

4.2.4 *Letterdønningene av fornorskingspolitikken*

Den nye nasjonale språkpolitikken ble staket ut så sent som i 1960-årene.²⁵ En viss oppmykning av fornorlingspolitikken, samtidig med en økende bevissthet hos den samiske befolkningen, førte til at flere begynte å skrive og lese samisk og også synliggjøre sin samiske identitet. Den samme trenden kunne registreres i Sverige og Finland utover 1970-tallet.

Å være same i dag betyr å leve i en kompleks hverdag, og inneholder slik sett ikke bare nyvunnen glede over å kunne beherske samiske språk og utøve sin kultur, men også krenkelser, tap og forsoning. Samer lever i et samfunn der ikke lenger samisk og norsk kan sees på som gjensidig utelukkende kategorier. De er snarere ytterpunkter i en hverdag preget av både norsk og samisk tilstedeværelse. Dette har skapt nye samiske fellesskap i områder hvor det lenge så ut til at den samiske befolkningen var i ferd med å forsvinne. Samtidig er det mange som føler at de står utenfor disse nye samiske fellesskapene, og likevel opplever en tilhørighet som de ønsker å uttrykke. Dagens samer lever i en tid hvor språkets og tradisjonskunnskapens stilling er truet, samtidig som det samiske samfunnet har kjempet frem en rekke rettigheter og muligheter som tidligere generasjoner ikke hadde, for eksempel med hensyn til å utøve og videreføre samiske språk. Utdraget for unge samer i dag handler om mer enn rettighetskamp, nemlig å forsones seg med fortiden og finne nye måter å bevare og utvikle det samiske fellesskapet og de samiske språkene på, også for fremtiden.²⁶

4.3 **Sørsamisk – utbredelse og språkbrukere**

Det sørsamiske bosettingsområdet strekker seg fra Saltfjellet i nord til Engerdal kommune i sør, og tilstøtende områder på svensk side. Reindriftnæringen er en viktig identitetsfaktor for sørsamene og har vært en forutsetning for opprettholdelse av sørsamisk språk og kultur.²⁷ I det sørsamiske området er Snåasen tjielte/Snåsa kommune og Raarvihken tjielte/Røyrvik kommune innlemmet i forvaltningsområde for samisk språk. Hattfjelldal

kommune har fattet vedtak om å søke innlemmelse i forvaltningsområdet. På Unescos liste over truede språk er sørsamisk språk klassifisert som et alvorlig truet språk.

Det hersker stor usikkert om hvor mange som anser seg som sørsamer, og hvor mange av disse som behersker det sørsamiske språket.²⁸ Det er svært få barn som har sørsamisk som hjemmespråk. I NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling* antyder utvalget at det finnes i overkant av 2000 sørsamer i Norge og Sverige, og at ca. halvparten av disse bor i Norge. Man antar at under halvparten av disse behersker språket. Undersøkelser fra senere tid anslår at minst 270 personer snakker sørsamisk godt og minst 340 personer forstår språket godt.²⁹

Det sørsamiske bosettingsmønsteret er spredt utover et stort geografisk område. Det er 80 mil mellom det sydligste og nordligste området, med 17 reinbeitedistrikter som strekker seg over 46 kommuner og 5 fylkeskommuner.³⁰ Som en følge av den spredte bosettingen har sørsamene vært i en spesielt sårbar situasjon for fornorlingspolitikken og ettervirkningen av den.³¹ I mange områder er det sørsamiske språket nesten borte, og det er en stor utfordring å vitalisere språket og kulturen slik at språket blir samfunnsbærende og komplett.³² Få språkbrukere og store avstander gjør det krevende å drive sørsamisk språkarbeid, ettersom det gir få og spredte språkarenaer som tar tid både å utvikle og styrke. Det finnes heller ikke kommuner med et sørsamisk flertall, hvilket igjen kan gi negative konsekvenser for språkarbeidet. Det sørsamiske språket er dermed i en helt spesiell situasjon med tanke på koordinering av språktiltak, ansvarsforhold, opplæringsstilbud og ressurser.³³

I dag eksisterer det bare én sørsamiskspråklig barnehage, *Suaja maanagierte*, lokalisert på Snåase/Snåsa. Det er først og fremst Suaja maana-

²⁵ St.meld. nr. 21 (1962–63) *Om kulturelle økonomiske tiltak av særlig interesse for den samiske befolkning*.

²⁶ Astrid Dankersen, *Samisk artikulasjon – Melankoli, tap og forsoning i en (nord)norsk hverdag* (2014).

²⁷ Se St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* punkt 2.3.

²⁸ Se kap. 6.3 Dagens kunnskapsgrunnlag.

²⁹ Jon Todal, *Endringer i den sørsamiske språksituasjonen, Ei kunnskapsoppsummering bygd på tal s. 8–9*. Se også Ellen Ravna, *Undersøkelse av bruken av samisk språk*. (2000) og Karl Johan m.fl., *Samisk språkundersøkelse*, Nordlandsforskning (2012).

³⁰ Fylkeskommunene er Nordland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Hedmark og Møre- og Romsdal (Trollheimen).

³¹ St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* punkt 2.3.

³² I St.meld. nr. 35 (2007–2008), *Mål og mening* s. 60 heter det: «At et språk er *komplett*, betyr i denne sammenhengen at det kan brukes på alle områder i samfunnet. At et språk er *samfunnsbærende*, betyr at det i et gitt språksamfunn brukes til offisielle formål, for eksempel undervisning og lovgivning».

³³ Sametinget, *Sametingsmelding om samisk språk* s. 16.

gierte og den samiske barnehageavdelingen ved tidligere Elgå oppvekstsenter som har rekruttert sørsamiske førstespråkelever til skolen. Barnehagene er derfor en svært viktig arena for sørsamisk språkvitaliseringsarbeid.

Det foreligger pålitelige tall for valg av sørsamisk i grunnskolen, og derfor sikker kunnskap om at frafallet fra opplæring i grunnskolen er et problem i dag.³⁴ Tallmateriale fra Grunnskolen informasjonssystem på internett (GSI) viser at det samlede elevtallet for elever med opplæring i sørsamisk har gått nedover de siste tre årene.³⁵

Undervisningstilbudet for sørsamiske elever i grunnskolen har først og fremst vært knyttet til sameskolene *Áarjelsaemiej skuvle* på Snåase/Snåsa i Nord-Trøndelag og *Gaske-Nöörjen saemienkovle* i Hattfjelldal. I de siste årene har sistnevnte skole fylt en viktig funksjon ved å gi samisk fjernundervisning og språksamlinger til elever som går på andre skoler. Stortinget har vedtatt å kutte i støtten til sameskolen i Hattfjelldal i statsbudsjettet for 2016.³⁶

Sametingets språkmotiveringsprosjekt ved tidligere Elgå oppvekstsenter, samt Brekken oppvekstsenter og språksenteret Aajege på Røros har vært helt sentrale i vitaliseringsarbeidet av sørsamisk språk i det sydligste Saepmie de siste 15 år. Elgå oppvekstsenter ble nedlagt i 2012. I dag er det sørsamiske kompetansemiljøet i Elgå videreført med en egen avdeling under Sámi lohkan-guovddáš/Saemien lohkemejarnge/Senter for samisk i opplæringa ved Samisk høgskole.

Grong videregående skole og Røros videregående skole tilbyr gjennom *Aajege* opplæring på videregående nivå. Opplæring på videregående tilbys også på sameskolen i Hattfjelldal. Sørsamisk opplæring ved hjemmeskolene er basert på fjernundervisning.³⁷ Nord universitetet, tidligere Høgskolen i Nord-Trøndelag, har det nasjonale ansvaret for sørsamisk språk og kultur innen lærerutdanningen. I tillegg har språksentrene vært viktig i språkarbeidet. Det er tre språksentre i sørsamisk område: *Aajege* på Røros, *Gielem nastedh* i

Snåase/Snåsa og *Gieleaernie* i Raarvihke/Røyrvik.

Det er stor mangel på førskolelærere og lærere i sørsamisk og stor mangel på læremidler.³⁸ Det er derfor viktig at kommunene og fylkeskommunene har kunnskap om sørsamiske forhold, og sikrer at sørsamisk språk ikke blir usynliggjort og glemt. Samfunnet har stort behov for personer med kompetanse i sørsamisk.

4.4 Lulesamisk – utbredelse og språkbrukere

Det lulesamiske språkområdet i Norge strekker seg fra Ballangen i nord til Saltfjellet i sør, og omfatter blant annet Divtasvuodna/Tysfjord, Hamarøy/Hábmer, Steigen, Sørfold og deler av Fauske kommune i Nord-Salten. I 2006 ble Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk. På Unescos liste over truede språk er lulesamisk språk klassifisert som et alvorlig truet språk.

Det er knyttet stor usikkerhet til hvor mange som snakker lulesamisk.³⁹ Det er antas at det er omlag 2000 lulesamer på norsk side av grensen, og at 600 av disse bruker språket aktivt. Lulesamene i indre fjordområder har i større grad klart å beholde tradisjoner og språk, enn de som bodde i ytre deler av Salten og Ofoten.

I 1989 ble det etablert en lulesamisk barnehage, *Vuonak Sámemáná*, på Drag i Divtasvuodna/Tysfjord, som et resultat av iherdig innsats fra foreldrene. Barnehagens formål var å styrke lulesamisk språk, og gi barna gode utviklings- og aktivitetsmuligheter i et samisk språkmiljø.⁴⁰ I august 1994 overtok det lulesamiske senteret Árran driften av barnehagen.⁴¹ Barnehagen har bidratt til å rekruttere elever til samiskspråklige klasser i grunnskolen på Drag, samt bidratt til at det undervises i lulesamisk i videregående skole. Etableringen av barnehagen og samiskundervisningen i skolen har trolig vært avgjørende for den positive språkutviklingen blant lulesamiske barn og unge.

På oppdrag fra Sametinget utarbeidet Nordlandsforskning i 2012 en undersøkelse om bruk

³⁴ *Samiske tall forteller* påpekte dette problemet allerede i første rapport i 2008. Se Jon Todal, «Samisk språk i grunnskolen, jevn vekst og brått fall» (2008).

³⁵ Sámi allaskuvla, *Samiske tall forteller 8 – Kommentert samisk statistikk* s. 20 (2015) og Sámi allaskuvla, *Samiske tall forteller 4 – Kommentert samisk statistikk*, 4 s. 19–42 (2011).

³⁶ Se Innst. 12 (2015–2016) og Prop. 1 S (2015–2016) side 54–55.

³⁷ Språksamlingene tilbys fra sameskolen i Hattfjelldal, sameskolen i Snåase/snåsa og Brekken skole, samt fra Grong videregående skole og Aajege.

³⁸ St. meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* punkt 2.3.

³⁹ Se kap. 6.3 Dagens kunnskapsgrunnlag.

⁴⁰ NOU 2000: 3 *Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner* punkt 5.3.3.

⁴¹ Árran gir i dag undervisning i lulesamisk via videokonferanse til ulike grunn- og videregående skoler i Hordaland, Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Nordland. Árran startet første gang med denne undervisningsformen i februar 1999.

av samiske språk.⁴² Språkundørsøkelsen viser imidlertid at språksituasjonen i den samiskspråklige barnehagen på Drag i Divtasvuodna/Tysfjord har beveget seg i en uheldig retning, og at lulesamisk språk ikke blir brukt i like stor grad som tidligere. Dette har også konsekvenser for språkbruken i de samiske klassene i skolen og på andre arenaer hvor barn og unge møtes. I et språkbevaringsperspektiv er dette alvorlig. Den negative utviklingen for lulesamisk språk er sammenfallende med innlemmelsen av Divtasvuodna/Tysfjord kommune i forvaltningsområde for samisk språk i 2006. Utviklingen kan kanskje forklares med at den samiske institusjons- og samfunnsbyggingen har medført en flytting av fokus fra språkopplæring til språkforvaltning, og at personer med lulesamisk fagkompetanse velger andre yrker, enn barnehage- og læreryrket.

I 1985 tilbød daværende Høgskolen i Bodø, nåværende Nord Universitet, for første gang et studie i lulesamisk på høyere nivå⁴³. I 2012 ble dette tilbudet utviklet til bachelornivå, og fra høsten 2016 vil universitetet også tilby lulesamisk mastergrad.

4.5 Nordsamisk – utbredelse og språkbrukere

Det nordsamiske språkområdet strekker seg fra Finnmark/Finnmárku og Nord-Troms, og til områdene fra Midt-Troms og sørover til Ofoten. Da samelovens språkregler ble vedtatt i 1992 omfattet forvaltningsområdet kun kommuner i det nordsamiske området – Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Porsanger/Porsáŋgu, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby og Gáivuotna/Kåfjord. I 2009 ble Loabák/Lavangen innlemmet i forvaltningsområdet. Nordsamisk er klassifisert som et truet språk på Unescos liste over truede språk.

Det er knyttet stor usikkerhet til hvor mange som snakker nordsamisk.⁴⁴ Nordsamisk er den største samiske språkgruppen og det antas at det snakkes av omtrent 25 000 personer i Norge. Nordsamisk snakkes hovedsakelig i fylkene Finnmark/Finnmárku og Troms/Romsa, og i kommunene Tjeldsund og Evenes i Nordland.

I Guovdageaidnu/Kautokeino og Kárášjohka/Karasjok utgjør samene et flertall i kommunene,

og her snakker majoriteten av befolkningen (anslagsvis 90 pst.) nordsamisk.⁴⁵ I de nordsamiske kommunene innenfor forvaltningsområdet er det mange barn som har nordsamisk som hjemmespråk, og nordsamisk er for mange daglig samhandlings- og kommunikasjonsspråk. I tillegg er nordsamisk også synlig i lokalsamfunnet i mye sterkere grad enn i andre samiske områder.

Det er seks samiske språksentre i det nordsamiske språkområdet. Disse befinner seg i kommunene Alta, Deatnu/Tana, Unjárga/Nesseby, Porsanger/Porsáŋgu, Gáivuotna/Kåfjord, Tromsø, Skibotn, Evenes og Loabák/Lavangen.

Nordsamisk brukes i forvaltningen innenfor flere kommuner i det nordsamiske språkområdet. Sametinget bruker i hovedsak nordsamisk og norsk i sin forvaltning. Språkkretigheter og etablering av samiske institusjoner har ført til at nordsamisk har fått en sterkere posisjon i samfunnet. Dette gjelder særlig institusjoner som NRK Sápmi, SÁNAG/SANKS, Sámi allaskuvla/Samisk høgskole, Eanandoalludirektoráhtta/Landbruksdirektoratet og Sis-finnmárku Diggegoddi/Indre Finnmark tingrett. Samisk media og litteratur har særlig bidratt til å synliggjøre, styrke og utvikle samiske språk.⁴⁶

I mange områder utenfor forvaltningsområdet for samisk språk, er nordsamisk språk fortsatt i en utsatt posisjon. Dette gjelder spesielt i mange sjøsamiske områder i Troms/Romsa og Finnmark/Finnmárku og i det markasamiske området i Sør-Troms og Nordre Nordland. Man må på denne bakgrunn anta at det nordsamiske språket fortsatt er i tilbakegang i disse områdene. De siste ti årene har det imidlertid foregått en aktiv kulturell og språklig vitalisering, med blant annet innlemmelsen av Loabága suohkan/Lavangen kommune i forvaltningsområdet i 2009 og etableringen av det samiske språksenteret, Várdobáiki, i Evenes kommune i 2002.

Det er fortsatt stort behov for kompetanse i nordsamisk innenfor opplæring, læremiddelutvikling og i offentlig forvaltning og tjenesteyting. De samiskspråklige miljøene er fortsatt viktige ressurser for utviklingen av nordsamisk språk, også i andre deler av de nordsamiske områdene. Disse områdene spiller derfor en viktig rolle for den kulturelle og språklige kontinuiteten i det samiske samfunnet som helhet.

⁴² Karl Johan Solstad m.fl., *Samisk språkundørsøkelse* (2012).

⁴³ Anders Kintel, «Lulesamisk høgskoleutdanning». I Svein Lund (Red.), *Samisk skolehistorie* (2013).

⁴⁴ Se kap. 6.3 Dagens kunnskapsgrunnlag.

⁴⁵ NOU 1995: 6 *Plan for helse- og sosialtjenester til den samiske befolkning* i Norge punkt 3.1.3.1.

⁴⁶ NRK har en allmennkringkasterrolle og dermed et stort ansvar for å ivareta og videreutvikle samiske språk.

4.6 Særlig om samer bosatt i byer

Det er en tendens at folk flytter fra bygder til byer og tettsteder, gjerne i forbindelse med utdannelse og jobb. Mangfoldet i utdannings-, arbeids- og fritidstilbud gjør byene attraktive også for mange samer. Den samiske befolkningen i byene består i dag av samer fra alle deler av Sábmme/Saepmie/Sápmi. Oslo og Tromsø er blant annet byer med samiske innbyggere, og representerer dermed et stort samisk mangfold. Andre byer og sentra, særlig i nord, har også fått et betydelig antall samiske innbyggere.⁴⁷ Selv om den samiske befolkningen i byene er prosentvis liten i forhold til innbyggertallet, har mange byer en forholdsvis stor samisk befolkning. Det antas at over halvparten av den samiske befolkningen bor utenfor forvaltningsområdet for samisk språk.⁴⁸

4.7 Språkpakten

4.7.1 Språkpakten og samiske språk

En problemstilling som har vært oppe i forbindelse med Norges rapporteringer om gjennomføringen av språkpakten, er spørsmålet om hvilke samiske språk som er beskyttet under paktens del III og hvilken betydning innlemmelsen av lule- og sørsamiske kommuner i forvaltningsområdet har for Norges folkerettslige forpliktelser. Ordlyden i ratifikasjonsdokumentet, «the sami language», har bidratt til tolkningstvil. Utvalget ser på denne bakgrunn behov for å gjennomgå språkpaktens bestemmelser.

Den europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk (heretter omtalt som språkpakten)⁴⁹ inneholder bestemmelser som har til hensikt å beskytte regions- og minoritetsspråk i Europa. For å ratifisere språkpakten er det tilstrekkelig at statene forplikter seg til del II. Del II fastsetter en rekke formål og prinsipper når det gjelder statenes plikt til å sikre vern av minoritetsspråkene. Del III inneholder mer omfattende og detaljerte regler som legger konkrete plikter på myndighetene på ulike felt, blant annet innen områder som

utdanning, rettsvesen og den offentlige forvaltningen.

Språkpakten inneholder en definisjon av hva som menes med «regions- eller minoritetsspråk» i art. 1 bokstav a. Med *regions- eller minoritetsspråk* menes språk som «tradisjonelt brukes innenfor et gitt område av statsterritoriet av en gruppe som tallmessig er mindre enn resten av statens befolkning». I tillegg må språket være «forskjellig fra det offisielle språket i staten». Det er presisert at dialekter av de(t) offisielle språk faller utenfor språkpaktens bestemmelser. Det er videre lagt til grunn at regional- eller minoritetsspråk skal ha en historisk geografisk tilknytning til territoriet for og omfattes av paktens bestemmelser. Selv om språkpakten først og fremst gjelder territoriale språk, omfattes også språk som tradisjonelt brukes innen statens område, selv om språket ikke kan identifiseres med et spesielt område, jf. språkpakten art. 1 bokstav c. Dermed skiller språkpakten mellom språk som har en geografisk og historisk tilknytning til området og språk som har en historisk tilknytning til området, men som er territorielt ubundet.⁵⁰ De territoriale ubundne språkene har et svakere vern enn språkene med geografisk tilknytning, jf. språkpakten art. 7 punkt 5.

Med «*territorium hvor regions- eller minoritetsspråk brukes*» forstår paktens geografiske områder hvor regions- eller minoritetsspråk er uttrykksmiddel for et antall mennesker som rettferdiggjør de i paktens nedfelte tiltak, jf. språkpakten art. 1 bokstav b. Altså ett område hvor språket tales i en betydelig utstrekning. Det følger av språkpaktens forklarende rapport at man under utarbeidelsen av konvensjonen bevisst ikke ønsket å fastsette konkret hvor mange språkbrukere som kvalifiserer til anvendelse av paktens bestemmelser, men at dette skulle være opp til hver enkelt stat å avgjøre.⁵¹ På denne bakgrunn innrømmer språkpakten statene en relativ stor frihet når det gjelder spørsmålet om det geografiske anvendelsesområdet for paktens bestemmelser.⁵² Antallet mennesker som kreves for å rettferdiggjøre tiltakene, kan dermed variere ut fra spørsmålet om hvilket tiltak det er tale om å gjennomføre. Hensynet til språkets historiske tilknytning, språkpaktens formål og antall mennesker som begrunner vedtakelsen av de tiltak som følger av paktens bestemmelser, er blant annet momenter som

⁴⁷ St.meld. nr. 28 (2007–2008) punkt 2.7.

⁴⁸ Delrapport fra ekspertutvalg, *Kriterier for god kommunestruktur* (2014) punkt 3.3.

⁴⁹ Norge ratifiserte språkpakten 10. november 1993, og den trådte i kraft i 1998. (Pr 2015) har 25 stater ratifisert konvensjonen. Språkpakten forplikter nasjonalstatene til å gjennomføre konkrete tiltak for å bevare regional- og minoritetsspråk, slik at de blir synlige både i politikken, i lovgivningen og i praksis.

⁵⁰ Council of Europe, *Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages*, European Treaty Series – No. 148, para. 34.

⁵¹ Ibid para. 35.

⁵² Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* s. 41–42.

skal vektlegges i vurderingen.⁵³ Statene plikter dessuten å ta i betraktning de behov og ønsker som er uttrykt av gruppene, jf. art. 7 punkt 4.

Ekspertkomiteen har ved flere anledninger bedt norske myndigheter om å avklare spørsmålet om mulig anvendelse av paktens del III på lule- og sørsamisk. I 2006 ble Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk som den første lulesamiske kommunen. Under henvisning til det betydelige antallet lulesamisketalende i Divtasvuodna/Tysfjord, pekte komiteen i sin rapport av 2007 på at innlemmelse i forvaltningsområdet normalt også ville bety at paktens del III ville gjelde for lulesamisk.

4.7.2 Særlig om sørsamisk og lulesamisk omfattes av del III

I henhold til språkpakten art. 15 skal statene hvert tredje år rapportere til ekspertkomiteen. I Norges første rapporteringsrunde la ekspertkomiteen tilsynelatende til grunn at del III var ratifisert for det *samiske språket som helhet*. Samtidig valgte ekspertkomiteen å behandle lule- og sørsamisk som del II-språk under henvisning til at forpliktelsene under del III bare var gjennomført overfor nordsamisk innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. I den andre statsrapporten tilkjenner staten uttrykkelig at lule- og sørsamisk formelt er beskyttet av paktens del III. Samtidig forstod man det slik at ekspertkomiteen fant det passende å behandle lule- og sørsamisk under paktens del II under henvisning til at antallet språkbrukere ikke var tilstrekkelig til å rettferdiggjøre tiltak i samsvar med del III. I et tillegg til den tredje statsrapporten ble det fra norsk side gitt uttrykk for at det på ratifiseringstidspunktet kun var nordsamisk som var i en posisjon som gjorde beskyttelse under del III relevant. Departementet mente ordlyden i ratifiseringsdokumentet, *«the Sami language»*, for det første kunne tolkes slik at det var det samiske språket som helhet, med alle dets varianter, som er beskyttet under paktens del III.⁵⁴ Ratifikasjonsdokumentet kunne, ifølge departementet, også tolkes slik at det bare var det nordsamiske språket som ved ratifiseringen fikk beskyttelse under paktens del III. Til støtte for et slikt syn argumenterte departementet med at det på ratifiseringstidspunktet bare var nordsamiske kommuner som var innlemmet i forvaltningsom-

rådet. I statsrådsforedraget som lå til grunn for ratifikasjonsbeslutningen, ble det slått fast at eksisterende lovgivning og praksis oppfylte paktens, og at ratifiseringen ikke hadde noen økonomiske eller administrative konsekvenser for Norge ut over det eksisterende lovverk forpliktet til. Departementet mente dermed at den rettslige og faktiske konteksten som lå til grunn for ratifiseringen, talte for at det bare var nordsamisk innenfor forvaltningsområdet som var omfattet av språkpakten del III. Samtidig understreket departementet at en rekke av bestemmelsene som gjelder for nordsamisk, i praksis også blir gjennomført for sør- og lulesamisk.⁵⁵

4.8 Utvalgets vurdering

Uttalelsene fra ekspertkomiteen og staten begrunner noe ulikt hvorfor lule- og sørsamisk behandles som del II-språk. Ekspertkomiteen har vist til at del III-forpliktelsene faktisk bare var gjennomført overfor nordsamisk. Myndighetene har på sin side vist til at antallet brukere av sør-, og lulesamisk ikke rettferdiggjør de tiltak som følger av del III.

Selv om de folkerettslige forpliktelsene til en viss grad gir statene skjønnsmargin når det gjelder å definere områder hvor språkkretighetene skal komme til anvendelse, er utvalget av den oppfatning at språkpakten del III også bør omfatte sør- og lulesamisk. Skal de samiske språkene være levende språk, er det etter utvalgets oppfatning svært viktig med aktiv og utvidet bruk av språkene, og at det legges til rette for at sør- og lulesamisk i større grad kan benyttes i offentlig sammenheng i de tradisjonelle samiske områdene. Den internrettslige likestillingen av disse tre språkene bør, etter utvalgets vurdering, også reflekteres i Norges forpliktelser under språkpakten. Ved å definere sør- og lulesamisk som del-III språk, vil man kunne bidra til å høyne statusen for sør- og lulesamisk, samt bidra til å styrke språkarbeidet ved at staten uttrykkelig forplikter seg folkerettslig til å iverksette tiltak for disse språkene.

Utvalget ser på denne bakgrunn behov for at norske myndigheter presiserer overfor Europarådet hvilke forpliktelser som skal gjelde for sør- og lulesamisk. Dette kan gjøres ved å meddele Europarådet at sør-, lule-, og nordsamiske språk er

⁵³ Se Explanatory Report to the European Charter for Regional or Minority Languages, para. 34-35.

⁵⁴ Se Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* s. 30.

⁵⁵ Departementet understreker likevel at konklusjonen er «usikker», se Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* s. 10. Se også Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Norges sjette periodiske rapport om gjennomføringen av språkpakten i Norge* s. 10.

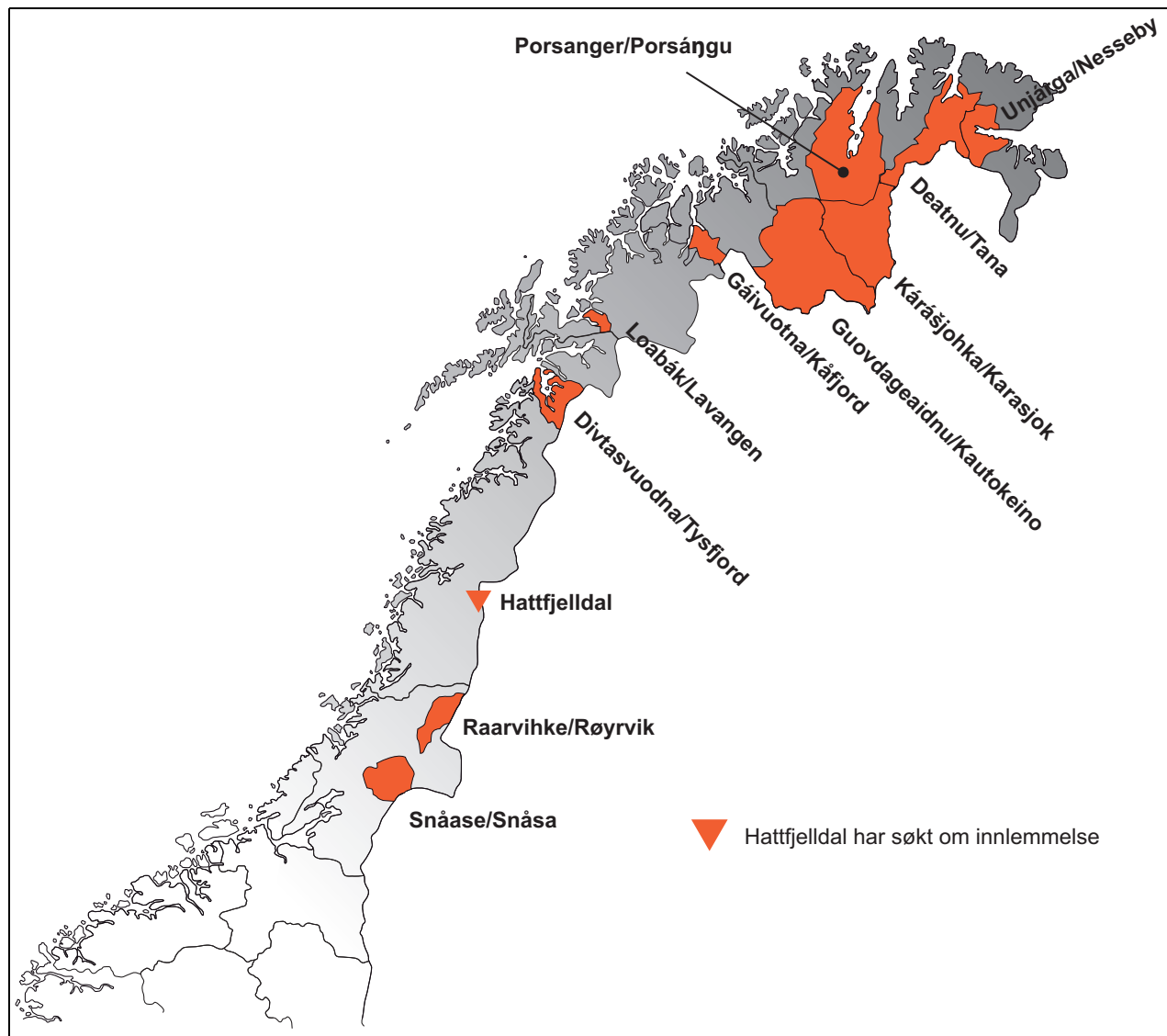
omfattet av paktens del III innenfor sør-, lule- og nordsamiske språkområder. Utvalget understreker at statene fortsatt nyter en vid skjønnsmargin når det gjelder spørsmålet om hvilke av de tiltak som er nevnt i del III skal omfatte sør- og lulesamiske språk. Tiltakene kan dermed tilpasses språkernes ulike situasjon.

Utvalget har erfart at spørsmålet om statusen for sør- og lulesamisk har bidratt til tvil. Utvalget legger til grunn at Norge har tre offisielle og likeverdige samiske språk, sør-, lule-, og nordsamisk. Utvalget vil komme tilbake til dette i utvalgets endelige utredning.

5 Organisering av språkområder

5.1 Dagens forvaltningsområde for samisk språk

Forvaltningsområdet for samisk språk omfatter i dag 10 kommuner: Snåasen tjielte/Snåsa kommune og Raarvihken tjielte/Røyrvik kommune i sørsamisk område, Divtasvuona suohkan/Tysfjord kommune i lulesamisk område og Loabága suohkan/Lavangen kommune, Guovdageainnu suohkan/Kautokeino kommune, Gáivuona suohkan/Kåfjord kommune, Kárášjoga gielda/Karasjok kommune, Porsanger kommune/Porsáנגgu gielda, Deanu gielda/Tana kommune og Unjárgga gielda/Nesseby kommune i nordsamisk område.

Figur 1.2 Forvaltningsområdet for samisk språk

5.1.1 *Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven)*

I sameloven lov 12. juni 1987 nr. 56 § 3-1 defineres forvaltningsområdet som de kommunene som det er fastsatt i forskrift at skal inngå i forvaltningsområdet:

«I dette kapittelet menes med:

1. forvaltningsområdet for samisk språk; de kommunene som Kongen i forskrift har fastsatt at skal inngå i forvaltningsområdet for samisk språk»

Forskrift om forvaltningsområdet for samisk språk⁵⁶ fastsetter hvilke kommuner som inngår i forvaltningsområdet:

«Med forvaltningsområdet for samisk språk menes kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Porsanger, Tana, Kåfjord, Lavangen, Tysfjord, Røyrvik og Snåsa».

Grunnloven § 108 etablerer en plikt for statens myndigheter å legge forholdene til rette for at «den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.» Plikten er gjennomført og konkretisert blant annet gjennom språkreglene i sameloven kapittel 3, som gir språklige rettigheter i møte med offentlige organer. Det gjelder oversettelse av regler, kunngjøringer og skjema til samisk, rett til svar på samisk, utvidet bruk av samisk i rettsvesenet, utvidet rett til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren, individuelle kirkelige tjenester, rett til utdanningspermisjon og rett til opplæring i samisk.⁵⁷ De fleste bestemmelsene er begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk, med unntak av noen bestemmelser som gjelder hele landet. Bestemmelsene i sameloven er minimumskrav. Kommunene står derfor fritt til å tilrettelegge for samiske språk utover det som blir regulert i loven.

Bakgrunnen for opprettelsen av forvaltningsområdet for samisk språk var ønsket om å gjøre gjeldende særlige regler om bruk av samisk i områder der det samiske språk stod sterkest⁵⁸. I Ot.prp. nr. 60 (1989–90) ble praktiske, økonomiske og administrative sider ved den geografiske avgrensningen vurdert. Ved opprettelsen av for-

valtningsområdet ble det lagt til grunn at samisk språk skulle styrkes i kommuner også utenfor området, og at en utvidelse av forvaltningsområdet skulle vurderes når reglene hadde virket en stund. Det ble videre lagt vekt på at praktiseringen av reglene i forvaltningsområdet kunne gi inspirasjon til liknende bruk av språkene utenfor området, noe som igjen ville legge forholdene til rette for utvidelse av forvaltningsområdet.

Da samelovens språkregler ble vedtatt i 1990, ble det lovfestet hvilke kommuner som skulle inngå i forvaltningsområdet for samisk språk. I samelovens språkkapittel ble Kárášjohka/Karasjok, Guovdageaidnu/Kautokeino, Unjárga/Nesseby, Deatnu/Tana, Porsanger/Porsáŋgu og Gáivuotna/Kåfjord innlemmet i forvaltningsområdet.

Daværende Kultur- og kirke departement sendte i 2004 på høring forslag om endring i sameloven, der det ikke lenger skulle fastsettes direkte i lov hvilke kommuner som skulle utgjøre forvaltningsområdet for samisk språk. Bakgrunnen var at Sametinget mente det ville være mer tjenlig med en forskriftshjemmel enn å presisere i lov hvilke kommuner som til enhver tid utgjør forvaltningsområdet for samisk språk. Dersom flere kommuner ønsket å innlemmes i forvaltningsområdet, var det ikke hensiktsmessig lovteknisk å presisere de respektive kommunene i loven. I høringsrunden påpekte Norsk språkråd⁵⁹ at prosedyrene for innlemmelse burde vurderes nærmere, siden det politiske flertallet i kommunestyrene vil være skiftende. Som svar til uttalelsen viste Kultur- og kirke departementet til at det er Sametinget som vil være det organ som fremmer forslag til departementet om forvaltningsområdet for samisk språk skal utvides eller ikke. Departementet foreslo en endring av ordningen og at det nå skulle fastsettes av Kongen i forskrift hvilke kommuner som utgjør forvaltningsområdet for samisk språk. I Ot.prp. nr. 38 (2004–2005) la departementet til grunn at det var en forutsetning at den respektive kommunen i første omgang fattet et vedtak om å inngå i språkområdet, og at dette ble diskutert med Sametinget.⁶⁰

Slik regelverket praktiseres⁶¹ i dag, er det derfor en forutsetning at kommunen fatter et vedtak

⁵⁶ Forskrift 17. juni 2005 nr. 657 om forvaltningsområdet for samisk språk, § 1.

⁵⁷ Jf. Lov 6. desember 1987 nr. 56 Om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) §§ 3-2 til 3-8.

⁵⁸ Ot.prp. nr. 60 (1989–1990) Samisk språk.

⁵⁹ Nå Språkrådet.

⁶⁰ Ot.prp. nr. 38 (2004–2005) Om lov om endring i lov 12. juni 1987 nr. 56 om Sametinget og andre samiske rettsforhold punkt 1.

⁶¹ Se Regjeringens nettside (www.regjeringen.no) <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samiske-sprak/samelovens-sprakregler-og-forvaltningsom/id633281/#4>

om innlemmelse, for at Sametinget skal få saken forelagt, og for at regjeringen skal vedta innlemmelse ved kongelig resolusjon.⁶² Departementet foretar en forskriftsendring som fastsettes ved kongelig resolusjon, det vil si at saken behandles i statsråd.

5.1.2 Sverige – Lov om nasjonale minoriteter og minoritetsspråk

I forbindelse med utarbeidelsen av en ny lov om nasjonale minoriteter og minoritetsspråk ble det i Sverige foretatt en vurdering av hvilke kommuner som burde innlemmes i forvaltningsområdet. Utredningen ble foretatt av en gruppe sammensatt av uavhengige eksperter. Bakgrunnen for utredningen var blant annet kritikk fra Europarådets ekspertkomite om at store deler av den samiskspråklige befolkningen i Sverige, og spesielt den sørsamiske befolkningen, bodde utenfor forvaltningsområdet. På bakgrunn av utredningen trådte en ny lov i kraft i 2010. Forvaltningsområdet ble ved loven utvidet fra 4 til 17 kommuner, herunder både nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språkområde. Hvilke kommuner som skulle inngå i forvaltningsområdet ble fastsatt i lov. Loven fastsetter at også andre kommuner, kan søke om å få inngå i forvaltningsområdet for samisk språk⁶³.

Loven sikrer blant annet en part i en sak rett til å bruke samisk både muntlig og skriftlig i kontakt med en forvaltningsmyndigheter hvis geografiske virksomhetsområde helt eller delvis sammenfaller med forvaltningsområdet for minoritetsspråk. Utenfor forvaltningsområdet har en part i en sak rett til å bruke samisk i kontakt med forvaltningsmyndighetene, dersom saken kan behandles av personale som behersker språket. Dersom det finnes særskilte grunner, kan regjeringen fritta den myndighet som ber om det, fra forpliktelsene til å gi skriftlig og muntlig svar på samisk.

5.1.3 Finland – Samisk språklov

I 2004 trådte en ny samisk språklov i kraft i Finland. Formålet med loven er dels å sikre den grunnlovsfestede retten for samer til å bevare og utvikle sitt språk og sin kultur, og dels å trygge samenes rett til å anvende sitt språk hos domstoler og andre offentlige myndigheter. Dessuten pålegges det offentlige en plikt til å tilgodese og

fremme samenes språklige rettigheter. Loven stiller krav til statlige og kommunale myndigheter innenfor forvaltningsområdet, og også enkelte krav til sentrale myndigheter utenfor forvaltningsområdet.⁶⁴ Det fastsettes i loven hvilke kommuner som inngår i forvaltningsområdet.⁶⁵

Loven bygger på systemet at man spesielt innen samenes «hembygdsområde»; Enare, Utsjoki, Enontekis og en del av Sodankylä kommune, skal kunne anvende samisk. Innenfor dette området skal derfor offentlige myndigheter betjene på samisk, og man har rett til å anvende samisk i videre utstrekning enn i andre deler av landet.

Utformingen av samisk språklov er også påvirket av den finske språklagen, som bygger på tanken om at kommunene er en- eller tospråklige, og reglene varierer ut ifra dette.

5.1.4 Sametingets tospråklighetsmidler

Kommunene som er del av forvaltningsområdet for samisk språk, samt de fire fylkeskommunene som disse kommunene ligger i, tildeles tospråklighetsmidler fra Sametinget. Tospråklighetstilskuddet er blitt tildelt til kommunene og fylkeskommunene i forvaltningsområdet siden 1993, som en følge av at samelovens språkregler trådte i kraft. Målet med midlene er at de skal bidra til at befolkningen i forvaltningsområdet skal kunne bevare og utvikle sitt språk, og at den samiske befolkningen i forvaltningsområdet har en reell mulighet til å bruke samisk i møte med offentlig forvaltning.⁶⁶ I Sametingets tildelingskriterier for tospråklighetsmidlene⁶⁷ er det fastsatt av Sametinget at det skal inngås individuelle samarbeidsavtaler med hver enkelt kommune og fylkeskommune i forvaltningsområdet for samisk språk. Bruken av tospråklighetsmidlene er dermed en del av samarbeidsavtalene Sametinget har inngått med alle kommunene og fylkeskommunene i forvaltningsområdet.

Tospråklighetsmidlene er del av grunnbevilgningen til Sametinget over kapittel 560 post 50. I tildelingsbrevet til Sametinget for 2015 står det at formålet med dette tilskuddet blant annet er «å dekke drift av Sametinget, tospråklighetsmidler til kommunene og Sametingets tilskudd til nærings-

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Sametingets budsjett for 2015.

⁶⁷ Plenumsvedtak i Sametinget sak 011/11, *Nye tildelingskriterier for tildeling av tospråklighetsmidlene* punkt 6.1.2 og 6.4.7 (2011).

⁶² Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

⁶³ Ibid.

utvikling». Den samlede tildelingen på denne posten i 2016 er 279,7 mill. kroner.⁶⁸

5.1.5 Tidligere evalueringer av forvaltningsområdet for samisk språk

Det er gjennomført undersøkelser om forvaltningsområdets virkning for samiske språk.⁶⁹

I *rapport om tospråklighet i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*, utarbeidet av daværende Kommunal- og regionaldepartement i 2002, vises det til at kommunene innenfor forvaltningsområdet for samisk språk er ulike når det gjelder andelen samiskspråklige i befolkningen, hvor sterk status samisk språk og kultur har i kommunen, andelen elever som enten har samisk som fag eller får undervisning på samisk, antallet skoler og andelen samiskspråklige blant de ansatte i kommunen. Det understrekes at en positiv utvikling av samiske språk, altså en realisering av intensjonene i samelovens språkbestemmelser, er avhengig av holdningene til samiske språk og kul-

tur både i lokalsamfunnene og i kommunal og fylkeskommunal forvaltning.

Nordisk Samisk Institutt gjennomførte i 2007 en evaluering av samelovens språkregler på oppdrag fra daværende Kultur- og kirkedepartement. Bakgrunnen for oppdraget var at Sametinget og departementet mente det var grunn til å se nærmere på hvordan samelovens kapittel 3 fungerer sett opp mot lovens formål. Rapporten konkluderer med at de fleste offentlige organer som omfattes av samelovens språkregler, ikke oppfyller lovens krav fullt ut. Befolkningen innen forvaltningsområdet for samisk språk er dermed ikke sikret rett til bruk av samisk i kontakt med offentlige organer slik språkreglene legger opp til. Rapporten peker på at hovedårsaken til manglende etterlevelse synes å være mangel på kompetanse i samiske språk blant ansatte i offentlige etater. Språkkompetansen varierer både mellom kommunene i forvaltningsområdet, og mellom etatene innad i en kommune. I tillegg viser rapporten til at det synes å være store forskjeller med hensyn til prioriteringer og innsats for oppfølging av samelovens språkregler innenfor offentlig sektor. Rapporten viser til at en for rigid holdning til den geografiske avgrensningen kan virke marginalise-

⁶⁸ Innst. 16 S (2015–2016).

⁶⁹ Evalueringene er gjengitt fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

Tabell 1.1 Sametingets fordeling av tospråklighetsmidler 2012–2015

	(i 1000 kr)			
	2012	2013	2014	2015
Unjárga/Nesseby	3 021	3 021	3 511	3 532
Deatnu/Tana	5 082	5 082	4 985	5 015
Porsanger/Porsáŋgu	5 312	5 313	4 534	4 579
Karášjohka/Karasjok	7 320	7 320	7 483	7 210
Guovdageaidnu/Kautokeino	7 554	7 554	7 690	7 666
Gáivuotna/Kåfjord	3 476	3 476	3 659	3 591
Divtasvuodna/Tysfjord	3 021	3 021	2 422	3 475
Snåase/Snåsa	3 021	3 021	2 828	2 973
Loabák/Lavangen	3 021	3 021	3 217	2 788
Raarvihke/Røyrvik	-	2 500	2 499	2 495
Sum – kommune	40 829	43 329	42 829	43 329
Finmark/Finnmárku	1 400	1 400	1 356	1 216
Troms/Romsa	1 200	1 200	1 202	1 281
Nordland	1 300	1 300	1 356	1 356
Nord-Trøndelag	1 200	1 200	1 186	1 247
Sum – fylke	5 100	5 100	5 100	5 100

Tabellen viser fordelingen av tospråklighetsmidler til kommuner og fylkeskommuner i forvaltningsområdet de siste fire årene.

Kilde: Sametinget

rende på samiske språkbrukere som er bosatt utenfor forvaltningsområdet. Evalueringen anbefaler at det bør vurderes en mer fleksibel og nyanisert geografisk avgrensning av forvaltningsområdet, sett i lys av språkpaktens bestemmelser. I rapporten argumenteres det blant annet for at forvaltningsområdets språkrettigheter helt eller delvis bør kunne utøves i byer og tettsteder i en kommune, uten at nødvendigvis hele kommunen er innenfor forvaltningsområdet.

Problemstillinger i tilknytning til virkeområdet for samelovens språkregler tas også nærmere opp⁷⁰. I rapporten foreslås at det bør vurderes en ytterligere gradering av virkeområdet for samiske språkregler. Begrunnelsen er å gi flere samer språklige rettigheter og også gi flere områder bedre muligheter for å sikre og utvikle samiske språk. Nordisk Samisk Institutt skriver i rapporten at begrepene «samiske distrikt» og «virksomheter» kan brukes som et utgangspunkt for en slik vurdering, og viser til at de respektive områdene som skal inngå i slike distrikt kan defineres i forskrift.

Rapporten peker videre på at selv om samisk og norsk fortsatt ikke er likestilte språk innenfor forvaltningsområdet, blir de to språkene i større grad enn tidligere oppfattet som likeverdige. Ifølge rapporten, har språkreglene også ført til at det er gjort et omfattende arbeid for å imøtekomme målsettinger om tospråklighet og samisk-språklige tjenester, både i kommunale, fylkeskommunale og statlige etater.

Rapporten konkluderer med at det er behov for å tilpasse samelovens språkregler bedre til internasjonale forpliktelser, og det foreslås at myndighetene vurderer å utvide virkeområdet for språklige rettigheter, og å satse på (re)vitalisering av samiske språk. Rapporten legger videre vekt på behovet for språksamarbeid over landegrensene i samiske bosettingsområder.

En *kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*, foretatt av Norut i 2012 på oppdrag fra daværende Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartement⁷¹, viser at det i stor grad varierer mellom kommunene i hvilken grad samisk perspektiv er innlemmet i kommunesektoren. Kartleggingen har ikke funnet noen eksempler på at det samiske perspektivet fullt ut er likestilt med det norske. Faktorer som påvirker hvordan kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk

arbeider med samisk perspektiv i kommunesektoren, er blant annet om samiske språk og kultur stod sterkt i kommunen da innlemmelsen fant sted, samt konfliktnivået knyttet til beslutningen om innlemmelse. Kartleggingen viser at alle kommunene som kom inn i det opprinnelige forvaltningsområdet da ordningen ble innført, har gjort betydelige fremskritt i bruken av samiske språk. Det vises også til at kommunenes satsing på tospråklighetsarbeid varierer mellom kommunene.

Undersøkelsen omfatter også kommunene Tromsø og Alta utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Undersøkelsen viser til at disse kommunene har hatt en kraftig økning i andelen innbyggere som er med i Sametingets valgmannstall. Undersøkelsen viser videre til at kommunene utenfor forvaltningsområdet trolig er mer avhengige av engasjement fra enkeltpersoner og organisasjoner enn hva språkforvaltningskommunene er.

En undersøkelse *om bruken av de samiske språkene*, foretatt av Nordlandsforskning i 2012⁷² på oppdrag fra Sametinget, daværende Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartement og Kunnskapsdepartementet, viser at de geografiske forskjellene er store når det gjelder ferdigheter i samiske språk. Undersøkelsen viser at kommunenes evne og vilje til å fremme bruken av samiske språk i stor grad varierer mellom kommunene, både innenfor og utenfor språkforvaltningskommunene. I kommuner der lokalpolitikerne har en positiv tilnærming til samiske språk, har de også en mer offensiv og praktisk tilnærming. Språkundersøkelsen understreker samtidig at en hovedgrunn for at samiske språk står sterkere i forvaltningsområdet, er at språkreglenes bestemmelser gir klare og konkrete forpliktelser for kommunene, både forvaltningsmessig og innenfor offentlig tjenesteyting. Forvaltningsområdet med sine klare og konkrete forpliktelser medfører at samiske språk blir et offentlig anliggende, til forskjell fra øvrige kommuner hvor ansvaret for samiske språk i stor grad er overlatt til frivillige initiativ fra ressurspersoner⁷³.

I *Sametingsmelding om samisk språk* fra 2012 uttaler Sametinget:

«Sametingets utgangspunkt er retten alle samisktalende har til å bruke sitt språk. Enhver

⁷⁰ Svanhild Andersen og Johan Strömngren, *Evaluering av samelovens språkregler* (2007).

⁷¹ Norut, *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren* (2012).

⁷² Nordlandsforskning, *Undersøkelse om bruken av de samiske språkene* (2012).

⁷³ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* (2014).

samisktalende skal ha rett til bruk av samisk i møte med det offentlige uavhengig av bosted. I dag har kun befolkningen som bor i kommuner som er innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk disse rettighetene, da samelovens språkregler kun omfatter disse kommunene. Det er derfor nødvendig med en revidering av samelovens språkregler, slik at de omfatter hele landet.

[...] Sametinget ser at det er nødvendig med en slik gjennomgang på bakgrunn av endringer i språksituasjonen, bosetningsmønstre samt at nye kommuner er innlemmet i forvaltningsområdet. En fremtidig forvaltningsmodell må ta hensyn til de ulike språksituasjonene for å kunne ivareta og utvikle språket ut fra de behov som er i de forskjellige språkområdene.

Som en konsekvens av at samelovens språkregler endres til å omfatte hele landet, er det behov for å utarbeide et differensiert regelverk. Sametinget ser at det vil kunne være utfordrende for noen kommuner i Norge å betjene sin samisktalende befolkning på samisk. Det er derfor behov for en ny forvaltningsmodell som erstatter dagens forvaltningsområde for samisk språk. Når vi i denne sammenheng snakker om forvaltningsmodell gjelder dette offentlig tjenesteyting på samisk språk som Sametinget anser som et offentlig ansvar. Sametinget ser for seg en todelt forvaltningsmodell. Det vil være hensiktsmessig at de kommuner som i dag er innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk omfattes av ett regelverk. Disse kommuner vil være språkressurskommuner hvor den samiske befolkningen må ha utvidede rettigheter til bruk og tjenester på samisk språk. Øvrige kommuner vil også være omfattet av samelovens språkregler, men med et noe mindre omfattende regelverk.

Noen helt sentrale språkrettigheter må gjelde for hele landet. Det er språkrettigheter for førskolebarn, rett til opplæring i og på samisk, rett til helse- og omsorgstjenester på samisk, rett til ivaretagelse av rettsikkerhet på eget språk og rett til kirkelige tjenester på samisk. En slik todelt modell vil gi behov for økte økonomiske ressurser og det vil være nødvendig at både språkressurskommuner og øvrige kommuner sikres rammeoverføringer til samiskspråklig tjenesteyting over statsbudsjettet.

Sametinget anser språkressurskommunene som viktige samarbeidspartnere i arbeidet for å styrke samisk språk lokalt.⁷⁴

Rapporten *Samiske tall forteller 5* tar opp flyttestrenden fra tradisjonelle samiske kommuner til større tettsteder og byer. Rapporten viser til at det de siste 40 årene har vært stor utflytting fra mange tradisjonelle samiske kommuner til tettsteder og byer i Norge. Det er derfor en betydelig samisk populasjon bosatt i de norske byene. Rapporten slår fast at den samiske befolkningen i urbane strøk er en sammensatt gruppe, med røtter i forskjellige distriktsområder og med mangfoldig kulturbakgrunn og historie. Rapporten slår fast at mange av dem som har flyttet, har samisk og flerkulturell bakgrunn. Det understrekes at dette vil ha konsekvenser for bykommunens tilbud til den samiske del av befolkningen slik at også bykommunene må tilrettelegge og implementere samiske kulturelle og språklige tilbud i de offentlige tjenestetilbudene sine, blant annet gjelder det skoletilbud og helsetjenester.

Dette omtales også i boken *Samepolitikken utvikling*.⁷⁵ Opprettelsen av et forvaltningsområde er ikke et mål i seg selv. Det egentlige målet er å styrke samiske språk for fremtiden. Er samiske språk styrket som følge av opprettelsen av et forvaltningsområde? En stor del av de samiskspråklige bor antakeligvis innenfor forvaltningsområdet. Språkreglene i sameloven gjelder alle som henvender seg til organene som er omfattet av forvaltningsområdet, eller ønsker samiskopplæring og virker slik sett inkluderende. I forvaltningsområdet har språket blitt mer synlig i det offentlige rom og språket blir brukt på flere samfunnsarenaer enn før. Blant barna i forvaltningsområdet er språket styrket i løpet av de rundt tjue årene det har eksistert. Ordningen ser derfor ut til å ha spilt en positiv rolle på de viktigste samfunnsarenaene for barn, barnehage og skole.

I rapporten fra Kommunal- og moderniseringsdepartementets *gjennomgang av samelovens språkregler* framgår følgende⁷⁶:

«Forvaltningsområdet for samelovens språkregler har vært et godt redskap for å styrke de samiske språkene, og vil fortsatt spille en avgjørende rolle for at de samiske språkene og samisk kultur skal opprettholdes og videreutvikles».

⁷⁴ Sametingsmelding om samisk språk, *Samelovens språkregler og forvaltningsmodeller* (2012)

⁷⁵ Jon Todal, «Forvaltningsområdet for samisk språk i tjue år» s. 206, og s. 220 (2015).

⁷⁶ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *Rapport fra gjennomgang av samelovens språkregler* s. 37 og 44 (2014).

Videre uttaler departementet:

«Innlemmelse i forvaltningsområdet for samisk språk er et av de viktigste virkemidlene for å få til systematisk språkarbeid i kommunene. Innlemmelse sikrer også den samisktalende befolkningen i kommunen rett til bruk av samisk i kontakt med offentlige organer og er derfor av stor betydning for å gi samiske språkbrukere likeverdige tjenester. Videre spiller innlemmelse av kommuner i forvaltningsområdet en viktig rolle for å gi det samiske språket status blant kommunens innbyggere».

I samme rapport⁷⁷ blir det pekt på at både samelovens språkregler og tilknyttet regelverk opprinnelig ble utformet for å passe til situasjonen for samiske språk i de kommunene som først var omfattet av forvaltningsområdet. Dette var relativt små kommuner, hvor en betydelig andel av befolkningen snakket samisk. I rapporten påpekes det at enkelte av dagens språkregler kan være vanskelig å gjennomføre i kommuner hvor samene er relativt få og bor spredt.

Sametinget viser i sin utredning om kommunereformen og samiske interesser at hovedmekanismen for kommunal institusjonalisering av samepolitikken, i dag er i den delen av forvaltningsområdet for samiske språk som sammenfaller med kommuner der samer er i flertall:

«For de samiske flertallskommunene institusjonaliseres samepolitikken i stor grad ved at de i seg selv både rammer inn det samiske sivilsamfunnet og rammes inn av det samiske fellesskapet. Kommunens rolle som tjenesteyter, lokalsamfunnsutvikler og lokaldemokrati-aktør skjer mer eller mindre grad i en samisk sammenheng eller kontekst. Disse kommunene er som sagt en helt sentral del av den samiske offentligheten, og de har betydelige ringvirkninger for det samiske fellesskapet også utenfor disse områdene. For forvaltningskommunene der samene er i et klart mindretall virker forvaltningsområdet i stor grad som en konkret pådriver for lokal institusjonalisering av samepolitikken. I disse kommunene er det i hovedsak lokalpolitisk vilje til å implementere tjenester på samisk overfor den samiske befolkningen, men dette er i stor grad individrettede tjenester som i begrenset grad bygger opp under samiske institusjons- og organisasjonsarenaer. Her er det imidlertid variasjoner mel-

lom kommunene. Selv om forvaltningskommunene der samene er i mindretall mest bare virker til individsentrerte tjenester på samiske, så medfører ordningen også at kommunene forholder seg mer aktivt mot den samiske offentligheten med Sametinget og det samiske sivilsamfunnet. Det samiske blir synliggjort i kommunen og kommunen forholder seg aktivt til samepolitiske spørsmål».⁷⁸

5.2 Folkerettslige forpliktelser

5.2.1 Innledning

I det følgende skal utvalget drøfte i hvilken grad internasjonal rett har betydning for om samiske språkrettigheter er knyttet til bestemte geografiske områder, eventuelt om språkrettighetene, helt eller delvis, også gjelder utenfor de tradisjonelle samiske bosettingsområdene. Utvalget drøfter videre om internasjonal rett setter krav til beslutningsprosessen om fastsettingen av de forskjellige områder med språkrettigheter og -plikter, hensynet til statens folkerettslige forpliktelser, samisk selvbestemmelse og lokalt demokrati.

Drøftelsen gjelder særlig forholdet til de konvensjoner som er inkorporert ved menneskerettsloven og senere inntatt i Grunnloven § 92.⁷⁹ Internasjonal urfolksrett for øvrig, kan imidlertid også ha betydning ved å gi uttrykk for internasjonal sedvanerett, eventuelt at urfolksretten får betydning ut fra det alminnelige presumsjonsprinsipp om at norsk rett er i samsvar med folkeretten.

5.2.2 Geografisk avgrensning av språkrettigheter

Den sentrale rettskilden for vern av minoriteter, i et omfattende rettsmateriale, er bestemmelsen om kulturvern i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (heretter omtalt som SP) art. 27. Bestemmelsen slår fast at i de stater hvor det finnes etniske, religiøse eller språklige minoriteter, skal de som tilhører slike minoriteter, ikke nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin egen kultur, bekjenne seg til og utøve sin egen religion, eller bruke sitt eget språk. Ordlyden i SP art. 27, kan dermed tilsa at bestemmelsen har et snevrere geografisk anvend-

⁷⁸ Sametingets utredning om kommunereformen og samiske interesser (2015).

⁷⁹ Viktigst er her FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter og FNs konvensjon om barns rettigheter (barnekonvensjonen), samt Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjon.

⁷⁷ Ibid.

delsesområde enn hva som gjelder for konvensjonen om sivile og politiske rettigheter generelt, sml. SP art. 2 nr.1.⁸⁰

SP art. 27 var blant annet gjenstand for en bred analyse i Samerettsutvalgets første utredning i NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*, og har også senere vært drøftet i en rekke andre teoretiske fremstillinger.⁸¹ Samerettsutvalget tok ikke stilling til om personer bosatt utenfor det tradisjonelle samiske bosettingsområdet kunne ha individuelle språkrettigheter. Ett av spørsmålene utvalget imidlertid tok stilling til, var hvorvidt et individ kunne flytte fra vedkommende urfolks kjerneområde og likevel påberope seg rettigheter etter art. 27. Med henvisning til den såkalte *Lovelace-saken*⁸² mente utvalget at det var tilstrekkelig grunnlag for å si at bestemmelsen pålegger statene en viss plikt til å sikre at minoritetene får mer aktiv støtte, slik at deres kultur kan overleve.⁸³ For at individer skal kunne kreve støtte for kultur og språk, må man, ifølge utvalget, være bosatt i et område av landet hvor «vedkommende etniske minoritet tradisjonelt har sitt bosettingsområde».⁸⁴

Folkerettsgruppen i NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett* var enig med Samerettsutvalget om at de mest vidtgående rettighetene som er listet opp i art. 27, bare kan påberopes på samers sentrale bosettingsområder. Samtidig modifiserte gruppen skillet til en viss grad, og pekte på at samer som har forlatt de tradisjonelle kjerneområdene, kan påberope seg andre sider av art. 27, slik som retten til å lære seg sitt eget språk.⁸⁵

Det følger av SP art. 2 nr. 1 at staten som utgangspunkt er forpliktet på hele sitt territorium å respektere og sikre rettigheter utledet av kon-

vensjonen. Formålet med SP art. 27 er å beskytte innbyggernes grunnleggende sivile og politiske rettigheter. Selv om art. 27, ifølge sin ordlyd, gir individuelle rettigheter, regulerer bestemmelsen rettigheter som først har betydning når de kan utnyttes sammen med andre medlemmer av minoritetsgruppen. Den omtaler «rights, in community with the other members of their group». Individs rett til å utøve sitt språk vil naturligvis avhenge av gruppens mulighet til språkutøvelse.⁸⁶ Det er dermed tale om en individuell rett, med et kollektivt aspekt. Språkrettighetene kan derfor både knyttes til enkeltindividene, til mindre grupper eller til den samiske befolkningen som helhet. Selv om staten har en viss skjønnsmargin når det gjelder å definere de geografiske områdene hvor språkrettighetene skal komme til anvendelse⁸⁷, har Menneskerettskomiteen imidlertid bemerket, i sin generelle kommentar av 1994, at positive tiltak må respektere konvensjonens forbud mot diskriminering etter art. 2 nr. 1 og art. 26, både når det gjelder forholdet mellom ulike minoriteter og i forholdet mellom minoritetene og den øvrige delen av befolkningen.⁸⁸ Staten er med andre ord forpliktet til å sikre alle fullverdige rettigheter i samsvar med konvensjonen, gjennom lov eller andre nødvendige tiltak.⁸⁹ I motsetning til flere andre bestemmelser som fremgår av konvensjonen, åpner heller ikke art. 27 for at de rettighetene den regulerer kan begrenses ut fra ulike legitime formål. Statene har dermed ingen skjønnsmessig tolkningsmargin («margin of appreciation») ved vurderingen av rekkevidden av SP art. 27 i konkrete saker. Dette ble slått fast i menneskerettskomiteens uttalelse i *Ilmari Länsman v. Finland*:

«A State may understandably wish to encourage development or allow economic activity by enterprises. The scope of its freedom to do so is not to be assessed by reference to a margin of appreciation, but by refe-

⁸⁰ Samerettsutvalget i NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling* punkt 6.8.6 på side 284 konkluderte med at SP art. 27 har et snevrere geografisk anvendelsesområde enn konvensjonen generelt.

⁸¹ Se blant annet NOU 2007: 13 *Den nye sameretten* s. 193 flg., NOU 2008:5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* kap. 8 og NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling* s. 264-285. Se også Carsten Smiths foredrag på Sametingets 25-årsjubileum, *En lovutreders drøm* (2014).

⁸² Saken gjaldt en indianerkvinne som ville vende tilbake til sitt reservat etter at ekteskapet var oppløst. Komiteen kom frem til at kvinnen måtte sies å tilhøre minoritetsgruppen når hun valgte å vende tilbake, og at den canadiske lovgivningen som forhindret henne i dette var i strid med SP art. 27.

⁸³ NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling* s. 271 og 285.

⁸⁴ NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling* punkt. 6.8.6 på side 284.

⁸⁵ NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett* punkt 3.6.5 på side 81.

⁸⁶ Se NOU 2007: 13 *Den nye sameretten* s. 194.

⁸⁷ Også i andre land med urfolk og minoriteter, herunder Sverige og Finland, er språklige rettigheter avgrenset til geografiske områder. I forarbeidene til den svenske minoritets-språkløven (Prp. 2008/09:158s 71) har Europarådet imidlertid rettet kritikk mot Sveriges gjennomføring av minoritetsspråkpakten, bl.a. for at rettigheter etter språkløven kun gjelder for et geografisk avgrenset område. Europarådet har anbefalt Sverige å fremme bruken av finsk, meänkieli og samisk i kontakt med rettsvesenet og offentlige myndigheter, også utenfor forvaltningsområdet.

⁸⁸ Se Rapport fra arbeidsgruppe, *Utkast til Nordisk samekonvensjon* s. 151.

⁸⁹ Ibid.

rence to the obligations it has undertaken in article 27.»⁹⁰

Doktrinen om statens «margin of appreciation» begrunnes i behovet for en forsvarlig balansegang mellom de individuelle rettighetene og eventuelle motstridende samfunnshensyn.⁹¹ En konsekvens av dette vil være at regler og tiltak om språklige rettigheter ikke bør utformes så skjønnsmessig at individenes rettigheter etter art. 27 ikke omfattes. Dette prinsippet må også få betydning for de rettigheter som gjelder utenfor de tradisjonelle områdene.

Urfolk og deres kultur er sterkt knyttet til egne territorier. Språk er på mange måter en nøkkel og sentral brikke i kulturen. Kulturens tilknytning til de tradisjonelle bosettingsområdene tilsier dermed at de mest vidtgående rettigheter under art. 27 oppstår i det område av landet hvor vedkommende etniske minoritet tradisjonelt har sitt bosetnings- og bruksområde. Samtidig må retten til å bruke sitt eget språk regnes som en elementær menneskerettighet, som i større grad må kunne sies å gjelde uavhengig av demografi og geografi.

Kystfiskeutvalget for Finnmark mente at art. 27 retter seg mot resultatet av de statlige tiltak, noe daværende Fiskeri- og kystdepartement sluttet seg til.⁹² I samsvar med kystfiskeutvalgets syn, må det derfor legges vekt på at bestemmelsen retter seg mot *resultatet* av de statlige tiltak for språk- og kulturbevaringen. Et sentralt vilkår for bevaring og vitalisering av de samiske språk er å kunne bruke språket «sammen med andre medlemmer av sin gruppe».⁹³ Når stadig flere samer flytter ut av de tradisjonelle områdene, må dette få konsekvenser for hvilke tiltak det er hensiktsmessig å iverksette. I St. meld. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* uttales det:

«Språket er et sentralt element i enhver kultur. Mange betrakter det som det viktigste for å opprettholde kulturell egenart. Skal samenes språk unngå ytterligere svekkelse, må det fungere som en naturlig del av samenes totale liv, ikke bare henvises til bestemte områder, som f.eks. skolen og reindriftsnæringen. Ideelt sett

er ethvert språk et fullverdig instrument som uttrykksmiddel, analyseapparat og kontaktskapende faktor på alle livets områder. At samenes morsmål blir akseptert som et slikt instrument, både av samene selv og andre, er en viktig forutsetning for språklig vekst og utvikling. I dette bildet spiller den offentlige språkpolitikken en sentral rolle».

Videre er det lagt til grunn i Meld. St. 6 (2014–2015) *Sametingets virksomhet 2013* punkt 2.2 at «[d]en samiske befolkningen skal ha samme mulighet som majoritetsbefolkningen til å bruke sitt språk i sin hverdag».

Barnekonvensjonen art. 30 slår fast at samiske barn «ikke skal nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe å leve i pakt med sin kultur, bekjenne seg til og utøve sin religion, eller bruke sitt eget språk». Denne bestemmelsen er direkte inspirert av SP art. 27. Videre slår ILO-169 art. 28 fast at «Barn tilhørende vedkommende folk skal, når det er praktisk mulig lære å lese og skrive på sitt eget opprinnelige språk». Bestemmelsen i ILO-169 synes dermed å ha et videre geografisk anvendelsesområde enn SP art. 27, etter som rettighetene ikke må utøves «sammen med andre medlemmer av sin gruppe», men kommer til anvendelse «når det er praktisk mulig».

Språkutvikling er en sosial prosess i samspill med andre, hvor blant annet sosial tilhørighet og barnas identitet bevisstgjøres og formes. Barn og unge tilbringer ofte en stor del av hverdagen i barnehage og skole. I og med at mange samiske barn antas å bo i store byer, i utkanten eller utenfor de tradisjonelle samiske områdene, er det derfor spesielt viktig å ta hensyn til barnas rettigheter, også av hensyn til behovet for nye samiske språkbrukere. FNs barnekomité har blant anbefalt at statspartene implementerer barnas rett til opplæring som gjør dem i stand til å lese og skrive eget språk.⁹⁴ Overfor andre land har komiteen også uttrykt bekymring for manglende morsmålsopplæring og manglende oversettelse av skolemateriell til alle minoritetsspråkene. I FNs urfolkserklæring art. 14 presiseres det også spesifikt at retten til opplæring også skal gjelde de barna som lever *utenfor* sine samfunn.

Flere av de nyere menneskerettighetskonvensjoner gir derfor adgang til, og i noen situasjoner også plikt til, positiv forskjellsbehandling for grupper som tradisjonelt har vært diskriminert eller står i en svakere stilling enn andre. Formålet med

⁹⁰ *Länsman et al. v. Finland*, Communication No. 511/1992, U.N. Doc. CCPR/C/52/D/511/1992 (1994) para. 9.4.

⁹¹ Ann-Gøril Johansen, «Ett skritt fram og to tilbake» s. 186 (2003).

⁹² Se NOU 2008:5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* kap. 8.17 og Prop. 70 L (2011–2012) kap. 10.4.1.7

⁹³ Se NOU 2008: 5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* kap. 8.10 og Prop. 70 L (2011–2012) kap. 10.4.1.7.

⁹⁴ CRC, *The Rights of Indigenous Children – Recommendations*, 34th session, 3 October (2003).

slik forskjellsbehandling er å etablere forhold hvor det både faktisk og formelt oppnås likhet mellom medlemmene i de berørte grupper.⁹⁵

Statens tiltak skal videre respektere det geografiske området for hvert språk, og eksisterende eller nye geografiske inndelinger skal ikke utgjøre et hinder for arbeidet med å fremme språkene. Skal slike inndelinger opprettholdes, må både lokale og regionale myndigheter kunne ivareta sitt ansvar overfor disse språkene, jf. blant annet språkpakten art. 7 bokstav b.

Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) har også lagt til grunn at ulike språkrettigheter på grunnlag av bosted vil kunne være omfattet av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)⁹⁶ art. 14. Bestemmelsen verner mot forskjellsbehandling på grunnlag av rase, språk, tilknytning til en nasjonal minoritet, eller annen status, av sammenlignbare personer eller grupper, i deres utøvelse av konvensjonens rettigheter og friheter. Ut fra språkernes truede situasjon kan EMK artikkel 14 dermed trekke i retning av at det vil være en urimelig forskjellsbehandling, dersom samer fratras grunnleggende individuelle språkrettigheter når de flytter fra de tradisjonelle samiske områdene.

Samfunnsforholdene i dagens Norge, med stor mobilitet, begrenset arbeidsmarked og institusjonsbygging i de tradisjonelle samiske bosettingsområdene, tilsier derfor at det legges til grunn at samer har rett til å bruke sitt språk i situasjoner som berører den enkeltes grunnleggende menneskerettigheter. Utviklingen av folkeretten gjør at de individuelle rettighetene for alle samer mest sannsynlig kan fastsettes noe mer presist enn det folkerettsgruppen beskrev i 1997, blant annet at retten til språkopplæring ikke nødvendigvis må begrenses til grunnskoleopplæring, men også omfatte et samiskspråklig barnehagetilbud.

Ut fra de samiske språkernes truede situasjon, der statens tidligere fornorskingspolitikk har hatt betydning, er de samiske språkene, selv i de tradisjonelle bosettingsområdene sterkt svekket, og det er nødvendig å styrke språkkompetansen og øke antallet språkbrukere.

I arbeidet med å vitalisere samiske språk må det derfor tas hensyn til både behovet for tiltak i

de tradisjonelle samiske bosettingsområdene og behovet for tiltak for samiske språk utenfor disse.

Når nye tiltak skal vurderes, vil samiske representative organers syn ha betydning ut fra prinsippet om folkenes selvbestemmelsesrett, jf. SP art. 1 og FNs urfolkserklæring art. 3, særlig fordi språket ofte vil være et kjernesporsmål for kulturbevaring. Sametinget har sin språkmelding både understreket språkets betydning for kulturvern, samt vist til det særlige behovet for økt språkbruk i byene.⁹⁷

5.2.3 Innlemmelse i samiske språkområder

En god prosess for innlemmelse krever at urfolk har en effektiv deltakelse i beslutningsprosesser. ILOs håndhevelsesorganer har betegnet prinsippene om konsultasjoner og deltakelse i ILO-169 art. 6 og 7 som hjørnesteiner i konvensjonen.⁹⁸ Videre har FNs Menneskerettskomité innfortolket et konsultasjons- og deltakelsesprinsipp i SP art. 27. Retten til deltakelse kan i stor utstrekning også utledes av internasjonal sedvanerett.⁹⁹

Art. 6 har vært gjenstand for en adskillig konkretisering gjennom klagesaker til ILOs styre og gjennom statenes periodiske rapporter.¹⁰⁰ Art. 6 nr. 1 lyder som følger:

«In applying the provisions of this Convention, governments shall:

(a) consult the peoples concerned, through appropriate procedures and in particular through their representative institutions, whenever consideration is being given to legislative or administrative measures which may affect them directly;

(b) establish means by which these peoples can freely participate, to at least the same extent as other sectors of the population, at all levels of decision-making in elective institutions and administrative and other bodies responsible for policies and programmes which concern them;

(c) establish means for the full development of these peoples' own institutions and initiatives, and in appropriate cases provide the resources necessary for this purpose.»

⁹⁵ NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett* s. 34

⁹⁶ Den europeiske menneskerettighetskonvensjon ble vedtatt av Europarådet 4. november 1950. Den trådte i kraft for Norges del 3. september 1953. Se også EMDs avgjørelse i *Magee mot Storbritannia* 6. juni 2000 EMDs storkammeravgjørelse, *Carson m.fl. mot Storbritannia* av 16. mars 2010.

⁹⁷ *Sametingsmelding om samisk språk* side 16.

⁹⁸ Se for eksempel Ilolex: 162000ECU169 para. 31.

⁹⁹ FNs erklæring om urfolks rettigheter, særlig art. 18, 19 og 32, samt Alta Outcome Dokument, UN official version fra FNs urfolkskonferanse i Alta juni 2013.

¹⁰⁰ NOU 2007: 13 *Den nye sameretten* s. 827 og 828.

I denne sammenheng er det først og fremst art. 6 nr. 1 bokstav b som er av interesse. Etter denne bestemmelsen plikter myndighetene å etablere virkemidler for at urfolk fritt kan delta, minst i samme utstrekning som andre deler av befolkningen, på alle beslutningsnivåer i folkevalgte, administrative og andre organer med ansvar for politikk og programmer som angår dem. Bestemmelsen må leses i lys av art. 7. ILO-169 art. 7 nr. 1 gir urfolk en form for deltakelsesrett i saker som angår deres lokale anliggender. ILOs organer har også uttrykt seg slik at konsultasjonsplikten etter art. 6 fremstår som et *virkemiddel* for å oppfylle urfolkets rett etter art. 7 til å delta i beslutningsprosesser.¹⁰¹

ILO-169 art. 7 lyder som følger:

«The peoples concerned shall have the right to decide their own priorities for the process of development as it affects their lives, beliefs, institutions and spiritual well-being and the lands they occupy or otherwise use, and to exercise control to the extent possible, over their own economic, social and cultural development. In addition, they shall participate in the formulation, implementation and evaluation of plans and programmes for national and regional development which may affect them directly».

Urfolk skal etter denne bestemmelsen, så langt som mulig, kunne utøve kontroll med egen sosiale og kulturelle utvikling, og delta i «utforming, gjennomføring og evaluering av nasjonale og regionale utviklingsplaner». Det engelske uttrykket «decide» må tolkes vidt. Dette i motsetning til art. 6 som gir urfolk rett til å «being consult». Dette taler for at deltakelsesretten etter art. 7 går lenger enn den generelle bestemmelsen i art. 6.

Det er dermed nærliggende å legge til grunn at både konsultasjonsplikten og deltakelsesretten fordrer kommunikasjon, forståelse og gjensidig respekt mellom partene. For å oppnå dette er det en forutsetning at det ikke overlates til lokale myndigheter alene å ta stilling til om urfolks språk skal kunne benyttes overfor myndighetene i organer hvor vedkommende folk ikke har effektiv representasjon. Norske myndigheter er forpliktet til å etablere mekanismer som sikrer effektiv urfolksdeltakelse på alle nivå, i politiske så vel som administrative organer, i saker som angår urfolk.¹⁰² Dette er også formålet med SP art. 27,

som gir et rettslig vern for en minoritet. Dette innebærer at medlemmer av minoriteter er gitt en særlig beskyttelse mot flertallets valg og prioriteringer. Et hovedpoeng er da at en majoritet i befolkningen ikke skal kunne begrense dette rettsvernet.¹⁰³ Skulle flertallet kunne vedta slike unntak, ville minoriteter ikke hatt noen effektiv beskyttelse. Det ville i så fall være en rett («right») uten et reelt innhold.

Rammekonvensjonen art. 10 nr. 2 regulerer retten til å bruke minoritetsspråk overfor myndighetene. Rettighetene etter rammekonvensjonen kommer til anvendelse i områder som tradisjonelt eller i betydelig antall er bebodd av personer som tilhører nasjonale minoriteter, og i områder hvor en relativt liten andel personer som tilhører nasjonale minoriteter bor, forutsatt at disse personene tradisjonelt bebor de berørte områdene, at disse personene ønsker å bruke språket i samkvem med forvaltningsmyndighetene, samt at en slik anmodning svarer til et reelt behov. Den rådgivende komité har i sin uttalelse eksplisitt understreket at lokale myndigheter ikke alene bør fatte vedtak som innebærer at en minoritet ikke får gjennomført sine språklige rettigheter. For å sikre hensynet til likeverdighet er det, ifølge komiteen, viktig å sette opp klare prosedyrer på når og hvor man skal kunne benytte språket. Komiteen uttaler:

«The possibility of using minority languages in dealings with the administration in all areas where the criteria established by Article 10.2 of the Framework Convention are met may not be left solely to the discretion of the local authorities concerned. It is therefore important to set up clear and transparent procedures on how and when to institute the use of minority languages, including in written form, to ensure that the right is enjoyed in an equal manner.

[...] Numerical thresholds must not constitute an undue obstacle to the official use of certain minority languages in areas inhabited by persons belonging to national minorities either traditionally or in substantial numbers. In particular, a requirement that the minority group represents at least half of the population of a district in order to admit use of the minority language contacts with local administrative authorities is not compatible with the Framework Convention. Where thresholds exist, they must

¹⁰¹ Se for eksempel Ilolex: 162006MEX169 para 36 og NOU 2007: 13 punkt 17.2.3.2.

¹⁰² International Labour Office, *Indigenous and Tribal Peoples: A Guide to ILO Convention No. 169* s. 8 (1996)

¹⁰³ Johansen, Ann-Gøril, «Ett skritt fram og ti tilbake» (2003).

not be applied rigidly and flexibility and caution should be exercised. The Advisory Committee has welcomed the flexibility shown by some local administration officials in applying rigid legal provisions concerning the use of minority languages where, in practice, communication and correspondence in minority languages are still accepted, even if written replies are produced in the official language. Overall, the Advisory Committee encourages states to give careful consideration to the setting up of thresholds for determining the areas inhabited by persons belonging to national minorities in substantial numbers and welcomes measures taken by the authorities to lower any such thresholds as appropriate.»¹⁰⁴

I stortingsmelding *Stat og kommune – styring og samspel*¹⁰⁵ står blant annet:

«Det er eit ansvar for statlege myndigheiter å sikre omsynet til samar som urfolk og nasjonale minoritetar. Staten skal verne om eksistensen og identiteten til ulike etniske, religiøse og språklege grupper med langvarig tilknytning til Noreg og leggje tilhøva til rette for at deira kultur, identitet og eigenart kan vidareutviklast. Det særlege statlege ansvaret for å vareta omsynet til samar og nasjonale minoritetar er ein konsekvens av internasjonale avtalar og nasjonale rettsreglar. Samstundes legg staten til grunn at kommunane og fylkeskommunane på eige initiativ også vil følgje opp nasjonale rettsreglar og dei internasjonale menneskerettskonvensjonane som Noreg har forplikta seg til å følgje opp overfor samane som urfolk og overfor dei nasjonale minoritetane. Sametinget er det fremste organet til å vurdere verkna den offentleg politikk har overfor samane, og det har gjennom konsultasjonsretten sin også eit ansvar for å vurdere desse saksfelte».

Statens syn vurderes her på linje med det som fremkommer av folkeretten. Rent flertallsdemokrati ivaretar ikke nødvendigvis minoritetsinteresser. Mekanismer som sikrer minoriteters rettigheter er derfor nødvendige for å oppnå reelt demokrati som sikrer medbestemmelse og innflytelse, også for urfolk og minoriteter.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Council of Europe, *Advisory committee on the framework convention for the protection national minorities, The language rights of persons belonging to national minorities under the framework*, ACFC/44DOC(2012)001 Rev, Thematic Commentary No. 3 (2012).

¹⁰⁵ Meld. St. 12 (2011–2012) kap. 2.3.

5.3 Utvalgets vurderinger

5.3.1 Gjeldende ordning med forvaltningsområdet for samisk språk

Undersøkelsene som er gjennomført om forvaltningsområdets virkning for samiske språk, vektlegger og framhever ulike funn.¹⁰⁷ Utvalget vil i denne forbindelse også understreke at det er viktig at det i større grad gjennomføres undersøkelser om brukertilfredshet, og hvordan brukere oppfatter tjenestetilbudene.

Både samelovens språkregler og tilknyttet regelverk ble i stor grad utformet for å passe til situasjonen for samiske språk i de kommunene som opprinnelig ble omfattet av forvaltningsområdet. Dette var relativt små kommuner, hvor en betydelig andel av befolkningen snakket samisk. Utvalget registrerer at språkreglene som er fastsatt etter at samelovens språkregler trådte i kraft, hovedsakelig blir begrenset til forvaltningsområdet for samisk språk. Dette mener utvalget må ses i sammenheng med at det ved opprettelsen av forvaltningsområdet ble lagt til grunn at samiske språk skulle styrkes, også i kommuner utenfor området. Utvalget mener at samiske språkregler i større grad må utformes i samsvar med formålet om å bevare og vitalisere samiske språk.

Kommunenes etterlevelse av de lovpålagte forpliktelsene er svært varierende, også innenfor forvaltningsområdet. Enkelte kommuner har klart å møte befolkningens behov for tjenester på samiske språk, mens man i andre kommuner i liten grad har klart dette. Kommunene har rom for å gjøre lokale tilpasninger innenfor det forvaltningsmessige skjønn, men dette begrenses av nasjonal og internasjonal lovgivning. Utvalgets erfaring er at det er manglende fokus på og kunnskap om samiske språkregler, samt at kommunenes forpliktelser knyttet til dette ofte ikke prioriteres. Gjennomføringen av språkreglene er i dag avhengig både av positive holdninger i kommunen, gode rutiner og tilgang på personell med språkkompetanse. Manglende tilgang på personer med samisk språkkompetanse er gjennomgående en hovedutfordring ved gjennomføringen av de lovfestede språklige forpliktelsene. Manglende språkkompetanse er en særlig utfordring i områder hvor samiske språk står svakt.

Utvalget mener at de ulike språkenes geografiske utbredelse må vektlegges i større grad. I noen kommuner innenfor dagens forvaltningsom-

¹⁰⁶ St.meld. nr. 28 (2007–2008) kap. 1.3.2.

¹⁰⁷ Se kap. 6.1.6 Tidligere evalueringer av ordningen med forvaltningsområde for samisk språk.

råde er samiskspråklige i flertall, dette gjelder imidlertid kun i det tradisjonelle nordsamiske bosettingsområdet. I andre deler er de samiskspråklige geografisk svært spredt, og i et klart mindretall. Dette gjelder særlig for det sørsamiske bosettingsmønsteret som er spredt over et stort område. Det er videre stor variasjon i hvilken status, bruk og institusjonalisering de ulike språkene har. De samiske språkene er med andre ord i ulike situasjoner, i ulike deler av landet. Å styrke og å utvikle de tre samiske språkene, sørlule og nordsamisk, nødvendiggjør derfor også ulike tiltak. Utvalget mener at regelverket og forpliktelsene må differensieres i samsvar med språkets situasjon og om formålet er å bevare eller vitalisere språket. Dette må også sees i sammenheng med at kommunene er i ulike situasjoner når det gjelder ressurser, samiskspråklig kompetanse og antall språkbrukere. Utvalget ser at det er behov for en organisering som i større grad tar hensyn til at etterspørselen etter samiskspråklige tjenestetilbud varierer over tid i den enkelte kommune. Ved å legge til grunn en modell hvor forpliktelsene differensieres mener utvalget at det vil bidra til at ressursene benyttes på en bedre måte. Dette vil medføre at språkmålgruppen i de ulike kommunene får tilbud som er tilpasset sine behov.

Utvalget ser det som sentralt at et system der noen kommuner har særskilte forpliktelser knyttet til tjenesteyting og forvaltning av samiske språk består. For å lykkes i arbeidet med å bevare og vitalisere samiske språk, er det likevel nødvendig å utvide området som omfattes av tiltak for samiske språk. Utvalget mener det er potensiale for å styrke og utvikle samiske språk i flere kommuner i det tradisjonelle bosettingsområdet, også der antall samiskspråklige er i mindretall i kommunen. Etter utvalgets oppfatning må antallet kommuner som innlemmes i en slik organisering økes betraktelig. Mandatet viser til at utvalget blant annet skal se hen til ordningene i Sverige. Utvalget vil påpeke at Sveriges valg av løsning med å utvide forvaltningsområde for samiske språk, uten å også øke midlene tilvarende, ikke er en løsning som utvalget ser som hensiktsmessig.

Samiske språk og kultur, er generelt sett nært knyttet til tradisjonelle samiske bosettingsområder, og utviklingen av samiske språk må derfor ta utgangspunkt i disse områdene. Samiske språk vil naturlig nok stå særlig sterkt i de kommuner som er tilsluttet forvaltningsområdet for samiske språk, men også her er det betydelige forskjeller i antallet språkbrukere og samiskspråklige. Det er et betydelig potensiale for språkvitalisering også i kommuner som i dag ikke er definert som forvalt-

ningskommune. Dette gjelder i tillegg en del av de større bykommunene, hvor man har en betydelig samisk tilflytting.

Utvalget mener derfor at det vil være hensiktsmessig med en ny organisering av språkområdene. Det er også viktig at det legges til rette for at samiskspråklige i de store byene får rettigheter til å benytte sine språk.

Utvalget tar utgangspunkt i at staten har et overordnet ansvar for å gjennomføre folkerettslige forpliktelser, herunder legge til rette for språkernes bevaring og utvikling, og at språklige rettigheter blir ivaretatt. Utvalget vektlegger hensynet til det lokale selvstyret i kommunene, samtidig må det sikres at nasjonalt regelverk og internasjonale forpliktelser overfor samiskspråklige gjennomføres i de lokale prioriteringene.

Det er en naturlig del av samenes selvbestemmelsesrett å kunne påvirke utformingen av språkreglene og prioritere tiltak for språklig vitalisering, samt å være med på å bestemme fremtiden for samiske språk. Det er behov for å sikre at Norges internasjonale forpliktelser og lovfestede rettigheter og plikter overfor samiskspråklige etterleves.

Språksituasjonen og organiseringen kan beskrives ut fra flere kriterier, men utvalget mener at det er mest hensiktsmessig å ta utgangspunkt i om hovedfokuset er språkbevaring eller språkvitalisering¹⁰⁸. Fokus på språkbevaring forutsetter at språket har en så sterk lokal utbredelse at man har tilstrekkelige menneskelige ressurser til å sikre et fullverdig, lokalt samiskspråklig tilbud. Fokus på vitalisering vil innebære at det viktigste vil være å sørge for at det tilbys god språkopplæring og tiltak som gir flere språkbrukere.

På bakgrunn av dette mener utvalget at gjeldende ordning med forvaltningsområde ikke i tilstrekkelig grad bidrar til å bevare og vitalisere samiske språk, særlig gjelder dette for lule- og sørsamiske språk. Med en ny organisering med differensierte forpliktelser, mener utvalget det tas hensyn til at situasjonen for de samiske språkene varierer og at samiskspråklige derfor har ulike utfordringer og behov, og videre at kommunene har ulike utfordringer og ressursituasjoner. Ved at det legges til grunn mer differensierte forpliktelser, mener utvalget at det også vil kunne medføre at flere kommuner vil være interessert i å inngå i en slik ordning.

Utvalget legger derfor opp til en ordning med en språkområdeinndeling tilpasset språkernes situasjon, med differensierte samiskspråklige forplik-

¹⁰⁸ Se kap. 1.3.1 Utvalgets begrepsbruk.

telser avhengig av om målet er å bevare eller vitalisere språket.

5.3.2 *Område og individbaserte språkrettigheter*

De fleste av dagens samiske språkrettigheter er begrenset til et geografisk område, men det er også enkelte individuelle og kollektive rettigheter knyttet til visse samfunnsområder. Utvalget ser at det i denne sammenheng er hensiktsmessig å understreke at utvalgets forslag til organisering av språkområder ikke må oppfattes som et avgrensingsområde for samiske språk og språkrettigheter.

Etter utvalgets vurdering må internasjonal folkerett forstås slik at også samer som er bosatt utenfor de tradisjonelle samiske områdene, har språkrettigheter, så langt dette er nødvendig for å sikre bevaringen av samiske språk. Dette må særlig gjelde retten til samiskspråklig barnehagetilbud, retten til samiskundervisning i skolen, samt bruk av samisk i situasjoner som berører individets grunnleggende menneskerettigheter. Samiske språk har en særlig tilknytning til tradisjonelle samiske bosettingsområder. Disse områdene vil derfor være sentrale for språkernes bevaring og fremtidige utvikling. I disse områdene må det derfor gjelde særlige regler, med forpliktelser for lokale, regionale og statlige myndigheter.

Utvalget legger opp til en ordning med en språkområdeinndeling med differensierte forpliktelser for kommuner og storbykommuner med særlig ansvar knyttet til samiske språk. Utvalget legger med dette til grunn en modell hvor visse rettigheter og forpliktelser skal være direkte knyttet til kommunekategori. I slike områder mener utvalget at det vil tilsi pliktbestemmelser om språkanvendelse i kontakten mellom den enkelte og offentlige organer, og i tjenestene som tilbys. I områder utenfor disse kommunekategoriene, vil det tilsi individbaserte rettighet- eller pliktbestemmelser med tydelig ansvars plassering for hvor samiskspråklige skal få sine tjenestetilbud. I tillegg vil det være visse rettigheter knyttet til individ, og pliktbestemmelser knyttet til organ, som skal gjelde uavhengig av geografisk område. I utvalgets endelige utredning vil utvalget komme tilbake til de konkrete rettighetene og forpliktelsene, samt spørsmålet om de bør knyttes til individ, geografisk område, organ eller institusjon.

5.3.3 *Dagens prosess for innlemmelse*

Dagens prosess for innlemmelse, forutsetter søknad fra kommunen basert på flertallsvedtak i

kommunestyret. Utvalget vil framheve at både innenfor og utenfor de tradisjonelle samiske områdene, er det få kommuner der den samiskspråklige befolkningen er i flertall. Norske myndigheter er forpliktet til å etablere mekanismer som sikrer effektiv urfolksdeltakelse på alle nivå, i politiske så vel som i administrative organer. Dette innebærer at urfolk er gitt en særlig beskyttelse mot flertallets valg og prioriteringer. En majoritet i befolkningen skal ikke kunne begrense dette rettsvernet. I sin tolkning av Europarådets rammekonvensjon for beskyttelse av nasjonale minoriteter peker komitéen eksplisitt på at staten ikke bør overlate til lokale myndigheter alene å ta stilling til om minoritetsspråk skal kunne benyttes overfor forvaltningsmyndighetene.

At samiske språkbrukere og samiskspråklige i kommunene er avhengig av om flertallet i kommunen vil søke innlemmelse, mener utvalget er uheldig for arbeidet med å sikre og utvikle samiske språk. Dagens innlemmelsesprosess, er etter utvalgets vurdering, heller ikke i samsvar med folkeretten. Dette innebærer at dagens prosess for innlemmelse ikke kan videreføres, den bør endres for bedre å ivareta Norges folkerettslige forpliktelser.

Dette må ses i sammenheng med at staten har et overordnet ansvar for å følge opp folkerettslige forpliktelser, og legge til rette for at mindretallets samiske språkrettigheter blir ivaretatt. Organiseringen av språkområder og tilhørende regelverk, herunder innlemmelse, må etter utvalgets oppfatning anses å være en del av den prinsipielle språkpolitikk, og derfor avgjøres av staten og Sametinget. Utvalget vil her trekke fram at da samelovens språkregler ble vedtatt, ble det fastsatt i loven hvilke kommuner som skulle inngå i forvaltningsområdet for samiske språk. De fem første kommunene som skulle inngå i forvaltningsområdet for samiske språk, ble innlemmet etter statlig initiativ og beslutning.

Prosess for innlemmelse må videre ses i sammenheng med utvalgets forslag om at kommunenes forpliktelser differensieres ut fra om målet er bevaring eller vitalisering av språket, og slik blir bedre tilpasset ulike kommuner og språkernes ulike situasjon. Aktuelle kommuner har ansvaret for gjennomføringen av bestemmelser som gjelder for kommunekategorien. Det vil derfor måtte legges stor vekt på at kommunene i tilstrekkelig grad er involvert i prosessen. En god innlemmelsesprosess forutsetter derfor en god og tidlig dialog med kommunen. Lokal oppslutning, initiativ og holdninger kan i stor grad påvirke viljen til å

følge opp de samiskspråklige forpliktelsene. Det er derfor viktig at kommunene som innlemmes er involvert gjennom hele prosessen. En god innlemmelsesprosess, vil etter utvalgets oppfatning bidra til å sikre at hensynet bak en slik organisering ivaretas, nemlig å bevare og utvikle samiske språk.

Utvalget mener at den enkelte kommune fortsatt kan ta initiativ til å bli innlemmet i en kommunekategori, ved å søke departementet om slik innlemmelse, i samsvar med dagens praksis. Det utvalget vurderer som kritikkverdig er de tilfeller der kommunene ikke vil ta opp spørsmålet om innlemmelse til debatt, eller der hvor flertallsavgjørelsene forhindrer mindretallets ønske om innlemmelse. I tillegg til å utrede og vurdere innlemmelse på bakgrunn av søknad fra kommuner, mener derfor utvalget at staten ved departementet også på eget initiativ skal kunne foreta en utredning og vurdering av hvilke kommuner som bør innlemmes i kommunekategori. Samtidig mener utvalget at også Sametinget bør kunne ta initiativ til å utrede og vurdere om en eller flere bestemte kommuner bør bli en del av foreslåtte organisering. Utvalgets mener dette sikrer en bedre innlemmelsesprosess som er i tråd med folkeretten.

I tråd med gjeldende regulering, skal forskriftskompetansen og myndigheten til å avgjøre saken, ligge hos staten ved regjeringen. Utvalget vektlegger at Sametinget skal bli konsultert om beslutninger knyttet til endringer i språkområdet og innlemmelse, og at Sametingets uttalelser i saken skal tillegges betydelig vekt. Utvalget mener at språk må antas å være kjernen i urfolkets selvbestemmelsesrett, jf. FNs erklæring om urfolks rettigheter art. 3

5.4 Utvalgets forslag til organisering av samiske språkområder

5.4.1 Innledning

Utvalget vil framheve at utvalgets forslag er rammeverket for ordningen, og at de konkrete forpliktelsene for kommunene vil komme i den endelige utredningen. Utvalget ser at det optimale for ny ordning hadde vært at utvalget kom med konkrete forslag til hvilke kommuner som skal inngå i de forskjellige kommunekategoriene. Utvalget har imidlertid ikke forutsetninger for å gå inn på en slik vurdering av alle kommuner. Utvalget har derfor begrenset seg til å foreslå hvilke kommuner i dagens forvaltningsområde som kan være aktuelle i de ulike kommunekategoriene. Utover dette kommer utvalget med eksempler på nye

kommuner som kan være aktuelle i ordningen utvalget her foreslår.

Utvalget foreslår en ordning som er tilpasset språkernes situasjon i den enkelte kommune. Kommunene får språklige forpliktelser differensiert ut i fra om hensynet er å bevare eller vitalisere språkene. Utvalget foreslår kommunekategoriene; språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar knyttet til samiske språk og i tillegg at det skal opprettes språkressursentre.

Utvalget mener at både språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og de aktuelle storbykommunene skal utarbeide en plan for hvordan de skal bevare og vitalisere samiske språk. Det er sentralt at språkarbeidet forankres i kommunene. Alle kommunene i dagens forvaltningsområdet bør etter utvalgets mening videreføres som enten språkbevarings- eller språkvitaliseringskommune.

5.4.2 Språkbevaringskommuner

Kommuner der det er etablert et godt samisk-språklig tjenestetilbud bør inngå i det utvalget vil betegne som *språkbevaringskommune*. Fokuset i bevaringskommuner er å bevare det aktuelle samiske språket. En språkbevaringskommune innehar tilstrekkelig samiskspråklig kompetanse til at samiske språk er et komplett og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes. Disse kommunene er allerede i dag i stand til å oppfylle gjeldende regelverk, og i tillegg få utvidet ansvar for å bevare samiske språk. Dagens regler i gjeldende forvaltningsområde skal gjelde som et minimumskrav og språkkrettighetene skal på enkelte områder styrkes. Utvalget vil i sin endelige rapport utrede forslag til konkrete regler for å sikre at samisk fullt ut skal kunne anvendes i all offentlig sammenheng. I språkbevaringskommuner skal det gjeldende samiske språket være fullt ut likestilt med det norske språket, og det skal være reell mulighet for bruk av det aktuelle samiske språket i all offentlig forvaltning.

Disse kommunene vil videre være viktige for å bidra til utvikling av samiske språk. De anses som språklige ressurskommuner, og vil således bidra til kvalitetsmessig god språkutvikling. Slik dagens språksituasjonen i språkforvaltningskommunene er, ser utvalget at det kun er kommuner i det nord-samiske språkområdet som er aktuelle språkbevaringskommuner. Utvalget ser på Guovdageaidnu/Kautokeino, Kárášjohka/Karasjok, Unjárga/Nes-

seby, og Deanu/Tana som aktuelle språkbevaringskommuner.

Lule- og sørsamiske kommuner kan på sikt bli språkbevaringskommuner, etter at vitaliseringen har ført til at aktuelle samiske språk er et komplett og samfunnsbærende språk. Inntil det er etablert lule- og sørsamiske språkbevaringskommuner må språkressurssentrene og språkvitaliseringskommunene ta et større ansvar for lule- og sørsamisk språkutvikling.

5.4.3 Språkvitaliseringskommuner

I mange av kommunene i det tradisjonelle samiske bosettingsområdet er det behov for en vitalisering av samiske språk, heller enn språkbevaring, da samiskspråklige tjenestetilbud ikke er etablert i like stor grad som i språkbevaringskommunene. I disse kommunene er ikke samiske språk et komplett og samfunnsbærende språk innen de fleste samfunnsområder og i tjenestene som ytes, og det er heller ikke en reell mulighet for bruk av samiske språk i offentlig forvaltning, sammenlignet med språkbevaringskommunene. Utvalget betegner disse kommunene som *språkvitaliseringskommuner*. Disse kommunene har et stort potensiale for å høyne andelen samiskspråklige i kommunen og etablere flere samiskspråklige arenaer der det aktuelle samiske språket brukes. Tiltak i disse kommunene skal bidra til å sikre et godt samiskspråklig tjenestetilbud, som vitaliserer det aktuelle samiske språket. Utvalget mener at det i mange kommuner er behov for tiltak som bidrar til å snu den forutgående og pågående fornorskingsprosessen. Det vil være nødvendig å prioritere ressurser, både i form av samiskspråklig kompetanse og økonomiske ressurser. I vitaliseringsarbeidet mener utvalget at samiskspråklige barnehager, opplæring i og på samisk i skolen og i voksenopplæringen, er sentralt.

En vellykket vitaliseringsprosess kan, på sikt, resultere i at samiske språk utvikles og står så sterkt at kommunen kan endre status fra å være en vitaliseringskommune til å bli en språkbevaringskommune.

Utvalget ser på Loabák/Lavangen, Porsanger/Porsáŋgu, Gáivuotna/Kåfjord, Divtasvuodna/Tysfjord, Snåase/Snåsa og Raarvihke/Røyrvik som aktuelle kommuner for å være språkvitaliseringskommuner.

Eksempler på øvrige potensielle språkvitaliseringskommuner kan være Hattfjelldal, Røros, Engerdal, Hamarøy/Hábmer og Skånland, samt en rekke andre kommuner i det nordsamiske området.

5.4.4 Storbykommuner med særlig ansvar for samiske språk

Mange samiskspråklige bor i byer. Dette gjelder særlig en del av de store byene hvor universitet og høyskoler er lokalisert. Det er ikke nytt at samer flytter inn til byer, det er imidlertid en ny tendens at mange er tydelige på at de ønsker å ivareta sine samiske språkrettigheter. Etter utvalgets mening er det av stor betydning å sikre grunnleggende språklige rettigheter for den samiskspråklige befolkningen i visse storbykommuner.

For å bevare og vitalisere samiske språk, er det etter utvalgets vurdering nødvendig at også noen av de store bykommunene inngår i ordningen ved at de tildeles særlig ansvar knyttet til samiske språk. Utvalget foreslår derfor at enkelte *storbykommuner* får særlige forpliktelser knyttet til samiske språk.

Utvalget mener storbykommunene Trondheim, Tromsø, Bodø og Oslo bør ha særlig ansvar knyttet til samiske språk og tjenesteyting. Tromsø for nordsamisk språk, Bodø for lulesamisk språk, Trondheim for sørsamisk språk. I tillegg bør Oslo, i kraft av å være Norges hovedstad og største by, tildeles ansvar knyttet til alle tre samiske språk.

5.4.5 Samiske språkressurssentre

Der det ikke er hensiktsmessig at kommunen er språkbevaringskommune eller språkvitaliseringskommune, er styrking av etterlevelsen av de individuelle språkrettighetene særlig viktig. For å bidra til å sikre at språkrettighetene ivaretas i større grad, mener utvalget at det bør opprettes *språkressurssentre* for hvert av de tre språkene, som skal ivareta henholdsvis sør-, lule- og nordsamisk. Språkressurssentrene skal bistå kommuner og enkeltindivider i oppfyllelsen av samiskspråklig tjenestetilbud. Samtidig vil de bidra til å samle kompetanse og styrke fagmiljøet knyttet til samiskspråklig tjenestetilbud i forvaltningen/kommunene. Utvalget ser at språkressurssentrene også kan ha en støttefunksjon for språkvitaliserings- og språkbevaringskommunene, og bidra til informasjon- og erfaringsutveksling.

Språkressurssentrene vil være sentrale i å bistå kommunene, samtidig som kommunene fortsatt har en tilretteleggingsplikt og ansvar for forvaltning og etterlevelse av regelverket. Utvalget mener at slike språkressurssentre er en løsning som vil kunne sikre at lovfestede forpliktelser etterleves, ved at ressurser og kompetanse samles og slik forhindrer at manglende kompe-

tanse og prioriteringer lokalt i kommunene hindrer oppfyllelse av språkrettigheter/forpliktelser.

Utvalget vil understreke at språkressurssentrene vil være noe annet enn de eksisterende språksentrene, som i større grad har som mål å drive med språkutvikling. Utvalget vil i sin endelige utredning omtale rolle- og ansvarsfordeling for samiske språk, herunder språkressurssentrene og deres organisering og oppgaver.

5.4.6 *Særlig om organisering og forvaltning i sørsamisk område*

Det tradisjonelle sørsamiske bosettingsområdet er geografisk stort og med et spredt bosettingsmønster. Det er derfor mange kommuner i dette området som verken kan være språkbevarings- eller språkvitaliseringskommuner. I det sørsamiske området er det derfor nødvendig med en fleksibel organisering av tjenestetilbudet. Det er viktig å sikre at etterspørsel etter samiskspråklige tjenester, skal utløse et tilbud om dette. Eksempelvis vil dette særlig gjelde sørsamiskspråklig barnehagetilbud og grunnskoleopplæring. Utvalget vurderer at dette vil kunne ivaretas gjennom sørsamisk språkressurssenter, som vil kunne bidra med ressurser og kompetanse når det avdekkes etterspørsel i kommunen. Det er samtidig viktig å understreke at det fortsatt vil være kommunen som er tjenesteleverandør og forpliktet etter regelverket. I de tilfeller språkressurssenteret bidrar med løsninger, vil kommunen derfor fortsatt ha en tilretteleggingsplikt.

Utvalget ser at det kan være nødvendig med en egen sørsamiskspråklig barnehage- og skoleenhet, og at det vil kunne organiseres i sammenheng med et sørsamisk språkressurssenter. En slik enhet vil være helt sentral i det sørsamiske området, og vil nødvendigvis gjøre flere ressurser til sørsamisk språkressurssenter. Et språkressurssenter og en barnehage- og skoleenhet skal ikke erstatte etablerte sørsamiske institusjoner, men inngå som en styrking av det etablerte tilbudet i sørsamisk område.

5.4.7 *Tospråklighetsmidlene*

Med utvalgets forslag til kommunekategorier med differensierte forpliktelser og språkressurssentre, må kriteriene som tospråklighetsmidlene i dag tildeles etter, også endres.

Sametinget har i dag samarbeidsavtaler med alle kommuner innenfor dagens forvaltningsområde for samiske språk. Sametinget har regionale samarbeidsavtaler med fylkeskommunene i Finn-

mark/Finnmárku, Troms/Romsa, Nordland og Nord-Trøndelag som er i forvaltningsområdet for samiske språk. I tillegg har Sametinget samarbeidsavtaler med fylkeskommunene Sør-Trøndelag og Hedmark, men disse tildeles ikke tospråklighetstilskudd.

Utvalget mener Sametinget fortsatt bør ha samarbeidsavtaler med både kommuner og fylkeskommuner. Det bør også være klare tildelingskriterier og rapporteringsrutiner. Utvalget mener det kan være uheldig å omtale disse midlene som tospråklighetsmidler, da det kan fremstå som uklart at dette er midler som skal styrke de samiske språkene. Utvalget vil komme nærmere tilbake til hvordan dette tilskuddet bør forvaltes, samt behov for en økning i midlene, i den endelige utredningen i august.

I dag er de fire nordligste fylkeskommunene, Finnmark/Finnmárku, Troms/Romsa, Nordland og Nord-Trøndelag, del av forvaltningsområdet og tildeles tospråklighetsmidler. Utvalget er av den klare oppfatning at alle fylkeskommunene i det tradisjonelle samiske området bør ha samarbeidsavtale med Sametinget om hvordan det skal arbeides med de samiske språkene, med mål om styrking og vitalisering, slik at bevissthet rundt arbeidet med sørsamisk språk øker. For at dette skal ha reell effekt må det nødvendigvis også være en økning i tospråklighetsmidler til fylkeskommunene.

Utvalget vil komme nærmere tilbake til ansvarsfordeling mellom de ulike forvaltningsnivåene i den endelige utredningen.

5.4.8 *Forslag til ny innlemmelsesprosess*

Utvalget foreslår at både staten ved departementet, Sametinget og kommunen kan ta initiativ til innlemmelse.

Utvalget vil presisere at utvalgets forslag ikke utelukker at en kommune kan ta initiativ til å sikre sine innbyggere språkrettigheter ved å søke om dette i tråd med gjeldende praksis, men forslaget forhindrer at en majoritet i befolkningen skal kunne begrense urfolks rettsvern. Med forslaget er det ikke lenger en forutsetning at det foreligger en søknad fra den aktuelle kommunen, basert på flertallsvedtak. Departementet og Sametinget kan i tillegg ta initiativ til utredning og vurdering av om kommuner skal innlemmes i en kommunekategori.

I tråd med gjeldende regulering, skal forskriftskompetansen og myndigheten til å avgjøre saken, ligge hos staten ved regjeringen. Utvalget vektlegger at Sametinget skal bli konsultert om

beslutninger knyttet til endringer i språkområdet og innlemmelse i henhold til folkerettens krav. Sametingets uttalelser i saken skal tillegges betydelig vekt. I en utredningsfase må det være dialog mellom departementet, Sametinget og den aktuelle kommunen. Saken skal forelegges Sametinget i tråd med gjeldende praksis. Departementet skal ta hensyn til urfolks selvbestemmelsesrett i slike saker.

Det er flere momenter som bør vurderes i spørsmålet om en kommune bør innlemmes som språkbevaringskommune, språkvitaliseringskommune eller storbykommune med særlige forpliktelser. Det vil være relevant å vurdere tilgangen på samiskspråklig personell, antall språkbrukere, og det enkelte samiske språks behov i den enkelte kommune og for språkets overlevelse og utvikling totalt sett. Samtidig må kommunene vise til konkrete og realistiske planer for å kunne gi det forutsatte tilbud og tjenester. Endringer i forutsetningene, som for eksempel ved økning i antall språkbrukere, bedre tilgang på samiskspråklig personell eller et større engasjement og initiativ, kan tilsi at en kommune bør bli innlemmet i en kommunekategori eller endre kommunekategorien.

Aktuelle kommuner har ansvaret for gjennomføringen av bestemmelser som gjelder for kommunekategorien. Det vil derfor måtte legges stor vekt på at kommunene i tilstrekkelig grad er involvert i prosessen. En god innlemmelsesprosess forutsetter en god og tidlig dialog med kommunen for å sikre forankring i kommunen. Det er derfor viktig at kommunene som innlemmes er involvert gjennom hele prosessen.

Utvalget foreslår at kommunene som inngår i de ulike kommunekategoriene skal fastsettes i forskrift til sameloven, i tråd med gjeldende regelverk.

Av hensyn til forutberegnelighet og at prosess for innlemmelse skal være tilgjengelig, mener utvalget at prosessen også omtales i forskrift. Utvalget foreslår derfor ny forskriftsbestemmelse hvor det fastsettes at staten ved departementet, Sametinget og den enkelte kommune kan ta initiativ til innlemmelse i kommunekategori. Videre presiseres det også at kommunen skal involveres i prosessen. Utvalget kan komme nærmere tilbake til regelteknisk utforming og forskriftsforslaget i endelig utredning.

Forslaget til forskriftsendring begrenser ikke muligheten for at det under behandlingen av utvalgets forslag iverksettes prosesser for innlemmelse, og at det gjøres vedtak om dette.

5.4.9 Forslag til organisering i lys av pågående kommunereform

Utvalget mener at samiske språk skal bevares og styrkes også etter eventuelle endringer i kommunegrensene. Hensynet til bevaring og vitalisering av samiske språk må derfor være en del av den helhetlige vurderingen ved en eventuell kommunesammenslåing. I spørsmålet om endringer av kommunegrensene, må kommunene ta hensyn til den samiskspråklige befolkningen og de samiske språkernes ulike forutsetninger. Dersom utvalgets forslag om ny organisering av språkområdet blir fulgt opp av regjeringen, Stortinget og Sametinget, er det viktig at formålene bak disse forslagene, bevaring og vitalisering av samiske språk, ikke svekkes ved en eventuell endring i kommunestrukturen.

Utvalget tar utgangspunkt i at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom målene for kommunereformen, og hensynet til å bevare og vitalisere de samiske språkene. Eksempelvis kan små kommuner være helt sentrale kommuner for de samiske språkene. I sin *utredning om kommunereformen og samiske interesser*¹⁰⁹ skriver Sametinget:

«Kommunekartet, sett fra et samisk perspektiv er ikke i samsvar med hvordan sentrale myndigheter i kommunereformen betrakter det som».

Sametinget viser til følgende uttalelse:

«Karasjok og Kautokeino, som betraktes som utkantkommuner, er fra et samisk perspektiv sentrum, mens Oslo blir å betrakte som periferi (Selle et. all. 2015)»

Etter utvalgets oppfatning påpeker Sametinget noe helt essensielt, nemlig at enkelte kommuner som er relativt små befolkningsmessig, har en helt avgjørende betydning for samiske språk.

Utvalget foreslår en organisering med ulike kommunekategorier. Utvalget mener at disse kommunekategoriene må gjelde for kommunen i sin helhet. En språkbevaringskommune kan da kun slås sammen med en språkvitaliseringskommune dersom den nye kommunen i sin helhet fortsatt oppfyller kravene til å være en språkbevaringskommune. Det samme gjelder dersom en språkvitaliseringskommune vil slå seg sammen med en kommune utenfor språkområdet. Hele

¹⁰⁹ Sametinget, *Utredning kommunereformen og samiske interesser* (2015).

den nye kommunen må da bli en språkvitaliseringskommune.

Utvalget mener det er viktig for bevaring av samiske språk at det er flere kommuner som er språkbevaringskommuner, da det dette gir flere språkarenaer og styrker samiske språk som komplette og samfunnsbærende språk. Utvalget ser samtidig at kommunesammenslåing kan virke positivt på både bevaring og vitalisering av de samiske språkene ved at det samler ressurser og språkbrukere, og bidrar til større fagmiljø. Dette gjelder særlig for kommuner i sør- og lulesamisk språkområde eller kommuner der samiskspråklige er i klart mindretall. Utvalget anbefaler derfor at kommunene drøfter fordeler og ulemper med sammenslåing i lys av målsettinger om bevaring og vitalisering av samiske språk i de aktuelle kommunene.

5.5 Utvalgets forslag til tiltak

5.5.1 Organisering

- Utvalget foreslår en språkområdeinndeling i kommunekategorier, med differensierte forpliktelser ut i fra om hensynet er å bevare eller vitalisere språket. Utvalget foreslår som kommunekategorier; språkbevaringskommuner, språkvitaliseringskommuner og storbykommuner med særlig ansvar knyttet til samiske språk. Kommunekategoriene skal fremgå av definisjonsbestemmelse i sameloven.
- Utvalget foreslår at det opprettes språkressurssentre for hvert av de tre samiske språkene; sør-, og lule- og nordsamisk.
- Utvalget ser behov for særskilte tiltak for å bevare og vitalisere sørsamisk og lulesamisk språk. For sørsamisk må det dessuten vurderes særskilte organisatoriske løsninger.

5.5.2 Innlemmelse

- Utvalget foreslår at både staten ved departementet, Sametinget og den enkelte kommune kan ta initiativ til innlemmelse i kommunekategori.
- Utvalget foreslår ny forskriftsbestemmelse som omtaler prosessen for innlemmelse i kommunekategori, hvor det også presiseres at kommunen skal involveres i prosessen.
- I tråd med gjeldende praksis og regulering, fastsettes kommunene som inngår i de aktuelle kommunekategoriene i forskrift til sameloven.

6 Statistisk kunnskap om samiske språk

6.1 Innledning

Den tredje nordiske samekonferansen i Inari i Finland tok opp spørsmålet om en demografisk undersøkelse av den samiske befolkningen allerede i 1959. Problemstillingen er senere drøftet av Samekulturutvalget.¹¹⁰ Det er likevel fortsatt knyttet uvisshet til hvor mange som anses for å være samiskspråklige og hvor mange språkbrukere det totalt sett er i Norge i dag.

Offentlige myndigheter skal legge til rette for at informasjon og kontakt med befolkningen skal kunne foregå på samiske språk og for at en rekke sentrale tjenester skal være tilpasset samiskspråklige. I tillegg skal det bli lagt til rette for de som ønsker å lære seg samiske språk.¹¹¹ Offentlige myndigheter har ansvar for at kravene i de ulike regelverkene blir oppfylt.

I dag mangler en pålitelig oversikt over språkbrukere. Staten, fylkeskommuner, kommuner, Sametinget, og private aktører som tilbyr tjenester til samiskspråklige på vegne av offentlige myndigheter vet ofte ikke hvem som er samiskspråklige, og heller ikke hvem som ønsker at kontakten med offentlige myndigheter skal foregå på samisk. Offentlige myndigheter er i dag avhengig av at enkeltpersoner selv opplyser om dette.

Mangelen på kunnskap om samiskspråklige gjør det vanskelig å anslå språkbehov, som igjen gjør det utfordrende for offentlige organer å dimensjonere et språktilbud i tråd med gjeldende regelverk. Kommunenes mulighet til å sikre funksjonelle og likeverdige tjenester på samiske språk, står særlig sentralt.

Det er en stor utfordring at en ikke vet hvor mange fagpersoner med samisk språkkompetanse samfunnet faktisk trenger i de forskjellige sektorene som helse- og omsorg, barnehage, skole, rettspleien, kriminalomsorgen med videre.

I de senere årene har det vært økt fokus på forskning om samiske forhold. Mangelen på pålitelig statistikk gjør derfor forskning på status for de forskjellige språkene, og mulighet for å følge med på språkutviklingen, svært vanskelig.

¹¹⁰ NOU 1985: 14 *Samisk kultur og utdanning* s. 144–145.

¹¹¹ Se sameloven § 1-5 jf. kap. 3 og lov 17. juli 1998 nr. 61 om *grunnskolen og den videregående opplæringa* (opplæringslova) §§ 6-2 første ledd, 6-2 tredje ledd, 6-3 og 4A-1.

6.2 Folkerettslige forpliktelser

I St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken* fremgår det at det er viktig å bringe fram kunnskap om samiske forhold som grunnlag for gjennomføring av samepolitikken, nasjonale lover og internasjonale konvensjoner. Internasjonale overvåkningsmekanismer til de ulike konvensjoner og pakter som Norge har ratifisert, har ved flere anledninger etterlyst datamateriale som dokumenterer situasjonen, tilstanden og utviklingen for samene innenfor de ulike samfunnsområdene, samt en nærmere tallfesting.¹¹²

Både ILO-169 og erklæringen fra FNs verdenskonferanse om urfolks rettigheter i 2014¹¹³, angir forpliktelser for statene angående utarbeidelse av kunnskapsgrunnlag som skal legges til grunn når tiltak overfor urfolk vurderes.

ILO-169 art. 7 nr. 3 lyder som følger:

«Governments shall ensure that, whenever appropriate, studies are carried out, in co-operation with the peoples concerned, to assess the social, spiritual, cultural and environmental impact on them of planned development activities. The results of these studies shall be considered as fundamental criteria for the implementation of these activities».

Art. 7 pålegger statene å gjennomføre studier, når dette er relevant, for blant annet å kunne vurdere virkninger av urfolks sosiale og kulturelle situasjon ved eventuelle tiltak. Begrepet «whenever appropriate» tilsier at det i stor utstrekning er opp til nasjonalstatene selv å avgjøre hvorvidt man befinner seg innenfor konvensjonens ordlyd. På den annen side vil begrepet «impact», altså virkninger, begrense skjønsmarginen, i det formålet med regelen nettopp er å utarbeide et kunnskapsgrunnlag som skal legges til grunn ved eventuelle tiltak fra statlig hold. Dette kunnskapsgrunnlaget skal utarbeides sammen med urfolk, jf. art. 6.

Art. 7 er i stor grad samsvarende med partenes erklæring fra FNs verdenskonferanse om urfolks rettigheter i 2014 art. 10 som lyder som følger:

«We commit ourselves to working with indigenous peoples to disaggregate data, as appropriate, or conduct surveys and to utilizing holistic

indicators of indigenous peoples' well-being to address the situation and needs of indigenous peoples».

Norge har i årevis fått internasjonal kritikk, blant annet av Europarådets ekspertkomite¹¹⁴, angående mangel på oppdatert informasjon om antallet brukere av regions- eller minoritetsspråk, geografisk fordeling av brukerne og for øvrig den generelle demografiske situasjonen, senest i den femte evalueringen av Norge i 2012.¹¹⁵ I den sjette evalueringen av Norge i 2015 har ekspertkomiteen videre oppfordret norske myndigheter til å videreføre sitt arbeid med å utarbeide mer pålitelige data om bruken av samiske språk.¹¹⁶

I forbindelse med høringen av Norges sjette rapport om gjennomføringen av språkpakten påpekte også enkelte høringsinstanser at de ønsket en kartlegging av språksituasjonen for minoritetsspråkene i Norge, herunder data som beskriver situasjonen for samiske språk. Myndighetenes vurdering har så langt vært at en kartlegging av språksituasjonen vil være svært utfordrende metodisk. Myndighetene har også påpekt at sannsynligheten for å få pålitelige data er liten.¹¹⁷

FNs rasediskrimineringskomité (CERD) har også rettet kritikk mot Norge angående manglende opplysninger om bruk av samisk som morsmål,¹¹⁸ jf. FNs konvensjon om avskaffelse av alle former for rasediskriminering (rasediskrimineringskonvensjonen) art. 1 avsnitt 1 og 4 jf. retningslinjene for rapportering.¹¹⁹ *I retningslinjene for rapportering* heter det blant annet at demografisk informasjon skal følge med når Norge rapporterer og at rasediskrimineringskomiteen er inter-

¹¹⁴ Se for eksempel Europarådets rapport etter Norges tredje og fjerde rapportering i 2007 og 2009 der Norge får kritikk blant annet for manglende offisiell statistikk og manglende pålitelig informasjon angående antall språkbrukere i Europarådet (2007) Application of the charter in Norway, Third monitoring cycle, ECRML 82007) 3 og Europarådet (2009) Report of the Committee of Experts, Fourth Report – Norway, MIN-LANG (2009) 10.

¹¹⁵ Europarådet. *Application of the charter in Norway, 5th monitoring cycle*, ECRML (2012) 8.

¹¹⁶ Europarådet, *Application of the charter in Norway, 6th monitoring cycle*, ECRML (2015) 4.

¹¹⁷ Kommunal- og moderniseringsdepartementet, *The European charter for regional or minority languages*, sixth periodical report – Norway (2014).

¹¹⁸ Se CERD, *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination* (1990) og (2015).

¹¹⁹ Guidelines for the CERD-specific document to be submitted by states parties under article 9, para. 1, of the convention, CERD/C/2007/1.

¹¹² St.meld. nr. 28 (2007–2008) kap. 2.1.1.

¹¹³ Outcome document of the high-level plenary meeting of the General Assembly known as the World Conference on Indigenous Peoples, A/RES/69/2 (2014).

essert i informasjon om hvilke grupper som er ansett som urfolk, jf. avsnitt 10 og 12.

I retningslinjenes avsnitt 11 heter det:

«Many States consider that, when conducting a census, they should not draw attention to factors like race, lest this reinforce divisions they wish to overcome or affect rules concerning the protection of personal data. If progress in eliminating discrimination based on race, colour, descent, or national or ethnic origin (hereinafter racial discrimination) is to be monitored, some indication is needed in the CERD-specific document of the number of persons who might be treated less favourably on the basis of these characteristics. States that do not collect information on these characteristics in their censuses are therefore requested to provide information on mother tongues, languages commonly spoken, or other indicators of ethnic diversity, together with any information about race, colour, descent, or national or ethnic origins derived from social surveys. In the absence of quantitative information, a qualitative description of the ethnic characteristics of the population should be supplied. States are advised and encouraged to develop appropriate methodologies for the collection of relevant information».

I den siste observasjonen av Norge datert 28. august 2015 blir nettopp manglende rapportering av statistisk data påpekt av rasediskrimineringskomiteen. I avsnittet «*Statistical data on the ethnic composition of the population*» fremkommer følgende bekymring:

«While taking note of the position of the State party with regard to the collection of data based on ethnicity, the Committee regrets that the State party's report once again does not contain statistical data on the different groups that compose its population or recent, reliable and comprehensive data on economic and social indicators that could be used, in particular, to assess the extent of the enjoyment of economic, social and cultural rights by the Sami indigenous people, minorities and migrants, compared to general population in the State party [...]».

Videre anbefaler komiteen:

«[...] the Committee recommends that the State party provide it with all available indica-

tors on the composition of its population, all other information on mother tongues, languages commonly spoken, or other indicators of ethnic diversity, together with any information about descent, or national or ethnic origin derived from social surveys. In the absence of quantitative information, a qualitative description of the ethnic characteristics of the population should be supplied. Such information should be collected on a voluntary fashion, based on self-identification and anonymity, and including with regard to national minorities».

Komiteen mener det er beklagelig at Norges rapport nok en gang ikke inneholder statistiske data om den samiske befolkning. Pålitelig statistikk kan blant annet brukes som indikator for å vurdere samers økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter. I fravær av kvantitativ informasjon, bør en kvalitativ beskrivelse av de etniske egenskaper rapporteres. Ifølge komiteen bør slik informasjon fremkomme på en frivillig måte, basert på selvidentifikasjon og anonymitet.

I den rådgivende komitéens rapport¹²⁰ av 2012 om språk, går komiteen langt i å beskrive hvilke hensyn som skal tas når statistisk data om urfolk skal utarbeides, sett i rammekonvensjonen. I avsnitt 19–21 heter det:

«The Advisory Committee emphasises the importance of collecting reliable disaggregated data to draw up, implement and evaluate effectively policies that respect and promote the linguistic needs and rights of persons belonging to different groups. The collection, storage and use of such data must fully respect existing standards on personal data protection. Importantly, states are encouraged to collect data from a variety of sources, in addition to the population census, such as formal and informal household or school surveys, as well as independent research. When interpreting the collected data, authorities must be aware that past experience and fear of discrimination can prompt persons to hide their linguistic affiliation and identity. Quantitative data must therefore not be regarded as the sole means of obtaining reliable information for the design of language policies, but must be supplemented with qualitative sociological, ethnographic and

¹²⁰ Council of Europe, Advisory committee on the framework convention for the protection national minorities, *The language rights of persons belonging to national minorities under the framework*, ACFC/44DOC(2012)001 Rev, Thematic Commentary No. 3 (2012).

other scientific studies, especially when trends reveal a decreasing number of speakers of a particular language or when statistical data differs from estimations made by minority representatives.

Language as a marker for ethnic belonging was introduced in the scope of the population censuses in the 19th century. Following the assumption that every person has a dominant language, all persons indicating more than one language were nevertheless usually treated as monolingual for census purposes. However, in order for language policies to respond to current challenges, they must acknowledge individual multilingualism as well as the social and linguistic diversity of contemporary societies. Speakers of minority languages may use the official language(s) frequently and often have higher literacy skills in this language. However, this should not prevent them from also identifying themselves as native speakers of the minority language. In order not to reduce minority language speakers to a single language category, including for statistical purposes, questionnaires must allow respondents to indicate more than one language. Optional questions and open lists of alternative answers, with no obligation to affiliate to a set category, are essential to ensure that the results reflect the individual's choice.

The Advisory Committee encourages authorities to collect data in strict conformity with the principle of self-identification and with the recommendations of the Conference of European Statisticians.¹²¹ The Advisory Committee encourages the authorities to take specific initiatives to include among the census enumerators persons belonging to minorities, and persons speaking relevant minority languages. In addition, questionnaires and other data collection tools should be translated into minority languages, and minority representatives should be consulted in the preparatory phases concerning the methods used during data collection, including questions relating to a person's ethnic or linguistic affiliation. These principles apply to all forms of data collection, such as those related to the provision of public services, social surveys, as well as other relevant research related to national minorities, including in the private sphere».

¹²¹ UN Economic Commission for Europe, Conference of European Statisticians Recommendations for the 2010 Census of Population and Housing.

Folkeretten som Norge har sluttet seg til forplikter staten til, sammen med samene, å utarbeide pålitelig statistisk data om samiske samfunnsforhold. Det gjelder særlig data som gir oversikt over utbredelsen av samisk som morsmål og som kartlegger språksituasjonen for samiske språk.

6.3 Dagens kunnskapsgrunnlag

Det foretas i dag ingen offisiell registrering av hvem som er behersker samiske språk eller hvem som har samisk identitet eller bakgrunn.¹²²

Sametingets valgmannstall er et landsdekkende register over samer som selv har meldt seg inn. Samer som melder seg inn tar først og fremst et standpunkt til om de ønsker å stille eller stemme til sametingsvalg, og Sametingets valgmannstall benyttes hovedsakelig i forbindelse med avvikling av sametingsvalg. Sametinget utarbeider valgmannstallet på grunnlag av folkeregisteret, valgmannstallet ved siste sametingsvalg og enkeltpersoners begjæring om innskriving og strykning i Sametingets valgmannstall. For å kvalifisere til å stå i valgmannstallet må personer blant annet oppfylle et objektive språkkriterium. Ifølge kriteriet må enten vedkommende selv, eller en av foreldrene, besteforeldrene eller oldeforeldrene, ha snakket minst ett av de samiske språkene som et av språkene hjemme under oppveksten. Valgmannstallet kan gi noe informasjon om samiske språk i Norge. 15 356¹²³ samer med stemmerett¹²⁴ til sametingsvalg har også samisk som morsmål.¹²⁵ En vil potensielt kunne vite, gjennom egenerklæringen som blir avgitt ved innskrivningen, hvilke personer som selv er samiskspråklige og hvem som baserer innskrivningen på samiskspråklige forfedre. Valgmannstallet i seg selv gir imidlertid ikke en pålitelig totaloversikt verken over samer i Norge eller over alle personer med samiske språk som morsmål. Dermed er det bare en del voksne samers morsmål valgmannstallet kan si noe om, og valgmannstallet i seg selv er ikke et godt utgangspunkt for å få pålitelig oversikt over språkbrukerne.

Statistisk sentralbyrå (SSB) er den sentrale institusjonen for innsamling, bearbeiding og formidling av offisiell statistikk i Norge, og er organi-

¹²² St.meld. nr. 28 (2007–2008) *Samepolitikken*, 2.1.

¹²³ 15.356 personer var registrert i Sametingets valgmannstall per 30. juni 2015, se pressemelding fra Sametinget 16. november 2015.

¹²⁴ Det vil si at barn og unge under stemmerettsalder og personer med samisk som morsmål og som ikke har skrevet seg inn faller utenfor dette registeret.

¹²⁵ Se utvalgets forståelse av begrepet morsmål i kap. 1.3.1.

sert under Finansdepartementet. Lov 16. juni 1989 om statistikk og Statistisk Sentralbyrå (statistikkloven) regulerer SSBs organisasjon og virksomhet. Det følger av statistikkloven at SSB faglig sett er en uavhengig institusjon, men underlagt de overordnede retningslinjer og finansielle rammer for utforming av det samlede statistikkprodukt som regjering og Storting til enhver tid setter for virksomheten. SSB fastsetter de statistiske metoder som skal legges til grunn ved utarbeiding av en gitt statistikk.

Statistikkloven pålegger SSB spesielt å kartlegge og prioritere behov for offisiell statistikk, samordne omfattende statistikk som blir utarbeidet av forvaltningsorganer, utvikle statistiske metoder og utnytte statistikken til analyse og forskning, gi opplysninger til statistisk bruk for forskningsformål, offentlig planlegging og ha hovedansvaret for internasjonalt statistisk samarbeid, jf. statistikkloven § 3-1.

SSB har egne nettsider med samisk statistikk som tar for seg folketall i samiske bosettingsområder og som baserer seg på det geografiske virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger for næringsutvikling (STN). STN-området ligger nord for Saltfjellet. Etter 2012 omfatter STN-området 21 kommuner og 10 delkommuneområder. Av disse 31 kommunene ligger 13 i Finnmark/Finnmárku, 14 i Troms/Romsa og 4 i den nordlige delen av Nordland. STN-området utgjør nesten 60 pst. av arealet i Norge nord for Saltfjellet, og 14 pst. av befolkningen. Av de som bor i tettbygde strøk nord for Saltfjellet, bor 7 pst. i STN-området og 93 pst. i øvrige områder.¹²⁶ Det er altså utkannten i Norge, nord for Saltfjellet som er definert som samisk bosettingsområde. Den samiske befolkningen sør for Saltfjellet, alle byene og større tettsteder er derfor ikke inkludert i STN-området.¹²⁷ Et annet resultat av å ha en geografisk inndelingen som statistikkgrunnlag er at den inkluderer personer innenfor STN-området som ikke selv identifiserer seg som samer.

I 2009 ga Sametinget SSB tillatelse til å benytte Sametingets valgmanntall til å undersøke om det var mulig å utlede individbasert statistikk over den samiske befolkningen i kombinasjon med andre registre. I forbindelse med at Sametinget samtykket til bruken av valgmanntallet til dette formålet uttalte Sametinget at de anså behovet for

utarbeidelse av individbasert statistikk som nødvendig.¹²⁸ På oppdrag fra daværende Fornyingsadministrasjons- og kirke departement (FAD) og Sametinget, gjennomførte SSB i 2010 en utredning om muligheten for å utarbeide individbasert statistikk på grunnlag av de registerdata som finnes. SSB konkluderte med at det ville være store utfordringer knyttet til å bygge opp en god og representativ populasjon som grunnlag for en individbasert samestatistikk. De aktuelle kildene på området var vanskelig å kombinere, og det knyttet seg enkelte etiske og juridiske problemstillinger til arbeidet. Ifølge SSB ville det også bli svært kostnadskrevenende. På bakgrunn av dette ble prosjektet avsluttet.

Det er gjort en rekke andre undersøkelser, evalueringer og utredninger som søker å slå fast antallet samiskspråklige. Disse undersøkelsene er de beste som er gjort og anslår at antallet kan ligge rundt 23–25 000.¹²⁹ Det er likevel metodiske utfordringer med måten undersøkelsene er gjort på som gjør tallene høyst usikre. Problemet er i tillegg at de ulike undersøkelsene ikke er sammenliknbare med hverandre. Det heller ikke gjort påfølgende undersøkelser som tallene kan sammenliknes med. En kjenner derfor ikke til verken hvor treffsikre undersøkelsene er eller til språkendingene videre.¹³⁰

Det finnes et godt kunnskapsgrunnlag for enkelte samfunnsområder. Per i dag finnes det for eksempel god oversikt over elever med samiskopplæring¹³¹ og oversikt over hvem som har samiskspråklig barnehage tilbud.¹³² Slik kunnskap er svært nyttig innenfor de enkelte samfunnsområdene, men sier lite om hvor mange som er språkbrukere totalt sett i samfunnet.

Det følger av sameloven § 3-12 at Sametinget skal utarbeide en rapport om samiske språksituasjon hvert fjerde år. Den samiske språkundersøkelsen fra 2012, utført av Nordlandsforskning på oppdrag fra daværende Fornyingsadministrasjons- og kirke departement og Sametinget, skulle blant annet kartlegge hvor mange som behersker nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språk på

¹²⁸ Brev datert 09.03.2009 fra Sametinget til SSB.

¹²⁹ Ellen Ravna, *Undersøkelse av bruken av samisk språk* (2000) og Torkel Rasmussen, *Jávohuvvá ja ealáska*. (2005).

¹³⁰ Jon Todal, «Kvantitative endringer i den samiske språksituasjonen i Noreg» (2013).

¹³¹ Torkel Rasmussen, «Samiske språk i grunnskolen og videregående opplæring» (2015).

¹³² Se SSBs internettside (www.ssb.no) <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=SameBarnehager&KortNavnWeb=samisk&PLanguage=0&checked=true>.

¹²⁶ Se SSBs internettside (www.ssb.no) <http://www.ssb.no/befolkning/statistikker/samisk/hvert-2-aar>.

¹²⁷ Dagens virkeområde følger av Sametingets plenumsvedtak i sak 026/12 og fremkommer i Sametingets budsjett for 2016 under punkt 13.6.

ulike nivå, og i hvor stor utstrekning samiske språk blir benyttet. Selv om denne språkundersøkelsen ga interessant informasjon om alderssammensetningen blant voksne samiskspråklige, ga heller ikke denne undersøkelsen en pålitelig oversikt over antall samiskspråklige personer fordi datagrunnlaget kun var hentet fra Sametingets valgmanntall og fordi svarprosenten var lav.¹³³

6.3.1 Folketellinger

SSB gjennomførte folketellinger i Norge fra 1845 til 1970 med spørsmål om bruk av samiske språk. Ifølge folketellingene holder tallet seg på rundt 20 000 fram til 1930, men ved neste telling i 1950 er tallet mer enn halvert. Dette reiser spørsmål om hvorfor ikke tallet på samiskspråklige stiger i tråd med befolkningsutviklingen forøvrig. Forklaringen kan ligge i at kriteriene for å bli registrert som samisktalende varierte ut over tellingene. En annen forklaring kan være at fornorskingsperioden i Norge spiller inn.¹³⁴

Stikkprøvene fra 1910 tyder på at tallet på samiskspråklige var satt for lavt også i folketellingene før 1950. Antakelig kan utbredt flerspråklighet ha gjort registreringene vanskelige, og at mange som snakket både samiske språk og norsk ble registrert som kun norskspråklige.¹³⁵

På grunn av fornorskingsperioden var det mange som unnlot å oppgi at de var samiskspråklige. Vilhelm Aubert analyserte tallene fra den siste folketellingen i 1970 og argumenterte for at det var en betydelig underrapportering av samisk språk på grunn av at folk selv heller rapporterte å være norskspråklige enn samiskspråklige. Grunnen til dette mente han lå i stigmatiseringen av det å

være same. Spørsmålet om samisk språkbruk var i 1970 bare stilt i Nord-Norge, og gjaldt først og fremst nordsamisk. Aubert anslo at det kunne være rundt 40 000 personer i Norge med samiskspråklig bakgrunn, men understreketsamtidig at tallene var usikre.¹³⁶ Auberts anslag er imidlertid så foreldet at det ikke egner seg som grunnlag for språkplanlegging i dag, og sier i tillegg lite om lulesamisk og sørsamisk språkbruk.¹³⁷

Siste folketelling i Norge ble gjennomført i 2001. Behovet for nye folketellinger vil ifølge SSB ikke være til stede da statistikken generelt vil kunne basere seg på opplysninger som finnes i eksisterende registre. Behovet for å produsere statistikk over språkbrukere vil imidlertid ikke være dekket av slike registerbaserte opplysninger siden det ikke eksisterer noe heldekkende registeropplysninger om samiske språk, kun enkelte datakilder og registre der deler av den samiske befolkningen og språkkunnskaper er identifisert.

6.3.2 Samiske tall forteller

En årlig rapport «Samiske tall forteller – kommentert samisk statistikk» er utgitt av en faglig analysegruppe for samisk statistikk. Arbeidet startet i 2007 og den første rapporten kom i 2008. Dagens retningslinjer for analysegruppen ble fastsatt av departementet¹³⁸ 12. september 2011 i medhold av *prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget* (konsultasjonsavtalen).¹³⁹

¹³⁶ Vilhelm Aubert, *Den samiske befolkning i Nord-Norge* (1978).

¹³⁷ Torunn Pettersen, «Samene i Norge – 40 000 i 40 år?» (2012).

¹³⁸ Daværende Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.

¹³⁹ Konsultasjonsavtalen ble undertegnet 11. mai 2005 og fastsatt ved kgl. res. 1. juli 2005.

¹³³ Karl Jan Solstad mfl., *Samisk språkundersøkelse* (2012).

¹³⁴ Se mer om dette i kap. 4.2 Historisk tilbakeblikk.

¹³⁵ Jon Todal, «Kvantitative endringer i den samiske språksituasjonen i Noreg» s. 20–21 (2013).

Tabell 1.2 Tall på samiskspråklige i Norge ifølge folketellingene 1891–1970

År	Samiskspråklig	Folketallet i Norge
1891	20 786	2 000 917
1900	19 677	2 240 032
1910	18 590	2 391 782
1920	20 735	2 649 775
1930	20 704	2 814 194
1950	8 778	3 156 950
1970	10 535	3 874 133

Analysegruppen skal årlig avlegge en rapport om situasjon og utviklingstrekk i de samiske samfunn, herunder situasjonen for samiske språk. Analysegruppens rapport kan legges til grunn for konsultasjoner i konkrete saker og for konsultasjoner om utviklingsbehov for samiske samfunn i de halvårlige møtene mellom statsråden for samiske saker og sametingspresidenten, jf. konsultasjonsavtalen punkt 8.

I Samiske tall forteller 6, kommentert samisk statistikk, som ble utgitt i 2013, konkluderer arbeidsgruppen med at gjennomførte undersøkelser om samiske språk ikke er sammenliknbare, og derfor heller ikke er egnet til å analysere språkutviklingen. Dermed mangler en betydelig del av kunnskapsgrunnlaget om samiske språk.

6.4 Utvalgets vurdering

Det foreligger ikke oversikt over hvem som er samiskspråklig eller pålitelig statistisk kunnskap om samiske språk i Norge. Verken folketellingene, eksisterende opplysninger i dagens registre, gjennomførte språkundersøkelser, utredninger eller evalueringer er tilstrekkelige for å ha pålitelig oversikt over språkbrukere.

Utvalget mener at manglende kunnskapsgrunnlag om samiske språk, må ses på som et brudd på internasjonale forpliktelser overfor samene som urfolk. Utvalget legger vekt på at Norge har fått internasjonal kritikk fra flere hold, og at staten er forpliktet til å legge til rette for å fremskaffe pålitelig statistisk kunnskap.

Folkeretten som Norge har sluttet seg til forplikter staten til å utarbeide pålitelig statistisk data sammen med samene, og da spesielt data som gir oversikt over utbredelsen av samisk som morsmål og som kartlegger språksituasjonen for samiske språk. Samene skal særlig være representert ved samenes representative organ, Sametinget, som skal arbeide for vern og utvikling av samiske språk i Norge.

Det finnes ikke et godt nok kunnskapsgrunnlag for dagens språkplanlegging, verken for kommunene eller andre offentlige myndigheter, når de skal planlegge, dimensjonere, gjennomføre og evaluere tiltak og språktilbud til befolkningen.

Det er behov for å tilrettelegge tjenestetilbud for samiskspråklige, men hvor stort dette behovet totalt sett er, må utvalget imidlertid erkjenne at man ikke vet. Det finnes ikke nok kunnskap om hvem som ønsker å lære samisk, hvem som snakker samiske språk, hvor mange de er, om de har aktiv eller passiv språkbruk, hvor de bor, hvilke samiske språk de behersker og om de ønsker å

kommunisere med offentlige myndigheter på samiske språk. Dette er informasjon som er nødvendig i språkplanlegging.

Utvalget mener at fraværet av kunnskap om språkbrukere og de samiske språkene ikke legitimerer at det unnlates å sette i gang gode tiltak. Det er etter utvalgets vurdering nødvendig å få innhentet slik kunnskap, slik at fremtidig språkplanlegging får et bedre kunnskapsgrunnlag og blir mer målrettet, forutsigbar og effektiv.

Målet for språkplanleggingen er å ha levende samiske språk. Dette er det bred enighet om, både politisk og faglig. Det kommer ikke av seg selv, og det overordnede statistiske bildet vi behøver for å få dette til mangler stadig.

6.4.1 Registrering av samiske språk

Finansdepartementet sendte 27. mars 2015 forslag til endringer i lov 16. januar 1970 nr. 1 om folkeregistreringer (folkeregisterloven) på høring. Forslaget innebærer en ny modell for fremtidig folkeregistrering og en modernisering av systemet. Det er det rettslige rammeverket, folkeregisterloven, som legger føringene for hvilke personopplysninger som kan registreres i et modernisert folkeregister. I forbindelse med høringen kom utvalget med en høringsuttalelse.¹⁴⁰ Utvalget mener en god måte å få oversikt over samiske språk i Norge på, er å innføre frivillig registrering av samiske språk i folkeregisteret. Utvalget foreslår derfor at registrering av samiske språk i folkeregisteret hjemles i folkeregisterloven.

Utvalget vektlegger at Sametinget er positive til forslaget. Ifølge Sametingets høringsuttalelse vil en endring i folkeregisterloven gjøre registrering av samiske språk mulig.¹⁴¹ Utvalget forutsetter at Sametinget har innflytelse over innføringen av tiltaket gjennom å bli konsultert i prosessen.

Alle som har samisk som morsmål, altså både personer som er funksjonelt samiskspråklige og personer med samiskspråklig tilknytning, skal kunne registrere språkbruk eller språktilknytning. Det samme gjelder personer uten identitets-tilknytning til samiske språk og som behersker samiske språk på et funksjonelt nivå. Registeret vil dermed måtte skille mellom funksjonelle språkbrukere og personer med samiskspråklig tilknytning. Det skal være mulig å registrere hvor-

¹⁴⁰ Utvalgets høringsuttalelse 6. juli 2015 til ny folkeregisterlov finnes på utvalgets hjemmeside (www.samisksprakutvalg.no) <http://www.samisksprakutvalg.no/2015/07/08/dahttu-registreret-samegielaid-albmotregistarii/>

¹⁴¹ Sametingets høringssvar 25.06.2015 til Finansdepartementet.

vidt enkeltpersoner ønsker samiske språk som skriftlig og/eller muntlig kontaktspråk med offentlige myndigheter.

Virkningen av registrering av samiske språk vil for det første være at det på sikt blir mulig å skaffe statistisk oversikt over både språkbrukere og de med samiskspråklig tilknytning. For det andre blir det mulig å få oversikt over samiskspråklige som behøver eller ønsker å benytte samiske språk i kontakt med offentlig myndigheter. Dette vil etter utvalgets vurdering også bidra til å oppfylle internasjonale forpliktelser på en god måte.

Registreringen i seg selv fører verken til at personer får språkrettigheter eller blir fratatt språkrettigheter, men kun være en statistisk oversikt. Registrering vil etter utvalgets oppfatning derimot kunne bidra til at rettighetene til de som har samisk som morsmål i større grad blir overholdt.

Utvalget ser at det kan være betenkeligheter ved å registrere språkbrukere, særlig hvis dette kan oppfattes som en etnisk registrering. Utvalget fremhever at det er sentralt å skille mellom registre basert på etnisitet og registrering av samiske språk. Utvalget understreker at en registrering av samiske språk, slik utvalget foreslår, ikke skal være et etnisk register og at personer som ikke identifiserer seg med samiske språk, men som har lært seg ett eller flere samiske språk til et funksjonelt nivå, også skal kunne registrere seg.

Etter utvalgets vurdering er ikke språk i seg selv en sensitiv personopplysning og det foreligger dermed i utgangspunktet ikke noen personvernrettslige hindringer for en slik registrering utvalget foreslår i folkeregisteret. Likevel kan samiske språk, all den tid språk er et av de viktigste kjennetegnene for samisk identitet, indirekte si noe om etnisitet. Utvalget mener derfor opplysninger om samiske språk bør være underlagt taushetsplikt. Utvalget har vektlagt at det allerede i dag er hjemlet at opplysninger om Sametingets valgmanntall kan registreres i folkeregisteret.

Opplysninger underlagt taushetsplikt kan bare utleveres til offentlige myndigheter med hjemmel i lov. Utvalget understreker at det er sentralt at opplysninger om samiske språk skal kunne bli gitt til offentlige myndigheter og virksomheter. Det vil si staten med underliggende organer, kommuner, fylkeskommuner og private virksomheter som tilbyr tjenester til samiskspråklige på vegne av offentlige myndigheter. Statistisk sentralbyrå og Sametinget skal ha tilgang til opplysningene. Det skal være tydelig ved registreringen hva opplysningene skal benyttes til og hvilke offentlige

myndigheter som skal få tilgang til opplysningene om samiske språk.

Hensikten med å gi tilgang til opplysninger om samiske språk til offentlige myndigheter og virksomheter er blant annet for at de igjen skal kunne tilby samiskspråklige personer likeverdige, offentlige tjenester. Dette vil muliggjøre bedre språkplanlegging og et bedre og mer effektivt tjenestetilbud i tråd med gjeldende lovverk, ved at behovet for tilrettelegging for samiskspråklige personer avdekkes tidlig.

Et likeverdig tjenestetilbud til en samiskspråklig befolkning innebærer at alle skal ha tilgang til tjenester, at kvaliteten på tjenesten og informasjon om tjenesten er god og at tjenesten imøtekommer behovet for eller ønsket om å ivareta egne interesser på de ulike samiske språkene. Registrering av samiske språk vil kunne bidra til god kommunikasjon mellom tjenesteyter og bruker. Det vil videre bidra til å styrke statusen til samiske språk, føre til at språkene blir synliggjort og sikre at samiske språk er en selvfølgelig del av tjenestene som skal tilbys.

Det bør utover tilgangen til offentlige myndigheter være anledning for andre til å be om adgang til opplysningene til forskningsformål og andre samfunnsnyttige formål. Utvalget foreslår at Sametinget skal forvalte adgangen til opplysningene om samiske språk for andre. Det faktum at språkregistrering kan bli oppfattet som en sensitiv opplysning av enkelte, tilsier at Sametinget bør forvalte hvordan opplysningene kan bli brukt. Utvalget vektlegger at Sametinget har myndighet til å verne de samiske språkene, jf. sameloven § 3-12. Sametinget må i dag, i henhold til sameloven § 2-6 jf. forskrift 19. desember 2008 nr. 1480 om valg til Sametinget § 81, gi sitt samtykke for at opplysningene som er registrert i folkeregisteret angående Sametingets valgmanntall skal kunne benyttes til forskningsformål eller andre samfunnsnyttige formål.

Utvalget vil påpeke at det i oppbyggingen av språkregisteret vil kunne være underrapportering. Utvalget fremhever samtidig at en mulighet for å registrere samiske språk i folkeregisteret over tid kan komme til å få svært stor betydning for utviklingen av samiske språk i Norge, spesielt dersom offentlige myndigheter som produserer tjenester for samiskspråklige gis anledning til å innhente opplysningene gjennom sine datasystemer.

Utvalget mener tiltaket bør følges opp raskt, slik at registrering av samiske språk i folkeregisteret blir mulig samtidig som et moderne folkeregister blir lansert.

6.4.1.1 *Hvilke språk skal registreres?*

Utvalget mener alle samiske språk som tradisjonelt har blitt brukt i Norge skal kunne registreres. Utvalget mener dette innebærer at nordsamisk, lulesamisk, sørsamisk, skoltesamisk og pitesamisk skal kunne registreres i folkeregisteret. I et språkforskingsperspektiv er det verdifullt med registrering av alle samiske språk som tradisjonelt hører til Norge.

Til språkplanleggingsformål er nord-, lule- og sørsamisk helt sentrale språk. For disse samiske språkene, som har standardiserte skriftspråk og som har en betydelig andel språkbrukere i Norge, er det både aktuelt å få registrert omfanget av samiske språk, hvem som ønsker å lære samiske språk og å få frem om samiskspråklige personer ønsker å bruke samiske språk som kontaktspråk med offentlige myndigheter.

Det er videre interessant å se på utviklingen av antall personer med samiskspråklig tilknytning til pite-, ume-, og skoltesamisk. I dag er det uklart om østsamisk/skoltesamisk- og pitesamisk er levende språk i Norge. Dersom en språkregistrering avdekker at ingen registrerer enkelte samiske språk som tradisjonelt har blitt snakket i Norge, er dette verdifull informasjon i seg selv og indikerer at språkene ikke lenger er levende språk.

6.4.1.2 *Samiske skrifttegn*

Det er en forutsetning for registreringen av korrekte samiske personnavn i folkeregisteret at samiske skrifttegn kan benyttes. Det må sikres at begge navneformene kan registreres dersom samiske personer benytter både samisk og norsk personnavn. Dette ansees av utvalget som særlig relevant for å likestille norske og samiske personnavn, og dermed også for korrekt identifisering av personer med samisk personnavn.

Det er en utfordring med hensyn til offentlige datasystemer at de ofte ikke støtter samiske skrifttegn. Utvalget har oppfattet at det derimot ikke foreligger tekniske hindringer for å innføre registrering av samiske språk i et modernisert system for folkeregisteret.

Ved en innføring av registrering av samiske språk, må det legges til rette for å benytte samiske tegnsett i folkeregisteret. For sør-, lule-, og nordsamisk innebærer det bokstavene: Áá, Čč, Đđ, Ĩĩ, Ŋŋ, Öö, Šš, ƦƦ, Žž. For østsamisk/skoltesamisk og enaresamisk innebærer det i tillegg bokstavene: Áá, Ää, ƷƷ, ǰǰ, Ğğ, Gg, Ķķ og Öö.

6.4.2 *Registrering av samiske språk i lys av pågående kommunereform*

Frivillig registrering av samiske språk i folkeregisteret harmonerer med målet i kommunereformen om et godt og likeverdig tjenestetilbud til innbyggerne i kommunene. Hensikten med å gi tilgang til opplysninger om samiske språk til kommunene er at dette vil forenkle kommunenes språkplanlegging. Omfanget av behovet for tilrettelegging for samiskspråklige personer vil kunne bli avdekket tidlig og kommunene vil få bedre forutsetning for å sørge for å ha tilstrekkelig kapasitet og kompetanse når det gjelder å tilby en effektiv og god tjenesteproduksjon som er tilrettelagt for samiskspråklige innbyggere, i tråd med gjeldende regelverk.

Størrelsen på kommunen vil ikke ha noe å si for forslaget om at kommunen skal kunne innhente personopplysninger om samiske språk, men ved kommunesammenslåinger der én eller flere kommuner er innenfor språkområdeinndelingen for samiske språk, må det tas høyde for at samiskspråklige har krav på et like godt eller bedre tjenestetilbud i den nye kommunen. Registreringen av samiske språk i folkeregisteret kan derfor være et godt hjelpemiddel for kommunene.

6.4.3 *Kartlegging av språksituasjon*

Mulighetene for registrering av samiske språk i folkeregisteret vil kunne gi nyttig informasjon om samiske språk ved at hver enkelt person kan velge å registrere seg (selvidentifisering), og på sikt vil en derfor kunne få frem pålitelig statistikk over språkbrukere.

Det er likevel lite trolig at man på kort sikt vil få en registrering med et omfang som alene kan brukes som grunnlag for språkplanlegging og som vil fungere ved evaluering av tiltak. Derfor er det fortsatt nødvendig med språkundersøkelser som kartlegger språksituasjonen, i tillegg til en registrering av samiske språk i folkeregisteret.

Utvalget er av den oppfatning at staten, i samarbeid med Sametinget, må ta ansvar for å få utarbeidet en god metode for å utarbeide pålitelig statistisk data for samiske språk. Etter utvalgets vurdering er dette en forutsetning for god og treffsikker språkplanlegging.

Det må være mulig å gjøre en kartlegging av språksituasjonen i Norge som ikke er individbasert, men som gir et pålitelig overslag over antall samiskspråklige, hvilke samiske språk de benytter og hvor de bor. Det må være mulig å få statistikk både på kommunenivå og for landet som helhet. Statistikk over samiskspråklige personer innenfor

de enkelte språkområder og kommuner, er nødvendig for å kunne planlegge tiltak for samisk språkbevaring og vitalisering av samiske språk. Det er også nødvendig for å kunne måle effekten av iverksatte tiltak for styrking av samisk språk.

I en overgangsperiode bør undersøkelser gjennomføres slik som dagens språkundersøkelser, men med en mer formålstjenelig metode. På sikt bør språkundersøkelsene baseres på folkeregistrets språkregister. Undersøkelsene bør kunne bli benyttet til å innhente kunnskap om mange sider av samiske språk i det samiske samfunnet for eksempel til å undersøke hvor og med hvem folk snakker samisk, om folk opplever at de får det samiske språktjenestene de har rett til og om deres syn på verdien av de samiske språkene.

Utvalget legger vekt på at jevnlige språkundersøkelser er nødvendige. Undersøkelsene må være sammenliknbare og kunne vise språkutvikling over tid. Da er det en forutsetning at samme metode legges til grunn i alle undersøkelser som søker å gi svar på utbredelsen av samiske språk.

6.5 Utvalgets forslag til tiltak

- Utvalget foreslår at det blir utviklet en metode for utarbeiding av pålitelig statistisk data over samiskspråklige personer.
- Utvalget foreslår at det utarbeides sammenliknbare språkundersøkelser for å kartlegge språksituasjonen i Norge, slik at det er mulig å følge språkutvikling over tid.
- Utvalget foreslår at registrering av samiske språk i folkeregisteret hjemles i folkeregisterloven.
 - Alle som har samisk som morsmål, altså både personer som er funksjonelt samiskspråklige og personer med samiskspråklig tilknytning, skal kunne registrere språkbruk eller språktilknytning. Det samme gjelder personer uten identitetstilknytning til samiske språk og som behersker samiske språk på et funksjonelt nivå.
 - Opplysningene skal være underlagt taushetsplikt. Utvalget foreslår at offentlige myndigheter skal ha tilgang til personopplysningene i folkeregisteret om samiske språk når det er nødvendig av hensyn til tjenesten.
 - Utvalget foreslår at det skal bli lovfestet at Sametinget forvalter adgangen til opplysningene om samiske språk for andre enn offentlige myndigheter.
 - De nærmere regler om hvilke samiske språk det er ønskelig å registrere i folkeregisteret bør fastsettes i forskrift.

Utvalgets forslag knytter seg til forslag til folkeregisterlov som ble sendt på høring 27. mars 2015.

7 Økonomiske og administrative konsekvenser

Ny organisering av språkområder

Kommunene i dagens forvaltningsområde får tospråklighetsmidler tildelt fra Sametinget. En utvidelse av antall kommuner/fylkeskommuner som er omfattet av utvalgets forslag til ny modell med kommunekategorier og opprettelse av samiske språkressurssentre, vil nødvendigvis bety et økt behov for ressurser. Opprettelse av språkressurssentre vil samtidig samle kompetanse, og kan slik sett bidra til effektivisering og bedre utnyttelse av både eksisterende og nye ressurser. Utvalget vurderer at det kan være gode grunner til at de ulike kommunekategoriene blir noe ulikt finansiert, og da særlig knyttet til om det er språkbevaring eller språkvitalisering som er i fokus. I språkbevaringskommuner med klare plikter til kommunene knyttet til samiske språk og der en stor andel av befolkningen er samiskspråklige slik at kommunen er godt rustet til å følge disse pliktene, er det mulig å se for seg en annen form for finansiering og da rapportering, enn i kommuner der det samiske språket er i en langt svakere posisjon. Dette vil henge sammen med utvalgets vurderinger knyttet til rollefordelingen mellom Sametinget, fylkesmenn, stat og kommune. Utvalget vil komme nærmere tilbake til dette i utvalgets endelige utredning når også pliktbestemmelsene i de ulike kommunekategoriene og ansvarsfordeling blir nærmere beskrevet.

Endring i folkeregisterloven

Utvalget foreslår at samisk språkbruk eller språktilknytning kan meldes inn og registreres i folkeregisteret. Finansdepartementet har sendt forslag til endringer i folkeregisterloven på høring, og utvalget har avgitt en høringsuttalelse. Da endringer i folkeregisterloven er en pågående prosess, anser utvalget at å inkludere samisk språkbruk og språktilknytning ikke vil ha særlige administrative og økonomiske konsekvenser. Dette vil allikevel inngå i Finansdepartementet sine helhetlige vurderinger av de administrative og økonomiske konsekvenser av det samlede forslaget til endringer i folkeregisterloven.

Undervedlegg 1

Høringsuttalelse

Finansdepartementet (FIN)
Skattelovavdelingen/v Maja Salhus Røde
06.07.2015

Forslag til ny folkeregisterlov – hørings svar fra Samisk språkutvalg

Vi viser til høring av ny folkeregisterlov. Vi viser også til møtet med FIN v/skattelovavdelingen og Skattedirektoratet 18. juni d.å., hvor utvalget ved utvalgsleder Bård M. Pedersen ga innspill til forslag om ny folkeregisterlov og i den anledning fikk utsatt høringsfrist til slutten av august.

Utvalget merker seg med interesse, og er svært positive til, forslaget til ny formålsbestemmelse i folkeregisterloven. Det er sentralt at det lovfestes at formålet er å skulle bidra til at opplysningene i Folkeregisteret skal *«kunne brukes til administrative myndighetsoppgaver, forskning, statistikk og til å ivareta grunnleggende samfunnsbehov»*. Dette sett i sammenheng med programmet for modernisering av folkeregisteret, mener utvalget er gode tiltak. De pågående prosessene gir en passende anledning til å iverksette utvalgets innspill knyttet til registrering av samiske språk.

Utvalget anbefaler at ny folkeregisterlov regulerer frivillig registrering av samiske språk. Utvalget har oppfattet at det ikke foreligger tekniske hindringer for et samisk språkregister i et modernisert system for folkeregisteret, og at det er det rettslige rammeverket, folkeregisterloven, som legger føringene for hvilke personopplysninger som kan registreres i et modernisert folkeregister.

Utvalget foreslår derfor at det tas inn en ny bokstav i lovutkastets § 3-1, første ledd, med følgende ordlyd: «samiske språk». I merknadene kan det vises til hvorfor det er ønskelig med språkregistrering, slik utvalget redegjør for nedenfor. Den enkelte person må samtidig i loven sikres rett til selv å melde inn og endre opplysningene om egen språkbruk eller språktilknytning. De nærmere regler om dette og hvilke samiske språk det er ønskelig å registrere, bør fastsettes i forskrift.

Registrering av samiske språk i folkeregisteret

Utvalget mener utarbeidelse av statistikk over samiske språkbrukere er en forutsetning for god og treffsikker språkplanlegging. Derfor må staten ta ansvar for å muliggjøre registrering av samiske

språk i Norge. Det er en gjennomgående utfordring i utvalgets arbeid at det ikke foreligger statistikk eller oversikt over antall samiske språkbrukere og hvor de bor i landet. Manglende statistikk gjør det utfordrende å dimensjonere språktilbud for statlige myndigheter, kommuner og Sametinget. Dette gjelder innenfor mange områder, for eksempel helsesektoren, justissektoren og utdanningssektoren. På grunn av manglende statistikk er det i tillegg vanskelig å måle om iverksatte tiltak gir ønskede virkninger, og det vanskeliggjør forskning på området.

Samene har urfolksstatus i Norge. Utvalget mener at manglende statistikk må ses som et brudd på internasjonale forpliktelser overfor urfolk, se særlig ILO-169, artikkel 7, jf. erklæringen fra FNs verdenskonferanse om urfolks rettigheter (2014), artikkel 10. Norge har fått internasjonal kritikk, blant annet gjennom Europarådets ekspertkomite, angående mangel på presis informasjon om samiske språkbrukere og geografisk fordeling. Også FNs rasediskrimineringskomite har rettet kritikk mot Norge angående manglende opplysninger om bruk av samisk som morsmål. Det er lovfestet at samisk og norsk er likeverdige språk. Språkene skal også skal være likestilte etter bestemmelsene i sameloven kapittel 3. Registrering av samiske språk i folkeregisteret er etter utvalgets oppfatning en viktig forutsetning for at rettighetene overfor samiskspråklige skal kunne overholdes, og for at pliktene offentlige instanser i Norge har kan ivaretas bedre for fremtiden, og vil etter utvalgets vurdering også bidra til å imøtegå internasjonal kritikk på en god måte.

Utvalget mener det skal være mulig å registrere ulike samiske språk, og også to morsmål, siden mange i dag er funksjonelt tospråklige. Samiske språk i Norge innebærer flere språk. Sør-, lule-, og nordsamisk er mest utbredt og har en betydelig andel språkbrukere. Registrering av samiske språk forutsetter at det samtidig legges til rette for å benytte samiske skrifttegn i folkeregisteret. Det må i tillegg tas høyde for at mange samisktalende, og da spesielt eldre folk, har samisk som morsmål uten at de behersker å skrive eller lese samisk, slik at det må være mulig å registrere forskjellige muntlige og skriftlige kontaktspråk.

Etter utvalgets vurdering er ikke språk i seg selv en sensitiv personopplysning og det foreligger dermed ikke i utgangspunktet noen personvernrettslige hindringer for en slik registrering. Likevel kan samiske språk, all den tid språk er et av de viktigste kjennetegnene for samisk identitet, indirekte si noe om etnisitet. Utvalget mener der-

for opplysninger om språktilhørighet bør være underlagt taushetsplikt. Utvalget har vektlagt at det allerede i dag er hjemlet at opplysninger om Sametingets valgmanntall kan registreres i folkeregisteret.

Utvalget understreker at det er sentralt at opplysninger om samiske språk skal kunne innhentes av relevante offentlige instanser. Dette vil muliggjøre et bedre og mer effektivt tjenestetilbud i tråd med gjeldende lovverk, ved at blant annet språkbehov avdekkes. Statistisk Sentralbyrå bør ha adgang til å utarbeide statistikk på bakgrunn av opplysningene som meldes inn. Det bør være anledning for andre til å be om innsyn i registeret angående samiske språk ut over dette til forskningsformål og andre samfunnsnyttige formål.

Utvalget gjør oppmerksom på at oppbyggingen av et samisk språkregister vil ta tid og at det i starten vil være underrapportering. Utvalget fremhever at en muligheten for å registrere samiske språk i folkeregisteret over tid kommer til å bli svært viktig for utviklingen av samiske språk i Norge.

Med hilsen

Bård Magne Pedersen
Utvalgsleder

Liss-Ellen Ramstad
Utvalgssekretær

Dokumentet er godkjent elektronisk og har derfor ikke håndskrevne signaturer.

Vedlegg 2

Figur 2.1

Innspill til Samisk språkutvalg om Den norske kirke og samelovens språkregler

Samisk kirkeråd viser til kontakt med Samisk språkutvalg i saken og sender med dette over et innspill fra Den norske kirke til språkutvalgets pågående arbeid med å gjennomgå og revidere samelovens språkbestemmelser.

Det presiseres at innspillet ikke er behandlet i Den norske kirkes demokratiske organer, men utformet administrativt innenfor rammene av prinsipielle vedtak allerede fattet av Kirkemøtet. Disse vedtakene forutsetter dagens språkregler. Derfor, selv om Samisk kirkeråd er kjent med forslagene i Samisk språkutvalgs delrapport av 15. februar d.å., tar innspillet som nå sendes over ikke utgangspunkt i disse, men forholder seg til dagens situasjon.

Når språkutvalgets endelige utredning foreligger og kommer på høring, er det naturlig at dette blir gjenstand for formell behandling i Den norske kirkes demokratiske organer.

1 Bakgrunn

Fra 1. januar 2017 vil Den norske kirke opprettes som et selvstendig rettssubjekt med den følge at den statskirkelige virksomheten opphører. Dermed faller en viktig begrunnelse for Den norske kirkes forpliktelse på samelovens språkregler bort. Den norske kirke ved Kirkemøtet har imidlertid uttrykt et klart ønske om å være omfattet av samelovens språkbestemmelser også etter at relasjonen mellom stat og kirke endres.¹

¹ I Kirkemøtets vedtak i sak KM 8/07 har også punkt 16 relevans: «16. Kirken har et særskilt ansvar for å ivareta samisk kirkeliv som en nødvendig og likeverdig del av Den norske kirke. Dette begrunnes i samenes sterke historiske tilknytning til Den norske kirke, samt i samenes status som urfolk i Norge.»

«12. Den norske kirkes særskilte ansvar for samisk kirkeliv sees i lys av Grunnlovens § 110a (nå § 108). Den norske kirke skal fortsatt være forpliktet på samelovens språkregler og ha del i de statlige finansieringsordninger som følger av denne forpliktelsen.» (sak KM 8/07 Grunnlovsforankring, kirkelov og kirkeordning for Den norske)

«De kirkelige aspektene ved samelovens språkregler bør gjennomgås med særlig henblikk på bruk av samisk i kirkens fellesskapshandlinger (gudstjenester og kirkelige handlinger) og videreføring av forpliktelsene knyttet til samelovens språkregler ved endrede relasjoner mellom stat og kirke.» (sak KM 8/11 Strategiplan for samisk kirkeliv)

Mye tyder på at det samiske språksamfunnet og samiske språkbrukere vil være tjent med at ordningen videreføres. Statistikk viser at oppslutningen om kirkelivet i forvaltningsområdet for samisk språk er blant den høyeste i landet, og at Den norske kirke her i hovedsak fremstår som en viktig offentlig samisk språkarena.²

Dersom Den norske kirke opphører som statskirkelig virksomhet, men fortsatt skal omfattes av samelovens språkbestemmelser, vil det være behov for endringer i samelovens kapittel 3 ut fra forståelsen av bestemmelsene i Grunnloven § 108 og § 16.

Grunnloven § 108 slår fast at «Det påligger statens myndigheter å legge til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.» Det er rimelig å betrakte samisk kirkeliv som en del av den samiske folkegruppes kultur og samfunnsliv, som

² Jf. Samiske tall forteller 8. Rapport 1/2015 s. 121–143.

staten fortsetter å ha et ansvar for å legge til rette for kan sikres og utvikles, selv om relasjonen mellom stat og kirke endres.

Grunnloven § 16 omtaler fortsatt Den norske kirke særskilt, til tross for endret relasjon til staten. Begrepet «Norges Folkekirke» er tatt inn for å uttrykke Den norske kirkes særlige status og oppdrag som folkekirke i Norge. Det er naturlig at denne statusen impliserer et ansvar for at tofolksperspektivet ivaretas i lys av Grunnloven § 108. I dette perspektivet fremstår den kirkelige betjeningen på samisk som en del av Den norske kirkes samfunnsoppdrag som Norges folkekirke.

Disse bestemmelsene i Grunnloven begrunner at Den norske kirke også i fortsettelsen bør omfattes av samelovens språkregler. En forpliktelse på sameloven med henvisningen til Grunnloven underkjenner ikke at Den norske kirkes bruk av samisk språk også er motivert av særskilte kirkelige begrunnelser, og at Den norske kirke har et selvstendig ansvar overfor samiske språkbrukere.

Et spørsmål er hvorvidt en særskilt forpliktelse for Den norske kirke i sameloven vil være et problem ut fra et likebehandlingsprinsipp mellom trossamfunn. Dette må vurderes. En rimelig vurdering er at dette ikke primært handler om Den norske kirke, men om det samiske språksamfunnets språklige rettigheter på viktige samfunnsarenaer. En særbestemmelse om Den norske kirke bør derfor sees i lys av Den norske kirkes store oppslutning i samiske språksamfunn, kirkens særskilte rolle som Norges folkekirke og samfunnsoppdraget i lys av Grunnloven § 16 og § 108.

Kirkelige tjenester i sameloven og samelovens status i forhold til Den norske kirke etter endrede relasjoner mellom stat og kirke drøftes i *Rapport om gjennomgang av samelovens språkregler* fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014). Departementet legger her til grunn et prinsipp om at indre forhold i Den norske kirke ikke skal reguleres i lovs form, men av regelverk vedtatt av kirkelige instanser. Etter departementets vurdering vil regulering i sameloven eller annen kirkelig lovgivning om bruk av samisk i gudstjenesten, gripe inn i kirkens indre forhold, og slik bryte med viktige prinsipper i forholdet mellom Den norske kirke og staten. Departementet legger derfor til grunn at det bør være opp til Kirken selv å avgjøre spørsmålet om bruk av samisk språk i gudstjenesten.

Den norske kirke har altså uttrykt et ønske om å være forpliktet på samelovens språkregler også etter at den statskirkelige virksomheten opphører, og det er rimelige begrunnelser for dette.

Samtidig hefter det en viss usikkerhet ved om dette er mulig.

2 Gjeldende rett

Samelovens kapittel 3 om samisk språk, gjelder i dag for Den norske kirke. Det gjelder både de generelle bestemmelsene i §§ 3-2, 3-3 og 3-7 om oversettelse av lover og forskrifter, rett til svar på samisk og rett til utdanningspermisjon, i tillegg til § 3-6 om individuelle kirkelige tjenester. Det fremgår i forarbeidene til sameloven³ at § 3-6 er en spesialbestemmelse i forhold til de øvrige bestemmelsene som gjelder alle virksomheter som omfattes av samelovens § 3-1. Samelovens § 3-6 gir bare rett til individuelle kirkelige tjenester, først og fremst sjelesorg. I tillegg omfatter uttrykket blant annet dåp, vigsel og nattverd. Regelen gir ikke grunnlag for å kreve at de siste typer tjenester skal foregå på samisk i sammenhenger som er åpen for alle, f.eks. en vanlig gudstjeneste. Der som presten er villig til å gi slike tjenester i et lukket arrangement, kan man kreve at det skjer på samisk. Bruk av samisk i gudstjenesten er således ikke regulert i sameloven.

3 Den norske kirkes praksis

Da samelovens språkbestemmelser ble vedtatt i 1990 var bruk av samisk ved gudstjenester og kirkelige handlinger en lang kirkelig praksis opprettholdt i prestegjeldene Kautokeino, Karasjok, Porsanger, Nesseby og Tana i det nordsamiske kjerneområdet. Praksisen knyttet seg til kgl.res. 24. februar 1848, med senere endringer, som hjemlet en plikt til å lære samisk for prester i nærmere definerte prestegjeld. Et departementalt skriv til biskopen i Tromsø stift av 16. sept. 1872 foreskrev nærmere selve bruken av samisk i gudstjenester og kirkelige handlinger i disse prestegjeldene. Det departementale skrivet har vært forstått som den praksis som knyttet seg til den kongelige resolusjonen.

Myndigheten i henhold til den kongelige resolusjonen ble delegert til departementet i 1919, og departementet signaliserte i 2009 at det nå er opp til Den norske kirkes organer å fastsette kvalifikasjonskrav til prestestillinger, herunder krav om språkferdigheter i samisk.⁴

³ Ot.prp. nr. 60 (1989–90) s. 58

⁴ Brev fra Administrasjons-, fornyings- og kirke departementet av 28.06.2012

Departementet synes å mene at kgl. res. 24. februar 1848 er opphevet ved kgl. res. 8. juni 2012 i forbindelse med endringen av Grunnloven § 16.⁵ Vedtaket her viser imidlertid til Forskrift om reglement for eksamen i samisk og finsk språk av 6. oktober 1848, ikke kgl. Res. 24. februar 1848. Det fremstår dermed som departementets intensjon har vært å oppheve den kongelige resolusjonen, men det synes fortsatt noe usikkert om den formelt sett er det.

I Den norske kirke ble samelovens språkregler lenge fortolket i lys av praksisen som knyttet seg til kgl.res. 24. februar 1848. Det var en etablert oppfatning i Den norske kirke at de språklige rettighetene knyttet til sameloven § 3-6 også omfattet de kirkelige tjenestene i rammen av kirkens fellesskapshandlinger som gudstjenester, inkludert dåp og konfirmasjon i slike, samt vigslar og gravferd. Misforståelsen ble først oppklart i 2008–2009 i korrespondanse som involverte Sør-Hålogaland biskop, Nord-Hålogaland biskop og Kultur og kirkedepartementet.⁶ Man ble da gjort oppmerksom på den individualiserte forståelsen av kirkelige handlinger i § 3-6 i lovforarbeidene.

Etter avklaringen har Den norske kirke selv valgt å legge til grunn at samelovens språkbestemmelser må ha konsekvens også for gudstjenestelivet. Det sentrale regelverket for gudstjenestene i Den norske kirke, vedtatt av Kirkemøtet i 2011, sier at »[m]enigheter som ligger i forvaltningsområdet for samisk språk er forpliktet til å ivareta samisk språk i sitt gudstjenesteliv. Dette innarbeides i Lokal grunnordning.»⁷ Lokal grunnordning er det lokale regelverket for gudstjenesten, som vedtas av menighetsrådet og skal godkjennes av biskopen. Den norske kirke har også forutsatt at sameloven legger føringer for menighetenes arbeid med trosopplæring, diakoni og kirkemusikk i det samiske språkforvaltningsområdet.

Vedlagt følger en praktisk gjennomgang av anvendelsen av språkbestemmelsene på Den norske kirke slik disse praktiseres i dag. Denne var vedlagt Strategiplan for samisk kirkeliv, men er blitt oppdatert da den var upresis på noen områder.

4 Kirkelige tjenesters fellesskapskarakter og kollektive språklige rettigheter

Strategiplan for samisk kirkeliv, vedtatt av Kirkemøtet i 2011, uttrykker at lovgiver ikke tok tilstrekkelig hensyn til det særegne ved de kirkelige tjenestene da samelovens språkregler ble utformet. De kirkelige tjenestene skiller seg fra den individuelt rettede tjenesteytingen i flertallet av offentlige institusjoner ved at de i sin natur er fellesskapshandlinger knyttet til menighetens fellesskap. Når retten til å bli betjent med for eksempel dåp etter sameloven betinger et individualisert rom, bryter dette etter kirkens mening med handlingens karakter som fellesskapshandling. Strategiplan for samisk kirkeliv sier derfor at «[d]e kirkelige aspektene ved samelovens språkregler bør gjennomgås med særlig henblikk på bruk av samisk i kirkens fellesskapshandlinger (gudstjenester og kirkelige handlinger).»

Her gir det altså mening å se de samiske språkrettigheter i kollektivt rettighetsperspektiv.

5 Forslag til endring av samelovens språkregler

En må påregne at den kgl.res. av 24. februar 1848 formelt vil bli opphevet ved endrede relasjoner mellom staten og Den norske kirke. Det blir derfor viktig nå når samelovens språkregler endres og oppdateres, at Den norske kirkes fastsatte praksis i forhold til språkreglene blir videreført, slik de har vært praktisert frem til nå.

Da kirkelige organer ved opphøret av den statskirkelige virksomheten 1. januar 2017 ikke lenger vil omfattes av definisjonen av «offentlige organ» i samelovens § 3-1, foreslås de administrative bestemmelsene for lokale og regionale offentlige organ i §§ 3-2, 3-3 og 3-7 innbakt i en revidert § 3-6 om kirkelige tjenester.

Videre foreslås det at ordet «individuelle» i dagens § 3-6 styrkes.

Forslag til ny § 3-6:

§ 3-6. Kirkelige tjenester

Enhver har rett til kirkelige tjenester på samisk i Den norske kirkes menigheter i forvaltningsområdet.

Ethvert lokalt kirkelig organ med tjenestekrets som omfatter en kommune eller en del av en

⁵ Jf. Rapport om gjennomgang av samelovens språkregler Oktober 2014, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Oktober 2014, s. 117.

⁶ Jf. brev av 02.06.2008 fra Sør-Hålogaland biskop til KKD, brev av 29.08.2008 fra Nord-Hålogaland biskop til KKD og svar fra KKD til Nord-Hålogaland biskop av 10.03.2009.

⁷ Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste, punkt 63.

kommune i forvaltningsområdet for samisk språk, og ethvert regionalt kirkelig organ som har en tjenestekrets som helt eller delvis omfatter flere av kommunene i forvaltningsområdet for samisk språk, omfattes dessuten av de administrative bestemmelsene i §§ 3-2, 3-3 og 3-7.

Kommentarer til foreslåtte endringer

Selv etter endrede relasjoner til staten, vil Den norske kirke kunne anses som et offentlig organ som skal følge offentliglovens og forvaltningslovens regler, men vil ikke være et organ for stat eller kommune. Det er naturlig at bestemmelsene i §§ 3-2, 3-3 og 3-7 fortsatt kommer til anvendelse, men mest hensiktsmessig at alle bestemmelser som berører Den norske kirke nå flyttes til § 3-6

Videre er det behov for å endre dagens formulering i § 3-6 slik at bestemmelsen samsvarer med det som er dagens praksis i Den norske kirke, slik denne er beskrevet ovenfor. Her legges det spesielt vekt på bruk av samisk i kirkens fellesskaps-handlinger (gudstjenester og kirkelige handlinger) og ikke bare ved individuelle kirkelige tjenester. Dette er en praksis som har utviklet seg over tid uten at det er hjemlet i sameloven.

Det foreslås at formuleringen «individuelle kirkelige tjenester» erstattes med «kirkelige tjenester». Med kirkelige tjenester menes da også de kirkelige fellesskapshandlingene knyttet til gudstjenester, inkludert dåp, nattverd og konfirmasjon i slike, samt vigslor og gravferd. Dette hjemler ikke et krav om at samisk skal brukes ved hver gudstjeneste, men at en rimelig andel av menighetens gudstjenester også ivaretar samiske språkbrukere. Variasjoner i lokale forhold tilsier at denne rimelighetsvurderingen må foretas i lys av den lokale språksituasjonen. Med hensyn til vigsel og gravferd er det rimelig at et ønske etterkommes så langt det er mulig. Denne rettigheten hjemler ikke et krav om at hele den kirkelige handlingen forrettes på samisk, men at i alle fall enkelte ledd holdes på samisk.

6 Økonomiske og administrative konsekvenser

De foreslåtte endringene i samelovens språkregler vil kunne gi noen økte kostnader for Den norske kirke selv om endringene i hovedsak viderefører det som er dagens praksis på området. Det skyldes i første omgang et etterslep i forhold til udekkede behov for styrket kirketolk-tjeneste i enkelte menigheter. Strategiplan for samisk kirkeliv påpeker at kirketolkstillinger fremstår som helt

nødvendig for å sikre en tilstrekkelig språkkompetanse i den kirkelige betjeningen for etterlevelse av alle de språklige rettigheter beskrevet i lovforarbeidene. Det kom blant annet ikke nye ressurser til opprettelse av samiske kirketolk- / språkmedarbeiderstillinger da forvaltningsområdet ble utvidet til også å omfatte sørsamiske og lulesamiske språkområder. Den norske kirke er ikke tildelt ressurser til språkmedarbeiderstillinger for sørsamisk og lulesamisk språk på noe nivå i Den norske kirke. Dette på tross av at det over flere år er spilt inn behov for slike stillinger over statsbudsjettet.

For øvrig har departementet forutsatt at de tre nordligste bispedømmerådene har språkmidler i sine tildelinger i dag. Det forutsettes at Kirkemøtet viderefører disse tildelingene. Ved endringer i relasjonen mellom staten og Den norske kirke vil Kirkemøtet/Kirkerådet få ett større ansvar for å sørge for at samelovens språkregler etterleves tilsvarende det departementet har i dag. Det kan gi noe, men ikke vesentlig større kostnader enn det disse organene allerede har. Økte kostnader vil imidlertid oppstå ved en utvidelse av språkforvaltningsområdet ved at behovet for blant annet kirketolker/språkmedarbeidere øker noe, og ved at flere tilsatte må gis språkoplæring.

Den enkelte kommune i forvaltningsområdet for samisk språk mottar tospråklighetsmidler fra Sametinget til dekning av utgifter til lokalkirkens etterlevelse av samelovens språkbestemmelser. Tospråklighetsmidlene skal inngå i de bevilgninger som kommunene utreder til den lokale kirke i henhold til kirkelovens § 15. Dagens aktivitetsnivå forutsettes videreført. Ved fremtidig utvidelse av forvaltningsområdet for samisk språk vil det oppstå behov for økte tildelinger på det lokalkirkelige området.

Med vennlig hilsen

Tore Johnsen e.f.
generalsekretær Samisk kirkeråd
Vidar Andersen
sekretær

Dokumentet er elektronisk godkjent og har derfor ingen signatur.

Kopi til:
Sámediggi – Sametinget
Ávjovárgeaidnu 50
9730 Kárášjohka

Mottakere:

Samisk språkutvalg
Kommunal- og moderniseringsdepartementet
0032 OSLO

Undervedlegg 1

Figur 2.2

Innspill til Samisk språkutvalg om Den norske kirke og samelovens språkregler

Anvendelse av språkbestemmelsene på Den norske kirke

I. Lokalt nivå:

Menighets- og prestekontorets forvaltning

I sin forvaltning er menighets- og prestekontorene i forvaltningsområdet for samisk språk etter lovens § 3-3 forpliktet til å kunne gi svar på samisk skriftlig på en skriftlig henvendelse, og muntlig på en muntlig henvendelse. Dette forutsetter en samisk språkkompetanse knyttet til menighets- og prestekontor. Det betyr ikke at alle på kontoret må ha en slik samisk språkkompetanse, men at organet må være i besittelse av en språkkompetanse som svarer til det behovet som menighets-/fellesråd og prestekontor har som følge av språkreglene.

Menighets- og prestekontorene er etter same-lovens § 3-2 forpliktet til å ha samiske utgaver av aktuelle lover og forskrifter, kunngjøringer og skjemaer tilgjengelige (men plikten til å oversette disse ligger på sentralkirkelig og departementalt nivå). Av kunngjøringer på samisk vil gudstjenesteannonser, menighetsblader, informasjonsskriv knyttet til ulike kirkelige tiltak etc. være aktuelt.

Menighetsrådsmøter og menighetsmøter⁸

Menighetsrådsmedlemmers anledning til å bruke samisk under menighetsrådsmøter er ikke regu-

⁸ Punktet er oppdatert etter utgivelsen av Strategiplan for samisk kirkeliv basert på innspill fra departementet.

lert i sameloven. Det er imidlertid mulig å tenke analogisk med samelovens § 3-9 om bruk av samisk i den kommunale forvaltning. Denne sier at «[k]ommunestyret kan bestemme at samisk skal være likestilt med norsk i hele eller deler av den kommunale forvaltning.» Det betyr at kommunestyret selv avgjør hvorvidt samisk skal likestilles med norsk, for eksempel under kommunestyremøter. Brukt analogisk på menighetsrådsmøter, vil det da være opp til menighetsrådet å ta stilling til bruk av samisk under menighetsrådsmøter. Dersom enkeltmedlemmer av menighetsrådet ønsker å snakke samisk på menighetsrådsmøter, og menighetsrådet sier seg enig i dette, tar menighetsrådet på seg et ansvar for å legge til rette for en samisk-norsk tolketjeneste.

Samme resonnement er rimelig med hensyn til bruk av samisk språk under menighetsmøter. Menighetsmøtet er etter kirkeloven å betrakte som et kirkelig organ. Spørsmål eller innlegg på et menighetsmøte er derfor ikke å betrakte som en henvendelse *til* et lokalt kirkelig organ, men som *intern* kommunikasjon i dette organet. Mens det med hensyn til menighetsrådsmøter er det mulig å avklare behovet for tolketjeneste på forhånd vil dette i mindre grad være mulig med hensyn til menighetsmøter. Problemstillingen bør derfor gjennomtenkes på forhånd.

Prestetjenesten inklusive samiske kirketolker

Samelovens § 3-6 gir rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk i forvaltningsområdet. I lovforarbeidene er det tydelig at man har tenkt på prestatjenesten, men man har likevel ikke uttrykkelig avgrenset bestemmelsen til prestatjenesten. Det er rimelig å tolke bestemmelsen ut fra hovedformålet at samer skal få individuell betjening på sitt eget språk, og flere av de kirkelige tjenestene som omfattes av bestemmelsen, berører også diakonens tjenesteområde (mer om diakontjenesten nedenfor).

I forarbeidene til loven presiseres det at individuelle kirkelige tjenester betyr individuell sjelesorg, samt dåp, vigsel og soknebud/nattverd atskilt fra menighetens felles samling. Samelovens språkbestemmelser regulerer med andre ord ikke bruk av samisk i gudstjenesten. Forarbeidene til loven gjør det klart at vikarer er unntatt fra bestemmelsen i § 3-6, men at tjenester da bør ivaretas av annen samisktalende prest i forvaltningsområdet.

At bestemmelsen innebærer en rett til sjelesorg på samisk, betyr at loven stiller et betydelig

språkkompetansekrav til prestetjenesten i forvaltningsområdet.

Den samiske kirketolkjenesten er definert som en del av prestetjenesten, men er kun etablert i visse menigheter i forvaltningsområdet i Nord-Hålogaland bispedømme. Kirketolkjenesten fratar ikke prestene ansvar for å lære og bruke samisk, men skal sikre at den tospråklige betjeningen ivaretas på en smidig måte, samt at prestetjenesten besitter språkkompetanse på morsmålsnivå og relevant kulturkompetanse. Tilbud om bruk av kirketolk i en sjelesorgssammenheng vil antakelig være innenfor lovens krav, men er en uverdig løsning sett fra et kirkelig synspunkt.

Menighetens felles gudstjenesteliv og kirkelige handlinger⁹

Samelovens § 3-6 regulerer ikke bruk av samisk i gudstjenestelivet og kirkelige handlinger i menighetens felles rom. I dag er derfor kirkens egne organer alene om å regulere bruken av samisk i gudstjenestelivet. Det er imidlertid rimelig at forståelsen av samelovens språkregler som minimumsbestemmelser sammenholdes med den etablerte praksis for ivaretagelse av samisk språk i kirkerommet som følge av eldre kirkelige bestemmelser. På denne bakgrunn bør ikke § 3-6 leses som en negativ avgrensning, men tvert om forstås som en ytterligere understøttelse av den etablerte praksis for ivaretagelse av samisk språk i gudstjenester og kirkelige handlinger.

Alminnelige bestemmelser for Ordning for hovedgudstjeneste, vedtatt av Kirkemøtet i 2011, sier at »menigheter som ligger i forvaltningsområdet for samisk språk er forpliktet til å ivareta samisk språk i sitt gudstjenesteliv. Dette innarbeides i Lokal grunnordning.» Gravferd holdes for de etterlatte, og det er rimelig at denne holdes på samisk når den som etter gravferdsloven ordner med gravferden har ønsket om dette. Den norske kirke har også forutsatt at sameloven legger føringer for menighetenes arbeid med trosopplæring, diakoni og kirkemusikk i det samiske språkforvaltningsområdet.

Biskop og bispedømmeråd har et særskilt ansvar for å etablere ordninger som sikrer dette. Menighetsråd / fellesråd i forvaltningsområdet skal, sammen med prestetjenesten, bidra til at dette skjer. Dette innebærer også at fellesrådet

skal sørge for at liturgibøker, salmebøker etc. er tilgjengelig på samisk.

Trosopplæring, diakoni og kirkemusikk

Samelovens § 3-6 hjemler en plikt til ivaretagelse av samisk språk bl.a. i sammenheng med soknebud og individuell sjelesorg. Dette er også en del av *diakonitjenesten*. Det er derfor rimelig at fastansatt diakon i sin tjeneste omfattes av bestemmelsen. Det er ikke et tilsvarende krav om ivaretagelse av samisk innenfor *trosopplæring og kirkemusikk* som følge av § 3-6. Da språkbestemmelsene er definert som minimumsbestemmelser er det likevel rimelig å forutsette at sameloven legger føringer med hensyn til ivaretagelse av samisk språk også på disse virksomhetsområdene.

Gud gir – vi deler. Plan for trosopplæring i Den norske kirke sier at samiske barn og unge har rett til opplæring og materiell på sitt eget språk, uavhengig av hvor i landet de bor. Uttrykket «uavhengig av hvor i landet de bor» går lenger enn det som hjemles i samelovens språkregler.

Retten det her snakkes om er derfor uttrykk for Den norske kirkes egne føringer på området.

Det kirkemusikalske arbeidet i menigheten har en betydelig språklig dimensjon, og samelovens språkregler vil ha noen indirekte føringer også på dette feltet. Dette kommer til uttrykk gjennom liturgi, salmesang, korarbeid og liknende. Organister/kantorer er viktige tilretteleggere for bruk av samisk språk i menigheten, for eksempel gjennom bruk av lokal samisk sangtradisjon. En kompetanse på feltet er derfor nødvendig for at organister/kantorer skal fungere som tilretteleggere og aktive pådrivere for bruk av samisk språk i menigheten.

Fellesrådets forvaltnings- og arbeidsgiveransvar:

Fellesrådet er som arbeidsgiver pliktig til å sørge for at organet samlet sett har den samiskkompetanse som man har behov for i sin etterlevelse av samelovens språkregler (dette gjelder også kirkegårdsforvaltningen).. Dette må tas hensyn til ved utlysning av stillinger. I tillegg har lokalt tilsatte etter § 3-7 rett til å søke permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk dersom organet har behov for slik kunnskap. Dette er ikke en generell rett som alle tilsatte i organet har, men en rett som vurderes i forhold til organets behov for styrket kunnskap i samisk. Fellesrådet har anledning til å knytte bindingstid til en evt. studiepermisjon for å studere samisk.

⁹ Avsnittet er oppdatert siden Strategiplan for samisk kirkeliv som følge av innføringen av gudstjenestereformen.

Fellesrådets budsjett- og strategiarbeid

Det følger av samelovens språkbestemmelser at fellesrådene har ansvar for å innarbeide tiltak knyttet til etterlevelse av samelovens språkregler i budsjetter og planer, og ansvar for å ivareta soknernes interesser på dette feltet i møte med kommunen (jf kirkeloven §§ 14 og 15). Dette innebærer at behovet for tospråklighetsmidler må synliggjøres i budsjettdrøftingene med kommunen.

II. Regionalt nivå: bispedømmeråd, biskop og prost

Forvaltning

Til forskjell fra menighetsnivået er bispedømmekontor, biskop og prost som regionale organer etter lovens § 3-3 kun forpliktet til å svare skriftlig på samisk ved skriftlige henvendelser på samisk. Dette forutsetter at disse organene har sakssvarende språkkompetanse tilgjengelig.

I tillegg til å kunne besvare henvendelser skriftlig på samisk, er bispedømmekontorene etter samelovens § 3-2 også forpliktet til å sørge for at aktuelle *lover, forskrifter og skjemaer* er tilgjengelige på samisk, samt sørge for at man kan betjene prester og menigheter med dette. Kunnegjøringer som særlig retter seg mot hele eller deler av befolkningen i forvaltningsområdet skal dessuten etter loven foreligge på samisk og norsk etter samme bestemmelse.

Bispedømmekontor som service- og fagorgan

Den lokale kirke i forvaltningsområdet har etter språklovens §§ 3-2, 3-3 og 3-6 klare forpliktelser med hensyn til bruk av samisk, både i forhold til prestedtjenesten og i tilknytning til menighetsrådets og fellesrådets virksomhet (jf. ovenfor). Dette legger føringer for de tjenester bispedømmekontorets ansatte skal gi som fag- og serviceorgan, for prestedtjenesten i særdeleshet, men også overfor menighetene. Dette forutsetter at bispedømmekontorets stab både har kompetanse og kapasitet til å ivareta dette. Det handler for eksempel om veiledning med hensyn til samiske liturgier og salmebøker, samisk kirkeliv i bispedømmet, samisk språkopplæring, aktuelt lovverk, departementale føringer og kirkelige bestemmelser på området, koordinere ulike utvalg og fagmøter, kompetansehevende tiltak etc.

Bispedømmerådets arbeidsgiveransvar:

i forhold til bispedømmekontorets stab

Som arbeidsgiver for staben på bispedømmekontoret har bispedømmerådet plikt til å påse at biskop og bispedømmeråd som organ besitter den nødvendige kompetansen for å oppfylle kravene som følger av samelovens §§ 3-2, 3-3 og 3-6. Dette må tas i betraktning ved utforming av *utlysningstekster og tilsetninger*. Bispedømmerådet har dessuten etter lovens § 3-7 plikt til å innvilge tilsatte permisjon med lønn til å lese samisk dersom det søkes om dette, og organet har behov for det.

i forhold til prestene og kirketolkene

Samelovens § 3-6 legger en særlig forpliktelse på prestedtjenesten i forvaltningsområdet. Det følger derfor av loven at bispedømmerådet som arbeidsgiver er pliktig til:

- å legge inn krav om grunnkompetanse i samisk språk / plikt til opplæring i samisk ved utlysning av prestedstillinger i forvaltningsområdet.
- å legge til rette for et kvalitetssikret opplæringstilbud for nytilsatte prester i forvaltningsområdet og gi permisjoner til dette.
- å legge til rette for et kvalitetssikret opplæringstilbud for styrking av den samiske kirketolktjenesten, og gi permisjoner til dette.
- å legge til rette for en forsvarlig faglig oppfølging av den samiskspråklige prestedtjenesten og den samiske kirketolktjenesten.

Den praksis som er etablert på grunnlag av kgl.res. 24. februar 1848 og senere endringer, legger en særskilt forpliktelse på bispedømmerådet og biskopen til å vurdere behovet for gudstjenester og kirkelige handlinger på samisk og på hvilken måte dette best kan gjennomføres i den enkelte menighet. Der behovet er stort, vil bispedømmerådet ha samme plikt som nevnt ovenfor etter samelovens § 3-6.

Biskopens tilsyn

Biskopen har i sin tilsynsfunksjon ansvar for å påse at det i forvaltningsområdet foreligger en forsvarlig kirkelig betjening på samisk i tråd med samelovens bestemmelser, og at det er tatt inn nødvendige bestemmelser om bruk av samisk i gudstjenestelivet.

Bispedømmerådets budsjett- og planarbeid

Bispedømmerådet har ansvar for å innarbeide tiltak knyttet til etterlevelse av samelovens språkregler i budsjetter og planer.

III. Sentralt nivå:

Forvaltning

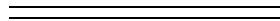
Til forskjell fra det regionalkirkelige nivået er det sentralkirkelige nivået formelt sett ikke forpliktet til å svare skriftlig på samisk ved skriftlige henvendelser på samisk etter samelovens § 3-3. St.meld. nr. 28 (2007–2008) Samepolitikken signaliserer imidlertid at det vil bryte med god forvaltningsskikk for et statlig organ å ikke gjøre dette (s 72).

Den norske kirkes sentralkirkelig nivå berøres av samelovens § 3-2 om lover og forskrifter, kunngjøringer og skjema. Det bør ansees som en sentralkirkelig oppgave å kartlegge hvilke lover, forskrifter, kunngjøringer og skjema som omfattes av bestemmelsen, samt å anmode om oversettelse av

disse. FAD finansierer dette. Både Kirkerådet og Samisk kirkeråd skal etter § 3-2 sørge for at egne kunngjøringer rettet mot samisk kirkeliv foreligger på samisk. Samisk kirkeråd kartlegger hvilke kirkelige skjemaer som bør oversettes. Kirkerådet finansierer oversettelsen av disse.

Av samelovens § 3-6 om retten til individuelle kirkelige tjenester på samisk, samt av etablert kirkelig praksis som følge av kgl.res. 24. februar 1848 og senere endringer, følger et sentralkirkelig ansvar for å finansiere samiskopplæring av prester og opplæringstilbud for kirketolker. Dette må følges opp av Kirkerådet i kontakt med FAD. Retten til kirkelige tjenester på samisk og bruken av samisk i gudstjenestelivet forutsetter dessuten at bibeltekster, liturgier og salmer foreligger på samisk. Det samiske liturgi- og salmearbeidet er et sentralkirkelig ansvar, og Kirkerådet må arbeide for at samisk bibeloversettelse sikres nødvendige rammebetingelser.

Tore Johnsen, 02.05.2016

Norges offentlige utredninger

2015 og 2016

Statsministeren:

Arbeids- og sosialdepartementet:

NOU 2015: 6 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2015

NOU 2016: 1 Arbeidstidsutvalget

NOU 2016: 6 Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2016

NOU 2016: 13 Samvittighetsfrihet i arbeidslivet

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet

NOU 2015: 4 Tap av norsk statsborgerskap

Barne- og likestillingsdepartementet

NOU 2016: 16 Ny barnevernslov

NOU 2016: 17 På lik linje

Finansdepartementet:

NOU 2015: 1 Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd

NOU 2015: 5 Pensjonslovene og folketrygdreformen
IV NOU 2015: 9 Finanspolitikk i en oljeøkonomi

NOU 2015: 10 Lov om regnskapsplikt

NOU 2015: 12 Ny lovgivning om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering

NOU 2015: 14 Bedre beslutningsgrunnlag, bedre styring

NOU 2015: 15 Sett pris på miljøet

NOU 2016: 2 Endringer i verdipapirhandelloven – flagging og periodisk rapportering

NOU 2016: 3 Ved et vendepunkt: Fra ressursøkonomi til kunnskapsøkonomi

NOU 2016: 5 Omgåelsesregel i skatteretten

NOU 2016: 11 Regnskapslovens bestemmelser om årsberetning mv.

NOU 2016: 15 Lønnsdannelsen i lys av nye økonomiske utviklingstrekk

Forsvarsdepartementet:

NOU 2016: 8 En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014

Helse- og omsorgsdepartementet:

NOU 2015: 11 Med åpne kort

NOU 2015: 17 Først og fremst

Justis- og beredskapsdepartementet:

NOU 2015: 3 Advokaten i samfunnet

NOU 2015: 13 Digital sårbarhet – sikkert samfunn

NOU 2016: 9 Rettferdig og forutsigbar

– voldsskadeerstatning

NOU 2016: 10 Evaluering av garantireglene

i bustadoppføringslova

Klima- og miljødepartementet:

NOU 2015: 16 Overvann i byer og tettsteder

Kommunal- og moderniseringsdepartementet:

NOU 2015: 7 Assimilering og motstand

NOU 2016: 4 Ny kommunelov

NOU 2016: 18 Hjertespråket

Kulturdepartementet:

NOU 2016: 12 Ideell opprydding

Kunnskapsdepartementet:

NOU 2015: 2 Å høre til

NOU 2015: 8 Fremtidens skole

NOU 2016: 7 Norge i omstilling – karriereveiledning for individ og samfunn

NOU 2016: 14 Mer å hente

Landbruks- og matdepartementet:

Nærings- og fiskeridepartementet:

Olje- og energidepartementet:

Samferdselsdepartementet:

Utenriksdepartementet:

NOU 2016: 8 En god alliert – Norge i Afghanistan 2001–2014

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på
www.regjeringen.no

Trykk: 07 PrintMedia AS – 10/2016